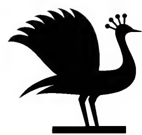
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13745

Dokshitsy-Parafianow Memorial Book

Sefer yizkor Doḳshits-Parafyanov

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

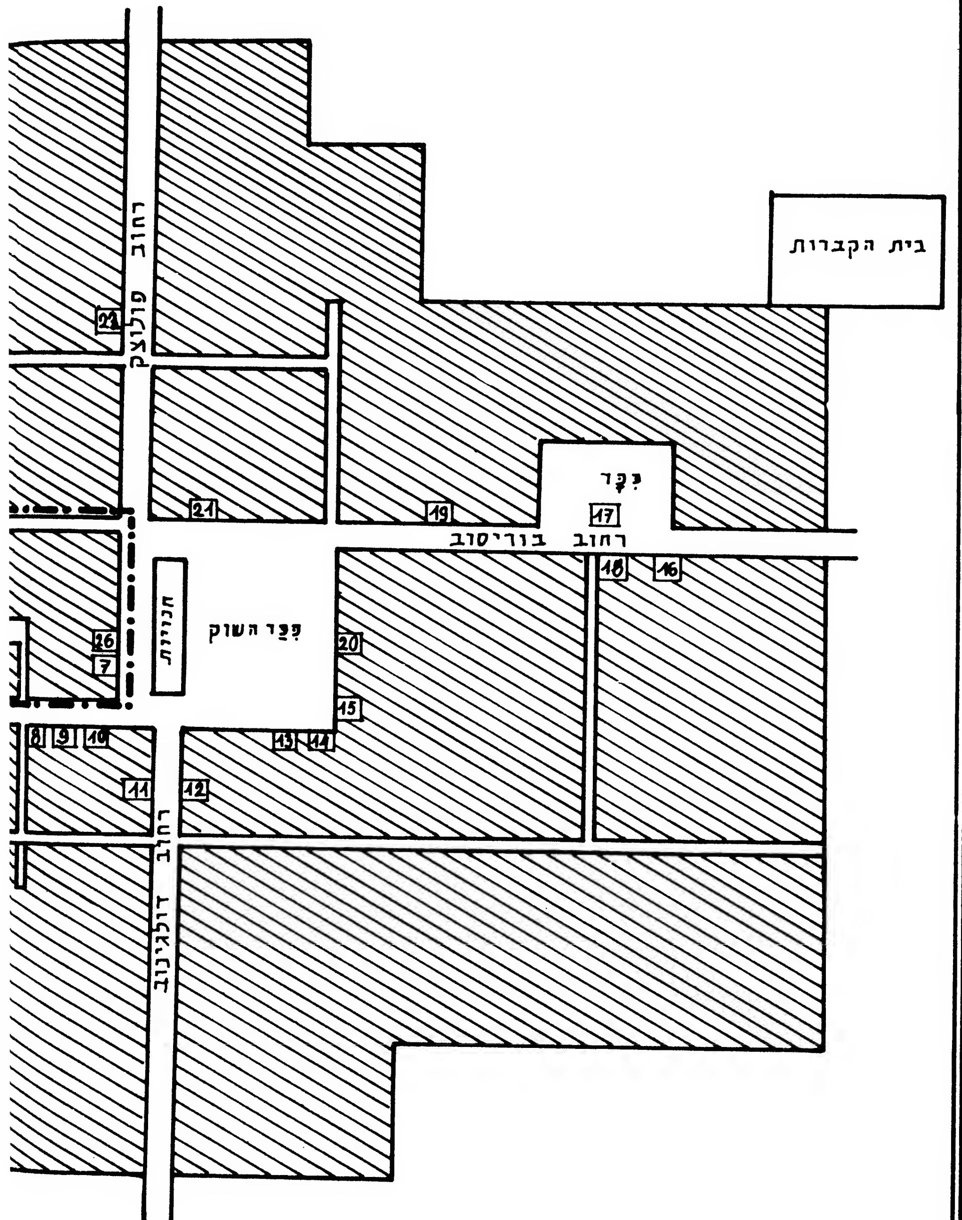
Original publication data

TITLE	Sefer yizkor Dokshits-Parafyanov ... = Yizker-bukh Dokshits-Parafyanov ... / ha-ʼorekh, David Shtokfish.
IMPRINT	880-04 [Tel Aviv] : Irgun Yotsʻe Dokshits-Parafyanov be-Yiśraʻel uva-tefutsot, [1970]
DESCRIPT	350 p. : ill., facsims., plan, ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Dokshitsy-Parafianow.
	Dokshitsy-Parafianow (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Dokshitsy-Parafianow.
ADD'L NAME	Sztokfisz, David.
ADD'L TITLE	Yizker-bukh Dokshits-Parafyanov

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר יזכור דוקשיץ־פאַראַפיאנוב

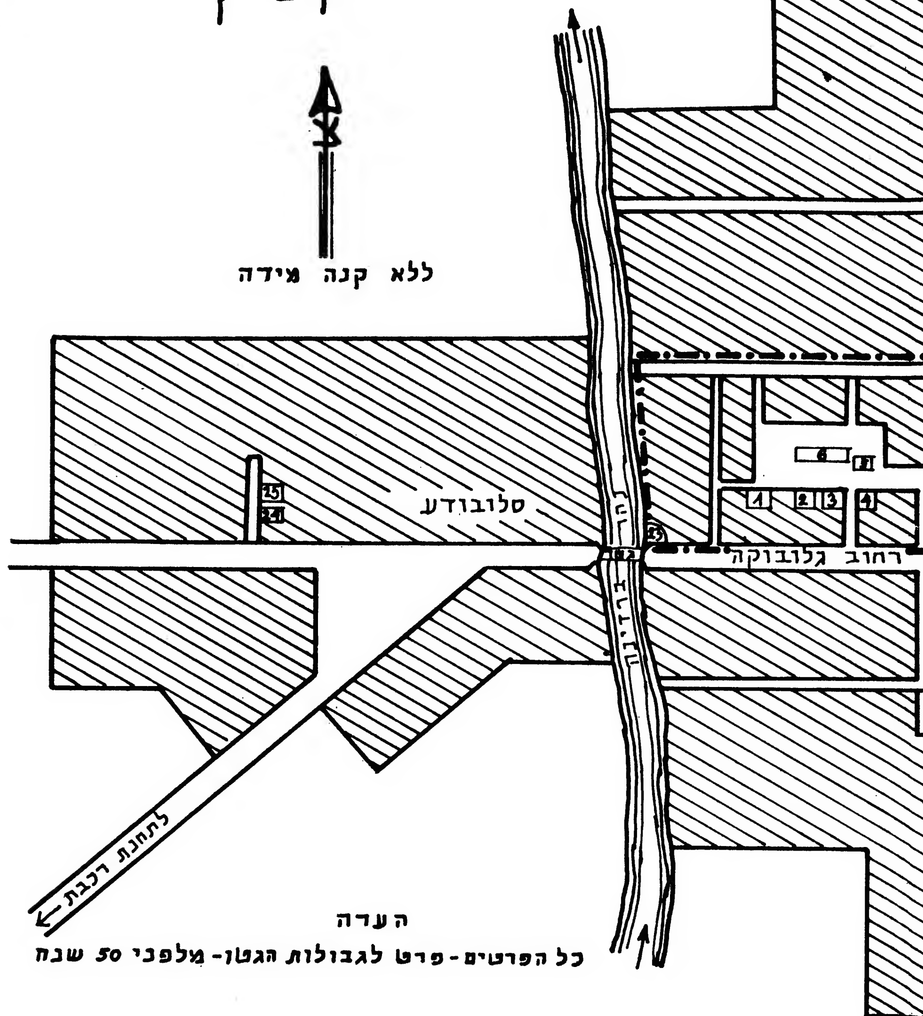

1 ביכ"נ סלובודע
2 ביכ"נ ליאדי.
3 ביכ"נ ליובאביץ
4 ביכ"נ סטרשלי
5 בית-מדרש הגדול
6 מקום לחופות
7 בית מרקחת
8 דירת הרב דחסידי חב"ד
9 בית משפת עורך המפה

10 בית מ‍רי
11 .דירת הר
12 בנין מ
13 אולם אס
14 בית מלו
15 בית מרק
16 בנין עי
17 כנסית ס
18 בי"ס עי

מפה סקיצה
דוקשיץ

ללא קנה מידה

הערה
כל הפרטים - פרט לגבולות הגטו - מלפני 50 שנה

19	בית דאר		יקחת
20	כנסיה קתולית		ורב דמתנגדים
21	רבאי מטעם הממשלה		עכבה-אש
22	כנסיה פרובוסלבית		יספות והצגות
23	משאבה		לין
24	טחנת קמח		יקחת
25	ביח"ר לנסורת עץ		יה ומשטרה
26	המועדון הציוני הראשון		פרובוסלבית
—·—·—	גבולות הגטו		יוני

תמוז תשכ"ט - יולי 1969

ספר־יזכור

דוקשיץ-פאראפיאנוב

אנדרטה לזכר שתי קהילות יהודיות

יזכור־בוך

דאָקשיץ - פּאַראַפּיאַנאָוו

מאנומענט צום אנדענק פון צוויי יידישע קהילות

העורך • רעדאקטאר :

דוד שטוקפיש

אירגון יוצאי דוקשיץ־פאראפיאנוב בישראל ובתפוצות

ספר דוקשיץ־פאראפיאנוב

✶

יזכור־בוך דאָקשיץ־פּאַראַפּיאַנאָוו

✶

DOKSZYC-PARAFIANOW BOOK

Editor: **David Sztokfisz**

Printed in Israel, 1970

נדפס בישראל, 1970

דפוס „אורלי", תל־אביב, טל. 32062

פתח־דבר

דוקשיץ ופאראפיאנוב מהוות בשביל אלה שנולדו וגדלו שם יותר מציון גיאוגראפי על מפת היישובים היהודים בפולין לפני המבול הנאצי. אמנם מבחינה פיזית הריהן עולם ששקע. אך בלב שרידיה, שניצלו מן התופת — הן עולם ומלואו. זהו עולם של ילדות קסומה מלא צחוק ודמע, עולם של חוויות וחלומות נעורים, של מאבקים, ספקות, ואמונה. לכן כה רב הצער והיגון על כליונם האכזרי של מאות משפחות יהודיות, של גברים, נשים וטף, של בחורים וזקנים — קרבנות התליינים הגרמניים־הנאצים ושל מסייעיהם.

עתה, לאחר טבח שתי הקהילות היהודיות האלה, מה נותר לנו — לשרידי־חרב — זולת הנצחת חייהם ומותם של קרובינו־יקירינו בספר זכרון והצבת גלעד על קבריהם הנעלמים.

עשר שנים ארכה עבודת־נמלים זו של איסוף החומר, התעודות ותצלומים אצל יוצאי העיירות בישראל ובתפוצות. מתי־מעט בלבד ניצלו מחורבן דוקשיץ ואת שרידי פאראפיאנוב — ילד יספרם. ומעטים אלה נטלו על עצמם החובה הקדושה להוציא־לאור את ספר הזכרון הזה ולהקים קרן למימונו. רבים היו הקשיים, אך הרצון להנציח לדור־דור את חיי דוקשיץ ופאראפיאנוב עד לפרוץ מלחמת העולם השניה וכליונם, אימץ את ידי הניצולים במשימתם זו.

* * *

והנה הספר בידיכם. אכן, אין זה ספר עב־כרס, בסך הכל מכיל הוא 350 עמ׳, אך מלא עניין, רגש ונשמה, כפי שבאו לידי ביטוי ברשום עבודותיהם של 36 מחברים — אספקלריה נאמנה בשפות יידיש ועברית של הצמיחה והכליון של שתי העיירות היהודיות ששכנו על הגבול בין פולין לברית־המועצות.

„ספר דוקשיץ־פאראפיאנוב" אינו ספר החורבן בלבד, כי אם קודם לכל ובעיקרו — ס פ ר ה מ א ב ק בשלושת הפרקים החשובים ביותר בחיי העם היהודי ש ם ו כ א ן : המאבק לקיום וכבוד יהודי בדוקשיץ ופאראפיאנוב עד ל־1 בספטמבר 1939 ; המאבק המזויין וההתנגדות הפעילה של הנוער היהודי

בגיטאות וביערות נגד הצורר האכזרי ביותר בתולדות עמנו — גרמניה ההיטלראית. וחלקם הנכבד של לוחמי וחלוצי עיירותינו בבניין והגנת מדינת היהודים עד הקמתה — ועד היום הזה. כל אלה משתקפים נאמנה מעל דפי ספר זה.

* * *

בתחושה של השלמת עבודה רבת־ערך, שוודאי תתרום תרומתה לספרות השואה והגבורה; בהכרה של ביצוע משימה לאומית והיסטורית של הנצחת שתי קהילות יהודיות שהושמדו; ברגשי הוקרה ליוצאי העיירות האלה בישראל ובתפוצות שסייעו בעבודת־קודש זו — מוסרים אנו את ,,ספר דוקשיץ ופאראפינוב" בידי הקורא — לעיון ולזכרון.

דוד שטוקפיש

עורך הספר

תל־אביב, מאי 1970

פאָרוואָרט

דאָקשיץ און פּאַראַפּיאַנאָוו זענען פאַר די וואָס זענען דאָרט געבוירן און אויסגעוואָקסן — עפּעס מער ווי געאָגראַפישע פונקטן אויף דער מאַפּע פון די יידישע ישובים אין פוילן ערב דעם היטלעריסטישן מבול. פיזיש איז עס בעצם אַן אונטערגעגאַנגענע וועלט. דאַקעגן גייסטיק זענען די צוויי ערטער אַ וועלט פון קינדערישע פרייד און טרערן, פון יוגנטלעכע טרוימען און דערוי־נערונגען פון אַ ברויזנדיק לעבן, פול מיט גראַנגל, אויפטו, בטחון און אמונה. דערפאַר איז אומפאַרגעסלעך דער צער און צאָרן איבער דעם אַכזריותדיקן טויט פון די הונדערטער און הונדערטער יידישע משפחות, פרויען און קינדער, יונג און אַלט — די קרבנות פון די נאַציישע תליינים און זייערע מיטהעלפערס.

נאָכן פאַרטיליקן די צוויי יידישע קהילות, וואָס נאָך איז געבליבן צו טאָן פאַר דער קליינער שארית־הפליטה ווי שרייבן אַ יזכור־בוך וואָס זאָל אי פאַראייביקן די נאָענטסטע און טייערסטע און אי שטעלן אַ מצבה אויף זייערע אומבאַקאַנטע קברים.

צען יאָר האָט געדויערט די מוראשקעס־אַרבעט פון זאַמלען מאַטעריאַלן, בילדער און דאָקומענטן ביי די לאַנדסלייט אין ישראל און אין אויסלאַנד. גאָר ווייניק דאָקשיצער זענען געבליבן נאָכן חורבן און פון פּאַראַפּיאַנאָוו — ממש אויף די פינגער אָפּצוציילן. אָטאָ די קליינע צאָל האָט עס באַדאַרפט צונויפשטעלן דעם ספר און גלייכצייטיק שאַפן דעם געהעריקן פאָנד פאַר זיין דערשיינען. די שוועריקייטן זענען געווען גרויסע, נאָר דער ווילן איבערצוגעבן לדור דורות וואָס ס׳האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט דאָקשיץ און פּאַראַפּיאַנאָוו ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה און זייער טראַגישער סוף פון די דייטשע הענט, האָט גוזר געווען אויף די ניצול־געוואָרענע די מי און אָנשטרענג, אַז דאָס בוך־מאָנומענט זאָל דערשיינען.

*

אָט ליגט פאַר אייך דער דאָזיקער ספר. נישט גרויס אין פאַרנעם, בסך־הכל אַ 350 זייטן, אָבער פול מיט אינהאַלט, האַרץ און נשמה, ווי דאָס קומט

צום אויסדרוק אין די קנאַפּע 60 אַרבעטן פון 36 מחברים — אַ טרייע אָפּשפּיגלונג, אין יידיש און אין עברית, פונעם אויפגאַנג און אונטערגאַנג פון צוויי יידישע שטעטלעך אין די א. ג. פּוילישע קרעסן, ביי דער אַמאָליקער סאָוויעטישער גרענעץ.

,,ספר דאָקשיץ־פּאַראַפּיאַנאָוו" איז ניט בלויז אַ בוך פון חורבן, נאָר קודם כל און דער עיקר — אַ בוך פון ק אַ מ ף אין די דריי וויכטיקסטע עטאַפּן פונעם יידישן לעבן ד אָ ר ט און ד אָ : פאַרן יידישן קיום און כבוד אין דאָקשיץ און פּאַראַפּיאַנאָוו ביזן 1טן סעפּטעמבער 1939 ; דער באַוואָפנטער קאַמף און אַקטיווער ווידערשטאַנד פון יידישע יונגעלייט דאָרטן אין די געטאָס און אין די וועלדער דעם גרעסטן שונא פון אונדזער פאָלק — היטלער־דייטשלאַנד ; דער בכבודיקער אָנטייל פון אונדזערע חלוצים און קעמפערס ביים בויען און פאַרטיידיקן דאָס יידישע לאַנד ביזן אַנטשטיין פון דער מדינה און ביזן היינטיקן טאָג. דאָס אַלץ ווערט אַרויסגעברענגט אין דעם דאָזיקן בוך.

*

מיט אַ געפיל פון אַ וויכטיקער, אָפּגעטוענער אַרבעט וואָס וועט אַוודאי זיין אַ צושטייער צו אונדזער חורבן־ און גבורה־ליטעראַטור ; מיטן באַוווּסטזיין פון דערפילן אַ נאַציאָנאַלע און היסטאָרישע אויפגאַבע פון פאַראייביקן צוויי אומגעקומענע יידישע קהילות ; מיט דאַנקבאַרקייט פאַר די אַלע לאַנדסלייט אין מדינת ישראל און אין די תפוצות וואָס האָבן געהאָלפן אין דער הייליקער אַרבעט, גיבן מיר איבער דעם ספר דאָקשיץ און פּאַראַפּינאָוו — צום לייענען, לערנען און משפטן.

רעדאַקטאָר פון בוך

תל־אביב, מאַי 1970

א.

כזאת היתה עיירתנו

אזא איז געווען אונדזער שטעטל

דוקשיץ

(לפי מקורות היסטוריים)

ב„אנציקלופדיה הכללית המאויירת" („ווילקה פוושכנה אילוסטרובנה אנציקלו־פדיה") שהופיעה בשנת 1895, כרך 15, עמ' 730, מוצאים אנו הפרטים הבאים על אודות העיירה:

דוקשיץ — עיר בפלך מינסק, נפת בוריסוב, הגובלת במחוז ווילנה, לא הרחק ממקורות הנהר ברזינה; 5759 תושבים (בשנת 1892) אחרי בוריסוב, היישוב החשוב ביותר בנפה, סוחרת בעצים ופישתה, עוסקת בחקלאות ובמלאכה. יש בה 2 צרקוות, מינזר קתולי ובית־כנסת. המינזר הוקם בשנת 1608 על־ידי הבישוף סט. קישקא; אחת משתי הצרקוות נבנתה ב־1863 והאחרת שוקמה על יסודות הצרקווה האוניטרית הקודמת. בנוגע לתאריך יסודה של דוקשיץ חסרים נתונים מדוייקים; ידוע כי במאה

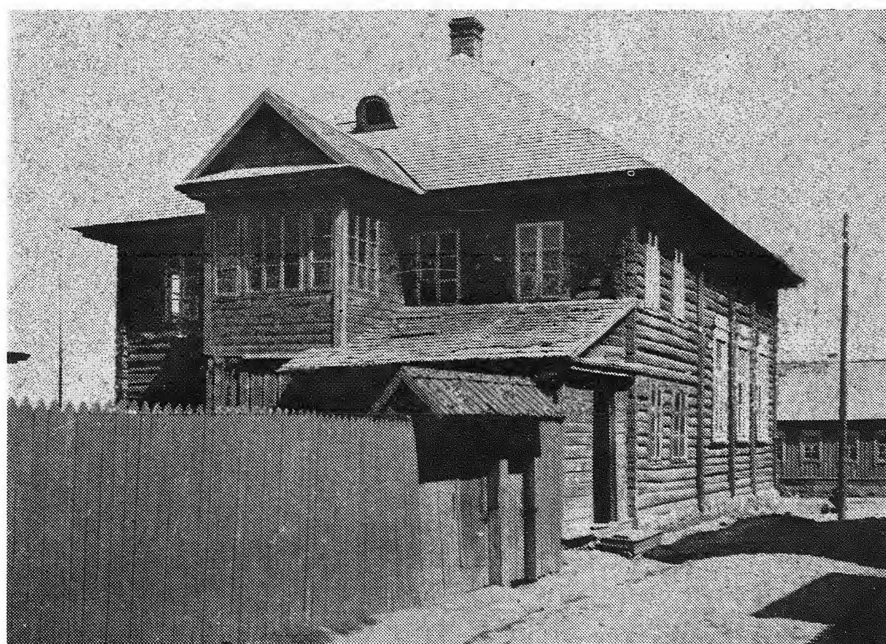
רחוב בדוקשיץ * אַ גאַס אין דאָקשיץ

ה־16 היתה שם עיירה. בעת המלחמה השוודית ב־1708 סבלה העיירה מביזה ושריפות. לאחר חלוקת פולין השנייה נכללה דוקשיץ בתחום ממלכת רוסיה ונהפכה ב־1795 לעיר נפה במחוז מינסק, אולם ב־1802 צורפה העיירה לנפת בוריסוב.

באנציקלופדיה של אורגלבראנד (וורשה, 1899, כרך 4), נמסר, כי מספר תושבי דוקשיץ ב־1897 הגיע ל־3647 נפש.

באנציקלופדיה הכללית הגדולה המאויירת של גוטנברג נמסר (כרך 4), כי דוקשיץ כלולה בנפת דז׳יסנה, מחוז וילנה, ומספר תושביה הוא 3004. יש בה תעשיית עץ ובשר, מבשלת בירה, בי״ח לעורות, לשמן, מנסרות וטחנת־קמח. עיירה מהמאה ה־16.

באנציקלופדיה הכללית „אולטימה טהולה", שהופיעה ב־1930 בוורשה (כרך 3, עמ׳ 88), נמסר כי דוקשיץ נמצאת במחוז ווילנה, נפת דזיסנה, 10 ק״מ מתחנת הרכבת פאראפיאנוב, בקוו מסילת־הברזל מולודצ׳נה־זאהאצ׳ה. תעשיית־עץ, בורסקאות, בתי־חרושת של שמן, מנסרות — 4081 תושבים בשנת 1927. באוגוסט 1919 הקיפו הפולנים לאחר קרב עקוב מדם, את הצבא הבולשביסטי, לכדו 7 תותחים, 7 קטרים, כמות גדולה של תחמושת וכ־1000 שבויים. דוקשיץ נהרסה בסוף חודש מאי 1920. בהתקפת נגד פולנית ב־5 ביוני 1920 נפלה שוב דוקשיץ בידיהם, אך ב־5 ביולי, נכבשה על־ידי הבולשביקים. לאחר הסכם־שלום עם הרוסים חזרה דוקשיץ לשלטון הפולני.

חצר בית־הכנסת ליובוויץ׳ * דער לובאַוויטשער שול־הויף

ב„פודרנטשני סלובניק גיאוגראפיצ'ני", שהופיע בווארשה ב־1925 בעריכת ע. מלישבסקי וב. אולשביץ', בכרך ג' עמ' 291, נמסרים העובדות והמספרים הבאים על דוקשיץ: עיירה, נפת דונילוביץ, מחוז ווילנה, לא הרחק ממקורות ברזינה, 3004 תושבים. פרטים יתר על אודות העיירה מוזכרים ב„מילון הגיאוגראפי של ממלכת פולין וארצות סלאביות אחרות" („סלובניק גיאוגראפיצ'ני קרולבסטווה פולסקיגו אי איננידך קראיוב סלוביאינסקיך"), שהופיע ב־1881 בוורשה (כרך ב' עמ' 93):

דוקשיץ, עיירה בנפת בוריסוב, על גבול מחוז ווילנה, לא הרחק ממקורות הברזינה, באיזור הפולני השלישי, אזור השיפוט ה־4 והצבאי ה־4, 205 וויורסטים מווילנה, 105 וויורסטים מבוריסוב, 162 ממינסק, 882 מפטרבורג. על ייסודה של דוקשיץ אין ידיעות מוסמכות, אולם כבר במאה ה־15 שכנה שם עיירה; לאחר חלוקת פולין השנייה, היתה דוקשיץ עיר־נפה במחוז מינסק וב־1802 — אוחדה עם נפת בוריסוב. בדוקשיץ — מינזר קתולי שהוקם ב־1608 על־ידי הבישוף סטאניסלב קישקה ולמטרה זו הטיל על תושבי האחוזה טורקי, להחזיק על חשבונם בית־ספר ומורה מוסמך. צוואה זו אישר המלך זיגמונד השלישי בתוקף הפריווילגיה מ־18 ביאנואר 1609.

בימי מלחמת השבדים ב־1708 נשרפה העיירה ונבנתה מחדש בשנת 1745.

יש בה שתי צרקוות פראווסלאביות, אחת מהן של האוניטים, אולם אין יודעים מי מימן בניינה. בתעודה משנת 1514 נאמר, כי נבנתה בכספי הנסיך קונסטאנטין אוסטרוגסקי; הצרקווה השניה נבנתה ב־1864.

הגמינה דוקשיץ כוללת 102 כפרים זעירים ומספר הגברים בה הוא 1629. הנהלת הגמינה שוכנת בדוקשיץ. העיירה מונה 5600 תושבים, רובה יהודים. בנייני־אבן — 2, בנייני־עץ — 400. הסחר ברובו — עצים, תבואה ומלח. לתושבי המקום שייכים כ־1300 מורג אדמה. ימי היריד נערכים כאן בימי שלישי בשבוע.

*

במקורות שהובאו לעיל אין נזכרים כמעט יהודים, פרט למספרם בין התושבים. החומר הוגש לנו על־ידי הספריה הלאומית בוורשה בשנת 1964. סברה, כי תעודות אחרות על אודות העיירה לא היו בידי המוסד הזה.

המערכת

דאָקשיץ — לויט היסטאָרישע מקורות

די „גרויסע אַלגעמיינע אילוסטרירטע ענציקלאָפּעדיע״ („ווײעלקאַ פּאָווסעכנאַ אילוס־טראָוואַנאַ ענציקלאָפּעדיאַ״), דערשינען אין יאָר 1895 אין וואַרשע, באַנד 15, ז׳ 730, גיט איבער פאָלגנדיקע פּרטים וועגן שטעטל:

דאָקשיץ — אַן אויסער־עטאַט שטאָט אין מינסקער גובערניע, באָריסאָווער פּאָוויאַט, אויף דער גרענעץ מיט דער ווילנער גובערניע, ניט ווייט פון די קוואַלן פון טייך בערעזינע; 5759 איינוווינער (אין יאָר 1892). נאָך באָריסאָוו, איז דאָס אין פּאָוויאַט דער וויכטיקסטער ישוב, פּירט אַ האַנדל מיט ליין און האָלץ, פאַרנעמט זיך אויך מיט לאַנדווירטשאַפט און האַנטווערקעריי, באַזיצט 2 צערקוועס, אַ קאַטוילישן קלויסטער, אַ סינאַגאָגע. דער קלויסטער איז אין יאָר 1608 אויפגעשטעלט געוואָרן דורכן ביסקופּ סט. קישקאַ; איינע פון די צערקוועס איז אויפגעבויט געוואָרן אין יאָר 1863, די צווייטע איז איבערגעאַרבעט געוואָרן פון דער פריערדיקער אוניטישער צערקווע. בנוגע דער דאַטע פון גרינדן דאָקשיץ, פעלן נענטערע ידיעות; שוין אין 16טן יאָרהונדערט איז עס געווען אַ שטעטל. בעת דער שוועדישער מלחמה אין יאָר 1708, האָט דאָס שטעטל געליטן פון שריפות און רויב. נאָכן צווייטן פונאַנדערטייל פון פּוילן, האָט רוסלאַנד באַקומען דאָס שטעטל, פאַרוואַנדלט

השוק ביום ג׳ * דער דינסטיקדיקער מאַרק־טאָג

אין יאָר 1795 אין אַ פּאָוויאַט שטאָט אין דער מינסקער גובערניע, אָבער אין יאָר 1802 איז עס איינגעשלאָסן געוואָרן אין באָריסאָווער פּאָוויאַט און באַשטימט געוואָרן אַלס אויסער־עטאַט שטאָט.

אין אָרגעלבראַנדס אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע (וואַרשע, 1899, באַנד 4), ווערט די צאָל איינוווינער אין דאָקשיץ אין יאָר 1897, אָנגעגעבן אויף 3647.

אין גוטענבערגס גרויסער אילוסטרירטער אַלגעמיינער ענציקלאָפּעדיע ווערט דערציילט (באַנד 4), אַז דאָקשיץ געהערט צום דזשיסנער פּאָוויאַט, ווילנער וואָיעוואָדסטווע, מיט 3004 איינוווינער. האָלץ־ און פלייש־אינדוסטריע, אַ ברויערײַ, לעדער־פאַבריק, אייל־פאַבריק, טאַרטאַקן און אַ מיל. אַ שטאָט נאָך פון 16טן יאָרהונדערט.

אין דער אַלגעמיינער ענציקלאָפּעדיע „אולטימאַ טהולע״, דערשינען אין יאָר 1930 אין וואַרשע (דריטער באַנד, ז׳ 88), ווערט איבערגעגעבן, אַז דאָקשיץ איז אַ שטאָט אין דער ווילנער וואָיעוואָדסטווע, דזשיסנער פּאָוויאַט, 10 קילאָמעטער פון דער באַן־סטאַציע פּאַראַפּינווו, אויף דער ליניע מאָלאָדעטשנאָ־זאַהאַטשע. האָלץ־אינדוסטריע, גאַרבערייען, אייל־פאַבריקן, טאַרטאַקן — 4081 איינוווינער אין יאָר 1927. אין אויגוסט 1919, האָבן די פּאָלאַקן אין דאָקשיצער געגנט, נאָך אַ 5־טאָגיקער שלאַכט, אַרומגערינגלט ביי פּליססי באַדייטנדיקע באָלשעוויסטישע אָפּטיילונגען, גענומען 7 האַרמאַטן, 7 לאָקאָמאָטיוון, באַדייטנדיקע זאַפּאַסן אַמוניציע און אַרום 1000 געפאַנגענע. דאָקשיץ איז פאַרניכטעט געוואָרן אין יאָר 1920, סוף מאַי. שפּעטער, נאָך אַ פּוילישער קאָנטער־אַטאַקע אָנהייב יוני 1920, ווידער פאַרנומען דורך די פּאָלאַקן דעם 5טן יוני. דעם 5טן יולי, נאָך דער באָלשעוויסטישער אַטאַקע אויף דער אַנטע, האָט די שטאָט ווידער זיך באַקומען אין באָלשעוויסטישע הענט. נאָכן שלום־אָפּמאַך מיט די רוסן, האָט דאָקשיץ זיך צוריקגעקערט צו פּוילן.

אין יאָר 1925 איז אין וואַרשע דערשינען דער „פּאָדרענטשני סלאָווניק געאָגראַפיטשני״ פון ע. מאַלישעווסקי און ב. אָלשעוויטש. אין דריטן באַנד, ז׳ 291, ווערן אָנגעגעבן זייער ווייניקע ציפערן און פאַקטן פון דאָקשיץ: אַ שטאָט, דונילאָוויצקער פּאָוויאַט, ווילנער וואָיעוואָדסטווע, ניט ווייט פון די בערעזינע־קוואַלן, 3004 איינוווינער.

דאַקעגן מערער פּרטים וועגן שטעטל זענען דערמאָנט אין דעם „געאָגראַפישן ווערטערבוך פון פּוילישן קיניגרייך און אַנדערע סלאַווישע לענדער״ („סלאָווניק געאָגראַפיטשני קרולעסטוואַ פּאָלסקיעגאָ אי אינניך קראַיוו סלאָוויאַנסקיך״), דערשינען אין יאָר 1881 אין וואַרשע (באַנד 2, ז׳ 93):

דאָקשיץ, אַ שטאָט אין באָריסאָווער פּאָוויאַט, אויף דער גרענעץ פונעם ווילייסקער פּאָוויאַט, ניט ווייט פון די קוואַלן פונעם טייך בערעזינאַ, אין דריטן פּוילישן קרייז, דעם 4טן געריכטלעכן קרייז און 4טן מיליטערישן, 205 און אַ האַלבן וויאָרסט פון ווילנע, 105 וויאָרסט פון באָריסאָוו, 162 פון מינסק, 882 פון פּעטערבורג.

וועגן גרינדן דאָקשיץ זענען ניט פאַראַן קיין זיכערע ידיעות. אָבער אין 15טן יאָר־הונדערט איז עס שוין געווען אַ שטעטל; נאָכן צווייטן פונאַנדערטיילן פוילן, איז דאָקשיץ געווען אַ פּאָוויאַטאָווע שטאָט פון דער מינסקער גובערניע און אין יאָר 1802 — פאַרייניקט מיטן באָריסאָווער פּאָוויאַט. דאָקשיץ באַזיצט אַ קאַטוילישן קלויסטער, געגרינדעט אין יאָר 1608 דורכן ביסקופּ סטאַניסלאַוו קישקאַ, וועלכער האָט פאַר דעם צוועק באַשטימט דעם פּאָלוואַרק טורקי, פאַרפליכטנדיק די איינוווינער, אַז זיי זאָלן אויסהאַלטן אַ שול און אַ פּעניקן לערער. די דאָזיקע צוואה האָט באַשטעטיקט דער קעניג זיגמונט דער דריטער מיט דער פּריווילעגיע פון 19טן יאַנואַר 1609.

בעת דער שוועדישער מלחמה אין יאָר 1708, איז דאָס שטעטל מיטן קלויסטער געוואָרן אָפּגעברענט און ערשט אין יאָר 1745 צוריק אויפגעבויט, אַ דאַנק די באַמיונגען פון גלח מיכאַל פּיאָדאַראָוויטש און געהייליקט דורכן ביסקופּ אַלעקסאַנדער האָריין אין יאָר 1753. מיט דער דערלויבעניש פונעם פּויפּסט פּיוס דער זעקסטער, איז אין יאָר 1781 איינגעשטעלט געוואָרן ביים קלויסטער דער אָרדן פון הייליקן דריילינג, וועלכער האָט באַקומען סמיכות פונעם ווילנער ביסקופּ מאַסאַלסקי אין יאָר 1787. דער קלויסטער־פאָנד פון יאָר 1843 איז אַריבער צום מלוכה־אוצר.

השטפון בשנת 1931 הגיע אל ביתו של לייזר־אהרון

די פאַרפלייצונג אין יאָר 1931 האָט דערגרייכט דאָס הויז פון לייזער אהרונס

פּראַוואָסלאַוונע צערקוועס — 2, פון וועלכע איינע איז פון די אוניטן, און מ׳ווייסט ניט ווער ס׳האָט פינאַנסירט די בויונג. נאָר אין די דאָקומענטן פון יאָר 1514 געפינט זיך וועגן דער אויסשטאַטונג, געמאַכט דורכן פירשט קאָנסטאַנטי אָסטראָגסקי; די צווייטע איז אויפגעבויט געוואָרן אין יאָר 1864.

די גמינע דאָקשיץ באַשטייט פון 102 קליינע דערפער און ציילט 1629 מענער. אין דאָקשיץ געפינט זיך די גמינע־פאַרוואַלטונג. דאָס שטעטל האָט איבער 5600 איינוווינער, פון וועלכע אַ גרעסערע העלפט איז יידן. געמויערטע הייזער — 2, הילצערנע הייזער — בערך 400. דער הויפּט־האַנדל מיט האָלץ, תבואה און זאַלץ. צו די שטאָטישע איינוווינער געהערן ביי אַ 1300 מאָרג פעלד, מערק קומען דאָ פאָר זייער אַ סך, יעדער דינסטיק.

*

אין די אַלע מקורות, זענען כמעט ניט פאַראַן קיין ידיעות וועגן יידן אין דאָקשיץ, אויסער דער צאָל איינוווינער. די מאַטעריאַלן האָבן מיר באַקומען פון דער נאַציאָנאַל־ביבליאָטעק אין וואַרשע אין יאָר 1964. אַ סברה, אַז אַנדערע מקורות וועגן שטעטל, האָט די דאָזיקע וויכטיקע אינסטיטוציע ניט געהאַט.

רעדאקציע

נותרו רק זכרונות...

קלמן שולץ / קבוץ מענית

מאופק עד אופק, יערות עטופי סוד.
על פלגי הברזינה בתים קטנים, תפארת והוד.
הרחק משאון קריות, רכבות וכבישים — עדרי בקר ושדות בר, מגדלת.
בפולין המפגרת, בבילורוסיה הנחשלת, על גבול סגור ורומז... ובתרבות קלוקלת.

*

קרן אור, קרן פז, מציץ בעד החלון, בבוקר אביב.
בית. אב טרוד, אם אהובה, אחות ואח חביב.
בני משפחה וחברים, חצר וגן, שחוק וצחוק.
זוהר־ילדות, חיים ועתיד, אהבה מסביב.

*

מרצפת אבנים, רחוב, בתי עץ קטנים יחד עקודים.
גשרים ומדרגות עץ, עולים ויורדים, שמחים ובוכים, חיים־ומתים יהודים.
מה חדש? — מאז „נפוליון", „קטרינה", „ניקולאי" ו„השריפה הגדולה" שטויות!
האדונים הפריצים והגוי השוטר, — ולנו, — חייט, סנדלר, סוחר זעיר וחנויות...

*

חנויות מסביב. עגלות וסוסים, איכרים שיכורים, היום השלישי בשבוע.
השוקה! אצים רצים חיש יהודים. „הקפוטה" בחבל קשורה, שק תחת בית־השחי, — למה ומדוע?
פרנסה! יהודים, מאין תבוא הישועה? החיונה לבית, — והמיסים לשלטונות, — ולקצין העריץ השוחד...
והבת מתבגרת, והשבת מתקרבת, והאשה מקנטרת, ולהבדיל „הרבי" כאחד.

*

תכונת ערב שבת. בחנויות הנשים קונות קמח, דגים ונרות.
בית המרחץ מלא מפה לפה, רחצה ושיפשוף, המולה וריחות.

מהמטבח נודף ניחוחו של ה„צ׳ולנד״, הגזר והדג הממולא, — היוזמה לאשה.
המיחם על השולחן, הפמוטים ממורקים, וניגונו של אבא בזמר משתפך בקריאת „הפרשה״.

*

שבת. חוגגים והדורים התקהלו יהודים בבתי הכנסת.

הנה הם כולם, כולם, — הסוחרים והחנוונים, החייטים והסנדלרים, הקצבים והעגלונים בפניהם ארשת.

במזרח — נכבדי העדה, „הגבאי־והחזן״ „כלי־הקודש״ והרב־זקני־העם.

„ובחבדניצה״ „עמך״ — וכל הנערים, — והחיגר־הפיסח, והלץ מתלוצץ, והמטורף העליז, וסתם־התם...

*

בן אדם! משהו מתרחש הרחק אי־פה, אי־שם.

מלחמה — מהפכה. „ציון״, השכלה, טכניקה־ומדע. עולם־חדש. — והנוער לאן?

ה„רבי״ וה„חדר״ זמנם עבר, ויורשם? בית־ספר „תרבות״, „ספריה־עממית״ — ציונות וסוציאליזם, תנועות־נוער ותקוות לעתיד.

כנגדם ריאקציה, בית־ספר פולני, אנטישמיות, עוני ומצוקה ללא תכלית.

*

מהפכה בעיירה. „השומר־הצעיר״ ו„החלוץ״.

הידד! שאון, צוהל הרחוב מבית ובחוץ.

קבוצות, גדודים, מושבות, הפלגות וטיולים, — שמחה וחדווה, — עלומים!

ביקורים. פגישות בין עיירות וערים, מכרים חדשים, חברים וידידים.

קיבוצי הכשרה, — ראשוני־העולים. — מתח בלב... הפרידה, הורה סוערת!...

הברזינה־והגשר, —

אתם העדים...

*

עוד אזכרך יער „שוויסטפולי״ שבין עציך אצורים סודות, כאב, ואהבה, — ושביליך רזים — רזים.

וזקנים יספרו לבניהם: היה היו נערות ונערים יהודים — שאהבו וחלמו, צחקו ובכו, כאבו ורקמו חיים צעירים.

לא הרחק לפתע יישמע קול אנקת חללים, ובכי מאופק ואדום — זה הדם!
דומיה מסביב. היה היו, — ואינם עוד... עתה נותרו יגון, שכול, אבל... — ורחמים, ו נ ק ם!

*

דוקשיץ עיירתי,
ההיית מכורתי?
כה אהבתיך, — וגם שנאתיך...
היית כאם חורגת — בוגדת!...

*

דוקשיץ, עיירתי הקטנה, הצנועה והנידחת — מה רב האושר, חדוות־חיים ואהבה שהענקת לנו! דחוקה ולחוצה בין ערים ויערות חיית את חייך השקטים והשלווים, ויהודים ישרי־דרך, אנשי עמל ויגע, האדמה רעדה תחת רגליהם ואת עיניהם נשאו אל־על. נטועה עצי־לבנה חצתה היערות והכפרים מכיוון גלובוקי. רחבה היא הדרך ושקטה, שאון מכוניות ומשאיות לא יישמע בה, רק עגלת איכרים רתומה לסוס תופיע באופק, מלווה באיוושת צליפת השוט. מסביב שדות מירעה של פרות, הרי לכל יהודי פרה משלו. אך המירעה והרועה של הפריץ הם. דממה מסביב ורק קול חלילו של הרועה תפריענה. אך לא בלבד החליל קרע את הדממה. לפתע תשמע קול אדיר מצמרת העצים — „קו קו־קו קו־קו קו־קו קו־קו קו". הנה שם היא בין העפאים העליונים הקוקיה...

שמש אביב. עבים צחים לוכדים קרניה, — משתעשעים בהם כיד המלטפת ענוגות שערות ילדה. להקת חסידות שוב פוקדות השדות. ציוץ דקיק של גוזל שמתעורר לחיים. קירקור צפרדעים בביצות המשתרעות סביב־סביב. זימזום דבורים. להקת יונים צחורות עפה בין עצי השדה. מלוא־העין פריחה וחיים חדשים! אביב חדש כבש את הארץ.

קיץ, שדות בר כגלי ים רוגע... ופרחי הדגניות ככוכבי־ים תכולים מרהיבי־עין. דובדבנים, שזיפים, אגס ותפוח. עם שחר, משרכות דרכן העירה האיכרות וסלים מלאי אוכמניות, פטל, פטריות, ופרחי בר ריחניים יבשים לתרופות בידיהן.

בסתיו, — אלומות הקמה — כאוהלים. ריח החציר היבש... זרעי פרחי בר מפוזרים חוטים לבנים מתעופפים עם הרוח, נתפסים בכל כקורי־עכביש. להקות ציפורים רבות נודדות דרומה. והשמש בשקיעתה ככדור אש ענקי אדום. צינת בוקר... טיפטוף... בוץ. דלף חזק וממושך. תערובת שלג־וגשם.

ובשוק מופיעים גרעיני התבואה־והפישתה. פרנסת רוב יהודי העיירה.

ובחורף, — לובן וכפור. צמרות העצים וגגות הבתים כוסו בשלג. עגלות חורף, מיגלשים. טורים ארוכים של עגלות מובילות עצים מהיער. הקרח מגיע לפי הבארות.

ובבית — חלונות כפולים. תנור מוסק לוהט ועל השמשות פרחו חבצלות הכפור. פתיתי שלג גדולים יורדים בלי הרף. הרחוב ריק מאדם. רק כלבים חסרי בית משוטטים בסימטאות העיירה. להקות אווזים מטיילות להנאתן ברחוב ונוצותיהן הצחורות נבלעות ברקע המלבין סביבן. רק שואב־המים בבגדיו הקפואים והרטובים עובר מרחוב לרחוב ומבית לבית והאסל על כתפיו. הן לא ישארו עקרות־הבית בלי מים בקור כזה...

הבית הראשון. מבודד מעט וגינות של טופול ולילך סביבו. משפחת פייבוש האמידה גרה בו. הוא המתווך בין ה„פריץ" והיהודים. ובית מסחר של תבואות ופישתן. אך האין האוזן מטעה? צלילי מתכת גלין־גלן, גלין־גלן, גלין... היתכן? הגם חרושת בעיירה?

אומנם כן. זה ארקה הנפח. מחרשה ירקיע. תמורת מחצית השק של תפוחי־אדמה תתוקן מחרשתו של האיכר. ופיות רבים לו בבית. והבנות מתבגרות, וכסף אין ותוחלתו רק המפוח, הסדן, הפטיש, והידיים...

ושוב עצים ופרחים. משמאל בית מידות בנוי מלבנים אדומות. זה יהודי בעל כישרון, תנופה ויוזמה הקימו, — ולא זכה...

בית־ספר „תרבות" בעיירה * די העברעישע „תרבות"־שול אין שטעטל

הבית עודנו עומד על תילו, אך המשפחה העניפה התפזרה לכל חלקי תבל. ונותרה בו האלמנה — ובתה הבלונדינית מלאת החן והנועם...

*

שירים, שירים... ו„אולי" — „מכורתי" — „חשקה נפשי" — „דער טרוים", — רגשות ואידיליה.

מקום להשתפכות הלב, בין פעילות בקן, טיול, מחנה, הכשרה, צבא וציפיה לעליה. ספרים — ביאליק, פרץ, מנדלי, מרכס, מופסן ורולן, „להבות", „אהבה ניצחית", וטולסטוי. ושם ?... במדינת פולין — שינאה ומזימות רוקם הגוי...

לא ! לא ניפסח על ביתה הקטן של אגטה. היא ובתה הן ה„שבת־גוי" — ושואבות המים. סמל העוני והמצוקה, וירידה המוסרית של המדינה. תמורת קצת אוכל ופרוטות מעטות חולבת היא את הפרות. מכבה את הנרות בשבת, שוטפת רצפות, מכבסת, מביאה מים ועוד...

האם גם בעת המצוקה־והשואה נישארה ידידת הבית ?

*

וממול, — בית דישה ובניה שנסעו לאמריקה.

דישה נוסעת לאמריקה, הרחוב הומה... לחש בין השכנים. האומנם ? כן. בעלה שלח לה ניירות... תחילה היא ממאנת, מסרבת. לא ! היא לא תיטוש את אחותה מלכה וילדיה. את הבית, את העיירה השקטה והדתית — ותסע לסוף העולם... שם מזלזלים ב„יידישקייט". שם רעש ומהומה, אוטומובילים ובתים רבי־קומות...

אך בסוף נמלכה בדעתה. שנתיים ימים ארכו ההכנות. שכן רבים הסידורים והניירות. צריך לנסוע לוורשה לקונסול האמריקאי ולמלא שאלונים שונים. וורשה היא עיר של רמאים ומשהרגישו כי בת עיירה עומדת לפניהם הוציאו ממנה דולרים בנותנם תחתיהם פיסות נייר, ובמקום טבעת זהב מכרו לה טבעת נחושת. ואין זה סוף פסוק. צריך להכין כרים וכסתות מפוך. לשם כך צריך לגדל אווזים, לפטמם, — ועם השלג הראשון, הנוצות מלבינות, — „שוחטים"... כל השכנים עוזרים במריטת הנוצות. עד אור הבוקר עוסקות הנשים במלאכתן. מורטות, מקשקשות, צוחקות, ורוכלות. אומנם העבודה היתה רבה, אבל במישקל ובגודל של הכסתות והכרים יש לדישה במה להתפאר...

כמו כן צריך להכין גבינה יבשה, — „גומולקעס" וגם מגבות מבד כותן, מחוספסות, שכן אין אנשי העיירה משתמשים במגבות הרכות של בני הכרך. ועוד רבה מאוד המלאכה.

יומיים לפני נסיעתה נפרדת דישה מבתי הכנסת. לאחר מכן היא פוקדת את קברות קרוביה. היא כולה נמוגה בבכי גדול. והנה הגיעה הפרידה. וכל שנכח בה יזכרנה לעולמים.

כל הקרובים והשכנים התאספו על יד הבית ומילאו את הרחוב. חיים־וועלוול העגלון מעמיס על עגלה רתומה לזוג סוסים את חבילות ענק. דישה מלטפת ומנשקת את קירות הבית ובבכי רב נפרדת היא משכניה ומכריה. העגלון מאיץ. עלולים לאחר את הרכבת. קשה לה הפרידה. עוד היא, נושקת רגבי האדמה. ולבסוף מצליחים להושיבה בעגלה והיא יוצאת לדרכה.

*

„אשרי יושבי ביתך". עם דימדומי בוקר בוקע הקול יום יום מבית זה. אבא ז"ל, ליזר־הילעס. „תהילים", ד'...

שפתיו ממלמלות תפילה ועיניו תרות דרך החלון אחר איכר בעגלה הבא למכור חבילת פישתן או פוד שיפון.

תכופות ישמע יחד, — „לדוד מיזמור שיר — ופאצ'יום ליון"...

כי סוחר תבואות ופישתן היה אבא ז"ל. חרוץ, זריז, וישר. אהוב ומקובל מאד בעיני כל, — ואיכרי הכפרים מסביב.

ואמא — תמיד עסוקה. חליבת הפרות, אפיית הלחם, בישול, ניקוי־הבית, כביסה, סריגה, ותפירה. ערבי שבתות, וחגים...

*

קן השומר הצעיר בשנת תרצ"ג * דער קן פון השומר הצעיר אין יאָר 1933

ילדות. עת כל אפור — בהיר, והשחור משחור — צחור.
עת השלג מכסה החלונות, פרחי חן והוד, קרן שמש זהב ופז.
הכל מרבה חום ואור, — גם השלג גם הכפור.
שלוב זרוע יתהלך אבא הלוך חזור, — ואגדה עתיקת יומין יספר מאז... מאז.
חנוכיה נוצצת על השולחן, — קודש! מהבהבים הנרות. דממה. היה היו אם ושבעת בניה, עמדו זקופי קומה, לרשע לא להכנע! לעיניה נטבחו.
מתיתיהו וחמשת בניו הגיבורים ה„מכבים״ הרימו אש המרד! לקח לדורי דורות.
מול התרברבות הרבים, — והחזקים, — עמדו המעטים, לחמו, נקמו, וניצחו.
ועוד יספר על כד שמן קטן בין הריסות המקדש. על יהודה המכבי, הגיבור, המביא לעם המעונה חופש ודרור.
דימיונות־ורזים.
בעיני הילד, הן לא רב ההבדל בין המציאות והאגדה...

*

מה ערך לחולין מול ימי החג?

הנה רק אתמול חגגנו את חג הפורים השמח־והעליז עם ה„משלוח־מנות״ „אוזני־המן״ והרעשנים, — וכבר עומד בפתח חג הפסח. וההכנות מרובות. ראשית כל צריך לבדוק את יין הדובדבנים, עבודת בית. „גאליוּקעס״ כשר־לפסח ועושים בו את השיפוץ האחרון. משרים חביות עץ בנהר כדי שיהיו כשרות להחזקת מים בחג הפסח.

שק חיטה שמורה מובא אל טחנת הקמח, אשר נטחנת בהשגחה מיוחדת לקמח למצות. השכנים פותחים בשותפות מאפיה למצות — „פאדראד״ בלעז. מביאים לוחות חדשים, ואחרי ניקוי וקירצוף מוכנים השולחנות ללישת המצות. הכל נוטלים חלק במלאכה זו: אבות, בנים ובנות, כולם בביגדי לובן מתנדבים לעבודה. הנשים מגלגלות את הבצק דק־דק, הצעירים חורצים בגלגלי מתכת את המצות והילדים שופכים הקמח ויוצקים המים... החזקים שבגברים לשים ועושים את הבצק. והאחראים ביותר מגישים לתנור. וכמפקד בחזית עומד האופה על יד התנור הלוהט ופניו קורנות מאושר וזיעה ניגרת מפניו. „הוא״ ולא אחר המנצח על המלאכה, — „הוא״ המצווה והמפקד.

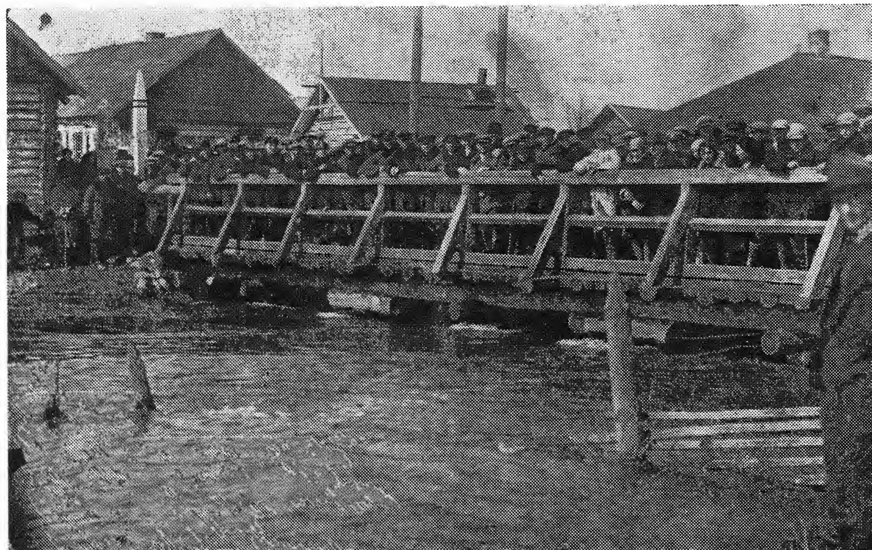
המצות הראשונות מוצאות מהתנור ומושמות אל הסל המצופה ציפה לבנה. המצות, — עגולות, דקות, שבירות, וריחניות, — עוברות מיד ליד. ראשונים טועמים הילדים, כי כבר מזמן פקעה סבלנותם לחכות לרגע הניכסף הזה... אחריהם היתר. טועמים ונהנים. משבחים, מהללים, ומפארים, — כמה דקה, היא, מה לבנה, מחיה־נפשות! טעם גן עדן! מפה ושם נשמעות ברכות „ברוך שהחיינו״...

ובבית כבר הוכנה פינה „כשר לפסח״ לאחסנת המצות. את הארגז מצפים בסדינים

לבנים סביב. המתיחות גוברת... כולם מצפים בכיליון עיניים לבוא הסבל. ממרחקים שומעים את הלצותיו של אסר זכרוביץ על גבירי העיירה ובנותיהם היפות, העדינות, והמפונקות... פנו דרך! הנה הוא, — וסל המצות כבר ניצר בבית. ריח ניחוח מתפשט בחדר. רגשי מתח גיל וקודש... ובדימיוני דאז... רגעים אלה... כמעמד „הר סיני".

עם גמר הכנת המצות מתחילה העבודה בבית. קודם כל מלבינים ומכשירים את כלי הנחושת. קלחות, סירים, מחבתות, מיחמים וכלי אוכל אחרים. לאחר מכן מסיידים את החדרים ולאחריו, — הניקוי, הקירצוף, השטיפה, הרחיצה, ו„האי־סדר"... אותה שעה מופיעים החייט והסנדלר להכין נעליים ובגדים חדשים לפסח.

כבר החלה הפשרת השלגים, ורוחות חמות החלו לנשוב מהדרום. כלבים, חתולים, וחיות בר אחרות מכריזים בקולי קולות על קיומם, מתחילים בחיזור אחר בת הזוג. פה ושם ממליטה הפרה עגלה, והעיזה גדיים קטנים חמודים... ובחוץ ערוצי הנחלים עולים על גדותיהם. עשרות אנשים מתאספים על גשר הברזינה לראות איך זורמים המים בשצף וסוחבים איתם עצים, ענפים, שורשים, עשבים ולוחות. עומדים אנשים עם חרדה בלב, מתווכחים, היחזיק הגשר מעמד? והמבוגרים בחברה מספרים. היה היה פעם והגשר עם טחנת הקמח ובתים רבים על ידו ניסחפו על ידי הזרם האדיר של הברזינה עם הפשרת השלגים. יש אומרים שזה היה לפני השריפה־הגדולה; אחרים, כי לאחריה...

הגשר על נהר ברזינה. כאן רקדו „הורה" בעת שליוו עולים־חלוצים לא"י

די בריק אויף דער בערעזינע. דאָ האָט מען געטאַנצט אַ „האָראַ" בעתן באַגלייטן חלוצים־עולים קיין ארץ־ישראל

וכבר עומד החג מאחורי הכותל. הכל מצוחצח, מנוקה, ומבריק. מורידים מעליית הגג את כלי האוכל של פסח. הכל מריח ריח ניחוח החג. לעת ערב בדיקה אחרונה. אבא עובר עם נוצה ונר ביד, בודק ואוסף את פירורי הלחם שניטמנו בפינות שונות של הבית. למחרת נמכר החמץ ל„גוי", — והכל כשר לפסח.

מה ניכסף אני לחיות שנית, השעות שלפני ה„סדר", לחוש החגיגיות בכל פינה, הקדושה והאור!

להיות שנית בבית המבריק, להיות בקירבת אמא, הקורנת, במטפחת לבנה... אמא!...

*

השולחן ערוך — מצות, דגים, יין, כולם מסובים לסדר. אבא כמלך — על כיסא רם בין כרים והילדים, — בבגדים החדשים, — היש אושר גדול מזה? חג הפסח שהוא גם סוף הזמן ב„חדר".

„מה נשתנה"? הנה הוא! ברוחי אראנו... אליהו התישבי מהלך בחדר, לוגם מהכוס...

...אי סיפור? זיכרונות כחש! אילצוני! סחטו מני פיוטי להב... לשווא טרחתי. פסח בבית אבא, — זה גיל הילדות, גיל הנעורים... ימי פז וזהב.

הנה הד שיר סיפורי האגדה ,— על גדיא, מקל, שונרא, ומים.

אל גדיי החמודים ארוצה, אחבקם בחום ליבי... וההד... מתמשך... לשנה הבאה בירושלים!

*

נעורים. הלב רחב וחם, ובעורקים זורם מהר הדם.

הכל אביב. „הוא־והיא" לחשי אהבה, נשיקה ראשונה. רטט אברים, — עדנה מבישה. וליטוף הבלורית...

הכל סוער! הכל בוער. מהר! למרוד! להסתער על כל מחסום!

עם שחר אמונה ודעת להרבות „מטען" שיחה, שירה וריקוד לפת ערבית.

*

גם החורף, גם הסתיו. היער של „שוויסטאפולי" מריח יותר חזק. הלילך בסימטאות הנידחות בערבים משכר. הוורדים והטופול מריחים ניחוחות. ספסל העץ בפינה על יד בית הלבנים „ארמון־נסיכים". מה רב המרץ, מה טובים האנשים ברחוב ובבית. איך מושך הקן, הגדוד, הקבוצה. מה אהובים ומתוקים החברים.

היתכן, — גם בסתיו הרוחות חמימים? הגשם הדולף המעורב עם השלג הסתווי

המשאיר בוץ עמוק על הכבישים נראה בהיר יותר... יפה יותר. כל זה מרכז את המחשבות מלכד החלומות...

ובחורף מה צח השלג, — מה זך האויר. והקרח? ראי בדולח. מה טוב להחליק במיגלשיים. הוי החיים, אהבתיכם!...

בגורן, על החציר יושבים החברה בערב ושרים. השתפכות רגשות, געגועים, חום ואהבה מסביב. ועל ידו יושבת — „היא" כה קרובה... הנה, היא, כולה, דמותה, קולה, ברק עיניה, גופה — נשמתה... עמוק בלב... והשירה נמשכת... „הירדן משתפך... ומימיו הזכים, מתלחשים ומספרים סודות"... אויה! היודע גם הסוד שלנו?... היודע ברבים על זאת הכמיהה הכמוסה, הצנועה, הרגשית, הנפשית בלבד, ללא פשרות? „את כינרת שלי". הירדן — הכינרת... ו ה א ה ב ה ... והשירה נמשכת, — „הקשיבה נא איך האביב שר! — שיר המרד שיר הדרור". מי יתן והיא תימשך בלי סוף ובלי גבול. ימים ולילות רבים, עד סוף כל הדורות, — לעולמי עד...

אט אט דועכת השירה, ומתפתחת שיחה על אושר ועושר, „החיים קשייהם וכדאיותם", „מרד־הבן", „זיקנה־ונעורים"...

*

ואם יקשה מי;
תוחלת החיים מהיא? הנה זאת!
ההיו נעורים בעולם?... אכן היה היו!
ואהבה מה?... הנה א ה ב ת נ ו!...

*

לא אשכח אתכם „הרבי" ו„החדר". ילד הייתי, אך עמוקים בליבי זיכרונות „החדר".

הייתי בן חמש, כשבא ה„מלמד" עם בנו, לאבא בדבר אחי הבכור ללמוד אצלו ב„חדר". אך אחי לא רצה ללכת ל„חדר" בלעדי. לכן החליטו לצרפני אליו. נטל אותי המלמד על הגב והביאני ל„חדר".

בהגיעו ל„חדר" הוריד אותי מגבו. נעמדתי על הסף מבוייש ותמיה. לעיני התגלה מראה ה„חדר". שולחנות ארוכים ורחבים, ועל ידם ישובים זאטוטים על ספסלי עץ. בפינת אחד השולחנות יושב ה„מלמד" עם אחד הילדים על יד ספר פתוח מסמן ביד ולידו רצועה... מצווה. אמור קמץ א, קמץ ב נו, — הלאה! הילד מתקשה. נידמה בוכה.

הזהו זה? לא אזכור כמה זמן עמדתי כך, עם האצבע בפה...

מאחד השולחנות ילד קורץ אלי. אט אט ניגשתי, אך ה„רבי" גער בו. מתחת לשולחן הבחנתי כמה ילדים משחקים בכפתורים, הצטרפתי אליהם...

סוף סוף הגיע גם תורי. הרבי השיבני על ברכיו ליד הספר הפתוח, והתחיל להראות

לי האותיות הראשונות. נראה היה לי כי השיבוני על מחבת חמה... אומנם השתדלתי לא לבכות, — וכי יאה לילד בן חמש לבכות? שוחררתי לאחר צביטת חיבה... מאז מדי יום ביומו הגיע תורי לשבת עם הרבי על יד הספר. ספגתי צביטות חיבה רבות, אך מדי פעם גם משיכות חדות באוזן... סימני אזהרה, למען אלמד ואדע כי טעיתי באימרה או בניגון. הבארומטר של ה„רבי". אך את האלף־בית אהבתי. ואחרי זה גם את סיפורי החומש בניגון... וההליכה מ„החדר" הביתה עם פנס־רוח ביד...

בחיי הילדות והשובבות נפרץ הגדר.

לפתע עם בוקר אור בפעם הראשונה ב„חדר".

„עברי־וחומש", — אדם־וחווה, בריאת העולם, ערום הנחש...

קיין־והבל, סדום־ועמורה. הכל זה אמת? ואולי רק מירמה וכחש?...

הה! לו יכולתי לפרוק עול, — כילד דאז, לישר גב, להוריד נעל ללא בוש, — ללא התחייבות דאגה ונדר.

הייתי רץ חזרה ל„רבי", ל„חדר".

ודאי ינודו אולפנים מודרניים, בתי ספר מהודרים, — יחייכו מורים מצוחצחי לשון ודעת, — מיכללות פאר...

אך... לא אשלימה בכל וכל!... אשרי האיש שקנה דעת ב„חדר", הקטן, הדל, הזעיר...

*

קול חתן וקול כלה! חתונה בעיירה. רבקה מתחתנת. והעיירה כמרקחה. ברחובות נפגשים נשים וגברים במעגלים, ומשוחחים על... החתונה. השמעתם? היא נותנת נדוניה הגונה. הוא מעיירה הסמוכה, מדולהינוב. אומרים שהוא עשיר ממשפחה מכובדת... „סוחר־סוסים"... הוא הודיע שאם לא יקבל את הסכום הנקוב ביד, לא תהיה חתונה. האומנם? הרי היתה כבר מסיבת „התנאים"... הוא יורק על „התנאים"...

אי, אי, אי רחמנות על הכלה. ומה אומר השדכן? הוא משתדל... הוא מבטיח לסדר את הענין אם יקבל את שלו.

זה שבועיים שבית הכלה „הומה" ככוורת. ההכנות לחתונת רבקה הן במלוא הקצב. הקרובים והשכנים, כולם באים לעזור, להכין. מטגנים „טייגלאך", „מאנעלאך" ו„אינגבר־ערלאך". אופים עוגות „לקחים" ו„טארטים", וקולעים את חלות־הענק לכבוד „החתן־כלה". סוף סוף חוסלו כל המיכשולים והגיע יום החתונה. כולם מחכים בכיליון עיניים לבואו של החתן ומשפחתו. והנה מופיעה שיירת עגלות־חורף רתומות לסוסים מקושטים בפעמונים. „ברוכים הבאים".

*

בראש השולחן יושב החתן מול חלות הענק, והנרות הדולקים. על ידו הרב וניכבדי העדה, ואחריהם כל ישראל: „המחותנים", „עמך", קרובים, ידידים ושכנים, ובקצה השולחן לא יעדרו גם דלי ואביוני העיירה. נחום „דער־פייפער" „הכליזמר" בכינורו ותיז־מורתו מנגן ניגונים יהודיים החודרים ללב.

אחרי דרשתו של הרב, ושתיית ל„חיים" פוצחים בזמר חסידי. אוי בא בא באם... והבדחן מבדח. ואז מגיע תורו של וועלוועל שברדליו הלץ, — ושל שמעון־אריה הזקן בשירו „מען לויפט און מען לויפט, און מען ווייס ניט וואס מען לויפט" ושל ר' יוחנן השוחט העליז בשירו „ועשו כולם אגודה אחת"... לחיים ר' ישראל, לחיים מאציע! איך המסחר עם ה„יענע זייט"... (הגבול). ומאיר ברוך הוא ב„גילופין" וחיים רפאל החייט, ושמואל אהרון דער היטלמאכער, ודאדזיע הסנדלר, וזלמן הקצב ומנדל העגלון, ושמואל־ליב דער ליכטנמאכער, מספרים בדיחות מפולפלות... אך זה טוב...

ובחוץ — קהל רב. ילדים ומבוגרים מכל קצווי העיירה באו לחזות בחגיגה. מצטופפים לתוך החלונות, עולים על מדרגות, עצים, גגות, גדרות, — שמח.

*

בבית שני על כסא רם ונישא יושבת הכלה. כולה לובן. פניה מכוסים בהינומה כמקובל. היא „מתייפחת"... ועל ידה הנשים גם הן מוסיפות דמע...

קבוצה מ„הנוער הזהב" בדוקשיץ * אַ גרופע פון דער אַ"ג „גאָלדענער יוגנט" אין דאָקשיץ

מופיע החתן עם מלוויו והתזמורת, מוריד את ה„צעיף" מפניה ומובילה לחופה.

נרות רבים נידלקים. הצפיפות גוברת, כולם רצים לראות, להחזיק במקלות החופה, להדליק נר. עם גמר טכס החופה מתאספים באולם הריקודים. מתחילים בריקוד חסידי ה„שערעלע". צעירים וזקנים, נשים וגברים כולם יחד, קולעים, קושרים, פותחים, — וסוגרים, מסובבים, מתכופפים, מתרוממים שרים־ורוקדים ומתלהבים ללא גבול. יהודים רחמנים! אַ „שערעלע"...

ואחרי זה מגיע תורם של הצעירים בריקודים עממיים. הנה הם. וואולע, וליבע, וזושע, ויצקע, וטעביא, ובארקא, וקאפל, והילע, ובערא, וזלמן־אורע, ובינוש, וקושע, וזליג, ונחמן־ראובן, ומאנעס ועוד ועוד. כולם עם מטפחות פרחוניות בכיס העליון של המקטורן. באדיבות רבה מזמינים את בנות החן לריקודים.

הנה הן כולן; מרישה, ורבקה, וחנה, ואטה, ומלכה, ופניה, וראחקע, ובײלקע, וצפקע, ושרה, ובשקה, ואדקע, ויוכבד, וחשקה, ושיינה, ודישקע, ופסקה, וגאלדה, מקושטות בעדיים ומשי. עד אור הבוקר רוקדים. חתונה בעיירה.

*

מה אתה רץ? שריפה! איפה? ברחוב סלובדה. אתה שומע חצוצרה! ועוד אחת, מחצ־רצים בכל קצווי העיירה. מה קרה? שריפה! איפה? איפה? ברחוב „סלובודה". ושוב חצוצרה, כנראה שריפה גדולה פרצה שם וצריך לרוץ...

הלהבות מתפשטות ומגיעות ל„שמים". מחסן הפישתן וביתו של חיים עולים באש. הכבאים בקובעי נחושת נוצצים עם גרזינים וחצוצרות רצים ומחצרצים. עגלות המשאבות נסחבות בידיים על ידי הכבאים ובעזרת הקהל שהולך ומתאסף יותר ויותר במקום. בדרך תופסים כמה איכרים המובילים עצים מהיער בעגלות חורף. עוצרים אותם ורותמים הסוסים לעגלות של המשאבות. סוף סוף הגיעו המשאבות. מנסים להפעיל אותן אך ללא הועיל. מוציאים דליים מהעגלות, מסדרים שורות אנשים מהקהל הרב שהתאסף עד לבאר הקרובה, ומגישים בידיים דליים מים עד למקום השריפה. אך ללא הועיל. הבית עולה באש ומסכן הבתים הסמוכים.

חיים ובני משפחתו עומדים סביב המדורה ובוכים. נשים מסביב מתייפחות. השכנים מוציאים חפציהם מהבתים. מהומה ומבוכה, הכבאים עם מוטות ארוכים מנסים לפרק את קורות העץ מהבית הבוער כדי להקטין את הלהבה. האודים בוערים ומעשנים כל הלילה. שריפה בעיירה.

*

בית קטן צנוע. גרה כאן משפחה מרובת ילדים, אך משפחה זו נבונה היא וחשה את הזמנים החדשים, לכן פה עריסת קן „השומר־הצעיר".

לכאן באים צעירים רבים להתחנך, לחיות יחדיו. הומה הבית מנערים בכל שעות היום, בנות שהוצאו מבית־הספר הפולני בגלל השתייכותן לקן השוה״צ פה ימצאו נחומים וכשצריך לצאת להכשרה, כאן מטכסים עצה נגד התנגדות ההורים. „מאן־דהוא״ צריך לעלות ארצה ואין פרוטה בידו, פה מחפשים פתרונות. יש ללמוד מקצוע. כיצד? איזה? איפה? פה מתייעצים. צריך לקנות בד, נעליים, סודר, דוגמא לשמלה, לרקום חולצה, — לכאן יבואו לבירור סופי. ספר שקראת, עליו רוצה אתה לשוחח — כאן תמצא אוזן קשבת. ואם הצעירים אינם בבית אפשר לדבר בינתיים גם עם „אמא״ עד שיבואו. אשה טובה ונעימה. והבנים כולם „מפולפלים״ חריפי מוח ולשון... והבנות, — מלאות חן ותבונה... רוצים לדעת סתם חדשות מהעיירה, — פה תדעו. וסתם רכילות... על מה לא ידובר כאן?

מה היה אתמול בקן? מי התאהב במי? מי נסע לווילנה והביא „סוכרין״? את מי פגשו מאוחר בלילה? מה היה בבית־הספר הפולני? מי צריך להתחתן? מה אמר אסר זכרוביץ? ושוב פעם על הריב בין שני הרבנים. ולבית ספר תרבות בא מורה חדש. ולספריה העממית הגיעו ספרים חדשים. ובבנק משהוא לא בסדר. הלילה עברה התזמורת של „מכבי־אש״ את הגבול לברית־המועצות. מי הם הזוגות שהולכים מחר להריק את קופסאות הקק״ל? ושוב הפעם על התהלוכה המסורתית של מכבי־האש בכל יום ראשון בכובעי הנחושת

מסיבה לרגל עלייתו של מנדל לארץ־ישראל ונסיעתו של הנך להכשרה

באַנקעט לכבוד דעם עולה זיין פון מענדלען קיין ארץ־ישראל
און פון הענעכס אַרויספאָר אויף הכשרה

הנוצצים עם החצוצרות והתזמורת. וב„דאם־לודובי" נערכת הצגת ראינוע. השמעתם? הביאו כבר רדיו לדוקשיץ עם אוזניות, — הוא ניצב בבית הקפה הקרוב, ממש מדברים...

שוב עברו צעירים את הגבול. שתינו אתמול „קוואס" אצל מולע־קוגל, „קוואס" טוב. היו הרבצות עם הקומוניסטים. הרב גלינקין נאם בבית־הכנסת נגד חברי הקן על חילול פסח... „פיראלאיער לאטקעס"... בקרוב יהיה „נשף תה". המסתגפים בלילות לקראת התייצבותם לשירות צבאי, — העבירו עצי הסקה מהגביר לבית העני. גויים שיכורים התחילו לשבור שמשות אצל יהודים אך ספגו מכות.

שלמה וישראל קיבלו סרטיפיקטים לעלות לארץ־ישראל, הפרידה על הגשר... המטורף העליז אמר... הוועד של הקק"ל בדוקשיץ מכין הצגה. נאסרו מספר יהודים על מסחר עם הגבול. שוב פיזרו חומר תעמולה קומוניסטי. היא יפהפיה...

*

רבים יזכרו את הבית הקטן והחם, תנור, ספה, שולחן, מנורת נפט, רוך, פשטות וצניעות.

מול חומר, — שלטון הרוח כאן... חיי נפש לכל בשר ודם.
פה יפתח לב, יספר כל צעיר וזקן, — נער ופעוט.

*

אומלל, מר נפש, אכזבה באהבה, כושל בבחינות, תוגה בלב?
מצוקה בבית, מחוסר עבודה, שיממון, סתם אוהב...
כל ניצרך לרע. לשתף מי בשמחה, הישג־וכשלון.
הנה הבית הקטן! בבוקר, בצהרי יום, בערב, חדווה בלב... נוצץ אור בחלון...

*

האפשר למצות את גודל הכאב?
היבין העולם את עומק השואה, את גודל הצער?

*

ובעיירה רחובות, סימטאות, כיכרות, שוק, בתי־כנסת, ובתי־ספר.
ילדים, נערים, נשים־וטף, מבוגרים, זקנים, הכל נהפך לתילי אפר!!!
נותרו אך סיפורים, זכרונות, חוויות ולב מתפלץ מיגון אין קץ.

✡ ✡ ✡

געבליבן זענען נאָר זכרונות...

קלמן שולץ / קיבוץ מענית

דאָקשיץ — מיין קליין, באַשיידן און פאַרשטויסן שטעטל, מיט ווינפל גליק, לעבנספרייד און ליבע האָסטו אונדז באַשאָנקען. אַריינגעקוועטשט און צונויפגעדרענגט צווישן שטעט און וועלדער, האָסטו געפירט דיין שטיל, רואיק לעבן און אָרנטלעכע יידן, האָרעפּאַשניקעס, וואָס די ערד האָט געציטערט אונטער זייערע פיס — האָבן געהויבן די אויגן צום הימל.

אַ וועג, ווו פון ביידע זייטן זענען געווען פאַרפלאַנצט בעריאָזעס, האָט דורכגעשניטן די וועלדער און דערפער אין דער ריכטונג פון גלובאָקי. אַ ברייטער און שטילער איז געווען דער שאָסיי, דער רעש פון אויטאָס און מאַשינען האָט זיך דאָרט ניט געהערט, בלויז פויערישע וועגענער, געשפּאַנטע אין פערד, האָבן זיך באַוויזן אויפן האָריזאָנט און ס'האָט זיך געהערט דער געקנאַל פון דער בייטש. אַרום — גרינע פּאַשע־לאָנקעס פאַר קי, ווייל יעדער ייד האָט זיך געהאַט זיין קו. נאָר די לאָנקע און דער פּאַסטעך געהערן צום פריץ. אַ שטילקייט אַרום, געשטערט בלויז פון די טענער פונעם פּאַסטעכס פלייט. אָבער ניט נאָר דער פלייט האָט צעריסן די שטילקייט. מיט אַמאָל דערהערט זיך אַ מעכטיקער רויש פון די ביימער־קרוינען — קו־קו־קו, קו־קו־קו, קו־קו־קו... אָט איז זי דאָרט, אויף די אייבערשטע צווייגן, די קוקאַווקע...

אַ פרילינגדיקע זון. איינצלנע וואָלקנס פאַנגען אירע שטראַלן, שפּילן זיך מיט זיי ווי אַ האַנט וואָס גלעט אַ קינדס קעפּל. אַ טשאַטע באָטשאַנעס לאָזן זיך ווידער אַראָפּ אויפן פעלד, אַ דינער צוויטשער פון אַ פויגל וואָס דערוואַכט צום לעבן. אַ קוואַקעריי פון זשאַבעס אין די אַרומיקע וואַסערן. אַ גערויש פון בינען. ווייסע טויבן פליען אויפן פעלד פון איין בוים צום צווייטן. אַלץ בליט און דערוועקט זיך צו אַ ניי לעבן. אַ נייער פרילינג האָט געפאַנגען דאָס לאַנד.

זומער, די פעלדער וויגן זיך ווי אַ שטילער ים.... די בלומען־פעלדער בלענדן ווי די שטערן אויפן הימל. בערעלעך, פלוימען, באַרנעס, עפּל. מיט באַגינען לאָזן זיך פויערטעס אין שטעטל, באַלאָדענע מיט קוישן שוואָמען, מאַלינעס און שמעקעדיקע אויסגעטרוקנטע קרייטעכצער פאַר רפואות.

אין האַרבסט ווידער — בינטלעך תבואה צעשטעלט ווי געצלטן. דער ריח פון טרוקענעם היי... דינע ווייסע פעדים טראָגן זיך מיטן ווינט, כאַפּן זיך אָן אין אַלץ ווי שפּינוועבס. טשאַטעס פייגל וואַנדערן אויף דרום. דער זון־אונטערגאַנג — אין פלאַם־פייער־

דיקע קויל. אַ פרימאָרגן־קעלט. עס טריפט אַ רעגנדל. בלאָטע. דערנאָך אַ שטאַרקער און לאַנגדויערנדיקער כליאַפּ, אַ געמיש פון שניי און רעגן.

אויפן מאַרק באַוויזן זיך תבואה־קערנער און ליין. די פרנסה פונעם רוב יידן אין שטעטל.

און ווינטער — ווייסקייט און קעלט. דיביימער און דעכער פון די הייזער זענען באַ־דעקט מיט שניי. שליטנס. לאַנגע רייען וועגענער ברענגען געהילץ פון וואַלד. אייז באַדעקט די ברונעמס.

אין די שטובן — דאָפּלטע פענצטער. דער איינגעהייצטער אויוון גליט און אויף די שויבן בליען פראָסט־בלומען. גרויסע שניי־פליטערלעך פאַלן אַן אויפהער. די גאַס איז ליידיק פון מענטשן. בלויז הימלאָזע הינט דרייען זיך אַרום אין די געסלעך. געגנדז שפּאַ־צירן אַרום מיט הנאה אויפן גאַס און זייערע בלאַנקעדיקע פעדערן ווערן פאַרטושט אויפן פאָן פון דער אַרומיקער ווייסקייט. בלויז דער וואַסער־טרעגער מיט זיינע פאַרשטאַרטע און נאסע בגדים גייט פון גאַס צו גאַס, פון הויז צו הויז, מיט דער קאָראָמיסלע אויף די אַקסלען. אין אַזאַ פראָסט טאָרן ניט בלייבן די באַלעבאָסטעס אָן וואַסער.

דאָס ערשטע הויז אָפּגעזונדערט, מיט אַ געפלעגט גערטנדל אַרום. דאָ וווינט די פאַר־מעגלעכע משפחה פּיווויש. ער איז דער פאַרמיטלער (מעקלער) צווישן פריץ און די יידן. אַ מסחר פון תבואה און פלאַקס.

המנסרה בה קיבלו החלוצים הכשרה לעליתם לא"י
דער טאַרטאַק וווּ די חלוצים האָבן דורכגעמאַכט זייער הכשרה צום עולה זיין קיין א"י

נאָר פאַרפירט נישט אַמאָל דאָס אויער? אַ געקלאַנג פון מעטאַל — גלין־גלען, גלין־גלען, גלין... איז דאָס מעגלעך? פאַראַן אויך פאַבריקן אין שטעטל?

טאַקע יאָ. דאָס איז אַרקע דער שמיד. אַן אַקעראײַזן אויסשמידן. פאַר אַ האַלבן זאַק קאַרטאָפל, וועט פאַריכט ווערן דעם פויערס אַקעראײַזן. פאַראַן ביי אים אַ סך מיילער צום עסן. די טעכטער וואַקסן אונטער, קיין געלט איז ניטאָ און זיין פאַרמעגן איז נאָר דער בלאָז־זאַק, די קאָוואַדלע, דער האַמער, די הענט...

און ווידער ביימער און בלומען. פון לינקס אַ געמויערט הויז, ניט פון האָלץ, נאָר פון רויטע ציגל. אַ ייד מיט טאַלאַנט, פאַרנעם און איניציאַטיוו האָט עס אויפגעשטעלט — און ניט זוכה געווען...

דאָס הויז שטייט נאָך אַזוי, בעת די פאַרצווייגטע משפחה איז געוואָרן צעזייט און צעשפרייט איבער דער וועלט. געבליבן איז נאָר די אלמנה מיט איר בלאָנדע, חנעווודיקע טאָכטער...

*

לידער, לידער... „אולי" — „מכורתי" — „חשקה נפשי" — „דער טרוים". געפילן און אידיללע.

אַן אָרט פאַר השתפכות הלב צווישן דער טעטיקייט אין קן (אָרגאַניזאַציע), אויספלוג, זומער־לאַגער, הכשרה, מיליטער־דינסט און דערוואַרטונג עולה צו זיין.

ביכער: ביאַליק, פּרץ, מענדעלע, מאַרקס, מאָפּאַסאַן, ראָלאַן, „פלאַמען", „אייביקע ליבע" און טאָלסטאָי.

און דאָרט? אין מדינת פוילן — שנאה און פינצטערע פלענער וועבט דער „גוי"...

ניין! מיר וועלן ניט דורכלאָזן די קליינע הייזקע פון אַגאַטאָ. זי און איר טאָכטער, די „שבת־גויע" און וואַסער־טרעגערין. דער סימבאָל פון אָרעמקייט, נויט און מאָראַלישע ירידה פון דער מדינה. פאַר אַ ביסל עסן און עטלעכע גראָשנס מעלקט זי די קי, לעשט אויס די שבת־ליכט, וואַשט פאַדלאָגעס און וועש, ברענגט וואַסער און נאָך.

צי אויך אין די צייטן פון אומקום און נויט איז זי געבליבן אַ הויז־פריינדין?

*

אַנטקעגן — דאָס הויז פון דישען און אירע קינדער, וואָס זענען געפאָרן קיין אַמע־ריקע.

דישע פאָרט קיין אַמעריקע, אין גאַס רודערט זיך... אַ שושקעריי צווישן די שכנים. טאַקע? יאָ!... דער מאַן האָט איר געשיקט פאַפּירן. צומערשט זאָגט זי אָפּ. ניין, זי וועט ניט איבערלאָזן איר שוועסטער מלכה מיט די קינדער, די היים, דאָס שטילע פרומע

שטעטל — און פאָרן אין עק וועלט ווו מען טוט גרינגשעצן יידישקייט. דאָרט איז אַ רעש און טומל, אויטאָמאָבילן און וואָלקנקראַצערס...

צום סוף האָט זי געענדערט די מיינונג. צוויי יאָר האָבן געדויערט די צוגרייטונגען. ווייל מען דאַרף אַ סך אַרומלויפן צוליב די פּאַפּירן. מ׳דאַרף פאָרן קיין וואַרשע צום קאָנסול און אויספילן פאַרשידענע אַנקעטעס. דערצו נאָך איז וואַרשע אַ שטאָט פון אַפּעריסטן. אַז זיי האָבן דערזען פאַר זיך אַ קליינשטעטלדיקע, האָט מען ביי איר אויסגענאַרט דאָלאַרן און געגעבן ווערטלאָזע פּאַפּירלעך, צי אָנשטאָט אַ גאָלדן פינגערל — פאַרקויפט איר אַ רינגל פון קופּער. דאָס איז נאָך נישט אַלץ. מען דאַרף צוגרייטן קישנס און פּערענעס פון פּוך. דערפאַר דאַרף מען האָדעווען גענדז, שטאָפּן זיי — און מיטן ערשטן שניי, ווען די פעדערן ווערן וויס — שעכטן זיי... אַלע שכנים העלפן פליקן די פעדערן. ביז פאַרטאָג זענען די ווייבער באַשעפטיקט ביי דער אַרבעט. מען פליקט, מען פּלאַפּלט, מען לאַכט, מען טרייבט רכילות. אַרבעט איז טאַקע געווען אַ סך, לויט דער וואָג און פאַרנעם פון בעטגעוואַנט. דישע האָט מיט וואָס צו שטאָלצירן.

מען דאַרף אויך צוגרייטן טרוקענעם קעז — „גאָמולקעס״. האָנטעכער פון פּראָסטן לייוונט, שאַרסטקע, ווייל אין שטעטל נוצט מען נישט די ווייכע האַנטעכער ווי אין דער גרויסער שטאָט. ס׳איז נאָך אַלץ געבליבן אַ וועלט מיט אַרבעט.

צוויי טעג פאָרן אָפּפאָרן, געזעגנט זיך דישע מיט די שולן. דערנאָך באַזוכט זי די קברים פון אירע קרובים. זי איז אין גאַנצן אין שטיק געוויין. ענדלעך איז געקומען די צעשיידונג. און דער וואָס האָט דאָס בייגעוווינט, ווערט עס תמיד געדענקען. אַלע קרובים און שכנים האָבן זיך פאַרזאַמלט ביים הויז און פאַרפולט די גאַס. חיים־וועלוול דער פורמאַן לאָדנט אָן די ריזיקע פּעק אויף זיין וואָגן, געשפּאַנט אין צוויי פערד. דישע קלאַמערט זיך און קושט די ווענט פון איר היים און מיט גרויס געוויין געזעגנט זי זיך מיט אירע שכנים און באַקאַנטע. דער בעל־עגלה יאָגט אונטער. זיי קענען פאַרשפּעטיקן די באַן. איר איז שווער די צעשיידונג — זי קושט די ערד. ענדלעך געלונגט זי אַריינצוזעצן אין וואָגן און זי לאָזט זיך אין וועג אַריין.

*

„אשרי יושבי ביתך״. מיטן באַגינען טראָגט זיך יעדן טאָג דאָס קול פון לייזער־הללס ז״ל, מיין פאָטער. תהילים ד׳.

זיינע ליפּן פּרעפּלען אַ תפילה און די אויגן קוקן דורכן פענצטער, צום פויער, וועלכער איז געקומען אין שטעטל פאַרקויפן אַ בינטל פלאַקס אָדער אַ פוד קאָרן.

אָפּטמאָל האָט מען געהערט צוזאַמען: „לדוד מזמור שיר — און פּאָציום ליון״. ווייל מיין פאָטער ע״ה איז געווען אַ סוחר פון תבואה און פלאַקס, אָן ענערגישער, פלינקער, אַרנטלעכער. באַליבט פון אַלעמען, אויך ביי די פויערים פון דער געגנט.

און די מאַמע — תמיד אַ באַשעפטיקטע. מעלקן די קי, באַקן ברויט, קאָכן, ריַיניקן די שטוב, וואַשן, שטריקן און נייען. ערב שבתים און יום־טובים...

*

וואָס פאַר אַ ווערט האָבן די וואָכנס־טעג אַנטקעגן יום־טובים?

ערשט נעכטן האָבן מיר געפּראַוועט דעם פריילעכן פּורים מיט משלוח־מנות, המן־טאַשן און גרעגערס — אָט רוקט זיך אָן דער פּסח. און צוגרייטונגען — אַ וועלט. קודם דאַרף מען קאָנטראָלירן דעם היימישן ווישניאַק, „נאַליווקעס" כשר לפּסח. מען שווענקט די הילצערנע פעסער אין טייך, צו קענען האַלטן אין זיי וואַסער אין פּסח.

אַ זעקל אָפּגעהיטענער ווייץ ווערט געבראַנגט אין מיל, כדי עס צעמאָלן אונטער אַ שטרענגער השגחה, צום באַקן מצה שמורה. די שכנים עפענען אויף אַ בשותפותדיקע מצה־בעקעריי, אַן א. ג. „פּאָדריאַד". עס ווערן געבראַכט נייע ברעטער און נאָכן ריַי־ניקן, זענען גרייט די טישן צום וועלגערן און קנעטן די מצות. ס׳איז פריילעך. ס׳מעלדן זיך צו דער אַרבעט יונג און אַלט, מענער און פרויען, ייִנגלעך און מיידלעך — אַלע אין וויַיסן. די פרויען וועלגערן דאָס טייג אויף דין, די יונגעלייט רעדלען די בלעטער

פלוגת „הצופה" בדרך מפירלוי * די פלוגה „הצופה" אויפן וועג פון די „פירעלעיער לאסקעס"

טייג און די קינדער שיטן מעל און גיסן וואַסער. די שטאַרקערע מענער מאַכן די ראָש־טשינע און אַנדערע דערלאַנגען צום אויוון. און דער בעקער, ווי אַן אָפיציר אויפן פראָנט, שטייט ביים גליענדיקן אויוון און זייַן געזיכט שטראַלט פון גליק און שווייס וואָס רינט איבערן פנים. „ער" און ניט עמעץ אַנדערש פירט דאָ אָן מיט דער קאָמאַנדע, ער איז דער באַפעלער און עלטסטער.

די ערשטע מצות ווערן אַרויס גענומען פון אויוון און אַרייַנגעלייגט אין אַ קויש, וואָס איז באַדעקט מיט אַ ווייסער ציך. די מצות — קיילעכיקע, דינע, קרישלדיקע און שמעקעדיקע — גייען איבער פון האַנט צו האַנט. די ערשטע פאַרזוכן די קינדער, ביי זיי האָט שוין פון לאַנג געפּלאַצט דאָס געדולד מיטן וואַרטן אויף דער אויסגעבענקטער מינוט. נאָך זיי — די אַנדערע. מען פאַרזוכט און מ'האָט הנאה. מען לויבט און מען רימט — ווי דין, ווי ווייס, מחיה נפשות! טעם גן־עדן! דאָ און דאַרט הערט זיך די ברכה „ברוך שהחיינו".

אין שטוב האָט מען שוין צוגעגרייט אַ ווינקל „כשר לפסח", וווּ צו האַלטן די מצות. דער קאַסטן איז באַדעקט געוואָרן מיט ווייסע ליילעכער. די שפּאַנונג וואַקסט. אַלע וואַרטן מיט אומגעדולד אויפן טרעגער מיטן קויש. פון דער ווייטנס הערט מען דאָס ווייזלען זיך פון איסר זאַכאַראָוויטש אויפן חשבון פון די שטעטלדיקע גבירים און זייערע שיינע, איידעלע, געצערטלטע טעכטער... מאַכטס אַ וואַרע! אָט איז ער — און דער קויש מיט מצות שטייט שוין אין שטוב. אַן אָנגענעמער ריח צעטראָגט זיך איבערן צימער. געפילן פון שפּאַנונג, פרייד און קדושה... און מיך פאַנטאַזיע דעמאָלט... אַזעלכע מינוטן... ווי דער מעמד פון הר סיני.

מיטן ענדיקן די צוגרייטונגען צו די מצות, הייבן זיך אָן די שטוב־אַרבעטן. קודם כל ווערן געגליט און געכשרט די קופּערנע כלים. טעפּ, פּאַטעלניעס, דיניצעס און שיסלען. דערנאָך קאַלכט מען די חדרים און צום סוף — אַ מין רייניקן, קראַצן, שווענקען, וואַשן — און דער באַלאַגאַן. אין יענע טעג באַווייזט זיך דער שניידער און דער שוסטער צוגרייטן שיך און מלבושים אויף פּסח. דעמאָלט הייבט אויך אָן לאָזן דער שניי. אַ וואַרעם ווינטל נעמט בלאָזן פון דרום. הינט, קעץ און אַנדערע ווילדע חיות גיבן צו וויסן מיט קולי־קולות וועגן זייער עקזיסטענץ. ס'הייבן זיך אָן די ליבעס־שפּילן. עס פּאַסירט, אַז אין אַזאַ טאָג קעלבט זיך אָפּ אַ קו און די ציג געבירט קליינע, זיסינקע ציגעלעך... און אין דרויסן גייען די וואַסערן אַריבער די ברעגעס. צענדליקער מענטשן זאַמלען זיך צונויף אויפן בריק פון טייך בערעזינע צו זען ווי עס שטראָמען די וואַסערן מיט כעס און צאָרן, ווי זיי שלעפּן מיט זיך ביימער, שטאַמען, גראָזן און ברעטער. מענטשן שטייען מיט קלאָ־פּעדיקע הערצער, דיסקוטירן, צי די בריק וועט אויסהאַלטן? און די עלטערע אין דער חברותא דערציילן ווי ס'איז אַמאָל געוועזן אַ בריק מיט אַ מיל און פיל הייזער, וועלכע זענען מיטגעריסן געוואָרן מיטן מעכטיקן שטראָם פון דער בערעזינע, ווי נאָר דער שניי

האָט געלאָזן. אַ טייל זאָגן, אַז דאָס איז געווען פאַר דער גרויסער שריפה; אַנדערע ווי־דער האַלטן, אַז דאָס איז געשען נאָך דעם...

דער יום־טוב שטייט שוין הינטערן טיר. אַלץ איז אויסגעפוצט, ריין, עס גלאַנצט. פון בוידעם ווערט אַראָפּגענומען דאָס יום־טובדיקע געפעס. פון אַלעמען טראָגט זיך דער ספּעציפישער, פסחדיקער ריח. אין אָוונט — די לעצטע קאָנטראָל. מיט אַ ליכט און געגנדזענע פעדער אין האַנט איז דער טאַטע בודק חמץ, רייניקט אָפּ די ברויט־קריש־קעס, וועלכע זענען פריער פונאַנדערגעלייגט געוואָרן אין פאַרשידענע ווינקלען און ערטער. צומאָרגנס ווערט דאָס חמץ פאַרקויפט צו אַ גוי — און אַלץ איז כשר לפסח.

ווי בענקט זיך צו די עטלעכע שעה פאַרן סדר, צו פילן די פייערלעכקייט אין יעדן ווינקל, די קדושה און ליכט! ווידער זיין אין דער אויסגעפוצטער שטוב, נאָענט פון דער מאַמען, וועלכע שטראַלט אין איר ווייסן טיכל אויפן קאָפּ... מאַמע!...

*

דער טיש פינקלט. די מצות, די פיש, דער וויין. אַלע זענען אויסגעזעצט צום סדר. דער טאַטע — ווי אַ מלך, אויפן העסע־בעט, אָנגעלענט אויף אַ קישן. און די קינדער — אין נייע אָנצוגלעך. איז דען פאַראַן אַ גרעסער גליק? פסח איז דאָך אויך דער סוף פונעם „זמן" צו לערנען אין חדר.

„מה נשתנה"? מיט מיינע גייסטיקע אויגן געזען... אליהו התישבי קומט אַריין אין שטוב און פאַרזוכט פון זיין כוס...

*

שוין דער ווינטער, שוין דער האַרבסט. דער שוויסטאָפּאַלער וואַלד שמעקט שטאַר־קער. די וואָס שפּאַצירן אין די אָוונטן אין די פאַרוואָרפענע געסלעך, ווערן פאַרשיכורט פון די ריחות. די רויזן און טאָפּאָליעס זענען דופטיק. די הילצערנע באַנק אין ווינקל ביים ציגל־הויז, דעם „פירשטן־פאַלאַץ". ווי ענערגיש, ווי גוט זענען די מענטשן אין גאַס און אין שטוב. ווי עס ציט דער קן, דער גדוד, די קבוצה. ווי באַליבט און זיס עס זענען די חברים.

איז עס מעגלעך — וואַרעמע ווינטן אויך אין האַרבסט? דער רעגן, אויסגעמישט מיט שניי, לאָזט איבער אַ טיפע בלאָטע אויף די וועגן, זעט אויס העלער און... שענער. דאָס אַלץ קאָנצענטרירט די געדאַנקען, נעמט צונויף די חלומות...

און ווינטער — ווי דער שניי בלאַנקט. ווי לויטער די לופט. און דאָס אייז — אַ קריש־טאַלענער שפּיגל. ווי גוט ס'איז צו גליטשן זיך אויפן שליטעלע. אוי, ווי מ'האָט ליב געהאַט אַזאַ לעבן.

אין שייער אויפֿן שטרוי זיצן די חברה אין אָוונט און זינגען. אַן אויסגוס פֿון געפֿילן, בענקשאַפֿט, וואַרעמקייט און ליבע אַרום. און לעבן אים זיצט „זי״ — אַזוי נאָענט. אָט איז זי אין גאַנצן, איר געשטאַלט, קול, אויגן־גלאַנץ, קערפּער, נשמה. טיף אין האַרצן. און דאָס געזאַנגט ציט זיך: „דער ירדן גיסט אויס / און זיינע לויטערע וואַסערן פֿליסן / און דערציילן סודות״... אוי, ווייסט ער אויך אונדזער סוד? ווייסט ער אויך וועגן דער אידעלער, באַשיידענער, פֿילבאַרער און גייסטיקער שטרעבונג, אָן קאָמפּראָמיסן? „כינרת שלי״. דער ירדן, כינרת. און די ליבע... און דאָס געזאַנג גייט ווייטער אָן. „הערט זיך איך ווי עס זינגט דער פֿרילינג — דאָס ליד פֿון בונט און פֿון פֿרייהייט״. הלוואַי זאָל עס אַזוי דויערן אָן אַ סוף, אָן אַ גרענעץ. אַ סך טעג און נעכט, אייביק...

ביסלעכווייז שטילט זיך איין דאָס געזאַנג און מ׳הויבט אָן אַ ליד וועגן גליק און רייכטום.

*

כ׳וועל אייך ניט פֿאַרגעסן — דעם רבין און חדר. אַ קינד בין איך נאָך געווען, נאָר טיף זענען איינגעקריצט די זכרונות פֿון חדר.

פֿינף יאָר אַלט געווען, ווען ס׳איז צו מיין טאַטן געקומען דער מלמד מיט זיין זון אַ שמועס טאָן וועגן מיין עלטערן ברודער, ער זאָל לערנען אין חדר. מיין ברודער האָט

גדוד הצופה של השומר הצעיר * דער גדוד הצופה פֿון השומר הצעיר

אָבער ניט געוואָלט גיין אין חדר אָן מיר. דעריבער האָבן זיי באַשלאָסן, אַז איך זאָל מיט־גיין. דער רבי האָט מיך גענומען אויפֿן רוקן און אַוועק געטראָגן אין חדר. קומענדיק אַהין, האָט ער מיך אַראָפּגעלאָזט. כ׳בין געבליבן שטיין אויפֿן שוועל אַ פֿאַרשעמטער און דערשטוינטער. פֿאַר מײַנע אויגן האָט זיך אַנטפּלעקט דאָס בילד פֿונעם חדר. לאַנגע ברייטע טישן מיט הילצערנע בענק, אויף וועלכע עס זענען געווען אויסגעזעצט קינדער. אין אַ ווינקל פֿון טיש איז געזעסן דער מלמד מיט איינעם פֿון די קינדער און אויף אַן אָפֿענעם ספר געטײַטלט וואָס צו זאָגן. לעבן אים — דער קאַנטשיק. דער רבי קאָמאַנ־דעוועט: קאָמיץ אַלעף אָ, קאָמעץ ב — בו, ווײַטער. דעם קינד גייט שווער, דוכט זיך אַז עס וויינט.

דאָס איז עס? איך געדענק ניט ווי לאַנג כ׳בין אַזוי געשטאַנען מיטן פֿינגער אין מויל. פֿון איין טיש ווינקט צו מיר אַ ייִנגל. פֿאַמעלעך בין איך צו אים צוגעגאַנגען, נאָר דער רבי האָט אויף אים אַ געשריי געטאָן. איך האָב באַמערקט, ווי אונטערן טיש האָבן איי־ניקע קינדער געשפּילט אין קנעפּ. כ׳בין צו זיי צוגעשטאַנען...

ענדלעך איז געקומען אויך מײַן ריי. דער רבי האָט מיך אַוועקגעזעצט אויף זײַנע קני און אין אָפֿענעם ספר אָנגעהויבן מיר ווײַזן די ערשטע אותיות. מיר האָט זיך אויסגע־וויזן, אַז ער האָט מיך אַוועקגעזעצט אויף אַ הייסער בראַטפֿאַן. איך האָב זיך טאַקע באַ־מיט ניט צו וויינען — ווי פּאַסט דען אַ פֿינף־יאָריק קינד צו וויינען? כ׳בין באַפֿרייט גע־וואָרן מיט אַ פֿרײַנדלעכן קנופּ אין בעקל. פֿון דעמאָלט איז מיר טאָג־טעגלעך אויסגעקומען צו זיצן מיטן רבין ביים ספר. באַקומען אַ סך מאָל אַ קנופּ אין בעקל, נאָר טיילמאָל אויך האָסטיקע צי ביים אויער — אַ וואָרענונג אַז כ׳האָב זיך טועה געווען מיט אַ זאָג, צי מיטן ניגון. דאָס איז געווען דער „באַראָמעטער" פֿון רבין. נאָר דעם אלף־בית האָב איך ליב געהאַט. און דערנאָך אויך די מעלאָדישע חומש־מעשיות. און דאָס אַהיימגיין בײַנאַכט פֿון חדר מיטן לאַמטערל אין האַנט...

*

קול חתן וקול כלה! אַ חתונה אין שטעטל. רבקה גייט אונטער דער חופּה. דאָס שטעטל קאָכט. אין גאַס שטייען רעדלעך מענער און פֿרויען און שמועסן וועגן דער חתונה. געהערט אַ מעשה? זי גייט אַן אַנשטענדיקן נדן. ער איז פֿון שכנותדיקן שטעטל דאָלהינוווו. מ׳זאָגט, ער איז רײַך, פֿון אַן אַנשטענדיקער משפּחה. אַ פֿערד־סוחר. ער האָט צו וויסן געגעבן, אויב ער באַקומט ניט די באַשטימטע סומע אין האַנט אַרײַן, וועט ניט זײַן קיין חתונה. טאַקע? עס זענען דאָך שוין געווען די תנאים. ער לאַכט זיך אויס פֿון די תנאים. אוי־ווי, אַ רחמנות אויף דער כלה. און וואָס זאָגט דער שדכן? ער באַמיט זיך, זאָגט צו צו רעגולירן דעם ענין, אויב ער באַקומט דאָס זײַניקע.

שוין צוויי וואָכן ווי אין דער כלות שטוב זשומעט ווי אין אַ בינשטאָק. די צוגרייטונגען צו רבקהס חתונה זענען אין פולן ברען. אַלע קרובים און שכנים קומען העלפן. מען פּרעגלט טייגלעך, מאַנדלעך, אינגבערלעך. מען באַקט קוכנס, לעקעכס, טאָרטן און מען פלעכט דעם ריזן קוילעטש לכבוד חתן־כלה. ענדלעך בייגעקומען אַלע שטרויכלונגען, געקומען דער טאָג פון דער חתונה. אַלע קוקן זיך די אויגן אויס, אַז דער חתן און זיין משפחה זאָלן אָנקומען. אָט באַווייזן זיך שליטנס געשפּאַנטע אין אויסגעפּוצטע פערד, מיט גלעקלעך אויפן האַלדז. „ברוכים הבאים" — דאָס זענען זיי!

אויבנאָן, ביי גרויסע קוילעטשן און אָנגעצונדענע ליכט, זיצט דער חתן. לעבן אים — דער רב און שיינע יידן. נאָך זיי — די מחותנים, עמך, קרובים, פריינד און שכנים. ביים עק טיש פעלן ניט די אָרעמעלייט פון שטעטל. דער קלעזמער נחום דער פייפער דערלאַנגט אויף זיין פידל, צוזאַמען מיט דער קאַפּעליע, האַרציקע יידישע מעלאָדיעס.

נאָכן רבס דרשה און טרינקען לחיים, דערהערט זיך אַ חסידיש זמרל. אוי־באַ־באַ־באַם, אוי־באַ־באַ־באַם — און דער בדחן נעמט שיטן מיט גראַמען. דערנאָך קומט די ריי פון וועלוול שווערדלאָוו דער לץ און דעם אַלטן שמעון־אריהס ליד „מען לויפט און מען לויפט און מען ווייסט ניט נאָך וואָס מען לויפט...". און יוחנן שוחט זינגט דעם פרייעכן מזמור „ועשו כולם אגודה אחת". לחיים ר' ישראל! לחיים מאָטיע! איך המסחר

תזמורת כלי הנשיפה שעברה את הגבול לברית־המועצות

דער בלאָז־אָרקעסטער, וועלכער האָט געשוואָרצט די גרענעץ קיין ראַטנפאַרבאַנד

מיט יענער זייט? (גרענעץ). דער בגילופנדיקער מאיר־ברוך, חיים־רפאל דער שנײַדער, שמואל־אהרון דער היטלמאַכער, דאָדזשע דער שוסטער, זלמן קצב, מענדל בעל־עגלה, שמואל־לייב דער ליכטציער — דערציילן געפעפערטע וויצן... אַך, ווי גוט דאָס איז...

אין דרויסן — אַ גרויסער עולם. יונג און אַלט פון אַלע עקן שטעטל זענען געקומען זען די שמחה. מען דרענגט זיך צונויף אַרום די פענצטער, מען קלעטערט אויף די טרעפּ, ביימער, דעכער, פּלויטן. ס'איז פריילעך.

אין צווייטן הויז זיצט אויף אַ פּאָטעל די כלה. אין גאַנצן אין ווייסן. דאָס פּנים צוגע־דעקט מיט אַ שלייער, ווי דער שטייגער. זי כליפּעט און די ווייבער אַרום איר לאָזן אויך אַ טרער.

עס באַווייזט זיך דער חתן מיט די קלעזמאָרים, ער נעמט אַראָפּ דעם שלייער און פירט די כלה צו דער חופּה. עס ברענען אַ סך ליכט. די ענגשאַפט ווערט גרעסער, אַלע לויפן זען, האַלטן די חופּה־דרענגער, אָנצינדן אַ ליכטל. מיטן ענדיקן די חופּה־צערע־מאָניע, פאַרזאַמלען זיך אַלע אין טאַנץ־זאַל. מ'הייבט אָן מיטן חסידישן „שערעלע". יונג און אַלט, מענער און פרויען — אַלע צוזאַמען פאַרפלעכטן זיך, פאַרבונדן זיך, עפענען, שליסן, דרייען זיך אין קאַראַהאָד און טאַנצן אין אויסערגעוויינלעכער התלהבות. יידן — עס גייט אַ „שערעלע"!

דערנאָך קומט די ריי אויפן יונגוואַרג מיט זייערע פאָלקס־טענץ. אָט זענען זיי: ווולע, זישע, איצקע, טעוויע, בערקאָ, קאָפּל, חילקע, בערל, זלמן־אורע, ביינייש, זישע, זעליג, נחמן־ראובן, מאָנעס — און נאָך און נאָך. אַלע מיט פאַרביקע טיכעלעך אינעם ברוסט־קעשענקעלע פון דער מאַרינאַרקע. מיט גרויס העפלעכקייט פאַרבעטן זיי די מיידלעך צום טאַנצן.

אָט זענען זיי: מאַרישע, רבקה, חנה, עטע, מלכה, פאַניע, רוכקע, ביילקע, ציפּקע, שרה, באַשקע, עדקע, יוכבד, באַשקע, שיינע, דישקע, פעסקע; גאָלדע — אויסגעפּוצט אין זייד און צירונג — ביז באַגינען וועט מען טאַנצן. אַ חתונה אין שטעטל.

*

וואָס לויפסטו? אַ שריפה! וווּ? אויף דער סלאָבאָדע גאַס. דו הערסט דעם טראָמ־פּייט? און נאָך איינער — מען טראָמפּייטעוועט אין גאַנצן שטעטל. וואָס איז געשען? אַ שריפה! וווּ? וווּ? אויף דער סלאָבאָדע. און ווידער דער טראָמפּייט. אַ סברה אַז אַ גרויס פייער האָט זיך צעפלאַקערט און מען דאַרף לויפן אַהין...

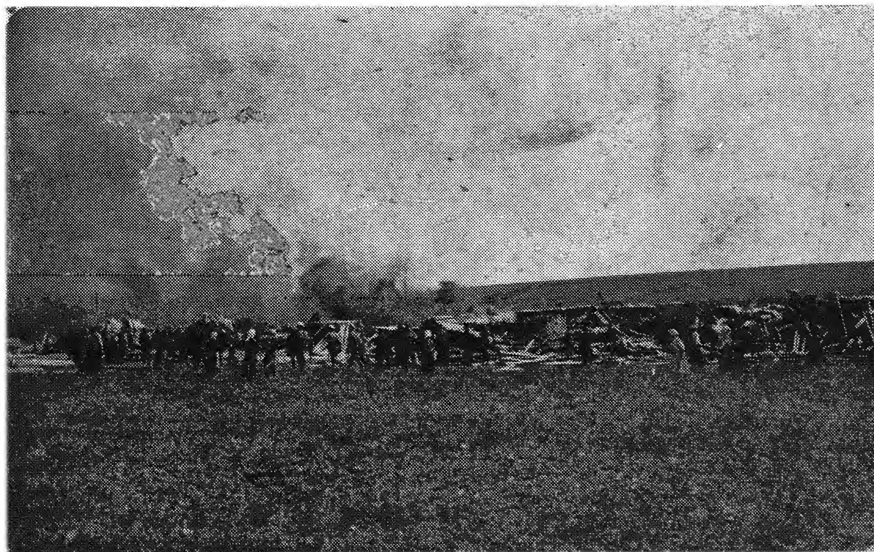
די פלאַמען צעשפּרייטן זיך און גרייכן צום הימל. חיימס סקלאַד פון פלאַקס און זיין הויז ווערן פאַרלענדט פונעם פייער. די פייערלעשער מיט די גלאַנציקע מעשענע קאַס־קעס אויף די קעפּ און העקלעך אין די הענט — לויפן און טומלען. די פעסלעך וואַסער

אויף רעדער ווערן געשלעפּט דורך די פייערלעשער און פון דעם עולם, וועלכער ווערט אַלץ גרעסער און גרעסער. אויפן וועג פאַרהאַלט מען עטלעכע פויערים, וועלכע פירן אויף זייערע שליטנס האָלץ אין שטעטל אַריין. מען שפּאַנט אויס זייערע פערד און מען שפּאַנט זיי איין צו די וועגעלעך מיט וואַסער. ענדלעך זענען אָנגעקומען די פּאָמפּעס. מען פּרובירט זיי לאָזן אין גאַנג — נאָר אָן אומזיסטיקע אַרבעט. מען נעמט אַראָפּ פון די וועגעלעך די עמערס, מענטשן שטעלן זיך אויס אין לאַנגע רייען ביזן ברונעם און מען הייבט אָן איבערגעבן די עמערס מיט וואַסער פון האַנט צו האַנט — ביזן אָרט פון דער שריפה. נאָר אָן שום נוצן. דאָס הויז ברענט שטאַרק און באַדראָאַט די דערביי־איקע הייזער.

חיים מיט זיין משפחה שטייען אַרום דעם פייער און וויינען. די ווייבער כליפּען. די שכנים שלעפּן אַרויס פון זייערע שטובן אַלע זאַכן. אַ טומל און געוויין, די פייער־לעשער מיט לאַנגע דרענגער פּרובירן צו צענעמען די בעלקעס פונעם ברענענדיקן הויז, כדי פאַרקלענערן די פלאַמען. די האָלאָוועשקעס גליען און רויכערן אַ גאַנצע נאַכט. אַ שריפה אין שטעטל.

*

אַ קליין באַשיידן הייזל. דאָ וווינט אַ משפחה מיט אַ סך קינדער, נאָר דאָס זענען פאַרשטענדלעכע מענטשן, זיי דערשפּירן דעם אָטעם פון דער נייער צייט — דעריבער שטייט דאָ דאָס וויגעלע פונעם קן „השומר הצעיר" אין דאָקשיץ.

הדליקה הגדולה בדוקשיץ * די גרויסע שריפה אין דאָקשיץ

דאָ קומען אַ סך יוגנטלעכע זיך איבערדערציען, לעבן צוזאַמען. דאָ אין דעם הויז רודערט זיך אַ גאַנצן טאָג. מיידלעך וואָס זענען באַזייטיקט געוואָרן פון דער פּוילישער שול צוליב זייער אָנגעהעריקייט צום „השומר הצעיר״ — וועלן דאָ געפינען זייער טרייסט. און אַז מען דאַרף אַרויספאָרן אויף הכשרה, האַלט מען זיך אָן עצה ווי אַזוי אָפּשוואַכן די עלטערנס קעגנערשאַפט. עמעץ דאַרף שוין עולה זיין קיין ארץ־ישראל — און ער האָט ניט קיין גראָשן אין קעשענע. דאָ זוכט מען אַ לייזונג. מען דאַרף לערנען אַ פאַך. ווי אַזוי? אַ וואָסער? ווו? דאָ באַראַט מען זיך. מען דאַרף קויפן לייוונט, שיך, אַ סוועטער, אַ מאָדעל פון אַ קלייד, אויסהעפטן אַ בלוזקע — דאָ וועט מען ענדגילטיק באַשליסן. אויב האָסט געלייענט אַ בוך און ווילסט וועגן דעם כאַפּן אַ שמועס — וועסטו דאָ געפונען אָן אויער, וואָס וועט הערן. אויב דאָס יונגוואַרג איז נאָך ניִשטאָ אין דעם הויז, קענסטו דערווייל זיך אויסטענהן מיט דער מאַמען, ביז די קינדער וועלן קומען. אַ גוטע, סימפּאַטישע פרוי. און אַלע זין — „גריבענע״, שאַרפע מוחות און שאַרפע צונגער. און די טעכטער — מלא חן און פאַרשטאַנד.... ווילט איר סתם וויסן נייעס פון שטעטל, דאָ וועט איר עס וויסן. אויך רכילות. וועגן וואָס וועט מען דאָ ניט רעדן?

וואָס איז נעכטן געווען אין קן? ווער אין וועמען האָט זיך פאַרליבט? ווער איז געפאָרן קיין ווילנע און געברענגט סאַכאַרין? וועמען האָט מען געטראָפן שפּעט ביי־נאַכט? וואָס איז פאָרגעקומען אין דער פּוילישער שול? ווער דאַרף חתונה האָבן? וואָס האָט געזאָגט איסר זאַכאַראָוויטש? און ווידער וועגן דער מחלוקת צווישן די צוויי רבנים. די תרבות־שול האָט צוגענומען אַ נייעם לערער. די פאָלקס־ביבליאָטעק האָט צובאַקומען נייע ביכער. אין באַנק איז עפּעס ניט אין אָרדענונג. ביינאַכט איז דער פייערלעשער־אָרקעסטער אַריבער די סאָוויעטישע גרענעץ. ווער זענען די פאָרלעך, וועלכע גייען מאָרגן אויסליידיקן די קרן קיימת פּושקעס? און ווידער אַמאָל וועגן טראַדיציאָנעלן פאַראַד יעדן זונטיק פון די פייערלעשער, מיט זייערע גלאַנציקע מעשענע קאַסקעס, מיט די טראָמפּייטלעך און אָרקעסטער. און אין „דאָס לודאָווי״ (פאָלקס־הויז) ווערט געוויזן אַ פילם. איר הערט? מ׳האָט שוין געברענגט קיין דאָקשיץ אַ ראַדיאָ מיט אויערן־האַלטערס — ער שטייט אין נאָענטן קאַפע־הויז, ממש מען רעדט...

ווידער זענען יונגע חברה אריבער די גרענעץ. נעכטן האָבן מיר געטרונקען קוואַס ביי מולע קוגעל. גוטער קוואַס. מ׳האָט זיך געשלאָגן מיט די קאָמוניסטן. דער רב גלינקין האָט געדרשנט אין שול קעגן די חברים פון קן, וואָס האָבן מחלל פּסח געווען... „פירעלעיער לאַטקעס״. אין גיכן וועט פאָרקומען אַ טיי־אָוונט. די וואָס צערן זיך אין די נעכט באַפרייט צו ווערן ביים פּריזיוו, האָבן דאָס האַלץ צום הייצן אַריבערגעפירט פונעם גביר צום אָרעמאַן. שיכורע גויים האָבן אָנגעהויבן האַקן שויבן ביי ידן, נאָר באַקומען אָנגעבראָכן די ביינער...

שלמה און ישראל באַקומען סערטיפיקאַטן עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. די גע־זעגענונג אויף דער בריק... דער פריילעכער משוגענער האָט געזאָגט: „דער קרן קיימת קאָמיטעט אין דאָקשיץ גרייט צו אַ פאָרשטעלונג". מ'האָט אַרעסטירט עטלעכע יידן, ווייל

ועד הבזר למען קרן קיימת * קאָמיטעט פונעם קרן־קיימת־באַזאַר

זיי האָבן געהאַנדלט מיט יענער זייט גרענעץ. מ'האָט ווידער פאַרשפּרייט קאָמוניסטישן פּראָפּאַגאַנדע־מאַטעריאַל. זי איז אַ שיינע...

פיל ועלן געדענקען די קליינע, וואַרעמע הייזקע. דער אויוון, די קאַנאַפּע, טיש, נאַפט־לאָמפּ, ווייכקייט, פּשטות און באַשיידנקייט...

פון דעם אַלעמען זענען געבליבן בלויז זכרונות, איבערלעבונגען און — — — — אַ צעבראָכן האַרץ פון אומענדלעכן טרויער...

מיין שטעטל דאָקשיץ

(דערמאָנונגען, שטייגער, געשטאַלטן)

צבי מאַרקמאַן / קיבוץ חצור

אַ, דאָקשיץ מיין שטעטל, איך קום דיך דערמאָנען...
אַ לעבן געשפּרודלט פון זויבערע קוואַלן,
כאָטש קיינמאָל כ׳וועל דיך פאַרגעסן ניט קאָנען,
עס לאָזט זיך נישט גלויבן, אַז אַלץ איז פאַרפאַלן!

וועלדער האָבן דיך אַרומגערינגלט,
ביימער פלעגן זומער גרינען.
ס׳האָט דאָרט אַ טייכל זיך געשלענגלט
אונטער די שטראַלן פון באַגינען.

ווי מען פלעגט אַמאָל דערציילן,
גרענעצן אויף האָריזאָנטן...
אָפטע מלחמות און פּאָגראָמען,
שלאַכטן אויף אַלע פראָנטן.

באַלאַכאָווצעס, היידאַמאַקן,
ווילנדיק זיך פריילעך מאַכן,
פלעגן בערד שניידן, שויבן האַקן,
דערביי ווילד־טייוולאָניש לאַכן.

פאַריבער זענען יענע צייטן,
געוואָקסן זענען נייע דורות
און אָנגעהויבן גלייך מיט לייטן
לעבן זיך אין שרעק און מורא.

קלויסטערס דריי און אַ מעטשעטל,
מילן און אַ ברויז פון ביר,
אַ מאַרק אינמיטן שטעטל,
קראָמען, קלייטן — אָן אַ שיעור.

אויסגעשטעלט אין דער וואָכן
פורן סחורות אַלערליי,
האַנדלען יידן מיט ביטחון —
עופות, תבואות, פלאַקס און היי.

הייזער אַלטע, דירות גראָמע,
הילצערנע און אויך פון ציגל.
שטיבלעך הויקערדיקע, קרומע,
מיט איינגעפאַלענע פליגל.

סוחרים, קרעמער, שניידער, שמידן
בעלי־עגלות, טרעגער, שוסטער,
און אויך סתם אַזוי זיך יידן —
כמעט פון יעדער מין אַ מוסטער...

יידן בערדיקע, ראַזירטע,
פריילעכע, אויך מיט אומעט,
ריין געקליידעטע, פאַרשמירטע,
פאַרגעשריטענע און פרומע.

האַרעפּאַשניקעס, כלי־קודש,
אַלץ געקומען דעם מגיד הערן.
פול די שול און בית־המדרש,
אויך צום חזן לויפט מען גערן.

מען פּלפּולט זיך ביי אַ משניות,
אויף אַ פּשטל, אַ הלכה,
פּאָליטיק, דערציילן נייעס —
אַמאָל אויך: אַ שנאַפּס, אַ ברכה...

אַזוי האָט מען געלעבט אין פרידן,
אַמאָל צעפּאַטשט זיך אויכעט,
ווי דער סדר ביי יידן —
צוליב אַ רב און פּאַר אַ שוחט.

קינדער דאָ געוואַקסן קליינע,
און געלערנט זיך כסדר.
ווער אין פוילישער „פּאָווסעכנע",
ווער אין „תרבות", צי אין חדר.

געשפּילט זיך אויסגעפּוצטע, זאַטע,
מיט אייגעלעך שוואַרצינקע און בלויע,
אויך הונגעריקע, אין שמאַטעס,
געקוקט מיט שטאָלץ און... הכנעה.

געמיטלעך יוגנט פלעגט שפּאַצירן,
פאַרחלומט קוקן אויף די שטערן,
לידער זינגען, ליבעס פירן,
לאַכן האַרציק, אַזש ביז טרערן.

תנאימס, חתונות און בריתן,
אונטער דער חופה חתן־כלה,
ביי פיין געדעקטע טישן —
מחותנים, פריינד און אַלע.

לאַיאַל געלעבט, געצאָלט „נאַלאָגן",
כאָטש אַ ביסעלע געבויגן.
דעם בורמיסטוש „דזיען דאָברי" זאָגן
פאַרן סעקוועסטראַטאָר זיך פאַרנויגן.

אָט אַזוי, אין גרויס האַרמאָניע,
כמעט דעם גלות פאַרגעסן...
איינגעלעבט זיך מיט פּאַניען,
משלים געווען מיט עקסצעסן.

אויפגעוואַכט האָבן אידייען —
קאַמף פאַרן מאָרגן און פרייהייט ;
אין אָרגאַניזאַציעס און פּאַרטייען,
חברים מיט ברען און טרייהייט.

ביי שייטערן אַ שבועה ברענגען:
חלוצים, שומרים, ציוניסטן.
אַמאָל אַ רויטע פאָן אויסהענגען
פלעגן אויך די קאָמוניסטן.

דיסקוסיעס, לעקציעס, דעבאַטן
און געזעגענונגס־באַנקעטן,
פאַרשטעלונגען, רעפעראַטן
באַזאָרן און פאַנטן אויספּלעטן.

עס פלעגט אַרויס גאַנץ קהל
צו אַ „האָראַ״־טאַנץ מיט ברען,
ווען באַגלייטן קיין ישראל
מ׳האָט אַ חבר פונעם קן.

ביז היטלערס חיות ווילדע
האָבן אין קריג זיך געלאָזן,
מיט אַ בלוטיקן געפילדער
שטורעם אויף דער וועלט צעבלאָזן.

האָט די אַרמיי די רויטע,
אָן אַ שאָס און אָן פייער,
געעפנט האָריזאָנטן ברייטע —
וואָס זענען געווען אַזוי טייער.

צוגעזאָגט אַ לעבן שענער,
אַרבעט, בילדונג, גליק און שלום —
לאָזונגען, פּלאַקאַטן, פענער...
איז עס בלויז געווען אַ חלום?

אָבער די פאַשיסטישע כוחות
האָבן אויף מזרח זיך געריסן.
געמאָרדעט און געשפּאָלטן מוחות,
טייכן בלוט געלאָזט פליסן.

זי האָבן יידן אין די גריבער
לעבעדיקערהייט געטריבן
און מיטן בלוט און מאַרך פון קינדער —
אין דער געשיכטע זיך פאַרשריבן...

שווער צו געפינען אַזאַ פעדער
וואָס זאָל קאָנען אַלץ אויסדריקן,
וואָס אין האַרצן פילט יעדער,
ווען די טרערן שטיקן, שטיקן...

אָט שטייען מיר די לעצטע עדות
אין טרויער טיף די קעפּ געבויגן
נאָך אומגעבראַכטע עלטערן, זיידעס,
שוועסטער־ברידער, קינדער, קרובים.

אויף אייביק פאַרשווונדן, פאַרוואַקסן די קוואַלן,
דיין שאַנד און ווייטיק פאַרגעסן נישט קאָנען,
ס׳ווילט זיך ניט גלויבן, אַז אַלץ איז פאַרפאַלן...
אָ, דאָקשיץ מיין שטעטל — איך קום דיך דערמאָנען!

פון חדר — ביזן בית־הקברות...

דאָקשיץ, מיין שטעטל — שטייסט איצט פאַר מיינע אויגן. פון די פריסטע קינדער־יאָרן, מיט די חדרים ווו ס׳האָט געלערנט שטיפעריש קליינוואַרג, מיט דער שול ווו לערער האָבן אין אונדז פאַרפלאַנצט יידישן און אַלגעמיינעם וויסן.

אָט דערמאָנט זיך מיר אַ גאַסן־צוג אין טאָג פון ל״ג בעומר, מיט די נאַציאָנאַלע פענער און לאָזונגען „זאָל לעבן אונדזער נאַציאָנאַלע שפּראַך!". אָט קומט פאַר אַ קרן־קיימת באַזאַר מיט די שיינע עקספּאָנאַטן און צייכענונגען, וועלכע באַגייסטערטע יוגנט־לעכע פאַרוואַנדלען אין אַ פאָלקס־דעמאָנסטראַציע פון ליבשאַפט און טרייהייט צום ציוניסטישן געדאַנק. און די לעבעדיקע, שפּרודלדיקע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס: השומר הצעיר, החלוץ, החלוץ הצעיר, בית״ר, קאָמיוג. אומעטום — אַ לעבהאַפטע טעטיקייט, דיסקוסיעס געפירט מיט ברען און לײדנשאַפט. קעסטל־אָוונטן מיט שאַרפע וויכוחים, וואָס ענדיקן זיך טיילמאָל מיט קלעפּ. און איבער אַלעמען — אַ פרייד! אַ חבר פאָרט קיין

ארץ־ישראל דאָס גאַנצע שטעטל באַגלייט אים מיט געזאַנג און טענץ, אויפן בריק צעטאַנצט מען זיך אַ „האָרא״, דערנאָך גייט זיך דאָס לעבן זיין וויטערדיקן גאַנג.

דער גערויש פון די מצה־פּאָדריאַדן זאָגט אָן וועגן זיך דערנענטערנדיקן פּסח. מילכיקס, תשעה־באב — מיט דזשעדעס (שטעכעכץ). אויסגעפּוצטע און פייערלעכע שפּאַצירן מיידלעך צו דער שול אין ראש־השנה, כדי הערן שופר בלאָזן. ביים טייכל שטייט אַ המון יידן און מיטן אויסטרייסלען די טאַשן, באַפרייט ער זיך פון אַלע עבירות אין פאַרגאַנגענעם יאָר. דערנאָך הייבט זיך אָן דאָס שלאָגן כפרות ערב יום־כיפור, יידן איינגעהילטע אין טליתים און קיטלען פאַסטן און דאַוונען מער ווי אַ מעת־לעת אין די פאַרפולטע שולן, וווּ די ליכט ברענען אָן איבערייס. כל נדרי — איז פאַר אַלע יידן אין שטעטל אַ גרויס איבערלעבעניש.

אַט לויפט דער שמש מיטן אתרוג און לולב צו די ווייבער, זיי זאָלן נישט פאַרזוימען די דאָזיקע מצווה. אַט ווערט פריילעך אין די גאַסן און אין אַלע זעקס בתי־מדרשים — שמחת־תורה אויף אייך, יידן. אין לייכטער שיכרות לאָזט זיך דער עולם אין הקפות. ברכות מיט „שהכלען״ איבער פולע בעכערס, גאַנצע משפחות ווינטשן זיך לחיים!

ווידער קומט דער גראָער אינדערוואָכן, מיט די אַלטע זאָרג און צרות. שטיל ציט זיך צום בית־הקברות א לוויה און די קודראַווע סאָסנע־ביימער וויגן זיך צום טאַקט און

בבית־הקברות בדוקשיץ ● אויפן דאָקשיצער בית־הקברות

גיבן שאָטן דעם פרישן קבר. אָט נעמען זיך חברה פריזיוויניקעס אָפּטוען זייערע שפּיצלען, וועלכע רופן אַרויס אי געלעכטער, אי כעס.

באַרג אַרויף — און אונטערגאַנג...

ווער פון אונדז געדענקט נישט אַ זומערדיקן שבת־טאָג אין סוויסטאָפּאָליער וואַלד. אָט האָט אַ באַרימטער רבי באַשלאָסן צו באַזוכן אין דאָקשיץ זיינע חסידים. נאָכן טיילן די שיריים, הערן זיך פאַרשידענע ניגונים, אַ טענצל, מען דערלאַנגט „קוויטלעך". אין „פאָלקס־הויז" ווערט מיט דערפאָלג געשטעלט אַ פּיעסע. דער דראַנג צו שפּילן טעאַטער און זען פאָרשטעלונגען ווערט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. בפרט נאָך, אַז די הכנסות זענען באַשטימט פאַר אַזעלכע לעבנסוויכטיקע צוועקן, ווי משמרת חולים, תרבות, קרן קיימת, יידישע שול, קרן עלייה, פּרויען־קאָמיטעט. דאָס מיינט ניט נאָר פילאַנטראָפּישע הילף, נאָר אויך מאָראַלישע און גײַזעלשאַפטלעכע שטיצע, באַזונדערס די קראַנקע.

1939. די רויטע אַרמיי מאַרשירט אַריין קיין דאָקשיץ אין יענע באַרימטע סעפּטעמבער־טעג. אַלע סאָציאַלע זאָרגן פאַלן אויף דער מלוכה. נאָר פון די אַמאָליקע יידישע אינסטיטוציעס בלייבט נישט קיין זכר. בלויז דער דראַמאַטישער קרייז ברייטערט אויס זיין טעטיקייט און דער כאָר זינגט נייע לידער וועגן זיג און פרייהייט. נאָר דאָס דויערט נישט לאַנג. דער פאַרשאָלטענער האַקנקרייץ מיט זיינע פיר גיפטיקע שלאַנגען־קעפּ שפּרייט אויס זיין ממשלה אויף אייראָפּע און גרייכט אויך קיין דאָקשיץ. אַ פינצטערער וואָלקן האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף יידישע קעפּ אין שטעטל. אָבער אויך אין יענע שווערע טעג פון געטאָ פאַרלירן ניט אַחינו בני ישראל דעם צלם אלוהים. דער שטאַרקערער העלפט דעם שוואַכן מיט טאַט און ראַט. און אַז די לעצטע האָפענונג האָט זיך אויסגעלאָשן, האָבן זיי באַוויזן זייער גבורה, גייענדיק דעם טויט אַנטקעגן מיט רויִקייט, ווירדע און ווידערשטאַנד. איז דען פאַראַן גרעסערע גבורה ווי די פון דער יידישער מאַמע אין דאָקשיץ, וועלכע האָט איר אייגן קינד איינגעשפּריצט מאָרפיום, כדי אים פאַרלייכטערן די גסיסה? אָדער יענער יונגערמאַן, וועלכער איז שוין אַן אַדורכגעשאָסענער, מיט דער קויל אין רוקן, אַרויסגעשפּרונגען פון מאַסן־קבר און געפּאַטשט דעם רוצח? צי דער פאַרהאַלטענער בחור, דעם זעלנער וואָס האָט אים געפירט צום דערשיסן, פלינק אַרויסגעשלאָגן די ביקס פון דער האַנט און מיט איר אַנטלאָפן אין וואַלד, צו די פּאַרטיזאַנער? אָדער די העלדישקייט פון דער דאָקשיצער מאַמע, וואָס האָט גענומען אירע דריי טעכטער און מיט געהויבענע קעפּ אַנטקעגן געגאַנגען די מערדער?

איצט איז אַלץ פאַרענדיקט. נישטאָ מער קיין יידן אין שטעטל. בלויז אַ געשענדעטער בית־עולם, מיט דעם הייליקן גרוב פון וואַנען עס רופט דער לעצטער קרעכץ און דערשטיקטער געוויין פון אַלטע לייט, פרויען, קינדער: „פאַרגעסט נישט קיינמאָל, וואָס מיט אונדז איז געשען! טראָגט אין זיך שטענדיק אונדזער אָנדענק!".

אונדזער שטעטל דאָקשיץ האָט זיך ניט אונטערשיידעט פון די צענדליקער אַנדערע און ענלעכע ישובים אין דער סביבה. דער צענטער פון שטעטל — דער מאַרק — איז געווען דער עיקרדיקסטער מקור פון פרנסה. אויף דעם פּירעקיקן פּלאַץ איז געשטאַנען די קירכע מיט איר נידעריקן גלאָקן־טורעמל, וועלכער האָט בעתן צעקלונגען זיך אַרויס־גערופן אַן אומהיימלעך געפיל, אַפילו אַ מורא... אַנטקעגן דעם קלויסטער — דריי רייען קראָמען, איינע אַנטקעגן דער אַנדערער, אַן 80 אין צאָל. די אייגנטימער פון די קראָמען האָט מען פאַררעכנט צום מיטלשטאַנד און זיי זענען פיל־וויניק געווען פאַרזיכערט מיט פרנסה.

כמה מבחורי דוקשיץ לפני גיוסם לצבא הפולני

עטלעכע דאָקשיצער יונגעלייט פאַרן „פריזיוו" אין דער פוילישער אַרמיי

די פיר וויכטיקסטע גאַסן, וועלכע האָבן פון מאַרק זיך געצויגן אין דער ריכטונג פון פיר ערטער, האָבן געטראָגן אויך זייערע נעמען: פּאָלאָצקער, באָריסאָווער, דאָלהי־נאָווער, גלובאָקער. פון די גאַסן ווידער האָבן זיך אָפּגעצווייגט געסלעך און געסעלעך, וועלכע האָבן בדרך כלל זיך געענדיקט אויפן שול־הויף — אויך אַ פּירעקיקער פּלאַץ צווישן בית־המדרש און די שולן (שטיבלעך): סטאַראָשעלער, ליבאַוויצער, ליאָדער און

סלאָבאָדער. אַנטקעגן די אַלע בתי־תפילות האָבן זיך געפונען די וואַרשטאַטן פון דאָק־שיצער יידישע שניידערס, שוסטערס, קאַמאַשנמאַכערס, בלעכערס. די קליינע, בלאָטיקע געסלעך זענען געווען באַוווינט פון די בעלי־עגלות און קצבים. דאָ האָבן זיך געפונען די חדרים, ווו מלמדים האָבן געוועלטיקט מיטן קאַנטשיק, אָדער מער ליבעראַלע, וואָס האָבן באַשטראָפט דעם תלמיד מיט איבערשרייבן אָדער לערנען פון אויסנווייניק קאַפּיטלען תהילים, צי גאָר מחדש זיין די לבנה, אָדער דעם יהי רצון פון ראש־חודש בענטשן. פאַרשטייט זיך, אַז וואָס גרעסער דער „פאַרברעכן" — אַלץ גרעסער די „שטראָף". אַ פאַקט איז אָבער געווען, אַז די תלמידים פון די פאַרגעשריטענע מלמדים האָבן אַ סך בעסער געקענט ווי די „געשמיסענע".

דער טייל שטעטל, באַוווינט דורך עמך, פשוטע יידן, האָט אויך געצויגן זיין חיונה פונעם ביר־ברויז, צוויי מילן מיט אַ טאַרטאַק און די „פּאַדריאַדן" צו באַקן מצות יעדער ערב פסח. אַ נייעס איז געווען די מאַשין צו וועלגערן מצות, וועלכע מ'האָט באַוויגן מיט אַ האַנט־קאָרבע. אַזוי ווי קיין אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען זענען נישט געווען, האָט ניט געסטייעט פאַר אַלע פינף טויזנט איינוווינער אי באַשעפטיקונג, אי פרנסה. די אַ. ג. דעקלאַסירטע עלעמענטן, די אַרבעטלאָזע און פרנסהלאָזע, האָבן געזוכט אַ פאַרדינסטל אין קליינהאַנדל אויפן מאַרק צי אין די אַרומיקע דערפער, נישט קיין סך אין צאָל, ווייל מיר האָבן ניט וווינט — אַ 7־8 קילאָמעטער, געהאַט די סאָוויעטישע גרענעץ. בלויז אין דער ריכטונג צו גלובאָקי און דאָלהינאָוו האָט מען זיך געלאָזט זוכן פרנסה, וואָס צו די וויכטיקסטע פון זיי האָט געהערט דאָס אָפּדינגען סעדער און די צייטיקע פרוכט פאַרקויפן די הורט־סוחרים אָדער אַוועק לייגן אויף ווינטער. מיטן דאָרף איז אָנגעגאַנגען אַ האַנדל־אויסטויש, קויף־און־פאַרקויף פון תבואה, פלאַקס, אייער, עופות און גענדז, וועלכע מ'האָט געקויפט אין האַרבסט, זיי געהאַלטן און געפּאַשעט ביז חנוכה אויפן בוידעם, שטאַל, קעמערל צי אַפילו אין פאָדערהויז, כדי אויסלאָזן שמאַלץ אויף פסח און דערביי געניסן פון די געשמאַקע לאַטקעס. פון די געשאָכטענע גענדז האָט מען געפליקט פעדערן פאַר פערענעס, קישנס און קישעלעך. די אַרבעט איז געטאָן געוואָרן פאַר גראַשנס, אין די לאַנגע ווינטער־נעכט.

מיט דעם האָט זיך נאָך ניט אויסגעשעפּט דאָס צעטל פון באַשעפטיקונגען פון דאָקשיצער יידן. געווען ביי אונדז אויך שדכנים, מעקלערס, שמשים, חזנים, בעלי־תפילות, תהילים־זאָגערס, תכריכים־נייערס, באַנקעס־שטעלער, טוקערינס אין באָד און אין מקווה, קעכינס צו חתונות און וועטשערעס, סאַרוועריס, זאַכן־היטערס, פעקל־טרעגערס — און ניט קיין קליינע צאָל נדבה־קלויבערס. און איבער זיי אַלע — די גדלות פון עטלעכע שטעטלדיקע נגידים, אַפילו גבירים: וואַלד־סוחרים, הענדלער מיט פלאַקס, זריעות, מילנערס, שותפים צו סמאַלאַרניעס, קאָאָפּעראַטיוון, האָטעל־אייגנטימער, רעסטאָראַנען, געציילטע ערד־באַזיצערס, אָנגעשטעלטע ביי פריצים, די אייגנטימער פון ביר־

ברויז און עטלעכע גרויסע סוחרים, וועלכע האָבן נאָך באַקומען שטיצע פון זייערע קרובים אין אַמעריקע.

וואָס שייך דער שטיצע מעבר לים, איז געווען באַוווּסט, אַז כמעט אַ העלפט יידן פון שטעטל האָבן פון איר געניאָסן. פון דעסטוועגן איז דער רוב געווען פאַרנומען ביז איבערן קאָפּ מיט דאגות פרנסה און דער אַלגעמיינער עקאָנאָמישער צושטאַנד פון דער באַפעלקערונג איז ניט געווען אַזאַ געהויבענער. דעריבער האָבן יידן געשאַפן פאַרשידענע אינסטיטוציעס און געזעלשאַפטן, וועמענס אויפגאַבע ס׳איז געווען צו לינדערן די נויט פון נצרכים און גלייכצייטיק זיי מאָראַליש דערמוטיקן און שטיצן.

בילדונג, דערציונג, קולטור

יידישע קינדער, וועלכע האָבן עטלעכע זמנים אָפּגעלערנט אין פאַרשידענע חדרים, האָבן סיי צוליבן אַבליגאַטאָרישן שול־געזעץ, ווי אויך צוליב דער אוממעגלעכקייט פון די עלטערן צו צאָלן שכר־לימוד — אָנגעהויבן, פון 7 יאָר אָן, צו לערנען אין דער פוילישער מלוכהשער פאָלקס־שול („פּאַווּשעכנע"). דער לערן־פּראָגראַם אירער, און דער אַנטיסעמיטישער גייסט וואָס האָט דאָרט געהערשט, האָבן באַוויגן אַ סך יידישע עלטערן ניט שיקן אַהין זייערע קינדער. אויך די קהילה האָט אָנגעהויבן ערנסט טראַכטן וועגן אַן אייגענער, יידישער שול פאַר יידישע קינדער. נאָך פיל וואַנדונגען קיין אַמעריקע און באַקומען פון דאָרטן הילף, איז באַשלאָסן געוואָרן צו גרינדן אין דאָקשיץ אַ „תרבות"־שול. דאָס איז געשען אין יאָר 25—1924. די שול האָט זיך פּאַמעלעך אַנטוויקלט. ניט געקוקט אויף די באַגרענעצטע פינאַנסיעלע מעגלעכקייטן, אויפגעשטעלט זעקס קלאַסן, ווו ס׳האָבן געלערנט אַ 150 שילערס. אַזוי ווי אין שול־קאָמיטעט זענען געווען פאַרטראָטן פאַרשטייער פון אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג, איז דער לערן־פּראָגראַם אין דער תרבות־שול געווען אַן אַלזייטיקער און אַרומגענומען אויך לימודים פון פויליש, רעליגיע און אַנד. אין דער דאָזיקער שול האָט זיך אויסגעפּיקט אַ קאַדער יונגע טוערס און אַקטיוויסטן פאַר די ציוניסטישע פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס אין שטעטל.

די בונדישע און יידישיסטישע עלעמענטן האָבן מיט גרויס מי אויפגעשטעלט אַ יידישע פאָלקס־שול, ווו די לערערס, אַרבעטנדיק דאָרט פאַר אַ הונגער־לוין, האָבן אַרויסגעוויזן אַ סך אידעאַליזם און טריישאַפט. ביידע ריכטונגען — די ציוניסטיש־העברעיסטישע און די בונדיש־יידישיסטישע, האָבן אויך געהאַט זייער השפעה אויף די שילערס פון דער פוילישער שול, וועלכע זענען ניט אָפּגעפרעמדט געוואָרן פון דער יידישער סביבה און געגעבן זייער צושטייער דער לעבעדיקער געזעלשאַפטלעכער אַקטיוויטעט.

כדי צו זיכערן די עקזיסטענץ פון די שולן, וועלכע האָבן כסדר זיך געפונען אין אַ שווערער מאַטעריעלער לאַגע, זענען געשאַפן געוואָרן דראַמאַטישע קרייזן, וואָס אויסער

דער גייסטיקער באַפרידיקונג פון די געלונגענע פאָרשטעלונגען, האָבן זיי אויך באַריי־
כערט די קאַסעס פון די שולן.

אַ וויכטיקן שטויס צו דער קולטורעלער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט, האָט געגעבן
די ביבליאָטעק.

דער גייסטיקער און געזעלשאַפטלעכער צענטער — די ביבליאָטעק

„האַלט ריין דאָס בוך, רייס עס ניט — ווייל ס'איז אַן אייגנטום פון כלל"! אַזוי איז
יעדער בוך אין דער דאָקשיצער יידישער ביבליאָטעק געווען אָפּגעסטעמפּלט אויפן טאָוול.
די יוגנטלעכע, וועלכע האָבן נאָכן פאַרענדיקן איינע פון די פאָלקס־שולן, געלעכצט נאָך
וויסן און געוואָלט ווייטער זיך לערנען, איז די פאָלקס־ביבליאָטעק געווען פאַר זיי די
איינציקע „הויכשול". בלויז געציילטע בחורים פון פאַרמעגלעכע היימען האָבן געהאַט
אַ מעגלעכקייט ממשיך צו זיין אין גימנאַזיע אין ווילנע, אַ 3־4 זענען אַפילו געפאָרן
קיין פראַנקרייך שטודירן, בעת דער רוב יוגנטלעכע האָט גענאָסן פון דער ביבליאָטעק,

פעילי הסניף „אחדות ותחייה" (1917) * אַקטיוויסטן פון „אחדות ותחייה" (1917)

וועלכע האָט באַזיצט אַ רייכן אויסוואַל פון בעסערע ביכער פון דער יידישער און
אַלגעמיינער ליטעראַטור. אויך די פּאָפּולערע אויסגאַבן פון דער „גראָשן־ביבליאָטעק"
האָבן געגעבן דער יוגנט אַן אימפּולס צו טראַכטן, דיסקוטירן און באַהאַנדלען די ווערק
פון די קלאַסיקער און פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען.

אויך די ביבליאָטעקאַרן, ווי די לערערס אין די שולן, זענען געווען בלב ובנפש איבערגעגעבן זייער אַרבעט. אין די קאַלטע ווינטער־נעכט פלעגן זיי אין דער אומבאַ־הייצטער ביבליאָטעק פאַרטיילן די ביכער מדריך זיין דעם לייענער־אָנפאַנגער און באַמיט זיך פאַר יעדן צוקלויבן אַ פּאַסיקן ספר. אויך די ביבליאָטעק האָט זיך געראַנגלט פאַר איר מאַטעריעלן קיום, ווייל דער מיטגלידס־אָפּצאָל האָט ווייט ניט געדעקט אַלע הצטרכותן. פלעגט מען אַדורכפירן אַקציעס, אונטערנעמונגען און פאַרשטעלונגען. ווידער זענען די זעלבע אידעאַליסטן געווען פאַרנומען ביז איבערן קאָפּ ביים אַדורכפירן די אַלע אימפּרעזן.

די השפּעה פון דער ביבליאָטעק אויף דער אונטערוואַקסנדיקער יוגנט האָט ניט לאַנג געלאָזט אויף זיך וואַרטן. די פאַרשידענע פּאַרטייאישע אידעאָלאָגיעס און שטרע־מונגען, וועלכע זענען געקומען פון דרויסן, האָבן מיט דער הילף פון די ביכער אין דער „פאָלקס־ביבליאָטעק" דערפירט דערצו, אַז אין דאָקשיץ זענען אַנטשטאַנען די אַלע אָרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן געווירקט אין פּוילן. אונדזער יוגנט האָט זיך באַ־האָפטן מיטן השומר הצעיר, החלוץ, פּועלי־ציון, החלוץ הצעיר, קאָמוניסטן, שפּעטער — רעוויזיאָניסטן און בית"ר.

די קעסטל־אָוונטן, רעפעראַטן און דיסקוסיעס אין גאַס און אין שטוב האָבן באַוויזן די פּאָליטישע וואַכזאַמקייט און אידעישע אָנגעלאָדנקייט פון דער יוגנט. עס ווערן דורכ־געפירט זאַמל־אַקציעס פאַר ציוניסטישע צוועקן, באַזונדערס פאַרן קרן קיימת, קרן עלייה און באַזאַרן. וועגן ליטעראַרישע אָוונטן און פאַרשטעלונגען — איז דאָך אָפּגערעדט.

די ערשטע חלוצים פאָרן אַרויס אויף הכשרה. איבער די דאָקשיצער גאַסן מאַרשירן אָפט אַדורך, ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן, מונדירטע און סקויטישע יוגנט פון השומר הצעיר, בית"ר, החלוץ. די אומלעגאַלע קאָמוניסטישע יוגנט פירט איר קאָנספּיראַטיווע טעטיקייט. די קאָנפליקטן און צוזאַמענשטויסן צווישן דער ציוניסטישער און אַנטי־ציוניסטישער יוגנט ווערן אַלץ אָפטער. ווען איין טייל האָט געזאַמלט פאַרן קרן קיימת, האָט דער צווייטער טייל פאַרלאַנגט אַ באַשטייערונג פאַרן מאָפּ"ר (הילף די פּאָליטישע אַרעסטירטע). אין שטעטל באַווייזט זיך אומלעגאַלע ליטעראַטור און פון צייט צו צייט — אַ רויטע פאָן אויפגעהאָנגען אויף די טעלעפאָן־דראָטן. מען הייבט אויך אָן שוואַרצן די גרענעץ קיין רוסלאַנד, הגם דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט אַ סך, אַ סך געפאַרן. פאַראַן אָבער אַזעלכע, וואָס זענען זוכה עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, אָדער ווינציקסטנס פאָרן אויף הכשרה.

קלאָר, אַז דער אידעישער געראַנגל איז אויך געווען אַ פּועל־יוצא פון דער שווערער עקאָנאָמישער לאַגע אין וועלכער ס'האָט זיך געפונען די יידישע באַפעלקערונג, בפרט די יוגנט. די אַרבעטלאָזיקייט איז געווען גרויס, ניט תמיד איז געווען עסן צו דער

זעט. אויך קראַנקייטן זענען געוואָרן אַן אָפטער גאַסט אין ידישע היימען. כדי לינדערן די נויט, איז געשאַפן געוואָרן די פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציע „משמרת חולים".

הילף פאַר קראַנקע און נויטבאַדערפטיקע

„משמרת חולים" איז געווען די איינציקע אינסטיטוציע, אַרום וועלכער עס האָבן זיך גרופּירט די גרעסטע פּאָליטישע קעגנער, צענדליקער יוגנטלעכע האָבן זיך געשטעלט פרייוויליק איר צו העלפן. די ניי־געשאַפענע אינסטיטוציע האָט דאָך קודם כל באַדינט

ועד הבאנק * די פאַרוואַלטונג פון באַנק

די אָרעמע באַפעלקערונג און בעת אַ קראַנקייט פון אַ קינד, אָדער פון אַלטן טאַטן, איז די מעדיצינישע הילף מצד „משמרת חולים" געווען אַ גרויסע טרייסט, דערמוטיקונג און ממשותדיקע שטיצע פאַר דער משפחה, וועלכע האָט געלעבט אין דחקות און נויט. אַרויסרופן אַ דאָקטאָר, אָדער קויפן אַ טייערע רעצעפּט, איז פאַר אַזעלכע יידן געווען פּשוט אַן אוממעגלעכע זאַך. דעריבער האָט „משמרת חולים" פרייוויליק גענומען אויף זיך די דאָזיקע לאַסט.

אויסער דעם האָט די אינסטיטוציע באַזאָרגט דעם קראַנקן מיט אַ „וואַרטע" פון צוויי מענטשן, בדרך כלל אַ בחור מיט אַ מיידל, וועמענס אויפגאַבע ס'איז געווען אָפּצו־היטן און אַדורכפירן די אָנווייזונגען פונעם דאָקטאָר. זיי זענען געזעסן ביים קראַנקן אין

שטוב, אים דערמוטיקט און באַזאָרגט מיט אַלעם נייטיקן. די פאַרוואַלטונג האָט אויך באַזאָרגט דעם קראַנקן מיט אַ טעפּל קאָמפּאָט, איינגעמאַכטס און פאַרשידענע וואַרע־ניעס, וועלכע מ האָט זומער פאַרגרייט פון יאַגדעס, פרוכטן און מאַלינעס. אויסער דעם האָט „משמרת חולים" אויסגעליען פאַרשידענע כלים פאַרן קראַנקן, ווי אַ טערמאָמעטער, באַנקעס, קליזמע אדג"ל.

די דאָזיקע הילף האָט געפאָדערט איר בודזשעט. דעריבער האָט מען אָרגאַניזירט אָפטע אַקציעס, אימפּרעזעס און אונטערנעמונגען. די ידישע באַפעלקערונג האָט זייער פּאָזיטיוו אָפּגעשאַצט די טעטיקייט פון דער חברה און זי געשטיצט מיט אַלע כוחות. די וויכטיקסטע הכנסות זענען געקומען פון פאַרשטעלונגען מיטן אָנטייל פון אָרטיקע טאַלענטירטע כוחות, סיי אויפן דראַמאַטישן געביט, ווי אויך זינגער, מוזיקער אאַז"וו. די פאַרשטעלונגען האָבן תמיד געהאַט גרויס דערפאָלג און אויסער דער הילף פאַר „משמרת חולים", האָבן זיי אויך אַריינגעבראַכט אין שטעטל אַ סך לעבעדיקייט, קולטור־אַקטיוויטעט און גלייכצייטיק אַנטוויקלט יונגע בינע־טאַלאַנטן.

איך געדענק אַ פאַל, אַז צוליב אַ גאָר שווערער קראַנקייט, האָט מען דעם חולה ניט געטאָרט פירן אין שפּיטאָל קיין גלובאָקע. האָבן אַ 15—20 יידן זיך מתנדב געווען צו טראָגן דעם קראַנקן אויף אַ בעטל, אַ מרחק פון אַ 30 קילאָמעטער. „משמרת חולים" האָט אויך געזאָרגט דערפאַר, אַז אַ חולה מסוכן זאָל אָנקומען אין מלוכהשן שפּיטאָל, וואָס האָט זיך געפונען אין גלובאָקי.

באַזונדערס אַקטיוו פאַר דער „משמרת חולים" איז געווען דער פרויען־קאָמיטעט — אַ ווױלטעטיקע גרופּע טוערינס, וועלכע האָבן אַ סך געלייסטעט פאַר דער אינסטיטוציע.

צו די פילאַנטראָפּישע געזעלשאַפטן אין שטעטל, האָט מען אויך געקאָנט פאַררעכענען די חברה גמילות חסדים, וועלכע האָט ערטיילט אָנפּראָצענטיקע הלוואות די נויט־באַדערפטיקע סוחרים, קליינהענדלער און בעלי־מלאכות. דאַקעגן האָט די חברה קדישא געזאָרגט פאַרן געשטאָרבענעם דאָקשיצער ייד, אַז ער זאָל לויטן דין געבראַכט ווערן צו קבר ישראל.

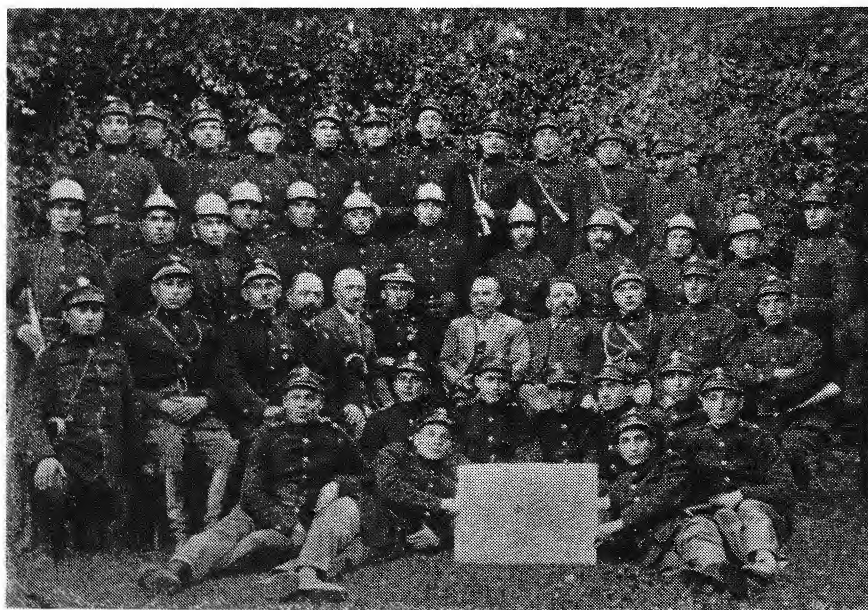
„פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע" און זעלבשוץ

איינע פון די עלטסטע און וויכטיקסטע אינסטיטוציעס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט די פייערלעשער־קאָמאַנדע, באַקאַנט אונטער איר פּאָפּולערן נאָמען „די פּאָזשאַרנע", וועלכע האָבן געהאַט אַ סך באַשעפטיקונג ביים פאַרלעשן שריפות. אין אַזאַ שטעטל ווי דאָקשיץ האָט מען אָפט געהערט קלינגען דעם אַלאַרם - גלאָק און די אויסגע־שרייען פון צעשראָקענע מענטשן „עס ברענט! עס ברענט!". דער רוב הייזער און בנינים זענען געווען פון האָלץ, דערצו נאָך — צונויפגעדרענגט אין ענגע, שמאָלע געסלעך. אויך די טויערן און אַריינגענג זענען געווען פון האָלץ. אויף די

ביידעמער האָט מען געהאַדעוועט גענדז און כדי זיי „פאַרלענגערן" דעם טאָג, זיי זאָלן מערער עסן, האָט מען דאָרט געלאָזט ברענען נאַפט־לאָמפּן, אָדער לאַמטערנס, װעלכע האָבן ניט איין מאָל אַרויסגערופן אַ שריפה. די ווינטער־עפּל האָט מען געהאַלטן אין קעלער, געפּאַקט אין שטרוי — אַ גאָר לייכט ברען־אַרטיקל. די אָנגעהייצטע אויוונס, די אָנגעגליטע קיכן זענען געווען אָפטע סיבות פאַר אַ פייער־אויסברוך, וואָס האָט פאַרלענדט אַ סך הייזער. אַ פונק פון קוימען איז גענוג געווען, אַז אַ גאַנצע גאַס זאָל אַוועק אין פלאַמען און רויך.

דער עלטערער דור פלעגט אָפט דערציילן וועגן גרויסע שריפות אין שטעטל און אַפילו די היסטאָריע פון דאָקשיץ איז געווען איינגעטיילט לויט דער ערשטער, צווייטער און דריטער שריפה.

די דאָקשיצער „פאַזשאַרנע" איז אויסגעהאַלטן געוואָרן דורך דער גמינע און רעגירונג, אָבער דער רוב פייערלעשער זענען געווען אַחינו בני ישראל. ערשטנס דערפאַר, ווייל אַ סך יידישע יוגנטלעכע האָבן ניט געהאַט וואָס צו טאָן און זיי האָבן געקאָנט אַ סך צייט אַוועקגעבן אויף איבונגען. אויסער דעם זענען דער רוב שריפות אויסגעבראָכן אין יידישע הייזער און, ווי געזאָגט, פאַרניכטעט פיל שכנותדיקע בנינים,

מכבי אש בדוקשיץ * די „פאַזשאַרנע קאָמאַנדע" (פייערלעשער) אין דאָקשיץ

צוליב דער ענגשאַפט. אין דער פּוילישער געגנט פון שטעטל, איז איין הויז פון צווייטן געווען אָפּגערוקט און דאָס פייער האָט געקענט לאָקאַליזירט ווערן.

ביי אַ הונדערט יידישע יונגעלייט האָבן געהערט צו די „פּאַזשאַרנע" — און אויסער זייער אייגנטלעכער אויפגאַבע, האָבן זיי אויך געהאַלטן אָרדענונג אויף יידישע פייערונגען און אונטערנעמונגען. נאָר אַמיינסטן שטאָלץ און זיכער איז געווען די יידישע באַפעלקערונג מיט אירע פייערלעשער אין זכות פון זייער פּאַרוואַנדלען זיך אין אַ... זעלבשוץ, ווען כוליגאַנישע זעלנער, צי סתם אַנטיסעמיטישע פּאָגראָמשטשי־קעס, האָבן זיך געוואָלט פריילעך מאַכן איבער דער יידישער באַפעלקערונג. ווי נאָר יידן האָבן דערשמעקט אַ געפאַר פון אַנטי־יידישע אַרויסטרעטונגען, האָט מען גענומען קלינגען אינעם אַלאַרם־גלאָק פון די פייערלעשער און אונדזערע בחורים, באַוואָפנט מיט העקלעך, אָנגעטאָן אין זייערע מעשענע העלמען און פּאַזשאַרנע מונדירן, גוט אויסמושטרירטע און דיסציפּלינירטע, האָבן אָנגעלערנט די כוליגאַנעס, שנעל זיי פאַר־טריבן, נאָך אײדער זיי האָבן באַוויזן אָנצוטאָן שאָדן די יידן.

ביי דער געלעגנהייט — עטלעכע ווערטער וועגן די יידיש־קריסטלעכע באַציונגען אין שטעטל. אין אַ. ג. נאָרמאַלע צייטן, האָבן ביידע פעלקער געלעבט אין גוט־שכנות־דיקע באַציונגען און זעלטן ווען זענען אויסגעבראָכן קאָנפליקטן. דאַקעגן אין קריזיס־צייטן, האָבן די פּאָליאַקן און ווייסרוסן ניט איין מאָל גורם געווען צו צוזאַמענשטויסן מיט יידן. אָבער אונדזער זעלבשוץ האָט ניט געלאָזט די אַנטיסעמיטן צופיל הוליען...

אָפּרו, פאַרברענג און פאַרוויילונג

דאָס בילד פון דער יידישער דאָקשיץ וואָלט ניט געווען קיין פולקאָמס, אויב ניט שילדערן אויך די ערטער פון אָפּרו, פאַרברענג און פאַרווײלונג.

עטלעכע קילאָמעטער מזרחדיק פון שטעטל, האָט זיך געפונען דער סוויסטאָפּאָלער וואַלד, וועלכער האָט זיך געצויגן ביז דער סאָוויעטישער גרענעץ. דאָס אָרט איז יעדער שבת און יום־טוב פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מאַסן־צוזאַמענטרעף. יונג און אַלט זענען אַהער זיך צונויפגעקומען אָפּרוען און פאַרברענגען די פרייע צייט. די לופט איז דאָ געווען מחיהדיק פריש און אין די הייסע זומער־טעג האָט שטענדיק געבלאָזן אַ קיל ווינטל. בעת די יוגנט האָט אויף ספּעציעלע פּלעצער און פּאָלאַנעס געטאַנצט, געשפּילט זיך, געזונגען — האָבן די עלטערע זיך אָוועקגעלייגט אין שאָטן פון די ביימער, לייענענ־דיק אַ בוך, אַ צייטונג, אָדער כאַפּן אַ שמועס. פון אַנדערע ערטער האָט זיך געהערט דאָס שפּילן פון אַ מאַנדאָלינע, צי גיטאַרע.

עס האָט אויך ניט געפעלט קיין פוטבאָל־שפּיל. די יוגנט, וועלכע האָט געהערט צו די פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס, האָט אין סוויסטאָפּאָלער וואַלד אָפּגעהאַלטן אירע אַסיפות, קרייזלעך, צוזאַמענטרעפן. די קאָמוניסטיש־געשטימטע יוגנטלעכע האָבן זיך גאָר פאַר־

שטעקט אין אַ פֿאַרבאָרגן ווינקל און דאָרט געפֿירט זייער קרייזל. אין יענע שטילע מקומות האָבן אָפֿט פֿאַרבלאָנדזשעט יונגע, פֿאַרליבטע פּאָרלעך...

צו צוויי נאָענטעביימער האָט מען צוגעבונדן אַ האַמאַק און געוויגט זיך אין אים — ביזן איינדרימלען. מאַמעס האָבן געפֿירט אַהין אויף שפּאַציר זייער קליינוואַרג — און דער וואַלד איז אין אַזאַ נאָכמיטאָג פֿול געווען מיט פֿרייד און גענוס.

אין שטעטל גופֿא זענען געווען עטלעכע פּרוכטן־סעדער, דאָס אייגנטום פֿון אָרטיקן גלח, וועלכע האָט זיי אַרענדירט צו ייִדן. אַ שבת נאָכן טשאָלנט פֿלעגט מען זיך אַוועק־לאָזן אין די דאָזיקע סעדער און דאָ זיך אָפּרוען פֿון אַ גאַנצער וואָך אַרבעט און פֿון יאָגן זיך נאָך פּרנסה. אויך דער גוטבאַזיצער מיקולסקי האָט פֿאַרדונגען זיינע סעדער צו ייִדישע סאַדאָווניקעס. אויסער דעם אָפּרו, איז מען געקומען אַהער קויפֿן קאַרשן, עפּל, באַרנעס. ליגנדיק אויף דעם גראָז, האָט מען גערעדט מכּוח פּאָליטיק, שטעטלדיקע נייעס, מ׳האָט אויך געפֿירט ראָמאַנען, באַשטימט זמן חתונות און פֿאַרנומען זיך מיט... רכילות.

קלענערע גרופּן יוגנט פֿלעגט זיך אויך לאָזן שפּאַצירן צווישן די „בלימעלעך”, וועלכע האָבן זיך געצויגן פֿון ביידע זייטן גלובאָקער און דאָלהינאָווער וועגן. דאָס אָרט איז באַזונדערס גוט געווען צום שפּאַצירן פֿאַר יונגע, פֿאַרליבטע פּאָרלעך און די ביימער אויפֿן שאָסיי וואָלטן געקאָנט אַ סך דערציילן...

מייסדי מכבי אש בעיירה * די גרינדערס פֿון די פֿייערלעשער אין שטעטל

אויך דער לאַפּוטער טייך, דער פּאַדאַמכער הויד־וויג, ווי דער „בולוואַר" אַרום דער רוסישער צערקווע, טאַראַסעוויטשעס געסלעך — זענען קיינמאָל ניט געווען ליידיק פון דער שפּאַצירנדיקער יוגנט.

ביז ס׳איז געקומען דער מלאך־המוות אין געשטאַלט פון די היטלעריסטישע רוצחים און זייערע העלפערס — און אַלץ חרוב געמאַכט...

גלגולים פון אַ סאַמאָוואַר

פאַרשטייט זיך, אַז איך וועל דאָ נישט דערציילן די גאַנצע געשיכטע פון אונדזער סאַמאָוואַר. דערצו וואָלט איך געדאַרפט אָנהייבן פון בראשית, ווען די ערד איז אַנט־שטאַנען און ס׳האָבן זיך געשאַפן בערג און אָקעאַנען, מיט ווולקאַנען, ערד־ציטערנישן, אויפרייסן, כעמישע פונאַנדערגלידערונג, גאַזן, צוזאַמענשמעלצונגען, שיכטן מיט פאַר־שידענע מעטאַל־אַרצן, קופּער־גרובנס, דערנאָך שמעלץ־אויוונס מיט גיסערייען, פאַב־ריקן, און צום סוף — — — דער טולער סאַמאָוואַרנער זאַוואָד, וואָס האָט געהערט צו דער ריזיקער צאַרישער אימפּעריע פון ניקאָליי דעם צווייטן.

עס וועט געננוג זיין, גלויב איך, אַז כ׳וועל אָנהייבן פון מיין זיידנס חתונה. פאַר וואָס פונעם זיידנס ? ווייל יעדער בר־דעה פאַרשטייט, אַז ווו ס׳איז געווען אַ זיידע — איז אַוודאי געווען אַ באָבע אויך.

איך דערמאָן דעם זיידן עליו השלום, ווייל ער איז געווען אַן אמתער בעל דבר, אַ ייד אַ למדן, מיט באָרד און פּיאות און מיט אַ טלית־קטן ביז איבער די קני, דערצו : אַ שוחט, אַ בעל־תפילה, אַ מוהל און אויך אַ מלמד. געהייסן האָט ער ר׳ צבי־הירש, וואָס איך אַליין טראָג זיין הייליקן נאָמען.

אַז איר ווייסט שוין ווער מיין זיידע איז געווען, קענט איר זיך פאַרשטעלן, וואָס פאַר אַ חתונה מען האָט פאַר זיי אָפּגעשפּילט.

אין יענע אַלטע צייטן איז אַזאַ סאָרט חתונה פאָרגעקומען אין דער גרויסער שול — רויק, געלאַסן, מיט דרך־ארץ, מיט כלי־זמרים, מיט אַ רב און מיט אַ בדחן, אַ שמש, אַ סאַרווער און אַ קעכין. און אַלץ איז געווען אויסגעפּולט מיט אַלע הידורים : אַ קנין, מיט אַ קבלת־פּנים, מיט אַ באַדעקנס, מיט באַזעצן די כלה, מיט גראַטולאַציעס, מיט אַ חופּה, מיט אונטערפירער, מיט הבדלות און ליכט, מיט אַ מסדר קידושין און שבע־ברכות, מיט אַ הריי־את ווו עס דאַרף צו זיין, מיט אַ חופּה־ווערטשערע מיט דעם חתנס קיטקע און שמעקעדיקע פיש און פלייש, רייזענע קאַשע מיט יויך, מיט קימעלעך און קאָמפּאָט, און דערצו אַ שיינער לחיים מיט אַ קידוש און ברכות, מיט ווינטשעוואַניעס און דער עיקר־העיקרים — דרשה־געשאַנק !...

באַלד איז אויפגעשטאַנען דער בדחן, אָפּגעווישט די ליפּן, פאַרדרייט די וואָנצן, צעקעמט מיט די פינגער דאָס געלע שיטערע בערדל, אָפּגעשפּיליעט דעם סורטוק, מיט

הנאה געגעבן זיך אַ גלעט איבערן בייכל און מיט אַ חזנישער שטימע גענומען אויסלייענען אַ היפּשן צעטל בעל־יחוסדיקע מחותנים פון חתנס צד און סתם מחותנים פון ביידע צדדים. און אַלץ אויסגעשטעלט אַזוי קונציק — לויטן שטאַם, לויטן יחוס, מיט אַלע טיטלען, דערצו נאָך אין גראַמען, ווי ס'איז אָנגעמאָסטן פאַר אַן אמתן טאַלאַנטפולן בדחן, וואָס איז טאַקע אַליין אויך געווען דער שדכן: הלמדן השוחט הנגיד ר' ליפּע מיט זיין טייערער פלוניתטע כיענע־שרה־ציפּע; הגביר הגבאי פון חברה קדישא מיט זיין אשת־חיל ברכה סטישע; רב שלום, דער למדן און דיין מיט זיין זוגתטע שאָסיע־חיה; הנגיד בערקע דער בשמים־הענדלער מיט זיין קאַנאַריקל גרוניע־מערקע פון חתנס צד; הבקי בתורה המלמד ר' דוד זישע און זיין צווייטע ווייבל דאָבע־מוסיע; הגביר המופלג והנדבן ר' יעקב־יאָשע מיט זיין געבענטשטער יונגער בריה יענטע־דוואָשע — פון דעם יונגן פּאָרל העשל און שרהל פון כלהס צד. און פון אַלע איבעריקע מחותנים זלמן און חאַשיע, נחום און באַשע, שמערל און קיילע, יצחק און ביילע — און אַזוי איז עס געגאַנגען אָן אויפהער: חיים און ברוך, און זרח, און משה, און כאַשע און באַשע, און בערעלע און פּערעלע, און די מומע גנעסיע און די אַלמנה פּיגע פּעסיע, און זרח־קלמן דער אַלמן, האָבן זיך צונויפגעלייגט בפרהסיה, נישט געזשאַלעוועט קיין געלט, ווייל חי — איינמאָל לעבט מען אויף דער וועלט....

און מיט פיל ברכות, אַז דאָס יונגע פּאָרל זאָל לעבן אין עושר און כבוד ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, זאָלן נישט וויסן פון קיין צרות, אָרעמקייט און געפאַר, שענקען אַלע במתנה בשותפות אַ שפּאָגל נייעם קופּערנעם סאַמאָוואַר!!! און מען בעט דעם עולם נישט זיצן ווי קיין גולם, אויפהייבן די נעזער, אָנגיסן די גלעזער, און עס זאָלן זיין שמחות ביי יידן, טאַקע מאַכן אַ לחיים, צובייסן און זיין צופרידן!...

ווי עס טרעפט ביי יידן, נישט אַלע גוטע ווונטשן ווערן דערפילט, נישט אַלע ברכות ווערן מקויים, ווייל דער רבונו־של־עולם צעטיילט זיין „סחורה" אָן גאַראַנטיעס. האָט טאַקע אויך דאָס יונגע פּאָרל, דאָס הייסט מיין זיידע ר' צבי־הערש און מיין באָבע שרה־רבקה, טראָץ אַלע פייערדיקע ווינטשעוואַניעס, קיין שטאַרק גליקלעך רייך לעבן נישט אָנגעהויבן. אַלע פינף פאַכן פון מיין זיידן האָבן צוזאַמען קוים אַריינגעבראַכט פּרנסה בדוחק.

פאַר וואָס? ערשטנס, אַ למדן: נו, אַז מען לערנט תורה, קריגט מען דערפאַר געצאָלט? עס גייט דאָך פּשוט גלייך אין באַנק פון בית־דין של מעלה אויף אַ קאָנטאָ פון עולם־הבא. צווייטנס, אַ מלמד. נו? דאַרף מען דאָך האָבן קנעלונג. און אַז מען האָט שוין עטלעכע ווילדע פאַרשוינדלעך, צאָלן שוין באַלד זייערע עלטערן שכר־לימוד, וואָס זאָל קלעקן אויסצוהאַלטן אַ פאַמיליע?

איצט אַ מוהל. איז וואָס טוט מען, אַז אויף להכעיס הייבן אָן דווקא געבוירן ווערן מיידלעך?...

נו, אַ בעל־תפילה איז דאָך סתם אַ זאַך פון יצר־הרע, אַ מין „האָבי" אַזאַ. עס ווילט זיך אַ מאָל אויסגיסן דאָס האַרץ פאַרן עמוד, איז עס אויך ווייט פון הכנסה.

בלייבט איבער אַ שוחט. איז טאַקע ביי יידן אַ שיינער פאַך, וואָס גיט כבוד און גדולה — אָבער נישט קיין געלט. ווייל אויפן האַלדז פון בעל־חי לעבט דאָך נישט נאָר דער שוחט, נאָר דער רב און דער גבאי, און דער דיין און דער שמש, און דער בעל־טאַקסע און דער פּרעזעס, און סתם גוטע און פרומע יידן, און עפּעס נעמט מען דאָך אַראָפּ אויף אַ מיקווה, און אויף אַ באָד און אויף א הקדש, און אויף א טהרה־שטיבל און אַז״וו.

איז טאָמער דער האַלדז פון אַ שור־הבור, אַזאַ מין ריזיקער אָקס — מילא: קען ער אפשר אויסהאַלטן. נאָר טאָמער איז עס אַ דאַר קעלבל, אַ מאָגער שעפּסל, אָדער גאָר אַן אַלטער באָק, איז פאַרשטענדלעך — אָן ציגענע התפּעלות. נאָר פון דעסטוועגן איז אויך שטאַרק ניטאָ וואָס צו זינדיקן. עס לעבן דאָך עפּעס אַ וועלט יידן. טאָ געזאָגט געוואָרן אויך אויף מיין באָבע־זיידע.

האָט טאַקע דער סאַמאָוואַר מיט זיין בייכיק נגידישן אויסזען, מיטן גרויסן שיינעם אויסגעשניצטן קראַן, אָנגעהויבן אויספילן זיינע פליכטן גאַנץ אינטענסיוו. וואָס אַ סאַמאָוואַר איז אין אַ יידישער שטוב, דאַרף איך אייך נישט זאָגן, ווייל אויסער טיי אין דער פרי און פאַרנאַכט, דערצו נאָך יום־טוב און שבת (אַז מען קריגט אַ שיקסל, זי זאָל אים קענען אָנשטעלן פאַר אַ שטיקל חלה). דאַרף ער קורץ נאָך דער חתונה באַלד צושטעלן הייס וואַסער אויף וואַשן ווינדעלעך מיט וויקעלעך, באָדן קינדערלעך, אָנפילן בוטעלעך און קאָמפּרעסעלעך, אויסבריען וואַנצן, אָפּבריען מאָן, וועש וואַשן און וואַרעם וואָסער אויף איינצומאַכן ברויט. און נאָך פיל זאַכן, וואָס זענען פאַרבונדן מיט קימפּעטן, קימפּעטאָרינס, וואַנעס, היגיענע, טהרת המשפחה און טהרת המת רחמנא ליצלן, אַז״וו אַז״וו...

אַזוי האָט זיי לאַנגע יאָרן טריי באַדינט דער סאַמאָוואַר, אין שלעכטע און גוטע צייטן, מיט פרייד און צער, מיט שמחות, מיט אומגליקן, מיט געבוירן און דערציען קינדער, אַפילו זיי חתונה געמאַכט. און ווייל איינע פון זיי איז געווען מיין מאַמע, וועלכע איז געווען די מיזינקע אין שטוב, און זי האָט עס צוזאַמען מיט פינף הונדערט גאָלדענע רובל און חתונה־קליידער, אויך פאַרן טאַטן בייגעשטייערט אין נדן דעם סאַמאָוואַר, און אויב די אַלע אויבנדערמאָנטע געשיכטעס זענען צו מיר דערגאַנגען, ווי מען זאָגט, פון תורה שבבעל הפה — קומען די ווייטערדיקע פּאַסירונגען מיטן סאַמאָוואַר שוין אין ענגן קאָנטאַקט מיט מיר.

מיין פאָטער, אַ געבוירענער דאָרפס־ייד, קענענדיק גוט די „פּסיכאָלאָגיע" פון בעלי־חיים („אַז מען דערלאַנגט אין די ציינער, געפינט מען אין די ביינער"), האָט זיין נדן

איגוועסטירט אין אַ וואָלוניע, ד. ה. שטעלן אָקסן אויף „בראַהע". אַז זיי ווערן דיק, טרייבן זיי קיין דווינסק און פאַרדינען אַ פּאָר שיינע קערבלעך.

איז דאָך גאָט אַ פאָטער, איז געקומען פריער דער פינפטער יאָר. דערנאָך 1914, שפּעטער דאָס זיבנצנטע יאָר — און פאָניע „כראַפּ" איז געוואָרן אויס... פאַר די אָקסן האָט מען באַקומען עטלעכע זעקלעך דומסקע מיט קערענסקיס באַנקנאָטן, וועלכע האָבן געקענט נוצן אָנשטאָט ווייכע פּאַפּיר. דערפאַר האָט געגומען האָגלען מיט בליי און פייער, שפּריצן מיט קוילן — אַז מ'איז קוים מיט די נשמות צוריק געקומען פון מרדכי וועלוול דעם קירזשנערס קעלער, ווו מען פלעגט זיך אויסבאַהאַלטן פאַר יעדער פּע־רעסטרעלקע, און געפונען די שטוב פּוסט און וויסט. די „העלדישע" פּוילישע לעגיאָנערן האָבן גיכער אין זינען געהאַט אָנצוראַבירן אין אַ יידישער שטוב, איידער אַריינכאַפּן אַ קויל פון אַ רויט־אַרמייער.

נאָר אַזוי ווי בשעת מלחמה איז אַזאַ גרויסער סאַמאָוואַר אַ שטערונג — האָט מען אים טאַקע אַוועק געוואָרפן. שפּעטער האָט ער זיך אָפּגעזוכט אין אַ זייטיק געסל אַ ביסל אַ צעבויגענער. וואָס־זשע טוט מען אין אַזאַ צייט? קיין פליישיקס איז נישטאָ, קיין מילכיקס איז נישט בנמצא, איז דאָך טאַקע אַ לייזונג — אַ פאַרעוועע גלעזל טיי... אי, צו טיי דאַרף מען צוקער? ווער זאָגט עס, אַז סאַכאַרין איז שלעכט? איז טאַקע אָט די טיי מיט סאַכאַרין געווען מיין ערשט דערנערונג־מיטל. און פון דעמאָלט אָן, בין איך שוין געווען צוגעבונדן צום סאַמאָוואַר בלב ובנפש. ווער קען אַלץ באַשרייבן וואָס מיר האָבן צוזאַמען אַדורכגעמאַכט? וועל איך בלויז דערמאָנען עטלעכע קוריאָזן:

ווען אין שטוב האָבן זיך אַלע אַוועק געלייגט אויף טיפוס, האָט מען געדאַרפט גומענע פּענכערס אויף צוצולייגן אייז צום שטערן. די פּענכערס האָט מען געקענט באַקומען אַנטקעגן אַ משכון אין לינת־הצדק. האָט מען טאַקע געקענט זען מיך שפּאַנען אַהין מיטן סאַמאָוואַר. אַ צווייט מאָל, ווען מיין ברודער איז געלעגן אויף „קריוואָוקע" און באַקומען אַ „באַסאַן", האָב איך ווידער געבראַכט אַ משכון דעם סאַמאָוואַר. זעענדיק, ווי איך בין גוט פאַרשוויצט און מיד, האָט זיך צו מיר אָפּגערופן ר' יואל דער קורצער, דער פאַרוואַלטער פון דער חברה:

— ווייסטו וואָס זונעלע, צו וואָס דאַרפסטו יעדעס מאָל זיך שלעפּן מיטן סאַמאָ־וואַר? ברענג בלויז דעם קראַן פאַר אַ משכון. אָן אַ קראַן קאָן מען דאָך נישט אַריינטאָן קיין וואַסער — וועט איר זיך במילא דערמאָנען און צוריק ברענגען די כלים.

טאַקע אַ חכם אַ ייד.

פון דעמאָלט אָן, איז חדשים געשטאַנען אין שטוב דער סאַמאָוואַר אָן אַ קראַן, ווייל מען האָט כסדר געדאַרפט האָבן כלים. אויב נישט אַ פּענכער — איז אַ קליזמע, אַ צענדליק באַנקעס, אַ קליסטיר און נאָך חפצים, ווייל קיין קרענק האָט, ברוך השם, נישט אויסגעפעלט אין קיין יידישער שטוב. אַז איינער איז אויפגעשטאַנען פון פּאָקן —

האָט זיך אַ צווייטער געלייגט מיט מאָזלען, אַ דריטער מיט סקאַרלאַטין, אַנגינע אָדער גריפּע. און צו אַ לונגען־אָנצינדונג אָדער רעוומאַטיזם, איז דאָך כמעט יעדער געווען צוגעוווינט.

אַז מיין שוועסטערל איז קראַנק געוואָרן אויף דיפטעריט, איז מאָניע דער פעלדשער פון שטוב נישט אַרויס. ער האָט באַפוילן צו מאַכן פּאַרע. האָט דער סאַמאָוואַר ווידער אויפגעלעבט — כאָטש מיין שוועסטערל איז דערפון נישט ניצול געוואָרן, איז ער דאָך געוואָרן חשובער, טייערער. ער איז געווען ווי אַ סימבאָל, וואָס דערמאָנט פאַר־גאַנגענע גוטע טעג, ווען ער האָט געקאָכט און געזאָטן, געשפּריצט מיט פונקען, אַרום זענען געזעסן יידעס און פעטערס, מיט גרויסע שוואַרצע, געלע און גראָע בערד, מיט התלהבות מתווכח געווען וועגן אַ „שור שנגח את הפרה", אָדער „שניים אוחזין בטלית" אאַז"וו. שוויצנדיק אַזוי איבער די זודיקע גלעזער טיי, אַראָפּוואַרפנדיק די היטלען, פלעגט מען אין יאַרמולקעס, מיטן טלית־קטן, פאַרלייגן הענט אויף אַקסלען, פאַרזשמורען די אויגן, פאַררייסן די בערד, אַוועק אַ טענצל אונטער אַ פריילעכן חסידישן ניגון — צי נאָך אַ פּורימדיקער סעודה, אָדער שמחת־תורהדיקער וויעטשערע. נישט געדאַרפט האָט מען דעמאָלט קיין ראַדיאָ, קיין טעלעוויזיע, קיין פּיאַנאָס. יידן האָבן געהאַט אַנדערע מוזיק. עס האָט געפייפט דער דלות, געשפּילט דער מאָגן, געפּויקט אין קאָפּ — ווו נעמט מען אויף שבת?! אַז דער שבת פלעגט שוין זיין געמאַכט, נאָך אַ גוטן טשאָלנט מיט אַ קוגל, נאָך אַ פּאָרציע זמירות — פלעגט ווידער אַרויפקריכן דער סאַמאָוואַר אויפן טיש, אַרום וועלכן ס'האָבן זיך אַרומגעזעצט קרובים, שכנים, משפחה. וואָס קען דען זיין שענער, ווי אָפּבריען אַזעלכע געסט מיט אַ גלעזל טיי, דערצו נאָך מיט וואַרע־ניעס, (אין דער וואָכן האָט מען קיין וואַרעניעס נישט גענוצט, סיידן אַז עס פלעגט קומען אַ חתן זיך זען מיט אַ כלה, אָדער אַ מאַן פלעגט זיך אומקערן פון אַמעריקע מיט אַ שיינע פּאָר דאָלאַרן אין טאַש, אָדער אַ זון פלעגט באַפרייט ווערן פון פּריזיוו צוליב איין אויג, באַשעדיקט אויער אאַז"וו, אָדער אַ ייד פלעגט ניצול ווערן פון אַ גזילה, גניבה, אויסמיידן עפּעס אַן אומגליקס־פּאַל, גומל בענטשן).

אָבער אויך אין די לאַנגע אָוונטן פון די קאַלטע ווינטער־נעכט, ווען אין דרויסן איז אַ שניי, די זאַווערוכע קלאַפּט אין די לאָדנס, עס וואָיעט אין קוימען, דער פראָסט קנאַקט, די פענצטער זענען פאַרפרוירן — איז אין שטוב אויסגעהייצט, וואַרעם און אויפן טיש זידט דער סאַמאָוואַר. אַרום זיצן ווייבער, שכנטעס, וועלכע האָבן ליב געהאַט הערן ווי מיין עלטערע שוועסטער שרה ז"ל האָט זיך געוואָלט טיילן מיט דער הנאה פון לייענען אַ בוך. זי האָט געפלעגט פאָרלייענען קאַפּיטלען פון רוסישע אָדער יידישע קלאַסיקער. און שטעלט איך פאָר, ווי אָט די ווייבעלעך זיצן, טרינקענדיק אַ גלעזל טיי, הערן זיך צו צו אַזאַ געשיכטע ווי טוביה דער מילכיקער, ווען ער קערט זיך צוריק פון זיין גליקלעכער רייזע, נאָך דעם ווי ער האָט אָפּגעפירט דאָס פאַרבלאָנדזשעטע

מיידל פונעם יעהופעצער גביר צוריק קיין בויבעריק אויף דאַטשע; ווי מען שענקט אים אַ פולן וואָגן מיט כל טוב; ווי ער וועקט עס אויף זיין ווייב מיט די זיבן טעכטער, וועלכע לויפן פאַרשלאָפענע, מיט קיין עין־הרעדיקן אַפעטיט, צו די געבראָטענע גענדזע־לעך, די אינדיקלעך מיט די ענטעלעך, און פאַרבייסן מיט לעקעכלעך, טאָרטעלעך, איינגעמאַכטס און אַלע גוטע זאַכן. און דו זעסט, אַז די ווייבער חיותן זיך ממש, לעקן די ליפן, שלינגען דאָס שפּייעכץ, זיי פילן דעם טעם וואָס צעגייט זיך איבער אַלע אברים. עס שיינען די פּנימער, עס לייכטן די אויגן — אין דעם מאָמענט פּראַלט ווער אויף די טיר, אויפן שוועל באַוויזט זיך איינער פון די ווייבערס מענער, וועלוול קאַנאַ־רייקע. אַוועק שטעלנדיק אַ גרויסן חלאַדיש מילכיקע בוראַקעס מיט אַ האַלבן לעבל שוואַרצן ברויט, רופט ער זיך אָן צו דער פלוניתטע:

— נעם, עשקע־לעבן, בייס כאָטש עפּעס איבער, ווייל זיצנדיק אַזוי לאַנג, ביסטו דאָך אַוודאי פאַרחלשט געוואָרן...

אַזעלכע און ענלעכע קוריאָזן פלעגן אַרויסרופן האַרציקן געלעכטער — און דאָס גרויע לעבן האָט באַקומען אַ שטיקל חן.

וואַסער אין ברונעם איז שטענדיק געווען, מען האָט נאָר געדאַרפט נעמען דעם עמער מיטן קאָראָמיסל, צוגיין אַ 700—800 מעטער, צובינדן דעם עמער צום קייט פון „קאָלאָווראָטי״. כדי עס זאָל זיך אָנשעפּן פול, האָט מען צום עמער צוגעטשעפּעט אַן אַלטע האַק, אָדער קירקע, צי סתם אַן אייזערנע לאָפּאַטע אָדער וואָג, דערנאָך אַראָפּ־געלאָזן און געלאַסן אַרויף געדרייט דעם עמער, אַז דאָס וואַסער זאָל זיך נישט צעגיסן. דאָס געענדיקט, נעמט מען בײדע עמערס אויפן קאָראָמיסל, אָנגעהאָנגען אויפן רעכטן אַקסל, און — היידאַ!

נו, אָנשטעלן דעם סאַמאָוואַר איז דאָך גאָר קיין טירחה נישט: טוסט אויס די רעשאָטקע, נעמסט אַראָפּ דאָס דעקל, גיסט אַרייַן דאָס וואַסער, דעקסט עס צו און הייבסט אָן זוכן קוילן. וואָס איז אַזוינס קוילן? — אַ גרויסע זאַך!... אַלע וואָך הייצט מען אַ באָד, כמעט אַלע יאָר איז אַ שריפה אין שטעטל, אַלע חודש ניסן באַקט מען מצה אין די פּאָדריאַדן. אַז דאָס האָלץ איז טרוקן, דערצו נאָך בעראָזעווע, איז גאָר קיין פּראַגע, אַז עס בלייבן קוילן. טאָמער איז דאָס האָלץ נאַס און עס „פּאָפּיעלייעט״ אויס, איידער זיי ברענען זיך איין? איז אויך נישט קיין געפאַר! נעמט מען די האַק, מען שפּאַלט אָן קליינע שפּענדלעך, וועלכע קענען מיט דערפאָלג פאַרבייטן די קוילן. אַי, עס רויכערט אַ ביסל, מען דאַרף שטיין אַ צייט, כסדר צוּוואַרפן און אונטערבלאָזן? איז וואָס? וויפל געדויערט עס? אַ שעה־אָנדערטהאַלבן. דערפאַר אָבער, אַז ער פאַרזידט און עס נעמען זיך שלענגלען ווייסינקע שטראָמעלעך פרישע פּאַרע — איז דאָך פּאָרט אַ פאַרגעניגן.

דאָס פאַרגעניגן האָט מען מיר איבערגעגעבן גלייך נאָך בר־מצוה, ווייל די עלטערע

שוועסטער איז שוין געווען אַ כלה־מויד און מיין עלטערער ברודער וועלוול ז״ל איז שוין געווען אַ דעזערטיר פונעם פוילישן מיליטער (ער איז אַוועק קיין רוסלאַנד). די צווייטע שוועסטער שיינקע ז״ל האָט זיך באַגנוגנט מיטן שייערן, רייניקן און כשרן, כאָטש איך פלעג איר העלפן צוטראָגן ביזן באָד. נאָר אַריינגיין אינעווייניק, ווו ס׳האָט זיך געקאָכט דער גרויסער איינגעמויערטער קעסל, האָב איך נישט ליב געהאַט צוליב אַ קלייניקייט, ווייל דאָרט זענען כסדר אויך געשטאַנען דאָס גאַנצע קלאַפּער־געצייג פון דער חברה־קדישא: די מיטה, די ציבערס מיטן טהרה־ברעט, מיטן שוואַרצן צודעק און ווייסן אויפשריפט: „צדק לפניו יהלך וישים לדרך פעמיו״. כ׳ווייס אַלץ נישט פאַר וואָס, נאָר דאָרט האָט מיר נישט געשמעקט... בקיצור, אַז איך פלעג דערהערן עמעצן אַ זאָג טאָן אין שטוב, אפשר וואָלט געווען כדאַי אָנצושטעלן דעם סאַמאָוואַר — האָב איך גלייך פאַרשטאַנען, אַז דאָס מיינט מען מיך. ווייל קיין ייִנגערער פון מיר איז אין שטוב נישט געווען, האָב איך טאַקע דערפילט מיין פליכט מיט דער גרעסטער מייסטער־שאַפט, באַנוצנדיק זיך אַפילו מיט אַ שטיוול אויף אונטערצובלאָזן. אָבער דעם אמת געזאָגט, איז עס מיר דערעסן געוואָרן ווי אַ ביטערע ציבעלע.

פלוצלינג בין איך געהאָלפן געוואָרן: גראַבסקי איז געוואָרן פינאַנס־מיניסטער אין דער פוילישער רעגירונג. ווועט איר דאָך פרעגן: וואָס פאַר אַ שייכות האָט גראַבסקי צו אונדזער סאַמאָוואַר? ווועט איר באַלד הערן אַז ער האָט, נאָך ווי. ווייל אויב ביז אים האָבן ייִדן געצאָלט „נאַלאָגן״ (שטייערן) פאַר געשעפטן, האַנדל, קראָמען, אונטערנעמונ־גען אאַז״וו, איז גראַבסקי צוגעגאַנגען צום עסק, אַזוי צו זאָגן פון „סאָציאַל־פסיכאָלאָ־גישן״ שטאַנדפונקט: ס׳איז נישט יושרדיק, אַז בלויז פאַרמעגלעכע ייִדן זאָלן שטיצן פוילנס מלוכה־בודזשעט, נאָר מען דאַרף צעטיילן די שטייערן אַזוי, אַז אַלע אָן אויסנאם ייִדן זאָלן דערפילן, אַז זיי זענען עפּעס ווערט. ווייל טאָמער נישט, קענען זיי זיך חלילה באַליידיקן, זיך אויפהויבן און אַוועק קיין ארץ־ישראל. אַזאַ אומגליק פאַר פוילן האָט מען געמוזט אויסמיידן פאַר יעדן פּרייז. ווייל שטעלט זיך פאַר, ווי וואָלט דעמאָלט אויסגעזען פוילן אָן ייִדן? וואָס וואָלטן געטאָן די ענדעקעס? ווו וואָלטן זיי געשטעלט פּיקעטן, ווען עס וואָלט נישט געווען קיין ייִדישע קראָמען? וועמען וואָלטן די סטודענטן געקענט באַפאַלן? קעגן וועמען וואָלט געקענט אַרויסטרעטן מאַדאַם פּריסטאָראָוואַ? וואָס וואָלטן געטאָן די פּריצים אָן זייערע עצה־געבערס?

האָבן טאַקע אַ דאַנק גראַבסקין אָנגעהויבן שטראָמען אָן אַ צאָל פאַרשידענע נאַקאַזן אויף נאַלאָגן, מיט דערמאָנונגען, שטראָפן, פּראָצענטער און נאָך כלערליי שאר־ירקות. פאַרשטייט זיך, אַז קיין פּרנסה פאַר ייִדן איז דערפון נישט צוגעקומען, און בלא פּרנסה, האָט מען במחילה נישט געהאַט צו צאָלן. אַז מען האָט נישט געצאָלט, האָט זיך אָפטער גענומען באַווייזן דער סעקוועסטראַטאָר און נאָך מאָנונגען, דראָונגען און וידלערייען — לאָזן אַ פרישן צעטל אויף אַ פאָר זלאָטעס פאַר זיין „העפלעכן״ באַזוך.

אַזוי איז עס קיין עין־הרע געוואַקסן אַן טוי און אַן רעגן. אַז ס׳איז געווען קלאָר, אַז ער וועט אַזאַ סומע קיינמאָל נישט אויפמאַנען, פלעגט ער קומען מיט צוויי שקצים־געהילפן, אַפשרייבן אַלץ, וואָס האָט עפּעס אַ שטיקל ווערט און איבערגעגעבן די געהילפן, וועלכע האָבן מיט אַ נישט קליינעם פאַרגעניגן אַפּגעטראָגן די זאַכן אין שטאָט־ראַט, און פון דאָרט — אויף אַ ליציטאַציע.

אַ דאַנק אַזאַ „אַקציע", זענען מיר ענדלעך פּטור געוואָרן פון סאַמאָוואַר.

צו ערשט בין איך אַפילו אינערלעך געווען צופרידן, ווייל כ׳וועל פאַרשפּאָרן זיך עסקן מיטן סאַמאָוואַר. זאָגן, אַז מיר האָבן שטאַרק געליטן פון זיין אַפּוועזנהייט, קען איך אויך נישט. זיין פונקציע האָט באַלד געגומען אויספילן אַ פּשוטער ליימענער האַרליאַק, וועלכן די מוטער פלעגט אַן שום מי פאַררוקן ווייט אין אויוון. עס פלעגט טאַקע פון די טיי אונטערשמעקן אַ ביסל מיט ליים. אָבער מילא, ווער זענען מיר דען, ראָטשילדס פלימעניקעס, אָדער בראָדסקיס אייניקלעך?

ערגער איז געווען זיך צוצוקוקן צום פאָטער. אים האָט עס קענטיק שטאַרק גע־קרענקט. ער פלעגט אָפט וואַרפן אַ בליק אויפן אָרט ווו ס׳איז געשטאַנען דער סאַמאָ־וואַר און אַרויסלאָזן אַ שווערן זיפץ. ער האָט כמעט אויפגעהערט טרינקען טיי. וואָס איז אים דווקא אַזוי אַנגעגאַנגען דער סאַמאָוואַר? וועל איך נישט פונאַנדערוויקלען קיין פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז. עפּעס האָט ער דאָך אין לעבן מער פאַרלוירן און, ברוך השם, איבערגעקומען.

מאַכט זיך אַמאָל, אַז איך גיי פון דער אַרבעט, נאָכן באַקומען אין טאַרטאַק מיין לוין. אַדורכגייענדיק דורכן מאַרק, ווילט זיך מיר קויפן אַ שטיקל מציאה לכבוד פּסח. איך קוק און שאַרע אין אַלע זייטן. פּלוצלינג דערזע איך אַ רעדל מיט מענטשן שטייען אַרום אַ וואָגן, צוגעשפּאַרט צום פּוילישן קאָאָפּעראַטיוו („ראָלניק"). איך דרענגעטער זיך און דערזע צווישן אַ גאַנצן פּעקל יידישע „חרחורים", ווי מעשענע שטייסלען, לייכ־טער, קופּערנע פאַנען, קענדלעך און אַנדערע, שטייט ווי אַ מלך אויף דער ליציטאַציע — אונדזער סאַמאָוואַר. נעבעך פאַרגרינט, אַפּגעלאָזן, פאַריינזאַמט. צו מיין שטוינונג, איז זיין פּרייז אַזוי געפאַלן, נאָר צו לאַכן. קלאָר, אַז ער האָט דורכגעמאַכט נישט קיין גרינגן וועג. מען האָט עס געקענט באַמערקן פון די צעבויגענע זייטן און אָפּגעריבנקייט. עס האָט זיך אים נעבעך אויסגעדרייט אַ פּיסל, צעשפּאָלטן אַ הילצערן הענטל. פון דעסט־וועגן — אַזאַ סאַמאָוואַר, וואָס איז געווען אָפּגעשריבן פאַר אַ היפּשע סומע פון דרייסיק אָדער צוואַנציק זלאָטעס — ווערט איצט פאַרקויפט פאַר פיר זלאָטעס...

וואָס איז דער ווונדער? יידן האָבן דאָך פון קיין ליציטאַציעס נישט געקויפט. עפּעס ביי זיי אַזאַ מין פּירונג. נו, און גויים? וועלן פאַרבייטן זייערע בולבענע בלינעס מיטן הייס צעלאָזטן חזיר־שמאַלץ אויף אַ גלאָז טיי? אַז טרינקען קען מען סאַמאָהאָנקע! און צו דעם דאַרף מען ניט קיין סאַמאָוואַר.

בקיצור, איך האָב מיט ציטערדיקע הענט אָפּגעציילט די פיר פּוילישע זלאָטעס און אַ צופרידענער אַוועק אַ היים.

איבעריק צו שילדערן דעם וואַרעמען קבלת־פּנים, וועלכער האָט אונדז באַגעגנט אין שטוב. אין אַ פּאָר שעה אַרום איז ער שוין אַן אויסגעריייניקטער, אויסגעכשרטער, בלאַנקענדיקער — צוריק פאַרנומען זיך אָנגעזעענעם אויבנאָן. ער האָט ווידער פריילעך געזאָטן און געזשורזשעט, דער פאָטער האָט פאַר זיין קרייז נאָענטע און גוטע פריינד, ווידער געצאַפּט אַ גלאָז נאָך אַ גלאָז און געקוקט אויף דעם סאַמאָוואַר ווי אַ סימבאָל פון באַפרייונג און דערלייזונג.

ווידער האָבן מיר פאַרגעזעצט אונדזער זיגזאַג־פולן, ערלעכן און שווערלעכן לעבן. דאָ וויל איך פאַרענדיקן מיין דערציילונג. נישט דערפאַר, וואָס אַלץ האָט זיך געענ־דיקט, ס'איז נישטאָ מער וואָס צו דערציילן וועגן סאַמאָוואַר. מיט יעדן יאָר, וואָס ער האָט זיך געעלטערט, זענען פאַרגעקומען וויכטיקע געשעענישן. נאָר יעדע געשיכטע מוז האָבן אַ סוף. און דער סוף איז צום באַדויערן אַ שווערער און טרויעריקער.

ווען איך האָב נאָכן נאַציישן גהינום זיך צוריק געקערט אין מיין שטעטל, און בין אַ פאַרצווייפלטער געשטאַנען ביים מיט בוריאַן פאַרוואַקסענעם בערגל ערד, וואָס איז אַ מאָל געווען מיין היים, האָב איך דערהערט די שטימע פון אונדזער קעגנאיבערדיקן קריסטלעכן שכן. ער האָט מיך איינגעלאַדן אַריינקומען צו אים אין שטוב.

ווי נאָר איך האָב איבערגעטראָטן די שוועל, האָט פון אונטערן בילד פון דער הייליקער מאַדאָנע, פאַרבלענדעט מיר די אויגן — — — אונדזער סאַמאָוואַר, דער קופּער־נער סאַמאָוואַר. דער קריסט, זעענדיק, אַז איך בין געבליבן שטיין געפּלעפט, האָט שטאַמלענדיק גענומען זיך ווי פאַרענטפערן:

— דאָס איז אייער סאַמאָוואַר, זעסטו? אַז די שוועסטער איז געווען אין געטאָ מיט אירע קליינע צוויי קינדער, נאָך דעם ווי די דייטשן האָבן דערשאָסן איר מאַן, האָב איך איר אַ פּאָר מאָל צוגעטראָגן אַ ביסל מילך. זי האָט מיר דעמאָלט אָפּגעגעבן דעם סאַמאָוואַר, און דערביי געזאָגט: נעם אים אַלס אָנדענק. מיר וועלן עס שוין קיין מאָל נישט דאַרפן. — און ער האָט צוגעגעבן: — אויב דו ווילסט, נעם אים צו!

— ניין, טייערער שכן — האָב איך אים העפלעך באַדאַנקט. — דער סאַמאָוואַר האָט פאַר אונדז שוין אָפּגעשפּילט. זאָל ער ביי אייך האָבן אַ בעסערן מזל...

זכרונות ורשמים

זליג בן־משה / קיבוץ עין־שמר

נר לנשמת הורי, אחי ואחיותי

א.

דוקשיץ קמה במאה ה־18, היא שוכנת כ־60 ק״מ מהעיר פולוצק ברוסיה־הלבנה וכ־200 ק״מ מווילנה. בשנת 1920 נכבשה העיירה בידי הפולנים ומאז השתייכה לגליל ווילנה. מספר תושביה (לפני המלחמה) הגיע ל־4.500, מהם כ־3.000 יהודים והשאר ברובם רוסים־לבנים ומיעוטם פולנים (ומספר משפחות טטרים). מסילת־הברזל שעברה ליד העיירה פרפינוב במרחק כ־10 ק״מ, מהעיירה היתה הקשר היחידי עם וילנה — מרכז המסחר והתרבות. זה היה כמעט הקשר היחידי לעולם הרחב. רבים מבני הנוער קנו השכלה בווילנה, מי בבי״ס תיכון ומי בסמינר למורים או בישיבה. ווילנה גם שימשה כבסיס ומרכז למוסדות תרבות וכן לארגונים פוליטיים, כולל „החלוץ״ ו„השומר־הצעיר״.

לאחר פלישת הגרמנים לפולין בספטמבר 1939, סופחה העיירה לבריה״מ והוטלו עליה הגבלות. הגזרות האלה (איסור הפעילות הציונית) ציערו והדאיגו לא מעט, אולם

החלוץ בדוקשיץ * דער החלוץ אין דאָקשיץ

עובדת הצלתם מידי הגרמנים, הפיחה בהם רוח של אמונה ותקווה לימים יותר טובים. כאמור, הארגונים הציוניים התפרקו. קן „השומר הצעיר" ירד למחתרת. מצב זה נמשך עד לפלישה הנאצית לבריה"מ (יוני 1941) בה גם דוקשיץ נפלה תחת שלטונם. ניצלו רק יהודים מעטים, אשר הצליחו לברוח או גורשו מזרחה לתוך בריה"מ. חלק מהם זכה — עם תום המלחמה — לעלות ארצה ולבנות כאן את ביתם.

דוקשיץ ושכנותיה הקרובות: גלובוקי (הגדולה בהן), דולהינוב, קורניץ, דונילוביץ וכ"ה, דמו אחת לרעותה. התושבים היהודים, מרוכזים היו ברחובות הראשיים והיתר, רובם נוצרים פרבוסלבים, גרו בסמטאות בקצות העיירה. במרכז העיירה, ככר השוק שביום השוק, פעם בשבוע המה אדם ובהמה. כנסייה, מיכלי מים לכיבוי שרפות (רוב הבתים היו בנויים עץ והשרפות היו שכיחות), תחנת משטרה, בתי מרקחת וחנויות לרוב.

בככר בשם „שולהויף", ע"ש בתי הכנסת שהיו מצויים בה, היתה מרכז התורה והמלאכה, שכן רוב בעלי המלאכה ודלת העם התגוררו כאן וגם מרבית ה„חדרים" שכנו בככר הזאת. כמובן, כי כאן נמצא גם בית־המרחץ העירוני וה„מקווה" אשר התנוסס לתפארת על שפת נהר הברזינה שחצה את העיירה.

ב.

דוקשיץ, עיירה פרובינציאלית היתה, נידחת ללא תחבורה סדירה וללא כבישים ראויים לשמם ועד סמוך לשנות השלושים, אף ללא חשמל. (ברוב הבתים הוסיפו להשתמש במנורת הנפט.) היו בה טחנת קמח, מנסרה ומבשלה לבירה. אלה כל מפעלי התעשייה והחרושת. רוב היהודים התפרנסו ממסחר זעיר ומיום־השוק (אחת לשבוע) בו היו איכרי הסביבה מביאים תוצרתם למכירה, ותמורתה היו קונים בחנויות היהודים, מזון וחפצי הלבשה למשפחותיהם. מספר ניכר של יהודים, שלחו ידם במלאכה: בחייטות, סנדלרות, נגרות, כובענות ועוד. יהודים אחדים עסקו גם בחקלאות ומצבם, היה קשה. עול המסים רבץ עליהם בכל כובדו. בשנים האחרונות לפני המלחמה, חשו גם בתוצאות ההתחרות מצד האוכלוסיה הלא־יהודית, בתחום המסחר והמלאכה. אין פלא איפוא, כי רבים מבני הנוער, היו עוזבים את ספסל הלימודים בגיל הבר־מצווה (ולעיתים גם לפני כן), כדי לעזור בפרנסת המשפחה או בגלל חוסר יכולת לשאת בעול שכר הלימוד. היו מתחילים (כבר בגיל זה) ללכת בדרך ההורים: מסחר, מלאכה, (ולעתים בטלה וניוון.)

עם זאת היתה דוקשיץ עיירה, שחייה התרבותיים היו עשירים למדי. ה„חדרים", בתי־הספר, מוסדות התרבות, העירוניים והיהודיים, הקנו לה (בצדק) את שמה הטוב. בימי שלטון הרוסים היה בדוקשיץ בי"ס תיכון עירוני ולאחר מכן היו בעיירה 3 בתי־ספר יסודיים: פולני, עברי (תרבות) ויידישאי וכ־10 „חדרים". ספריה עממית גדולה. (רוב הספרים בשפת יידיש ומיעוטם בפולנית, בעברית, ברוסית וגרמנית). יסודו של ביה"ס „תרבות" היווה מאורע חשוב וחולל מפנה בחיי הנוער. ילדים רבים עזבו את ה„חדרים"

ואת בית הספר הפולני ועברו לביה״ס העברי. וכך הונחו היסודות לפעולה העברית, עליהם התבססה ברבות הימים הפעולה הציונית וקמו התנועות החלוציות.

הרעיון הציוני והחלוצי הגיע אמנם, לפינתנו הנידחת שנים אחדות לפני היווסדו של ביה״ס „תרבות״. במספר בתים הופיעה הקופסא הכחולה של הקק״ל ומפעם בפעם היה גם מישהו עולה לארץ ישראל (העליות ההן היו אפופות סודיות ומיסתורין, עוררו רגשי הערצה בקרב הנוער) אולם, בסמוך לשנות ה־30 עם התפתחות תנועת „החלוץ״ והקמת הרשת הענפה של קיבוצי ההכשרה בפולין והגברת זרם העליה החלוצית ארצה, נוסד גם בדוקשיץ סניף החלוץ ו„השומר הצעיר״, שעד מהרה פיתח פעילות חינוכית ענפה, אירגן וריכז עשרות רבות של בני נוער, אשר בהמשך הזמן מצאו בקן את ביתם.

הפעילות הסוציאלית והקהילתית לא פותחה דיה והיתה צנועה למדי. ובכל זאת, היו מספר מוסדות הראויים לציון והם: הקהלה (או וועד הקהלה) הבנק העממי (יידישער פאלקס־באנק), אגודת פועלי־צדק — מוסד בעלי המלאכה לעזרה ומתן הלוואות, אגודת גמילות־חסדים, לינת־הצדק — לעזרה בכוח אדם בשעת מחלה וכד׳, ייסוד השומר הצעיר.

התנועה הציונית הוקמה על פי יוזמתם של יחידים. באחד מימי הקייץ בשנת 1927, התכנסה קבוצת נערים מגומרי ביה״ס תרבות (בגיל 14—13) ולאחר שיחה ערה על... מצב העם היהודי ושיבת ציון, הוחלט להתארגן באגודה, שתשא את השם „אגודת אוהבי המולדת״. בו במקום עובד תקנון לאגודה והוחלט לשלם מס חבר לכיסוי ההוצאות. מפעם בפעם היו מתאספים, קוראים מאמר או שניים מ„העולם״ (הירחון של ההסתדרות

בית הספר העממי האידישאי (1928) — די יידישע פאָלקס־שול אין דאָקשיץ (1928)

הציונית העולמית) או מספרות ציונית אחרת, עורכים טיול לשדות וליער ומתווכחים על העתיד. במרוצת הזמן, הורגש הצורך בכוח מרכזי, מדריך שיעזור בהגשמת התכניות. והגענו למסקנה שיש למצוא תנועת נוער מתאימה, הדוגלת ברעיון הציוני ובקידום עניני הפועלים. וכך הגענו ל„השומר הצעיר". לפני כן, הגיעו אלינו שמועות טובות מקן „השומר הצעיר" בווילנה ולאחר שיקולים, החלטנו כי זוהי הדרך לנוער היהודי ולתנועה זו עלינו להצטרף. לא ארך הזמן והתחלנו לקבל חוברות הדרכה וספרות שומרית, ולאחר זמן מה זכינו גם לביקור מטעם ההנהגה הראשית בוורשה.

ההצלחה האירה לנו פנים. קבלנו תוספת כוח רצינית עם הצטרפותם של מספר חברים בעלי נסיון (מבוגרים יותר) וכושר אירגון: חיים זמירי (סולוביי) ז"ל; יוסף קמנקוביץ ז"ל ויבל"א שמואל זמיר (סולוביי) וכך נוסד הקן בדוקשיץ.

ולמה דווקא השומר הצעיר?

האמת היא, מעטה היתה בקיאותנו באידיאולוגיה של השוה"צ. לא קראנו את מרכס ולא את בורוכוב ובמצע הרעיוני של השוה"צ לא עיינו בטרם נפלה ההחלטה. אולם, חשנו את האנומליה בחיי היהודים בגולה, את הדלות וחוסר המוצא שבמציאותנו. הגענו להכרה כי הפתרון הוא בארץ־ישראל ובהגשמה עצמית. ראינו כי תנועת השומר הצעיר יותר מכל תנועת נוער אחרת, חותרת להגשמת עקרונות אלו, ונתנו לה את אמוננו. ואכן לא התאכזבנו.

אולם, כדי שלא יתקבל הרושם כי הכל התנהל על מי מנוחות ולא היו כלל בעיות ותקלות, אציין מספר גורמים שהקשו על פעולתנו, אך לא הופתענו מכך כלל וכלל וקבלנו עלינו את הדבר כמובן מאליו.

בעיירה קטנה כשלנו, התנהלו החיים בדפוסים שגרתיים, זה מאות בשנים כמעט לפי ה„שולחן־ערוך". היחסים בין הורים והבנים, ובין שני המינים הושתתו על אי־השוויון והנוהג הפטריארכלי הקדום. המסורת הדתית השמרנית שלטה ללא מצרים בכל תחומי החיים הפרטיים והציבוריים. לכן לא ייפלא כי ניצבנו בפני קשיים רציניים כאשר נגשנו להקים תנועת נוער חופשית, חלוצית, הקוראת למרד הבן במציאות הגולה ובחומרת ההגשמה ולעלייה בכל הדרכים. אין גם לפסוח על הקטרוג והמאבק שניהלו נגדנו (לרוב בחשאי ובמחתרת) החוגים הקומוניסטיים והיידישיסטים. הם כמובן, ראו בנו סכנה מסוג אחר, ואף נגדם נאלצנו לנהל את פעולתנו החינוכית בקרב הנוער ולגייס אותם לשורותינו. אולם הנוער לא שעה לדבריהם והצטרף לתנועה הציונית ולתנועות הנוער שלה. במשך תקופה קצרה יחסית, הצליח להתרכז ב„השומר־הצעיר" מספר רב של נוער, ולהנצל ע"י כך מחיי ניוון ושיעמום, מנת חלקם של רבים מחבריהם, אשר נאלצו לנטוש את ספסל הלימודים ולתור אחר אמצעי פרנסה ותעסוקה. הנערים והנערות מגיל 12 ומעלה, נקלטו בקן באווירה חברית וחינוכית ומצאו כאן את חברתם ודרכם בחיים.

חברי הקן גילו פעילות בכל מפעל ציוני וחלוצי, צעדו בראש באסוף תרומות למען

הקרנות הציוניות, הקדישו מזמנם ללימוד הלשון העברית וצליליה נשמעו בכל העיירה, הפעולה הצופית והטיולים בחיק הטבע, משכו את תשומת לבם של הילדים והנוער והשפיעו את השפעתם המרעננת והחינוכית. נוסף על כך שקד הקן על העלאת ערך העבודה הגופנית (שהיתה לא מכובדת ביותר). קיבלנו וביצענו עבודות במנסרות שבסביבה ובשכר העבודה כסינו חלק מהוצאות הקן.

גדוד „בני העמק" של השומר הצעיר (1933) * דער גדוד „בני העמק" פון השומר הצעיר (1933)

עם צאתם של בוגרי הקן להכשרה, לקראת עלייתם ארצה חל משבר מסויים בפעולה התקינה של הקן, אולם במשך זמן קצר באה התאוששות, הודות לדור חדש של מדריכים אשר צמח מתוך חניכי הקן ואשר המשיך במפעל. ראשוני העולים מהקן עלו ארצה בקייץ 1933, ומאז נמשכה השרשרת עד פרוץ המלחמה.

ולסיום — נזכור את חברנו יוסף קמינקוביץ ז"ל, אשר נפל בין ראשוני הנופלים מכדורי המרצחים הגרמניים. אחד ממייסדי קן השומר הצעיר, מחבריו המסורים ומנושאי דגל התרבות העברית, אשר לא זכה להגיע יחד אתנו לקיבוץ ולהגשמת חזונו. נזכור את כל השומרים והחלוצים מדוקשיץ ואת כל יהודי דוקשיץ היקרים אשר נספו בשואה ולא זכו לראות בגאולת ציון ובתקומת ישראל בארצו. נזכור אותם ברגשי כאב וצער עמוק. נזכרם לעד ויהי זכרם ברוך.

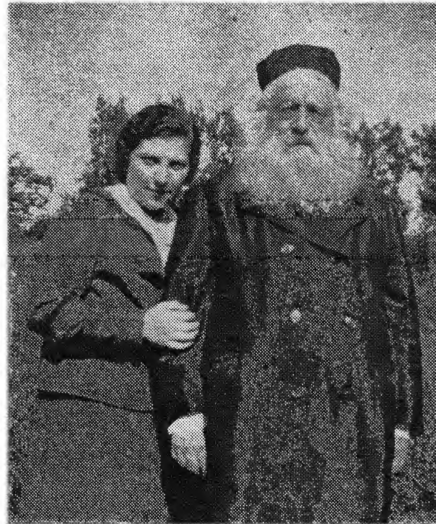
החיים הדתיים והלאומיים בדוקשיץ

צבי בר־מסדה (צ׳וכמן) / כפר־חסידים

דוקשיץ עיירתנו, לא היתה שונה משאר העיירות בתחום המושב הצארי, או עיירות פולין.

דוקשיץ היתה נאה במראה, בבניני העץ שלה, בארבעה רחובותיה המרכזיים הארוכים, הרחבים ובמרכזם — השוק על חנויותיו.

המרכז הרוחני שלה שכן בעיקר ב„שול־הויף" — חמישה בתי־כנסת מרוכזים בשורה אחת, ובסמוך להם — בית־המרחץ והמיקוה ע"י הנהר.

הרב ר׳ אהרון זלמנוביץ׳ (הרב העיוור)

הרב ר׳ אהרון זעלמאַנאָוויטש
(דער בלינדער רב)

כל המלמדים עם החדרים שלהם, ברובם היו ב„שול־הויף". גם השוחט (שו"ב) היקר באדם, ר׳ יוחנן גורדון, והסופר סת"ם גרו שם.

ניזכר אני בחיים הרוחניים המפכים בבית־המדרש, ובארבעת בתי־הכנסת של חסידי חב"ד — ליובאביץ׳. 5—4 מניינים התפללו שם בימי חול, החל מהשעות בהן לא יכירו „בין תכלת ללבן, ובין זאב לכלב".

ניזכר אני בשבתות ובחגים, בלילות הסליחות ובערב יום הכיפורים.

זוכר אני את המגרש הגדול המוקף גדר עץ גבוהה. היה שם פעם בית־כנסת שנשרף באחת השריפות בעיירה.

לשם היו מובילים ב„כלי־זמר", אפילו ממקומות מרוחקים, חתן וכלה לחופתם, וכל העיירה, מוזמנים ולא מוזמנים, משתתפים בתהלוכה זו לשמח הזוג הצעיר במקום המקודש הזה.

ניזכר אני ביציאה ההמונית של ילדי ישראל בלילות החורף מכל ה„חדרים" בבת אחת כשפנסי הפח בידיהם ובנהירה בלילה לסליחות מכל הכיוונים — אל ה„שול־הויף".

ליל הושענא־רבא בבתי־הכנסת חרוט היטב על לוח לבי. ההליכה עם הכפרות בידיים, בערב יום־הכיפורים; סחיבת הכלים המרובים לדוד הגדול הרותח בבית־המרחץ, בערב פסח.

הרושם הגדול ביותר השאיר עלי יום התשעה־באב, היציאה בהמונים, אנשים, נשים וטף וההליכה לבית־הקברות אחרי אמירת הקינות בבתי־הכנסת.

אני ניזכר, עיירתי, במראייך כשחיילי פולין המשוחררת, בסוף מלחמת־העולם הרא־שונה, נכנסים פתאום ברכיבה לרחובותיך. השחצנות והיוהרה שלהם, השוד, האונס. בשבת הידועה, בה היו כל בתי־הכנסת סגורים. הרדיפה אחרי יהודים בעלי זקן, ההתעללות הסדיסטית בכל יהודי שנתפס על ידם, ובמריטת זקניהם.

זמן רב לא יכולתי לשכוח את התמונה הזאת. גם אבי היה בין הנתפסים, ואני הלכתי אחריו לאן שהם הובילו אותו. בליבי גמרתי אומר שאגן על אבי אם יעיזו לגעת בו, יהיה מה שיהיה.

הפולנים הם שהכניסו בי את הרעיון והשאיפה לעזוב את הגולה הארורה ולקחת חלק בבנין ארצנו.

עד לשנים האחרונות שלפני מלחמת־העולם הראשונה לא ידעו בדוקשיץ על קיום תנועה לאומית יהודית, ועל התנועה הציונית. בין הראשונים שהתחיל לארגן את התנועה, היה בחור בשם ליפא לויתן ז"ל, בן למשפחה עשירה, אינטליגנטי, בחור יפה וחסון. הוא הצליח לארגן מספר בחורים ובחורות, והקימו סניף ציוני בשם „אחדות ותחיה". שכרו וסידרו יפה מועדון וספריה והתחילו להפיץ את השקל הציוני ולמכור בולים ופעולות אחרות של הקרן הקיימת לישראל. כל אלה שהתארגנו על ידו לא חלמו על עלייה לארץ. ליפא היה בין הראשונים בעיירה שעלה לארץ בשנת 1922.

החסידים מיהודי דוקשיץ התייחסו לציונות בשלילה, כמו כל החרדים בתקופה ההיא.

כשבאה הידיעה על הצהרת בלפור, לא רצו כלל לשמוח, והכריזו על זה כ„צרת בלפור".

כש„חבר הלאומים" אישר את המנדט על ארץ־ישראל ויחידים עלו על הבימה של בית־הכנסת בשמחה ורצו לקרוא תהילים משירי המעלות — היתה התנגדות חזקה. „אם ה' לא יבנה בית, שווא עמלו בוניו בו" — צעקו אליהם. זהו שיר המעלות המתאים לכם.

הושפעתי גם אני מליפא. קנאתי בו. אבל צעיר מדי הייתי אז, וסבלתי מהפרעות בלתי פוסקות מצד אבי.

באותו זמן הופיע בדוקשיץ המורה הראשון לעברית. היה זה פרסמן, היקר באדם, חתנו של ר׳ בנימין־מאירס תומרקין ז״ל, יהודי יקר, בעל השפעה בעיירה. הוא פתח את בית־הספר העברי הראשון בדוקשיץ, לא במעט הפרעות מצד החסידים הקיצוניים.

בית־הספר הזה הכניס רוח לאומית־ציונית בעיירה. הנוער שר שירים עבריים מימי „חיבת ציון״, „שם בארץ חמדת אבות״, „מקום שם ארזים״. מפעם לפעם ערכו גם הצגות בשפה העברית במיבטא האשכנזי.

בית־ספר זה נתן לנו חניכים טובים. מהם יצאו אחרי כן מארגני וחברי „החלוץ״ ו„השומר־הצעיר״ שהלכו גם להכשרה ועלו לארץ.

אחרי פרסמן הופיע גיסו יחזקאל תומרקין. הוא פעל רבות בשטח החינוך העברי, בחינוך הדור ברוח הלאומית.

בזמנו הופיעו המכתבים הארוכים, היפים והמעניינים של ליפא מא״י, התיאורים על ההתישבות החדשה בעמק יזרעאל ובגליל, בסיגנון יפה ומלהיב.

הוא תיאר בכישרון את הטיולים שלו במקומות המוזכרים בתנ״ך, עליהם למדנו בחדרים. תיאור זה שבה את לב הצעירים והזקנים. המכתבים של ליפא עברו מיד ליד והפיחו רוח חיים בעצמות היבשות.

הייתי השני, אחרי ליפא, לארגן את „החלוץ״. לא הצלחתי כמוהו. אחדים הלכו אחרי, ורק שניים, בתקופה הזאת, באו אחרי לארץ. אחרי עלותי לארץ בשנת 1924, התחילו לפעול חניכי בית־הספר העברי, ביחוד חיים סולוביי ושמואל־לייב קפלן ז״ל.

שמואל־לייב הי״ד, היה מסור ונאמן לרעיון הציוני. הוא שימש כל השנים עד לשואה, כנציג המשרד הארצי־ישראלי בדוקשיץ, שלא על מנת לקבל פרס. כל עולה, כל חלוץ, נעזר מהצעד הראשון, עד יום העלייה על ידו. כל מיני מיכשולים ועיכובים מנעו את עלייתו לארץ. הוא היה כמו אותו רב־חובל נאמן, שעזר להציל עד היום האחרון לפרוץ המלחמה.

הוא טבע ומצא את מקומו בין כל הקדושים והטהורים של יהדות דוקשיץ הי״ד.

מאז עוזבי את עיירתי בשנת 1924, שאפתי לראותה פעם נוספת — אך לא זכיתי לכך.

רעליגיעז און נאַציאָנאַל לעבן

צבי בר־מסדה (טשוכמאַן) / כפר חסידים

אונדזער שטעטל דאָקשיץ איז ניט געווען אַנדערש פון די אַנדערע שטעטלעך אי־נעם צאַרישן תחום המושב, צי אין אומאָפּהענגיקן פּוילן.

דאָקשיץ האָט אויסגעזען שיין, טראָץ אירע הילצערנע הייזער און די פיר ברייטע, לאַנגע גאַסן. אין צענטער — דער מאַרק מיט זיינע קלייטן.

דער גייסטיקער צענטער פון שטעטל איז געווען דער עיקר אויפן שול־הויף — פינף בתי־תפילה אין איין ריי. לעבן זיי — דאָס באָד און די מקווה ביים טייך.

אַלע מלמדים מיט זייערע חדרים האָבן אין רוב זיך געפונען אין שול־הויף. אויך דער שוחט ר׳ יוחנן גאָרדאָן, אַ טייערער ייד, און דער סופר, האָבן דאָרט געוווינט.

איך דערמאָן זיך אַלץ, וואָס איז פאָרגעקומען אין בית־המדרש און אין די פיר שטיבלעך פון די חב״דער־לובאַוויטשער חסידים. אַ 4־5 מניינים האָבן דאָרט געדאַוונט אין די וואָכנס־טעג, פון פריסטן באַגינען אָן.

איך דערמאָן זיך די שבתים און יום־טובים, די נעכט פון סליחות און דעם ערב יום־כיפור.

איך געדענק דעם גרויסן פּלאַץ אַרומגערינגלט מיט אַ הויכן פּלויט. דאָרט איז אַמאָל געווען אַ שול, וועלכע איז אָפּגעברענט געוואָרן בעת איינער פון די שריפות.

אַהין האָט מען געבראַכט קלעזמאָרים אַפילו פון ווייטערע מקומות, ווי אויך חתן־כלה אונטער דער חופה. דאָס גאַנצע שטעטל, פאַרבעטענע און אומגעבעטענע, האָבן זיך באַטייליקט אין דעם באַגלייטן דאָס יונגע פּאָרל צו דעם געהייליקטן אָרט.

איך דערמאָן זיך, ווי ידישע קינדער אין שטעטל האָבן זיך אַרויסגעלאָזט אין די ווינטער־נעכט פון די חדרים מיט לאַמטערנדלעך אין די הענט. און אין די נעכט פון סליחות האָבן זיי פון אַלע ריכטונגען געשטראָמט צום שול־הויף.

די הושענא־רבה נאַכט אין שול איז טיף איינגעקריצט אין מיין זכרון; צי דאָס גיין מיט די כפרות אין די הענט ערב יום־כיפור; דאָס שלעפּן יעדן ערב פּסח די כלים צום גליען און כשרן אין דעם גרויסן קעסל לעבן באָד.

דעם שטאַרקסטן איינדרוק האָט אויף מיר איבערגעלאָזט תשעה־באב. דאָס מאַסנ־ווייזע גיין אויפן בית־הקברות, נאָך די קינות זאָגן אין שול — פון מענער, פרויען און קינדער.

איך געדענק דיך, מיין שטעטל, ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען זעלנער פון דער נאָר־וואָס באַפרייטער פּוילן, האָבן פּלוצים זיך באַוויזן אויף פערד —

מיט זייער פאַריסנקייט און חוצפּה, רויב און גוואַלדטאַטן — יענעם באַוווּסטן שבת, ווען אַלע שולן זענען געווען פאַרמאַכט. דאָס יאָגן זיך נאָך יידן מיט בערד, דאָס סאַדיסטישע איזדעקעווען זיך איבער די, וועלכע זיי האָבן געכאַפּט און דאָס שענדן באָרד־און־פּיאות פון גלוביקער יידן.

אַ לאַנגע צייט האָב איך ניט געקענט פאַרגעסן דאָס דאָזיקע בילד. אויך מיין פאָטער איז דורך זיי געכאַפּט געוואָרן און איך בין נאָכגעגאַנגען אַהין וווּ מ׳האָט אים געפירט. ביי זיך האָב איך געשווירן צו פאַרטיידיקן דעם טאַטן, אויב זיי וועלן וואַגן אים אָנרירן — און זאָל זיין וואָס ס׳וועט זיין.

די פּאָלאַקן זענען עס געווען די, וועלכע האָבן מיר איינגעגעבן דעם געדאַנק צו פאַרלאָזן דעם פאַרשאָלטענעם גלות און נעמען אָן אָנטייל אין בנין הארץ.

ביז די לעצטע יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט מען ניט געוווּסט אין דאָקשיץ וועגן דער עקזיסטענץ פון אַ נאַציאָנאַלער יידישער באַוועגונג, וועגן ציוניזם. פון די ערשטע, וואָס האָבן אָנגעהויבן עפּעס טאָן, איז געווען ליפּע לעוויטאַן ז״ל, אַ קינד פון אַ רייכער משפּחה, אַן אינטעליגענטער, שיינער און געזונטער בחור. אים איז געלונגען צו אָרגאַניזירן עטלעכע יינגלעך און מיידלעך און אויפשטעלן אַ ציוניסטישע

ועד החלוץ * דער קאָמיטעט פון החלוץ

אָרגאַניזאַציע א. נ. „אחדות ותחיה״. זיי האָבן געדונגען און איינגעאָרדנט אַ שיינעם לאָקאַל, אַ ביבליאָטעק און אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן דעם ציוניסטישן שקל, פאַרקויפן מאַרקעס פון קרן קיימת און אַנדערע טעטיקייטן. די אַלע האָבן נאָר געטרוימט וועגן עולה זיין. ליפּע איז געווען דער ערשטער און איינציקער אין שטעטל, וועלכער האָט אין יאָר 1922 עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

די חסידים אין דאָקשיץ האָבן ווי אַלע אָרטאָדאָקסישע יידן אין יענער תקופה, נעגאַטיוו זיך באַצויגן צום ציוניזם. ווען ס׳איז באַוווסט געוואָרן וועגן דער באַלפור־דעקלאַראַציע, האָבן זיי בכלל ניט געוואָלט זיך משמח זיין און זי אָנגערופן „די באַלפור־צרה״. ווען דער פעלקער־בונד האָט באַשטעטיקט דעם מאַנדאַט איבער ארץ־ישראל און אייניקע ציוניסטיש־געשטימטע יידן האָבן געוואָלט אַרויפגיין אויפן בעלעמער אין שול און זאָגן אַ קאַפּיטל תהילים, זינגען אַ שיר המעלות — איז געווען אַ שטאַרקע קעגנערשאַפט. „אם ה׳ לא יבנה בית, שווא עמלו בוניו בו״ — האָבן זיי געשריגן. „דער דאָזיקער שיר המעלות פּאַסט פאַר אייך !...״

ליפּע האָט אויך אויף מיר געווירקט. כ׳האָב אים מקנא געווען. כ׳בין אָבער צו יונג געווען און געהאַט אויסצושטיין כסדרדיקע שטערונגען פון טאַטן.

אין יענער צייט האָט אין דאָקשיץ זיך באַוויזן דער ערשטער העברעיש־לערער — פּרעסמאַן. אַ טייערער מענטש, דער איידעם פון ר׳ בנימין־מאיר טאַמאַרקין ז״ל, אַ גוטער ייד, וועלכער האָט געהאַט השפעה אין שטעטל. ער האָט געעפנט די ערשטע העברעישע שול אין דאָקשיץ, הגם מיט אַ סך שטערונגען מצד די עקסטרעמע חסידים. די דאָזיקע שול האָט אַריינגעהויכט אַ ציוניסטיש־נאַציאָנאַלן אָטעם אין שטעטל. די יוגנט האָט אָנגעהויבן זינגען העברעישע לידער. פון צייט צו צייט זענען אויך פאָרגעקומען העברעישע פאָרשטעלונגען — נאָר מיט דער אשכנזישער אויסשפּראַך.

די דאָזיקע שול האָט אונדז געגעבן גוטע שילערס, פון וועלכע עס זענען דערנאָך אויסגעוואַקסן אָרגאַניזאַטאָרן און חברים פון החלוץ און השומר הצעיר, וואָס זענען געפאָרן אויף הכשרה און שפּעטער עולה געווען.

נאָך פּרעסמאַנען איז געקומען זיין שוואָגער יחזקאל טאַמאַרקין, וועלכער האָט אַ סך אויפגעטאָן אויפן געביט פון העברעישער דערציונג, פון מגדל זיין אַ דור אין נאַציאָנאַלן גייסט. אין יענער צייט פלעגן אויך אָנקומען פון ארץ־ישראל די לאַנגע און אינטערעסאַנטע בריוו פון ליפּען, אין וועלכע ער האָט אין אַ שיינעם, באַגייסטערנדיקן סטיל באַשריבן די נייע קאָלאָניזאַציע אין עמק יזרעאל און אין גליל.

מיט טאַלאַנט האָט ער געשילדערט זיינע באַזוכן אין די ערטער, וואָס ווערן דערמאָנט אין תנ״ך און וועגן וועלכע מיר האָבן געלערנט אין חדר. די דאָזיקע באַשרייבונג האָט געקוויקט די הערצער פון יונג און אַלט. ליפּעס בריוו זענען געגאַנגען פון האַנט צו האַנט און אַריינגעבלאָזן לעבן אין די אויסגעטרוקנטע ביינער...

נאָך ליפּען בין איך געווען דער צווייטער צו אָרגאַניזירן דעם „החלוץ". איך האָב ניט מצליח געווען ווי ער. אייניקע האָבן נאָכגעטאָן זייןביישפּיל און נאָר צוויי זענען נאָך מיר געקומען אין לאַנד אַריין. נאָך מיין עולה זיין אין יאָר 1924, האָבן אָנגעהויבן זיין טעטיק די שילערס פון דער העברעישער שול, באַזונדערס חיים סאָלאָווי און שמו־אל־לייב קאַפּלאַן ז"ל.

שמואל־לייב איז געווען טריי און איבערגעגעבן דעם ציוניסטישן אידעאַל. אַלע יאָרן, ביזן אומקום, איז ער געווען דער פאַרשטייער פון פּאַלעסטינע־אַמט אין דאָקשיץ. יעדער עולה, יעדער חלוץ האָט ער געהאָלפן פון זיין ערשטן שריט ביזן עולה זיין. פאַרשידענע שטרויכלונגען און סיבות האָבן אים ניט דערמעגלעכט עולה צו זיין. ער איז געווען ווי יענער טרייער שיפס־קאַפּיטאַן, וועלכער האָט געהאָלפן ראַטעווען ביזן לעצטן טאָג, ווען ס'איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה. זיין אָרט איז צווישן אַלע קדושים און טהורים פון דאָקשיצער יידנטום.

זינט מיין פאַרלאָזן דאָס שטעטל אין יאָר 1924, האָב איך געשטרעבט צו זען עס נאָך אַמאָל — אָבער ניט זוכה געווען.

פרנסות היהודים

צבי רפאלי גילנסון / חפצי־בה

פרנסות יהודי דוקשיץ דומות היו לפרנסות יהודים בעיירות אחרות, רובם עסקו במסחר הזעיר, קנו ומכרו לאכרי הסביבה מכל הבא ליד. קנו פטריות מיובשות, עורות פרווה, שיער חזירים, דגנים שונים שהיו טוחנים אותם לקמח ואח"כ מוכרים לתושבים. היו שסחרו בפשתן והיו מעסיקים מאות נשים מכפרי הסביבה לנקות את הסיבים. טוחני קמח חכרו טחנות קמח מן הפריצים, וכן חכרו יערות לכריתה מי חלקות קטנות ומי חלקות גדולות יותר.

בדוקשיץ היו סוחרי בדים, סיטונאים בדברי מכולת וסדקית והרבה חנוונים זעירים. לא חסרו גם סוחרי דגים, קצבים שבמשך כל השבוע היו עסוקים בכפרי הסביבה בקניית בקר, שחטו ומכרום באטליזים. הם היו גם עובדי אדמה יהודים, אולם רוב רובו של הישוב עסק במלאכה.

כולם חיכו ליום השוק, ליום השלישי בשבוע, בו היו העסקים פורחים.

בין החייטים שעבדו בבתי האכרים בכפרים היה גם סבי משה־ירחמיאל גילנסון

ז״ל. הוא היה אדם פשוט, למדן גדול לא היה, גם כשהתפלל לא ידע פירוש המילים. אבל לעומת זאת היה סבא ואבא טוב. כל יום ראשון בשעות המוקדמות, היה יוצא ברגל לכפר עם תרמילו ומקלו כשסיגריה מודבקת בשפה התחתונה. הוא היה תופר בבתי האכרים פרוות עור כבשים או בגדים מבד עבה שארגו האכרות. עם תום השבוע, היה חוזר בעגלה מלאה כל טוב — שכר עבודתו מהשבוע. הסבתא והנכדים היו יוצאים לפגשו בשדרות הלבנה („בעריאָזקעס״). מה רב היה אז אושרו. לכל אחד היה מוציא מתנתו, שהכין במשך השבוע.

כזה היה וכזה אזכור אותו תמיד.

יהודי העיירה עמלו כל השבוע קשות, לעומת זאת בשבת אחה״צ ראית אותם יוצאים לטיול ברחוב ומשוחחים על דא ועל הא. אודות מה לא התווכחו? על הרב ועל החזן, על ראש הקהילה ועל ראש העיר, ועל מדיניות של כל העולם ומלואו.

לימים קם ארגון בעלי־מלאכה. המארגנים היו: מקס גולץ — הצלם, שמואל־אהרון — הכובען, שמואל קוגיל — התופר, חיים־רפאל גילנסון, יצחק־יעקב בילונקי, מנדל קזיניץ, זלמן פריימן — חייטים, משה פרידמן — כורך ספרים. תפקידו של הארגון היה לעזור לבעלי־המלאכה להוריד את נטל המיסים שהממשלה הטילה עליהם, להשיג רשיונות לניהול בתי מלאכה ולעזור בבחינות להשגת דיפלומת אומן. הארגון פעל באופן רשמי בהשראת השלטון.

עוד ארגון קם, בשם „חברת פועלי צדק״. ארגון דוקשיצאי אופייני. המטרה היתה עזרה הדדית לכל חבר נצרך. העזרה הרפואית בימים ההם היתה ברמה נמוכה. הם רכשו כלים ומכשירים רפואיים שונים כגון: מדחום, בקבוקי מים, חוקנים, כוסות רוח וכד׳. בסוף החורף הכינו במרתפו של גורדון גבישי קרח. באותם הימים היתה זאת אחת התרופות להצלת נפשות. כל הטיפול בעבודה זו לקח על עצמו רב יואל הקטן. קטן — משום שהיה נמוך קומה, אולם היתה לו נפש גדולה ואצילה. לא פעם העירו אותו באמצע הלילה משנתו, ותמיד נענה בסבר פנים יפות. אף פעם לא התלונן.

כאלה היו היהודים בדוקשיץ.

פרנסות און מעשים־טובים פון דאָקשיצער יידן

צבי רפאלי גילענסאָן / חפצי־בה

פון וואָס איינגנטלעך האָבן געלעבט און געצויגן חיונה אונדזערע דאָקשיצער יידן? קיין גרויסע חקירות דאַרף מען נישט צו דעם. פשוט דערפֿאַר, ווייל אין אַלע אַנדערע יידישע שטעטלעך אין פוילן אין יענער צייט האָבן אַחינו בני ישראל אַזוי געלעבט.

בעיקר האָבן יידן געהאַנדלט, ווער אין גרעסערן מאַסשטאַב, ווער אין קלענערן. מען האָט געקויפט פון די פויערים אין דער סביבה אַלץ, וואָס עס האָט זיך נאָר גע־לאָזט: געטרוקנטע שוואָמען, פעלעכלעך אויף פוטערס, חזיר־האָר, תבואה, פלאַקס. מען האָט אויך געדונגען ביי אַרומיקע פריצים שטיקער וועלדער אויף אויסצוהאַקן האָלץ, פֿאַרפּאַכטעט מילן צו מאָלן תבואה. עס זענען אויך געווען פישער, קצבים, וואָס פלעגן אַ גאַנצע וואָך פאָרן איבער די דערפער איינקויפן לעבעדיקע קי, קוילענען זיי אין שעכטהויז און צושטעלן דעם שטעטל פלייש. עס זענען אויך געווען יידישע ערד־אַרבעטער, וואָס האָבן אַליין באַאַרבעט זייערע פעלדער.

דער רוב יידן זענען געווען בעלי־מלאכהס, האָרעפּאַשנע מענטשן, וועלכע האָבן שווער און ביטער געהאָרעוועט צו פאַרדינען זייער שטיקל ברויט. הינטער דער שטאָט האָבן גוטע שמידן באַדינט די סביבה מיט אָנקלאַפּן פֿאַדקאָוועס אויף פערד, פאַריכטן וואָגנס. אַ גאַנצן טאָג זענען זיי געשטאַנען ביי דער קאָוואַדלע און בלאָז־זאַק. סטאָליא־רעס האָבן מיט פשוטע מכשירים אויסגעפּאַרטיקט שיינע אַרבעט, אַפילו לוקסוס־מעבל, טירן און פענצטער. עס זענען אויך געווען גלעזערס, בלעכערס, שלאָסערס, אויזון־לייגערס, שניידערס און היטלמאַכערס. די לעצטע האָבן זייערע אויסאַרבעטונגען אַליין פאַרקויפט אין געוועלבלעך, אָדער אויף שטעלעכלעך אין מאַרק.

דינסטיק איז געווען דער וועכנטלעכער מאַרק — דער טאָג וועלכע אַלע האָבן אויס־געקוקט צו פאַרדינען אויף אַ וואָך פרנסה. עס זענען געווען איינבינדערס, וואָס האָבן יעדעס בוך געמוזט פריער דורכלייענען. מען האָט שווער געאַרבעט, די פרוי האָט אויך געהאָלפן אין דער מלאכה. פאַרשטייט זיך, אַז קיין אַכט־שעהדיקער אַרבעטס־טאָג איז נישט געווען — מען האָט געאַרבעט ביז דער שפּעטער נאַכט.

עס זענען געווען פאָטאָגראַפיסטן, וואָס אַ דאַנק זיי זענען געבליבן בילדער פון שטעטל.

שניידער זענען געווען פאַרשידענע קאַטעגאָריעס: פשוטע, וועלכע האָבן גענייט פאַר די פויערים און אויך ביי די פויערים אין דאָרף; שניידער, וואָס האָבן געניי״ט אַ בעסערן אָנצוג פאַר יידן, אָדער מיליטער־לייט און באַאַמטע. (צווישן די אַ. ג. דאָרף־שניידערס איז אויך געווען מיין זיידע משה־ירחמיאל גילענסאָן. אַ פשוטער ייד, נישט

קיין גרויסער למדן, אַפילו נישט געוווּסט וואָס ער דאַוונט, אָבער דערפאַר אַ ייד אַ האָ־רעפּאַשנער, אַן ערלעכער, אַ גוטער זיידע און פאָטער.

זונטיק גאַנץ פרי האָט מען אים געזען זיך לאָזן אין וועג אַריין מיטן טלית און תפילין און פאַרשידענע קלייניקייטן אין זעקל, אָנגעהאָנגען אויף אַ שטעקן. דער פּאַ־פּיראָס צוגעקלעפּט צו דער אונטערשטער ליפּ. אַזוי איז ער אַוועק אויף אַ גאַנצער וואָך — צו נייען וועמען אַ פּעלץ מיט דער האַנט, אָדער בגדים פון גראָבן געוואַנט, וואָס די פּויערים האָבן אַליין געמאַכט.

פרייטיק נאָך מיטאָג זענען די באָבע מיט די אייניקלעך אַרויס אים באַגעגענען אין די ביעראָזקעס. דאָס גליק איז געווען זייער גרויס. פאַר יעדן האָט ער געהאַט אַ מתנה. קומען פלעגט ער צוריק מיט פערד און וואָגן פון דעם פּויער, ווו ער האָט געאַרבעט, און באַלאָדן מיט אַלעם גוטן: קאָרן אויף מעל, קאַרטאָפל. אַ לעבעדיק עוף און פרוכטן — אַזעלכער איז געווען מיין זיידע.

אַ גאַנצע וואָך האָבן יידן שווער געאַרבעט. אָבער שבת פלעגן זיך אַלע אַרויסלאָזן אויף שפּאַציר אין גאַס. מען האָט גערעדט וועגן אַלץ און אַלעמען.

די בעלי־מלאכהס האָבן זיך שפּעטער אָרגאַניזירט אין אַ האַנטווערקער־פאַריין. די איניציאַטאָרן זענען געווען: מאַקס גאָלץ — דער פאָטאָגראַפיסט, שמואל־אהרון ראַזאָוו — דער קירזשנער, שמואל קוגעל — דער קאָמאַשנמאַכער, חיים־רפאל גילענסאָן, יצחק־

ועד לינת הצדק • קאָמיטעט פון דער לינת הצדק

יעקב ביעלינקי, מענדל קאָזשיניעץ, זלמן פריימאַן — שניידערס, משה פרידמאַן — דער איינבינדער. דער ציל פון פאַריין איז געווען צו פאַרטיידיקן די אינטערעסן פון זייערע מיטגלידער קעגן הויכע שטייערן, וואָס די רעגירונג האָט אַרויפגעלייגט אויף די האַרעפּאַשנע בעלי־מלאכהס; געהאָלפן באַקומען אַ האַנטווערקער־קאַרטע, וואָס אָן דעם האָט מען נישט געהאַט קיין רעכט צו אַרבעטן; אַדורכגעפירט מייסטער־ און געזעלן־עקזאַמענס, וואָס די רעגירונג האָט געפאָדערט.

אַ צווייטע אָרגאַניזאַציע איז געווען — אַ ספּעציפיש דאָקשיצער אויפטו מיטן נאָמען: „פועלי צדק". די אויפגאַבע איז געווען צו העלפן נויטבאַדערפטיקע, באַזונדערס אין דער צייט פון אַ קראַנקייט. די מעדיצינישע הילף איז דעמאָלט געשטאַנען אויף אַ נידעריקער מדרגה. זיי האָבן איינגעקויפט באַנקעס, קליזמעס, טערמאָמעטערס, וואַרעם־פלעשער, אייז־פּענכערס. אויף זומער האָבן זיי צוגעגרייט אין גאָרדאָנס ביר־ב־רוועריי אייז, דער אַ. ג. „ליעדניק". אין יענע צייטן, ווען עס זענען נישט געווען קיין אייז־קאַסטנס, האָט דאָס נישט איין ייד געראַטעוועט.

מיט דער גאַנצער אַרבעט האָט זיך פאַרנומען ר׳ יואל דער קורצער מיט זיין פרוי. דער קורצער האָט מען אים גערופן צוליב זיין קורצגעוויקסיקייט, אָבער דערפאַר האָט ער געהאַט אַ גרויסע נשמה. נישט איינמאָל האָט מען אים געוועקט אין מיטן נאַכט. ער איז שטענדיק גרייט געווען צו העלפן דעם קראַנקן.

הועד למען הבאזאר של הקרן הקיימת * דער באַזאַר־קאָמיטעט פאַרן קרן קיימת

זכרונות מעיר מולדתי

שושנה צ'וכמן־דרייזין

העיר דוקשיץ בה נולדתי ובה ביליתי ממיטב שנותי, שנות הילדות והנעורים, חרותה עמוק בזיכרוני, על רחובותיה, סימטאותיה, הבתים, המוסדות, ההרים, הנהרות ובמיוחד האנשים החביבים והנעימים. מה אהבתי לעלות על הגבעה הקרובה לביתנו, שעליה ניצבה הכנסיה הרוסית, ולהשקיף משם על כל הסביבה. כה אהבתי לטייל בשדרת עצי־הליבנה על־שם יקטרינה הגדולה ולהתעכב ליד גזע עץ ליבנה עתיק־יומין שתחתיו נבע מעיין. מעיין זה הינו מקור הנהר ברזינה. מה יפה המראה של המים הזורמים באפיק צר וארוך. ככל שמתרחקים מן המעיין — מתרחב ומעמיק הנהר. ובקיץ, בימות החום, אהבנו לרדת לרחוץ בנהר ולהתרענן במימיו.

דוקשיץ, שהיתה עד מלחמת־העולם הראשונה תחת שלטון הרוסים, נחשבה לעיר־מחוז בעלת אוכלוסיה יהודית גדולה ומפותחת. התפרנסו בה, כמו בשאר הערים בארצות הגולה בתקופה ההיא, מחרושת, מסחר, מלאכה ומשפחות בודדות מחקלאות. מוסדות סעד עם עזרה סוציאלית־ממשלתית כפי שנהוגים כיום בכל מדינה תרבותית, לא היו קיימים אז. לעומת זאת היו קיימות בין היהודים, כל מיני חברות לעזרה הדדית לניזקקים. בין אלה יש לציין את קופת גמילות־חסד ומשמרת חולים, שמטרתה היתה להקל על סיבלה של המשפחה העניה במקרה שאחד ממפרנסי המשפחה נפל למשכב.

מאחר והאוכלוסיה היתה מעורבת, לא חסרו תופעות אנטישמיות וביחוד בעת שצעירי הגויים מהסביבה היו באים להתיצב לבדיקה רפואית לשם גיוסם לצבא. אלה שנתקבלו כטירונים לצבא, מצאו לנחוץ להתגרות ביהודים לשם שעשוע, ואם ניתקלו ביהודי באיזו סימטה צדדית, היו מכים אותו ומורטים את זקנו.

עם גמר מלחמת־העולם הראשונה, חזרה פולין והפכה להיות מדינה עצמאית. בגורלה של העיר נפל להיות תחת שלטון הפולנים, והיא הפכה לעיר גבול עם הרוסים. כתוצאה מכך איבדה שטחי־מחיה נרחבים והעובדה השפיעה לרעה על מצבם הכלכלי של היהודים. מצד אחד ירד המסחר פלאים, ומצד שני הכבידה הממשלה הפולנית את עולה על ידי הטלת מיסים חדשים וכבדים. הדבר גרם לתנועת עזיבה מהעיר.

הראשונים שעזבו את העיר היו הסוחרים בעלי־האמצעים. הללו לא רצו להמתין עד שיתרוששו כליל, ועזבו מיד את דוקשיץ ושמו פעמיהם לווילנה־רבתי לחפש בה את מזלם. גם שאר השכבות וביחוד הנוער, חיפשו כל מיני דרכים להגר לארץ אחרת, מי לאמריקה הצפונית או הדרומית ובודדים שזכו לסרטיפיקט עלו לארץ.

סניף ההסתדרות הציונית היה קיים מזה זמן רב בדוקשיץ אך לא היה פעיל. בזמן

ההוא החל הסניף להיות פעיל והיווה גורם רב־משקל בעיירה. בדוקשיץ נפתח גם סניף של „החלוץ", שפעל בעיקר לאחר הצהרת־בלפור, כשחבר־העמים החליט בג׳נבה על הקמת בית לאומי־יהודי בארץ־ישראל. ההחלטה לתת לאנגליה את המנדט על הארץ, עוררה תקוות־שווא, שאכן ניפתחו שערי הארץ בפני כל יהודי. לצערנו היתה המציאות שונה. האנגלים נעלו את שערי הארץ והעניקו סרטיפיקטים בודדים בלבד.

משפחתנו היתה אחת המשפחות היהודיות הבודדות בדוקשיץ שהתפרנסו מחקלאות. מקום מגורנו היה בסימטה צדדית מאחורי העיר, שנקראה בתקופת השלטון הפולני בשם „פודגורנה" כלומר: מתחת להר. שם זה ניתן לה על שום שניצבה לרגלי הגבעה שעליה נמצאה הכנסיה הרוסית.

הראשון שהתיישב במקום היה הסבא מצד אמי, יהושע זליג קבאקוב ז"ל, אליו הצטרפו לאחר מכן בנו שמואל קאבקוב וחתנו, אבינו, מנחם־מנדל שלום צ׳וכמן. כל בני־המשפחה התפרנסו בעיקר מגידול ירקות.

הסבא היה אוהב־ציון נלהב ביותר. הוא רצה לארגן בזמנו קבוצה לעלייה ברגל לארץ־ישראל ולהתיישב בה, אך הדבר לא יצא לפועל. האדמה שאותה עיבדו, לא היתה בבעלותם, מפני שבתקופת השלטון הרוסי־הצארי היה חוק שאסר על יהודים להחזיק ברשותם קרקעות. עוד מלפני מאות בשנים היו האדמות מרוכזות בידי בודדים שנקראו „פריצים". בידי „פריץ" בשם פרושינסקי היו שטחי־קרקע עצומים מסביב לדוקשיץ. הוא עצמו היה מחכירן ובין החוכרים היו בני משפחתנו.

ועד הקרן הקיימת לישראל * דער קרן קיימת־קאָמיטעט

פעם בשנה היה מופיע הפריץ במרכבה הדורה רתומה לצמד סוסים אבירים. הגיע עד לבית החוכר ומבלי לרדת מן העגלה, היה קורא ליהודי („ז׳יד״) שיצא וישלם את המגיע. כשהיהודי היה מופיע, ציווה עליו הפריץ להסיר בפניו את כובעו לאות כבוד.

אבינו בנה לו בית־חרושת לעיבוד עורות (בורסיקיה), בנוסף לשטח הקרקע שעיבדנו. בית־חרושת זה עורר את זעמו של הכומר הרוסי המקומי, שטען נגד הריחות המופצים מהבורסיקיה. הלה פנה לבית המשפט במטרה לסלק את אבי מפרנסתו, אך אבי זכה במשפט. הדבר חרה מאד לכומר וכנקמה היה מתעלל בילדים ששיחקו להנאתם על הגבעה ליד הכנסיה הרוסית.

לא רחוק מביתנו עמד בית־חרושת לבירה השייך לאחים גורדון. אנחנו, כילדים, ניצלנו שכנות זו והיינו מבקרים לעיתים תכופות בבית־החרושת כדי להשיב נפשותינו בלגימת בירה מרעננת.

כשפרצה המהפכה הבולשביסטית ברוסיה והשלטון הצארי הגיע לקיצו, הבינו ה„פריצים״, ובתוכם פרושינסקי, כי תחת השלטון החדש לא יוכלו לרכז שטחי־אדמה עצומים ברשותם, והחלו למכור את אדמותיהם. הבעלות הועברה בעיקרה לידי יהודים. הראשונים שחשו בכך היו האחים גורדון, ומיד פנו לפרושינסקי בהצעה למכור להם את האדמה אותה עיבדנו. הדבר נודע לאבינו בעוד מועד והוא הצליח לסכל את מזימתם.

כשהופיע אבי לפני הפריץ כדי להגיע עמו להסכם בדבר מכירת הקרקע, נהג הפריץ באבי דרך־כבוד. פרושינסקי הציע לאבי לקנות את הקרקע שאותה חכר ואף את הקרקעות הסמוכות. אבי הודיע לפריץ כי אין באפשרותו לקנות את הקרקעות הסמוכות, ואז הציע הפריץ לאבי שיבחר בעצמו את שכניו. אבי החל לנהל תעמולה לקניית הקרקע מהפריץ.

כך קמה שכונה חקלאית יהודית, שנמצאה משני צידי הדרך הראשית לפלוצק. השכונה היתה נאה למראה ותושביה טיפחוה כמיטב יכולתם. לא הצלחנו להחזיק זמן רב בעמדתנו כחקלאים משום הקשיים שהציבה הממשלה הפולנית בדרכם של היהודים. החלה תנועת הגירה ערה ביותר, שאף לא פסחה עלינו.

סבנו, ר׳ יהושע זליג קבאקוב ז״ל, לא זכה להגשים את חלומו הגדול ולעלות ארצה. נכדיו וכן בנו שמואל זכו להגיע לארץ המיוחלת. ראשון עלה אחינו צבי ואחריו — אחינו מרדכי. לאחר ששניים אלה התבססו בארץ העלו את האחיות הדסה, עדה ואותי. אחרי שנתיים העלנו אף את אבינו, אחותו מלכה ואימנו.

בארץ הסתדרנו בחקלאות. אחינו צבי נמצא בכפר־חסידים. משפחת אחותי הדסה ומשפחתי — בשדה־יעקב. בכך, הגשמנו את חלומו של סבא לא רק לעלות לארץ־ישראל, אלא לחיות בה גם כחקלאים.

לסיום, ברצוני להתעכב על יום עזיבתנו את דוקשיץ ועל ההתרגשות בשעה שנפרדנו מידידינו ומכרינו הרבים. למרות שהכל היה ארוז ומוכן ליציאה, הרי שלא יכולתי להאמין

כי אכן עוזבים אנו את דוקשיץ לעד. רק קול אופני־מרכבתו של יוסף־יצחק העגלון הודיע לי אל נכון שהגיע הרגע הניכסף, לו ציפינו שנים כה רבות.

באותו הזמן התאספו ממיטב ידידינו בכדי ללוותנו בדרכנו. לא אשכח לעולם את מאות העיניים שהביטו בנו בחיבה ובקינאה גם יחד. כשהגענו לגשר, פרץ ההמון בשירה אדירה ויצא ב„הורה" סוערת. בקריאה „להתראות בארץ־ישראל" נפרדנו מבני העיירה. ומי ידע כי תהיה זו פרידת נצח וכי לא נוסיף לראות את דמותם של אותם יהודים חביבים.

הכאב מתחזק בשעה שניזכרים כי עיירתנו, דוקשיץ, נימחקה מעל פני האדמה והאנשים החביבים מצויים עתה בקבר־אחים גדול אי־שם. יהי זיכרם ברוך!

זכרונות פון מיין קינדהייט

שכנא קאַנטאָראָוויטש / ניו־יאָרק

ווען מיין פאַמיליע האָט אין יאָר 1921 פאַרלאָזן דאָקשיץ, כדי צו פאָרן קיין אַמעריקע, בין איך אַלט געווען קוים צוועלף יאָר. מיר האָבן אַדורכגעמאַכט אַלע שבעה מדורי גהינום, וואָס די ערשטע וועלט־מלחמה האָט מיט זיך געבראַכט. עס ליגט אָבער אין דער מענטשלעכער נאַטור צו געדענקען דאָס גוטע אין לעבן און פאַרגעסן דאָס שלעכטע, וואָס מען האָט אדורכגעמאַכט. אויך אין יענע מלחמה־יאָרן, ווען די פאַרשי־דענע אַרמייען האָבן איינע די אַנדערע פאַרטריבן פון שטעטל, זענען געווען זייער ביטערע צייטן. אָבער קוקנדיק אויף צוריק מיט יענע קינדערישע אויגן, זע איך נאָר דאָס גוטע און פריילעכע פון אַמאָל.

די זכרונות, וועלכע זענען פאַרבליבן פון דאָקשיץ, ברענגען מיר אַ גייסטיק דער־קוויקעניש, אַ בענקעניש, וואָס אַפילו פיר און אַ האַלב צענדליק יאָרן האָבן ניט באַוויזן אויסצולעשן. עפּעס האָט אַלץ געבליט אין שטעטל, ספּעציעל אויף אונדזער סלאָבאָדער גאַס. הינטער יעדן הויז איז געווען אַ גאָרטן, פאַרזייט מיט אוגערקעס, ציבעלעס, בעבלעך, קערעלעך און אַנדערע געוויקסן. ווי שיין האָבן אויסגעזען די גערטנער, ווען זיי האָבן אָנגעהויבן בליען. הינטער די גערטנער איז געווען אַ גרין פעלד מיט געדיכט גראָז. ווען דאָס פעלד האָט אָנגעהויבן גרינען, איז עס באַדעקט געוואָרן ווי מיט אַ גאָלדענעם איבערדעק. אַך, ווי מיר ייִנגלעך פלעגן ליב האָבן צו קאָלערן זיך אין דעם ווייכן גראָז, אָדער ליגן אויפן רוקן, צווישן די געלע בלימעלעך און קוקן אויפן בלויען הימל. ווי שיין האָט גאָטס וועלטל אויסגעזען פון יענעם אָרט....

איך דערמאָן זיך דעם אויסגעשריי פונעם שמש „יידן, אין מרחץ אַריין!", אָדער פרייטיק פאַרנאַכט: „יידן, פאַרמאַכט די קראָמען, באַלד צייט ליכט בענטשן!". אין דער וואָך פאַר ראש השנה, פלעגט דער שמש קלאַפּן פאַרטאָג אין די לאָדנס און אויסרופן: „סליחות, סליחות". ער האָט אויך איבערגעגעבן אַלע אַנדערע קהלישע מעלדונגען.

אָבער מער פון אַלעם זענען מיר איינגעקריצט אין זכרון קוריאָזן, וועלכע האָבן געקאָנט פּאַסירן נאָר אין אַזאַ שיין יידיש שטעטל ווי דאָקשיץ.

ווען איך האָב אָנגעהויבן גיין אין חדר, פלעגט מיר מיין מאַמע מיטגעבן אויף וואַרעמס אַ שוואַרץ שטיקל ברויט, אַמאָל מיט קעז, אַמאָל אָן קעז. אין אַ סך פאַלן איז דאָס געווען ס׳לעצטע שטיקל ברויט פון שטוב. די אַנדערע ייִנגלעך פלעגן ברענגען אַ זעמל, אָדער ווייס ברויט. איך פלעג זיך וווּנדערן: ווי אַזוי קומט צו זיי אַ זעמל, און מיר — שוואַרץ ברויט. ניט לאַנג האָט גענומען אויסצוגעפונען דעם ענטפער. ניט ווייט פון אונדזער חדר האָט געוווינט שלום דער בייגל־בעקער. אַ ביסל ווייטער, נעבן דער בריק, האָט ליבע־פרומע געהאַט אַ קראָם, וווּ זי האָט פאַרקויפט קיכלעך. מיטאָג צייט פלעגן די ייִנגלעך פון מיין חדר גיין צו שלומען אָדער צו ליבע־פרומען. בין איך אויך מיטגעגאַנגען. זיי האָבן געקויפט, האָב איך אויך געטאָן דאָס זעלבע. נאָר אין איין זאַך בין איך געווען אַנדערש. איך האָב ניט פאַרשטאַנען, אַז מען דאַרף באַצאָלן. אַזוי איז עס געגאַנגען אַ לאַנגע צייט, ביז מיין מאַמע האָט זיך דערפון דערוווּסט. דער בעקער און די קרעמערין האָבן קיין איין מאָל ניט געבעטן ביי מיר געלט, אָדער אָפּגעזאָגט. וואָס פאַראַ איידעלע מענטשן, זיי האָבן ניט געוואָלט פאַרשעמען אַ קליין קינד...

נאָך זאַכן, וועלכע איך דערמאָן זיך: איך האָב געדאַרפט זיין דעמאָלט אַ יאָר אַכט, ווען דאָס איז פאָרגעקומען אין אַ שבת אין דער סלאָבאָדער שול. כאָטש איך בין נאָך ניט געווען קיין בר־מצווה, פלעגט מען גאַנץ אָפט מיר געבן מפטיר. צום זאָגן מפטיר האָב איך זיך צוגעגרייט פאַר שבת. האָט זיך גאָר געמאַכט, אַז איטשע דעם בעדערס אַ זון (דוכט זיך אַז ער האָט געהייסן יאָשע), האָט געשריבן תנאים יענע וואָך, האָט מען אים געוואָלט אויפרופן צו מפטיר. פון פאַרדרוס וואָס מען וועט מיך ניט אויפרופן, בין איך אַוועק אין אַ זייט און זיך צעכליפּעט. יאָשע האָט דאָס באַמערקט, איז ער צו מיר צוגעקומען, האָט מיך אַרומגענומען און געזאָגט: „שאַכנעלע, וויין ניט, איך וועל דיך לאָזן זאָגן מפטיר". און אַזוי איז געווען. ער האָט געמאַכט די ברכות. איך האָב געזאָגט די הפטורה.

אין פראָנט פון אונדזער הויז האָבן מיר געהאַט אַ פּריזבע, וווּ עס איז געשטאַנען אַ באַנק. קעגנאיבער אונדזער הויז האָט געוווינט חיה־צישע. זי האָט געהאַנדלט מיט „כל מאמינים שהוא". יאָרן לאַנג איז זי געווען אַן אַלמנה. שפּעטער האָט זי חתונה געהאַט מיט אַ שיינעם ייד, אַ למדן. זיין נאָמען איז געווען שמעון־אַריה. ער פלעגט זיצן אין הויז און לערנען און חיה־צישע איז ווייטער אָנגעגאַנגען מיט איר מסחר און אים

מפרנס געווען. זיין גמרא־ניגון, וואָס איז געווען אַ תענוג צו הערן, איז דערגאַנגען צו אונדזער פריזבע. פרויען פון שכנותדיקע הייזער פלעגן קומען זיצן אויף דער פריזבע צו הערן שמעון־אַריהן לערנען. די ווייבער האָבן געשמועסט, אַז חיה־צישע האָט גוט געדרשנט צו פאַרדינען אַזאַ מאַן.

פאַרן היינטיקן דור, וועלן די דאָזיקע עפּיזאָדן זיין אפשר ניט מער ווי קליינ־שטעטלדיקע מעשהלעך. אָבער איך גלייב, אַז זיי שפּיגלען אָפּ דעם כאַראַקטער פונעם געוויינטלעכן מענטש פון דאָקשיץ, וואָס איך געדענק. די שיינע מידות, וועלכע זיי האָבן געהאַט — ניט וועלן יענעם ווי טאָן, צי יענעם פאַרשעמען.

זאָל דאָס אַלץ פאַרשריבן ווערן אין ספר זכרונות לדוקשיץ. זאָלן די קינדער און אייניקלעך פון די אַמאָליקע דאָקשיצער יידן וויסן פון וואָס פאַר אַ שיין שטעטל זיי שטאַמען. אַז די צוקונפטיקע היסטאָריקער וועלן אַ מאָל פאָרשן די געשיכטע פון אונדזער צייט, זאָלן זיי וויסן, אַז ס'איז געווען אַמאָל אַזאַ שטעטל ווי דאָקשיץ, ווו יידיש לעבן האָט געבליט, ביז עס איז געקומען דער רוצח היטלער און אַלץ פאַרניכטעט. אָבער אין די הערצער פון די, וועלכע האָבן געקאָנט דאָס שטעטל, וועט עס אייביק לעבן.

הנוער היהודי בעיירתנו

דוד קופלוביץ / קיבוץ רוחמה

דוקשיץ, עיירה גלותית טיפוסית. מרבית תושביה היו יהודים, שחותם היהדות המסורתית טבוע בהם. היהודים דתיים היו, אך לא קנאים ביותר. מפולגים היו לשני מחנות יריבים: חסידי ליובאוויץ', ולעומתם — המתנגדים. על ברכיהם התחנך דור צעיר של נוער יהודי גאה, תוסס ורב־פעולה.

שנים רבות חלפו מאז ראיתי לאחרונה את עיירתי. נפרדתי ממנה כשנה לפני פרוץ המלחמה והשואה הגדולה. בנסותי להזכר בחיי העיירה, רואה אני בעיני רוחי את דוקשיץ כעיירה שקטה ושלוה, רחוקה מדרך המלך הסואנת, מכונסת בתוך פינה דוממת. גם האנשים החיים בה, כעין שקט ושלוה נסוכים על פניהם. בתוך דאגות הפרנסה הרבות, והסביבה העוינת ולמרות הדריכות המתמדת בגלל השתוללות השנאה והאנטי־שמיות, השתדל כל אחד ליצור לעצמו אשליית בטחון בביתו הרוגע.

כך חיו הורינו וכך חיו גם הדורות שלפניהם. לא ראיתי בעיני את השואה הגדולה,

שפקדה בין היתר את דוקשיץ, ולכן נשארה העיירה בזכרוני כשם שהיתה בשנים קודמות ולא אוכל לתארה בדמיוני אחרת.

זוכר אני את מספר רחובותיה הראשיים המאוכלסים יהודים בצפיפות, בית ליד בית וחצר ליד חצר. האוכלוסיה הנוצרית נדחקה לפינות המרוחקות בקצות העיירה. זוכר אני את רחוב השוק עם שפע החנויות היהודיות שבו ה„מלאות כל־טוב”. בימות החול לא רבים היו הקונים בהם, אך ביום השלישי, הוא יום השוק, הומה היה המקום מבני אדם. משעות הבוקר המוקדמות החלו לנהור לעיירה טורי עגלות רתומות לסוסים, מכל כפרי הסביבה. השקט מסביב נהפך למהומה ורעש וצעקות מילאו רחובותיה הראשיים, והוסיף עליהם הנוער האנטישמי המקומי.

כרטיס בחירה
לועידה למען א״י
העובדת בפולניה

וואל־קארטע
צו דער קאנפערענץ
פארן ארבעטנדן א״י

כ״ט אייר — א׳ סיון
תרפ״ט

№ 12736

9 — 8 יוני
1929

השם ...
המען ...

עיר—שטאט ... מכתב—אדרעס ...

חותם
סטעמפל

חתימת הגובה
אונטערשריפט פונם אינקאסענט

הקונה כרטיס זה רוכש לו זכות־בחירה לועידה למען א״י העובדת בפולניה ומצהיר בזה על כניסתו לליגה למען א״י העובדת.

דער וואס קויפט אזא קארטע דערווערבט זיך וואל־רעכט צו דער קאנפערענץ פארן ארבעטנדן א״י און דערקלערט דאמיט זיין ארייטריט אינם פארבאנד פארן ארבעטנדן

כמו בשאר ערי פולין של תקופת ממשלת פילסודסקי וה„אנדציה”, כן גם בדוקשיץ, התנהלה הסתה פרועה נגד היהודים, ורק הודות לעובדה שהיהודים היוו בדוקשיץ את רוב האוכלוסיה, מנעה מהגויים לפרוע פרעות. בימי השוק גברה העזתם של הגויים והללו ניסו בכל האמצעים לעורר תיגרות. לא פעם פרצו תיגרות־ידיים, אבל הנוער היהודי, יחד עם כל ה„עמך” לא נשאר חייב ולרוב השיב מנה אחת אפיים. ברוב המקרים היתה יד היהודים על העליונה והפורעים נדחקו מרחובות העיירה, אך תמיד נותר חשש סמוי לקראת יום המחרת.

בתקופה זו, שנים ספורות לפני פרוץ המלחמה, גברה ההסתה נגד היהודים בכל הערים הגדולות ומסיתים רבים נשלחו לערי־הספר הקטנות. כתוצאה מכך גברה האנטישמיות בדוקשיץ והיהודים התחילו להדחק אט אט מעמדותיהם הכלכליות המבוססות. המצב הלך והחמיר. העתיד נעשה מעורפל וחרדה רבה כבשה את הלבבות. יחד עם זאת גבר חוסר־הבטחון הכללי.

במצב חמור זה היתה נתונה האוכלוסיה היהודית בדוקשיץ ערב מלחמת־העולם. בהמשך דברי ברצוני להתעכב על מהות הנוער היהודי, פעולתו ומצבו בימים ההם.

את צעדיו הראשונים להתארגנות עשה הנוער היהודי בדוקשיץ בערך בשנות העשרים. בימים ההם עוד היתה נסוכה שאננות רבה על פני השטח. החיים החד־גוניים לא סיפקו את צרכיו ושאיפותיו של הנוער המקומי. הללו החלו מורדים במוסכמות — מרד הנוער נגד הוריו — מרד נגד הקיים.

קבוצת נוער יהודי בעיירה * אַ גרופּע יידישע יוגנטלעכע אין שטעטל

הבדלי המעמדות בעיירה לא ניכרו ביותר, למרות שהיו בתוכנו עשירים לעומת עניים מרודים. מעטים היו מפעלי התעשיה, ואף בהם לא עבדו פועלים יהודיים, אלא כפקידים — ולכן לא היה רקע להתהוות מעמדות על כל ניגודיהם.

בקרב הנוער היה המצב שונה. כאן החלה מסתמנת התפתחות ברורה של מעמדות מנוגדים, שהסיבה להתפתחותם היתה בעיקרה הלכתית.

לנוף העיירה התחילו לחדור דעות ותורות חדשות. רובו של הנוער האמיד נדד אחרי סיימו את בית־הספר היסודי „תרבות" לערים הגדולות, כדי לרכוש השכלה תיכונית. נוער זה שנמצא כל השנה בסביבה שונה מזו שהורגל, התחיל לקלוט רעיונות חדשים והכרה מעמדית ברורה. הם היוו את הגרעין הראשון לשינוי הלך־הרוח בקרב הנוער היהודי בדוקשיץ ועם שובם לעיירה הביאו עמם רוחות חדשות של רעיונות והשקפות. את רעיונותיהם החדירו בלב חבריהם בני־הנוער. תסיסה רבה התעוררה בקרב הנוער, וגבר הצמאון לרכישת ידיעות והשכלה כללית. הספריה העירונית הפכה למקום מפגש קבוע להמוני הנוער בדוקשיץ. באופן טבעי החל כל אחד קורא את הספרים הקרובים ביותר לליבו ולמעמדו.

התסיסה בקרב הנוער הביאה בסופו של דבר להתפתחות ברורה של תנועות־נוער ומפלגות. הנוער בעיירה היה נתון בתוך מסגרת צרה, ושאף לפרוץ אותה בכיוונים רבים ושונים, מן השמאל הקיצוני ועד לימין הקיצוני.

החלק הגדול והחשוב ביותר התחיל להתארגן במסגרות הציוניות. הקן המקומי של תנועת „השומר־הצעיר" ריכז סביבו בני־נוער מכל הגילים והשכבות. למרות שהתנועה היתה חצי־ליגאלית והיה צורך להסוות את פעולותיה מעיני השלטונות, הרי שהדבר לא עיכב בעד בני־הנוער מלהצטרף לשורות התנועה ולהשתתף בכל פעולותיה. בני־הנוער יצאו במסגרת „השומר־הצעיר" לטיולים, למושבות ולמחנות־קיץ ועבודה. הצופיות של רוברט באדן־פאול מצד אחד, והפעולה הברוכה למען קרנות ציוניות כגון „הקרן־הקיימת", „קרן־היסוד" מצד שני, היוו את תוכן החיים העיקרי לפעולה היום־יומית של קן „השומר־הצעיר" בימים ההם.

הגרעין העיקרי של מייסדי התנועה הזאת וכן רוב חבריו היו מקרב הנוער הלומד. התנועה נחשבה אז כתנועת־נוער חפשית ובלתי־מפלגתית.

במקביל ל„השומר־הצעיר" נוסדה תנועת „החלוץ" שריכזה סביבה בעיקר נוער עובד ומבוגר יותר שהחליט לעלות ארצה. גם כאן התנהלה פעולה הסברתית עניפה, עבודה למען הקרנות הלאומיות, התארגנות והכנה ליציאה לקבוצי־הכשרה של התנועה ולבסוף — עליה לארץ. גם בוגרי „השומר־הצעיר" נכנסו כגוף עצמאי לשורות „החלוץ". הסיבה להצטרפות זאת היתה בראש וראשונה בגלל היציאה להכשרה, שהפיקוח והאירגון עליה היו נתונים בידי „החלוץ". באותם הימים התארגנה ה„ליגה למען ארץ־ישראל העובדת" שאיגדה בתוכה את כל המפלגות והתנועות הציוניות־סוציאליסטיות.

במסגרת ה„ליגה" התקיימו פעולות משותפות רבות, כמו הפצת „שקלים" לקונגרס הציוני, הסברה מקיפה לקראת הבחירות ומגביות שונות למען ארץ־ישראל העובדת.

קם אף קן של תנועת „בית"ר", אבל רישומו לא היה ניכר כל כך ברחוב היהודי. חלק שני ורב־השפעה של הנוער פרץ את המעגל בכיוון האנטי־ציוני. היה זה הנוער האידישאי שגרס השתלבות והתערות בחיי הגולה, היצמדות לעמדות שרכשו היהודים במקומות מגוריהם, טיפוח שפת האידיש כשפת־האם שלנו וניהול מלחמת־חרמה כנגד כל רעיון ציוני. חלק מהנוער נטה אחרי רעיון זה. האידיאולוגיה הזאת לא דרשה למעשה קרבנות גדולים ולא נדרש כל שינוי מהפכני באורח חייו. די היה להצטרף בתור חבר לשורות הללו, לשלם את מס־החבר ולהשלים עם המצב הקיים. תכניתם היתה פעולה תרבותית — „ערבי תה" ספרותיים עם נאומים חדורי מליצות ומעל לכל, קריאת ספרות אידיש.

הנוער האידישאי היה בחלקו מן העמלים ובחלקו מהאינטליגנציה הלומדת. חלק מנוער זה נטה לתנועות השמאלניות, חדר לשורות המפלגה הקומוניסטית וזנח לאט־לאט את הייחוד הלאומי היהודי. רבים מהקומוניסטים החליטו להגשים את תורתם הלכה למעשה ועברו לברית־המועצות.

הגבול עם ברית־המועצות היה מרוחק מספר ק"מ בלבד מדוקשיץ וקסם לבני־הנוער הללו. היה זמן שהבריחו את הגבול מדי לילה בלילה. דוגמה אופיינית לתופעה זו היתה חצייתה של התזמורת את גבול רוסיה, לשם השתקעות שם. אמנם לא כולם הצליחו במשימתם וחלק אף נתפס, אך עצם המעשה מוכיח על הלך הרוחות דאז.

פגישת הקנים של החלוץ והשומר הצעיר * צוזאַמענטרעף פון החלוץ און השומר הצעיר

אצלנו היה גם נוער שכונה בשם „נוער זהב". היה זה ברובו נוער לומד שהחליט לא להצטרף לאף אחת מהמפלגות הקיימות. נוער זה שהאידיאולוגיה היחידה שלו היתה חוסר אידיאולוגיה, שאף להשתלב בתוך מערכת החיים המצויה. הם השתדלו לשמור על יחסים תקינים עם הציבור היהודי ובמידה מסויימת אף עם הפולנים. גם נוער זה לא היה כולו ריק מתוכן. הם ניהלו פעילות תרבותית, חוגים וכו' אך פעולתם הכללית היתה עקרה.

תמונה זאת של עיירתי דוקשיץ עם הנוער שבה נחרתה בזכרוני וחיה עמי עד עצם היום הזה. קשה מאוד להעלות על הדעת שכל זה נכרת בבת־אחת ואינו קיים עוד, כאילו היה חלום־שוא. ישמש נא מאמרי זה כזכרון־מה וכגל־עד לקהילת דוקשיץ החרבה, להורינו שניספו וכל הנוער שהיה ואיננו עוד.

זכרונות מפי אמא

דבורה מרקמן

הנער בן השלוש־עשרה סרב לצאת לרעות את סוסי אביו בלילה. לאחר דברים הרבה התרצה ובא על גמולו. בהגיעו לשדה המרעה, במרחק כמה קילומטרים מהעיירה, ראה לנוגה הירח נערה יפת־עינים, שרעתה אף היא סוסי אביה. יפה היתה הרועה, כפרח השדה, ככוכב בשמי מרום.

מאז פגישה זו, לא צריך היה להפציר בו עוד, כי בשקיקה יצא לרעות הסוסים. מצפה היה בכליון עינים לשעת המרעה ולבו הולם בקרבו בחזקה, עת הוביל הבהמות לאחו. ובשובו הביתה, על משכבו, בקומו בבוקר, ב„חדר" ובבית היה חולם על הרועה הלילית. היה משוטט בין דוכני השוק, על אף האיסור של הרבי, כי ידע ששם הוא יראנה.

הרומן בין הנער והנערה נמשך שבע שנים תמימות, עד הגיעם ליום לו ייחלו — ליום כלולותיהם. מאושרים היו מאוד ואף לאחר „ירח הדבש", בימי החולין, הדאגה לפרנסה והמאבק היומיומי לא דעכה אהבתם זה לזו. ביתם היה פתוח תמיד לכל אורח ואור רב נגה עליו.

מדי פעם היה משתכן בביתם „אופיצר" או „פאן", איש שררה רוסי או פולני, שהרי דוקשיץ שכנה על גבול פולין ורוסיה ושליטיה היו מתחלפים בה לעתים קרובות. אולם סבתא ברוב חכמת־חיים שלה ידעה להתהלך עם כולם, לכן זכתה לכבוד ויקר מכל הבאים בצל קורתה.

כאשר נולד בן בכורם, רב היה אושרם וקיוו להקים משפחה גדולה. אבל לא כן היה, אחדים מהילדים מתו בעודם רכים, סבתא התעצבה מאוד ולא ידעה מנוח. היא

פנתה לרבי לשאול בעצתו ולשמוע מה בפיו. הרבי שמע את מר לבה ויעץ לה לשוב לבעלה וכאשר ייוולד התינוק החדש, יש לקרוא לו בשני שמות — כך יעץ הרבי — אך לא לגלותם עד יום חתונתו. את הרך הנולד יש להלביש בבגדי פשתה לבנים, עד הגיעו לגיל שלוש שנים וכך יש לעשות לכל הילדים שיוולדו לה. שמעה סבתא בדברי הרבי וכך עשתה. היא הלבישה את ילדיה בבגדים לבנים, קוראה להם בשמות שונים, מטפלת ומחנכת אותם ברוב אהבה ואף ל„צאנה וראינה" הספיק לה הזמן. אולם אך סבתא ברוב טרחתה לא שכחה את עניי העיר, שידם לא השיגה לערוך שולחן שבת כדת וכדין והיתה שולחת להם ככל שידה משגת.

סבא טרח באיטליז ושקוע היה בפרנסתו ורבים באו לשאול עצתו על כל בהמה גסה ודקה, כי מומחה גדול היה.

יפה במיוחד היתה שעת קבלת שבת, עת סבא חזר מבית־הכנסת, הדור לכבוד היום הקדוש וכולו כאילו שקוע בעולמות אחרים. החולין נשתכח, הדאגות פרחו ונרות השבת על השולחן הישרו אווירה, שרק יהודי השלם עם עצמו ואלוהיו ידענה.

הבנים יושבים סביב לשולחן, שרים זמירות של שבת או שומעים מספורי פרשת השבוע מפי אביהם. גם „אורח־לשבת" — תלמיד חכם, בחור־ישיבה היה יושב סביב והשולחן והיה מספר לילדים מסיפורי התנ"ך.

בימי חג הפסח הופיעו אצל סבא כל נכדיו, שהיו מתהדרים ומתגאים בבגדי החג החדשים. זה אומר: „הבא סבא, איזה נעלים חדשות יש לי" והשניה אמרה: „ראה, סבא מה נאה שמלתי" ואילו שאוליק הקטן שעמד מהצד שאל: „סבא, ואת הטלאי החדש שלי ראית?"

כאלה היו חיי היהודים בדוקשיץ הקטנה: חג וחולין, אהבה ומאבק, בגדים חדשים וטלאים חדשים.

יהיו שורות מעטות אלה נר לזכר אבות־אבותי שלא זכיתי להכירם.

מהעבר הרחוק־רחוק

שאול מרקם (מרקמן) / קיבוץ עין־שמר

לא אדע על שום מה נחרטו הדברים בזכרוני. אולם עובדה היא: למעלה מ־30 שנה אני יושב בארץ. כבר אכלתי תפוזים בלי מספר. אבל בכל פעם שאני קולף תפוז, אני נזכר בתפוז הראשון שאכלתי בימי חיי. וזה היה כך. כבר למדתי בבית ספר תרבות. ניומקה גלייכגאוז, בן עשירים, רצה תמיד לשבת על ידי. אינני יודע במה היה עסוק, אבל בלימודים לא הצטיין. בכל פעם שהמורה שאל אותו משהו, עמד נבוך ולא ידע להגיד,

עד שאני הייתי לוחש לו את התשובה והוא היה עונה. כך ניצל ממצב בלתי נעים.

פעם אחת הוא הביא תפוז, באמצע השיעור קלף אותו לאט לאט מתחת לספסל ונתן לי פלח אחד. הפעם הראשונה בחיי שראיתי תפוז, ובפעם הראשונה טעמתי אותו. ובכל פעם שאני אוכל פה תפוז, אני נזכר בתפוז הראשון ובטעמו נדמה לי כמה שנים שאחיה וכמה תפוזים שאוכל, — תמיד אזכור את התפוז הראשון שטעמתי בדוקשיץ...

*

תגידו שאין זה נאה, אבל אני אומר לכם: כל אימת שאני נזכר בדוקשיץ מתחיל לגרד לי... משחר הילדות, עוד כשנגררתי אחרי אחי נחמן־ראובן שהיה מבוגר ממני בשלוש שנים, באתי בפעם הראשונה לחדר של הרבי שקראו לו „וולוול די לייזעלע" — משמע וולוול הכינה. ולמה קראו לו בשם זה? כי כך היה עושה: מכניס את היד מתחת לבית השחי, צד שם כינה, ותוך כדי אמירת הפסוק בניגון: „אם במחתרת ימצא

חברי השומר הצעיר עם הוריהם, משפחת מרקמן

חברים פון השומר הצעיר מיט זייערע עלטערן, די פאַמיליע מאַרקמאַן

הגנב, והוכה ומת" — והיה מוחץ את הכינה בין שתי הצפרניים של האגודלים בקול פציח חזק. היה מנגב את הדם מהציפורן ומסיים את הפסוק: „אין לו דמים".

וכך אני מסתכל בפעם הראשונה על החדר של וולוול המלמד. הריצפה — אדמת חמרה. החדר חשוך. בפינה אחת שולחן ארוך, משני צדיו ספסלים. עליהם דחוסים ילדים קטנים. בראש יושב הרבי עם הזקן הארוך. בידו מקל. וכולם חוזרים אחרי הרבי מילה במילה, בקולי קולות, תפילות שחרית מהסידור. בפינה השניה תנור לבנים גדול עם אש לוהטת, בו עוסקת הרבנית ומקללת את הרבי, את התלמידים ואת כל העולם בקללות עסיסיות. באמצע מסתובבת עז לבנה גועה מה ומגלילה את גלליה על הריצפה. על ידה מסתובבות תרנגולות ומקרקרות בקול רם.

עמדתי ליד הספסל מבולבל מכל ההמולה. לא יכולתי להתאפק — אוי לאותה בושה. לפתע נרטבו מכנסי... ופרצתי בבכי. אחי התרגז עלי. מיד הוציאו אותי החוצה. ניסה להרגיע אותי וטיפל במכנסים שלי. אגב, זה היה די קל, כי במכנסיים היה סדק גדול, ממנו הציץ קצה הכתונת כמו זנב. זה היה שימושי מאוד. אחי אמר, שלא ירשה לי להיגרר אחריו ולא יקח אותי עוד פעם לחדר. אני לא יכולתי להירגע, ואני זוכר זאת עד היום הזה.

*

גם בית המרחץ היה מבלבל אותי תמיד. כשאמא ראתה שאנחנו מתגרדים הרבה, היתה מוציאה באנחה כמה פרוטות ושולחת אותנו לבית המרחץ. לקחנו דלי, מגבת, סבון וסמרטוט והלכנו. אבא מחזיק בידי שלא אלך לאיבוד, ואני סוקר הכל. הגענו לשפת הנחל. בנין גדול ושחור — זהו בית המרחץ. על המעקה ליד הגג עומד לו גוי, שואב מים מהבאר, ובלי הרף מרוקן את הדלי אל השוקת. בפנים — המולה גדולה, ואבא מזרז לא להסתכל מסביב אלא להתפשט, טוב־טוב לקשר את הבגדים, שרוול לשרוול, את החולצה, הכתונת, המכנסים ובעיקר את הטלית־קטן. דווקא בציציות היו שורצות הכינים. ואחרי שזה קשור היטב, הולכים לחדר הגדול. ולמעלה למעלה תולים את הבגדים על עמודים מסודרים לשם כך, כדי להשמיד את הכינים — ואז מתחילים להתרחץ.

אני מסתכל מסביב; המולה ורעש, כמעט שלא רואים דבר, בגלל האדים. לאט לאט אני מתחיל להבחין באנשים על גבי האצטבאות העליונות. כל אחד אגד של זרדים בידיו מענפי עצי ליבנה, מניף אותו בקצב ומצליף על חלקי גופו: על גבו, בטנו או חזהו. ואיש־איש נעזר בחברו: זה מצליף בגופו בעודו שרוע על האצטבה ולאחר־מכן הוא מצליף בחברו. ויש מסודרים זוגות. אחד שוכב לו על האצטבאה למעלה, והשני מצליף שניהם נאנחים בקולי קולות מרוב תענוג. מדי פעם ניגש אחד לתנור גדול בו רואים אבנים לוהטות ויוצק כמה דליים מים, ואז עולים האדים. מַמש קשה לנשום.

אבא רואה שאני רק מסתכל. הוא תופס בידי, מסבן את הסמרטוט ומשפשף לי את

הראש, את הגב ואת כל הגוף. וכשאני מתאונן שעיני צורבות מהסבון, הוא יוצק על ראשי כמה דליים מים — וגמרנו עם הרחצה. אנו מוצאים בקושי את הבגדים שלנו, עוזבים את ההמולה ויוצאים לחדר השני, מתלבשים וחוזרים הביתה.

כשניסה אבא להעלותני על האצטבאות, הגעתי עד לשלב השני ומיד ברחתי בחזרה, כי לא יכולתי לנשום. גם החטוי של הבגדים לא עזר הרבה ושוב הייתי מתחיל להתגרד. ואז היה לי פטנט. בערבי החורף כשהתנור הוא מוסק והלבנים היו לוהטות, הייתי מפשיל את הכתונת על הראש, מצמיד את הגב הערום לתנור הלוהט ומתגרד, הלוך וחזור מלמעלה למטה. מתגרד, מתגרד עד לידי כאב, אבל לא יכולתי להפסיק. ואני זוכר זאת עד היום הזה.

פון דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט

שאול מרקם (מאַרקמאַן) / קיבוץ עין־שמר

איך ווייס ניט פאַר וואָס איך געדענק די דאָזיקע זאַכן. ס'איז אָבער אַ פאַקט. כ'בין שוין איבער 30 יאָר אין לאַנד. געגעסן מאַראַנצן — אָן אַ שיעור. נאָר יעדעס מאָל ווען איך שייל אָפּ אַ מאַראַנץ, דערמאָן איך זיך אין דעם ערשטן פּאָמעראַנץ, וועלכן כ'האָב פאַרזוכט. פאַרגעקומען איז עס אַזוי:

איך האָב שוין געלערנט אין דער תרבות־שול אין דאָקשיץ. ניומקע גלייכענגאַוז, אַ זונדל פון רייכע עלטערן, האָט תמיד געוואָלט זיצן לעבן מיר. איך ווייס ניט, וואָס ער האָט אינזינען געהאַט, נאָר צו די גלענצנדיקע תלמידים האָט ער ניט געהערט. יעדעס מאָל, ווען דער לערער האָט אים עפּעס געפרעגט, איז ער שטיין געבליבן אין פאַרלע־גנהייט און ניט געוווּסט צו ענטפערן, ביז איך האָב אים ניט שטילערהייט אונטערגעזאָגט דעם ענטפער.

איין מאָל האָט ער געבראַכט אין שול אַריין אַ מאַראַנץ און אינמיטן דער לעקציע אָנגעהויבן אים פּאַמעלעך אָפּשיילן אונטער דער באַנק און מיר דערלאַנגט אַ שטיקל. דאָס ערשטע מאָל ווי כ'האָב געזען אַ מאַראַנץ און דאָס ערשטע מאָל אים געגעסן. און יעדעס מאָל, ווען איך עס דאָ אַ מאַראַנץ, דערמאָן זיך אין דער דאָזיקער פּרוכט, ווען כ'האָב זי צום ערשטן מאָל פאַרזוכט. מיר שיינט, אַז כ'וועל תמיד געדענקען דעם ערשטן תפוז פון דאָקשיץ...

*

איר וועט אַוודאַי זאָגן, אַז ס׳איז ניט שייך, נאָר איך ווייס, ווי נאָר כ׳דערמאָן זיך אין דאָקשיץ, אַזוי הייבט מיך אָן קראַצן... פון קינדווייז אָן, ווען איך פלעג נאָכלויפן מיין ברודער נחמן־ראובן, אָן עלטערן פון מיר מיט 3 יאָר — בין איך צום ערשטן מאָל געקומען אין חדר פון רבין וועלוול „לויזעלע״. פאַר וואָס האָט ער געהאַט אַזאַ צונאָמען? ווייל ער פלעגט אַזוי טאָן: אַריינשטעקן די האַנט אונטערן אָרעם, אַרויסנעמען פון דאָרט אַ לויז און זאָגנדיק דעם פסוק מיט אַ ניגון „אם במחתרת ימצא הגנב והוכה מת״ — האָט ער צעקוועטשט די לויז צווישן ביידע נעגל פון די גראָבע פינגערס מיט אַ שטאַרקן קנאַק, דערנאָך זיך אָפּגעווישט דאָס בלוט פונעם נאָגל און פאַרענדיקט דעם פסוק: „אין לו דמים״.

...אַזוי קוק אויך דאָס ערשטע מאָל אויף וועלוול מלמדס חדר. די פּאָדלאָגע — פון ליים. אַ פינצטער צימער. אין איין ווינקל — אַ לאַנגער טיש מיט בענק פון ביידע זייטן. דאָרט זיצן צונויפגעדרענגט קליינע קינדער. אויבנאָן — דער רבי מיט זיין לאַנגער באָרד. אין האַנט אַ שטעקן. און אַלע זאָגן נאָך נאָכן רבין וואָרט ביי וואָרט, אויפן הויכן קול, די תפילה שחרית פונעם סידור. אין צווייטן ווינקל שטייט אַ גרויסער ציגל־אויוון מיט אַ גליאַיק פייער, ביי וועלכן עס איז באַשעפטיקט די רביצין. זי שעלט מיט זאַפטיקע קללות דעם רבין, די תלמידים און די גאַנצע וועלט. אינמיטן דרייט זיך אַרום אַ ווייסע ציג און לאָזט פון זיך אַלע מאָל פאַלן שוואַרצע באָמקעלעך אויף דער פּאָדלאָגע. לעבן איר שפּאַצירט אַרום אַ הון וועלכע קוואָקעט אויפן הויכן קול.

כ׳בין געבליבן שטיין ביי דער באַנק אַ צעטומלטער פון דעם יאַריד. ניט געקענט זיך איינהאַלטן — און נאָס געמאַכט מיינע הייזלעך און שטאַרק זיך צעוויינט. מיין ברו־דער איז אויף מיר געוואָרן אין כעס. ער האָט מיך גלייך אַרויסגענומען אין דרויסן. פּרובירט מיך באַרויִקן און זיך באַשעפטיקט מיט מיינע הייזלעך. ער האָט געזאָגט, אַז ער וועט מיר מער ניט דערלויבן כ׳זאָל אים נאָכלויפן. ער וועט מיך מערער ניט נע־מען אין חדר. איך האָב זיך ניט געקענט איינשטילן — און געדענק דאָס ביז היינט.

*

אויך דאָס באָד האָט מיך שטענדיק צעטומלט. ווען די מאַמע האָט באַמערקט אַז מיר קראַצן זיך, האָט זי מיט אַ קרעכץ אַרויסגענומען עטלעכע גראָשנס און אונדז געשיקט אין באָד אַריין. מיר האָבן גענומען אָן עמער, אַ האַנטעך, זייף, אַ שמאַטע און געגאַנגען. דער טאַטע האַלט מיך ביי דער האַנט, כ׳זאָל ניט פאַרלוירן גיין. איך באַקוק אַלץ מיט נייגיר. מיר זענען צוגעקומען צום ברעג פון טייכל. אַ גרויסער שוואַרצער בנין — דאָ איז דאָס באָד. ביים אָנלען אויפן דאַך שטייט אַ גוי, וועלכער שעפּט וואַסער פון ברונעם און אָן אויפהער ליידיקט ער אויס די עמערס אין דער קאַריטע.

אינעווייניק — אַ גרויסער טומל. דער טאַטע טרייבט אונטער — ניט אַרומקוקן זיך, נאָר אויסטאָן. מען דאַרף גוט צונויפּצינידן דאָס אָנטאָן, אַרבל צו אַרבל — דאָס העמד, די הויזן און דער עיקר — דעם טלית קטן. דווקא אין די ציצת האָבן זיך געהאַלטן לייז. נאָך דעם ווי מ׳האָט דאָס אַלץ צונויפּגעבונדן, איז מען אַוועק אין גרויסן צימער, ווו מ׳האָט גאָר הויך אויפגעהאָנגען דאָס אָנטועכץ אויף ספּעציעלע סלופּעס, כדי פּאַרטיליקן די כינים מיט דער הילף פון אַ געדיכטער פּאַרע — און דערנאָך הייבט מען זיך אָן וואַשן.

איך קוק זיך אַרום: אַ טומל, אַ גערודער, מען זעט ניט כמעט צוליב דעם געדיכטן דאַמף. ביסלעכווייז הייב איך אָן אונטערשיידן מענטשן, וואָס ליגן אויף די אייבערשטע בענק. יעדער האָלט אין האַנט אַ בעזעמל פון ווייסע בעריאָזע־ריטער, מיט וועלכן ער שמייסט זיך אַליין איבערן רוקן און בויך. פאַראַן אויך פאַלן, אַז איינער ליגט אויסגעצויגן אויף דער באַנק אין דער הייך און דער צווייטער שמייסט און רייבט אים מיטן בעזעמל. ביידע קרעכצן הויך פון גרויס הנאה. אַלע מאָל גייט ווער צו צום גרויסן אויוון, ווו עס געפינען זיך רויט־אָנגעגליטע שטיינער, אויף וועלכע ער גיסט אַרויף עטלעכע עמערס וואַסער — דעמאָלט גיט זיך אַ הייב די פּאַרע, אַז ס׳איז ממש שווער צו אָטעמען.

דער טאַטע זעט ווי איך קוק. ער נעמט מיך ביים הענטל, זייפט אָן די שמאַטע און רייבט מיין קאָפּ, דעם רוקן, דעם גאַנצן קערפּער. ווען איך הייב אָן שרייען, אַז דער זייף ברענט אין די אויגן, גיסט ער מיר אויס אויפן קאָפּ עטלעכע עמערס וואַסער — און געענדיקט מיטן וואַשן. קוים מיר געפונען אונדזערע בגדים, פאַרלאָזן דעם יאַריד, גייען איבער אין צווייטן צימער, טוען זיך אָן און — צוריק אַ היים.

ווען דער טאַטע האָט געפּרוווט מיך אַוועקלייגן אויף אַ באַנק, בין איך דערגאַנגען נאָר ביז דער צווייטער און באַלד געלאָפן צוריק, ווייל כ׳האָב ניט געקענט כאַפּן דעם אָטעם. אויך די דעזינפעקציע פון די קליידער האָט ניט קיין סך געהאָלפן, עס האָט ווידער גענומען בייסן. דעמאָלט בין איך געפאַלן אויף אַ המצאה. אין די ווינטער־נעכט, ווען דער אויוון איז געווען איינגעהייצט און די ציגל האָבן געגליט, פלעג איך אַרויפציען דאָס העמדל אויפן קאָפּ, אַוועקשטעלן זיך מיטן נאַקעטן רוקן צום פייער און קראַצן זיך פון אויבן אַראָפּ און פון אונטן אַרויף, אַזש ביז ווייטיק, אָבער ניט געטאָרט אויפהערן. איך געדענק עס ביזן היינטיקן טאָג.

העיירה ואנשיה בזכרון בניה

שרה רוזוב / קיבוץ עין־שמר

ר׳ יואל ואשתו חסיה

בין הדמויות שזכו לחיבה והערכה רבה אצל כל בני העיירה, היו ר׳ יואל דער שוסטער (הסנדלר) ואשתו חסיה. ביתם הקט והצנוע אך הנקי תמיד עמד ב„שולהוף״. מקצועו, הסנדלרות, לא פירנסו, כדי מחייתו, אף־כי חשוכי־בנים היו. לכן היה ר׳ יואל משכיר את חדרו לשעות היום למלמד ברקע־יושעס, שהיה מלמד שם כמה דרדקים והיה בבחינת „חדר״ לילדי ישראל.

גם ארון זכוכית היה בחדרו של ר׳ יואל ובו „ציוד־רפואי״ שונים כגון: מדחום, כוסות־רוח, בקבוק גומי, חוקן וכד׳. כלים אלה עמדו לרשותם של כל בני העיירה, כי מי לא נזקק להם מדי פעם? אך להשתמש בהם אפשר היה רק תמורת הפקדת „משכון״ — כפות כסף, טבעת־נשואין, פמוטי־שבת וכד׳, שערכם רב היה מהחפץ המושאל וחסיה שהופקדה על ארון זה וכליו שרתה את כל הפונים אליה באדיבות, בחמימות וטוב־לב, גם ביום וגם בלילה.

חסיה הטובה, הצנומה והצנועה טרחה גם להכין מעט „ווארעניעס״ לחולים מעוטי־

משפחת רוזוב * די משפחה ראָזאָוו

יכולת. ראש ועד „ביקור־חולים" בעיירה היה ר' מנדל קופלוביץ', שבעל חנות מכולת היה. הוא היה תורם מדי פעם סוכר ל„ביקור־חולים" וחסיה תמורת גרושים שהיתה אוספת בהזדמנויות שונות קונה מעט דובדבנים או פטל ורוקחת מרקחת בשביל חולים נצרכים, שידם לא השיגה לקנות „מותרות" שכאלה. ואכן לא אחת היתה כף אחת של מרקחת שהתקינה חסיה מחיה נפשו של חולה. וחלוקתה — חלוקת צדק היתה. כל זאת עשתה חסיה בהתנדבות.

קטנה היתה העיירה ואיש ידע כל המתרחש אצל רעהו. וכאשר נפל שכן למשכב ידעו בעיירה אם נזקק הוא לסעד בעת חוליו. אף ועד „משמרת חולים" היה קיים בעיירה ותפקידו של ר' יואל בוועד זה היה להציב „שמירת־לילה" לחולים והוא עצמו היה עובר בבתי־החולים לוודא, אם אמנם קוימה המצווה. לא אחת מצא ליד מיטת החולה צעירים שרקמו תוך כדי שמירה רומאן ביניהם, אשר במרוצת הזמן התגבש למשפחה בישראל.

רבים שאלו: על שום מה דואג ר' יואל לסעוד מיטתו של חולה? על שום מה הוא לא מונע מעצמו טורח באמצע הלילה? מניין אהבת הבריות שפעמה בלבו!

המניע העיקרי שפעם בלבו של ר' יואל ובלב אשתו חסיה היה הרגש החם לכל נצרך, לכל דך ודל הנתון במצוקה והרי זו המצווה הגדולה — להושיט סעד בעת צרה! זו ההומאניות המזוככת ביותר של האדם היהודי!

חסיה היתה מוזמנת תמיד להכנת חתונות בעיירה. אצל משפחות אמידות היתה מקבלת תמורה בעד טרחתה, אך בהכנת חתונה אצל בני עניים עשתה מלאכתה בהתנדבות ותמורתה היתה בראותה את בני הזוג הצעיר שמחים ומאושרים ביום כלולותיהם.

אך ר' יואל וזוגתו חסיה זכרו כי בני קהילה קדושה הם, לכן תרמו את פרוטותיהם שחסכו במשך שנים ארוכות לכתיבת ספר־תורה בשביל בית־הכנסת הלובאוויצ'י, כי אכן יהודים נאמנים היו.

יואל היה משכים קום ומתפלל עם המניין הראשון ואחרי תפילת שחרית, בטרם יבוא אוכל לפיו היה מוציא את עזו היחידה למרעה (גם זו מידה של אוהב כל אשר נשמת חיים באפו).

ר' יואל וחסיה אשתו שמורים בזכרון כל בני העיירה והילה של אור, חיבה והערכה אופפת אותם.

ר' מנדל השוחט

ר' מנדל השוחט היה גבה־קומה, עיניו צוחקות וזקנו ירד לו על־פי מידותיו. תמיד היתה על שפתיו מלת חיבה לכל ילד שנקרה בדרכו ודברי שנינה למבוגר. הוא היה השוחט והמוהל של העיירה. בערבי יום הכיפורים היה עובר על פני העיירה ושוחט את התרנגולות המיועדות לכפרות ובערבי חנוכה — האווזים.

ביותר היה אהוב על הילדים, שכן ידעו הזאטוטים ב„חדר" ובבית הספר, כי אם נערכת חתונה או ברית־מילה לא ישכחם ר' מנדל ולא ייצאו מקופחים מהשמחה בעיירה. ואכן, ר' מנדל היה ממלא את כיסיו דברי מאפה ומתיקה, מופיע בבית־הספר, אפילו באמצע השיעור ומחלק „כיבוד" לבני חסותו וזאת בתנאי של אמירת ברכה מתאימה לפני הטעימה. ועוד תנאי היה ר' מנדל מציב: כל ילד חייב ללבוש ארבע־כנפות וכל ילדה צריכה לדעת ברכת הדלקת הנרות. המורים לא ראו את הופעותיו בבית־הספר בעין יפה, אך לא יכלו לעמוד כנגד החיבה שהכל — גדולים כקטנים — רחשו לר' מנדל. זוכרת אני כי באחד השיעורים של המורה יחזקאל תומרקין, באמצע קריאת השיר „הכתל המערבי" ניצב לפתע ר' מנדל בפתח הדלת. כמובן שהשיעור לא נמשך עוד באותו יום. לא אחת ברחו הילדים באמצע השיעור הביתה, כי שכחו ללבוש את ארבע־הכנפות וחששו שמא יתפסם ר' מנדל, או־אז כל קיומם בעיני ר' מנדל מוטל בספק וכן הממתקים ומלות החיבה שלו.

אך לא בלבד הילדים זכו בעיניו, גם פושטי־יד וקבצנים שהגיעו לעיירה מצאו בביתו מקום לינה. ואף־כי לא אחת רימו אותו האורחים שאירחם ללילה, הרי הוא לא נרתע והוסיף לסייע ולקיים מצוות הכנסת אורחים.

ה„חדר" והמלמדים

מספר אחד מבני העיירה המבקש להשאר בעילום שמו: המלמד הראשון שלי היה ר' וועלוול המלמד ז"ל. קשה ,קשה מאוד היה לר' וועלוול להשתלט על עשרים זאטוטים, שובבים ובלתי־מרוסנים. אך זו היתה פרנסתו. אצלו למדתי כמה זמנים ולאחר שסיימתי את ה„מוסד" שלו הגעתי למלמד השני, הלא הוא ר' ברקה־יושע'ס. ה„חדר" שלו שכן כפי שסופר בראשית הרשימה הזאת בחדרו של ר' יואל דער שוסטער. אצל בערקה־יושע'ס היינו צריכים להיבחן כל יום חמישי, בשיעור אשר למדנו במשך כל השבוע ולדעת את פרקנו בעל־פה. ואוי לו לילד שהכזיב ואשר לא היה „מעודכן" בפרשת השבוע או ברש"י. הנכשל ספג מנת מכות ב„קיינצ'יק" עד זוב דם. אבל יש הטוענים כי זו שיטה בדוקה, והראיה הילדים בכו ולמדו...

השלישי במלמדי היה ר' בנימין־מאיר'ס תומרקין. מלבדו היו עוד מלמדים בעיירה: שלמה־מוטל'ס, ישראל־אהרן, בערל־מרדכי, בערל קוראקין. אצל זה האחרון למדו בני מיוחסים. אף הוא כעמיתיו הרביץ תורה בעזרת ה„קאנצ'יק" והילדים מרוב פחד בפני שיטת הוראה זו מצאו מקלט בבית־השימוש, שם היו מבלים שעות רבות במשך יום הלימודים ב„חדר". יומו הראשון של הילד ב„חדר" מלווה היה „טקס", שבא לסמל את הצלחתו בפרק החדש בחייו: משליכים עליו סוכריות וממתקים, מתנת מלאכי שמים המעונינים מאוד בלימודיו...

הלימודים ב„חדר" נמשכו מהבוקר ועד הערב. ובחורף היו הילדים חוזרים לבתיהם מצויידים בפנס־פח בו תקוע היה נר, להאיר להם את הדרך בסימטות החשוכות שבעיירה.

חגים ומועדים

חג חג ומאכליו המיוחדים לו, מאכלים שסימלו משאלות־לב והתגשמות. לקראת ראש־השנה הוכנו פתיתים עגולים (פארפערלעך) סמל לשנה עגולה וכדי שהשנה תהיה גם מתוקה היו אוכלים דבש ותפוחי־עץ מתוקים והאמידים הוסיפו: מפירות „ארץ־ישראל": תאנים, או פלח אבטיח ל„שהחיינו" ומי שידו השיגה אף התכבד באשכול ענבים. אך הפירות לא היו מארץ־ישראל אלא סמל בלבד היו. החלה היתה נאפת בראש־השנה בצורת סולם, סמל לבקשת רחמים מהיושב במרומים.

לקראת ראש־השנה היו הבנות לומדות ומשננות את תפילת „למנצח" כי אחרי תקיעת השופר נאמרת תפילה זו שבע פעמים וכל בת השתדלה להיות הראשונה לסיים את התפילה הזאת שבע פעמים וכל אחת השגיחה על חברתה בשבע עינים, כדי שלא תדלג אפילו פעם אחת משבע הפעמים שתפילה זו צריכה להאמר על־ידה. גם שמיעת תקיעת השופר היתה לכל הבנות חוויה עמוקה ולקראת תקיעת השופר התלבשו והתגנדרו הבנות במיטב שמלותיהן ויצאו את בתיהן לבושות בהידור רב (אין עסיק און אין האניג). קבוצות־קבוצות הלכו הבנות לבית־הכנסת בצדי הדרך ובפתח בית־הכנסת היו פוזלים לעברן הבחורים ולב הבנות פעם בחזקה...

אף בשבילי היתה שמיעת תקיעת השופר חוויה עמוקה. עוד היום מהדהדים באזני צליל ה„שברים" וה„תקיעה גדולה". תוקע בשופר ב„לובאוויצ'ר שול" היה ר' שמואל משה־ישעיה'ס. הוא ידע להוציא מהשופר צלילים שהרעידו כל נימי הנפש, הטילו אימה ותוגה. כוח מאגי היה לצלילים אלה ותקיעות השופר כאילו כישפו אותי, לכן הייתי גם אחרונה בין אומרות תפילת „למנצח".

ביום השני של חג ראש־השנה, לפנות ערב פנו כל יהודי העיירה לנהר ברזינה לקיים מנהג ה„תשליך". זקן ונער היה מנער את כיסיו מכל חטאיו ושוטח תחינתו לפני בורא עולם למחול ולכפר על עוונותיו מכל ימות השנה.

אולם ימי החג הזה לא היו מיועדים לתפילה בלבד. גם ביקורים משפחתיים וידידו־תיים נערכו ובכל בית כובדת בעוגת חג, בתה מהביל וב„ווארעניע". הרחובות התמלאו מטיילים שיצאו לשאוף אוויר צח וכך שוטטו בסימטות העיירה בנות לחוד ובנים לחוד ובהפגשם היו הבנות משפילות עינים ומסמיקות... בעיירתנו לא היו כמעט תושבים לא־יהודיים, לכן עמדה העיירה כולה בסימן החג היהודי הדתי.

יום הכיפורים

הימים בין ראש השנה ליום הכיפורים היו ימים נוראים ,ימי פחד וחשבון־נפש.

עלה על העץ רעד, השמים התקדרו ושקט מוזר נישא בחלל האוויר. יום הכיפורים מתקרב ובא!

בעוד יום, ערב יום הכיפורים פנו הגברים ל„חב'דניצה" הקרה (שתי „חבד'ניצות" היו, קרה וחמה) והשמש היה מלקה את הבאים באבנט הקאפוטה לכפר על חטאי השנה. לאחר מכן פנו המולקים לבתיהם לסעוד את הסעודה המפסקת לפני לכתם לבית־הכנסת.

אך בתוך הקדרות של ערב יום הכיפורים היתה לי אישית קרן־אור, וזו היתה ברכתו של סבא ר' ישראל־צדוק. היה זה מנהג במשפחתנו, וודאי גם במשפחות יהודיות אחרות, סבא שלי היה פורס שתי כפות ידיו על ראשי ובקול רועד מדמעות היה מברכני לשנה טובה וחתימה טובה. ואודה, אף כי בגרתי, בשובי הביתה מקיבוץ־ההכשרה לקראת החגים עוד הייתי הולכת לסבי הטוב לקבל את ברכתו בערב יום הכיפורים ולבי הלם כפי שהלם בהיותי ילדה קטנה. עד היום חשה אני את ידיו הרכות והחמות מעל לראשי.

אימת יום הדין דבקה גם בגויי העיירה ומקורה של אימה זו הוא בסיפור שהתהלך בעיירה: בערב יום כיפורים אחד הכינה יהודיה העופות לכפרות ובפנותה לבעלה אמרה באידיש „כאפ אים אן" (תפוס אותו, את התרנגול) שמע זאת גוי וה„כאפ אים אן" הצטלצל באזניו כ„חאפון" שהוא „שד" בלשון הרוסית. מכאן היראה והאימה בפני יום הכיפורים, בו לפי אמונתם של האיכרים הרוסיים מופיע ה„חאפון", השד.

במוצאי יום הכיפורים היה שמש בית־הכנסת מחלק לכל המתפללים נרות, כדי שימצאו את דרכם הביתה ולא יתעו בחשכת העיירה. ומיד לאחר הסעודה יצאו האבות לתקוע יתד לסוכה, כדי להיכון לחג החדש העומד בפתח.

חג הסוכות

לא הכל צריכים היו לתקוע יתד לסוכה במוצאי יום הכיפורים, שכן היו סוכות קבועות, שהמתינו לבעליהן כל ימות השנה עד שבוא שעתן. רק סכך צריך היה לשים עליה והרי היא כשרה לשבת בה ולחגוג את חג הסוכות. זו היתה סוכת העשירים, אבל „עמך" בית ישראל צריך היה להקים סוכה מדי שנה בשנה. אולם מהרגשת החג והשמחה לא נגרע מאומה בשל כך. רוב הסוכות צמודות היו לאחד הקירות של הבית ובמקרים רבים שימשה סוכה אחת כמה משפחות שסעדו בצוותא.

אולם לשיאו הגיע החג בשמחת־תורה. יום הכיפורים כבר נשכח וגם הסוכה כבר נעזבה. עתה הגיע יום השתיה והשמחה. זה היה יומם וחגם של החסידים. וכיד המסורת הטובה עליהם חגגו החסידים את חג שמחת תורה בשירה, ריקודים ובשתיה כדת. בחג זה אפילו בעליבתים נשואי־פנים מבין החסידים לא התנזרו ממעשי קונדס ומשתיית כוסית נוספת והיו כאברכים ללא דאגה וחשיבות.

הם היו עוברים על הבתים, אוספים מאכלי חג ומשקאות ומתקבצים אצל אחד

החסידים (כל שנה אצל חסיד אחר) לסעוד בצוותא ארוחתם החגיגית. וגם ממנהגם לא סטו: להשכיב את ר׳ מאיר־מנדל ז״ל על הרצפה ולמדוד את ארכו, שמא הוסיף סנטימטרים אחדים (שכן הוא היה היהודי הגבוה ביותר בכל העיירה) ור׳ מאיר־מנדל לא נעלב בשל כך. אדרבא הוא היה עולה על השולחן, רוקד ריקודים חסידיים ומלהיב את כל הנאספים.

החרה־החזיק אחריו השוחט ר׳ יוחנן גורדון, יהודי שזקנו יורד לו על פי מידותיו, בעל סבר פנים רציני כל ימות השנה, אך היום, בשמחת־תורה נשכחו מלבו כל הדאגות והצרות ופרק עול וכך היה מתייצב תחת החלונות וקורא ומקרקר כתרנגול, כגבר על הגג עם שחר. והשמחה והצחוק בעיירה אין לתארם! ומשום שר׳ יוחנן ניחן בקול ערב היה נותן את קולו ברמה ושר משירי החסידים, שלא היו אלא שירים עממים רוסיים בוואריאציה חסידית.

בית אבי

עוד רוצה אני להאמין, כי דבר לא קרה, כי עוד ביתי קיים והעיירה על תילה עומדת. לרגע אעצום את עיני וכבמטה קסמים מתמרים טבעות עשן מארובות הבתים הקטנים, השמים כחולים ומעטה לבן פרוש על העיירה כולה. חורף. והיום הוא יום שישי, ערב שבת. שעת בוקר מוקדמת, עקרות־הבית כבר טורחות מזמן במיטבחיהן, הן מכינות מטעמי שבת וריח המטעמים נישא בכל סימטות העיירה. והשמים גבוהים וכחולים, הכל שקט ושליו, שבת קודש קרבה ובאה, שבת־מלכה. אבי יפשוט בגדי החולין שלו ורוח חדשה, רוח של קדושה וזוך תרחף על פני הבית. הנה, כבר מתכוננים האבות לקראת השבת. איש־איש מחזיק תחת בית־שחיו חבילת בגדים ולבנים נקיים ואץ לבית־המרחץ. אחרים פונים ל„פאריקמאכערסקאיא״, כלומר לספר להתקין את שערו־תיהם וכבדרך־אגב להחליף דעות על הבעיות הפוליטיות העומדות ברומו של עולם, שכן זאת לדעת; המספרה היא בעיירתנו כעין „פארלמנט״ לכל אשר דעה לו בענינים מדיניים הנוגעים לעיירה, המדינה ותבל כולה.

גם אבא פנה לבית המרחץ ובינתיים נסתיימו כל ההכנות. הבית צח ונקי, קרני שמש אחרונות מרצדות על פני החדרים ואנו מצפים לשובו של אבא. כבר נישא בחוץ קולו של השמש „אין שיהל אריין״ ועוד רגע קט תברך אמא על נרות השבת ותאמר את התפילה „גאט פון אברהם, יצחק און יעקב״, שעה ארוכה תלחש תפילתה לריבון העולמים, תשטח תחינתה לפניו שישלח בריאות, פרנסה ושלום על כל ישראל.

ועד שיחזור אבא מבית הכנסת יש בידי אמא השהות למיין העתונים מכל ימות השבוע ולברור מתוכם המאמרים שלא היה הסיפק בידי ההורים לקוראם באמצע השבוע. הרי קריאת העתונים הוא אחד התענוגות של יום השבת.

לא בכל בית נהוג היה להחזיק עתון יומי ולקוראו. בבתים רבים קראו עתון יומי,

בהשפעת הדור הצעיר. לא כן בביתנו — אצלנו דאגו ההורים שיהיה עתון יומי מצוי בבית. הרי הנדוניה שאמא הביאה לאבא היה... ארגז גדול (א קארזינע) מלא ספרים ואילו מלבושיה תפסו אך מזוודה קטנה. מקום מכובד בבית תפסה ה„אטז׳רקה״, שאיצטבותיה היו מלאים ספרים.

אוהבי ספר היו הורי, בייחוד ספרי אידיש. שניהם היו חברי ה„בונד״ והם נתנו יד לאירגון שיעורי־ערב ללימוד אידיש לתלמידים היהודיים שלמדו בבית הספר הפולני בעיירה. עד היום נבצר ממני להבין כיצד יכלו משפחות מעטות, עניות ומרודות לשאת בהוצאות שיעורי הערב לאידיש. מורה השיעורים היה אחד בשם מאדייסקי ולו חייבים אנו תודה על רגעי השמחה להם זכינו. עוד שמורה בזכרוני הצגת הילדים הראשונה, שאירגן מורה זה ואשר היתה חוייה עמוקה לכל הילדים „השחקנים״.

הורי קראו את ה„פולקסצייטונג״ ואילו בשבילנו — לי ולאחי חתמו על ה„גריניקע ביימעלעך״, עתון לילדים נחמד וטוב ולאחר מכן על „די קליינע פאלקסצייטונג״.

אחי ואני למדנו בבית־ספר פולני, אך ההורים ביקשו שנתוודע גם לספרות האידיש ולכן דאגו לנו לספרים בשפה זו ולספרי הסופרים היהודיים. כל עוד ל„בונד״ היו חסידים רבים בפולין ובעיירתנו היה הד לפעולות השונות שאורגנו בתחום השפה והספרות האידישאית, ואז גם נפתח אולם קריאה שבהקמתו טרחו הורי, שולע גלייכהויז ומשפחות אחרות. אך אולם זה לא החזיק מעמד זמן רב. — דאגת יהודי העיירה נתונה היתה לבעיות בוערות ודחופות יותר — לפרנסה יומיומית, להדיפת הגזרות וההתנכ־לויות האנטישמיות שהלכו ורבו בימים ההם.

לאחר שסיימתי את בית־הספר היסודי, נעמדתי כרבים מחברי וחברותי על פרשת־דרכים: לא היה באפשרותו החומרית של אבי לשלחני לגימנסיה, להמשיך בלימודים ועתיד של תופרת לא משך את לבי. הנוער שזה עתה נעמד על סף החיים וכן הנוער המבוגר יותר לא ראה כל מוצא למצבו. העוני, המצוקה וחוסר העבודה העיקו עליו ונהפכו לסיוט שרדף אחריו יומם ולילה. הוא החל לבקש מוצא בתנועות הנוער הציוניות, שהטיפו להכשרה ולעליה לארץ־ישראל. אז פנה איש־איש לפי נטיית לבו והשקפתו לתנועה שמצאה הד בנפשו: ל„השומר־הצעיר״, ל„החלוץ״, ל„בית״ר״ או למפלגה הקומוניסטית.

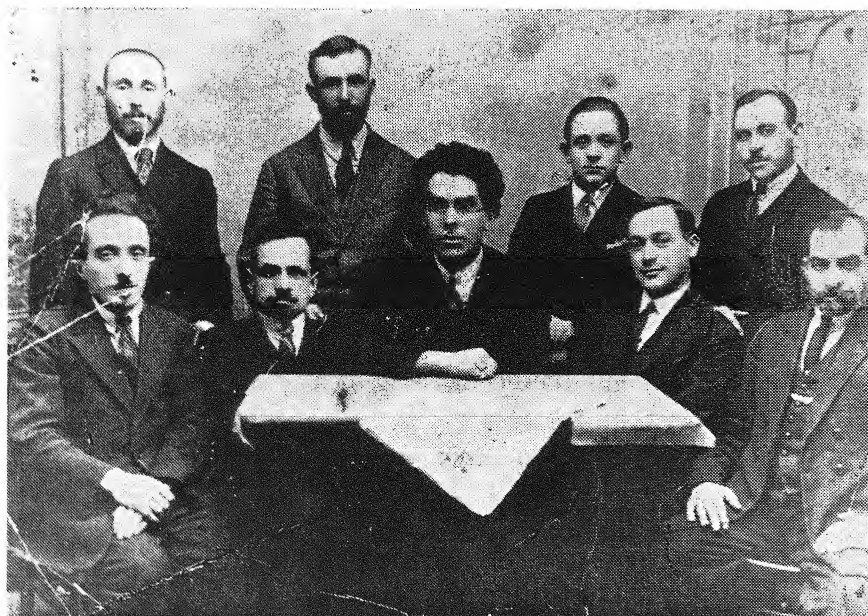
הורי הבינו יפה־יפה את המציאות היהודית, את הזרמים הפוליטיים ברחוב היהודי ואת המשבר החברתי והכלכלי שהתחולל אז בעולם כולו ובפולין ואשר אף אנו בעיירתנו הנדחת חזינו אותו מבשרנו, כיהודים וכאנשי עמל. אבא ודאי לא היה מתנגד אילו הצטרפתי למפלגה הקומוניסטית, אך הרתיעה אותו הבלתי־לגאליות של מפלגה זו בימים ההם וכן המאבק המתמיד שהתחולל אז בין התנועה הציונית לבין הקומוניסטים היהודיים ותנועתו — ה„בונד״. גם על ה„בונד״ עבר משבר חמור; עתון המפלגה, ה„פולקס צייטונג״ חדל להופיע ואת מקומו תפס ה„היינט״ הציוני, עליו חתמו ההורים בשותפות עם משפחה שכנה. אך גם את ה„מומענט״ וה„פולקס־געזונט״ היינו קוראים.

גם אני לא מצאתי עוד עניין בעתונות הבונדאית, ביקשתי מסגרת וחברה שתענה לצרכי, לשאיפותי ולחוויותי. מסגרת זו היתה תנועת הנוער „השומר־הצעיר״.

הפרנסה היתה מועטה, חיינו בדוחק רב ואחי נאלץ היה להפסיק לימודיו בבית הספר ולהרתם בעול החיים, לסייע לאבא בעבודתו. אבא היה תופר כובעים. בית המלאכה שלו נמצא בדירת המגורים שלנו ובערבי החורף הארוכים עבד אבא עד מאוחר בלילה. אמא מקריאה העתון ושותפיו של אבא, שעבדו יחד עמו ציפו במיוחד לשמוע הקראת הרומנים „אורקע נאכאלניק״ ו„יושע קאלב״ שהיו נדפסים אז, בשנות השלושים, לפני המלחמה, בהמשכים ב„היינט״.

אבא, כאיש בעל הכרה פעיל היה מאוד ב„האנדווערקער פארבאנד״. לעתים קרובות היו נערכות בביתנו אספות ה„צעך״ בהן דנו, עד כמה שאני זוכרת בעניני דיומא של האיגוד. אולם אבא נשא עיניו להקמת מועדון לחברי הצעך, בו יוכלו בעלי־המלאכה להיפגש לאחר העבודה, להחליף דעות, לשמוע הרצאה ולבלות שעה קלה בצוותא. ואכן, בשנת 1938 הצליחו אבא וחבריו לשכור חדר ששימש כעין מועדון, בו היה מבלה אבא וחבריו ערבים רבים.

אבל אבא לא הסתפק במועדון זה בלבד, שכן מטבעו היה ער לחיים הציבוריים ונטל חלק בכל הוויכוחים הפוליטים במסגרות שונות (ב... „חב׳דניצע״, בבית־הכנסת וכו׳).

ועד בעלי־מלאכה (1930) * **פאַרוואַלטונג פון האַנטווערקער־פאַריין (צעך) 1930**

אולם סבא לא ראה בעין יפה את פעילותו של אבא והיה מתלונן בפני אמא שיותר משהוא מתפלל בבית־הכנסת הרי הוא מתווכח על הפוליטיקה. ואמא, כדי שלא לצער את סבא דיברה על לבו של אבא: אם כבר הולך אתה לבית הכנסת, מדוע תגרום צער לסבא בהתנהגותך...

אך כלום אפשר לא להגיב על המאמרים של איטשעלע, של גרינבוים או של הכוכב הצעיר שהחל אז לדרוך בחיים הציבוריים, משה קליינבוים (לימים משה סנה)? אבל האמת ניתנה להאמר כי גם סבא עצמו, כמובן לא בשעת התפילה, התעניין בכתוב בעתונים והיה שואל תמיד: „נו, וואס שרייבט מען אין די בלעטער?" ולא הסתפק רק במלה הכתובה. הוא אף התענין מה נשמע מעל גלי האתר והיה מרכיב האזניות לשמוע בראדיו (רדיו קטן שאפשר היה לשמוע אותו בעזרת אזניות היה בביתנו) מה נשמע בעולם הגדול. בעיקר אהב לשמוע תחנות רוסיות, כי שמע השפה הרוסית. את סבא זה (מצד אבא) אהבנו מאוד (את הורי אמא לא הכרנו). הוא היה איש נשוא־פנים, גבה־קומה, אדוק באמונתו אך התעניין גם בהוויות העולם (מה נורא הדבר, כי דור שלם גדל היום בלי סבים וסבתות!)

אמא עזרה לאבא בפרנסתו, היא עמדה בחנות ושירתה את הקונים שברובם היו איכרי הסביבה. היא רחשה כבוד רב לכל הנברא בצלם ואף לאיכרים הפשוטים התיחסה בכבוד. ואלה החזירו לה כבוד רב. כל הבא במגע עמה העריכה וכיבדה מאוד. הכפריות התייחסו אליה באמון רב והיו מספרות לה צרותיהן האישיות וסודות משפחותיהן. אף מכתבים היתה אמא כותבת לרבות מהן.

ביתנו היה בית פתוח וידידים רבים של אבא היו מבקרים אצלו, וכן שכנות של אמא, חברותי וחברים של אחי. היתה בו אווירה נעימה, שכן ההורים ידעו להשרות בו רוח תרבותית ואווירה ידידותית. אמנם לא ידענו רווחה חמרית, חיינו במצוקה רבה, אך למרות זאת השתדלו אבא ואמא להעניק לנו חינוך מתקדם וערכים תרבותיים. הם קירבונו לתיאטרון, לשירה, לספר ולערכי תרבות כלליים. אמא ביקשה שאעיין ב„קולטור געשיכטע" אבל אני התענינתי יותר ב„די קללה פון שיינקייט"...

הגיעה השעה לצאת ל„הכשרה", אז פרצו וויכוחים סוערים בבית. אבא ואמא לא אבו להיפרד מבתם היחידה ולצאת לחיים בתנאים גרועים יותר מאשר בבית. לעזרתי גייסתי שליח שבא לקננו. הוא ביקר בביתי והסביר להורי כל הכרוך בהכשרה, אך לא הסתיר דבר מעיניהם. הוא סיפר להם על תנאי החיים, על העבודה שאנו עובדים, על חיי הצוותא ועל שאיפותינו. דבריו הכנים ואישיותו של השליח (יוסף קפלן) השפיעו מאוד על ההורים ונתנו הסכמתם לצאתי להכשרה. גם בהיותי בהכשרה לא שכחוני הורי, הם היו שולחים מדי פעם בפעם חבילות דברי מאפה או ממתקים בציון, כי החבילה מיועדת לכל חברי ההכשרה.

עברו ימים והגיע תורי לעליה, בדרך בלתי־ליגאלית (עליה ב'). בתחילה לא אבו

ההורים לשמוע דבר על עזיבתי אותם ועליתי ארצה. אולם בו בזמן כבר החלה אמא להכין לי בגדים שונים לקראת העליה. ידעתי יפה באיזה מאמצים ואיזה חובות נטלו על עצמם בציידם אותי בכל אלה. דאגתם ואהבתם מלווה אותי עד היום.

בצאתי את העיירה, בדרכי לרכבת שתובילני לאניה, עמדו כל תושבי העיירה היהודיים בפתח בתיהם ובדמעות בעיניהם ברכוני לשלום. כך נחרתה העיירה בעיני לתמיד.

דאָקשיץ — אירע יידן, מינהגים, יום־טובים

שרה ראַזאָוו / קיבוץ עין־שמר

ר׳ יואל דער שוסטער און זיין פרוי חסיה

ר׳ יואל און חסיה זענען געווען זייער געשעצט און באַליבט אין שטעטל. בײדע זענען געווען ממש אַן אינסטיטוציע פאַר סאָציאַלער הילף — אין פולן זין פון וואָרט.

געוווינט האָבן זיי אויפן שולהויף, אין אַ קליין איינגעבויגן הייזעלע, וואָס האָט גע־בלענדט פון ריינקייט.

ר׳ יואל האָט אַ ביסל זיך פאַרנומען מיט שוסטעריי, וואָס האָט קוים אַרויסגעשלאָגן די פּרנסה. הגם זיי זענען געווען בלויז צוויי מענטשן (אָן קינדער), האָבן זיי געלעבט אין אָרעמקייט. כדי מקיים צו זיין אַ מצווה, האָבן זיי פאַרדונגען די שטוב אויף אַ חדר דעם מלמד ר׳ בערקע יאָשעס. דעם בכבודיקסטן אָרט אין שטוב האָט אָבער פאַרנומען אַ קליי־נער אַלמער מיט אייבערשטע גלעזערנע טירן. אין דעם אַלמער זענען געווען פאַרשידענע מעדיצינישע אינסטרומענטן: צוויי טערמאָמעטערס, אַ פּאָר צענדליק גלעזערנע און גומענע באַנקעס, איין וועמפלאַש, איין אייזפּענבער און פאַרשטייט זיך, אַ קאַנע.

דאָס איז געווען אַ גרויס פאַרמעגן, וואָס דאָס שטעטל האָט אָנפאַרטרויט אין זייערע הענט.

אַז עמעץ פלעגט (נישט פאַר קיינעם געדאַכט) קראַנק ווערן אויף אַ פאַרקילונג, האָט מאַניע דער פעלדשער געשטעלט דעם דיאַגנאָז — „אַ געלעגערל". מעדיצין פלעגט ער פאַרשרייבן „קאַסטאָרקע" (ריצנאייל) און, צי מען דאַרף יאָ צי נישט — באַנקעס און אַ קאַנע.

פלעגט מען קומען צו חסיהן ברענגען אַ משכן, אַמאָל אַ זילבערנעם לעפל, אַ בעכער אָדער אַ זאַך וואָס איז שטענדיק מער ווערט געווען ווי די באַנקעס. און זיי ביידע, בייטאָג

צי ביינאַכט, אַז מען פלעגט דאַרפן די ערשטע הילף, האָבן שטענדיק אויפגענומען זייערע „פּאַציענטן" מיט אַ וואָרט וואָרעם וואָרט, אַ ברכה „צום געזונט". זייענדיק אַליין אָרעם, האָבן זיי געפילט די נויט און זיך נישט באַגנוגנט נאָר מיט דער הילף.

אין דאָקשיץ האָט עקזיסטירט אַ ביקור־חולים. בראש פון דער אינסטיטוציע איז געשטאַנען ר׳ מענדל קאַפּעלאָוויטש (ווער געדענקט נישט מאַשקע מענדלס קראָם אין מאַרק) ?

ר׳ מענדל קאַפּעלאָוויטש פלעגט חסיה יואלס געבן צוקער, זי ווידער האָט צוזאַמענגעקליבן אַ פּאָר גראָשן, געקויפט מאַלינעס, קאַרשן און פון זיי אויספּרעגלען איינגעמאַכטס (וואַרעניע) און צוטיילן די קראַנקע, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו פאַרגינען זיך דעם לוקסוס — און אַזוי אַרום אונטערהאַלטן די קראַנקע די נשמה (אַזוי פלעגט מען זאָגן אין שטעטל): דעם — אַ ביסעלע מאַלינעס צו שוויצן, אַן אַנדערן — אַ ביסעלע קאַרשן די טיי זאָל זיין געשמאַקער.

ער, ר׳ יואל, פלעגט זאָרגן, אַז ווו ס׳ליגט אַן עלנטער קראַנקער, זאָל ער ביינאַכט נישט בלייבן אַליין, קוים נייטיקט ער זיך אין הילף, אָדער פילט זיך נישט גוט, צי מ׳דאַרף אים שטעלן באַנקעס (דאָס פלעגט טאָן אויך חסיה).

ר׳ יואל פלעגט זאָרגן, אַז פון משמרת־חולים זאָל מען שיקן אַ שמירה, אַ מיידל און אַ בחור (דאָס איז אויך געווען מיט אַ געדאַנק...). ניט איין מאָל פלעגט ר׳ יואל גיין קאָנטראָלירן צי די שמירה איז געקומען. אַד־און־ווי איז געווען צו די, וועלכע האָבן ניט אויסגעפילט זייער פליכט. אָבער על פּי רוב פלעגן די יונגע קומען, ניט אַזוי אַ מצווה צו פאַרדינען, ווייל אַמאָל פלעגט דערפון זיך אַנטוויקלען אַ ראָמאַן, צי אַ הייסע ליבע זיך צעפלאַקערן.

חסיה, אַז זי איז געווען ייִנגער אין די כוחות, פלעגט באַקן אויף חתונות און אַנדערע שמחות און אַזוי אַרום צוהעלפן צו דער פּרנסה. אויב ס׳איז געווען אַן אָרעמע חתן־כלה, פלעגט זי באַקן לשם מצווה, כדי העלפן דעם יונגן פּאָרפאָלק.

זיי האָבן זיך באַגנוגנט מיט זייער ווייניק, געווען שמחים בחלקם. אַזוי אַרום האָבן זיי געשפּאָרט אַ גראָשן צו אַ גראָשן און געשענקט אַ ספר־תורה אין דער לובאַוויטשער שול.

ר׳ יואל פלעגט שטענדיק דאַווענען מיטן ערשטן מנין. נאָכן דאַווענען, פלעגט ער עפּעס איבערכאַפּן און דאַן אַרויספירן קודם־כל אויף פּאַשע די איינציקע ציג. לצים אין שטעטל פלעגן זאָגן: אַ קליינינקער יידעלע פירט אַ גרויס ציגעלע. אַז די ציג איז זאַט געוואָרן, איז ר׳ יואל אַוועק עסן אָנבייסן. שטענדיק איז עמעץ געווען בילכער פון אים. אַפילו די ציג. אַזאַ איז געווען זיין אני־מאמין.

אַזוי געדענקען ר׳ יואלן און חסיהן די עלטערע מענטשן פון דאָקשיץ, מיט וועלכע איך האָב זיך געטראָפן. מיר, וועלכע זענען דעמאָלט געווען קינדער, זענען היינט שוין זיידעס און באָבעס אין ישראל.

פון וואַנען האָבן זיי געשטאַמט? ווו האָבן זיי פאַרבראַכט זייערע קינדער־יאָרן, זייער יוגנט? קיינער, ביי וועמען איך האָב געפרעגט, האָט נישט געוווסט. אָרעם זענען זיי גע־ווען, אָבער גייסטיק רייך, פול מיט אינהאַלט, ליבשאַפט און פרייד. דאָס געדענקען אַלע און דערמאָנען זיי מיט גרויס כבוד. יהיה זכרם ברוך.

ר׳ מענדל דער שוחט

איך געדענק ר׳ מענדל דעם שוחט — אַ הויכער ייד מיט אַ ברייטער באָרד, שטי־פערישע קלוגע אויגן, און... שטענדיק אַ קניפּ אין בעקעלע יעדן קינד, וואָס ער האָט באַ־געגנט. ער איז געווען אַ פריינד פון קינדער.

ערב יום־כיפור פלעגט ער גיין שעכטן די כפרות און ווינטער די גענדז, ס׳זאָל, חלילה, נישט אויספעלן קיין גענדזן־שמאַלץ און געשמאַקע גריוון אויף חנוכה. אַז אין שטעטל איז געבוירן געוואָרן אַ בן־זכר, איז ר׳ מענדל געווען דער מוהל. אין טאָג פון ברית פלעגן מיר, קינדער, וואַרטן אויף אים ווי אויף משיחן.

בעת אַ שמחה אין שטעטל, פלעגט ר׳ מענדל שטענדיק געדענקען אין אונדז קינדער, אָנשטופּן פולע קעשענעס מיט לעקעך, טייגלעך, טאָרט (גאַנץ ריין איז דאָס ניט געווען, אָבער טעם גן־עדן האָט עס יאָ געהאַט). ער איז געקומען אין בית־ספר, אין קלאַס. עס איז געווען ששון ושמחה. ווו לערער, ווו לעקציעס. מיר רינגלען אים אַרום, יעדער שטרעקט אויס דאָס הענטל. און ער — אין מיטן, צווישן דער לעבעדיקער כאַליאַסטרע, אַ הויכער, צעשמייכלטער. ס׳איז אָבער נישט געווען אַזוי פּשוט צו באַקומען אַ נאַשוואַרג: די יינגלעך האָבן געדאַרפט באַווייזן, אַז זיי טראָגן דעם אַרבע־כנפות, און די מיידלעך האָבן געדאַרפט קאָנען זאָגן די ברכה ווען מען צינדט אָן די שבת־ליכט.

ניט איין מאָל האָט געטראָפן, אַז פונקט דעם טאָג האָט אַ יינגעלע ניט געטראָגן דעם אַרבע־כנפות, איז ער געלאָפן אַהיים ווי אַן אונטערגעשאָסן העזעלע, געקומען אַ פאַרסאַ־פּעטער און באַקומען זיין חלק.

איך געדענק: איין מאָל, ווען כ׳האָב אין מיטן דער לעקציע פון לערער יחזקאל טאַ־מארקין, רעציטירט אויסנווייניק דאָס ליד „הכותל־המערבי״, עפנט זיך פלוצלונג די טיר און עס קומט אַריין ר׳ מענדל מיט פולע קעשענעס. דער לערער האָט זיך אָפּגערוקט אין אַ זייט. ער האָט שוין אויף אונדז ניט געהאַט קיין שליטה.

ר׳ מענדל איז געווען אַ פרומער גוטער ייד. אין שטעטל פלעגן אָפט קומען קבצנים פון פאַרשידענע ערטער. ביי ר׳ מענדלען האָבן זיי געהאַט ווו איבערצונעכטיקן. עס פלעגט טיילמאָל טרעפן, אַז צומאָרגנס נאָך זייער אַוועקגיין, פלעגט עפּעס פעלן פון שטוב. אָבער דאָס האָט אים ניט אָפּגעהאַלטן פון געבן אַ נאַכטלעגער אַ צווייטן, דריטן און צענטן מאָל. פון אַזעלכע פאַלן האָט ער זיך ניט גענומען צום האַרצן. דער עיקר איז ביי אים געווען די מצווה פון הכנסת־אורחים.

מלמדים און חדרים

ווענן מלמדים און חדרים האָט מיר דערציילט איינער פון אונדזערע עלטערע מענ־טשן, וועלכער געדענקט זיינע חדר־יאָרן מיט צענדליקער יאָרן צוריק. ער האָט מיך גע־בעטן ניט דערמאָנען זיין נאָמען. ס׳פּאַסט ניט. היינט איז ער אַ בכבודיקער ייד, אַ זיידע, פּאַסט ניט, אַז די אייניקלעך זאָלן זיך דערוויסן, אַז ער איז געווען אַזאַ שטיפער, אַז די מלמדים זענען געווען גליקלעך, ווען מען האָט אים פון זיי צוגענומען.

ער דערציילט:

מיין ערשטער מלמד איז געווען ר׳ וועלוול. ביי אים האָב איך געלערנט עטלעכע זמנים. אין חדר ביי וועלוולען זענען געווען אַ 20 יינגלעך פון פאַרשידענעם עלטער, וועלכע ער האָט געלערנט תורה, האַלטן דיסציפּלין. ניט פאַר קיין מלמד געדאַכט, בין איך ביי אים געווען עטלעכע זמנים. פאַר אַזאַ חברהמאַן ווי איך איז דאָס געווען אַ סך.

פון וועלוולען האָט מען מיך אַריינגעגעבן צו מיין צווייטן מלמד, ר׳ בערקע יאָשעס. דער מלמד האָט געהאַט זיינע אָריגינעלע פּעדאַגאָגישע איינפאַלן ווי אַזוי צו לערנען. יעדער דאָנערשטיק איז געווען דער שווערסטער טאָג — עקזאַמענס. אַלץ וואָס מען האָט געלערנט אַ גאַנצע וואָך, האָט מען דאָנערשטיק געדאַרפט קענען אויסנווייניק. ווער עס האָט פאַרגעסן אַ פּסוק, האָט דער קאַנטשיק געהאָלפן אויפוועקן דעם זכרון. ניט איין ברוין־און־בלויער צייכן איז געבליבן פון איין דאָנערשטיק ביזן צווייטן. קיין סך נחת האָט בערקע יאָשעס פון מיר נישט געהאַט. איך פון אים — אויך ניט.

האָט מען געפּרוּווט ביי דעם דריטן מלמד, אפשר וועט זיין מזלדיקער. מיין דריטער מלמד איז געווען ר׳ בנימין מאירס טאַמאַרקין. עס זענען געווען נאָך מלמדים, ביי וועלכע איך האָב געלערנט: ר׳ שלמה מאָטלעס, ר׳ ישראל אהרון, בערל מרדכי, בערל קוראַקין.

ביי בערל קוראַקין האָבן געלערנט קינדער פון רייכערע מיוחסדיקע משפחות. ביי אים איז אָבער דער קאַנטשיק געווען נאָך מער מיוחס... אַז מיר האָבן שוין ניט געקענט אויסהאַלטן פון די שמיץ און דער פּחד צו כאַפּן קלעפּ איז געווען גרויס, פלעגן מיר זיך באַהאַלטן און פאַרשפּאַרן אויף לאַנגע שעהן אין „בית־שימוש״. דאָרטן זענען מיר געווען זיכער, עד יעבור הזעם.

דער שענסטער און בעסטער טאָג אין חדר איז געווען דער ערשטער טאָג. צוקערלעך פלעגן פאַלן אויף אונדזערע קינדערישע קעפּלעך. די עלטערן האָבן געזאָגט, אַז מלאכים פון הימל וואַרפן אויף אונדז די זיסע זאַכן.

אָבער דאָס לעבן אין חדר איז גאָרנישט געווען אַזוי זיס. זיצן פון פרי ביז שפּעט אין אָוונט אויפן האַרטן באַנק, ווען די זון שיינט אַזוי שיין אין דרויסן, נאָכזאָגן אַלע צו־זאַמען נאָכן רבין פּסוקים, וועלכע מיר האָבן קוים פאַרשטאַנען. ניט איין מאָל פלעגט טרעפן, אַז איך האָב ניט געקענט נאָכזאָגן נאָך אַלעמען, ווייל די מחשבות זענען געווען ערגעץ אַנדערש. פלעגט אַ קניפּ פון רבין העלפן אומקערן זיך צו דער ווירקלעכקייט.

אין די ווינטערדיקע אוונטן פלעגט מען גיך לויפן אַהיים. אַ לאַמטערנדל אין האַנט האָט באַלויכטן דעם וועג. האַלב פאַרפרוירענע זענען מיר אָנגעקומען צו דער גוטער מאַמען.

אַזוי האָבן מיר אַ מאָל געלערנט תורה, וועלכע איז, ווי באַוווּסט, די בעסטע סחורה...

יום־טובים אין שטעטל

יעדער יום־טוב האָט זיין רעליגיעזן אינהאַלט, ווי אויך סימבאָלן און ספּעציפישע מאכלים.

פאַר ראש השנה, יום־כיפור און סוכות פלעגט מען אָנגרייטן קיילעכיקע פאַרפעלעך פון אייער און מעל, אַ סימן אויף אַ קיילעכיק יאָר.

ראש־השנה פלעגט מען עסן וואָס מער זיסקייטן. עפּל טונקען אין האָניק, ס׳זאָל זיין אַ זיס יאָר.

שהחיינו פלעגט מען מאַכן אויף אַ שטיקל זיסן קאַוון (אַרבוז). ס׳איז ניט געווען אַזוי ביליק, נאָר ווען מענס קעשענע ס׳איז געווען ברייטער, האָט געקויפט אַ ביסל וויינטרויבן אָדער טייטלען, די פרוכטן פון ארץ־ישראל.

געבעקס אויף ראש השנה איז ניט געווען קיין געוויינלעכע. מ׳פלעגט באַקן אַנדערע חלות אויף שבת, ווי אַ לייטער, אַז אַלע תפילות זאָלן דערגיין צום הימל...

פאַר אונדז קינדער האָט ראש־השנה איבערגעלאָזן שיינע זכרונות. קודם־כל — די נייע קליידער און שיך. אויסגעפּוצט אין די נייע מלבושים, פלעגן מיר גיין הערן שופר בלאָזן. אין שול־הויף זענען געשטאַנען כאַליאַסטרעס בחורימלעך, וועלכע פלעגן צו אונדז „וואַרפן אויגן" און מיר, די מיידלעך, פאַרויטלטע און מיט קלאַפּנדיקע הערצער, פלעגן זיך אַריינשטופּן אין דער ווייבערישער שול.

פאַרן שופר־בלאָזן פלעגט מען דאַרפן זאָגן זיבן מאָל „למנצח". ווער ס׳האָט באַוויזן פריער אָפּצוזאָגן דעם „למנצח", איז אַרויס מיט אַ גרויסן זיג. מיר פלעגן היטן איינע די צווייטע זי זאָל, חלילה, ניט איבערהיפּערן קיין וואָרט אָדער פּסוק. אַ פאַרשטערטן יום־טוב האָט געהאַט דאָס מיידל, וועלכע מען האָט געכאַפּט ביי אַזאַ „פאַרברעכן".

אין דער לובאַוויטשער שול האָט שופר געבלאָזן ר׳ שמואל משה ישעיהס. איך געדענק ווי היינט, אַז כ׳האָב געוואַרט מיט אומגעדולד אויף דעם מאָמענט, ווען ער פלעגט בלאָזן שופר. איך הער נאָך היינט זיין תקיעה־גדולה. ער האָט פון דעם שופר אַרויסגעבראַכט אַזוינע קלאָרע, ריינע טענער, אַז ס׳פלעגט נעמען ביים האַרצן און אין שול איז געווען אַזוי שטיל. מיר האָט זיך תמיד געדאַכט, אַז איך הער ערגעץ אַ שטיל געוויין. דערפאַר פלעג איך די לעצטע ענדיקן זאָגן דעם למנצח, צי אַפילו ניט ענדיקן.

דעם צווייטן טאָג יום־טוב, נאָכן מאָלצייט און דעם זיסן נאָכמיטאָגדיקן שלאָף, פלעגט מען גיין אויף אַ וויזיט. ביי אַ פּשוטן נאָר שטאַרקן גלאָז טיי מיט זיסן פלאָדן און וואַרעניע, האָבן זיך געטראָפן די מומעס און פעטערס מיט די קינדער. פאַרנאַכט איז דאָס שטעטל

אַרויס שפּאַצירן אויף דער גלובאָקער, באַריסאָווער און פּאָלעצקער גאַסן. אַז מ׳פלעגט מיד ווערן, האָט מען זיך צוגעזעצט אָפּרוען אויף אַ בענקעלע, אָבסערווירט און באַרעדט די שפּאַצירנדיקע.

דאָס שטעטל איז געווען אַזוי יומטובדיק, אַזוי יידישלעך!

יום־הכיפורים

מיטן דערנענטערן זיך פון יום־כיפור, פלעגט די שטימונג ווערן אַן אומעטיקע, אַ שרעקנדיקע. ימים־נוראים. ערב יום־כיפור זענען די גאָר פרומע יידן אַוועק אין שול אין דער קאָלטער כאַבאַדניצע, ווו דער שמש האָט פאַר אַ פאָר גראָשן געגעבן עטלעכע שמיץ מיט זיין גאַרטל פון דער קאַפּאָטע און אַזוי אַרום מכפר זיין אויף זייערע חטאים.

מיין זיידע ר׳ ישראל צדוק האָט געהאַט אַ סך אייניקלעך. אַ מינהג איז געווען ביי אונדז אין דער משפחה, אַז ערב יום־כיפור זאָלן די אייניקלעך קומען צום זיידן, ער זאָל אונדז בענטשן. פאַר מיר איז דאָס געווען דער שענסטער מאָמענט. איך האָב זייער ליב געהאַט דעם זיידן. אַז ער האָט אַרויפגעלייגט זיינע צוויי הענט אויף מיין קינדערישן קעפּל, פלעג איך תמיד ווען אַזוי בלייבן ביי מיין זיידן. מיט אַ וויינענדיקן קול האָט ער געזאָגט די ברכה, וועלכע איך האָב ניט פאַרשטאַנען און דערנאָך צוגעבן: „זאָלסט הערן דעם טאַטן און די מאַמען״.

אַז איך בין געווען אויף הכשרה און געגרייט זיך עולה זיין, בין איך געווען דאָס איינציקע אייניקל פון די דערוואַקסענע, וועלכע פלעגט קומען צום זיידן און בעטן: זיידע, בענטש מיך. דאַן האָב איך געוויינט מיט אים צוזאַמען. שרייבנדיק די ווערטער, זע איך אים און הער פיל פון זיינע וואַרעמע ברכות.

דער פחד פון יום־הדין האָט אויך אָנגעשטעקט די עטלעכע צענדליק קריסטן. זיי פלעגן דערציילן, אַז זיי האָבן מיט די אייגענע אויגן געזען, ווי אַ „כאַפּאָן״ (אַ שד) האָט דערטרונקען אַ ייד אין דער קרעניצע. און יעדעס יאָר איז דער זעלבער ייד געווען דער דערטרונקענער. פאַר וואָס „כאַפּאָן״? ערב יום־כיפור האָט אַ יידענע געזאָגט איר יינגל, ער זאָל כ אַ פ ן דעם ווייסן האָן צו שלאָגן כפרות („כאַפּ אים אָן!״). האָט דאָס געדאַרפט הערן אַ קריסט ווי זי שרייט „כאַפּן״. האָט ער פאַרשטאַנען, אַז „כאַפּאָן״ מיינט אַ שד. און דאָקשיצער קריסטן האָבן געגלייבט, אַז ערב יום־כיפור באַזוכט דאָקשיץ דער „כאַפּון״...

שיין פלעגט זיין נאָך נעילה, ווען יעדער פלעגט גיין אַהיים מיט אַן אָנגעצונדן ליכט אין האַנט, ס׳זאָל זיין אַ ליכטיק יאָר.

נאָכן אָפּפאַסטן דעם יום־כיפורדיקן תענית, פלעגן די פרומערע יידן אַריינקלאַפּן אין דער ערד דעם ערשטן פלאָקן צו דער סוכה.

סוכות איז געווען אַ פריילעכער יום־טוב. איבערהויפט ערב סוכות, ווען מ׳האָט גע־ברענגט דעם סכך. יידן האָבן געבויט אַ סוכה באַהאָפטן צו דער וואַנט, אַז אַ פענצטער פון שטוב זאָל אַריין אין דער סוכה, כדי קאָנען דערלאַנגען אין סוכה אַריין דורכן פענצ־טער. שכנים פון איין הויף האָבן זיך געבויט אַ בשותפותדיקע סוכה. די רייכערע האָבן געהאַט זייער סוכה אויף דער ווערענדע, נאָר געדאַרפט אויפהייבן דעם דאַך און באַדעקן מיט סכך. איך מיין אָבער, אַז די פרייד פון בויען די סוכה איז געווען אַ פיל גרעסערע ביי די קינדער, וועמענס עלטערן האָבן קיין ווערענדעס ניט געהאַט.

אַמפריילעכסטן איז געווען שמחת־תורה. די קינדער האָבן באַקומען פענער מיט פאַר־שידענע בילדער, ווי: משה רבנו, אָדער אַן ארון־קודש ווו ס׳עפענען זיך די טירלעך. (דאָס איז געווען אַ זייער טייערע פאָן). אויפן שפיץ פון דער פאָן פלעגט מען אַריינזעצן אַ קאַרטאָפל, צי אַן עפּל און דאָרט — אַ ליכט. שמחת־תורה זענען אַלע אַוועק צו די הקפות אין שול אַריין. קליינע יינגלעך האָט מען געטראָגן אויף די הענט. די גרעסערע פלעגן זיך שטופּן, כדי צו געבן אַ קוש דעם מענטעלע פון דער ספר־תורה.

אָבער די עלטערע, איבערהויפט די חסידים, זענען שמחת־תורה אין גאַנצן אַרויס פון די כלים, באַוויזן פאַרשידענע קונצן. געווען זענען אין דאָקשיץ יידן־הוליאַקעס, וואָס האָבן דעם טאָג פאַרגעסן דאגות פרנסה פון גאַנצן יאָר. עס זענען פאַרשוווּנדן די קנייטשן פון פנים, די אויגן האָבן געלויכטן, ס׳איז געווען שמחה־וששון. חסידישע ניגונים, טענץ, אַ גוט גלעזל משקה — האָט אין דעם טאָג נישט געפעלט. אַפילו בכבודיקע באַלעבאַטישע יידן פון אַ גאַנץ יאָר האָבן זיך דערלויבט אָפּצוטאָן אין דעם טאָג פאַרשידענע שפּיצלעך.

די חסידים פלעגן גיין פון איינעם צום אַנדערן. דאָ נעמען אַ פּלעשל, ביי אַן אַנדערן עפּעס צו פאַרבייסן, צונויפקלייבן זיך ביי אַ דריטן און פראַווען סעודות.

ר׳ מאיר מענדלס קעלישקעס בראָנפן פלעגן געבן דעם טאָן, אַ פריילעך חסידיש זמרל האָט צעוואַרעמט די בלוטן, מ׳איז אַוועק אין אַ פלאַקערדיק רקודל אויף די טישן, אַז די ווענט האָבן געציטערט. צום סוף פלעגט מען ר׳ מאיר־מענדלען אויסציען אויף דער פאָדלאָגע, אים אויסמעסטן מיט אַן אַרשין, זען צי ר׳איז היינטיקן יאָר אַ ביסל אונטערגעוואַקסן...

יעדעס יאָר פלעגט מען אים מעסטן. ער איז געווען דער העכסטער און אויסגעדאַר־טער ייד אין דאָקשיץ, פול מיט בטחון, הגם די פרנסה (אַ זייפן־קאָכער?) — קוים די נשמה צו דערהאַלטן. אַזאַ איז אויך געווען זיין זון שמואל־לייב, איינער פון די איבער־געגעבנסטע חלוצים, וועלכער האָט ניט זוכה געווען עולה צו זיין.

ר׳ יוחנן גאָרדאָן, דער שוחט, וועלכער איז אַ גאַנץ יאָר געווען ערנסט, ניכטערן, מיט אַ ברייטער געלער באָרד, איז אים ניט געווען צו דערקענען, אַז ס׳איז געקומען שמ־חת־תורה. אַ נייע הויט האָט זיך אויף אים אָנגעטאָן. ער האָט געהאַט אַ זייער שיינע

שטימע. טאָ וואָס טוט אַ ייִד אין אַזאַ פריילעכן יום־טוב, ווען מען מעג זיך אויף אַלץ דערלויבן? ער האָט געקענט אַ סך רוסישע פריילעכע מעלאָדיעס מיט חסידישע ווערטער. ווען ר׳איז אַריין אין עקסטאַז, איז ער געגאַנגען פון פענצטער צו פענצטער פון די חסי־דישע הייזער און געקרייעט ווי אַ האָן, און דאָס שטעטל האָט געקיכט פון געלעכטער און שמחה. אַזעלכע יידן האָבן אַריינגעבראַכט פריִיד אין די יום־טובים, געמאַכט פאַר־געסן אַלע זאָרגן פון דעם אָרעמען קליינעם שטעטל.

מיין היים

עס ווילט זיך ניט גלויבן, אַז דאָס איז געווען און איז שוין מער ניטאָ. איך פאַרמאַך די אויגן און זע די גאַסן, געסלעך און דעם מאַרק ווו מיין עלטערנס שטוב איז געשטאַ־נען. נאָך זע איך דעם טאַטן (שמואל אהרן) זיצן איינגעבויגן ביי דער מאַשין, נייען די היטלען און זיך צוזינגען „אַ וואָס קלינגט איר קירכן־גלאָקן". איך זע די מאַמע ווי זי גרייט צו דעם שבת און מיין ברודער גרשון, ווי ער גיט זיך אַ הייב אויף פון דער מאַשין, נעמט דעם פידל אין האַנט, שפּילט עטלעכע מינוט און זעצט זיך ווידער צו דער מאַשין.

ווינטער פרייטיק. מ׳גרייט זיך צום שבת. צוזאַמען מיט דער קאַלטער לופט, עטעמט דאָס שטעטל מיט די ריחות פון די שבתדיקע מאכלים.

דער טאַטע גייט צו פּישקע דעם שערער אין דער „פאַריקמאַכערסקע" אָפּשערן. אָדער מ׳גייט צו יעקב־משה וואָנט אין ראַזורע הערן רכילות פון שטעטל, שמועסן וועגן פּאָליטיק. צו פּיישקע דעם שערער פלעגן קומען אַלע בעלי־מלאכות, וועלכע זענען געווען אין האַנטווערקער־פאַרבאַנד. דאָרט איז געווען אַ מין „פּאַרלאַמענט" פון שטעטל. דער טאַטע פלעגט גאַנץ לאַנג דאָרט פאַרזיצן און דערנאָך לויפן שנעל אין מרחץ אַריין. אַז ער איז צוריק געקומען, איז שוין די שטוב געווען אויפגערוימט, די מאַשינען פאַרוקט אין זייער „שבתדיקן ווינקל". די מאַמע פלעגט דערלאַנגען אַ הייס גלאָז טיי מיט אַ פריש פלעצל, נאָך דעם האָט דער טאַטע זיך אָנגעטאָן די שבתדיקע בגדים און געגאַנגען אין שול אַריין. איבערן שטעטל פלעגט זיך צעקלונגען אברהם־משה דעם שמשס קול: „ליכט־צינדן! ליכט־־צינדן!" אַז ער איז געווען אין דער גלובאָקער גאַס, פלעגט מען אים הערן אַפילו אין דער פּאָלאָצקער גאַס.

די מאַמע האָט אָנגעצונדן די שבתדיקע פיר ליכט אין צוויי מעשענע און צוויי זיל־בערנע לייכטער, פאַרדעקט דאָס פּנים מיט בײדע הענט, געבענטשט ליכט און נאָך דעם צוגעגעבן: „אַזוי ווי די ליכטלעך לייכטן, זאָלן די נשמות פון מיינע קינדערלעך לייכטן". דערווייל, ביז דער טאַטע איז געקומען פון שול, פלעגט די מאַמע סאָרטירן די צייטונגען פון דער גאַנצער וואָך, אַרויסנעמען די אַרטיקלען, וועלכע זיי האָבן ניט באַוויזן צו לייע־נען, — און נאָכן עסן איז דאָס לייענען געווען איינע פון די וויכטיקסטע שבתדיקע הנאות פון מיינע עלטערן.

ווען די מאַמע האָט חתונה געהאַט מיט דעם טאַטן, האָט זי אים געבראַכט זייער אַ גרויסן „נדן״: צווי קאַרזינעס (קוישן). איינע אַ קליינע און איינע אַ גרויסע. אין דער גרעסערער קאַרזינע איז פאַרפאַקט געווען איר ביבליאָטעק, די רוסישע קלאַסיקער און אַפילו אַ קליינע בראָשורקע פון קאַרל מאַרקס (וועלכע איך האָב מיט אַ סך יאָרן שפּעטער געפונען אויפן בוידעם). די ביכער האָט זי אָפּגעגעבן מ׳זאָל גרינדן אַ ביבליאָטעק. די צווייטע קאַרזינקע האָט געדינט פאַר דער מאַמעס קליידער, ווייסע „היסטאָרישע״ הענטשקעס (מיט וועלכע איך האָב זיך שפּעטער געשפּילט). דעם ערשטן מיטאָג, וואָס די מאַמע האָט געקאָכט, איז געווען אַ זופּ פון בולבעס מיט... הערינג. און די באָבע האָט פּונקט געדאַרפט זען ווי די מאַמע שיילט די קאַרטאָפל אין ווייסע הענטשקעס. איך שטעל זיך פאָר, וואָס פאַר אַ גערודער ס׳איז געווען ביי אַלע מומעס און פעטערס! אַ כלה אָן נדן און דערצו שיילט זי נאָך קאַרטאָפל אין הענטשקעס...

די מאַמע האָט זייער ליב געהאַט די רוסישע שפּראַך, וועלכע זי האָט גוט באַהערשט. אויך יידיש. בכלל האָבן די עלטערן ליב געהאַט צו לייענען. זיי זענען געווען טעטיקע חברים אין „בונד״. דער טאַטע איז אין זיינע בחורישע יאָרן געווען טעטיק ביי די סאָ־ציאַליסטן („ציציליסטן״, ווי עס פלעגן זאָגן אַ סך יידן).

ווי חברים פון „בונד״, האָבן זיי און נאָך חברים (אברהם און ליבע חדש, מולע גליי־כענהאוז) אָרגאַניזירט אַ לייען־זאַל, געהאָלפן שאַפן די יידישע ביבליאָטעק, איינע פון די וויכטיקסטע אינסטיטוציעס צו פאַרשפּרייטן די יידישע שפּראַך צווישן קינדער, וועלכע האָבן געלערנט אין דער פּוילישער שול. דאָס הייסט — לערנען די קינדער לייענען און שרייבן יידיש, באַקענען זיי מיט דער ליטעראַטור. זיי האָבן אָרגאַניזירט יידישע אָונט־קורסן. דער לערער איז געווען שמעון מאַדעיסקי.

אים האָבן מיר צו פאַרדאַנקען אַ סך פרייד און שיינע איבערלעבונגען.

אוממעגלעך צו פאַרגעסן די ערשטע קינדער־פאַרשטעלונג אונדזערע „דער פרילינג קומט״. איך בין זיכער, אַז דאָס זענען געווען די ערשטע יידישע קינדער־אַרטיסטן אין דאָק־שיץ. וויפל פרייד דאָס האָט אונדז געגעבן, באַווייזט דער פאַקט, אַז איך געדענק נאָך היינט גאַנצע זאַצן און סצענעס פון דער פאַרשטעלונג: ראובעלע קאַזאַק איז געווען דער בייזער ווינטער, קריינעלע — די שיינע רויז, איך — די מלכה פרילינג, וועלכע וועקט אויף די בלימעלעך פון ווינטערדיקן שלאָף.

מיר יידישע קינדערלעך, וועלכע האָבן ניט געזען קיין בלום אין שטוב, האָבן אין קאַלטע ווינטער־אָונטן זיך פאַרוואַנדלט אין שמעקעדיקע בלומען אַ דאַנק דעם לערער מאַ־דעיסקי. אויב ער איז ערגעץ געבליבן לעבן, צי ווער פון זיין משפחה, זאָלן די פאַר ווער־טער מיינע ברענגען אים אַ דאַנק.

אַזוי ווי עס זענען ניט געווען קיין פינאַנסיעלע מיטלען אויסצוהאַלטן די אָונט־

קורסן, צו באַצאָלן דעם לערער, האָבן זיך די קורסן ליקווידירט — צום גרויסן באַדויערן און פאַרלוסט פון די קינדער.

די עלטערן האָבן אַבאָנירט די „פאָלקס־צייטונג". פאַר מיר און גרשונען — „די גריניגקע ביימעלעך". דאָס איז געווען אַ וווּנדערבאַרער קינדער־זשורנאַל. שפּעטער האָט די „פאָלקס־צייטונג" אויך אַרויסגעגעבן אַ קינדער־צייטונג אַלע וואָך: „די קליינע פאָלקס־צייטונג". דאָס איז געווען אין דער צייט, ווען דער „בונד" איז געווען שטאַרק. שפּעטער האָט די בונדישע אָרגאַניזאַציע ניט געהאַט אַזאַ ווירקונג אויף דער ייִדישער באַפעלקערונג, איר אָרט האָבן פאַרנומען די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס — דער החלוץ, השומר־הצעיר, בית"ר. אויך ביי אונדז אין דער משפחה איז פאָרגעקומען אַן ענדערונג אויף דעם געביט.

אידעיִש זענען די עלטערן געווען בונדיסטן. אָבער אין שטוב האָט מען געגומען רעדן וועגן דער צוקונפט און תכלית פאַר די קינדער. שיקן מיך לערנען אין גימנאַזיע, איז געווען אַ חלום. לערנען מיך אַ פאַך, איך זאָל בלייבן שטעקן אין דאָקשיץ, איז אויך ניט געווען קיין צוקונפט. ס'האָבן זיך אַרומגעדרייט ייִנגלעך און מיידלעך פּוסט־און־פּאַס, אָן אַ ציל. דער איינציקער אויסוועג איז געווען אַריינטרעטן אין איינער פון די חלוצישע, ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, אָדער אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, וואָס איז געווען אומלעגאַל.

אַלס געוועזענע חברים פון „בונד", איז פאַר די עלטערן שווער געווען משלים צו זיין, אַז זייער טאָכטער זאָל זיין אַ מיטגליד פון השומר הצעיר. די דערציִונג, וועלכע זיי האָבן מיר געגעבן, איז געווען גאָר עפּעס אַנדערש. ווען ניט די סכנה וואָס די קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז געווען אומלעגאַל, וואָלטן די עלטערן אַפילו מסכים געווען, איך זאָל גיין אין דעם וועג.

די יוגנט, וועלכע האָט ניט געהערט צו קיין שום אָרגאַניזאַציע, איז געשטאַנען פאַר גרויסע שוועריקייטן. יעדער האָט געצויגן צו זיך: דער החלוץ און השומר הצעיר מיט זיינע פריילעכע האָרא־טענץ און אויספלוגן, דער בית"ר — מיט די ברוינע מונדירן אין פאַרשידענע אָפּצייכענונגען. אויך דער קאָמסאָמאָל האָט געהאַט זיין צויבער.

מיט דער הילף פון מיין קוזין מענדל מאַרקמאַן (היינט — מנדל אשל), בין איך אוועק אין „השומר הצעיר". פאַר די עלטערן איז דאָס געווען אַ פראַגע פון געפינען אַ גוטע געזעלשאַפט פאַר דער טאָכטער. פאַר מיר איז עס געווען אַ לעבנס־פראַגע פון בויען זיך אַן אייגענע וועלט־אַנשויונג.

ביסלעכוויז האָבן זיך די עלטערן צוגעוווינט צו דער לאַגע. אין שטוב האָט זיך באַוויזן די ציוניסטישע צייטונג „דער היינט", וועלכע זיי האָבן אויסגעשריבן בשותפות מיט אַ שכן (דער „היינט" איז געווען מער ליבעראַלער). ביי ר' זלמן טייץ האָבן זיי גענומען דעם „מאָמענט". טראָץ דעם וואָס די פּרנסה איז געווען שוואַך, האָבן די עלטערן גע־

שפּאָרט פון אַנדערע זאַכן און אַבאַנירט דעם „פאָלקס־געזונט". איך, ווי אַ חברטע פון השו־מר הצעיר, האָב געדאַרפט לייענען די צייטונג „דאָס וואָרט".

אין די לאַנגע ווינטערדיקע אָונטן, ווען די ניי־מאַשינען פלעגן אַ ביסל רוען, האָט די מאַמע פאַרגעלייענט פאַר די שותפים (חייקל דער קירזשנער, בערל פרייס) פאַרשידענע אַרטיקלען, איבערהויפּט די ראָמאַנען „אורקע נאַכאַלניק" און „יאָשע קאַלב". אַזוי אַרום האָט אין שטוב געהערשט אַן אַטמאָספער פון תורה ועבודה.

דער טאַטע איז געווען אַן אַקטיווער מיטגליד אין האַנטווערקער־פאַרבאַנד. אַלע זי־צונגען פון דער פאַרוואַלטונג און אַלע פאַרזאַמלונגען זענען פאַרגעקומען ביי אונדז אין שטוב. אויב אַפילו עס זענען ניט געווען קיין זיצונגען, פלעגן קומען צום טאַטן זיינע חברים פון דער פאַרוואַלטונג סתם אויף אַ שמועס: מולע קוגל, משה דער איינבינדער, מאַקס גאַלין, חיים רפאל גילענסאָן און אַנדערע, וועלכע איך געדענק ניט. די מענטשן זענען געווען געבונדן מיטן טאַטן צוליב געמיינזאַמער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. זיי האָבן געהאַט אַ באַדערפעניש זיך צו טרעפן, דיסקוטירן, פּאָליטיזירן. ווייל ווי האָט מען גע־קענט זיין גלייכגילטיק צו „איטשעלעס בריוו", אָדער אויף משה קליינבוימס (היינט משה סנה) שאַרפער פען, און ווו האָט מען ניט געדאַרפט רעדן וועגן דעם, וואָס יצחק גרינבוים האָט געזאָגט אין סיים?

ועד הבאנק העממי (1929) • פאַרוואַלטונג פון דער יידישער פאָלקס־באַנק (1929)

אַ וויכטיק אָרט פאַר דיסקוסיעס איז געווען די חב״דער און סטאַראָשעלער שול. דער זיידע פלעגט קומען און דערציילן דער מאַמען, אַז דער טאַטע, מער ווי ער דאַוונט, שטייט אין „רעדלעך״ און רעדט פּאָליטיק. גלייכצייטיק פלעגט דער זיידע געבן אַ פרעג: „וואָס שטייט היינט אין די בלעטער ?״

דער זיידע ר׳ ישראל צדוקס איז געווען אַ הויכער, שיינער און קלוגער ייד, אַ פרומער, אָבער ניט פאַנאַטיש. די גרויסע וועלט האָט אים אינטערעסירט ניט ווייניקער ווי זיין זון, מיין טאַטע.

דער זיידע פלעגט זאָגן: „ווי דערלעבט מען דעם סוף פון די פּאָליאַקן!״ ער האָט זיי זייער פיינט געהאַט. אַז דער זיידע פלעגט קומען און אָנטאָן די אויערן־הערערס פון קליינעם ראַדיאָ־אַפּאַראַט, וואָס איז געווען ביי אונדז און הערן די לידער „פון יענער זייט״, ד. ה. רוסישע לידער (דעמאָלט זענען געווען אין מאָדע דונאַיעווסקיס שיינע לי־דער), פלעגט זיך זיין פנים צעשיינען ווי פון אַ יונגן מענטשן.

שבת האָט די מאַמע שטענדיק מיך מיט גרשונען איבערגעגעבן דעם טאַטן און זי פלעגט צוגעבן: „פאַרגעסט נישט זאָגן דעם זיידן אַ גוט־שבת״.

ווי טראַגיש איז אַז אַ דור איז אויסגעוואַקסן און האָט ניט קיין זכרונות פון זיידן און באָבען.

ווי געזאָגט, איז שווער געווען מיט פרנסה. די מאַמע פלעגט שטיין אין קראָם און פאַרקויפן היטלען. אַזוי ווי זי האָט זיך באַציוגן אידל צו די פויערים, פלעגן זיי איר אָפּ־צאָלן מיט דער זעלבער מטבע. די פויערטעס פלעגן איר פאַרטרויען זייערע אינטימסטע סודות און ניט איין מאָל פרעגן ביי איר פאַרשידענע עצות.

אויך די מאַמע איז געווען טעטיק אין פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע אונטערנעמונגען, ביים צוגרייטן אַ טיי־אָוונט, אַ קעסטל־אָוונט אדג״ל.

אַז ס׳פלעגט קומען אַ טעאַטער־טרופּע אין שטעטל אַריין, איז דאָס געווען אַ געשעע־ניש, ניט וויכטיק צי אמתדיקע קונסט, צי „כאַלטורע״. אָבער אַ יום־טוב איז דאָס געווען פאַר דעם שטעטל. כדאי צו דערמאָנען, אַז אויך אין דאָקשיץ איז געווען אַ דראַמאַטישער קרייז און די הויפּט־שפּילערין איז געווען שיינקע דעם גרעניצערס. איך געדענק זי אין דער ראָל פון לאהה אין „דיבוק״. איך בין נאָך דאַן געווען אַ קליין מיידל. די עלטערן האָבן געוואָלט איך זאָל זען טעאַטער און אַזוי אַרום מיך פאַראינטערעסירן אין די יידישע קלאַסיקער. בין איך געגאַנגען מיט אַ חברטע זען דעם „דיבוק״. כ׳בין געווען אַזוי איבערגעטומעלט פון איר שפּיל, אַז ווען דער דיבוק איז אַריין אין לאהן, האָב איך זיך דערשראָקן, צעשריגן זיך צוגלייך מיט איר.

די כוונה פון די עלטערן איז געווען אַ גוטע, אָבער פאַר מיר איז די פּיעסע געווען אַ צו שטאַרקע איבערלעבונג.

פאַר אַ זייער שווערן פּראָבלעם זענען געשטאַנען די עלטערן, אַז ס׳איז געקומען די

צייט, ווען איך האָב געדאַרפט אַרויס אויף הכשרה. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַ נויטווענדיקייט. אָבער מ׳וועט זיך דאַרפן צעשיידן. דערווייל איז אויך גרשון אַריין אין השומר הצעיר. ס׳איז געווען שווער. מיר האָבן אויסגעמיטן צו רעדן וועגן דעם.

צו מיין מזל האָט אונדזער קן באַזוכט יוסף קאַפּלאַן ז״ל. חברה האָבן פאָרגעשלאָגן, אַז איך זאָל אים איינלאַדן צו אונדז אין שטוב. זיי האָבן אים דערקלערט די סיבה. די עלטערן האָבן מסכים געווען, די מאַמע האָט צוגעגרייט אַ שיינעם אָוונטברויט.

יוסף קאַפּלאַן האָט דערציילט מיינע עלטערן דעם גאַנצן אמת וועגן שווערן לעבן פון הכשרה. דער צוטרוי, וואָס ער האָט אַרויסגערופן ביי די עלטערן, האָט געגעבן רעזול־טאַטן. מיר האָבן אָפּגעאָטעמט. די עלטערן האָבן געוווּסט, וואָס פאַר אַ שווערער וועג עס שטייט מיר פאָר. פּאָליטיש זענען זיי געווען קעגן, אָבער זיי האָבן געוווּסט, אַז ס׳איז ניטאָ קיין ברירה — און מיינע געוועזענע בונדיסטן האָבן מיט אַ שווער האַרץ מיך באַגלייט אויף הכשרה.

אַז איך בין געקומען אַהיים זיך צוגרייטן צו דער עליה, האָב איך געפונען דעם טאַטן נאָך מער טעטיק. זיין גרויסער חלום איז געווען, אַז די מיטגלידער פון האַנטווערקער־פאַרבאַנד זאָלן האָבן זייער ווינקל, זייער אייגן אָרט, ווו זיי זאָלן זיך קאָנען טרעפן, פאַר־זאַמלען. אַ דאַנק זיין איניציאַטיוו, האָט מען געדונגען אַ צימער און דאָרטן איז געווען דער אָנפאַנג פון קלוב פון האַנטווערקער־פאַרבאַנד.

פאַר מיין עליה האָט מען שוין געשפּירט אין דער לופט, אַז עס גרייט זיך אַ מלחמה. דער אַנטיסעמיטיזם האָט דערגרייכט אויך צו אונדז. די לאַגע איז געווען אַ געשפּאַנטע. מ׳האָט גענומען זאַמלען זאַלץ, זייף.

דער לעצטער טאָג פאַר דער עליה איז געווען דער שווערסטער. מיין עליה איז גע־ווען אַן אומלעגאַלע. דאָס האָט געדאַרפט זיין אַ סוד. איך זע נאָך היינט אַלע, וועלכע זע־נען געשטאַנען אין די טויערן און באַגלייט מיך מיט אומעטיקע אויגן, מיטגעבנדיק מיר זייער ברכה.

אַזוי האָב איך זיך צעשיידט פון מיין שטעטל און פון מיין משפּחה...

ב.

מדמויותנו

פון אונדזערע געשטאלטן

חיים זמירי

(מתולדות חייו)

חיים נולד בעיירה דוקשיץ, גליל וילנא, בשנת 1908 — להוריו ציפי ואריה סולוביי. הוריו עסקו במסחר והתפרנסו בשפע. תודות ליושרם ונאמנותם, היו מקובלים מאוד על תושבי העיירה והאכרים בסביבה.

את חינוכו הראשון קיבל בחדר, אצל מלמד „מתקדם". הרבי היה מאוד אהוב על חיים ותמיד היה מזכירו לטובה. במקביל לחדר, ביקר בבית־ספר רוסי ופולני. היתה זאת תקופה של חילופי שלטון באיזור. לא היה לו לחיים יחס חיובי לבתי־הספר הנכריים ועם יסודו של ביה"ס „תרבות", עבר גם הוא ללמוד בו.

בתקופה זו נוסד „החלוץ הצעיר" בדוקשיץ. חיים וחבריו היו בין הראשונים שהצטרפו לתנועה, ומיד התבלט בתכונותיו האופייניות, והן: נאמנות, יושר, להט, כוח שכנוע ומעל לכל הגשמה עצמית. סגולות אלה העלוהו לדרגת הארי שבחבורה ורבים מבני גילו צעירים וגם מבוגרים ממנו, נמשכו אליו והושפעו ממנו.

בגיל 17 יצא להכשרה חלוצית והתכונן לעליה. אך הדבר לא ניתן להגשמה בגלל מחסור בסרטיפיקטים. חיים חוזר הביתה ובתקופה זו הוא מייסד סניף „השומר הצעיר" לעיירה וסביבתה. עם יסודו של „השומר הצעיר" אין חיים עוזב את „החלוץ" — הוא ממשיך פעילותו בסניף, ונושא בעול החזקתו בתור בוגר „השומר הצעיר".

משימות רבות הטיל חיים על עצמו והן: החזקת בית הספר „תרבות", אשר היה מחוסר מקורות כספיים; פעילות בקרנות ציוניות וארץ־ישראליות, ובעיקר עסק במשיכת נוער וילדים לשורות התנועה. חיים היה הרוח החיה בכל הפעולות. לשם השגת הכספים הדרושים, היו מארגנים „בלימל־טעג", („ימי פרח"), נשפיות, הצגות חובבים („מכירת יוסף", „טוביה החולב", „הדיבוק" וכו') וחיים שיחק בהם תפקידים ראשיים; כמו כן יצאו לעבודות עונתיות אצל בעלי אחוזות בסביבה בחפירת בורות, קצירת שחת וכו'. באמצעים אלה הוחזק בית הספר „תרבות"; כספי הקרנות נשלחו בקביעות לארץ. „דבר" — עתון פועלי ארץ ישראל, נתקבל לסניף בקביעות.

מאבק קשה היה ל„החלוץ" עם תנועות יריבות בעיירה, שעמדה ממש על יד הגבול הרוסי, בה רבה היתה ההשפעה הקומוניסטית; גם הרוויזיוניסטים מצאו שביל ללב הנוער

מהשכבות העשירות יותר. רבה היתה המלחמה על כל נפש והיריבים נוכחו לדעת, שנגד חיים וחבריו אין לעמוד.

חיים כשלעצמו לא מצא סיפוק מלא בכל פעולותיו — הוא שאף לעלות ארצה. בשנת 1931 יצא להכשרת קבע והפעם החלטתו נחושה: לא לחזור לעיירה, עד שתתאפשר לו העליה ארצה. הוא מצטרף לארגון „מסילה", כיום קיבוץ מסילות. באירגון זה פעל חיים כמחצית השנה ועבר להכשרת „החלוץ" — קיבוץ תל־חי, אשר קיים פלוגה בביאליסטוק. פלוגה זו היתה בראשית יסודה, ומספר חבריה מועט. חוסר עבודה, רעב ומצב חברתי ירוד שררו בה. עם כניסתו מתחיל חיים בביסוס המקום. ימים שלמים התרוצץ והתדפק על דלתות בעלי בתי־החרושת בביאליסטוק ובכוח השכנוע שלו הצליח להסביר להם שהחלוצים יודעי עבודה הם. לשם הוכחה הוא מופיע בכל מקום עבודה קשה; בכוח רצונו ובתבונתו, היה מתגבר על הקשיים הפיזיים ונותני העבודה היו מזמינים עוד מספר חלוצים, בתנאי שיעבדו כמוהו.

חיים אינו מזניח גם את חיי החברה. הוא איננו מוותר על עקרונות, שומר על גיבוש החברה ועל שלימותה. הוא מצליח לקשור קשרים עם חוגים ציוניים רחבים בביאליסטוק ובכך הוא מוציא את הפלוגה מבדידותה החברתית והכלכלית.

מגמתו של מרכז „החלוץ" היתה להרחיב את ההכשרה החלוצית ולחדור לערים הגדולות. חיים נשלח לגרודנא לכיבוש עבודה ויסד נקודת הכשרה חדשה. גם בגרודנא דמו התנאים לאלה אשר בביאליסטוק, ואחרי תלאות וקשיים מרובים, נוסדה פלוגה, אליה התחילו להגיע חלוצים מכל רחבי פולין להכשיר עצמם לעליה לארץ.

מתוך שיקוליו של מרכז „החלוץ", נמסרת הכשרת גרודנא ל„השומר הצעיר" ובעקבות שיקולים אלה נאלצים חברי הפלוגה המסונפים לתל־חי להתפזר לנקודות הכשרה אחרות. חיים קיבל את הדין ויצא להמשך הכשרתו ללידא.

עם פתיחת שערי הארץ וקבלת הסרטיפיקטים הראשונים, אושרנו חיים ואני לעליה. בפברואר 1933, אחרי הכנות קצרות בבית — עלינו.

הגענו ארצה ונשלחנו ישר לעין־חרוד. בשנה הראשונה לא מצא חיים הער והתוסס, שטח פעולה מתאים לאופיו במשק מבוסס. הוצעו לו הצעות שונות של פעילות בתנועת הנוער־העובד, אך חיים לא נמשך לזה, אותו משכו ההרים ומרחבי העמק, אותם אהב מרגע שרגליו דרכו על אדמתם.

בשנת 1934 נולדה בתנו נורית. חיים היה מאושר, כל רגע של פנאי הקדיש לה.

בחיפושיו אחרי ענף ראשוני, נמשך לרעיון הקמת ענף הצאן במשק. לא היתה נטיה בהנהלת המשק לקבל רעיון זה, כאשר הכשלון הראשון בגידול צאן בעין־חרוד היה זכור עוד לכל החברים, אך בכוח רצונו ובעזרת מספר חברים מועט, ביניהם יצחק רפאלי ז"ל ומוטקה יב"ל, שכנעו את המתנגדים. חיים יצא להכשרה קצרה באילת־השחר ובשנת 1936 נרכש הצאן.

עבודתו עם הצאן תפסה את כל ישותו של חיים. כל הישג מקצועי — עליה בתנובת החלב, כל המלטה, היו לו למקור שמחה; במיוחד היה מאושר כשהתחיל לעסוק, בהדרכתו של ד״ר פינצ׳י ז״ל, בטיפוח הצאן. בעבודה זו נתגלה לו עולם ומלואו, כל רגע של פנאי היה קודש לעיון בספרות מקצועית ולימוד הגנטיקה (תורת התורשה).

עד השעות הקטנות היה יושב עם ד״ר פינצ׳י ז״ל ועם מוטקה יב״ל ועבודתם קודש ליסוד ספר העדר. ברם, עם כל עסוקיו וטרדותיו, לא שכח את המשפחה, כי רבה היתה אהבתו ושיתף אותנו בכל הישגיו וכשלונותיו — לא יכול בלעדינו. כל עניני הצאן התקיימו בחדרנו הצנוע.

בשנת 1944 נולדה בתנו אביבה ואחרי שנתיים — ציפי.

שנה לפני מלחמת השחרור, נקרא חיים למלא תפקיד של רכז קניות במשק ועם סיום תפקידו, נדרש ע״י ארגון הנוקדים להדרכה בצאן. חיים היסס רבות — לא היה ברצונו לעזוב את העבודה בצאן, אולם בריאותו היתה רופפת וסבל ממיחושים שונים. אחרי שיקולים, נענה חיים לדרישת הארגון.

היה יוצא לעבודה בבוקר וחוזר מאוחר בערב וכל זמנו הפנוי היה קודש לעדר בבית וקשריו עם הרועים היו הדוקים. הוא המשיך בניהול ספר העדר ועבודה זאת עשה בשבתות ובחופש.

עם הקמת המדינה, יוצא חיים לארצות המזרח־התיכון מטעם משרד החקלאות לרכוש צאן.

בשנת 1951, עם פרוץ הפילוג בעין חרוד, נולדה בתנו זוהר.

משבר קשה עבר על חיים בפרוץ הפילוג. כיון שלא היה איש פוליטי, לא יכול היה להשלים עם הרעיון שמשק וחברה ייהרסו בגלל נגודים פוליטיים.

מראשית הפילוג קבע לעצמו עמדה, שיש הכרח להגיע לעבודה והסדר בדרכי שלום וחברות. בעמדה זו היה עקבי, למרות כל ההתרחשויות הטרגיות במשק. דעותיו לא היו מקובלות על רוב חברי שני הפלגים וחיים פרש מפעילות והתמסר שוב לעניני הענף. באותו זמן הוא נוסע לתורכיה לקניית צאן והבאתו ארצה, אך לבו נתון לנעשה במשק. מכתביו מלאים צער וכאב. מצב בריאותו באותה תקופה לא היה מעודד, וכבר בהיותו בתורכיה נתגלתה אצלו מחלת־לב.

עם החרפתו של המאבק בעין־חרוד, חדרה ההכרה אצל רבים מהחברים במשק, שאין מוצא אחר, אלא דרך הסדר של הידברות ופשרה. חיים, עם מספר חברים שהיו תמימי דעה עמו, נרתמים לשיקום עין־חרוד — חלוקת הענפים היצרניים ושיקומם. השגת האמצעים הדרושים תופסים את כל זמנו ומחשבותיו — לשיא הפעילות והמתח הגיע חיים בימים ההם.

בשנת 1956, בימי מבצע סיני, גויס חיים עם רכב של המשק ועם הצבא הגיע עד לאיסמעליה. היה גאה על מבצע זה ומאושר על הזכות להשתתף במערכה זו.

עם שיקומו של המשק, על הגבעה, פורש חיים מתפקידו וחוזר לפעילות בצאן וזמן מה לאחר מכן התמנה חיים למדריך ארצי לענף הצאן, במינהל ההדרכה.

עם התקבצות שארית משפחתי בארץ, אחותי ובנה מרוסיה, 2 בני־אחותי מדרום אפריקה — מתמסר חיים לסידורם, דואג לכל בעיותיהם, והם מוצאים בו תומך ומשענת בקליטתם בארץ.

בפברואר 1962 אחרי חזרו מביקור בנגב, נתקף בהתקפת־לב קשה. חייו היו בסכנה. עם החלמתו, דרשו ממנו הרופאים לנקוט באמצעי זהירות, כי רבה הסכנה לחייו. ברם, כל כללי הזהירות המקובלים במקרים כאלה, לא התאימו לאופיו של חיים.

חיים ממשיך בנסיעותיו, מוסיף לעצמו עיסוקים ותפקידים. התקופה ועבודתו מחייבים אותו להתקדם והוא לומד ומלמד אחרים כדרכו. בסתר לבו ידע את מצבו, מכונס היה בתוכו ורק הקרובים לו ביותר ידעו מהמתרחש בקרבו, וכאבו יחד עמו.

שלוש שנים חיינו עם גזר־הדין המר. כל יציאה שלו לדרך היתה מלווה בדאגה. מה רבה היתה החרדה, כאשר איחר לשוב.

לא היה גבול לאהבתו, ולתשומת הלב שהיה מקדיש לכולנו. מותו לא בא כחטף, אבל מה רחוקה המציאות מהמשוער.

מוכי אסון ושבר נעזבנו על ידו.

נסיה

*

פרקי חיים

בני דודים היינו, חיים ואנוכי...

דמות מרכזית במשפחתנו היתה סבתנו, שהתבלטה בפעלתנותה. לאחר שהתאלמנה, היה עליה לקיים משפחה גדולה (שנים עשר בנים). אשה חרוצה היתה וניהלה עסקי מסחר נרחבים. לנו, לנכדיה, היתה מספרת, שקשריה הגיעו עד ראשי השלטון הצארי והצליחה להשיג מהם זכויות שלא כל היהודים זכו להן (אז היו אזורים שליהודים הכניסה היתה אסורה וכן הוגבלו במסחר וכו׳). היא התפארה, שאת עסקיה הגדולים ניהלה על פי הזכרון, כי קרוא וכתוב לא ידעה.

את מיזגו ופעלתנותו ירש חיים ללא ספק מאם המשפחה, וכן ירש ממנה את הכשרון האירגוני אשר הצטיין בו מאוד.

אביו לייבה (אריה) ואמו ציפה (צפורה) מבני דוקשיץ היו, שניהם ניהלו בית מסחר גדול, לפי מושגינו, לחמרי בנין, צבעים, ציוד חקלאי מגוון, מכשירי תאורה, צרכי־מזון וכו׳. הכל הקימו בכוחות עצמם בהצלחה בלתי רגילה, ונחשבו לחנוונים האמידים בעיירה. הלקוחות היו איכרי הסביבה אשר רחשו אמון לבית סולוביי, כי הכפריים היו בטוחים שנוהגים כלפיהם ביושר ובתום לב.

שלושה ילדים היו במשפחה: חיים, שמואל ואחותם לאה. האב נפטר והאם ושני הבנים, אשר בינתיים נישאו ונולדו להם ילדים, נשארו בגולה. כולם הושמדו בשואה, ומלבד חיים ז״ל ומלבדי, לא נותר איש מכל משפחת סולוביי.

לאה אחותו למדה בגימנסיה מחוץ למקום ושמואל — בגימנסיה שבדוקשיץ.

יש לציין, שדוקשיץ היתה עיירה ספוגת תרבות יהודית וכללית והיהודים היו חסידי חב״ד נלהבים.

כאשר האח והאחות המבוגרים מחיים, סיימו את חוק לימודיהם, הם השתלבו בעסק של הוריהם. חיים עצמו עבר גלגולים שונים בבתי־הספר של העיירה — תחילה למד בחדר ובגיל 10 עבר לגימנסיה הרוסית. עם כיבוש העיירה ע״י הפולנים, בשנת 1920, הוקמה בה גם גימנסיה פולנית, אליה עבר חיים ללמוד.

בעיירה היתה הפעולה הציונית בשלב התעוררות, והוקם בה בית־ספר מיסודה של „תרבות״. חיים, מרצונו הוא, עזב את הגימנסיה הגויית והחל ללמוד בביה״ס של „תרבות״. מפליא הדבר — בית הוריו לא היה ציוני ורק אחיו שמואל קלט מהרוחות הנושבות בעולם היהודי ועסק קצת למען קרן הקיימת לישראל. ממנו שאב חיים את כמיהתו לציון.

לביה״ס „תרבות״ נהר רוב הנוער של דוקשיץ. אחד המורים ושמו תמרקין, ציוני נלהב היה והפיח רוח לאומית בתלמידיו.

חיים עוד ביושבו על ספסל הלימודים אירגן אסיפות נוער בעיירה, מזמין מרצים להרצות על הארץ ועל הציונות. המורים היו עפי״ר בעלי נטיות כלל ציוניות, אך היו גם כאלה שנטו לציבור הפועלים. באמצעות אחד המורים, חיפש חיים את הדרך לארץ־ישראל העובדת. הוא בז לחיי המסחר וראה בחלק העמלני של האוכלוסיה את דרכו בעם. כך הגיע ל„השומר הצעיר״, והוא הזמין לעיירתנו את שמעון פלוטניקוב (כיום חבר גן שמואל) לספר לנו על תנועה זו.

זכורני, כי התכונה לקראת הביקור היתה רבה, ובכנס הזה השתתף רוב בני הנוער בעיירה. אז הכריז חיים על הקמת קן „השומר הצעיר״ והוא עמד בראשו. הוא הביא לעיירתנו את כל שיטות החינוך של „השומר הצעיר״ — צופיות, אירגון גדודים וכו׳. את ראשי הגדודים הוא קבע, ומשך לתנועה אפילו אותו חלק מן הנוער שהיה רחוק מהציונות בכלל ומארץ־ישראל העובדת בפרט. אפילו נוער ריקני מהרחוב נמשך לתנועה זו.

הסתדרות „החלוץ״ בעיירתנו כללה את כל תנועות הנוער של ארץ ישראל העובדת (מלבד השוה״צ, היו גם „גורדוניה״ ו„החלוץ״). במפגשי נוער אלה הכיר חיים את חברתו בעתיד, נסיה, שהיתה ב„החלוץ הצעיר״. רבים החברים מהימים ההם, נמצאים כיום בארץ ומפוזרים בקבוצים שונים. חניכי השוה״צ נמצאים בעין־שמר, מענית, חצור, דן ובית־זרע.

בהופעתו ב„החלוץ״, היה חיים דמות מרכזית ובלט בכשרונו לדבר ולשכנע. חניכיו

בקיבוצים זוכרים אותו לטובה על כי השפיע עליהם לנטוש העיירה ולהשתרש במולדת.

בשנת 1930 הגיע חיים להכשרה, יחד עם חברי הכשרת „מסילה" — כיום קיבוץ מסילות.

הגורמים לעזיבתו את ההכשרה הזאת היו על רקע חברתי, ואולי גם קצת ספקות פוליטיים. הוא הצטרף להכשרת תל־חי של „החלוץ", שם נמצא יחד עם חבריו מ„החלוץ" בדוקשיץ, אליהם היה קשור עוד בעיירתנו.

בשלהי שנת 1933 עלה חיים ארצה על אף התנגדות הוריו אשר ביקשוהו להישאר עמם ולעזור להם במסחר.

בעלייתו ארצה, ראה חיים לא רק הגשמה אישית וחלוצית, כי אם גם דוגמה לכל הנוער המפקפק והמהסס לעזוב את הגולה. והוא עשה זאת למרות הכרתו שנוכחותו בחו"ל הכרחית, כמדריך ומארגן ב„החלוץ".

עליתי ארצה כשנה אחרי עלייתו של חיים והוא הקרוב היחידי שהיה לי בארץ. את השבת הראשונה ביליתי עמו בעין־חרוד. מאוד רצה להנעים לי את הביקור, רתם זוג בהמות וטיילנו בסביבה וכל הזמן לא פסק מלתאר את יפי הטבע ולהסביר לי את יכולת הקליטה בארץ. בהיותי בעין־שמר, היו הפגישות עם חיים נדירות — כל אחד מאתנו טרוד היה בעניניו הוא, אולם הילדים שנולדו לנו, הם הם אשר גרמו לבקורים הדדיים. חשנו כיצד חיים מתקשר לילדי. איש לא פילל כי לפתע יקרע החוט.

במשפחתנו היה לי חיים כאח בוגר, רב נסיון, ולא פעם כתחליף להורים. בני היו קשורים לחיים באופן בלתי רגיל, באהבה ובהערכה רבה. כולנו אהבנוהו. לכן כה עמוק היגון על מותו ללא עת.

שמואל זמיר

(עין שמר)

*

ל ז כ ר ו

חיים איננו. היאומן ?... עדיין ממאן הלב להכיר במציאות קודרת זו. האמנם לא נוסיף לראותו עוד ? זה עדיין לא חדר להכרה.

דוויה ומלאת צער, אנסה להעלות שמץ ממה שאפשר לכתוב על חיים ידידי היקר, המסור והאהוב. דלות המלים מלמצות את מה שהלב מרגיש. קשה עדיין להעלות את דמותו, נדמה שהוא עדיין מהלך בתוכנו.

קרוב היה לי חיים — כאח. מתוך רצון כן לשתף עצמו בפתרון הבעיה המציקה לך, הוא מחדש בך את האמונה בטוב. חוטים של חיבה והערכה עמוקה קשרו אותי אליו.

אם כי גדלנו יחד בעיירה אחת, לא הכרתיו, עד שנפגשנו ב„החלוץ". החינוך שלנו היה שונה — אני למדתי בבית ספר רוסי והוא קיבל חינוך עברי והשפה העברית היתה שגורה בפיו משחר ילדותו. והנה נפגשנו ב„החלוץ" שהוא היה בו בן־בית. לא קשה היה לו לזרוק מאחוריו את כל הרגלי הנוער בתקופה זו, ולהתמסר כולו לדרך החדשה אשר האירה את כל החיוב שבה, והבליטה את חוסר התכלית בחייו של הנוער בעיירה.

אישיותו הלהיבה את כולם בפשטותה, במסירות ללא גבול. הוא הקים סניף של „השומר הצעיר", בו התרכזו ממיטב הנוער. ימים ולילות הקדיש להסברה, לחינוך ולפעולה. הצליח להצית זיק של תקווה בכולנו — חשנו שיש בעד מה להלחם, כי לא ישב עוד נוער יהודי עם ההורים, בפינה חשוכה בגולה ויבלה את יומו בחנות או בקניית תבואות אצל הגויים בשוק — יש משהו נעלה יותר.

חיים היה הראשון שיצא להכשרה ל„תל־חי". ואחריו המשיכו רבים, למרות התנגדות ההורים.

אני עליתי ארצה לפניו ולא עקבתי אחרי פעולתו בגולה עד הסוף, אך העובדה שרבים, רבים מחניכיו מפוזרים בכל הקיבוצים ובכל זרמי התנועה — מעידה כמאה עדים מה מבורכת היתה פעולתו.

קיבלתי את פניו של חיים בעלותו ארצה, בנמל יפו בשנת 1933. בזמן הזה הייתי קשורה לחיים לא רק קשרים חברתיים, ידידותיים, כי אם גם קשרים משפחתיים והייתי מאושרת שאחותי נסיה קשרה את חייה עם חיים. לוויתי את הליכתם לעין־חרוד בחרדת מה — האם חיים התוסס, בעל המרץ הבלתי רגיל ימצא את מקומו וסיפוקו בעין חרוד הבנויה, המבוססת, בו בזמן שבארץ מפוזרות פלוגות מקובצות במושבות ונלחמות לעבודה עברית, לכיבוש העבודה בפרדסים ובכל ענפי העבודה בארץ?

ברם, עד מהרה גיליתי את חיים מחדש. גם בעין חרוד לא לקח מהמוכן; גם שם מצא מה לכבוש — הוא בחר בענף ראשיתי במשק זה. את פעליו בענף הצאן אין צורך לתאר, כי מעשיו ידועים ועוד יסופרו מדור לדור ובני המשק יספרו זאת לנוער המתחנך, מה פעל חיים בענף חלוצי זה.

עברנו יחד עם חיים תקופות חיים, ולא כל תקופה היתה זוהרת, אך כמעט תמיד היתה ידו על העליונה בפתרון הבעיות שהתעוררו. אישיותו, רבת צדדים ועשירת מעש היתה.

רבות השקיע חיים בבנין ובשיקום עין־חרוד איחוד, בגאוה ובמסירות היה מלווה כל תכנית, כל בית וכל מבנה במשק. בימי המאבק ידע להבדיל בין טפל ועיקר, והעיקר אצלו היה — לצאת למרחב ולבנות את המשק החדש.

נדם הלב הרחב והטוב. הנני מזועזעת ומוכת תדהמה גדולה אשר לא תחלוף במהרה. איך אפשר לכתוב עליך אחי חיים היקר, כשמציאות הסתלקותך עדיין לא חדרה

לכל תאי המוח והלב. נעקרת בחטף, כשכולך קשור ומסור לענינך, למשפחתך ולכולנו, ומוכן להטות שכם לפתרון בעיות חיינו.

דמותו תשמש לנו נר תמיד שיאיר דרכנו. יהי זכרו ברוך לעולמי עד!

(יפעת) בילה

*

דברי בני עיר וחניכים לזכרו של חיים

עיירה קטנה על הגבול הרוסי. רחובות קטנים, סימטאות מאוכלסות בצפיפות; שוק במרכז העיירה, וחנויות קטנות אשר בקושי פירנסו את המשפחות. כאן נולד חיים.

נקודת האור בחיי היום יום האפורים, היה הנוער המאורגן בתנועות החלוציות. חיים צמח בתוך הנוער הזה, וגדל יחד עם התנועה.

הוא היה בשבילנו הצעירים ואף לרבים אחרים — כתובת.

אני זוכרת אותו: רחב כתפיים, לבוש מעיל עור קצר, סיגריה בפה, מצח רחב ועינים טובות, אך נוקשות.

עירני, פעיל ומפעיל. עקבי וישר עד אין גבול. לא התביש לאמר את אשר בליבו, אם ראה זאת לנכון. סגולות אלו לא הקלו על חייו של חיים, אך עוררו כבוד אצל מתנגדיו (והיו כאלה), והערצה — אצל חבריו הרבים.

אכן, חייו לא היו קלים, אך הוא יכול היה אחרת. כל כך דינמי היה שפעמים נדמה שהוא מחפש את הקשה.

היינו אומרים לו: „חיים תוריד קצת מהמתח" הוא לא רצה לשמוע על זה. היה נאבק, מתגבר ובא על סיפוקו. רק לחיות, לחיות חיים עשירים, מלאים וערים.

איש עממי היה, בעל הומור טוב, אהב לשמוח, נאמן לעבודה, לתנועה וידיד לכל אדם.

(עין שמר) שרה רוזוב

*

פעילותו של חיים ז"ל בדוקשיץ

כל מה שהתרחש בשעתו בעיירתנו דוקשיץ, אפשר להבין על רקע המצב הכלכלי שהתהווה בה עם כיבושה ע"י הפולנים בשנת 1920. הגבול הרוסי היה במרחק מה מדוקשיץ. רוב תושביה של העיירה היו בעלי־מלאכה או חנוונים והתפרנסו מהאיכרים שבסביבה. התמורות בשלטון הפסיקו לרבים את מקורות הפרנסה.

תנאי החיים הורעו מיום ליום ועניות מנוונת שררה בעיירה. רבים מאתנו התהלכו

רעבים וקרועים. הנוער היה שרוי במצוקה וחיפש דרכים להחלץ מניוונו. חלק גדול מהצעירים הצטרף לקומוניסטים (שפעלו במחתרת) וחלק ל„בונד". ראינו את האידישיס־טים כגוף אחד, שאי אפשר להבדיל ביניהם, וכידוע היו להם פתרונות משלהם לצרת היהודים.

מול גוש זה קם נוער חלוצי, שחתר לציון. לעיירתנו הנידחת הגיעו קולות הבשורה החדשים. וכאשר קם אצלנו קן „השומר הצעיר", היה חיים בין ראשי תנועה זו. הודות לפעילותו של חיים, היה הסניף שלנו לתפארת התנועה. כהוכחה לכך תשמש העובדה שרבים מחניכי השוה"צ מדוקשיץ נמצאים בארץ בקיבוצים.

קן „השומר הצעיר" בדוקשיץ עיירתנו, הפיח בה רוח רעננות. צלילי השפה העברית נשמעו ברחובותיה. שירים עבריים, רקודים נלהבים, שיחות ערות, ערבי תרבות — כל אלה משכו אליהם נוער רב.

באותה תקופה קיים היה בעיירתנו בית הספר „תרבות", אך בסיס איתן לא היה לו, עקב הדלות, לא שילמו רבים מהתלמידים שכר לימוד. לשם פתרון בעית ביה"ס, נחלצו אנשי „החלוץ" שבעיירה, יחד עם חברי השוה"צ, למביצעים רבים ושונים, כגון חטיבת עצים ביערות למכירה, אפיית מצות בערב פסח תמורת שכר מועט, ו„ימי סרט" ברחובות וכו'.

אחת הפעולות שהרבו את הכנסותיו, היו ההצגות שנועדו לקהל הרחב. הצגה אחת זכורה לי היטב — „הדיבוק" לאנסקי, חיים שיחק בה את תפקיד הרבי ובהצלחה רבה. בדרך כלל היה חיים משחק ברוב ההצגות את התפקידים הראשיים.

נוסף לכל המפעלים שעשינו למען ביה"ס „תרבות", היינו הולכים לבעלי־הבתים האמידים בעיירה ותבענו מהם לתרום כספים למען קיים את המוסד הזה, כמו כן היינו מדברים על לב ההורים, לבל ישלחו את ילדיהם לבתי־הספר הפולניים ושיעבירום ל„תרבות".

דאגתנו היתה נתונה לא רק לבית הספר העברי, שהיה נסגר כאשר אזלו האמצעים להחזקתו, אלא אף לילדים — רבים מהם רעבו ממש ללחם ולא היה להם לבוש, נעליים וכו'. דאגנו במידת האפשר לכל מחסורם. בכתלי ביה"ס סודרה ארוחת צהריים חמה חינם. למטרה זו אף הצלחנו להשיג סכומים גם מהשלטונות, דבר שהיה כרוך בקשיים רבים.

את המורים השתדלנו להביא מוילנה (מרכז „תרבות"). מורים אלה היו חדורי רוח חלוצית וברוח זו חינכו את הנוער בעיירתנו.

ה„בונד" והקומוניסטים התרכזו סביב ביה"ס האידישאי. התחרות קשה היתה בינם לבין תנועת ארץ־ישראל־העובדת שמרכזם היה ביה"ס „תרבות".

חיים ז"ל היה בן לבית אמיד, ועל אף אמידותו ירד לשדרות העם המרודות והיה בין הפעילים ביותר בעזרתו לנזקקים. בזה שימש דוגמה לכל חבריו בעיירה.

העבודה לא היתה מועטה, צריך היה להשקיע עמל רב — היה צורך ללכת לכל אחד ואחד, לדבר על לבו, להשפיע ולשכנע. חיים היה מראשי העוסקים בשטח זה ובהצלחה.

מכיוון שב„החלוץ" התרכז החלק העני ביותר, היה צריך לדאוג לכל אחד באופן פרטי, להשיג אמצעים לנסיעת הצעירים להכשרה, לממן את העליה ארצה ואף לדאוג לבול־דואר עבור מכתב למרכז „החלוץ".

חיים התבלט ככוח עבודה נמרץ, כחבר טוב ומסור, כאיש התובע הגשמה עצמית ותמיד שימש כדוגמה לאחרים, נאה קיים כשם שהיה נאה דורש.

לא הייתי קשור לחיים בארץ, כפי שהייתי קרוב לו בעיירתנו, כי דרכינו נפרדו. כל אחד השתרש במשק אחר, אך גם מרחוק היה לי כאח.

(יגור) ישראל לויתן

קוים לזכרו של אריה פוגלמן ז"ל
שנפל במלחמת השחרור

נולד ב־12 בינואר 1923, נפל ב־31 במאי 1948 ליד לטרון

בבואי לספר על אריה שלנו, תוהה אני ומשתהה: איזהו אריה אשר עליו אספר? אריה הילד החלוש בגולה? אריה הנער המתבגר במולדת? אריה המגשים? ואולי אריה שאיננו? אכן, פנים רבות היו לדמותו — דמות עלם, אשר לא זכה להתבגר.

בילדותו היה ילד חלש וחולני. הוא התייתם מאביו בגיל צעיר ולא זכה לשמוע דברי עידוד וחיבה ואף לא דברי מוסר. בן זקונים היה אריה, „ילד שעשועים" לאמו, אחיותיו ואחיו. ולמרות התנאים החומריים הרעים הוקרן אהבה וחמימות מכל בני משפחתו.

שנות ילדותו עברו עליו כעל כל ילד אחר בגולה, בלימוד בבית־ספר „תרבות", ובאווירה וסביבה עויינת המעוררת תשוקה וערגה לימים יבואו. את הפיצוי לחיי הגלות ולכל שאר מועקות הנפש, מצא בתנועת „השומר הצעיר", אליה הצטרף בגיל

צעיר. זכה למדריך אוהב, צבי מרקמן, אשר היה לו כאב וכחבר. נאמן היה לתנועה וקשור אליה בכל נימי נפשו וממנה שאב כוח לצפות אל העתיד ואל העליה לארץ.

בבית חל מיפנה, החלה תסיסה. האחות הבכירה עברה להכשרה לקראת עלייה לארץ. הלך־הרוח בבית השתנה ונושאי השיחות נסובו סביב הארץ, בעליה אליה וכל הכרוך בכך. חידוש הוטל באוירה הביתית וחתך את האוירה הגלותית היהודית.

מאז עליית האחות לארץ, חלף זמן רב, עד אשר החלו להאמין למכתביה ועד לרגע בו הוחלט להענות לבקשה לעלות לארץ ולהצטרף אליה ואל משפחתה. כשנפלה ההחלטה הגורלית, הוחל בהכנות, המלוות מתח לקראת העתיד.

העלייה לארץ עמדה בסימן פרידה מהאח המבוגר יותר, שמחה, אשר שירת אז בצבא הפולני. שנה לאחר תום שרותו, עת התכוון לעלות לארץ, פרצה מלחמת העולם השנייה. והוא מצא עצמו בשורות הצבא הפולני. עם כניסת גרמניה לאזורי הכיבוש של רוסיה, הצטרף אל הפרטיזנים ועבר דרך ארוכה, עד אשר עלה לארץ לאחר מלחמת השחרור.

עם עלות המשפחה (האם, האחיות ואריה) לארץ, חל שנוי מפתיע בדמותו של אריה. שוב לא היה זה לייבל׳ה הגלותי, כי אם הישראלי, ילד מתבגר, ההופך לנער. לומד בבית־ספר ישראלי, ביה״ס „פיקא״ בפתח־תקוה וחי בארץ המולדת. קומתו כאילו נזדקפה, פניו לבשו ארשת גבורה וגאווה. ישראלי מן המנין, השב אל המולדת ונאחז בה בכבלי אהבתו.

מיד עם בואו לארץ, הצטרף ל„השומר הצעיר״ ובו מצא את אושרו ושלימות חייו. כאן רכש את ידידיו הטובים ביותר ועמם צעד בנתיבות חייו, עד לדרכו האחרונה.

כאן הלכה דמותו, והתגבשה — ואהבתו לארץ גברה. כל פיסת שמים כחולים במולדת, כל ציוץ של צפור וריח האדמה, הרטיטו את לבו וכבשוהו, הפכוהו לקנינם הפרטי, האישי.

קשיי הפרנסה בבית לא הניחו לו להישאר שלוו בלימודיו. על אף הכרתו בחשיבות ההשכלה, לא מוכן היה להמשיך ולשקוד על הלימודים, בעוד אחיותיו נושאות בעול הפרנסה ודואגות לכל מחסורו.

בהחלטיות של מבוגר, על־אף היותו עדיין נער, נטש את בית־הספר ויצא להטות שכם לעול הפרנסה. הוא החל עבודתו בבית האריזה. תחילה כקוטף פרי, ולאחר מכן, לאור הצלחתו בתפקיד והשגיו, זכה לתפקיד אורז ועבר לעבוד ב„יכין״, כשהוא מאושר על האפשרות לסייע בפרנסת המשפחה.

את מקום ביה״ס החלה למלא תנועת הנוער, יותר ויותר זמן הקדיש ל„שומר־הצעיר״ הן כחניך והן כמדריך. התנועה הפכה לביתו השני ולאחר מכן — אף לביתו הראשון.

הוא שאף לקרבו את אויר הארץ, הדרה ויופיה, הושפע עמוקות מהנעשה סביבו ואהבה זה החדיר גם ללבות חניכיו הרבים אשר העריצוהו וראוהו כדמות שיש לחקות אותה.

בתקופת חייו זו, החל לכבוש את הארץ ברגליו. לא היה שביל, אשר לא צעד עליו ולא חש את רגבי אדמת המולדת מתחת לפעמיו. היתה זו התקופה בה החל העם

לגבש לעצמו שיטות התגוננות מפני הבאות. החלו אמוני נשק, התנהגות בשעת קרב, תכסיסי לחימה וכל שאר האמונים הדרושים לעם החייב להגן על ארצו ועל חרותו.

אמונים אלה שולבו במסעות להכרת הארץ, ונערכו במסגרת הסיורים, כדי להסתיר עובדה זו מעיני הבריטים, אשר לא ראו זאת בעין יפה.

אריה שהה ימים רבים מחוץ לבית בשל מסעות ואמונים אלה וגם בבואו, לא הרבה לשהות בחיק המשפחה. באותם ימים הוקמה הקומונה של תנועת „השומר הצעיר" בעיר והוא נמנה על ראשוני המצטרפים והפכה לביתו הראשון.

אולם, תקופת שהותו בקומונה לא ארכה. באותה עת, באה הקריאה להצטרף אל שורות הנוטרים וכדרכו, מיהר להענות לקריאה, ושירת כנוטר בוילהלמה.

הנער הפך לעלם, אשר יצא מהמסגרת המשפחתית ובחר לו את דרכו, דרך בה קשר גורלו בגורל העם והארץ. ומכאן, לא ארוכה היתה הדרך אל הקיבוץ וההגשמה.

במסגרת יציאת התנועה להתישבות, עבר לקיבוץ „שריד" שהפך לביתו האחד והיחיד. במשק ובחייו מצא את סיפוקו ודומה היה כי בא אל המנוחה ואל הנחלה.

רועה צאן היה וביציאה למרחב, ראה את התגשמות חייו. רועה מסור ונאמן, שכן המסירות והדאגה אפיינו אותו. דואג היה לאמו שנותרה לבדה, לאחיותיו שתלכנה בדרכו ותתנה כוחן ומרצן לתנועת הפועלים ולבנין הארץ, ולאחיו שנותר בנכר. תוכניות גיבש בלבו, כי עם עלות אחיו, יקח תקופת חופשה מהמשק, יצא לעבוד, כדי להרויח ולסייע לאחיו להסתדר בארץ.

את תקופת חייו במשק ניצל להשתלמות בשטחים שונים. הוא חש בחוסר ההשכלה וניסה להשלים זאת בכוחות עצמו. בין השאר למד גם ערבית, תוך תקוה לזכות ליצור קשר ושיחה עם שכנינו בימים טובים שיבואו.

השתלב יפה בחברה וידידיו הנאמנים נושאים זכרו בלבם לנצח, שכן חביב היה, ידידותי ואהוב.

עם פרוץ מלחמת השיחרור, מילא במשק תפקיד של מדריך צבאי. היה עליו לאמן את האנשים ולהכשירם להגן על המשק והחיים. אולם, הוא לא האריך בתפקידו. נמרצת היתה בקשתו כי יניחו לו להצטרף אל שורות הלוחמים. לאחר בקשות מרובות מצדו, נענה והצטרף אל הלוחמים.

השתתף בקרב משמר העמק ותגובותיו היו מלאות תקוה וגבורה. האמין, כי סוף הצדק לנצח, כאב את מות חבריו והבטיח לנקום בנצחון.

נשלח לקורס קצינים, לאחר שנמצא מתאים להיות לראש ולמנהיג בשל תכונותיו הטובות, אך הקורס לא האריך ימים. המלחמה התחזקה והיה צורך בתגבור שורות הלוחמים. הקורס הופסק והאנשים קיבלו לשורותיהם חיילים חדשים, עולים אשר זה עתה הגיעו ועמם יצאו אל הקרב, קרב שהיה עבורו הקרב האחרון — קרב לטרון.

גם יציאה זו אל הקרב באה לאחר שעמד על כך בכל תוקף, שכן, שעות ספורות

קודם לכן, חזר מפעולה ונצטווה לנוח. הוא סירב בטענה, כי אין לו מנוח בעת שאנשיו יוצאים לקרב והוא אינו בקרבתם.

קרב מר ונמהר היה זה. החיילים בלתי מנוסים, אינם יודעים להתגבר על פחדם, השפה והנשק זרים להם. מזג האוויר שרבי ביותר, מקשה על התנועה והאויב החזק מכסה הגבעה באש.

כאן, בדרכו האחרונה, הספיק להפגין גבורה נוספת ואהבת אדם. הוא נפצע והמשיך, כדי לא לזרוע מהומה בין שורותיו, ואז, עת ניסה לעודד שניים מהחיילים, אשר מגודל פחדם נותרו בשטח על אף הפקודה לסגת, באה פציעה נוספת.

בכוחותיו האחרונים שכנע את השניים לסגת ונותר בודד ולנצח... שוב לא זכה איש לראותו. תקופה ארוכה לא ברור היה, אם יזכה כי תובאנה עצמותיו לקבורה — אך לפחות לכבוד זה זכה.

קשה היתה המכה וניצחת, דמותו תישאר לעד חרוטה בלב משפחתו, חבריו וידידיו כשהכל דואבים וכואבים על גודל האבדה.

על אריה ועל רבים כמותו נאמר:

„ראי אדמה כי היינו בזבזנים עד מאד
פרחי פרחים בך טמנו רעננים ובהוד...
...אין לנו טובים מכל אלה. את הראית? ואיפה?...
...ברוך קרבנם בסוד מות כיפר חיינו בהוד
ראי אדמה כי היינו בזבזנים עד מאד!”. (טשרניחובסקי)

אופירה (בת אחות)

אריה פאָגעלמאַן ז״ל — געפאַלן אין באפרייאונגס־קריג

געבוירן דעם 12טן יאַנואַר 1923, געפאַלן ביי לאַטרון דעם 31סטן מאַי 1948. זיינע קינדער־יאָרן זענען אים אַדורך, ווי יעדן יידיש קינד אין די גלות־לענדער. ער האָט גע־לערנט אין דער „תרבות״־שול. זיין פאַרגיטיקונג פאַרן טרויעריקן לעבן אין גלות האָט ער געהאַט אין דער אָרגאַניזאַציע השומר הצעיר, אין וועלכער ר׳האָט זיך אָנגעשלאָסן זייער יונג. ער האָט זוכה געווען צו אַ באַליבטן מדריך, צבי מאַרקמאַן, וועלכער האָט זיך באַצויגן צו אים ווי אַ פאָטער און חבר. אריה איז געווען טריי דער באַוועגונג, צוגעבונדן צו איר מיט דער גאַנצער נשמה. פון איר האָט ער געשעפּט כוח פאַר דער צוקונפט און פאַר דער עלייה קיין ארץ־ישראל.

מיט אַמאָל איז אין זיין שטוב פאַרגעקומען אַ ווענדפּונקט, עס האָט זיך גערודערט. די עלטסטע שוועסטער איז אַוועק אויף הכשרה, כדי קענען עולה זיין. די שטימונגען אין דער היים האָבן זיך געענדערט, די טעמעס פון די געשפּרעכן — נאָר וועגן לאַנד און וועגן עלייה. דאָס איז געווען אַ נייעס און ענדערונג אין דער היים, גאָר עפּעס אַנדערש אין דער אַטמאָספער פון גלות.

אַ סך צייט איז פאַריבער זינט די שוועסטער האָט עולה געווען, ביז מ׳האָט אָנגע־הויבן גלויבן אירע בריוו און באַשלאָסן עולה צו זיין, כדי צושטיין צו איר און דער משפּחה. אַז דער באַשלוס איז געפאַלן, האָבן זיך אָנגעהויבן די פיבערהאַפטע צוגרייטונגען, באַגלייט מיט דערוואַרטנדיקער שפּאַנונג.

דאָס עולה זיין איז פאַרגעקומען אונטערן צייכן פון שיידן זיך מיטן עלטערן ברודער שמחה, וועלכער האָט דעמאָלט געדינט אין דער פּוילישער אַרמיי. אַ יאָר נאָכן ענדיקן זיין דינסט, ווען ר׳האָט זיך געגרייט צו קומען אַהער, איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה. ער איז אַוועק אין פּוילישן מיליטער. מיטן אָקופּירן פּוילן דורך די דייטשן, האָט ער זיך אָנגעשלאָסן צו די פּאַרטיזאַנער און דורכגעמאַכט אַ לאַנגן וועג, ביז ר׳האָט זוכה געווען ערשט נאָך דער באַפרייאונג צו קומען קיין ארץ־ישראל.

מיטן עולה זיין פון דער משפּחה (די מאַמע, שוועסטערן און אריה), איז ביים לעצטן פאַרגעקומען אַ געוואַלטיקע ענדערונג. דאָס איז שוין ניט געווען דער גלותדיקער לייבע־לע, נאָר אַ ישראלדיקער אונטערוואַקסנדיקער בחור, וועלכער ווערט שנעל פאַרוואַנדלט אין אַ יוגנטלעכן. ער לערנט אין דער פּיק״אַ־שול אין פּתח־תקוה, וואַקסט אַריין אין ארץ־ישראלדיקן לעבנס־שטייגער. זיין רוקן האָט זיך ווי אויסגעגלייכט, דאָס פּנים האָט אויס־געדריקט גבורה און שטאָלץ.

ווי נאָר ר׳איז געקומען אין לאַנד, האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין „השומר הצעיר״ און דאָרט געפונען זיין גליק, באַפרידיקונג, די בעסטע חברים, מיט וועלכע ר׳האָט שוין גע־שפּאַנט צוזאַמען, ביזן לעצטן וועג.

דאָ, אין לאַנד, האָט זיך אַנטוויקלט און אויסקריסטאַליזירט זיין געשטאַלט און די שטאַרקע ליבע צו ארץ־ישראל. יעדער בלויער הימל־פּאַס אין הימלאַנד, יעדער צווי־טשער פון אַ פויגל און ריח פון דער ערד — האָבן געמאַכט ציטערן זיין האַרץ, אים גע־פאַנגען, פאַרוואַנדלט אין זיין פּריוואַט־אייגנטום...

די פּרנסה־פּראָבלעמען אין דער היים האָבן אים ניט געלאָזט רויק לערנען. הגם ער האָט פאַרשטאַנען די וויכטיקייט פון די לימודים, איז ער ניט גרייט געווען ממשיך צו זיין אין שול, בעת זיינע שוועסטערן טראָגן דעם עול פון פּרנסה און זאָרגן פאַר זיינע באַדערפענישן.

מיט דער אַנטשלאָסנקייט פון אַ דערוואַקסענעם, הגם ער איז נאָך געווען אַ יינגל, פאַרלאָזט ער די שול און נעמט אויף זיך דעם עול פון פּרנסה. אָנגעהויבן האָט ער זיין

אַרבעט אין אַ פּאַק־הויז. צומערשט ביים אַראָפּנעמען די פּרוכט פון די ביימער, דערנאָך, צוליב דערפּאָלג און דערגרייכונגען, ווערט ער פּאַקער אין „יכין" און איז גליקלעך, וואָס ער העלפט מפרנס זיין די משפחה.

דאָס אָרט פון דער שול פאַרנעמט די יוגנט־אָרגאַניזאַציע און ער ווידמעט וואָס מערער צייט דעם „השומר הצעיר" — סיי אַלס מדריך, סיי אַלס חבר. די באַוועגונג ווערט זיין צווייטע היים, שפּעטער — די ערשטע היים.

ער איז דורכגעגאַנגען דאָס גאַנצע לאַנד. ניט געווען קיין סטעזשקע, אויף וועלכער ער זאָל ניט האָבן געשפּאַנט. דאָס איז געווען אין אַ צייט, ווען דער ישוב האָט אָנגעהויבן אויסקריסטאַליזירן פאַר זיך אַ פאַרטיידיקונג־סיסטעם — ס'האָבן זיך אָנגעהויבן איבונ־גען מיט געווער, ווי אַזוי פירן אַ שלאַכט, קאַמפּס־מאַנעווערן און דאָס אַלץ, וואָס איז נייטיק אַ פאָלק צו פאַרטיידיקן זיין לאַנד און פרייהייט.

די אַלע איבונגען האָבן זיך אַריינגעפלאָכטן אין די מאַרשן צו דערקענען דאָס לאַנד און אַדורכגעפירט געוואָרן אין די ראַמען פון אויספלוגן, כדי פאַרבאַהאַלטן פון די ענג־לענדער דעם דאָזיקן פאַקט.

פיל טעג איז אריה געווען אויסער דער היים, צוליב די דאָזיקע מאַרשן און איבונגען. נאָר אַפילו ווען ר'האָט זיך אומגעקערט צוריק אין שטוב, איז ער דאָרט אויך ניט געווען לאַנג. אין יענער צייט זענען געשאַפן געוואָרן אין שטאָט די „קאָמונעס" פון „השומר הצעיר" און ער איז געווען פון די ערשטע, וועלכע האָבן זיך אָנגעשלאָסן און פאַרוואַנדלט די קאָמונע אין זיין ערשטער היים.

דאָס זיין אין דער קאָמונע האָט לאַנג ניט געדויערט. ס'איז געקומען דער רוף צו מאָ־ביליזירן זיך אַלס נוטרים און לויט זיין שטייגער, האָט ער זיך באַלד אָפּגערופן און געדינט אַלס וועכטער אין ווילהעלמאַ.

דערנאָך שליסט ער זיך אָן צו די, וואָס גייען אויף התיישבות און קומט אָן אין קיבוץ שריד, וואָס ווערט זיין איינציקע היים. דאָ האָט ער געפונען זיין באַפרידיקונג. ס'האָט זיך אויסגעוויזן, אַז ר'איז דערגאַנגען „אל המנוחה ואל הנחלה".

ער ווערט אַ פאַסטעך און אין דעם געזען אַ פאַרווירקלעכטן טרוים פון זיין לעבן. אַ טרייער, איבערגעגעבענער פאַסטעך, ווייל אים האָט דאָך כאַראַקטעריזירט טריישאַפט און זאָרג. ער זאָרגט פאַר זיין מאַמע, וועלכע איז געבליבן אַליין, פאַר זיינע שוועסטערן, וועלכע זענען געגאַנגען אין זיין וועג און געגעבן פון זייער כוח און ענערגיע דער אַרבע־טער־באַוועגונג און דעם אויפבוי פון לאַנד, ווי אויך דעם ברודער, וועלכער איז געבליבן אין דער פרעמד. אַ פּלאַן האָט זיך ביי אים אויסקריסטאַליזירט, אַז מיטן עולה זיין פון זיין ברודער, וועט ער נעמען אורלויב אין קיבוץ, כדי אַליין פאַרדינען און העלפן דעם ברודער זיך איינאָרדענען אין לאַנד.

דאָס זיין אין קיבוץ האָט ער אויסגענוצט אויף צו פֿאַרפֿולקאָמען זיך אין פֿאַרשידענע געביטן. ער האָט געפֿילט, אַז אים פֿעלט בילדונג און פּרובירט לערנען מיט אייגענע כּוחות. צוו. אַנד. האָט ער אויך געלערנט אַראַביש, מיט דער האָפֿענונג אויסצוגעפֿונען קאָנטאַקטן מיט שכנים — אין בעסערע צייטן, וואָס וועלן קומען.

ווען ס׳איז אין יאָר 1948 אויסגעבראָכן די באַפֿרייאונגס־מלחמה, איז ער געווען אין קיבוץ מיליטערישער אינסטרוקטאָר. ער האָט באַדאַרפֿט אויסאיבן די מענטשן און זיי צוגרייטן צו פֿאַרטיידיקן דעם קיבוץ און די לעבנס. ער איז אָבער לאַנג ניט געווען ביי דער אויפֿגאַבע, פֿאַדערנדיק ענערגיש מען זאָל אים דערמעגלעכן צושטיין צו די קעמ־פֿערס. נאָך פֿיל ווענדונגען זיינע, האָט מען אים ענדלעך דערלויבט. ער האָט זיך באַ־טייליקט אינעם קאַמף פֿאַרן קיבוץ משמר העמק און זיין שלאַכט־דערפֿאַרונג איז געווען פֿול מיט האָפֿענונגען און גבורה. ער האָט געגלויבט, אַז גערעכטיקייט וועט סוף כּל סוף זיגן, ער האָט געוויטיקט דעם טויט פֿון זיינע חברים און געשווירן נקמה צו נעמען דורך אַ זיג.

ער איז געשיקט געוואָרן אויף אַן אָפֿיצירן־קורס, ווייל ר׳איז געווען ראוי דערצו אַ דאַנק זיינע גוטע אייגנשאַפֿטן. דער קורס האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. די מלחמה איז זיך צעוואַקסן און מ׳האָט באַדאַרפֿט שטאַרקן די קעמפֿנדיקע רייען. דער קורס איז אי־בערגעריסן געוואָרן און זיינע אָנטיילנעמער, באַזאַמען מיט נאָר וואָס געקומענע עולים, זענען אַוועק אויפֿן פֿראָנט ביי לאַטרון, וואָס איז געווען זיין לעצטע שלאַכט.

זיין אַוועקגיין אַהין איז פֿאַרגעקומען אויך דערפֿאַר, ווייל ער האָט עס אויסדריקלעך געפֿאָדערט. מיט עטלעכע שעה פֿריער האָט ער זיך אומגעקערט פֿון אַן אַקציע און מ׳האָט אים באַפֿוילן זיך אָפּרוען. ער האָט אָבער דערפֿון זיך אָפּגעזאָגט מיטן מאָטיוו, אַז ער קאָן ניט רוען, בעת זיינע חברים גייען אַרויס אין קאַמף און ער וועט ניט זיין מיט זיי.

דאָס איז געווען אַ ביטערער און שווערער טאָג מיט אומדערפֿאַרענע זעלנער, וועלכע האָבן נאָך ניט געוווּסט ווי אַזוי גובר צו זיין דעם פּחד, ווען די שפּראַך און דאָס געווער איז געווען פֿרעמד. אַ שטאַרקער כּאַמסין באַשווערט יעטוועדע באַוועגונג. דער שונא איז שטאַרק, ער שפּייט מיט פֿייער.

דאָ, אין זיין לעצטן וועג, האָט ער באַוויזן אַרויסצוּווייזן נאָך גבורה און מענטשן־ליבע. ער ווערט פֿאַרוווּנדעט און זעצט ווייטער פֿאָר צו קעמפֿן, כּדי ניט אַרויסרופֿן קיין מהומה אין די רייען. ווען ער האָט פּרובירט דערמוטיקן צוויי זעלנער, וועלכע זענען אויס מורא געבליבן אין שטח, הגם ס׳איז געווען אַ באַפֿעל זיך צוריקציען — ווערט ער נאָך אַמאָל פֿאַרוווּנדעט.

מיט די לעצטע כּוחות האָט ער איבערצייגט די צוויי זיך אומצוקערן און געבליבן אַליין... אויף שטענדיק. קיינער וועט אים שוין ניט זען מער. אַ לאַנגע צייט איז ניט געווען קלאָר, צי זיין געביין וועט זוכה זיין צו קבורה — נאָר ער האָט דאָ יאָ זוכה געווען.

שווער איז געווען דער קלאַפּ. זיין געשטאַלט וועט אויף תמיד זיין איינגעקריצט אין די הערצער פון דער משפחה, חברים און פריינד, וועלכע ווייטיקן איבער זיין טויט.

אופירה (שוועסטערן־טאַכטער)

„אני, חיה בלוך..."

אף כי מאז כבר חלפו עשרים וחמש שנים, ניצבת היא לנגד עיני בגבורתה העילאית, כשעיניה הכחולות מסתכלות בבוז לגלגני בתליין, הלבוש בגדי שררה חומים, עטור אותות הצטיינות עם צלבי הקרס המציינים את היותו קצין ס.ס. יושב הוא בנוחיות בכורסה המרופדת על יד שולחן הכתיבה הירוק. בתנועת יד מאוזנת הוא מפזר את העשן הכחול העולה מסיגריה שלו. המשרתת מורידה בהכנעה את שיירי המטעמים מקצה שולחנו ובחיפזון עוזבת את חדרו.

חיה וחנה בלוך
חייה און חנה בלאָך

חנה בלוך — בת למשפחה יהודית פשוטה, ואשר אביה הוציא את לחמו ממסחר בסוסים. היא היתה הצעירה במשפחה, ולה אח מבוגר ואחות נשואה בשם חייקה.

חייקה, שעם עלות השלטון הסובייטי בעיירה, נבחרה כחברת ועד העיריה — גורלה נחרץ למות בידי הס.ס. שנכנסו לדוקשיץ.

זה כמה ימים היא נודדת מכפר לכפר ותינוקה על זרועותיה. אין איש נותן דעתו לצרותיה, אין לה מנחם, ואין לה בית או פינה למחסה. רצוצה ושבורה היא חוזרת לבית הוריה. רק לפני שעה קלה באו שני שוטרים לאסרה. אין לה יותר כוח לסבול והיא גומרת אומר להתייצב במשטרה מרצונה. חנה הצעירה שוקעת בהרהורים. פתאום היא קמה, מוציאה בהחלטיות את תעודת הזהות מידי אחותה, נושקת לתינוק ובצעדים מהירים הולכת לתחנת המשטרה. שם מושיטה לשוטר התורן את צו ההתייצבות של אחותה ואומרת: „אני חייקה בלוך"...

עכשיו היא עומדת מול קצין הס.ס. אין היא מרגישה מה קרוב קיצה. מחשבה אחת ויחידה בראשה: להצליח לרמות את האוברשטורמפירר שאכן היא היתה חברת מועצת העיר ועליה לתת את הדין.

הלב פועם בחזקה, העינים נעוצות בחוקר ועוקבות אחרי כל תנועותיו. הוא עדיין שקט, מנומס, הנאה יתרה ניכרת בפניו.

הוא קורא לה להתקרב, היא חיוורת במקצת, צמתה הבלונדינית מוזהבת בקרני השמש הנופלות מבעד לחלון. ברכיה רועדות ברטט קל, אך רוחה איתנה. משתדלת להיות שקטה. לא קשה לה, כי אכן זו טבעה.

רק לפני שלוש שנים גמרה את לימודיה בבית הספר הכללי. אחרי בואו של הצבא האדום גמרה קורס להנהלת חשבונות, ולאחרונה עבדה באחד ממשרדי העיריה במקצוע זה. כמה מאושרת היתה, שאכן עצמאית היא ומרויחה את לחמה בכבוד. היא תמיד מחייכת, מסודרת, נאה וקולה ערב לשירה ולשמחת חיים. והנה הקיץ הקץ — והיא רק בת שמונה־עשר אביבים.

הקצין פונה אליה כשחיוך שטני נסוך על פרצופו: „בטח נערה יפה כמוך לא תרצה למות, ועל כן אני מייעץ לך לספר הכל מה שידוע לך על אנשי האקטיבה הסובייטית: מי הם? איפה הם? ומה תכנית הפעולה שלהם נגדנו? הלא בעצמך תביני שאין טעם להתכחש. הקומוניסטים לעולם לא יחזרו הנה, ואין לך צורך לסכן את חייך. אם תשתפי פעולה איתנו, נמציא לך עבודה, ואולי אפילו במשרדי".

היא עמדה דוממת, בלי להוציא הגה. אט־אט נמוג החיוך מפרצופו, הוא הוריד את עפעפיו לשולחן. בפתאומיות הבזק דפק באגרופו על השולחן. מלים של גפרית וזעם החלו לפרוץ מפיו. קם וניגש אליה, תפסה בצמתה והתחיל לטלטלה אנה ואנה.

הלב התכווץ בקרבה, כמעט שפרצה בבכי, אך היא התגברה ודמעותיה התאבנו ולא זלגו. היא החליטה לקרוא תגר ל„חיה המזוהמת" בצלם אנוש.

הוא הוריד מהלומה כבדה על פניה, והיא נפלה כעץ כרות ללא הכרה.

לשפתיים.

— נו, תדברי, יהודיה ארורה!

היא לא זזה ולא ענתה מלה.

היא המשיכה לשתוק. הוא קירב את הסיגריה הבוערת אל לחייה החיוורות, למצח, הוציא כל חמתו. עכשיו אין מה לעשות יותר. ציוה להוציאה למרתף, עד שתחזור אליה ההכרה.

*

עם שחר התאוששה. קרני השמש נפלו דרך סורגי החלון הקטן מלמעלה. היא כאבה בכל גופה. כאבו השפתיים שנסדקו והתנפחו, דם כיסה את פניה. רעש מחריש אזניים וכאב ראש חזק כמעט וטשטשו את כל אשר מסביב לה.

בקושי רב הצליחה לקום על רגליה והתקרבה אל החלון המסורג.

ברחוב לא נראה אף אזרח. בלי הרף נעו כלי מלחמה: טאנקים, משוריינים, חיילים חמושים חובשי כובעי פלדה על אופנועים — הכל זרם למזרח...

מכוניות מפוארות מלאות קצינים בבגדי שרד, שנראו רעננים, חייכנים, כאילו נסעו לנשף או לחג, חלפו ביעף.

קשה להסתגל לרעיון. האומנם הם נצחו? אולי בכל זאת הכל ברק זמני בלבד?

ביעף מטורף עוברות להקות, להקות מטוסים. האדמה כאילו מזדעזעת מרעש המנועים. ואין עוצר ואין מתנגד. הדרך חופשית להתפשטות הזוהמה הנאצית. ערים וכפרים נבלעים חיים, או נשרפים בגל אש והתפוצצויות. הצבא האדום מתארגן להדוף את הכוח האדיר הזה, אך הוא חסר אונים.

בחוץ זורחת השמש, יום קיץ לוהט של אמצע חודש יולי, אולם במרתף שוררת קרירות לחה שוברת העצמות, וכאב של רעב מציק עד אין כוח לסבול. הראש סחרחר ועולמה חשך. היא נופלת ללא אונים על הרצפה.

לפתע נשפכים עליה ברעש מים קרים. היא מתעוררת בחרדה. הוי, רוצחים, מה עשיתם? למה לא נתתם לי לשקוע בחושך הבלתי ידוע, מבלי להקיץ עוד?...

*

ושוב היא באותו החדר המרווח ואותו פרצוף לעומתה. אך היא חוזרת על מחשבתה: לא, כלום לא יעזור לך, מנוול. ממני לא תצליח להשיג את הידיעות שאתה צריך להן... לא, לא, לא!

שוב מכות ואיומים. וכך יומם ולילה חוזרים מעשי ההתעללות של המכונה האכזרית של הנאצים.

חנה פתחה את פיה ומלים כלבה מהר געש, שטפו בשצף קצף בפני הקצין הנדהם.

— „אנחנו מיליונים ואין בכוח השטן שלכם להשמיד את כולנו. את נקמתנו עבור דמנו יקחו מכם הבאים אחרינו. אם מצליחים אתם היום — לא לעולם חוסן. מר יהיה סופכם. בדמכם תשלמו בעד מעשיכם האכזריים. יורקת אני בפרצופך! טוב לי למות מאשר לחיות בין חיות שכמותכם. ארורים תהיו לנצח!"

כדור מאקדחו של הנאצי השתיק את קולה, אולם דבריה לא נשכחו עם מותה. מאז ועד עתה הם נישאים בחלל...

*

באותה עיירה דוקשיץ קיים בית ספר הנקרא על שמה של חנה בלוך, ובו כל יום מיסדר, אשר שמה של חנה נקרא ראשונה, וקול התלמידים עונה במקהלה: „נפלה מות גבורים על קידוש העם והמולדת..."

צבי מרקמן, קיבוץ חצור

דער מאַרטירער-טויט פון חנה בלאָך

אַ טאָכטער פון אַ ייד אַ פשוטן — אַ בעל עגלה, וועלכער האָט אַ גאַנצע וואָך, סיי זומער, סיי ווינטער, אין שניי און אין רעגן, אין היץ און קעלט, געהווידעט זיך מיט פערד־און־וואָגן איבער די שליאַכן אין דער סביבה פון דאַקשיץ. געפאָרן פון יאַריד צו יאַריד, פון שטעטל צו שטעטל. אונטערוועגס זיך אָפּגעשטעלט אין דערפער אויף אַ „פּאָפּאָסקע״ פאַרן פערד און דערווייל געכאַפּט אַ שמועס מיט די פויערים, געפרעגט, צי ווער פון זיי האָט אַ פערדל צו פאַרקויפן אָדער צו בייטן, אפשר וועט ווער פון אים אַ לאָשיקל קויפן ? ?!

נישט איינמאָל אין אַ זאַווירוכע אין ווינטער, איז ער געווען געצוווּנגען איבער־צונעכטיקן אין דאָרף. אַזוי האָט ער במשך פון יאָרן זיך דערוואָרבן פריינדשאַפט ביי פיל פויערים, איינגעלעבט זיך אין דער געגנט, געפילט זיך צווישן זיי ווי אַ פיש אין וואַסער.

עס פלעגט אויך אַ מאָל טרעפן, אַז „באַגיסנדיק״ אַ געקויפט אָדער פאַרקויפט פערדל, פלעגט מען מאַכן אַ פיינעם „לחיים״ און אַ ביסל בגילופין, אַן ערב־שבת, זיך אויסגעצויגן אין דעם מיט שטרוי אויסגעבעטן וואָגן, דערביי פאַרציען אַ זמרל פון הלל, צי אַ „יהי רצון״ פון ראש־חודש בענטשן, אַ מאָל אַפילו אַ „כבקרתל״ אויסדרייען. די זון האָט זיך שוין געהאַט געזעצט נידעריק, איז מען אַ פאַרשפּעטיקטער אַריינגע־פאָרן נאָך ליכט־בענטשן, ווי מען זאָגט — „מיט די האַלאַבליעס אין לכה דודי״...

שבת אין שטוב, אַ שאַרפער ריח פון פריש געקאָכטע, געפעפערטע פיש, קופערנע לייכטער מיט די ברענענדיקע ליכט, די קידוש־חלה פאַרדעקט מיט אַ ווייסן שבת טישטעכל. די פרוי — אַן אויסגעפּוצטע, מיטן סידור אין דער האַנט, און די צוויי טעכטער ווי רויזן — דאָס אַלץ האָט אָנגעפּולט זיין נשמה מיט אויסטערלישער וואָ־רעמקייט, אַן אמתע נשמה יתירה.

נאָכן דאַוונען האָט זיך פון זיין מויל געטראָגן אַ שירה, אַ דערהויבענע, אַ שמועס מיט מלאכים — מלאכי עליון, מלאכי השלום, וועלכע שוועבן אין חלל פון זיין שטוב — געסט, וואָס זענען געקומען אים בענטשן מיטן הייליקן שבת.

אַזוי האָט עס זיך געצויגן יאָרן און יאָרן. ווער ווייסט וויפל נאָך נחת וואָלט אים באַשערט געווען צו האָבן פון קינדער און אייניקלעך, ווען ניט די אומברחמנותדיקע, מערדערישע האַנט, וואָס האָט דעם זיידענעם לעבנס־פאָדעם איבערגעשניטן...

שוין העכער צוויי וואָכן ווי עס ציען זיך אָן אויפהער, מיט אַ פאַרטויבנדיקן רעש, די שווער קרעכצנדיקע, שטאָלענע פאַנצער־מאַשינען, באַצייכנט מיט שוואַרצע מרה־שחורהדיקע האַקנקרייצן, פון די פוסטע לאַנגע רערן קוקן אַרויס חורבן און פאַרניכ־

טונג. מאַטאַציקלען מיט קוילן־וואַרפערס טראָגן זיך מיט טייוולאָנישער שנעלקייט. אין זיי — ברוינע געשטאַלטן אין שטאָלענע געפּאַנצערטע העלמען — די קולטור־טרעגער פון דער נאַצישער ציוויליזאַציע, וואָס האָט ווי אַן אויפגעברויזטער טייך זיך אַרויס־געריסן פון זיינע ברעגן, פאַרגיסט מיט בליי און פייער און פאַרכאַפּט אַלץ גרעסערע שטחים. די ערד טרייסלט זיך אונטער דער לאַסט פון די שווערע כלים, די לופט ווערט אָנגעפולט מיטן שרעקלעכן רעווען פון זייערע מאָטאָרן. עסקאַדרעס שווערע באָמבאַר־דיר־עראָפּלאַנען זייען פאַרניכטונג און פייער. עס ציען זיך אָן אויפהער מאַשינען מיט אָנגעפּרעסענע, זעלבסט־צופרידענע סאָלדאַטן און אָפיצירן — ביז די ציין באַוואָ־פנטע. זיי פאָרן ווי אויף אַ פריילעכער פאַרוויילונג, אַ באַל, אַ יום־טוב.

אַלץ ציט אויף מזרח, כמעט אָן שום ווידערשטאַנד. קיין אָפּהאַלט. די רויטע אַרמיי אַנטלויפט, איז הילפלאָז קעגן דער מעכטיקער מאַשין, וואָס האָט פלוצלינג, מערדעריש, זיך צעלאָזט אין אַן אָנגריף אויף איר.

ענדלעך איז דער שטורעם פאַרביי. אַוועק ווייט פאַרויס, איבערלאָזנדיק דאָ און דאָרט גאַרניזאָנען און די נייע מאַכט־אָרגאַנען. אויך דאָקשיץ איז באַגליקט געוואָרן מיט אַן עס־עס גאַרניזאָן.

מיט גאַווהדיקער טעמפּקייט צוליבן פאַרשיכורנדיקן נצחון, נעמען זיי הערשן איבער דער באַצוווּנגענער באַפעלקערונג. איינע פון די מעטאָדן זי „איבערצוצייגן" — דריי מענטשן ווערן עפנטלעך דערשאָסן, נאָך דעם ווי זיי ווערן געצוווּנגען אַליין צו גראָבן זייערע קברים.

באַלד הייבט זיך אָן אַ געיעג נאָך קאָמוניסטן, יידן און סאָוויעטישע טוערס. חייקע בלאָך, די עלטערע שוועסטער פון חנהן, ווערט גערופן זיך מעלדן אין געסטאַפּאָ. איר גורל איז געחתמעט. זי איז געווען דעפּוטאַטין אין שטאָטראַט בעת דער סאָוויעטישער מאַכט. זי איז פאַרהייראַט, ערשט נישט לאַנג געבוירן אַ קינד.

אין שטוב הערשט טויט־שרעק. דער פאָטער שפּאַנט פערד־און־וואָגן און אין דער נאַכט־פינצטערניש פירט ער די טאָכטער מיטן אייניקל צו זיינע באַקאַנטע פויערים אָפּפירן. אפשר וועט אים געלונגען זי אויסבאַהאַלטן, ראַטעווען פון אומקום.

נאָר אומזיסט די מי. פון דאָרף צו דאָרף, פון שטוב צו שטוב, פאָרן זיי — נאָר אומעטום זענען די טירן פאַרמאַכט. ער לייגט פאָר געלט, אַפילו דאָס פערד־און־וועגעלע, איז גרייט צו געבן אַלץ, וואָס ער האָט — נאָר ער געפינט נישט קיין בעלן. מען העלפט מיט אַ קרעכץ, מיט אַ גוט וואָרט, אָבער קיינער וויל נישט ריזיקירן.

צעבראָכענע קערן זיי זיך צוריק אַ היים...

נישט זעענדיק קיין אַנדערן אויסוועג, באַשליסט חייקע זיך צושטעלן אין געסטאַפּאָ. חנה פילט, וואָס עס דאַרף געשען. זי קוקט אויף איר אומגליקלעכער שוועסטער, טרערן שטעלן זיך אין די אויגן. ווי לאַנג איז דען, ווי זי איז אַזוי גליקלעך געווען, ווען חייהקע

איז אַ מוטער געוואָרן? וויפל צערטלעכקייט און ליבע האָט זיך אין איר דערוועקט צום פּיצל קינד? ווי אַ פויגל צעשפּרייט זיינע פליגל — אַזוי איז זי נעכט געזעסן אַנגעבויגן איבערן וויגל, באַוואַכט דאָס נייע גליק, זיסע שלאָף־לידער געזונגען. איצט דאַרף זי דאָס קינד איבערלאָזן, אָן אַ ברוסט, אָן שוץ. ניין! דאָס וועט נישט געשען! איך וועל נישט דערלאָזן! איך וועל זי פאַרבייטן — האָט חנה צו זיך געזאָגט. מיט דעצידירטע טריט איז זי צו צום וויגל, מילד אַ קוש געטאָן דאָס קינד און מיטן פּאַפּירל אין האַנט האָט זי זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון דער געסטאַפּאָ...

ס'איז געווען אַ זומער־טאָג, אין יולי. די זון האָט געבלענדעט די אויגן מיט אירע שאַרפע שטראַלן. חנה איז געגאַנגען, זיך ניט אומגעקוקט, ווי זי וואָלט זיך געשראָקן ניט חרטה האָבן אויף איר שריט.

די גאַס איז געווען פּוסט פון מענטשן. זי איז דערגאַנגען ביזן בריק, וואָס האָט אָפּגעטיילט איר געבוירן־אָרט סלאָבאָדע פון אַנדערן טייל שטעטל. דאָס טייכל בערע־זינע האָט רויק געשטראָמט אויף מזרח. פון בידע זייטן, צופוסנס פון שטעטל, האָט זיך צעשפּרייט אַ גרינער לאָנקע־טעפּיך, ווייך אויסגעבעט און באַשפּריצט מיט געלע לאָפּוכע־בלימעלעך, וואָס האָבן זיך צעעפנט אַ דאַנק דער וואַרעמער זון.

אַ ווײַלע איז חנה שטיין געבליבן, גענומען קוקן אַראָפּ. אין אירע געדאַנקען זענען אויפגעשווומען פאַרשידענע בילדער פון איר יוגנט און קינדהייט.

אָט לויפט זי, אַ דריי־יאָריק מיידעלע, אויף דער זעלבער לאָנקע, מיט אַ שפּרונג־שנור, פאַרפּלאָנטערט זיך און וואַלגערט זיך אין הויכן שמעקעוודיקן גראָז. אָט זעט זי זיך באָדנדיק מיט אירע חברטעס, וועלכע שטיפן אין וואַסער און באַשפּריצן זיך — ווער וועמען וועט פאַרטריבן. אָט פאַלט זי אין די קלײדער אין טייך אַריין, קריכט קוים אַרויס און לאָזט זיך צו דער מאַמען מיט אַ געוויין.

אָט שטייען גאָר פאַר אירע אויגן ווייבער מיט יידן, אַלע פון שטעטל, מיט סידורים אין די הענט, טרייסלען און שאָקלען אויס די עבירות פון זייערע קעשענעס.

יאָ, שמחת־תורה. מיט אַ קאָלירטע פאָן אין דער מאַנצבילישער שול, אויף דעם בעלעמער. די הענטלעך אויסגעשטרעקט, כדי אַ קוש טאָן די תורה.

אַלץ ווייזט איר אויס אַזוי ווייט. נערוועז, אומבאַוווּסטזיניק, פלעכטן זיך אירע דינע, ווייסע פינגער אין לאַנגן בלאָנדן צאָפּ... זי רייסט זיך אָפּ פון אָרט, שפּאַנט פאָרויס... זי ווייסט צו וואָס זי שפּאַנט איצט... אָט גייט זי פאַרביי דעם בנין ווו ס'איז געווען דער לאָקאַל פון קן, ווו זי האָט אין די אָוונטן און שבתים מיט חברים און חברטעס פאַר־ברענגט. נאָכן אָפּלערנען אין דער פוילישער „פּאָווּשעכנער" שול, האָט זי געלעכצט נאָך אַ יידיש וואָרט, אַ בלעטל יידישע געשיכטע. יאָ, זי דערמאָנט זיך, ווי האָט זי געהייסן? דאַכט זיך דינה, די טאָכטער פון רבי אליעזר, די כלה פון בר־כוכבא. ווען די רוימער האָבן זי געפאַנגען, האָט מען זי געצווונגען פון הערשערס טורעם צו רופן

איר געליבטן, ער זאָל עפענען די פאַרשטאָפּטע וואַסער־קוואַלן און אַזוי אַרום זיך קויפן איר פרייהייט. זי האָט דעם גורלדיקן מאָמענט אויסגענוצט צו שטאַרקן בר־כוכבאָס קעמפער, רופנדיק זיי צו נקמה, צום זיג איבערן שונא, אָפּגעבנדיק איר לעבן פאַרן כבוד פון איר פאָלק. אָ, וויפל גבורה האָט זי געדאַרפט באַזיצן?

איר אַליין ווילט זיך אָבער לעבן. עס ווילט זיך אַזוי לעבן. וויפל צייט איז איר נאָך פאַרבליבן?... אַ וויס וואָלקנדל האָט טיילווייז פאַרדעקט די זון, אַ מילד ווינטל גלעט איר פּנים. זי האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ, ווי פון אַ חלום דערוואַכט. איר אַנטקעגן האָבן שוין שוואַרץ געבלאַנקט די פענצטער פון געסטאַפּאָ.

*

זי האָט פאַרקערעוועט אויף לינקס. נאָך אַ פּאָר מינוט פון דער פרייער לופט געניסן. זי האָט טיף געאָטעמט, מיט שנעלע טריט דערגאַנגען צו איר געוועזענער שול, וואָס איז איצט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאַזאַרמע.

הויכע קלאָן־ביימער האָבן מיט ווייסע בלומען זיך באַצירט, זשומעדיקע בינען זענען פון בלום צו בלום געפלויגן. אויך איצט געפונען זיי ווו דעם האָניק צו קלייבן. האָט זי זיי דווקא איצט באַמערקט. אַזעלכע קליינע, נישטיקע באַשעפענישן, האָבן איר אויפמערק־זאַמקייט צוגעצויגן? אינטערעסאַנט, ווען זי האָט וועגן זיי געלערנט, זייער ליבע צו מי, זייער האַרבע שטראָף פאַר פּאַראַזיטן... אַנדערש זענען היינט די מענטשן... קיינער טראַכט נישט וועגן צווייטן... קיינער האָט זי נישט געלאָזט אויסבאַהאַלטן.. און דאָס קינד, אין וואָס באַשטייט זיין שולד?..

מיט האַרץ־קלאַפּעניש, אין געאייל, נישט צו פאַרשפּעטיקן — האָט זי געעפנט די טיר פון דער אָפּטיילונג...

*

אַ ציכטיק מעבלירטער צימער. אין אַ ווייכן פאָטעל ביים גרינעם שרייב־טיש, אויפגע־לייגט, אין גלאַנציק געפרעסטן ברוינעם אָנצוג מיט שוואַרצע האַקנקרייצן אויף די אַרבל, פאַרציענדיק מיט הנאה אַ ציגאַר — איז געזעסן אַ הויכער, שלאַנקער געלהאַריקער עס־עס אָפיציר. זיינע בלאַנקענדיקע שטיוול האָבן אַרויסגעשטעקט פון צווייטן זייט טיש. מיט אומגעדולד האָט ער געקלאַפּט מיט איין שטיוול־נעזל אין צווייטן. יעדער ווילע אויפגע־הויבן דאָס טעלעפאָן־טרייבל, עפּעס אַריינגעברומט קורץ און אָפּגעהאַקט, באַגלייטנדיק יעדע פאַראָרדענונג מיט אַן אונטערטעניקן בליק צום הענגענדיקן פּאָרטרעט פון באַ־וואַנצטן פירער...

— אַ, אַזאַ שיין מעדכען! — האָט ער באַגייסטערט אויסגערופן, ווען חנה האָט זיך אַנטקעגן אים געשטעלט.

מיט אַ שאַרפן בליק זי אָפּגעמאָסטן, און מיט פאַלשער העפלעכקייט צו איר זיך געוואַנדן:

— איך דענק, אַז אַזאַ יונג שיין מידל, וועט נישט באַשטיין מיט איר לעבן ריזיקירן און בעסער אונדז די ריכטיקע ידיעות איבערגעבן. ווער? וויפל? וואָס זענען די פּלענער פון דיינע קאָלעגן פון סאָוויעטישן אַקטיוו? דיר, אַלס שטאָטראַט־דעפּוטאַטין איז זיכער אַלץ באַוווסט... באַהאַלטן פון אונדז דעם אמת, האָט נישט קיין זין. אייערע קאָמוניסטן וועלן זיך שוין קיינמאָל נישט צוריקקערן. אונדזער זיגרייכע אַרמיי גייט פאָרויס, אין אַ קורצער צייט וועט גאַנץ רוסלאַנד ליגן ביי אונדזערע פיס...

חנה איז געשטאַנען אומבאַוועגלעך. די געדאַנקען האָבן פיבערהאַפט געאַרבעט. הייסט עס, ער גלויבט, אַז איך בין חייקע. איז מיר טאַקע געלונגען זי צו ראַטעווען, דערמעגלעכן איר דאָס קינד צו דערציען? אַ דערמוטיקטע פון דעם געדאַנק, האָט זי אין גאַנצן פאַרלוירן די שרעק, געפילט זיך זיכער.

דער אָפיציר איז געשטאַנען די פיס צעשטעלט, איין האַנט אין טאַש און אין דער צווייטער דעם ציגאַר. מיט שפּאַנונג געוואַרט, זי זאָל אָנהייבן ריידן...

— איך ווייס נישט — האָט זי קאַלטבלוטיק געענטפערט.

— ס׳איז אַ ליגן. דו ווייסט פיל און זייער גוט. ווער זענען אייערע מענטשן? שנעלער זאָג! נו, דו ביסט דאָ נישט אויף קיין פאַרווייַלונג. דו געפינסט זיך אין אויספאָרשונג־אַמט פון דער עס־עס, מיר פאַרמאָגן אַלע מיטלען, אַז זאָלסט אַלץ דערציילן. ווו באַהאַלטן זיך אויס אַלע דיינע קאָמוניסטן?

— איך ווייס נישט! — האָט זי ווידער געענטפערט.

— דו ווייסט יאָ! — האָט ער זיך צעשריגן. דאָס פּנים איז געוואָרן רויט, די באַקן־ביינדלעך האָבן זיך נערוועז באַוועגט. — דו וועסט נישט וואַגן שפּאַס צו טרייבן פון אַן עס־עס אָפיציר. פאַרפלוכטע יודין!

זיין שטים איז געוואָרן העכער און דראָענדיקער. די אָדערן אויפן לאַנגן האַלדז האָבן זיך אָנגעצויגן, די אויגן פאַרשמורעט. ווי אַ טיגער שפּרינגט ער אויף זיין קרבן, געכאַפּט זי פאַר די האָר און גענומען שליידערן אַהין־און־צוריק.

אַ שטאָלצע, מיט פאַראַכטנדיקן בליק, האָט זי אויף אים געקוקט, גאָרנישט געענט־פערט. איר האַלטונג האָט אים אַלץ שטאַרקער צערייצט.

— ווער זענען דיינע קאָלעגן? — האָט ער היסטעריש געברומט, און מיט דער גאַנצער קראַפט איר געגעבן אַ זעץ אין פּנים.

אַ רויטער שטראָם האָט אַ פלייץ געטאָן פון איר נאָז, זיך צעגאָסן איבערן פּנים.

דערזעענדיק איר אייגן בלוט, האָט זי אַ נאָך שטאַרקערע עקשנות באַהערשט — נישט אונטערגעבן זיך. מיט אַ חוזק־בליק האָט זי אָפּגעמאָסטן איר פֿאַרפֿאַלגער און פּייניקער.

דער טעלעפֿאָן האָט זיך צעקלונגען... מען האָט פֿון אים פֿאַרלאַנגט אַ באַריכט — דעם רעזולטאַט פֿון דער אויספֿאָרשונג. ער האָט באַפֿוילן, מען זאָל זי פֿאַרשפּאַרן אין קעלער, זי זאָל צייט האָבן זיך באַטראַכטן.

פּיין און ווײ, אַנגסט און צאָרן, האָבן געדריקט דאָס האַרץ. הונגעריק און מיד... די פֿיס ווילן מער נישט דינען. אָנהאַלטנדיק זיך מיט בײדע הענט אין דער קאַלטער גלאַטער וואַנט, האָט זי זיך אַראָפּגעגליטשט אויף דער בעטאָנענער פּאָדלאָגע.

די זון האָט דורכן קליינעם פֿאַרקראַטעוועטן פֿענצטערל געשיקט די לעצטע פֿאַרגייענדיקע שטראַלן, דער וואַרעמער זומער־טאָג האָט אין אַ פֿינצטערער נאַכט זיך פֿאַרביטן. שוואַרצע וואָלקנס האָבן צוגעדעקט דעם האָריזאָנט. קיין שטערנדל, קיין שטראַל פֿון האָפֿענונג.

זיצנדיק אַזוי, זענען די אויגן־דעקלעך, ווי מיט בלײ אָפּגעגאָסענע, נאָך שווערער געוואָרן און אין אָנמאַכט זיך אַראָפּגעלאָזט...

אין באַוווּסטלאָזער טונקלקייט האָט זי זיך ווידער דערזען שטיין אין צעבליטן גערטנדל אַרום איר שטוב. די טשערעדע קערט צוריק פֿון פֿעלד, עס שמעקט מיט היי און פֿריש געמאָלקענער מילך. אַ יונג ציגעלע, אַ ווײַסע, קומט צו צום פּלויטל אַ גרעזל אָפּצופּן, עס גלוסט זיך איר דאָס ציגעלע אַ גלעט טאָן. זי שטרעקט אויס די האַנט — דאָס ציגעלע אַנטלויפֿט איבערגעשראָקן. אַלץ הייבט אָן זיך דערווייטערן: דער פּלויט, די שטוב, טאַטע־מאַמע. קוים ווי זי באַמערקט פֿון דערווייטנס, ווי דורך אַ נעפּל, דעם זון־פֿאַרגאַנג, עס קײַקלט זיך אַ פֿײַערדיקער ריזן קנויל, רוקט זיך מיט אַ פֿאַרבלענדנדיקער שנעלקייט, איבערלאָזנדיק נאָך זיך אַ וויסטעניש, פֿאַרהילט אין שוואַרצן רויך... עס פֿאַרכאַפּט דעם אָטעם. זי קערט זיך אום, וויל אַנטלויפֿן. נאָר אַנטקעגן שטראָמט אַ טײַך, ברויזט מיט שוים, שפּריצט און קאָכט, שווענקט אָפּ אַלץ, וואָס אויפֿן וועג. אָט שטויסן זיי זיך צוזאַמען, דער פֿײַער־קויל מיטן וואַסער. די ערד אַרום זידט. זי ווערט פֿאַרברענט. און דאָ — אַ פֿליוך... דאָס האָט מען זי מיט קאַלטן וואַסער צוריקגעבראַכט פֿון דער וועלט פֿון חלומות, צוריק צו דער ביטערערווירקלעכקייט...

און אויבן שפּאַנט אַרום איבערן אויספֿאָרשונגס־צימער דער פֿערציק יעריקער זון פֿון פּרייסישן באַראָן, דער עס־עס אָפֿיציר, וועלכער איז באַלוינט מיט פֿיל אויסצייכענונגען פֿאַר זײַן לאַנגיעריקער נאַצי־טעטיקייט — ער זאָל נישט קענען צעברעכן דעם איינגעשפּאַרטן ווידערשטאַנד פֿון אַזאַ „נישטיק” יידיש מיידל? זײַן אומרויִקער בליק שטעלט זיך אָפּ אויפֿן פּאָרטרעט פֿון פֿירער. אים דוכט זיך, אַז ער קוקט אויף אים מיט בייזן פֿאַרדאַכט. די אויגן ווערן שאַרפֿער, דער שטערן צעקנייטשט, די שוואַרצע וואָנצן געדיכטער און שטעכיקער. דער פֿירער קריצט מיט די ציין, זידלט און דראָט... אויף

דעם האָבן מיר דיך דערצויגן? אַזוי לאַנג אין אָפּיצירן־שול געבילדעט, געשפּייזט מיט ראַסן־טעאָריע? נישט געשפּאָרט קיין מיטלען און קיין מי, כדי אַן אייזערנעם קאָפּ און אַ טיגעריש האַרץ דיר אויסשמידן! דו ווערסט דערשיטערט און מאַכטלאָז קעגן אַ יידיש מיידל?

פאַרשעמט און פאַרשולדיקט שטייט ער אַנטקעגן פאַרטרעט. זיין גאַנצע קאַריערע וואַקלט זיך... ער וויל זיין אַ זיגער, הערשן איבער ברייטע שטחים אויף דער וואָלגע, דניעפּער, אין אַ מאַרמאָר־פּאַלאַץ וווינען. צענדליקער דינער וועלן זיך פאַר אים נייגן און בוקן...

זיין טעכטערל וועט אין אַ ווייסן באַל־קליידל אויפן פּיאַנאָ שפּילן. אַלע וועלן מיט הנאה באַוווּנדערן איר טאַלאַנט. ער וועט וויזן די לעבנס־פעיקייט פון דער געבענטשטער ראַסע... נאָר כדי דאָס צו פאַרווירקלעכן, דאַרף ער דערויף פאַרדינען!... און דאָ, שוין ווייפל טעג, ער קען גאָרנישט אַרויסבאַקומען. ער טאָר דערצו נישט דערלאָזן. ער מוז זיך זיינס דערשלאָגן, מעג עס אים קאָסטן אַלע אָנשטרענגונגען.

— שנעלער! אַריינברענגען די יידישקע!

*

דערפאַר האָט מען חנהן מיט קאַלטן וואַסער אָפּגעמונטערט.

עס ציטערן די קניען, דער קאָפּ ברענט, דאָס מויל צעקלאַפּט און אויסגעקרומט. אַן אויפהער ווערט זי געפּייניקט מיט אַלע גיהנום־מיטלען פון דער מאָדערנער נאַצי־טעכניק: מיט צוואַנגען און פייער, מיט בליי און שטעכלדראָט, די פינגער צעדרייט און צעבראָכן — נאָר איר גייסט איז פעסט און אומגעבראָכן. זי שווייגט פאַרביסן.

ווען זי האָט געפילט, אַז איר שעה איז נאָענט, האָט זי גענומען ריידן. און ווערטער ווי שלאַנגען קריכן פון איר מויל און שניידן, שטעכן ווי מיט שפּיזן. פייערדיקע פונקען שפּריצן פון אירע אויגן.

— מיינע קאַלעגן זענען די אַלע, וועלכע קעמפן קעגן אייך. אונדזער בלוט וועט איר נישט תמיד טרונקען. פאַרשאַלטן זייט אויף אייביק, איר מערדער! גרויס און שרעקלעך וועט זיין די נקמה, וואָס מען וועט אין אייך נעמען! אַ וועלט וועט זיין אַן אַנדערע — און זי וועט איר פּסק־דין אויף אייך אַרויסטראָגן, צום שאַנד־סלופּ אייך שטעלן, אָפּמעקן אייך און אייער נאָמען פון דער פעלקער־משפחה. נישט אָפּשרעקן וועט מיך אייערע ברוטאַלע פּייניקונגען, איך שפּיי אויף...

אַ שאָס האָט איבערגעריסן אירע ווערטער...

*

איצט, 25 יאָר זייט דעמאָלט, אין שטעטל דאָקשיץ — אַ שול אויף איר נאָמען איז אויפגעשטעלט. יעדן פרימאָרגן, ביים שטעלן זיך צום אַפּעל, דער נאָמען חנה בלאַך

ווערט דער ערשטער אויסגערופן. און אַ קינדער־כאָר ענטפערט אין איין קול: —
„העלדיש געפאַלן פאַרן זיג פון פאָלק און לאַנד".

*

דיין נאָמען, חנה בלאָך, וועט זיין געפאַסט אין גאָלד,
פון זון־שטראַלן באַצירט, אין אַלע גרויסע טעג.
אַ שוועסטער און איר קינד ראַטעווען האָסטו געוואָלט:
מיט דיין יונגן לעבן און ליבע אָן אַ ברעג.

דיין יוגנט טוען מיר באַוויינען, ווען אַמאָל
עס פרעסט אַזוי דאָס האַרץ, פון וויי און באַנג
און פון די טרערן שפּראָצן בלימעלעך אין טאָל,
ווו פייגל צווירטשען אויס זייער געזאַנג.

מיט גלי פון האַס, אין טיפן בלוי פון דיינע אויגן...
האָט ווילד געשפּיגלט זיך דער הענקער מיט זיין שווערד.
עס זענען דיינע אַכצן יאָר געשטאַנען אומגעבויגן
ווי שוואַרצע דעמבעס, איינגעוואָרצלט אין דער ערד.

עס האָט דער שונא דיך נישט אומגעבראַכט.
דיך טויטן נישט באַוויזן, ס'איז אַ ליגן!
דיין גייסט לעבט און בליט אין פולער פּראַכט
און שטענדיק אונדז באַגלייט און העלפט אונדז זיגן...

דיין שטאָלץ שפּראָצט אַרויס פון יעדן בוים
און דופט אַרויס פון יעדער בלום!...
און צינדט די שטערן אָן אין רוים,
מיט ליכט באַשיינט, דעם מענטש אומעטום.

דיין לייב, איז זיכער לאַנג פאַרוואַנדלט שוין אין שטויב
און ס'האָבן בייזע ווינטן עס צעבלאָזן אין דער וויט.
נאָר אַלץ, וואָס ליבט און גלויבט, זינגט אויס פאַר דיר זיין לויב
דעם סימבאָל פון דיין גבורה וועט נישט אָפּמעקן די צייט!

צבי מאַרקמאַן / חצור

שיינקע מאַרקמאַן

שיינקע, די טאָכטער פון מענדל און ביילע — ווער אין שטעטל האָט זי נישט געקענט ? שטענדיק פול מיט לעבנסלוסט, ענערגיש, האַפערדיק און שטאָלץ, כאָטש דער גורל האָט זי נישט אַזוי געצערטלט.

איר עלטערע שוועסטער און גייסטיקע דערציערין, שרה, איז געשטאָרבן אין בליענדן עלטער פון 28 יאָר. אין משך פון זעקס וואָכן, האָט שיינקע, מיט ציטער און וויי, זי באַדינט אין פינסקער שפּיטאָל.

שיינקע מרקמן (סקיבין) וליב פולאק
בהצגת המחזה „חסיה היתומה"
שיינקע מאַרקמאַן (סקיבין) און לייב פּאָלאַק
אין דער פאַרשטעלונג „חאַשע די יתומה"

קורץ דערנאָך דערוווּסט זי זיך וועגן טויט פון איר שטאַרק געליבטן ברודער וועלוול, וועלכער האָט צוליב אידעישע מאָטיוון דעזערטירט פון דער פּוילישער אַרמיי, געשוואָרצט די גרענעץ קיין ראַטנפאַרבאַנד און טראַגיש אומגעקומען.

די עלטערן — צעבראָכן, קראַנק און פאַרצווייפלט פון די שווערע קלעפּ, וואָס האָבן זיך אויף זיי געשאָטן איינער נאָכן אַנדערן, באַגלייט מיט אָרעמקייט און נויט — האָבן זיך אין גאַנצן פאַרלאָרן. זי אָבער, נישט געקוקט אויף אַלע אומגליקן, האָט נאָך געפונען אינטערעס און צייט צו זיין בייהילפיק אַנדערע ליידנדע און אומגליקלעכע. טיילמאָל איז זי געזעסן שעהנלאַנג און געשריבן רירנדיקע בריוו צו קרובים אין אַמעריקע, זיי זאָלן קומען צו הילף זייערע נויטבאַדערפטיקע אין די שווערע טעג. ביינאַכט פלעגט זי אָפט זיצן ביי פרעמדע בעטן, טרייסטן קראַנקע, פאַרלייכטערן זייערע יסורים מיט אַ קאָמפּרעס, צי מיט אַן אייז־פענכער אויף אַ צעגליטן שטערן, דערלאַנגען טראָפּנס אין די באַשטימטע שעהן — און אַזוי דערמעגלעכן דער פאַמיליע אַ ביסל אָפּרו.

פאַר פסח איז געגאַנגען אַן אַרבעט פון באַקן מצות פאַר אָרעמע. פאָדריאַדן פלעגן זיך צוזאַמענלייגן — און ביז האַלבער נאַכט פלעגט מען קנעטן, וואַלגערן, רעדלען און באַקן. אויף אָרעמע חתונות פלעגט זי אַרויסהעלפן קאָכן, באַקן, צוגרייטן בלומען און

הבדלות, זינגען, טאַנצן, כדי די שמחה זאָל זיין גרעסער. אָפט פלעגט זי אַרומגיין מיט אַ קוישל צונויפקלייבן פאַר אַן אָרעמער משפחה אויף שבת.

איר גרעסטער פאַרגעניגן איז געווען שפּילן טעאַטער, אַן אונטערשייד פאַר וועלכן צוועק די הכנסה איז געגאַנגען: משמרת חולים, די יידישע שול, תרבות־שול, קרן קיימת, הכנסת כלה. זי האָט נישט געשפּאָרט קיין מי, געלערנט די ראָלן, יעדן חודש — אַ נייע פאָרשטעלונג, גענומען אויף זיך די שווערסטע ראָלן. וואָס טראַגישער די ראָל איז געווען — אַלץ בעסער האָט זי זי אויסגעפירט. איך געדענק, ווען נאָך איר גלענצנדן דערפאָלג אין אויסשפּילן די ראָל פון כאַסיע די יתומה, האָט זיך צו איר געווענדעט דער תרבות־לערער ה׳ נילאַוויצקי: „פון וואַנעט קומט צו אייך אַזאַ דראַמאַטישער טאַלאַנט?" זי האָט שמייכלנדיק געענטפערט: „אין לעבן — שפּיל איך, אָבער אויף דער בינע — לעב איך".

נישט זעלטן פלעגט אויך טרעפן, אַז אַ וואַנדער־טרופּע איז געקומען אין שטעטל און זיך געווייטיקט אין איר הילף, זי זאָל אויף זיך נעמען וועלכע ראָל. זי פלעגט זייער בקשה דערפילן. נישט איינמאָל האָט מען איר פאַרגעלייגט מאַטעריעלע באַלוינונג, נאָר זי האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט. זי האָט מסכים געווען נאָר צו נעמען עטלעכע בילעטן פאַר אירע חברטעס, וועלכע האָבן נישט געקענט באַזוכן דאָס טעאַטער צוליבן מאַנגל אין מיטלען.

אַזוי האָט זי געלעבט מיטן פאָלק און פאַרן פאָלק.

ווען עס איז געקומען די שרעקלעכע קאַטאַסטראָפע, זענען אירע ליידן געווען שווערער פון אַנדערע. איר מאַן, יצחק סקיבין, איז אַלס פּאָליטישער קעגנער געווען פון די ערשטע דערשאָסענע קרבנות. זי איז געבליבן מיט צוויי קליינע קינדער אויף גרויסע צרות.

ווען צוזאַמען מיט אַלע יידן פון שטעטל איז זי געגאַנגען איר לעצטן וועג, האָט זי געשפּאַנט געאָרעמט מיט אירס אַ געשוועסטער־קינד פון בודיסלאַוו, און דאָס אַלטע ליד געזונגען:

> אַ וועלט, דו וועלט, דו זאָרג נישט,
> ס׳וועט קומען אויך דיין טאָג.
> ניט אייביק איז דיין טרויער,
> ניט אייביק איז דיין פּלאָג!

זאָלן די דאָזיקע שורות דינען אַלס מצבה פאַר איר לעבן, שאַפן און אומקום.

צבי מאַרקמאַן / חצור

דער העלדישער 16־יאָריקער פּאַרטיזאַנער איזיע קאַצאָוויטש

איך האָב זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז כ'וועל דאַרפן שרייבן די לעבנס־געשיכטע פון מיין ברודער און איבערגעבן פאַר די איצטיקע און קומענדיקע דורות וועגן זיין העלדישן טויט אין די בעסטע, בליענדע יאָרן. זיין רומפולער קאַמף און אומקום איז אַ רינגעלע אין דער קייט פוןליידן און גבורה פון די דאָקשיצער יידן.

אין יאָר 1927 איז ביי דער דענטיסטין מאַניע און איר מאַן שמואל קאַצאָוויטש געווען אַ שמחה: ס'איז געבוירן געוואָרן דער צווייטער זון — יצחק, וועמען די עלטערן און חברים האָבן גערופן „איזיע".

שנעל זענען דורכגעלאָפן אַ פּאָר ווינטערס און זומערס. איזיע גייט שוין מיטן פאָטער אין שול. אין דאָקשיץ האָט עס געהייסן די „סטאַראָסיעלער שול", אין וועלכער עס דאַוונט ר' לייב ז"ל — דער דאָקשיצער רב. ער, ווי אַלע מתפללים, דאַווענען מיט גרויס התלהבות און כוונה — און ווייסן נישט, אַז דער גזר־דין איז שוין פאַרטיק.

אַ סך יאָרן זענען פאַריבער — און ביז איצט קלינגט מיר אין די אויערן דער ניגון. עפּעס געדענקט זיך די שרעק און טרויער פון „יזכור". יונגע טאַטעס און יינגלעך גייען אַרויס פון שול. זיי האָבן נאָך זייערע נאָענטע צווישן די לעבעדיקע, די, וואָס זייער צייט איז נאָך ניט געקומען.

איזיע וואַקסט און ווערט גרעסער. ביי דער חברה איז עס געווען אַזוי: דער ערשטער סימן, אויב דו קענסט קלעטערן 2־3 טרעפּ אויפן לייטער, וואָס פירט אויפן בוידעם פון דער שול. אויפן בוידעם האַלט דער שמש ר' אלתר אַ פּאָר בעזימער, סכך אויף סוכות, און עטלעכע צעבראָכענע בענקלעך און שטענדערס, וואָס שוין אַ פּאָר צענדליק יאָר קלויבט מען זיך זיי צו פאַריכטן.

פאַרשטייט זיך, אַז אַ טאַטע לאָזט ניט קריכן, אָבער אַ פּאָר חברה האָבן שוין געקלעטערט און אַ פּאָר בר־מצווה יונגען העצן אונטער — קלעטערט מען.

אויב דיר געלונגט, ווערסטו אַ יאַט, דערלויבט דער פאָטער טראָגן דאָס טלית־זעקל פון שול. צאַרטלעך־ווייך איז דאָס טלית־זעקל, אַ גאָלדענער מגן־דוד אויס־

געניט אויף אים. אַ באַקאַנטער ריח, אַן אָנגענעמער, האָט ער — און מען טראָגט עס צוגעדריקט מיט בײדע הענט...

דער צווייטער עטאַפּ איז אין ווינטער. דעמאָלט באַווייזט מען רייפקייט אין שליטלען זיך. צוויי גליטש־ערטער זענען דאָ: 1) אויפן דזשיקע געסל, אַ לאַנג־משופּעדיקער וועג, וואָס ציט זיך פון יהודה־פּסחס קראָם ביז נאָך מענדל זאַלקעס שטוב. 2) פון בית־המדרש, פאַרביי דער סטאַראָסיעלער און לאַדיער שול. פּיסע דער שוסטער וועלכער לעבט דאָרט, האַלט זיך אין איין בייזערן, וואָס מען מאַכט אַ גליטש און ער קען נאָך, חס־ושלום, פאַלן, ווען ער גייט נאָך וואַסער. דערפאַר באַשיט ער אָפּט דאָס בערגעלע מיט אַש — אַ קליינע תרופה צו דער מכה.

ווען דער ווינטער גייט אַוועק, הענגען פון די דעכער סאָסלקעס אייז, לאַנגע ווי ציצית, להבדיל, און ווען דאָס יינגל איז פלינק — טרעפט ער אין זיי מיט אַ שניי־קויל און זיי פאַלן אַראָפּ מיט אַ מעלאָדישן קלאַנג.

נאָך שפּעטער שטראָמען וואַסערן אין אַלע גאַסן, אַלע אין איין ריכטונג, צום טייכל בערעזינע, וואָס פאַלט אַריין אין דניעפּער.

איז אַראָפּ דער שניי, קען מען שפּילן אין ניס אָדער קנעפּלעך.

ניס האָבן ניט קיין ספּעציעלע היסטאָריע. זיי טיילן זיך נאָר אויף טערקישע, וועלישע, געוויינלעכע, צווילינגס און סוויסטונעס — דאָס זענען די, וועלכע האָבן אַ לעכעלע און מען קען מיט זיי פייפן.

קנעפּלעך האָבן יאָ אַ היסטאָריע, ווייל מען שניידט זיי אויס פון אַלטע ווינטער־מלבושים: די קנעפּלעך זענען צעקראַצטע און צעקוועטשטע. וויפל מאָל האָט מען זיי פאַרשפּילט, אין קעלט און אין ווינט, אין אַ גאַס־רעגן. אָבער די יינגלעך ווייסן ניט פון דעם. אויב שוין יאָ — אינטערעסירט מען זיך מיט מעטאַלענע, צי בלעכענע קנעפּ. עס איז ניט אָנגענומען צו שפּילן מיט זיי, אָבער יעדער האָט אין קעשענע עטלעכע אַזעלכע אין זאַפּאַס. עס זענען נאָך דאָ גאָר אַלטע, פאַרזשאַווערטע „ניקאָלייקעס", מיט צוויי־קעפּיקע אָדלערס אויף זיי. מען טרעפט אויך אַ בלעכן קנעפּל מיט אַ שטערן — אַן אָנדענק פון די ערשטע באָלשעוויקעס. נייע קנעפּלעך מיט אַן אָדלער אָנגעטאָן אַ קרוין אויפן קאָפּ — דאָס האָט געבראַכט אַ ברודער, וועלכער דינט אין דער פּוילישער אַרמיי, קומענדיק אויף אורלויב. קנעפּלעך מיט אַ קאַסקע און צוויי העקלעך — אַ סימן פון די דאָקשיצער פייערלעשער. די לעצטע צייט האָבן זיך באַוויזן קנעפּלעך מיט ליליעס פון השומר־הצעיר, פון בית״ר (מיט מנורות). דאָס זענען אונדזערע **קנעפּלעך.**

צו יענער צייט זענען אין דאָקשיץ געווען פאַרשידענע ציוניסטישע פּאַרטייען. עס זענען אָפּט פאָרגעקומען פיל וויכוחים, נאָר קיין גאָר שאַרפע מחלוקתן זענען ניט געווען.

איזיע האָט געלערנט אין „תרבות״־שול און דערנאָך אין דער פּוילישער „פּאָוו־

שעכנע״ שול. נאָך די לעקציעס איז ער געגאַנגען אין חדר צו ישראל־אהרן, אויף דער דזשיקע. געווען אויך אַ מיטגליד אין השומר־הצעיר. אין חדר האָט ער געלערנט תנ״ך, אין „פּאָושעכנע״ — האָט ער אָפּט געהערט „זשידי דאָ פּאַלעסטיני״ און אין לאָקאַל פון השומר הצעיר — וועגן ארץ־ישראל, קיבוצים, חלוצים, טרומפּעלדאָר. ווער ווייסט צי שוין ניט דעמאָלט איז טיף אין האַרצן געפאַלן דער באַשלוס צו קעמפן פאַרן יידישן כבוד ביזן סוף... טוב למות בעד עמנו, בעד אַרצנו... און אויך שמשונס לעצטער אויסגעשריי: „תמות נפשי עם פּלישתים״...

ווייטער וועלן מיר זען, וואָס פאַר אַ כוח און גבורה עס האָט אַרויסגעוויזן אַ קליין יינגל פונעם שטעטעלע דאָקשיץ.

די רעדער פון דער געשיכטע זענען זיך געלאָפן זייער וועג. עס איז אויסגעבראָכן די דייטש־פּוילישע מלחמה. די פּאָליאַקן זענען געוואָרן זיס צו יידן — ממש סאַכאַרין. מיר־ניט דיר־ניט — און די רוסן האָבן פאַרנומען דאָקשיץ. מיט קאַרגע צוויי יאָר שפּעטער, זענען די דייטשן אַריין אין שטעטל.

קורץ פאַרן מלחמה־אויסברוך, איז אונדזער משפחה אַריבער קיין גלובאָקע, פון וואַנען עס האָט געשטאַמט אונדזער פאָטער. ביידע שטעטלעך האָבן געטיילט דעם זעלבן גורל. אין גלובאָקי, ווי אין דאָקשיץ, זענען די יידן פאַרשפּאַרט געוואָרן אין ענגן געטאָ. באַלד האָבן זיך אָנגעהויבן די מאַסן־מאָרדן פון יידן. כדי דאָס שנעלער און עפעקטיווער צו דערגרייכן, האָבן די דייטשן באַשטימט אַ יודענראַט מיט אַ יידישער פּאָליציי. סוף־כל־סוף איז אויך זייער גורל געווען ווי אַלעמענס, אָבער אין אָנהייב האָט זיך זיי געדאַכט, אַז זיי זענען ביים דייטש „איינגענע מענטשן״. זיי האָבן געמאַנט פאַרן שונא פאַרשידענע זאַכן: שטיוול, לעדער, גאָלד, דאָלאַרן. זיי האָבן אויך אָרגאַניזירט דאָס גיין אויף צוואַנגס־אַרבעט.

מיר האָבן גערעדט וועגן די יודענראַטלער און מיר געדענקט זיך גוט איזיעס רייפע אָפּשאַצונג: „די יודענראַטלער זענען ניט קיין פריינד פון דייטש נאָר אַזוי ווי זיי פילן אויס דעם שונאס באַפעלן, זענען זיי פאַרדעכטיקט און מען מוז זיך פאַר זיי היטן״.

איבער אַלע שטעטלעך האָט זיך דורכגעטראָגן אַ כוואַליע פון פּאָגראָמען. דער ערשטער פּאָגראָם אין גלובאָקי האָט אויסגעמיטן אונדזער משפחה. אין צווייטן — איז זי רויִנירט געוואָרן.

דעם 20טן יולי 1942, האָבן די דייטשן אויפגעפאָדערט, אַז אַלע יידן זאָלן זיך שטעלן אויפן מאַרק־פּלאַץ. מיך מיט נאָך עטלעכע מענטשן, האָבן די דייטשן געהאַלטן מחוץ דעם געטאָ, אויף אַרבעט אין אַ דרוקעריי.

אַ זייגער צוויי איז געקומען איזיעק און דערציילט, אַז די מוטער האָט אים גע־זאָגט: „לויף, מיין קינד, פּרוּוו זיך ראַטעווען״. ער איז ניט געגאַנגען אויפן „פּלאַץ״,

אַרויסגעלאָפֿן פֿון געטאָ אין פֿעלד, געלעגן אין קאָרן און דורך הינטערוועגן געקומען צו מיר אויף דער אַרבעט.

אין אָוונט האָבן מיר זיך צוריקגעקערט אין אונדזער געטאָ־וווינונג. זי איז געווען פּוסט. שוין ניט געווען טאַטע־מאַמע.

אין טאָג פֿון דער שחיטה איז געשטאַנען אַ שיין, זוניק וועטער, דערפֿאַר איז נאָך שרעקלעכער געווען דאָס הערן אין מיטן העלן טאָג שאָסן פֿון ביקסן און מאַשין־געווער. דאַקעגן אין דער קריסטלעכער טייל שטאָט איז געווען שטיל. נאָר אויך זיי האָבן מורא געהאַט אַרויסצוגיין פֿון שטוב און זען דאָס שרעקלעכע בילד פֿון הריגה...

אַ זייגער 3 נאָכמיטאָג האָבן מיר פֿלוצלינג דערהערט הילכיקע טריט. דאָס איז אַ היים געגאַנגען אַ פּאָליציאַנט. די ביקס האָט ער ניט געטראָגן אויפֿן אַקסל, נאָר אין האַנט, ווייזט אויס, אָקאָרשט נאָך דער „אַרבעט". מאַלינאָווסקי האָט ער געהייסן, ימח שמו וזכרו.

פֿאַרנאַכט זענען מיר אָוועק צום געטאָ. איך געדענק, עס זענען געגאַנגען צוויי קריסטלעכע פֿרויען. איינע פֿון זיי האָט געהאַט אַ זון אין דער פּאָליצײ. זי האָט געפֿרעגט די צווייטע: „דו האָסט זיך עפּעס געבומען?" זי איז, ווייזט אויס, געווען אין די פּוסטע וווינונגען און גערויבט. דאָ האָבן זיי אונדז דערזען, געוואָרן אַ ביסל צעטומלט. איינע האָט אָבער מיט חוצפּה געפֿרעגט: „פֿאַרוואָס ביסטו דאָרט ניט געווען?" זעענדיק די ווילדע שנאה, האָט זיך גלייכצייטיק דערפֿילט זייער אומזיכערקייט און עס איז געוואָרן גרינגער. זאָלן זיי ציטערן פֿאַר אונדזער נקמה, זאָל עס זיי ניט לייכט אָנקומען.

באַלד דערנאָך האָבן מיר באַשלאָסן לויפֿן פֿון גלובאָקי.

נאָר ווו נעמט מען געווער?

מיר האָבן געפֿירט רעדן מיט נאָך חברה, ווייזט אויס, אַז די שמועה איז דער־גאַנגען צו דער יידישער פּאָליצײ.

אַ מאָל, ווען איזיעק איז געשלאָפֿן אין אַ שטאַל אַ פֿאַרמאַטערטער פֿון דער אַרבעט, ווענען אַריין פּאָליציאַנטן און געזוכט ביי אים, אַרום דעם געלעגער און צוקאָפּנס. פֿאַרשטייט זיך, קיין געווער האָבן זיי ניט געפֿונען, נאָר אַ ביסל געלט האָבן זיי צוגענומען. זיי זענען ניט געווען צופֿרידן. אונדז האָבן די פּאָליצײ גערופֿן „די דאָקשי־צער". זיי האָבן געטענהט, אַז מיר ווילן אומברענגען דאָס געטאָ.

אין דער צייט זענען געקומען אין געטאָ די שארית הפּליטה פֿון דאָקשיץ. צווישן די געבליבענע איז געווען טוביה־שלמה וואַרפֿמאַן (איצט אין עכו). באַגעגנט אַן אייגע־נעם, האָבן מיר זיך זייער דערפֿרייט. ער האָט דערציילט, אַז ר׳האָט צוזאַמען מיט זיין ברודער געלעבט 10 טעג נעבן קרולעווששינע, אויף אַן אינדזל, אין מיטן אַ גרויסער בלאָטע.

זייענדיק אויפֿן אינדזל, האָט ער געטראָפֿן אַ יונגן פּאָליאַק לוכאָווסקי, וועלכער

האָט געלעבט אויף אַ כוטאָר, ביים וועג קרולעוושטשינע—דאָקשיץ און געאַרבעט אַלס בריגאַדיר ביים פאַריכטן די וועגן. ער קען קריגן אַ ביסל געווער פאַר אַ נידעריקן פרייז. ווי באַוווּסט, האָבן אין דער ערשטער צייט די דייטשן זיך גוט באַצויגן צו די פּאָליאַקן, דערנאָך האָבן זיי געענדערט זייער פּאָליטיק און זיי אונטערדריקט און גערודפט. דער קריסט האָט געלעבט אַ 20—25 קילאָמעטער פון גלובאָקי.

נאָכן פּאָגראָם, האָבן די דייטשן באַפוילן אַרומצוּוימען דאָס געטאָ מיט אַ פּאַרקאַן פון ברעטער. בייטאָג האָבן מיר אָפּגעזוכט אַן אָרט ווו די ברעטער זענען געווען שוואַך צוגעקלאַפּט. מיר זענען געשטאַנען און גערעדט, נאָר בשעת מעשה געדריקט צווי ברעטער, ביז זיי האָבן נאָכגעגעבן. מיר האָבן די ברעטער ווידער צוגעשטעלט און אַוועק געלייגט צוויי שטיינער אַלס סימן.

ביינאַכט זענען מיר מיט טוביה־שלמהן אַרויס דורך דער צוגעגרייטער עפענונג און דורך פעלדער אַוועק צום קרולעווּשטשינער וועג. אונדז איז אויסגעקומען צוויי מאָל אַריבערצוגיין די באַן־ליניע, וועלכע איז געווען באַוואַכט דורך דייטשן און פּאָליציי. מיר זענען געלעגן אין דער פינצטער ביי דער ליניע, און אין מאָמענט ווען מיר האָבן געזען, אַז אויף דעם אָפּשניט איז קיינער פון די וועכטער ניטאָ — זענען מיר שנעל אַריבער.

עס האָט שוין געגומען טאָגן, ווען מיר זענען געקומען צום באַקאַנטן קריסט. מיר זענען אַריין אין שטאַל, געוואַרט עמעצער פון זיי זאָל קומען. באַלד איז די פויערטע אַריין, זי האָט זיך דערשראָקן, אָבער טוביה האָט זי באַרויקט, זאָגנדיק, אַז איר זון ווייסט פון דעם. זי האָט אונדז געבראַנגט קאַווע.

פאַרנאַכט האָט דער זון געבראַכט אַ ביקס, קוילן, אויך אַ רעוואָלווער מיט 9 קוילן.

ביינאַכט זענען מיר אַוועק צוריק, שוין מיט געווער. עס איז זיך געגאַנגען פריי־לעכער. צו אונדזער מזל איז געווען זייער אַ פינצטערע נאַכט, אָבער פאַר גלובאָקי האָבן מיר אין דער פינצטער זיך אָנגעשטויסן אויף אַ שטעכל־פּלויט — אַ לאַנגער און הויכער אַרום דעם סקלאַד פון קאָרן פון פריערדיקן „זאַגאָטזערנאָ” נעבן דער באַן־סטאַנציע. פאַרשטייט זיך, אַז מיר זענען אָפּגעטראָטן און אַרומגעגאַנגען די שטערונג מער ווי אַ גוטן קילאָמעטער.

ביי מיר איז דאָס געווען דער ערשטער שפּאַציר ביינאַכט אין פעלד. מיין חבר האָט פאַר דער מלחמה געפּלעגט אַ סך פאָרן ביינאַכט, דאָס האָט אונדז געהאָלפן אָריענטירן זיך אויף די וועגן. אויך איך בין בעת מיין לערנען אין גלובאָקי, צוויי מאָל געגאַנגען צופוס קיין קרולעווּשטשינע און דאָקשיץ. דעמאָלט איז עס געווען סתם אַזוי אַ שפּאַציר. אַרבעטנדיק אין דרוקעריי, איז מיר געלונגען אויסצוזוכן אַ גענויע מאַפּע פון גלובאָקער ראַיאָן און איך האָב זי גוט אויסשטודירט. דאָס איז מיר שפּעטער צונוץ געקומען.

דאָס געווער האָבן מיר געברענגט אין געטאָ און עס באַהאַלטן. מיר האָבן באַשלאָסן אין די נאָענטסטע טעג אַנטלויפן. מיר האָבן געאַרבעט ביי די דייטשן און געזוכט אַ געלעגנהייט צו גנבענען אַ ביסל אַמוניציע.

סוף פרילינג 1942, זענען אין גלובאָקער געטאָ געקומען פון וואַלד צוויי בחורים: פרידמאַן פון דאָלהינעוו און דער צווייטער פון פּאָסטאַוו. זיי זענען שוין געווען פּאַרטיזאַנער. אין געטאָ האָט מען, ווייזט אויס, געוווּסט, אַז מיר האָבן געווער און מען האָט דאָס דערציילט די צוויי געסט. זיי האָבן מסכים געווען אונדז מיטצונעמען, נאָר געפּאָדערט נאָך זאַכן. איזיען האָבן זיי ניט געוואָלט מיטנעמען, ווייל ער איז אַ קליינער. איך האָב זיי דערקלערט, אַז אָן אים גיי איך ניט. דעם זעלבן אָוונט זענען מיר אַ גרופּע פון אַ צען מאַן אַרויס פון געטאָ.

דער קליינער איזיע האָט זיך אַרויסגעוויזן אַ חברהמאַן. די אַנדערע פּאַרטיזאַנער האָבן אים ליב געהאַט פאַר זיין דרייסטקייט און יושר.

ווינטער 1943. די פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג אין ווייסרוסלאַנד איז געוואַקסן און זיך פאַרברייטערט. דער אָטריאַד וווּ מיר זענען געווען, איז אַריבער אין מינסקער געגנט. אונדז האָט מען אַריבערגעפירט אין אַ נייעם „אָטריאַד באָלשעוויק", נעבן לאָהויסק. אין דעם אָטריאַד זענען געווען 6 יידן. איזיע איז שוין געווען 16 יאָר אַלט און זיך געהאַלטן פאַר אַ דערוואַקסענעם.

נעבן לאָהויסק איז געשטאַנען אַ דייטשער גאַרניזאָן „קאָסינע". די אָנפירער פון „באָלשעוויק" האָבן באַשלאָסן צו צעקלאַפּן דעם גאַרניזאָן. איזיע איז אַוועק מיטן אָטריאַד. אַ טייל האָט מען געלאָזן אַלס „זאַסאַדע", אַ טייל איז אַוועק אַטאַקירן דעם גאַרניזאָן. איזיען האָט מען געוואָלט לאָזן אין זאַסאַדע. ער האָט אָבער ניט מסכים געווען און אַוועק מיט די אָנגרייפנדיקע. די פּאַרטיזאַנער האָבן מצליח געווען צו צעקלאַפּן דעם גאַרניזאָן. איזיע האָט זיך אַרויסגעוויזן אַלס העלדישער יונג. בעתן מאַרש אַהין און צוריק פון „קאָסינע", האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די פּאַרטיזאַנער כאַפּן זיך ניט צו שלעפּן דעם שווערן קוילנוואַרפער „פּולעמיאָט". עס איז טאַקע אַ שיינער נאָמען „פּולעמיאָט", אָבער שלעפּן די 24 קילאָ — וויל קיינער ניט. איזיע האָט אַליין גענומען דעם פּולעמיאָט און אים געטראָגן אַ שטיק וועג. ער האָט מיר דערנאָך דערציילט: „איך האָב באַשלאָסן צו פאַרשטאָפּן זיי די מיילער. זיי לאַכן גאַנץ אָפט פון יידן. זיי זענען עלטער פון מיר און טאַקע ממש סאָלדאַטן, אָבער איך מוז זיי ווייזן וואָס עס הייסט אַ ייד. צוויטנס, מען מוז דאָך האָבן דעם פּולעמיאָט".

אַזוי איז איזיק געוואָרן אַ פּולעמיאָטשיק אין אָטריאַד. די חברים האָבן גענומען באַציען זיך צו אים מיט רעספּעקט. זיי האָבן אים גערופן „יוזיק", עס איז זיי געווען גרינגער אַרויסצורײדן.

נאָך אין אַ סך אָפּעראַציעס אויף באַנען און בריקן, האָט דער קליינער „יוזיק" אַנטייל גענומען.

סוף יוני 1944, ווען די דייטשן האָבן געפילט אַז זייער מפּלה דערנענטערט זיך, האָבן זיי צוזאַמענגעשלעפּט זייער מיליטער פון אַלע דערפער, אַרומגערינגלט די לאַהויס-קער וועלדער און געוואָלט אַ סוף מאַכן צו די פּאַרטיזאַנער.

די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך גלייך דערפון דערוווּסט, האָט מען געלאָזן אין וואַלד אַ קליינע גרופּע צו היטן די באַזעס און די הויפּט-כוחות האָבן זיך געלאָזט גיין צו די בערעזינער בלאָטעס. דער ציל איז געווען: ביינאַכט זיך אַרויסרייסן פונעם דייטשן רינג.

איזיק האָט זיך געבעטן צו קומען צו מיר, נאָר מען האָט אים ניט דערלויבט. אַ 15 ק"מ זענען זיי געגאַנגען אין וואַלד — שטיל און אומבאַמערקט. אויפן וועגן פון פּלעש-טעניץ קיין לאַהויסק, זענען געווען באַהאַלטן דייטשן, וועלכע האָבן געעפנט אַ פייער אויפן אָטריאַד. איזיקן איז געלונגען זיך דערנענטערן צו די דייטשע פּאָזיציעס און עפענען אויף זיי אַ שטאַרק פייער. די פּאַרטיזאַנער האָבן באַקומען מוט און זענען אַריבער דעם טראַקט. פיל זענען זיך צעלאָפן און פאַרלאָרן געוואָרן. דאָס פאַרזעצן דעם וועג איז געוואָרן אַלץ שווערער מען איז געגאַנגען צווישן דייטשע פּאָזיציעס, אָן עסן, אָן וואַסער און אָן אָנפירונג.

אַזוי האָט מען דערגרייכט צו דער בערעזינע ביי זיעמבין.

אין זיעמבין זענען געווען פיל דייטשן און פּאָליציי. זיי האָבן געהיטן די וויכטיקע בריק איבער דער בערעזינע. אַרום זיעמבין זענען דאָ גרויסע וועלדער און בלאָטעס. דאָרט איז געווען דער גענעראַל-שטאַב פון די פּאַרטיזאַנער-אָפּטיילונגען אין באָריסאָוו-מינסקער ראַיאָן. די דייטשן האָבן באָמבאַרדירט די וועלדער, באַזעצט יעדעס בריקל און וועג. די פּאַרטיזאַנער האָבן פאַרלאָרן איינער דעם צווייטן. די קאָמאַנדירן און די וועלכע האָבן געהאַט פערד, האָבן באַוויזן זיך דורכצורייסן ווייטער.

די פאַשיסטן האָבן אַלץ ענגער געמאַכט דעם רינג. איזיקס שטיוול האָבן זיך צעוויקט אין בלאָטע און צעריסן. ער איז געבליבן באָרוועס, אָפּגעריסן און הונגעריק. דייטשע גרופּן האָבן געזוכט און גענישטערט אין וואַלד.

פּלוצלינג האָבן אים באַמערקט אַ גרופּע דייטשן. ער האָט זיך באַהאַלטן הינטער אַ קאָרטש פון אַן אויסגעהאַקטן בוים. דער סוף האָט זיך דערנענטערט. „תמות נפשי עם פלשתים" — האָט ער זיך דערמאָנט.

די דייטשן האָבן באַשלאָסן אים נעמען לעבעדיקערהייט, כדי צו פּייניקן. זיי האָבן זיך דערנענטערט און ער האָט זיי צוגעלאָזן. ער האָט אַרויסגעריסן דעם רינג פון גראַנאַט, וואָס איך האָב אים געגעבן און אויף אים זיך געלייגט. ווען זיי האָבן אים אָנגענומען מיט זייערע שמוציקע הענט, האָט זיך דערהערט אַ שרעקלעכער אויפרייס. עס האָט עקס-פּלאָדירט איזיקס גראַנאַט, אים טויט פאַרוווּנדעט און פון די שפּליטערס — זענען די

דריי דייטשן דערהרגעט געוואָרן. די אַנדערע זענען אַוועקגעקראָכן. אַזאַ יינגל האָבן זיי נאָך ניט געזען, זיי וועלן אים געדענקן. די דייטשן זענען אָפּגעטראָטן און ניט געוואָלט גיין ווייטער.

אין אַ פּאָר שעה שפּעטער זענען פאַרביי געגאַנגען פּאַרטיזאַנער און געזען ווי דער העלדישער יוזיק גוססט. אַ געהרגעטער דייטש איז געלעגן נעבן אים...

ער איז געבליבן ליגן אין וואַלד און מען ווייסט ניט ווו עס זענען זיינע ביינער, ניט געקומען צו קבר ישראל.

זאָל דער זכרון פון אים בלייבן אויף שטענדיק ביי די דאָקשיצער לאַנדסלייט.

דב קאצאָוויטש / פּתח־תקוה

טריי ביזן סוף...

(צום אָנדענק פון איזי פלאַווניק)

דער פאָטער פון איזין, נחום, איז געקומען קיין דאָקשיץ פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. ער און זיין גאַנצע משפחה זענען דורך דער צאַרישער רעגירונג אַרויסגעטריבן געוואָרן פון דאָרף קרייצי, ווו זיי האָבן געלעבט אַלס ישובניקעס אין משך פון דורות. אין דאָקשיץ האָט ר׳ נחום חתונה געהאַט מיט מאַשע גולקאָוויטש. ביי זיי זענען געבוירן געוואָרן דריי קינדער.

ווי אַ דאָרפס־ייִד און געניטער קענער פון דער סביבה און וועלדער, האָט ער זיך באַשעפטיקט מיט סמאָלאַרניעס (טרייבן סמאָלע און טערפּענטין פון קאָרטשעס). ער איז געווען באַליבט ביי די פּויערים, און די שטעטלדיקע יידן האָבן אים געהאַלטן פאַר אַן אייגענעם, טראָץ דעם, וואָס ער איז געווען אַ ישובניק. ר׳ נחום איז געווען אַ שטאָלצער ייִד, אַ בעל־עסקים און באַליבט ביי אַלעמען. אין די נעכט האָט מען ביי אים אין שטוב געקענט הערן אַן אַ שיעור דערציילונגען און מעשיות פונעם אַמאָליקן דאָרפישן לעבן, פון ערד־אַרבעט, פעלדער, וועלדער און טייכן...

דאָס אַלץ האָט שטאַרק געווירקט אויפן געמיט פונעם יונגיטשקן איזין, וועלכער האָט שוין דעמאָלט פאַרשטאַנען, אַז דער וועג צוריק צום פּוילישן, צי ווייסרוסישן דאָרף — איז פאַרמאַכט. און אויף זיך שטייגער אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַ לעבן אין אַ יידישן דאָרף, אין ארץ־ישראל. אמת, דאָס לאַנד איז נאָך ווייסט און כמעט אומבאַזעצט, ער זעט אָבער ווי מען רייסט דאָ קאָרטשעס, מען האַקט אויס וועלדער, עס שאַפן

זיך נייע ישובים. טאָ פאַר וואָס זאָל עס נישט זיין מעגלעך צו דערגרייכן אין אייגענעם לאַנד?

ער לערנט אין דער תרבות־שול, איין יאָר — אין דער „פּאָווּשעכנע״ שול (פּאָלקס־שול). מען כאַפּט קלעפּ פון קריסטלעכע יינגלעך, מ׳גיט אָבער אויך צוריק — דעמאָלט הערט מען אויף זיך טשעפּען צו אים.

ער טרעט אַריין אין השומר הצעיר — די שטאַרקסטע יוגנט־אָרגאַניזאַציע אין שטעטל. ער ווערט איינער פון די טרייעסטע און איבערגעגעבנסטע חברים. ניט געקוקט אויף דער מוטערס קעגנערשאַפט, פאָרט ער אויף הכשרה קיין טשענסטאָכאָוו. ער ווייסט, אַז די הכשרה באַנט אים אַ וועג עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל און פאַרווירקלעכן זיין חלום.

דער מלחמה־אויסברוך אין סעפּטעמבער 1939 טרעפט אים אין טשענסטאָכאָוו. נאָך שווערע געפאַרן און איבערלעבונגען, איז ער ענדלעך צוריק געקומען קיין דאָקשיץ. אַ וואָך נאָך זיין אומקערן זיך אַהיים, איז די סאָוויעטישע אַרמיי אַריין אין שטעטל. האָבן יידן פרייער אָפּגעאָטעמט, וואָס די דייטשע געפאַר איז פאַריבער און אַז די אַנטיסעמי־טישע פּאָליאַקן וועלן מערער ניט וואַגן אויפהייבן דעם קאָפּ. די סאָציאַליסטישע לאָזונגען האָבן געלאָקט און פאַרכאַפּט אַפילו יענע יוגנטלעכע, וועלכע זענען געווען ציוניסטיש געשטימט. איזי האָט אָבער ריכטיק אָפּגעשאַצט די לאַגע און געוווּסט די באַציאונג פון דער נייער מאַכט צו זיין באַוועגונג און צום ציוניסטישן געדאַנק בכלל.

...סעפּטעמבער 1939. עס פאַלט אַ געדיכטער, קאַלטער, אָסיענדיקער רעגן. פון דער באָריסאָווער גאַס ציען זיך לאַנגע רייען מידע און נאַסע רויטאַרמייער. אָט זענען זיי שוין אויפן מאַרק און שפּאַנען ווייטער, צו דער גלובאָקער גאַס. עס איז 5 פאַרטאָג. עטלעכע עלטערע יידן, מיטן טלית־זעקל אונטערן אָרעם, לאָזן זיך אין בית־המדרש. זיי שטעלן זיך אַ ווײַלע אָפּ, קוקן נאָך די מאַרשירנדיקע זעלנער. פון צייט צו צייט באַהאַלט זיך אַ ייד אונטער אַ דעכל, כדי צו שיצן זיך פון רעגן. נאָר אָט גייען זיי שוין ווידער אויף די „קלאַדקעס״. מען איילט זיך צום דאַווענען.

מיט אַמאָל דערזעען זיי, ווי אַ יונג יינגל שניידט דורך דעם וועג, אויף דעם פרייען אָרט וואָס האָט זיך געשאַפן צווישן איין מיליטערישער איינהייט און דער אַנדערער. מען פילט בפירוש, אַז ער טראָגט עפּעס פאַרוויקלט הינטער דער קורטקע. די יידן דערקענען אים. דאָס איז איזי פלאָווניק. נעכטן אָוונט איז ער געווען אין קן פון השומר הצעיר, דערזען ווי די ביכער פון דער ביבליאָטעק וואַלגערן זיך אויף דער ערד, די וואַנט־צייטונג אַראָפּ געריסן, דער לאָקאַל — ווי נאָך אַ פּאָגראָם. בלויז די פאָן, די בלוי־ווייסע, מיטן עמבלעם פון השומר הצעיר, איז צוגעבונדן מיט רויטע בענדלעך צום שטעקן. איזי טראַכט ניט לאַנג. קודם כל — ראַטעווען די פאָן. ער קומט באַגינען אין קן, בינדט אָפּ די לייוונט, פאַרשטעקט זי אויף זיין האַרץ, עס זאָל דער פאָן זיין וואַרעם, זי זאָל זיך

ניט פילן אַזוי איינזאַם אין דעם דעמאָלירטן לאָקאַל. איצט לויפט ער מיט איר, שנײדט אַדורך דעם וועג צווישן צוויי פּאַלקן און קלאַפּט אָן אין דער טיר פון זיין חבר הענעך פראַנקפורט, אויף דער פּאַלאַצקער גאַס. די פראַנקפורטס שלאָפן נאָך — קלאַפּט ער אין פענצטער. הענעך קומט אַרויס און ביידע לייגן אַריין די פאָן אין אַ בלעך־פושקע און באַגראָבן זי אין גאָרטן — ביז בעסערע צייטן.

משפחת פראנקפורט * די פאַמיליע פראַנקפורט

ביז היינט ליגט נאָך די פאָן פון השומר הצעיר אין דער דאָקשיצער ערד, ווי אַן עדות און סימבאָל פון יוגנטלעכע טרוימען און פון איזיס אידעאַליזם, וועלכער האָט געוואָלט די פאָן באַשיצן.

טרייהייט צו יידישע נאַציאָנאַלע ווערטן און צו זיין פאָלק האָט איזי ערשט אַרויס געוויזן נאָכן אַריינמאַרש פון די דייטשע רוצחים קיין דאָקשיץ. דאָס גיהנום ביים לעבן פאַר דער יידישער באַפעלקערונג האָט זיך אָנגעהויבן אין יאָר 1941 : געטאָ, יודענראַט, קאָנטריבוציעס, שחיטות, מאַסן־מאָרדן. איזיס משפחה ווערט אומגעבראַכט. ער פאַר־שטייט, אַז מערער בלייבן אין געטאָ טאָר ער נישט. אים געלונגט צו אַנטלויפן אין וואַלד — און דאָ פירט ער אַ לעבן פון אַ קעמפער אין אַ פּאַרטיזאַנישן אָטריאַד. אין אַן אומגלייכן קאַמף מיט די דייטשן, איז איזי געפאַלן מיט געווער אין האַנט.

זיין לעבן און קאַמף דאַרפן דינען ווי אַן אות ומופת פאַר די קומענדיקן דורות.

דב קאַצאָוויטש / פתח־תקוה

משפחתי

את עיירתי דוקשיץ עזבתי לפני 34 שנים — ואני בת 20. זכורים לי היטב הצער ומצוקת־הנפש שליוו אותי בדרכי, עת נפרדתי ממשפחתי ומאמי הרתוקה למיטה מפאת מחלתה.

מראה העיירה ודמויותיה נטשטשו בזכרוני, אך מדי פוגשי את אנשי העיירה, נזכרת אני בדמויותיה, הודות לכינויים („צונעמען"), שכמעט כל משפחה נתברכה בהם. תחושת החוויות שעברו עלי בעיירה בתקופת נעורי, חרוטים היטב בזכרוני. רוב הזכרונות אפופים תוגה, ורק באחדים ניתן למצוא נחמה־פורתא. רוצה אני ברשימתי להעלות את זכרם של אמי ובני משפחתי שנספו יחד עם יתר קרבנות העיירה. את אבי איני זוכרת, משום שנפטר עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בהיותי בת שנתיים בלבד.

אמי נשארה מטופלת ב־7 ילדים, שני בנים וחמש בנות. דמותה עולה בזכרוני, כשהיא עומדת טרודה ונתונה בעול כבד להאכיל ולדאוג לכל מחסורנו. חידה היא בעיני, כיצד הספיקה למלא את כל התפקידים הרבים שהועמסו על כתפיה. אמי היתה עקרת בית מעולה, ניהלה חנות והיתה אף פנויה למעשי צדקה. „א יידישע מאמע" — במלא המובן של המלה. שומרת מסורת קפדנית, שהחמירה בעניני כשרות. בחגים ומועדים היתה אפופה הילת זוהר, עת היתה מברכת את שבעת ילדיה. היינו יושבים סביב לשולחן הערוך, כשפמוטים מבריקים ומאכלים חגיגיים ניצבים עליו. אנו, היינו חוטאים לפי מושגיה של אמא, אך היא לא הגיבה על כך. הסתפקה כי בעת החגים היינו מסובים סביב השולחן יחד עמה, ובכך ראתה את נצחונה.

בתור בת זקונים, זכיתי מאמי להרבה אהבה ופינוק. היה בינינו קשר אמיץ בל ינותק, ואף אני רחשתי לה אהבה רבה. עם הצטרפותי ל„החלוץ", נתגלו בינינו חילוקי־דעות, משום שאמי כמו הורים רבים אחרים, נסתה למנוע ממני את העליה לארץ־ישראל (זאת על פי הדעה הנפוצה אז). היה קשה לאמי להשלים עם העובדה, כי לא אמצא לידה לעת זקנתה. למרות זאת המשיכה לטפל בי במסירות, ולבסוף אף השלימה עם עלייתי ועזרה לי בהכנותי. אמי נפטרה בגיטו דוקשיץ ממחלת לב.

חיים, אחי הבכור, היה הדמות המרכזית בין הילדים במשפחה. בגיל צעיר נטל על עצמו את עול הניהול ופרנסת המשפחה. בהיותו איש עסקים ומנהל חשבונות מוכשר, היה מקובל בחיי המסחר בעיירה. הקים יחד עם חמישה מאמידי העיירה קואופרטיב — בית מסחר שסיפק סחורות לחנוונים בעיירה וסביבתה. את הכנסותיו היה מביא הביתה ובראש דאגותיו העמיד את משפחתו. משאת־נפשו היתה לדאוג לנו, לאחיותיו. למרות שנהג בחומרה, היינו מתיחסות אליו בכבוד הראוי לו. חיים נשא אשה בגיל מאוחר ולמרות שנאלץ לפרנס את ביתו הוא, המשיך לדאוג ולתמוך בנו.

אשתו ליזא, מגלובוקי, היתה אשה עדינת נפש וטובת לבב. היא קשרה עמנו יחסי רעות וידידות מצויינים. חיים ניסה אף הוא למנוע את עלייתי ארצה, אך לבסוף הבין כי לא נשקף עתיד ורוד לעיירה, וראה את העננים הכבדים שהעיבו על שמי יהדות פולין והסכים ליציאתי. חיים אף מימן את הוצאות הנסיעה שלי לארץ־ישראל.

עם הכיבוש הרוסי בפרוץ המלחמה, עבר חיים עם משפחתו לעיירה אחרת, שם הועסק כמנהל חשבונות, ושם אף מצאו את גורלם המר, הוא, אשתו, בנו ובתו.

משה אהרון היה צעיר מחיים ב־5 שנים ואף שונה ממנו באופיו. הוא לא התברך בכושר לניהול מסחרי כשם שהיה לחיים. לעומת זאת הוא היה טוב־לב ובעל מזג נוח, חביב על כל המשפחה. הצטרף לקואופרטיב ותפקידו היה להשיג קונים מבחוץ. הוא הצליח בכך, הודות לאופיו הנוח ומזגו המתאים. היה ציוני וקלט מרוח ההשכלה שנשבה בעולם היהודי. חוג חבריו היה אף הוא ציוני, וביתנו היווה מרכז לחוג זה. למרות שלא התכוננו להגשמה עצמית, הרי שפעלו רבות להחדרת הכמיהה לארץ.

משה אהרון נשא לו לאשה את לאה בת אשר שפירא ופרש מהבית. כשעליתי לארץ, היו לו שני בנים. עם כניסת הרוסים לדוקשיץ, נתנסה אחי בסבל רב. היה לו קשה להסתגל לעבודה גופנית, אולם הרוסים הכריחו אותו לעסוק בה לפרנסתו. הוא חלה במחלת הסכרת וניספה בגיטו דוקשיץ יחד עם בני משפחתו.

משפחת קופלוביץ׳ • פאמיליע קאָפּעלאָוויטש

שרה אסתר אחותי היתה הדמות הטרגית במשפחתנו. היא לא מצאה את מקומה במשפחה המטופלת בילדים רבים. הצטיינה בלימודיה והיתה מהיחידות שזכו לקבל את תעודת הבגרות. מחוסר אפשרות להתקבל לאוניברסיטה בפולין, ניסתה לעבור לרוסיה, אך לא הצליחה בכך. חיי העיירה היו צרים עבורה ולכן היתה נתונה דרך קבע במצב רוח ממורמר. גורמת היתה דאגות לאמי. אחי הטובים עשו מאמצים רבים, כדי למצוא לה בעל מתאים. היא נישאה ועברה לגור בוילנה. גם שם לא האיר לה המזל פנים. בימי המשבר הכלכלי שפקד את פולין בשנות השלושים, הפסידה אסתר־שרה את כספה וחיה במצוקה ובדוחק רב. היא, בעלה יהודה ושני בניהם הקטנים, ניספו בגיטו וילנה.

מבית קופלוביץ נותרנו 4 אחיות. אני בניתי את חיי במשק עין־חרוד עם חבר נעורי, אחד מטובי הנוער הדוקשיצאי, חיים סולוביי־זמירי. ב־1965, בחודש ניסן, נלקח מאתנו חיים לעולמים. אחותי בלה מצאה את ביתה בקיבוץ יפעת, יחד עם משפחתה ועברו עליה תלאות רבות במשך 37 שנות חייה בארץ.

רוזא, אחותנו הבכירה, הגיעה ארצה לפני 6 שנים עם בנה שמעון, שנותר לה יחיד מכל משפחתה. היא התאלמנה ושיכלה בן ובת בעיירה קראסנה. כולם נפלו בידי הנאצים.

2 בניה של אידה אחותנו, הנמצאת בדרום אפריקה עם בעלה מירים פוליאק, הגיעו ארצה עם משפחותיהם. אנו מקווים, שאף הוריהם ימצאו את דרכם בארץ יחד עם בנם יוסף, ושרידי משפחת קופלוביץ לא ידעו יותר תלאות גלות.

נסיה זמירי (קופלוביץ) / עין־חרוד (אחוד)

מיין משפחה

מיין שטעטל דאָקשיץ האָב איך פאַרלאָזט מיט עטלעכע דרייסיק יאָר צוריק, ווען כ׳בין אַלט געווען אַ יאָר 20. איך געדענק גוט דעם צער און גייסטיקע איבערלעבונגען, וואָס האָבן מיך באַגלייט אין וועג, נאָכן געזעגענען זיך מיט מיין פאַמיליע און מיט דער מוטער, וועלכע איז געווען צוגעשמידט צום קראַנקן־בעט.

דער אויסזען פון שטעטל און אירע יידן האָבן מיט דער צייט זיך פאַרווישט אין זכרון. נאָר יעדעס מאָל, ווען איך טרעף שטעטישע, דערמאָן איך זיך גלייך אין אייניקע געשטאַלטן אַ דאַנק זייערע צונעמען, וועלכע ס׳האָט געהאַט כמעט יעדע משפחה. נאָר די איבערלעבונגען אין דאָקשיץ אין די יוגנט־יאָרן זענען גוט איינגעקריצט אין זכרון.

אין די ווייטערדיקע זכרונות וויל איך אַרויסברענגען די געשטאַלט פון מיין מוטער און אַנדערע משפחה־מיטגלידער, וועלכע זענען אומגעקומען מיט די קדושים פון שטעט־

טל. מיין פֿאָטער געדענק איך ניט, ווייל ער איז געשטאָרבן מיטן אויסברוך פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען איך בין אַלט געווען צוויי יאָר.

מיין מוטער איז געבליבן מיט זיבן קינדער — צוויי זין און פֿינף טעכטער. איך זע זי תמיד א באַלעסטיקטע מיטן שווערן עול פּרנסה, כדי באַזאָרגן אונדז מיט אַלעם נויטיקן. ס'איז פֿאַר מיר אַ רעטעניש, ווי אַזוי זי האָט באַוויזן דורכצופֿירן דאָס אַלץ וואָס איז געלעגן אויף אירע פּלייצעס. זי איז געווען אַן אויסגעצייכנטע בעל־הביתטע, געפּירט אַ געשעפֿט און נאָך צייט געהאַט צו פֿאַרנעמען זיך מיט צדקה. אַ יידישע מאַמע — אין פּולן זין פֿון וואָרט. אַ שטרענגע אָפּהיטערין פֿון כשרות און יידישע טראַדיציעס. אין די שבתים און יום־טובים פֿלעגט זי פּשוט שיינען ביים בענטשן די זיבן קינדער. מיר פֿלעגן זיצן אַרום אַ סערווירטן טיש, אויף וועלכן עס זענען געשטאַנען גלאַנציקע לייכטערס און יום־טובדיקע מאכלים. לויט די באַגריפֿן פֿון דער מאַמען האָבן מיר, די קינדער, יאָ אונטערגעזינדיקט, נאָר זי האָט אויף דעם ניט רעאַגירט. זי האָט זיך באַגנוגנט דערמיט, וואָס אין אַ יום־טוב זענען מיר אַלע געזעסן ביים טיש און אין דעם געזען איר נצחון.

אַלס מוזיניקל האָט די מאמע מיך באַשאָנקען מיט אַ סך ליבע און צערטלעכקייטן. געווען צווישן אונדז אַן אומצעררייסבאַרער בונד און אויך איך האָב איר אַרויסגעוויזן פּיל ליבע. ווען כ'האָב זיך אָנגעשלאָסן אין „החלוץ”, האָבן זיך אָנגעהויבן מיינונגספֿאַרשידנהייטן, ווייל מיין מאַמע, ווי אַנדערע עלטערן, האָט ניט געוואָלט כ'זאָל עולה זיין קיין ארץ־ישראל, ווי ס'איז געווען אָנגענומען אין יענע יאָרן. מיין מוטער איז שווער געווען משלים צו זיין מיטן געדאַנק, אַז כ'וועל ניט זיין מיט איר צוזאַמען אין די עלטערע יאָרן. דאָך האָט זי זיך ווייטער פֿאַרנומען מיט מיר מיט איבערגעגעבנקייט און צום סוף משלים געווען מיט מיין עלייה און אַפֿילו געהאָלפֿן זיך גרייטן אין וועג אַריין. מיין מאַמע איז נפֿטר געוואָרן אין געטאָ דאָקשיץ פֿון אַ האַרץ־קראַנקייט.

אונדזער עלטסטער ברודער חיים איז געווען די צענטראַלע געשטאַלט צווישן די קינדער אין דער משפּחה. אין פֿריען עלטער האָט ער גענומען אויף זיך דעם עול פֿון פּרנסה. זייענדיק אַ פֿעיִקער געשעפֿט־פֿירער און בוכהאַלטער, איז ער געווען אָנגענומען אין די סוחרישע קרייזן אין שטעטל. צוזאַמען מיט פֿינף פֿאַרמעגלעכע יידן, האָט ער געשאַפֿן אַ בשותפֿותדיק הורט־געשעפֿט צו ליפֿערן סחורות פֿאַר די קרעמערס אין שטעטל און אומגעגנט. די פֿאַרדינסטן האָט ער געברענגט אַ היים, ווייל זיין הויפּט־זאָרג איז תמיד געווען די היים און זיינע שוועסטערן. הגם ער איז געווען אַ שטרענגער האָבן מיר אים אָפּגעגעבן דעם געהעריקן כבוד. חיים האָט חתונה געהאַט שפּעט און טראָץ דעם, וואָס ער האָט באַדאַרפֿט מפֿרנס זיין זיין היים, האָט ער ווייטער געזאָרגט פֿאַר אונדז.

זיין פֿרוי ליזע פֿון גלובאָקי איז געווען אַן אידעלע און גוטהאַרציקע. איינגעשטעלט מיט אונדז אויסגעצייכנטע פֿריינדשאַפֿטלעכע באַציונגען. אויך חיים האָט פּרובירט מיך

אָפּרעדן פון עולה זיין קיין ארץ־ישראל, נאָר צום סוף פאַרשטאַנען, אַז דאָס שטעטל דערוואַרט ניט קיין ראָזעווע צוקונפט; ער האָט געזען ווי שווערע וואָלקנס פאַרטונקלען די הימלען פון פּוילישן יידנטום און מסכּים געווען איך זאָל פאָרן. ער האָט אַפילו פי־נאַנסירט מיין רייזע קיין ארץ־ישראל. נאָך דעם ווי די רוסן זענען אַריין קיין דאָקשיץ (סעפּטעמבער 1939), איז חיים אַוועק מיט זיין משפּחה אין אַ צווייט שטעטל, ווו ר׳האָט געאַרבעט אַלס בוכהאַלטער. דאָרט האָט ער מיט זיין פרוי און קינדער געטיילט דעם ביטערן גורל פון די אומגעבראַכטע יידן.

משה־אהרון איז געווען יינגער פון חיימען מיט 5 יאָר, אויך אַנדערש פון אים מיטן כאַראַקטער. ער האָט ניט באַזיצט חיימס פעיִקייטן צום האַנדל. דערפאַר איז ער געווען אַ גוטהאַרציקער און רויִקער, באַליבט ביי דער גאַנצער משפּחה. ער איז צוגע־שטאַנען צום קאָאָפּעראַטיוו. זיין אויפגאַבע איז געווען צו שאַפן קונים אויסערן שטעטל. אַ דאַנק זיין שטילן כאַראַקטער און טעמפּעראַמענט, איז עס אים טאַקע גע־לונגען. ער איז געווען אַ ציוניסט און איינגעזאַפּט אין זיך די השכּלה־ווינטן, וואָס האָבן געבלאָזן אויף דער יידישער גאַס. זיינע חברים זענען אויך געווען ציוניסטן און אונדזער היים איז געווען דער צענטער פאַר דער דאָזיקער גרופּע, הגם זיי גופא האָבן זיך ניט גע־גרייט עולה צו זיין, האָבן זיי אַ סך געטאָן פאַרן ציוניסטישן געדאַנק.

משה־אהרון האָט חתונה געהאַט מיט לאהן, די טאָכטער פון אשר שאַפּירא — און פאַרלאָזט די היים. ווען איך האָב עולה געווען, האָט ער שוין געהאַט צוויי זין. מיטן אַריינ־מאַרש פון די רוסן קיין דאָקשיץ, האָט מיין ברודער אַ סך געליטן. אים איז שווער געווען זיך צוצופּאַסן צו פיזישער אַרבעט, די רוסן האָבן אים אָבער געצוווּנגען צו אַרבעטן, כּדי ער זאָל קענען אויסהאַלטן די פאַמיליע. ער האָט באַקומען די צוקער־קראַנקייט און אומ־געקומען אין דאָקשיצער געטאָ צוזאַמען מיט זיין משפּחה.

מיין שוועסטער שרה־אסתּר איז געווען אַ טראַגיש געשטאַלט. ניט געפונען זיך איר אָרט אין דער פיל קינדערדיקער פאַמיליע. זי האָט זיך אויסגעצייכנט אין לערנען, די איינציקע, וועלכע האָט באַקומען מאַטורע. ניט האָבנדיק קיין מעגלעכקייט אָנגענומען צו ווערן אויפן אוניווערסיטעט אין פּוילן, האָט זי פּרובירט אַנטלויפן קיין רוסלאַנד, נאָר ס׳איז איר ניט געלונגען. דאָס לעבן אין שטעטל איז געווען פאַר איר צו ענג און דעריבער איז זי תּמיד געווען שלעכט געשטימט. זי פלעגט מאַכן זאָרג דער מאַמען. מיינע גוטע ברידער האָבן אַלץ געטאָן, כּדי געפונען פאַר איר אַ פּאַסיקן מאַן. זי האָט חתונה געהאַט און אַוועק וווינען אין ווילנע. אויך דאָרט האָט זי ניט געהאַט קיין מזל. בעתן קריזיס אין פּוילן אין די דרייסיקער יאָרן, האָט אסתּר־שרה אָנגעוווירן איר געלט און געלעבט דערנאָך אין גרויס נויט. זי, איר מאַן יהודה און זייערע צוויי קליינע קינדער, זענען אומגעקומען אין ווילנע געטאָ.

פון דער משפּחה קאָפּעלאָוויטש זענען געבליבן פיר שוועסטערס. איך האָב זיך אויפ־

געשטעלט מיין היים אין קיבוץ עין־חרוד, צוזאַמען מיט מיין יוגנט־חבר, איינער פון די בעסטע פון דער דאָקשיצער יוגנט — חיים סאָלאָווײ־זמירי. אין חודש ניסן 1965 האָט חיים צוגעמאַכט זיינע אויגן אויף שטענדיק.

מיין שוועסטער בעלאַ האָט געפונען איר היים אין קיבוץ יפעת, צוזאַמען מיט איר משפחה — און זי האָט פיל אַדורכגעמאַכט פאַר די קנאַפע 40 יאָר פון איר זיין אין לאַנד.

אונדזער עלטסטע שוועסטער ראָזאַ איז געקומען אין לאַנד מיט 6 יאָר צוריק, מיט איר זון שמעון, דער איינציק איבערגעבליבענער פון דער גאַנצער משפחה. זי איז געוואָרן אַן אַלמנה און פאַרלוירן איר זון און טאָכטער אין שטעטל קראַסנע. אַלע זענען אומגעקומען פון די נאַצישע רוצחים

צוויי זין פון אונדזער שוועסטער אידאַ, וועלכע געפינט זיך אין דרום־אַפריקע מיט איר מאַן מירים פּאַלאַק, זענען געקומען קיין ישראל מיט זייערע משפחות. מיר ווילן האָפן, אַז אויך זייערע עלטערן וועלן געפינען דעם וועג אין לאַנד, צוזאַמען מיט זייער זון יוסף — און זאָלן די שרידים פון דער משפחה קאָפּעלאָוויטש ניט וויסן מער פון די צרות אין גלות.

נסיה זמירי (קאָפּעלאָוויטש) / עין־חרוד (אחוד)

אונדזער העלדישער ברודער ישעיה

א

אונדזערע עלטערן ברוך און פייגע סאַסמאַן ז״ל, זענען אומגעקומען בערך צוויי וואָכן פאַר פסח, גראַד דעמאָלט, ווען עס זענען נאָך נישט פאָרגעקומען קיין שחיטות.

12 אַ זייגער ביינאַכט, ווען מיר האָבן זיך געפונען ביים זיידן אין שטוב אויפן שול־הויף, ווו מיר האָבן דעמאָלט געלעבט, האָט זיך געהערט אַ קלאַפּן אין טיר. עס זענען אַריין 5 שטעטישע קריסטן, געוו. חברים און שילער פון קלאַס און באַפוילן אַלעמען צו שטעלן זיך מיטן פנים צו דער וואַנט. דעם טאַטן מיט דער מאַמען האָבן זיי געבונדן די הענט, אויך געבונדן ישעיהן, זיאַמע ליפשיץ און זיין פרוי דאַבע, ישעיהס ווייב שיפרה מיטן צווילינג פון דריי חדשים.

דער טאַטע האָט זיך באַלד פאַרלוירן, אָבער די מאַמע האָט מיטן פולן באַוווּסטזיין פון דער לאַגע גענומען רעדן און בעטן — ביז זיי האָבן איבערגעלאָזט מיך, די שוועגערין מיט די קינדער. די עלטערן, מיין מאַן און די ברידער האָבן זיי אַוועקגענומען פון שטוב געבונדענע. געפירט האָט מען זיי צום גרוב, אָבער ישעיהן און זיאַמען איז

געלונגען צו אַנטלויפֿן. מײַן מאַן, זיאַמע ליפשיץ, איז אומגעקומען שפּעטער, בעת דער צווייטער שחיטה.

ב

איצט וויל איך באַשרײַבן אונדזער באַהעלטעניש („סכראָן").

אין זיידנס שטוב, ווו מיר האָבן געלעבט אין דער צייט פון דער לעצטער שחיטה, זענען מיר געווען ניין פּערזאָן: איך, מײַן שוועגערין ריווע, מײַן שוועסטער דאָבע, ישעיה מיט זײַן פרוי שיפרה און מילע קוגעל דער קאַמאַשניק מיט זײַן ווײַב און צוויי זין. ישעיה האָט דאָרט געמאַכט דריי סכראָנען: צוויי אויף צו פאַרווישן די שפּורן, און איינעם — אין דער פּאַוועטקע פון האַלץ. דאָרט איז געווען אַזוי נידעריק, אַז שטיין האָט מען נישט געקענט, נאָר זיצן.

פיר אַ זייגער פאַרטאָג איז ישעיה אַרויסגעגאַנגען און באַמערקט, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט. מיר האָבן קוים באַוויזן זיך אַרײַנצוכאַפּן אין סכראָן, אָן די קינדער. אין זעלבן מאָמענט זענען די דײַטשן שוין געווען אין שטוב. דורך די שפּאַרעס פון סכראָן, וואָס זענען געווען אין אַ צעפוילטע פּאַוועטקע מיט האָלץ, האָבן מיר געזען ווי די דײַטשן האָבן אונדזערע צוויי פּיצעלעך קינדער צעריסן פאַר די פיסלעך.

אין סכראָן זענען מיר 9 נפשות געזעסן אָן עסן און טרינקען אין משך פון 10 טעג. דעם דורשט האָבן מיר געשטילט מיטן באַשמירן זיך די ליפּן מיט אונדזער אורין. עסן האָט זיך נישט געוואָלט און ס'איז אויך נישט געווען וואָס. לופט האָבן מיר געהאַט פון די שפּאַרעס אין דער באַהעלטעניש. מיר זענען געשוואָלן געוואָרן.

מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרלאָזן אונדזער פינצטער באַהעלטעניש, ווײַל מיר האָבן געזען, אַז אין סכראָן וועלן מיר סיי ווי אומקומען.

ג

ישעיה האָט אויף זיך גענומען די אויפֿגאַבע אונדז צו פירן, ווײַל ער האָט געדינט אין מיליטער און אויך זיך גוט אָריענטירט אין דער געגנט. אויף זײַן באַפעל האָבן מיר אַלע, אין איין שורה, געפּויזט אויף אַלע פיר ביז גאָרדאָנס סאַזשלקע. פון דאָרט זענען מיר דורך די פעלדער אַוועק צו אַ באַקאַנטן פּויער אין קאַרפּווקע, פיר קילאָ־מעטער פון שטעטל.

דער פּויער האָט אונדז אַרײַנגעלאָזט אין סעדל, געבראַכט עסן, נאָר צומאַרגנס געהייסן אונדז גיין. געשוואָלענע און באָרוועסע, האָבן מיר זיך געלאָזט קיין גלובאָקע, ווו עס האָט זיך נאָך געפונען די משפחה און מײַן ברודערס פרוי. דער פּויער האָט אונדז פאַרזיכערט, אַז אין גלובאָקע זענען נאָך דאָ אַלע יידן. וועגן אַ שחיטה דאָרט האָט מען נישט געהערט.

קיין גלובאָקע האָט אונדזער ברודער געפירט אונדז אויף קרולעווטשיזנער

טראַקט, דורך די פעלדער. אויפן וועג האָבן מיר געמוזט אַדורכגיין די באַן־ליניע, ווו אַ פּויער מיט אַ קליין יינגל האָבן אונדז באַמערקט און געגעבן צו וויסן די דייטשן. נישט ווייט האָט זיך געפונען אַ כמיזניק. ווי נאָר מיר האָבן אים דערגרייכט, האָט מען אונדז באַשאָסן. ס׳איז געווען 10 אַ זייגער אין אָוונט. מיר זענען דאָרט געלעגן ביז 2 אַ זייגער ביינאַכט. נאָך אַ פּאָר שעה, ווען קיין שיסעריי האָט זיך שוין נישט געהערט, האָבן מיר ווידער געפּויזט אויף אַלע פיר נאָך דריי קילאָמעטער, באַרג אַראָפּ. מיר האָבן באַמערקט, ווי פּאַסטעכער טריבן די קי אין פעלד. נישט האָבנדיק קיין אויסוועג, זענען מיר צו זיי צוגעגאַנגען. מיר האָבן זיי גאָרנישט געזאָגט. זיי האָבן נישט געפרעגט — און צוזאַמען זענען מיר אַריין אין שטאָט.

ד

דער אומקום פון אונדזערע עלטערן, ברידער און שוועסטער, די געוואַלדן און געשרייען פון די 3־חדשימדיקע קינדערלעך פון מיין ברודער — האָבן נישט אויפגעהערט צו פאַרפאָלגן. מיין ברודער גייט אַרום ווי צעמישט. ער קען נישט איינזיצן.

ווידער האָבן זיך אָנגעהויבן די שחיטות דורך פאַרנאַרן די גלובאָקער יוגנט צו קומען אויפן פּלאַץ, כלומרשט אויף אַרבעט. דאָרט ווערן אַלע אויסגעשאָסן.

ישעיה שרייט: „נקמה וויל איך — און איך וועל זי נעמען!״.

ה

יאָ, עס איז שוין באַלד דרייסיק יאָר, ווי מיין ברודער ישעיה סאָסמאַן איז געפאַלן אין העלדישן קאַמף, כדי נקמה נעמען אין די דייטשן. ער איז געווען דער קלענסטער פון מיינע דריי ברידער, געבוירן אין יאָר 1910, גוט אַנטוויקלט, אַ מוטיקער אין אַלע זיינע מעשים. ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די שחיטות אין שטעטל, איז ישעיהס איינציקער ציל געווען צו נעמען נקמה פאַר דעם אומשולדיק פאַרגאָסענעם יידישן בלוט, פאַר דעם בלוט פון זיינע קינדער, עלטערן, שוועסטער און ברידער, ווי אַ פאַרשפּאַרטע חיה, האָט ער זיך געראַנגלט און געזוכט אַ וועג צו נקמה.

בעת דער לעצטער שחיטה אין דאָקשיץ, זענען מיר לעבן געבליבן אַ דאַנק אונדזער ברודער, וועלכער האָט אונדז דורך פאַרשידענע וועגן, באַשאָסענע דורך די דייטשן, אַרויסגעפירט, ביז מיר זענען אַלע אָנגעקומען אין גלובאָקער געטאָ. ישעיה האָט גלייך גענומען גרייטן זיך אַרויסצוגיין אין די וועלדער. ער האָט זיך פאַרשטענדיקט מיט אַ גרופּע יינגלעך, געלאָזן אונדז אַלע וואַרטן, ביז ער וועט קענען קומען אונדז נעמען. זיין פּלאַן איז נישט געלונגען. ער האָט זיך צוריקגעקערט אַ נאַקעטער און באָרועסער, באַרויבט פון די רוסישע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן אים צוריק געשיקט. אָבער ישעיה איז נישט פאַרצווייפלט. זיין מוט און ווילן צו נעמען נקמה, לאָזן אים נישט אָפּ. ער

גרייט זיך ווידער אין וועג אריין. ער אָרגאַניזירט אַ גרופּע פון צוועלף מאַן, וועלכע האָבן געהאַט פאַר אַ ציל אַרויסצונעמען נאָך יידן פון געטאָ.

נאָך אַ סך וואַנדערן פון אָרט צו אָרט, האָט זיך ישעיה געטראָפן מיט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער פון דער בריגאַדע א. נ. פון מיעדוויעדעוו. דאָרט זענען געווען קריסטלעכע פּאַרטיזאַנער פון אונדזער געגנט, וועלכע האָבן געקענט ישעיהן פון פריער. זיי האָבן וועגן אים געמאָלדן דעם קאָמאַנדיר פון דער בריגאַדע. אָפּנעמענדיק וועגן אים אַ גוטע מיינונג און נאָכן באַקענען אים, האָט דער קאָמאַנדיר אים פאַרגעלייגט אַן אויפגאַבע, וואָס אויב ער וועט זי אויספירן, וועלן זיי צונעמען צו די פּאַרטיזאַנער אויך די פרויען. זיי האָבן אים געזאָגט, אַז די אויפגאַבע האָבן זיי שוין געפּרוּווט עטלעכע מאָל, נאָר ס'איז נישט געלונגען. קיינער האָט זיך נישט צוריק געקערט.

ישעיה שרעקט זיך נישט. נישטאָ וואָס צו פאַרלירן. ער נעמט זיך אונטער.

ו

דער פּלאַן איז: גיין צו דער מאַלאָדעטשנער באַן־סטאַציע און דאָרט, דורך די פאַרבינדלערס, דערוויסן זיך, ווען, וויפל און וועלכע עשאַלאָנען עס גייען אַדורך. נישט ווייט פון דער באַן־ליניע זענען אויך באַגראָבן עטלעכע ביקסן און גראַנאַטן. זיין אויפ־גאַבע איז, צוזאַמען מיט די פאַרבינדלערס, אויפצורייסן אַן עשאַלאָן און ברענגען דאָס געווער. זיי גיבן אים צייט צען טעג.

ישעיה איז אַוועק — און אויך די צייט איז פאַריבער. נאָך 10 טעג, איז מיין ברודער נישטאָ. מען הייסט אונדז פאַרלאָזן די געגנט.

צו מאָרגנס, ד .ה. דעם עלפטן טאָג, איז ישעיה דאָ צוריק. ער האָט אַלץ אויסגעפירט. זיי האָבן אַראָפּגעלאָזט פון די רעלסן צוויי עשאַלאָנען, מיט זעלנער און געווער, וועלכע זענען געגאַנגען אויפן פראָנט. זיי האָבן געהרגעט די וועכטער און געברענגט דאָס געווער מיט די גראַנאַטן פאַר די פּאַרטיזאַנער.

אַזוי האָט זיך פאַרווירקלעכט דער טרוים פון מיין ברודער — בלוט פאַר אומשולדיק בלוט!

ז

ער איז דערנאָך געוואָרן דער אָנפירער פון אַ ספּעציעלער גרופּע. ס'איז צו אים צוגעשטאַנען נאָך אַ יידישער העלד, יידל יעסין, געבוירן אין דאָרף טאָמילעוויטש אין אונדזער געגנט. די צוויי העלדן האָבן נישט דורכגעלאָזט קיין איין געלעגנהייט פון דיווערסיע־אַרבעט קעגן די דייטשן. כמעט יעדע נאַכט האָבן זיי אונטערגעצונדן די פּאָלוואַרקן, באַזעצטע דורך די דייטשן. ס'איז געפאַלן אַ פּחד אויף דער פּאָליצײַ און דייטשן פון דער געגנט. דער קאָמענדאַנט פון דאָקשיץ, קאָמולקאָ, האָט צוגעזאָגט אַ

הויכע באַלוינונג פאַר זייערע קעפּ. ער האָט דערקלערט, אַז ישעיה סאָסמאַן וויל ער האָבן אַ לעבעדיקן אָדער אַ טויטן — דעמאָלט וועט זיין רויק.

נאָך יעדער אַקציע, פלעגט ישעיה צוריק קומען אַ פריילעכער, מיט געזאַנג.

ישעיהו סאָסמאַן הי״ד

אַמאָל האָבן מיר אים געפרעגט: „וואָס ביסטו אַזוי פריילעך?" האָט ער געענטפערט: „איך נעם נקמה. מיין לעבן איז דאָך קורץ. זייט שטאָלץ מיט דעם".

די נאַכט פאַר זיין אומקום, האָט ישעיה מיט יידלען און זייער גרופּע אויסגעפירט אַ זייער שווערע און פאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט. אין דער פרי האָט די פּאַרטיזאַנער־אָנפירונג גע־וואָלט וויסן, וואָס פאַר אַ רושם דאָס האָט גע־מאַכט אויף דער באַפעלקערונג. זיי לאָזן זיך באַקוקן דאָס אָרט. ישעיה וויל מיטפאָרן, נאָר זיי לאָזן אים נישט, ווייל ער דאַרף זיך אָפּרוען. אין אַוונט וואַרט ווידער אַרבעט. ישעיה איז נישט מסכים. ער פאָרט מיט, רייטנדיק אויף זיין פערד.

אָנקומענדיק אין דאָרף טרעשטשאַניצע, שטויסן זיי זיך אָן אויף אַ „זאַסאַדע". עס האָט זיך פאַרבונדן אַ קאַמף — און ישעיה איז געפאַלן ווי אַ העלד. מ׳האָט אים קובר געווען מיט גרויס פאַראַד. די פּאַרטיזאַנער האָבן דערמאָנט אַלע זיינע העלדישע מעשים. ער ליגט אויף אַ בערגל נעבן דאָרף טרעשטשאַניצע, דאָקשיצער געגנט.

דער חבר זיינער יידל יעסין האָט נאָך געקעמפט ביז דער לעצטער בלאָקאַדע — און געפאַלן.

ח

מולע קוגל האָט אַפילו נישט דערלעבט אַרויסצוגיין פון סכראָן. דאָרט זיצנדיק, האָט ער אויסגעהויכט זיין נשמה. די פרוי מיט די קינדער זענען אַרויס צוזאַמען מיט אונדז, אָבער זיי זענען אַוועק דורך אַן אַנדערן וועג — און אומגעקומען.

דאָבע און אסתר סאָסמאַן

פאַרצייכנט: יוסף שאפּירא, רעננה

לזכרו של משה׳לה בן פיוול ודישקה קזיניץ

בן 19 בלבד היה בנפלו בקרב ליד ווארשה והוא כה אהב את החיים. משה׳לה היה בחור שקדן, רציני ובביישן. בדברו עם בנות כיתתו, היה נבוך ונהג להסמיק מבושה. כולנו אהבנו אותו כידיד ורע נאמן. היה בן אהוב ומסור להוריו. הוא לא היה מסוגל לשבת בעורף, בשעה שבחזית התנהלו קרבות מרים ועקובים מדם. רצה ליטול חלק פעיל בחזית.

משה׳לה למד בבית־הספר „תרבות״, והספיק ללמוד במשך שנתיים בוילנה בישיבה, עד לכניסת הצבא־האדום. עם ייסוד בית־הספר האידי, נכנס לכתה החמישית, יחד עם שאר בני הנוער בגילו. את הכיתה השביעית סיימנו יחדיו בהיותנו כבר במרכז סיביר, בקולחוז בסביבת נובוסיבירסק. התנאים היו קשים מנשוא. לא היה לנו בגד חם ללבוש, ולא נעליים לנעול. כך היינו משתמשים בחילופין על פי תור קבוע במעיל ובזוג המגפיים. לא פעם היינו נתונים במצב של חוסר־תזונה והחיים הכבידו עלינו את עולם. משה׳לה הצליח למרות הכל לסיים את בית־הספר בהצטיינות.

שנתיים אחרי סיימו את בית־הספר העממי, לא חדל מלכתוב בקשות להתקבל לבית־הספר הצבאי, אך בהיותו בן עם־נרדף, דחו אותו בלך ושוב. הדבר גרם לו למפח נפש ולצער רב. „איך אפשר לשבת בחיבוק־ידיים, בלי לנקום סבלו וחרפתו של עמי?״ — נוהג היה לומר. בלית־ברירה השלים עם העובדה שכה ציערה אותו.

הוא נרשם לבית־הספר התיכון, ונתקבל, אך לא זכה להגיע לכלל לימודים. המצב בחזית השתנה לרעה. הצבא־האדום החל לנוע מערבה, ואז קיבל משה׳לה את צו־הגיוס, לו ייחל במשך זמן רב. כעבור שלושה חדשי הכנה קדם־צבאית, נשלח משה׳לה לחזית. לידי נצחון לא הגיע. בעיצומו של הקרב נפל. הוריו ומוקירי זכרו מבכים מרה את מותו.

יהי זכרו ברוך!

שושנה (מלצר) וינבוים / בית חנניה

צום אָנדענק פון משהלע קאַזשיניץ

(בן פייוול און דישקע)

בלויז 19 יאָר איז ער אַלט געווען, ווען ר׳איז געפאַלן אין דער שלאַכט ביי וואַר־שע — און ער האָט אַזוי ליב געהאַט דאָס לעבן. משהלע איז געווען אַ פלייסיקער, ערנסטער און שעמעוודיקער. ווען ער האָט גערעדט מיט די שילערינס פון זיין קלאַס,

פלעגט ער זיך אין פֿאַרלעגנהייט און זיך פֿאַרויטלען. מיר אַלע האָבן אים ליב געהאַט ווי אַ פֿריינד און טרייען חבר. ער האָט צו די עלטערן אַרויסגעוויזן ליבשאַפֿט און אײַבערגעגעבנקייט. בעת אויפֿן פֿראָנט זענען אָנגעגאַנגען שלאַכטן, איז ער ניט געווען מסוגל צו זיצן אין הינטערלאַנד. ער האָט געוואָלט זיין אויפֿן פֿראָנט.

משהלע האָט געלערנט אין דער תרבות־שול, באַוויזן אויך צוויי יאָר צו לערנען אין דער ווילנער ישיבה — ביז ס'איז געקומען די רויטע אַרמיי. מיטן אויפֿשטעלן אַ יידישע שול, איז ער אַריין אין פֿינפֿטן קלאַס, צוזאַמען מיט אַנדערע יוגנטלעכע פֿון זיין עלטער. די זיבעטע קלאַס האָבן מיר געענדיקט צוזאַמען, שוין זייענדיק אין סיביר, אין אַ קאָלכאָז, אין דער געגנט פֿון נאָוואָסיבירסק. דאָרט זענען געווען אומדערטרעגלעכע באַדינגונגען. מיר האָבן ניט געהאַט קיין וואַרעם בגד אויפֿן גוף און שיך אויף די פֿיס. דעריבער פֿלעגן מיר לויט דער ריי אָנטאָן אַ וואַרעמען מאַנטל און אַ פּאָר שטיוול. ניט איין מאָל האָבן מיר געלעבט אין באַדינגונגען פֿון אונטער־דערנערונג. טראָץ אַלעמען האָט משהלע מצליח געווען צו פֿאַרענדיקן די שול מיט אַן אויסצייכענונג.

צוויי יאָר נאָכן ענדיקן די פֿאָלקס־שול, האָט ער ניט אויפֿגעהערט שרייבן ווענדונגען וועגן אָננעמען אים אין אַ מיליטערישער שול. נאָר זייענדיק אַ זון פֿון אַ גערודפֿט פֿאָלק, האָט מען אים כסדר אָפּגעזאָגט, וואָס האָט אים פֿאַרשאַפֿט פֿיל אַנטוישונג און צער. „ווי קאָן מען זיצן מיט ליידיקע הענט און ניט נקמה נעמען פֿאַר די ליידן און שאַנד פֿון מיין פֿאָלק?" — פֿלעגט ער זאָגן. ניט האָבנדיק קיין ברירה, האָט ער משלים געווען מיט דעם פֿאַקט, וועלכער האָט אים פֿאַרשאַפֿט פֿיל צער.

ער האָט זיך פֿאַרשריבן אין אַ מיטלשול און געוואָרן אָנגענומען, אָבער ניט זוכה געווען אָנצוהויבן זיך לערנען. די לאַגע אויפֿן פֿראָנט האָט זיך געענדערט, די רויטע אַרמיי האָט מאַרשירט אויף מערב און ערשט דעמאָלט האָט משהלע באַקומען דעם מאָביליזאַציע־רוף, וועלכן ער האָט אַזוי לאַנג אויסגעקוקט. נאָך דריי חדשים מיליטערישער צוגרייטונג, איז משהלע אַוועק אויפֿן פֿראָנט. דעם נצחון ניט דערלעבט. אין מיטן די שלאַכטן געפֿאַלן. זיינע עלטערן און חברים באַווייגען זיין טויט.

געבענטשט זאָל זיין זיין אָנדענק!

שושנה מעלצער־וויינבוים / בית חנניה

לזכר אחי זוסיה

למעשה קטונתי מלבטא בכתב את אותה האהבה הגדולה שהנני רוחשת לעיירתי דוקשיץ. אלה אינם געגועים לנוף ולשדות, כי הנוף לא נופינו והשדות לא שדותינו — אלה הם געגועים לפשוטי עם־ישראל ששכנו בתוכה. היה זה ישוב בן כמה מאות משפחות שידע להקים בלי עזרה ממשלתית רשת עשירה של מוסדות חינוך וצדקה לתפארת.

בזכרוני עולה דמותו של אחי, זוסיה, המסור למשפחתו, שנשא בעול הפרנסה מגיל

חמש־עשרה. בשיחותיו עמי נוהג היה לומר: „כמה חבל שאני נשארתי איש־בית וכל כך נמאסה עלי העיירה." אני, הקטנה במשפחה, נהניתי מחופש יתר, ולא פעם הייתי עדה לכך, עד כמה מצטער אחי שאין באפשרותו להצטרף לתנועה, וכי ימי נעוריו מתבזבזים לריק. כל אימת שאני נזכרת באחי, רואה אני את טוב לבו ופשטותו. נזכרת אני במעשה שארע אחרי המלחמה של שנת 1917.

ביום בהיר אחד, יצא אחי לשוק ושב הביתה כשהוא נושא על כתפיו בחור יפה־תואר, אך הלה חסר היה את שתי רגליו. אחי סיפר כי מצאו פושט יד בשוק ונכנס עמו לשיחה. מחילופי הדברים התברר לאחי, כי הבחור נפצע בעת המלחמה ואיבד את שתי רגליו. זוסיה נטלו והביאו לביתנו ושם טיפל בו במסירות ובאהבה לאין שיעור, במשך שבועיים ימים. אחי נהג לעבוד ולחסוך כסף, כדי לקנות עבור הנכה פרוטזות. לאחר מכן שלחו אחי ברכבת אל העיר הקרובה עם מכתב המלצה לרב. מעשה זה נראה בעיניו כמובן מאליו.

בגלל טוב־לבו, סירב לעזוב את ההורים ולעלות ארצה. טען, כי זוהי בריחה וכי יש לעזור להורים להתגבר על צרותיהם. לעתים קרובות אף עמד לימיני, כאשר הלכתי לתנועה והורי לא הסכימו לצעדי זה.

נזכרת אני במכתביך, בעלי הנוסח האחיד. היית קורא לי לעזרה, כי האדמה בוערת תחתיך. ואני, כה רציתי לעזור, אך ידי קצרה מלהושיע. מטופל היית באשה ובילדים, ולפי מכתביך ניתן היה להבין, כי אתה מאושר בחוג משפחתך. סירבת להימלט ולהינצל, והלכת עם שאר בני משפחתך אל הדרך שממנה אין שבים.

רואה אני אותך ניצב מולי, אך פניך מעורפלות, כי עיני דומעות...

מלכה אבל / עין־שמר

צום אָנדענק פון מיין ברודער זוסיע

איך בין צו שוואַך אויסצודריקן שריפטלעך די גרויסע ליבע צו מיין היים־שטעטל דאָקשיץ. דאָס איז ניט קיין בענקשאַפט צו דער לאַנדשאַפט, צו די פעלדער, ווייל דאָס אַלץ איז ניט געווען אונדזערס. איך מיין די בענקשאַפט נאָך די פשוטע ייִדן, וואָס האָבן דאָרט געוווינט. דאָס איז געווען אַ ישוב פון עטלעכע הונדערט משפחות, וועלכע האָבן אָן מלוכהשער שטיצע געוווסט אויפצושטעלן אַ ברייטע נעץ פון דערציִונגס־אַנשטאַלטן און פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס.

אין מיין זכרון טויכט אויף דאָס געשטאַלט פון מיין ברודער זוסיע, וועלכער איז געווען טריי זיין משפחה. דעם עול פרנסה האָט ער גענומען אויף זיך אַלס 15־יאָריק יינגל.

ער פלעגט מיר זאָגן: „סאַראַ שאָד, אַז איך בין געבליבן אַ שטוב־מענטש, מיר איז נמאס געוואָרן דאָס שטעטל״. איך, די יינגסטע אין דער משפחה, האָב געגאַסן פון מערער פרייהייט און ניט איין מאָל געווען אַן עדות דערפון, ווי ער האָט באַדויערט פאַר וואָס ער קאָן ניט אָנשליסן זיך אין דער אָרגאַניזאַציע און אַז זיינע יוגנט־יאָרן ווערן צעטרעטנצלט אויף גאָרניט.

ווי נאָר כ׳דערמאָן זיך אין מיין ברודער, זע איך זיין גוטהאַרציקייט און פשוטקייט. איך דערמאָן זיך אין אַ געשיכטע, וואָס האָט פּאַסירט נאָך דער מלחמה, אין יאָר 1917:

אין אַ שיינעם העלן טאָג איז מיין ברודער געקומען צוריק אַ היים, שלעפּנדיק אויף זיינע אַקסלען אַ שיינעם יונגערמאַן, וועלכער האָט ניט געהאַט ביידע פיס. מיין ברודער האָט דערציילט, אַז ער האָט אים געטראָפן אויפן מאַרק בעטלען און פאַרפירט מיט אים אַ שמועס. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער בחור איז פאַרוואונדעט געוואָרן אין דער מלחמה און פאַרלוירן ביידע פיס. זוסיע האָט אים טאַקע געבראַכט אַ היים און במשך צוויי וואָכן מיט אים זיך פאַרנומען מיט גרענעצלאָזער איבערגעגעבנקייט און ליבע. מיין ברודער פלעגט אַרבעטן און שפּאָרן געלט, כדי קויפן פאַרן אינוואַליד פּראָטעזן. דערנאָך האָט זוסיע אים געשיקט מיטן באַן אין דער נאָענטסטער שטאָט מיט אַ רעקאָמענדאַציע־בריוו צום אָרטיקן רב. די דאָזיקע האַנדלונג האָט ביי אים אויסגעזען אַ זעלבפאַרשטענד־לעכע.

צוליב זיין גוטהאַרציקייט, האָט ער זיך אָפּגעזאָגט צו פאַרלאָזן די עלטערן, בכדי עולה צו זיין. זיין טענה איז געווען, אַז דאָס איז אַן אַנטלויפן און מ׳דאַרף העלפן טאַטע־מאַמע גובר צו זיין די צרות. אָפטמאָל פלעגט ער מיר העלפן, ווען כ׳בין געגאַנגען אין דער אָרגאַניזאַציע און מיינע עלטערן האָבן דערצו ניט מסכים געווען.

*

...איך געדענק דיינע בריוו, אַלע פון זעלבן נוסח. האָסט געוואָלט הילף, ווייל די ערד האָט געברענט אונטער דיינע פיס. איך האָב דיר געוואָלט העלפן, כ׳בין אָבער אַליין געווען הילפלאָז. דו האָסט געהאַט אַ פרוי און קינדער און פון דיינע בריוו האָב איך פאַר־שטאַנען, אַז ביסט אַ גליקלעכער מיט דיין משפחה. האָסט ניט געוואָלט אַנטלויפן, זיך ראַטעווען — און צוזאַמען מיט דער פאַמיליע ביסטו אַוועק אין וועג פון וועלכן קיינער איז ניט געקומען צוריק.

איך זע דיך שטיין אַנטקעגן מיר, נאָר דיין געזיכט איז פאַרנעפּלט, ווייל מיינע אויגן זענען פול מיט טרערן...

מלכה אבל / קיבוץ עין־שמר

על משפחה אחת בדוקשיץ

דוקשיץ, עיירת הולדתי, ניצבת לנגד עיני, כפי שעזבתי אותה לפני 25 שנה, עת יצאתי להכשרה.

דוקשיץ היתה עיירה יהודית טיפוסית, מוקפת כפרים של גויים, שנתנו לה את צביונה המיוחד. בתי העיירה נמוכי הקומה התמשכו לאורך 4 רחובות ראשיים ומהם יצאו סימטאות. רוב תושבי העיירה עסקו במסחר ובמלאכה ומצאו את פרנסתם בדחק.

חיי החברה של הדור הקשיש התרכזו סביב ארבעה בתי כנסת במקום, שנקרא „שול־הייף". לעומת זאת השתייך הנוער ברובו לתנועות נוער שונות, כגון: „השומר־הצעיר", „החלוץ", „בית״ר" ועוד. מספר בתי הספר היה שניים: „תרבות" ובית הספר העממי הפולני. כדי להמשיך בלימודים, צריך היה לנסוע לווילנה, גלובוקי או מקומות אחרים.

ביתנו הזכור לטוב עמד ברחוב קושצ׳ושקו (גלובוקי־גאס) מס׳ 6. צעירים וצעירות בילו אצלנו את רוב זמנם הפנוי.

משפחתנו מנתה 6 נפשות: סבא אברהם, סבתא זלאטה, אמא חוה־רחל ושלושת הילדים — יוסף, משה׳קה וסוניקה.

כל תושבי העיירה הכירו אחד את השני והיה מספיק לומר כי אני „אברהמל שמעון׳ס אייניקל" („נכדו של אברהמל שמעון") — ומיד ידעו למי אני משתייכת. את אבינו, שנפטר בהיותנו קטנים, לא הכרנו. מפרנס המשפחה היה סבי, אבל במרוצת הזמן עזר לו משה׳קה אחי.

חיי היהודים בעיירה לא היו קלים. אמי לקחה אף היא חלק פעיל בפרנסת המשפחה ועזרה רבות במסחר, שרוב הכנסותיו היו ממכירת פשתן ותבואה.

אמי, אשה ערה ופקחית מאד, קטנטונת ומלאת מרץ, היתה מנהלת את הבית וגם מחנכת את ילדיה. חייה היו קשים מאד, אבל היא ידעה להתגבר ומצאה תמיד רגעי שמחה, ובעיקר — השמחה לגדל וללמד אותנו. שמחתה גברה, כאשר הראו את ילדיה כדוגמה טובה לאחרים. מכאן נשאב הכוח שנתן לה את הסיפוק בחייה העלובים.

אחי יוסף היה מוכשר ללימודים, פיקח אבל חלש במקצת בגופו. מאד רצה להמשיך בלימודים, אולם אפשרויותינו המוגבלות אילצוהו להפסיק. הוא השתלם בכוחות עצמו וידיעותיו היו מקיפות ולכן אף כונה „האנציקלופדיה החיה". הוא למד הנהלת חשבונות והפך למומחה במקצועו. שאיפתו הגדולה היתה לעלות ארצה ולהצטרף לקיבוץ עין־שמר. שנתיים היה בהכשרה, אבל לעלייה לא הגיע, משום שלא השיג את ה„סרטיפיקט".

משה, אחי השני, לאחר גמר בית־הספר העממי, החל להיות לעזר רב לסבי. חושו המסחרי והצטיינותו הספיקו לו כדי להתחיל בעבודה. משה היה בחור בריא, יפה וטוב לב. השתייך לתנועת „השומר־הצעיר", אבל עול הפרנסה לא איפשר לו לעזוב את הבית.

לאחר זמן התחתן עם מאַטלה חלבנוביץ ובנו להם בית. נולד להם בן, אלא שאני לא הספקתי להכירו. כל הזמן תליתי תקוה בכך שהספיק להמלט מצפורני החיה הנאצית, אולם עד היום לא נתקבלה ממנו כל ידיעה.

זכורים לי המלים האחרונות של אמי לפני עליתי ארצה: „סוניקה, אני תמיד רוצה להיות לידך ואתך לחיות יחד. זכרי זאת — כמו ההורים של מנדל מרקמן — לחיות בקיבוץ..." חיי הקיבוץ קסמו לה מאד ובטוחה היתה שבעתיד נחיה ביחד חיי עבודה בארץ.

בלב דואב שמעתי את שנעשה בזמן המלחמה בעיירתנו ובמשפחתי האהובה. יכולה אני להעלות בדמיוני את הימים האחרונים האיומים שהם עברו, את הסבל הרב שסבלו בהיותם חפים מפשע. בני משפחתי חרוטים היטב בזכרוני — כאילו חיים הם עמי כיום.

אינני יכולה שלא להזכיר מספר משפחות שביתנו היה להם לבית שני, והם: משפחת רוזוב (דער היטלמאכער) את אמא של ליבע רוזוב, שהיתה כה אהובה עלי. את הורי בתיה ושאול מרקמן, את משפחת סולוביי, קמנקוביץ שגרו מולנו ואת משפחת קלונר ועוד רבים אחרים שאינם עמנו כיום.

יהי זכרם צרור בצרור החיים.

סוניה קומנקוביץ׳ / קיבוץ בית־זרע

משפחת צ׳וכמן • **פאמיליע טשוכמאַן**

לזכרם:

יוסף קמנקוביץ, מראשוני התיאורטיקנים
ומנהיגים של השומר הצעיר. ניספה בגיטו.
יוסף קאַמענקאָוויטש, פון די ערשטע טעאָ־
רעטיקער און פירער פון השומר הצעיר.
אומגעקומען אין געטאָ

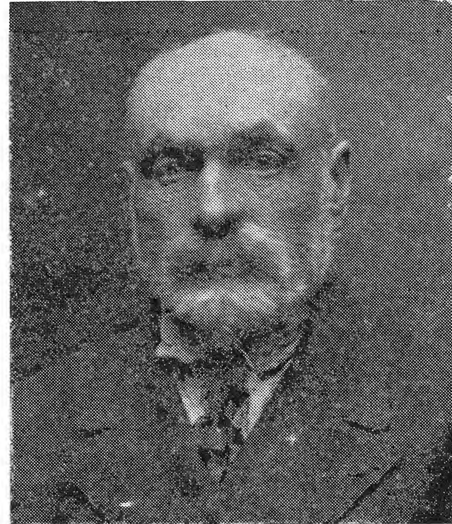
ליפה לויתן כמפקד הצופים בארץ־ישראל.
ליפע לעוויטאַן
אַלס קאָמענדאַנט פון „הצופים" אין א"י

ליפה לויתן בכלא עכו
ליפע לעוויטאַן
אַלס אַרעסטאַנט אין דער תפיסה אין עכו

דוד קליינר, בנו של חורט מצבות. מהחלוצים
הראשונים, נפל בהגנת ירושלים
במאורעות תרצ"ו—תרצ"ט
דוד קליינער, זון פון מצבה־קריצער. פון די
ערשטע חלוצים. געפאַלן ביי פאַרטיידיקן
ירושלים בעת די אומרוען אין די יאָרן
1939—1936

ה„פלדשר" מוניה שאַפּירא

מאָניע שאַפּיראָ, דער פעלדשער

יצחק אבלסון, מראשוני המרכסיסטים,
ניספה באופן טראגי בברית־המועצות

יצחק אַבעלסאָן, פון די ערשטע מאַרקסיסטן,
טראַגיש אומגעקומען אין ראַטנפאַרבאַנד

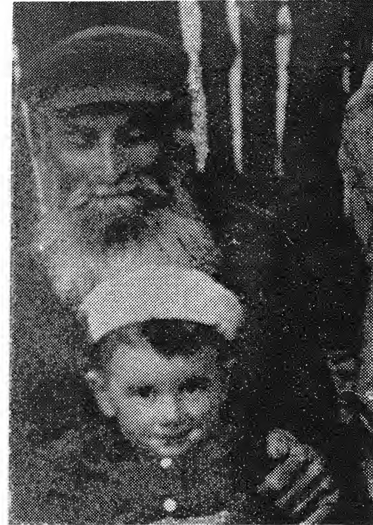
זלמן אורי ציקלין בצבא הפולני

זלמן אורי ציקלין אַלס פוילישער זעלנער

אלתר יפה, תותחן בצבא האדום
בימי מלחמת העולם השניה

אַלטער יאָפע, אַרטילעריסט אין דער רויטער
אַרמיי בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה

הסבא והנכד ישראל צדוק'ס. ניספו בגיטו

דער זיידע און אייניקל ישראל צדוקס.
אומגעקומען אין געטאָ

הרופאת פאניה שיינמן שהזריקה לשני ילדיה
מורפיום בכדי למנוע את רציחתם
ע"י הגרמנים

די דאָקטערין פאַניע שיינמאַן, וועלכע האָט
איינגעשפריצט מאָרפיום אירע צוויי קינדער,
כדי פאַרמיידן זייער דערמאָרדונג
דורך די דייטשן

נחמן ראובן מרקמן

נחמן ראובן מאַרקמאַן

חיה רייזל זיסקינד, ניספתה בגיטו

חייה רייזל זיסקינד, אומגעקומען אין געטאָ

שאול זיסקינד (הקצב) ואשתו שניספו בגיטו
שאול זיסקינד (דער קצב) און זיין פרוי,
ביידע אומגעקומען אין געטאָ.

זוסיה מוסין ומשפחתו ז״ל

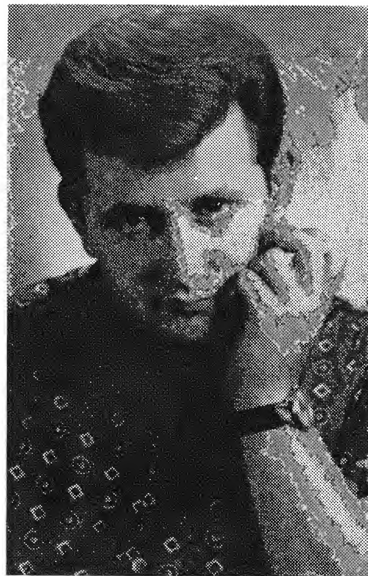
שמחה לנקין (באמצע) כחייל בצבא האדום
שמחה לענקין (אינמיטן) אין דער רויטער
אַרמיי

משפחת שולץ.

משפחת זלמן־נתן פולאַק

זאב צייטלין ז״ל.

בנו של צבי ונכדו של וולוויל מדוקשיץ וששמו הוא נושא. הנער גדל בארץ, למד טייס, אך הועבר לצוותי־קרקע של חיל־האוויר.

בעל כשרון למוסיקה, אף ייסד תזמורת משלו.

במלחמת ששת הימים שירת בחיל הקשר בתפקיד של קשר מפקד הזחל״ם. יחידתו השתתפה בקרבות עקובים מדם ליד ביר־גפגפה.

חודשים אחדים לאחר שחרורו מצה״ל, מצא את מותו בתאונת דרכים קטלנית בדרך לחיפה.

יהי זכרו ברוך!

יוסף שלמה לויתן ז״ל
מנכבדי דוקשיץ.
נפטר בשיבה טובה בפתח־תקוה — בכ״ז דכסלו תש״ל.

יהי זכרו ברוך.

ג.

פרפינוב

פאראפיאנאוו

העיירה פראפינוב

חייה פוס (מרקמן) ; משה מור (מרקמן)

פראפינוב היתה עיירה קטנה ותחנת הרכבת שבה שימשה גם את דוקשיץ, המרוחקת כ־10 ק"מ מעיירתנו. בתיה היו מפוזרים על פני שטח נרחב, משני צידי פסי־הרכבת. בצד אחד של המסילה היו בתי־המגורים, ובצד שני — מבני הרכבת, המשטרה והפקידות.

מוסדות השלטון המוניציפאלי והכנסיה הקתולית שכנו במרחק של 2 ק"מ מפראפינוב — בכפר פראפינוב. בכפר עצמו גר בעל־האחוזה, שרוב אדמות הסביבה היו קניינו, וכן מפעל לתעשיית יי"ש.

בעיירה היו כ־130 משפחות, מחציתן יהודיות. בשנות העשרים ועד למשבר בשנת 1929, עסקו רוב היהודים בסחר־עצים על כל עבודות־המישנה הקשורות בו. הוקמו שתי מנסרות גדולות בהן עבדו במלוא הקצב, כדי לספק את התצרוכת, ורכבות עמוסות עצים היו יוצאות לעתים תכופות. בידי היהודים היה מספר גדול של חנויות וגם מונופולין על האיטליזים. השלטונות הכשילו את היהודים, בהעבירם את זכות מכירת בשר לפולנים.

האוכלוסיה הכפרית והחלק הלא־יהודי שבעיירה, היתה מורכבת בעיקר מביילו־רוסיים (רוסים לבנים) מיעוטם קתולים. הללו שוחחו בשפתם ולא אהדו את המשטר הפולני, שהשתדל להחדיר אנשים מערי פולין הרחוקות, כדי להשפיע על שינוי יחס האוכלוסיה למשטר ולהגברת האנטישמיות. בדרך כלל היו יחסי הגויים והיהודים תקינים. באירועי שמחה ותרבות של היהודים, השתתפו גם נוצרים. בית מכבי־אש שימש כאולם הצגות ומסיבות לכל האוכלוסיה. במפעלים ובבתי־המלאכה, עבדו היהודים והנוצרים תחת גג אחד ובשקט יחסי. בעיירה היה בית־כנסת אחד ושני רחובותיה הראשיים היו מיושבים בעיקר ע"י יהודים.

עד שנת 1937 שימש אלחנן בן דוד מרקמן כשליח־ציבור, מוהל ומסדר קידושין. הוא שימש גם כשוחט בסביבה הכפרית שהיו בה יהודים ובעיירה הקרובה קרולבשצ'יזנה. ב־1937 נתקבל לעיירה רב צעיר תחתיו.

יהודי העיירה היו בעלי הכרה ציונית. מבוגרים ונוער עסקו בקיום הקרנות הלאומיות, ולא היה בית שלא תרם למטרה נעלה זו ממיטב כספו. הנוער למד בבית־ספר עממי פולני ואחר־הצהריים למד בבית־הספר העברי, בעזרת מורים מיוחדים שהובאו לעיירה לצורך זה. הנוער היה פעיל בתנועות החלוציות שבעיירה, ורובו חונך על ברכי תנועת „השומר־

הצעיר". חברים יצאו להכשרות של תנועות „החלוץ" ו„השומר־הצעיר". הודות לכך, הגיע חלק מבני העיירה ארצה עוד לפני המלחמה.

קומץ נערים זה אירגן הצגות בשפה העברית וייסד ספריה שהכילה ממיטב הספרות העברית והאידישאית. הספריה היתה בביתו של השוחט ובטיפולם של בניו ובנותיו. אותם בני־נוער אירגנו תזמורת כלי פריטה, שהופיעה בפעולות תרבותיות של הנוער, בשיתוף עם אנשי העיירה.

אחרי ההסכם שנחתם בין ברית־המועצות וגרמניה בשנת 1939, נכנסו הרוסים לפראפינוב. כתוצאה מהחלפת המשטרים, חל שינוי יסודי בעיירה. הנוער הסתדר בעבודות שונות בעיירה ובסביבתה. יהודים מונו לתפקידים אחראיים. בראש המועצה המוניציפאלית הועמד יהודי — אהרון לויתן. השרותים הדתיים לא הופסקו ע"י המשטר החדש. קשר המכתבים בין אנשי העיירה לבין בני משפחותיהם בארץ, נמשך כסדרו. חלק מהנוער שחזר לעיירה לאחר לימודיו התיכוניים, החל ללמוד בבתי־הספר האיזוריים שבסביבה, כדי לרכוש השכלה כללית ומקצועית.

*

עם הגיע הצבא ההיטלראי לאיזור בשנת 1941, הפכה העיר למקום בלהות. בפעולתם הראשונה בפראפינוב, תלו הגרמנים את ראש הרשות המקומית, אהרון לויתן. היהודים

גדוד הקרן הקיימת בפרפינוב (1939) * גדוד פון קרן קיימת אין פאַראַפינאָוו (1939)

הורשו אמנם להישאר בבתיהם, אך הגרמנים גייסו מספר אנשים לעבודה וחייבו את היהודים לשלם להם מדי פעם סכומי כסף שונים.

בחודש אוקטובר ריכזו הגרמנים את כל היהודים בגיטו, שהיה רחוב צדדי בעיירה וצופפו שבע ואף עשר משפחות בבית צר־מידות. היהודים עבדו עבודה משותפת וניהלו את חייהם בתנאים איומים. הנוער גוייס לעבודות־נקיון ושדה. הנאצים התחילו להתנכל לילדים ודרשו להעסיקם בעבודות־יד, בריקמה ובסריגה עבור הגרמנים, והודות לכך נשארו יחד עם הוריהם.

השמירה על הגיטו הופקדה בידי צעירים מקומיים, שערכו מדי יום ביומו מפקד נוכחות. בהבטחות־שווא ומירמה, דרשו הגרמנים יותר ויותר תוצרת וכספים, כתנאי להישארותם של היהודים במקום.

ב־31 במאי 1942, בשעה ארבע לפנות־בוקר, הקיפו הגרמנים בעזרת שוטרים מקומיים וכלבים את הגיטו. היהודים נצטוו להתלבש במיטב בגדיהם וליטול עמם את הכסף שברשותם, משום שמעבירים אותם לעבודה בעיירה הסמוכה. בדרך הכניסו את כולם לאולם מכבי־אש, הופשטו מבגדיהם והוכו כדי להממם ובבגדים התחתונים הובילו אותם דרך הרחוב הראשי הארוך, כשמכל העברים מביטים בהם הגויים. כך הובלו עד לפני כפר קטן בסביבה, שם נחפר בור גדול שנועד להיות קברם. הם הועמדו בשורה ונורו ללא־רחם. הבור כוסה בסיד ואדמה ועדי־ראייה סיפרו, כי במשך זמן רב היתה האדמה מתרוממת מנחל הדם שהציף בנחשוליו את הסביבה.

בית הספר „תרבות" בפרפינוב (1932) * די „תרבות"־שול אין פּאַראַפּינאָוו (1932)

מספר בחורים צעירים הצליחו להתחמק בדרכים שונות מידי המרצחים ונמלטו אל תוך היער הקרוב. בחלקם הצטרפו לפרטיזנים, ובחלקם הוסגרו ע״י איכרים מקומיים והומתו ע״י הנאצים.

בת השוחט, חיה מרקמן, ביקרה בשובה מברית־המועצות ארצה בעיירה וחזתה בקבר האחים הבלתי נודע. רק עובדת היות המקום מוגבה מסביבתו הביאה למציאת הקבר בשדה הנרחב. כל רכוש היהודים נגזל בידי התושבים המקומיים. חלק מהבתים נמצא ברשות השלטונות הסוביטיים.

היתה עיירה קטנה, יהודים ישבו בה במשך דורות, התפרנסו בה וניהלו בה חיי תרבות ענפים, עד שבאו המרצחים הנאציים. עתה לא נותר בה יהודי לפליטה...

דאָס שטעטל פּאַראַפּינאָוו

חייה פּאָס (מאַרקמאַן) ; משה מור (מאַרקמאַן)

פּאַראַפּינאָוו איז געווען אַ קליין שטעטל. די באַן־סטאַציע, וועלכע האָט באַדינט אויך דאָקשיץ, האָט זיך געפונען 10 קילאָמעטער פון אונדזער שטעטל. אירע הייזער זענען גע־ווען צעוואָרפן אויף אַ ברייטן שטח, פון ביידע זייטן באַן־ליניע. פון איין זייט זענען גע־שטאַנען ווינן־הייזער, פון דער אַנדערער זייט — די בנינים פון דער סטאַציע, פּאָליציי און באַאַמטע.

די מוניציפּאַלע פאַרוואַלטונג און דער קלויסטער האָבן זיך געפונען אַ צוויי קילאָ־מעטער ווייט פון פּאַראַפּינאָוו — אין דאָרף פּאַראַפּינאָוו. אין דאָרף גופא האָט געוווינט דער גוטבאַזיצער, צו וועמען ס׳האָט געהערט דער רוב באָדן אין דער געגנט, ווי אויך אַ גאַזשעלניע.

אין שטעטל האָבן זיך געפונען אַ 130 משפחות, אַ העלפט פון זיי — יידישע. אין די צוואַנציקער יאָרן, ביזן קריזיס פון יאָר 1929, האָט דער רוב יידן זיך פאַרנומען מיט האָלץ־מסחר און מיט די דערבייאיקע אַרבעטן פאַרבונדן מיט דער בראַנזשע. עס זענען אַנטשטאַנען 2 גרויסע טאַרטאַקן, וועלכע האָבן געאַרבעט אין פולן טעמפּאָ, כדי אָנטקע־גנקומען די באַדערפעניש. אַנגעלאָדענע וואַגאָנען פלעגן אָפּט אָפּפאָרן פון דער סטאַציע. יידן האָבן אויך געהאַט אַ גרויסע צאָל קראָמען און אַ מאַנאָפּאָל אויף יאַטקעס. די פּוילישע מאַכט האָט שוין געזאָרגט דערפאַר, אַז דער פלייש־האַנדל זאָל דערנאָך אַריבער אין פּוילישע הענט.

די דאָרפישע און די נישט־יידישע באַפעלקערונג אין שטעטל איז באַשטאַנען דער עיקר פון ווייסרוסן, אַ מינדערהייט — קאַטאָליקן, וועלכע האָבן גערעדט זייער שפּראַך און ניט ליב געהאַט דעם פּוילישן רעזשים, וועלכער האָט זיך באַמיט צו פּאָלאַניזירן די געגנט מיטן שיקן פּאָלאַקן פון ווייטע שטעט, כדי ענדערן די באַציונג פון דער באַפעלקערונג צום רעזשים און שטאַרקן דעם אַנטיסעמיטיזם. בדרך כלל זענען די באַציונגען צווישן דער יידישער און ניט־יידישער באַפעלקערונג געווען נאָרמאַלע. אין קולטור־אונטערנעמונגען פון די יידן האָבן זיך באַטייליקט אויך קריסטן. דער פייערלעשער־זאַל האָט געדינט פאַר פאַרשטעלונגען און אונטערנעמונגען פאַר דער גאַנצער באַפעלקערונג. אין פאַבריקן און וואַרשטאַטן האָבן יידן און קריסטן געאַרבעט צוזאַמען, אין פאַרהעלטניש־מעסיק גוטע באַציונגען.

אין שטעטל איז געווען איין בית־כנסת און די צוויי הויפּט־גאַסן זענען געווען באַוווינט דער עיקר דורך יידן.

ביזן יאָר 1937 איז אלחנן בן דוד מאַרקמאַן געווען דער שליח ציבור, מוהל און מסדר קידושין. ער איז אויך געווען שוחט פאַר דער דאָרפישער סביבה, וווּ ס׳האָבן געוווינט יידן און אין נאָענטן שטעטל קרולעווטשיזנע. אין יאָר 1937 האָט דאָס שטעטל צוגענומען אַ יונגן רב.

די שטעטלדיקע יידן זענען געווען דורכגעדרונגען מיט ציוניזם. דערוואַקסענע און יוגנטלעכע האָבן זיך פאַרנומען מיט די נאַציאָנאַלע פאָנדן און ס׳איז ניט געווען קיין

אויספלוג פון די שילערס און אַביטוריענטן פון דער העברעישער שול אין פאַראַפּינאָוו (1937).

איין שטוב, ווו מ׳זאָל ניט האָבן געשפּענדעט פֿאַר דעם וויכטיקן צוועק. די יוגנט האָט געלערנט אין דער פּוילישער פֿאָלקס־שול און נאָכמיטאָג — אין דער העברעישער שול, אונטער דער לייטונג פֿון ספּעציעלע לערערס, וועלכע זענען פֿאַר דעם צוועק געבראַנגט געוואָרן אין שטעטל. די יוגנט איז געווען טעטיק אין די חלוצישע אָרגאַניזאַציעס אין שטעטל. דער רוב פֿון זיי איז דערצויגן געוואָרן אין „השומר הצעיר". די חברים פֿלעגן פֿאָרן אויף הכשרה־פּונקטן פֿון „החלוץ" און „השומר הצעיר". אַ דאַנק דעם איז אַ טייל יוגנטלעכע פֿון פֿאַראַפּינאָוו געקומען קיין ארץ־ישראל נאָך פֿאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה.

די חלוצישע יוגנט אין שטעטל האָט געגעבן טעאַטער־פֿאָרשטעלונגען אין העברעיש און געגרינדעט אַ ביבליאָטעק, וועלכע האָט פֿאַרמאָגט ביכער פֿון דער בעסערער העב־רעישער און יידישער ליטעראַטור. די ביבליאָטעק האָט זיך געפֿונען אין דעם שוחטס הויז. פֿאַרנומען מיט איר האָבן זיך זיינע זין און טעכטער. די זעלבע יוגנט האָט אַפֿילו אויפֿגע־שטעלט אַ מאַנדאָלין־אָרקעסטער, וועלכע איז אויפֿגעטראָטן אויף אַ סך קולטור־אונטער־נעמונגען פֿון יוגנטלעכע און דערוואַקסענע.

נאָכן מאָלאָטאָוו־ריבענטראָפּ אָפּמאַך צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד אין יאָר 1939, זענען די רוסן אַריין קיין פֿאַראַפּינאָוו. אין רעזולטאַט פֿון געענדערטן רעזשים, איז פֿאָר־געקומען אַ גרינטלעכע ענדערונג אין שטעטל. די יוגנט האָט זיך איינגעאָרדנט אויף פֿאַרשידענע אַרבעטן אין פֿאַראַפּינאָוו און אומגעגנט. יידן זענען באַשטימט געוואָרן אויף פֿאַראַנטוואָרטלעכע אַמטן. בראש פֿון מוניציפּאַלן (אָרטיקן) ראַט איז געשטאַנען דער ייד אהרון לעוויטאַן. די רעליגיעזע באַדינונגען פֿאַר יידן האָבן ניט אויפֿגעהערט אויך ביים נייעם רעזשים. אַ בריוו־אויסטויש צווישן די איינוווינער אין שטעטל מיט זייערע משפּחות אין ארץ־ישראל איז ווייטער אָנגעהאַלטן געוואָרן. אַ טייל יוגנטלעכע, וואָס האָבן זיך אומגעקערט אין שטעטל נאָך דער גימנאַזיע, האָט זיך ווייטער געלערנט אין די ראָ־יאָן־שולן, ווו זיי האָבן באַקומען אַלגעמיינע און פֿאַכמענישע בילדונג.

*

מיטן אַריינדרינגען פֿון דער היטלעריסטישער אַרמיי אין יאָר 1941, איז דאָס שטעטל פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גיהנום. צומערשט האָבן זיי אויפֿגעהאַנגען דעם פֿאָרזיצער פֿון אָרטיקן ראַט, אַהרון לעוויטאַן. די יידן איז דערלויבט געווען צו בלייבן אין זייערע הייזער, נאָר די דייטשן האָבן מאָביליזירט אַ סך פֿון זיי צו פֿאַרשידענע אַרבעטן און פֿון צייט צו צייט אַרויפֿגעלייגט קאָנטריבוציעס אויף דער יידישער באַפֿעלקערונג.

אין אָקטאָבער 1941 האָבן די דייטשן צונויפֿגעטריבן אַלע יידן אין אַ געטאָ — אַ זייטיק געסל אין שטעטל, ווו זיבן ביז צען משפּחות האָבן באַדאַרפֿט זיך צונויפֿדרענגען

אין איין הייזקע. די יידן זענען געווען באַשעפטיקט ביי צוואַנגס־אַרבעט און געלעבט אין שרעקלעכע באַדינגונגען. די יוגנט האָט באַדאַרפט רייניקן די גאַסן און אַרבעטן אין די פעלדער. די רוצחים האָבן אָנגעהויבן דערגייך די יאָרן די קינדער און געפאָדערט צו באַשעפטיקן זיי ביי האַנט־אַרבעט, העפטן און שטריקן פאַר דער דייטשער אַרמיי — און אַ דאַנק דעם זענען זיי פאָרלויפיק געבליבן מיט די עלטערן.

געהיטן דאָס געטאָ האָבן אָרטיקע יוגנטלעכע, וועלכע האָבן יעדן טאָג אַדורכגע־פירט אַפּעלן. מיט פאַרפירערישע צוזאָגן און שווינדל, האָבן די דייטשן געפאָדערט אַלץ מער אַרבעט און געלט אַלס באַדינג צו לאָזן די יידן אויפן אָרט.

דעם 31סטן מאַי 1942, פיר פאַרטאָג, האָבן די דייטשן מיט אָרטיקע פּאָליציאַנטן און הינט אַרומגערינגלט דאָס געטאָ. די יידן האָט מען באַפוילן זיך אָנצוטאָן אין די בעסטע בגדים און מיטנעמען מיט זיך דאָס געלט, ווייל מען פירט זיי איבער אויף אַרבעט אין דערבייאיקן שטעטל. אויפן וועג האָט מען אַלע אַריינגעטריבן אין דעם פייערלעשער־זאַל, באַפוילן אויסצוטאָן, געשלאָגן אַלעמען מכות רצח און דערנאָך אין דער אונטערוועש גע־פירט זיי אויף דער לאַנגער הויפּט־גאַס, בעת די קריסטן האָבן געקוקט אויף זיי פון אַלע זייטן. אַזוי האָט מען זיי צוגעפירט ביז אַ קליינעם דאָרף אין דער געגנט, ווו מ׳האָט אויס־געגראָבן אַ ריזיקן גרוב, וואָס האָט באַדאַרפט זיין זייער קבר. מ׳האָט זיי אויסגעשטעלט אין רייען און אַלעמען אויסגעשאָסן אָן רחמנות. דער גרוב איז פאַרשאָטן געוואָרן מיט

ליגה למען א״י העובדת (1932) * ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן ארץ־ישראל (1932)

קאַלך און עדות האָבן שפּעטער דערציילט, אַז אין משך פון אַ לאַנגער צייט פלעגט די ערד זיך באַוועגן, דאָס בלוט האָט זיך דורכגעריסן און פאַרפלייצט אַרום דאָס אָרט.

אַ טייל יוגנטלעכע איז געלונגען דורך פאַרשידענע וועגן צו אַנטלויפן פון די מער־דער און זיך אויסבאַהאַלטן אין נאָענטן וואַלד. אייניקע זענען צוגעשטאַנען צו די פּאַרטי־זאַנער און אייניקע זענען אויסגעליפערט געוואָרן דורך די פּויערים צו די נאַציס, וועלכע האָבן זיי אומגעבראַכט.

דעם שוחטס טאָכטער, חיה מאַרקמאַן, האָט נאָכן אומקערן זיך פון רוסלאַנד אין שטעטל, געזען דעם ברידער־קבר אַ דאַנק דעם וואָס ער געפינט זיך אויף אַ הויכקייט. דאָס גאַנצע יידישע פאַרמעגן איז צוגערויבט געוואָרן דורך די אָרטיקע קריסטלעכע איינוווינער. אַ טייל פון די הייזער האָט זיך צוגעאייגנט די סאָוויעטישע מאַכט.

*

געווען אַ קליין שטעטל, ווו יידן האָבן געוווינט אין משך פון דורות, זיך מפרנס געווען און געפירט דאָרט אַ ברייט קולטור־געזעלשאַפטלעך און רעליגיעז לעבן — ביזן באַוויזן זיך פון די נאַצישע רוצחים. איצט איז דאָרט ניט געבליבן קיין איין ייד...

מיין שטעטעלע פּאראפינאָוו

שמואל (בן־רפאל) מאַרקמאַן

ביזן חורבן

אונדזער שטעטל האָט געציילט בערך אַ 150 יידישע משפּחות. ס׳איז געווען ניט קיין אָרעם שטעטל. דער רוב יידן האָט זיך פאַרנומען מיט קליין־האַנדל, געהאַט גע־שעפטן, ווו מען האָט געקענט אַלץ באַקומען. עס זענען אויך געווען בעלי־מלאכהס, לאַנדווירטן און מענטשן מיט פרייע פּראָפעסיעס.

אין שטעטל איז געווען אַ בית־מדרש, אַ שוחט, חדרים, ווו די קינדער האָבן גע־לערנט ביי גוטע מלמדים און קוואַליפיצירטע לערער. אונדזער יוגנט איז געווען אַקטיוו אין פאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס: השומר הצעיר, החלוץ, מזרחי. ס׳איז געווען אַ גמילות־חסדים קאַסע, וועלכע האָט געשטיצט נויטבאַדערפטיקע מיט אַן אָנפּראָצענטיקער הלוואה.

די יוגנט אין פאַראַפינאָוו איז געווען פאַרבונדן מיט די שכנותדיקע שטעטלעך דאָק־שיץ און גלובאָקי. מיר האָבן דורכגעפירט געמיינזאַמע אַקציעס, אויספלוגן, רעפעראַטן.

מיר זענען געווען אַ גרויסע משפחה: די עלטערן, זעקס ברידער און צוויי שוועס־טער. ביי די ברידער און שוועסטער זענען געווען צוזאַמען 16 קינדער. איך האָב נאָך געהאַט פעטערס און מומעס מיט זייערע קינדער, וועלכע האָבן געציילט אַ 70 נפשות — כמעט אַ האַלב שטעטל...

איך וויל דאָ אַרויס ברענגען די נעמען פון מיינע ברידער און שוועסטער מיט זייערע פאַמיליעס, אפשר איז ווער פון זיי געבליבן.

דער עלטסטער ברודער האָט געהייסן יוסף, זיין פרוי — חנה. זיי האָבן געהאַט דריי קינדער: בערל, חאַשקע און נחמיה.

אַ צווייטער ברודער: יחזקאל, די פרוי נחמה און די קינדער ראָזאַ, שלום־בער, ראובן און מירל.

משה און רחל מאַרקמאַן און זייערע דריי קינדער: זעליג, אברהמל און חייה.

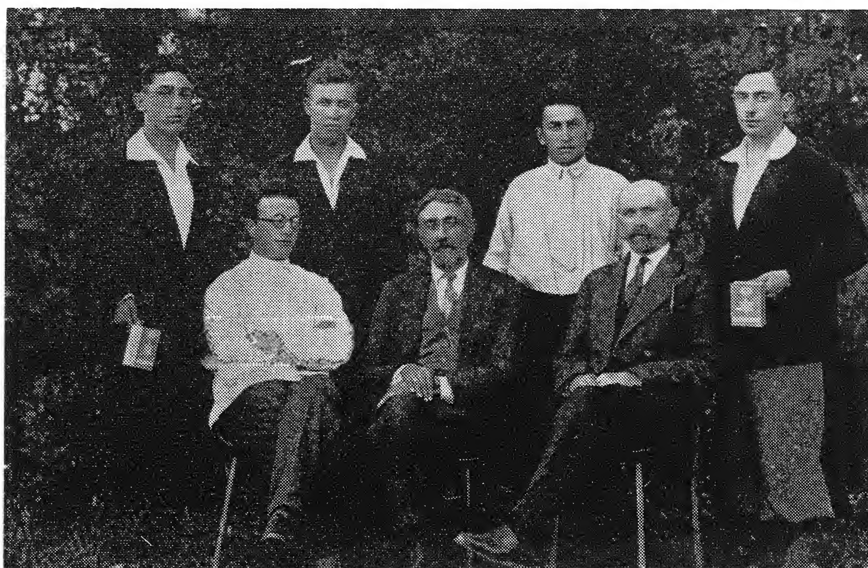
יעקב און זיסעלע מאַרקמאַן.

די שוועסטער שיינע, איר מאַן הירשל ראַפּאַלסאַן און די טאָכטער חייה.

שרה און יונה קולאַדיצקי מיט די טעכטער רחל, חייה און מירל.

החלוץ הצעיר בפרפינוב (1926) • דער החלוץ הצעיר אין פאַראַפינאָוו (1926)

אַקטיוויסטן פון דער ציוניסטישער באַוועגונג און פון קרן־קיימת

קבוצת „רעננות" של השומר הצעיר (1930) * די קבוצה „רעננות" פון השומר הצעיר (1930)

אין דער צווייטער וואָך פון דייטש־רוסישן קריג, זענען די דייטשן אַריין צו אונדז אין שטעטל. דער ערשטער קרבן איז געווען מיינער אַ פעטער אַהרון לעוויטאַן, וועמען זיי האָבן דערשאָסן.

שפּעטער האָבן זיי געשאַפן דאָס געטאָ, געיאָגט אויף פאַרשידענע אַרבעטן, שטענדיק געפאָדערט קאָנטריבוציעס, געלט, גאָלד, פוטערס — ביז זיי האָבן אַלץ צוגענומען.

דעם 30טן מאַי 1942 איז פאָרגעקומען די ערשטע אַקציע. שבת פרי האָבן זיי אַרומגערינגלט דאָס געטאָ, אַלעמען צונויפגעטריבן אויף איין פּלאַץ, ביים בנין פון די פייערלעשער. זיי האָבן פון יעדן אַראָפּגעריסן די זאַכן, געשלאָגן און געטריבן צום מאַסן־גרוב.

איך האָב אויסגענוצט אַ געלעגנהייט און גענומען לויפן צום וואַלד. זיי האָבן מיך פאַרוווּנדעט אין האַנט, נאָר מיר איז געלונגען אַריינצולויפן אין וואַלד. דאָרט האָב איך געטראָפן נאָך דריי ייִדן, אויך פאַרוווּנדעטע, וועמען עס איז געלונגען אַנטרונען צו ווערן. דאָס זענען געווען מיינע צוויי קוזינען חנוך און שלמה לעוויטאַן און ראובן. אין אַ פּאָר וואָכן שפּעטער האָבן די דייטשן געכאַפּט שלמהן מיט ראובנען און זיי אויפגע־האָנגען.

איך און חנוך האָבן זיך שפּעטער געטראָפן מיט נאָך געראַטעוועטע פון פאַראַפּינאָוו: די ברידער יעקב און יצחק קאַסטראָל, מאָטל ביגון, רחל און משה אַס.

מיר האָבן נאָר געטראַכט ווי אַזוי צו נעמען נקמה. דער ערשטער פאַל איז געווען ווען מיר האָבן זיך געטראָפן אין וואַלד מיט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער און זיי פאָרגעלייגט זיי זאָלן אונדז העלפן. זיי האָבן אונדז געגעבן דריי גראַנאַטן. איך, חנוך און מאָטל זענען אַוועק קיין פאַראַפּינאָוו און אַריינגעוואָרפן צוויי גראַנאַטן אין הויז פון קאָמענ־דאַנט פון דער באַן־סטאַציע. ער איז געווען דער גאַנצער באַלעבאָס פון שטעטל. ער האָט דאָרט געלעבט צוזאַמען מיט זיינע סאָלדאַטן. נאָר צו זייער טריפהנעם מזל, האָבן זיי קיין גרויסן שאָדן ניט געהאַט. אָבער אין שרעק האָבן זיי געלעבט די גאַנצע צייט.

דערנאָך האָבן מיר זיך פאַרבונדן מיט פּאַרטיזאַנער פון אָטריאַד „זשעלעזניאַק" און פון באטקעס. מיר האָבן זיי איבערגעגעבן פאַרשידענע אינפאָרמאַציעס, דורכגעפירט פּאַרטיזאַנישע אויפגאַבן, ווי אויפרייסן באַן־ליניעס, בריקן, מינירן די שאָסייען, ווייל מיר האָבן גוט געקענט אַלע וועגן און ערטער. מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין וואַלד ניט ווייט פון פאַראַפּינאָוו. שפּעטער האָט מען אונדז צוגענומען אין די רייען פון די פּאַרטיזאַנער און איך האָב געקעמפט מיט געווער אין דער האַנט. נאָר וויפל מיר האָבן געטאָן, איז אַלץ געווען ווייניק...

ד.

השואה והגבורה

אומקום און גבורה

אין געטאָ דאָקשיץ

יוסף שאַפּיראָ / רעננה

ביז סעפּטעמבער 1939, האָט דאָקשיץ געציילט אַ 9.000 איינוווינער, דערפון — בערך 4.000 יידן. די עיקר באַשעפטיקונגען פון אחינו בני ישראל איז געווען: סוחרים, קליינהענדלער, אַ קליינע צאָל האַנטווערקער און לאַנדווירטן.

יידישע קינדער אין דאָקשיץ האָבן זייער חינוך באַקומען אין דער תרבות־שול און

בור חול ליד בית הקברות היהודי, בו נורו יהודי דוקשיץ והסביבה

דער זאַמד־גרוב ביים יידישן בית־הקברות, ווו עס זענען דערשאָסן און באַגראָבן געוואָרן די יידן פון דאָקשיץ און אומגעגנט

אין חדרים. דאַקעגן בילדונג און וויסן האָט די יוגנט און דער אונטערוואַקסנדיקער דור זיך צוגעצייגנט אַ דאַנק דער גרויסער פאָלקס־ביבליאָטעק (5.000 ביכער).

דאָס שטעטל האָט אויך פאַרמאָגט אירע זעקס בתי־מדרשים מיט אַן אייגענער גמילות־חסד־קאַסע ביי יעדן בית־המדרש, אויסער אַנדערע וווילטעטיקע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן געהאָלפן אין אַ נויט.

פּאַרטייאיש־געזעלשאַפטלעך־ האָט אונדזער יוגנט זיך אויסגעלעבט אין די אַלע דעמאָלט עקזיסטירנדיקע ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס, ווי אויך אין דער אומלע־גאַלער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. אָפיציעל איז קיין „בונד" אין דאָקשיץ נישט געווען.

די סאָוויעטן באַזעצן דאָס שטעטל

גלייך נאָך ראש־השנה, סעפּטעמבער 1939, אין דער נאַכט פון זונטיק אויף מאָנטיק, ווען דאָקשיצער יידן זענען געלעגן אין אַ טיפן שלאָף, האָט אַ גרויסע צאָל רוסישע טאַנקען, מיט רעש און געפּילדער זיך אַריינגעריסן אין שטעטל. קיין איין שאָס איז אויף זיי ניט אָפּגעגעבן געוואָרן.

אַ גאַנצע וואָך, בייטאָג און ביינאַכט, האָט געדויערט דער דורכמאַרש פון דער רויטער אַרמיי.

דאָס באַזעצן דאָס שטעטל דורך די סאָוויעטן, האָבן די יידן אויפגענומען גלייכגיל־טיק, אַ טייל בלויז — מיט אַ געוויסן פּחד. עס איז ניט געווען לויט אונדזער ווילן און הסכמה. אָבער אַלץ בעסער ווי דייטשן. מיט דעם זענען אַלע יידן מסכים געווען. הגם מיר זענען געווען איזאָלירט פון דער גאַנצער וועלט, זענען דאָך צו אונדז דערגאַנגען ידיעות, וואָס עס קומט פאָר מיט יידן אין די געגנטן פון פּוילן, וואָס די דייטשן האָבן פאַרנומען. זיי האָבן דאָרט געליטן פון דערנידערונגען, הונגער און טויט־שרעק.

מיטן אַריינמאַרש פון דער רויטער אַרמיי איז דאָקשיץ איינגעשלאָסן געוואָרן אין דער סאָוויעטישער ווייסרוסישער רעפּובליק. במילא האָבן אַלע ציוניסטישע גרופּירונגען און פּאַרטייען זיך אויפגעלעזט. אויך די פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס האָבן אָפּגע־שטעלט זייער טעטיקייט און די ביבליאָטעק האָט זיך געשלאָסן. דאַקעגן די בתי־מדרשים זענען יאָ געווען טעטיק.

צען יידישע משפּחות זענען דורך די רוסן פאַרשיקט געוואָרן אין טיף רוסלאַנד. מיטן אָנהייב פון דער רעפּאַטריאַציע פון געוו. פּוילישע בירגער פון ראַטנפאַרבאַנד, האָבן אין יאָר 1946 זיך אומגעקערט פון דאָרטן זעקס יידישע משפּחות פון דאָקשיץ. וועגן גורל פון די אַנדערע פיר איז מיר ניט באַקאַנט.

די דייטשע באָמבאַרדירונגען

דעם 22סטן יוני 1941, אין אַ שיינעם זונטיקדיקן פרימאָרגן, ווען דער דאָקשיצער הימל האָט געבלענדט מיט לויטערער בלאָקייט, די פייגעלעך זענען פריילעך און פריי

געפלויגן פון זייערע נעסטן הין־און־צוריק זינגענדיק דערביי אַ לויב פאַרן באַשאַפער פון דער וועלט. האָבן זיך מיט אַ מאָל באַוויזן די דייטשע זילבערנע „מעסערשמידט״־פייגל און גענומען באָמבאַרדירן דאָס שטעטל אויף אַ באַרבאַרישן אופן, זייענדיק טויט און פאַרוויסטונג. ספּעציעל האָבן זיי געברענט און צעשטערט יידישע גאַסן און געסלעך, יידישע הייזער מיט זייער האָב־און־גוטס.

די פּאַניק און צעטומלונג איז געוואָרן גרויס. די באָמבאַרדירונג איז געקומען אומ־דערוואַרט. מענטשן האָבן אָנגעהויבן לויפן, ניט וויסנדיק ווו אַהין. ווער עס איז געלאָפן מיט פעק, ווער מיט קינדערלעך אויף די הענט, ווער ס׳האָט געשלעפּט מיט זיך קראַנקע, בלינדע, פּאַראַליזשירטע. מ׳איז געלאָפן פון אָרט צו אָרט, צווישן ברענענדיקע הייזער, פּאַלנדיקע ווענט און חורבות. עס האָבן זיך געטראָגן איבערן שטעטל געוואַלדן, געשרייען, אַ געוויין, קרעכצן און זיפצן פון פאַרוווּנדעטע. די קולות זענען געגאַנגען עד לב השמים און ביי די הערצער געריסן.

דער ערשט נישט לאַנג בלאָער הימל איז גלייך פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ רויטן, פלאַמיקן צודעק, פול מיט וואָלקן־רויך. טראַגיש און אומגליקלעך איז מיט איין מאָל גע־וואָרן אונדזער שטעטל. פיל זענען דערהרגעט געוואָרן, אַ סך זענען געבליבן אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ. אַ סך פאַמיליעס האָבן זיך געלאָזט לויפן קיין רוסלאַנד.

אָנהייב יולי, אין די פרימאָרגן־שעהן, האָט זיך אָנגעהויבן דער דייטשער אַריינ־מאַרש אין שטאָט. ריין־געוואַשענע, גוט־ראַזירטע, האָבן די וועהרמאַכט־סאָלדאַטן מאַר־שירט דורך די גאַסן דאָלגענעווער און גלובאָקי.

פאַרפאָלגונגען און רציחות

די דייטשע אַרמיי האָט אַריינמאַרשירט קיין דאָקשיץ דעם 3טן יולי 1941. זיי האָבן באַלד צעשטערט די בתי־מדרשים און פאַרברענט די ספר־תורהס מיט די ספרים, צע־שטערט דעם בית־עולם, אונטערגעהאַקט דאָרט די ביימער און צעהאַקט די מצבות.

דער ערשטער יידישער קרבן ביים אַריינמאַרש איז געווען רפאל מאַרקמאַן (אָטרוב־קער). די מערדער האָבן אים דערשאָסן. דער צווייטע קרבן איז געווען דוד מושין, פון קיידער־געסל. די שרעק פאַר דערשיסונג אָדער דערשטעכונג אָן אַ פאַרוואָס, איז געווען זייער גרויס. מענטשן האָבן מורא געהאַט אַרויסצוגיין אין גאַס. ביינאַכט האָט מען ניט אָנגעצינדן קיין ליכט. ווער עס האָט נאָר געהאַט אַ ביסל שפּייז אין שטוב פאַר זיין פאַמיליע, איז געווען גליקלעך. דער גרעסטער טייל האָט פשוט געהונגערט. עס איז ניט געווען וואָס צו באַקומען.

ביי דעם אַלעם, האָט די קריסטלעכע אונטערוועלט זיך גרופּירט אַרום די דייטשן. זיי האָבן באַלד אָנגעוויזן אויף די יידן, וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט מיט די רוסן. גלייך האָט

מען זיי דערשאָסן, זייערע וווינונגען פאַראַמירט, צערויבט. אַזוי איז אויך דערשאָסן געוואָרן איטשע, דער שוסטער פון שול־הויף.

די דייטשן האָבן באַשטימט אַ פּוילישן שטאַט־קאָמענדאַנט (קאָמולקאַ), מיט זייער ברייטע ספּעציעלע פולמאַכטן אויף צו פּייניקן יידן.

עס איז איינגעפירט געוואָרן צוואַנג־אַרבעט בלויז פאַר יידן. ביי דער אַרבעט האָט מען זיי מערדערלעך געשלאָגן. מ׳האָט פאַר זיי אויסגעזוכט ספּעציעלע אַרבעטן צו דער־נידעריקן, ווי למשל, רייניקן מיט די בלויזע הענט די גרעסטע שמוץ.

אין חודש אלול, אַ שבת אין דער פרי, האָבן די דייטשע מערדער צוזאַמענגענומען ביי אַ 50 יידן פון שטעטל און זיי צוגעפירט צו אַן אויסגעגראָבענעם גרוב, ווו מען האָט פאַר זייערע אויגן דערשאָסן אַ יוגנטלעכן, וועלכער איז באַגאַנגען עפּעס אַ קליינעם חטא, כדי אַנצוואַרפן אַ פּחד אויף אַלע.

אַ געווויסן זונטיק האָט מען צוזאַמענגענומען ביי אַ 30 מאַן, צו אַרבעט. איך בין אויך געווען אין דער גרופּע. דאָס איז געוועןביים קלויסטער, אויף דער באַריסאָווער גאַס. מען האָט אונדז געצווינגען צו רייניקן און קראַצן דאָס מיסט מיט די הענט, דערביי האָט מען אונדז געשלאָגן מיט גומי־שטעקנס ביז בלוט. מיר זענען אַ היים געקומען צעקיילטע און צעביילטע.

אין דער צייט ווען די מענער זענען געווען אויף דער אַרבעט, האָבן די דייטשע מערדער געווילדעוועט און גערויבט אין די היימען. פאַרניכטעט אַלץ, וואָס איז נאָר געקומען אונטער די הענט. וואָס זיי איז געפעלן געוואָרן פון די שטוב־זאַכן — האָבן זיי גענומען.

די דייטשן האָבן געגעבן די פּויערים די רעכט זיי זאָלן אָנווייזן וועלכער ייד האָט זיך צו זיי ניט ערלעך באַצויגן אין האַנדלס־ענינים, אָדער געלט־זאַכן. ווען אַ פּויער האָט אָנגעוויזן אויף אַזאַ ייד — איז ער גלייך דערשאָסן געוואָרן.

ערב ראש־השנה 1941, האָבן די דייטשן צוזאַמען גענומען 8 יידן, אויף וועלכע די פּויערים האָבן אָנגעוויזן, זיי אַוועקגעפירט אויפן יידישן בית־עולם, ווו מ׳האָט זיי געצוווּנ־גען מיט די אייגענע הענט זיך אויסגראָבן גריבער. נאָך פיל מאַטערנישן האָבן די דייטשן זיי דערשאָסן. פון אַ בערגל פון דער צווייטער זייט פעלד, פון אליהו ריטמאַנס שייער, האָב איך מיט מיינע אייגענע אויגן דאָס געזען פונדערווייטנס.

צווישן די אַכט דערשאָסענע יידן אויפן בית־עולם, איז געווען דאָס מיידל לאהקע בלאָך. זי האָט זיך זייער העלדיש געהאַלטן. פאַרן דערשיסן, האָט זי צו די דייטשן אויסגעשריגן:

— מיינט ניט, איר מערדער־באַנדיטן, אַז מיטן אומשולדיקן בלוט מיינעם און פון מיינע ברידער, וואָס איר פאַרגיסט, וועט איר געווינען די מלחמה. ניין! אונדזער פאַר־גאָסן בלוט וועט אין אייך נקמה נעמען!

ס׳וועט געשאַפֿן דער יודענראַט

דאָס יידישע לעבן איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן שווערער און אומדערטרעגלעכער. דאָס לעבן פון אַ ייד איז געווען הפקר פאַר דייטשן און פאָליאַקן. וואָס זיי האָבן געוואָלט מיט אַ ייד טאָן, האָבן זיי געקענט. ס׳איז ניט געווען פאַר וועמען זיך צו באַקלאָגן.

מיט דער צייט איז אויך דורך די דייטשן באַשטימט געוואָרן אַ יודענראַט. (יעקב באַטוויניק, זעליג לעוויטאַן, דוד וואַרפמאַן, שלמה פליסקין, משה־יעקב פייגין), וועלכער זאָל זיי העלפֿן אין אויספירן זייער אַנטי־יידישע פּאָליטיק. דערנאָך איז אַרויס אַ באַפֿעל, אַז אַלע יידן מוזן טראָגן געלע לאַטעס. פאַר ניט טראָגן דעם שאַנד־צייכן האָט געדראָט טויט־שטראָף.

דעם ערשטן טאָג ראש־השנה, זענען מיר, יונגע מענער, געגאַנגען ווי יעדן טאָג, צו דער אַרבעט. די עלטערע יידן האָבן זיך פאַרזאַמלט אין פריוואַטע וווינונגען צום דאַווענען. די דייטשן און פוילישע פּאָליציי האָבן זיך דערפון דערוווּסט, זענען זיי גלייך געקומען, צעשלאָגן די מתפּללים, דעמאָלירט די וווינונגען.

דעם צווייטן טאָג ראש־השנה, האָבן די דייטשן געמאַכט אַן איבערזיכט איבער די צוגעשטעלטע פערד. מיט זיידענע הענטשקעס האָבן זיי געזוכט שטויב אויף די פערד. ביטער און ווי איז געווען צו דעם, ביי וועמען די פערד זענען געווען מיט אַ ביסל שטויב. פון די באַקומענע קלעפּ, זענען אַ סך געלעגן קראַנק עטלעכע טעג.

צו מאָרגנס נאָך ראש־השנה, איז אַרויס אַ באַפֿעל, אַז אין פאַרלויף פון צוויי טעג מוז יעדער ברענגען אַלע ווערטפולע זאַכן, ווי: גאָלד, זילבער, געלט, קופּער, מעש, בליי, צירונג, קליידער, מאַנופאַקטור און פוטערוואַרג. אַזעלכע באַפֿעלן זענען ניט געווען קיין זעלטנהייט. און דאָס אַלץ אונטער דער דראָונג פון טויט־שטראָף.

אַ געוויסן פריייטיק, האָבן זיך אין שטעטל באַוויזן זשאַנדאַרן. ניט וויסנדיק דעם באַטייט, האָט מען דאָס פאַרשידן אויסגעטייטשט. מיט פחד האָט מען אויף עפּעס גע־וואַרט. צום גליק איז עס געווען אַ פאַלשער אַליאַרם.

איין מאָל איז דורכגעפאָרן אַ דייטשער אָפיציר און געמאַכט עפּעס אַ באַשטעלונג. אָבער די אַרבעט איז ניט געווען ווי ער האָט געוואָלט, האָט ער אַרויסגערופן דעם פאַר־זיצער פון יודענראַט און אים שטאַרק צעשלאָגן ביז בלוט.

אין געטאָ

נאָוועמבער 1941, איז דערהאַלטן געוואָרן דער באַפֿעל צו שאַפֿן אַ געטאָ. עס איז באַשטימט געוואָרן דער פּלאַן פון געטאָ. אַלץ האָט באַדאַרפט געמאַכט ווערן אין אַ שנעלן טעמפּאָ. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס געטאָ איז געשאַפן געוואָרן דורך יידישע אַרבעטער שנעל און פלייסיק.

דאָס געטאָ און זיין שטח איז באַשטאַנען פון דער בריק צו דער גלובאָקער גאַס, צו

דער זייט פונעם שול־הויף; די פּאָלאַצקער גאַס, פון דער זייט פונעם שול־הויף, ביז גאַרדנס ביר־הויז און דעם טייך בערעזינע; דער מאַרק־פּלאַץ, פון דער זייט צום שול־הויף.

דער געטאָ־שטח איז געוואָרן אַרומגעצוימט מיט ברעטער, פּאַרקנס און שטעכל־דראָט. עס איז בלויז איבערגעלאָזט געוואָרן אַ שמאָלער אַריינגאַנג דורך דעם באָד־געסל. אין דער ברייט פון דער גאַס, פאַרן אַריינגאַנג אין געטאָ, איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַ גרענעץ־סלופּ. פון איין זייט איז געשטאַנען אַ דייטשער וואַך־פּאָסטן, פון דער צווייטער זייט — אַ יידישער וואַך־פּאָסטן צו קאָנטראָלירן צי מען טראָגט ניט אַרויס קיין זאַכן, אָדער מען טראָגט ניט אַריין אין געטאָ קיין פּראָדוקטן.ביים אַרויסגאַנג־טויער איז געשטאַנען בלויז אַ דייטשע וואַך.

אַ געוויסן שבת אין דער פרי, אויב איך האָב קיין טעות ניט, איז עס געווען דעם 30סטן נאָוועמבער 1941, איז אַרויס אַ באַפעל, אַז יעדער זאָל פאַרפּאַקן זיינע זאַכן און זיך פאַרזאַמלען אויפן מאַרק־פּלאַץ. געגעבן האָט מען דערצו נאָר איין האַלבע שעה צייט.

פּינקטלעך צו דער צייט, האָבן זיך אַלע יידן פאַרזאַמלט אויפן מאַרק־פּלאַץ. מען האָט גלייך צוגענומען דאָס גאַנצע יידישע האָב־און־גוטס. דעם לעבעדיקן אינווענטאַר האָט מען אַוועקגעפירט אויפן לאַפּוטער הויף, טיילווייז אויך — אויפן בלוינער הויף.

נאָך דעם איז ווידער אַרויס אַ באַפעל, אַז אין משך פון דריי שעה, דאַרפן די יידן באַזעצן דאָס געטאָ און זיך דאָרט איינאָרדענען. פאַרשטייט זיך, אַז אין אַזאַ קורצער צייט, האָט קיין שום איינאָרדענונג ניט געקענט דורכגעפירט ווערן. דאָס געטאָ איז געווען פול מיט גריבער און בערגלעך, קרומע געסלעך, אומגעלומפּערטע אַריינגענג, שמוציק און בלאָטיק. אין אָט אַזאַ צושטאַנד האָבן זיך געדאַרפט איינאָרדענען עטלעכע טויזנט יידן. די ענגשאַפט — גרויס און אומדערטרעגלעך. דאָס איז געווען אין אַ קאַלטן ווינטער־טאָג. די פראָסט האָט געברענט, שניי האָט געשאָטן, בייזע ווינטן האָבן געבלאָזן. קעלט און הונגער האָבן זיך איינגעגעסן אין די ביינער.

גאָר שנעל האָבן אין געטאָ זיך גענומען פאַרשפּרייטן כל מיני קראַנקייטן, אָט האָט מען נאָך געזשיפּעט — און אָט איז מען שוין געלעגן אַ טויטער. געווען אַ שטאַרקער מאַנגל אין מעדיקאַמענטן, קיין שום מעדיצינישע הילף.

דאָס האָט געצווינגען דעם יודענראַט זיך צו ווענדן צו דער דייטשער מאַכט מיט אַן אינטערווענץ. זיי האָבן אויפגעקלערט דער מאַכט, אַז ווייטער קען אַזוי ניט גיין. עס איז אוממעגלעך צו פאַרבלייבן אין אַזאַ ענגן שטח. קיין עסן איז ניטאָ, קיין מעדיקאַמענטן. אומעטום שמוץ, וואָס פירט צום פאַרשפּרייטן פאַרשידענע קראַנקייטן. אויך פאַר די דייטשן איז דאָס ניט געווינטשן, ווייל עפּידעמיעס פאַרשפּרייטן זיך ניט דווקא צווישן יידן, זיי קענען אויך צו זיי דערגיין.

די דייטשן האָבן באַוויליקט צו פאַרגרעסערן דאָס געטאָ, צוגעגעבן די קיידאַרום־גאַס, ביזן סוף פון דער דאָלגאַנאָווער גאַס.

אַ ביסל גערוימער איז טאַקע געוואָרן, דערפֿאַר אָבער האָט מען באַצאָלט מיט פּיל קרבנות.

דער אַרויסגאַנג פֿון געטאָ איז געווען נאָר פֿאַר די באַשעפֿטיקטע, אַנדערש איז ניט דערלויבט געווען אַרויסצוגיין. דערפֿאַר איז דאָס לעבן אין געטאָ געוואָרן זייער באַשווערט, אַלע האָבן געפֿילט דעם גרויסן מאַנגל אין שפּייז־פּראָדוקטן. דאָס יקרות איז געוואַקסן. די שפּייז־צוטיילונג פֿאַר אַ מענטש איז געווען 200 גראַם ברויט. אויסער דעם ברויט, האָט מען גאָרניט באַקומען. פֿאַרן מינדסטן פּראָדוקט וואָס מען האָט אַריינגעבּרענגט אין געטאָ, איז מען דערשאָסן געוואָרן. די קאָנטראָל ביים געטאָ־טויער איז געווען זייער אַ שטרענגע.

ווען אפילו ס׳וואָלט ווער מען געלונגען עפּעס אַריינצוברענגען אין געטאָ, איז עס געווען זייער שווער צו באַקומען. אַלץ האָט געקאָסט טייער. קיין געלט האָט מען ניט גענומען, נאָר געטוישט אויף מלבושים אָדער אַנדערע זאַכן. ניט יעדער האָט געהאַט וואָס צו טוישן.

ניט געקוקט אויף דעם, האָבן די דייטשן יעדן טאָג געפֿאָדערט עפּעס אַנדערש.

אַ געוויסן דינסטיק אָונט, פֿאַר פּורים, האָבן די דייטשן אַרומגערינגלט דאָס געטאָ. די נאַכט איז געווען זייער אַ פֿינצטערע. דאָך איז שווער געווען זיך אויסצובאַהאַלטן, אָדער אַנטלויפֿן. אַזוי האָט זיך די דייטשן איינגעגעבן צו כאַפּן ביי אַ 65 יידן און זיי אַוועקפֿירן. אַרום 5 אַ זייגער אין דער פֿרי האָט מען געהערט אַ שטאַרקע שיסעריי פֿונעם פּיאַסקער גרוב, ווו מ׳האָט געפֿלעגט נעמען זאַמד (באַריסאָווער גאַס).

אין אַ באַקאַנטמאַכונג פֿון די דייטשן איז געווען געמאָלדן: דערשיסונג פֿאַר פּאַרבינדונגען מיט די פּאַרטיזאַנער. קיין שום פּאַרטיזאַנער זענען נאָך דעמאָלט ניט געווען, קיין קאָנטאַקטן — אַוודאי ניט. נאָר די ליגנערישע דערקלערונג פֿון די דייטשן, האָט אונדז, יינגע, געגעבן דעם געדאַנק, אַז מען מוז אַוועק אין די וועלדער, כדי פֿון דאָרט קעמפֿן מיט די דייטשן, מיט אַלע מעגלעכקייטן נקמה נעמען פֿאַר די אומגעקומענע ברידער און שוועסטער, נאָענטע און באַקאַנטע.

מיר באַשליסן צו אַנטלויפֿן פֿון געטאָ

די פֿראַגע פֿון אַרויסגיין פֿון געטאָ, איז ניט געווען פֿון די לייכטע. ערשטנס, ווו נעמט מען געווער? צווייטנס, ווי אַזוי באַקומט מען זיך אַרויס פֿון געטאָ? מיר (יוסף קרעמער, לייבע טילעס, ליבקין, ציקלין און דער שרייבער פֿון די שורות), האָבן די ענינים זייער ערנסט באַהאַנדלט און באַשלאָסן אָפּוואַרטן, ביז אין געטאָ וועט ווערן עפּעס אַ טומל, אַ געשעעניש, כדי אויסנוצן די געלעגנהייט און אַוועק.

אין צווישנצייט, אין די נעכט, האָט אונדזער גרופּע זיך גענומען צו דער אַרבעט. מיר האָבן געגראָבן אַ טיפֿן און ברייטן טונעל הינטער דעם בית־המדרש. אַהין האָבן מיר

צונויפגעטראָגן העק, מעסערס, אייזערנע שטאַנגען, פּראָדוקטן און אַנדערע זאַכן, וועלכע זענען נייטיק אין וועג.

מיט דער צייט האָבן מיר איינגעשטעלט קאָנטאַקטן מיט די אַרומיקע פּויערים, פון וועלכע מיר האָבן געהאָפט, אַז זיי וועלן אונדז העלפן אָנקומען אין די וועלדער.

דערווייל איז דאָס לעבן אין געטאָ אָנגעגאַנגען ווי פריער: שווערע אַרבעט, הונגער, קעלט און שטענדיקע טויט־שרעק.

אַ געוויסן זונטיק, ס׳איז געווען אַ טאָג פאַר ל״ג־בעומר 1942, איז אין געטאָ געמאָלדן געוואָרן, אַז עס וועט זיין אַ ציילונג, עס ווערט פאַרבאָטן אַרויסצוגיין פון געטאָ. לויט דער ציילונג, האָבן זיך דעמאָלט געפונען אין געטאָ 2516 יידן. מען האָט פאַרשטאַנען, אַז נאָך דער ציילונג וועט עפּעס פאַרקומען.

צו מאָרגנס, אַכט אַ זייגער אין דער פרי, איז דאָס געטאָ געוואָרן אַרומגערינגלט מיט אַ שטאַרקער וואַך פון אינעווייניק און פון דרויסן. די דייטשן מיט זייערע געהילפן זענען אַריין אין געטאָ און אָנגעהויבן כאַפּן מענטשן — ווער ס׳איז געקומען אונטער די הענט.

אויסנוצנדיק דעם טומל וואָס איז אַנטשטאַנען, האָבן אַ טייל חברים זיך אַריינ־באַקומען אין אויסגעגראָבענעם גרוב. צוויי חברים (אהרן קאַגאַן און חיים ליפשיץ) זענען געשיקט געוואָרן צו די פּויערים מיט וועלכע מיר זענען געווען אין קאָנטאַקט. ליידער, זענען זיי אומגעקומען ביים אויספירן די שליחות.

אַרויסקוקנדיק פון בונקער, האָבן מיר געזען ווי די דייטשן כאַפּן מערסטנטייל קינדער, קלענערע און גרעסערע און וואַרפן זיי אויף וועגענער ווי טויטע קעגנשטאַנדן, איינס אויפן אַנדערן. פיל קינדער זענען אויפן אָרט דערשטיקט געוואָרן.

די דייטשן האָבן דאַן געכאַפּט אַ 650 יידן. מען האָט זיי גלייך אַוועקגעפירט אין פאָלקס־הויז אויף דער באַריסאָווער גאַס. דאָרט האָט מען בערך 200 יידן באַפרייט און געהייסן גיין אַהיים. זיי האָבן געהאַט דייטשע אַרבעטס־קאַרטן. 450 יידן זענען דערשאָסן געוואָרן.

אין אַ פּאָר שעה אַרום איז געקומען צו אונדז אַ גרופּע יידן און גערופן מיר זאָלן גיין העלפן באַגראָבן די טויטע. זיי האָבן אונדז געזאָגט, אַז נאָך דער אַקציע וועט מען דאָס געטאָ פאַרקלענערן, ווייל די פּויערים האָבן אינטערוועניִרט, מען זאָל זיי צוריק־געבן זייערע שטחים, וועלכע מ׳האָט גענומען ביים פאַרגרעסערן דאָס געטאָ.

אונדזער פּלאַן צו פאַרלאָזן דאָס געטאָ האָט זיך אָנגעטראָפן אויף פאַרשידענע שוועריקייטן מצד די יידן פון געטאָ גופא. זיי האָבן אונדז ניט געגלייבט — און ס׳איז געבליבן מיר זאָלן אָפּוואַרטן אויף אַן אַנדערער געלעגנהייט.

דערווייל האָבן אַ סך יידן זיך איינגעאָרדנט אייגענע באַהעלטענישן. אין פאַרלויף

פון די פאַרשידענע אַקציעס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ווער עס קען זיך אויסבאַהאַלטן, האָט אַ שאַנס זיך צו ראַטעווען.

130 האָבן זיך געראַטעוועט

פון די געטאָס אין גאַנצן ווילנער געגנט, איז אין דאָקשיץ פאָרגעקומען די ערשטע גרויסע ליקווידאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג.

לויט גאַנץ גענויע ידיעות זענען פון דער דאָקשיצער יידישער קהילה געבליבן לעבן 130 פערזאָן. 110 פון זיי האָבן באַוויזן צו עוואַקוירן זיך מיט דער אָפּטרעטנדיקער רויטער אַרמיי, ווען דייטשלאַנד איז באַפאַלן רוסלאַנד דעם 22סטן יוני 1941. 20 פערזאָן זענען געבליבן לעבן אין די פאַרשידענע פאַרטיזאַנער־אָטריאַדן.

אָנהייב 1946 האָט די שארית הפליטה געזאָרגט דערפאַר, אַז דער יידישער בית־עולם און דער גרויסער מאַסן־קבר לעבן אים, ווו עס זענען אומגעקומען בערך 10.000 קרבנות אויך פון אַנדערע פעלקער, אויסער יידן, זאָל ווי געהעריק אַרומגעצוימט ווערן.

השואה בעיירה

מרדכי ווארפמן

יוני 1941. הגרמנים הגיעו לעיירתנו. הגיטו הוקם והכובשים הנאצים מינו „יודנראט" (מועצת היהודים) ומשטרה יהודית עליהן הוטל לבצע הפקודות וההוראות של הנאצים וכן להיות אחראית בפני הגרמנים על מעשי היהודים. עליהם היה אף לספק כוחות־עבודה מבין היהודים, לפי מכסה שנקבעה מראש. הצפיפות בגיטו היתה ללא־נשוא. התגוררנו כשלוש עד ארבע משפחות בדירה צרה.

ה„אקציה" הראשונה בעירנו נערכה בחול־המועד פסח של שנת 1942. למרות שחלק מתושבי הגיטו הוצאו להורג, הרי שלמחרת היום נמשכו החיים כתיקנם, כאילו לא אירע דבר. שניים מתושבי העיירה, אריה ליפשיץ ופסח־ולבל, נמצאו הרוגים בבית־הכנסת, מאחר ולגרמנים לא היה זמן לקחתם עמהם.

יום לאחר ל"ג בעומר, נערכה ה„אקציה" השניה. חלק ניכר מיהודי העיירה הושמד באותה „אקציה".

הגרמנים דרשו מהמשטרה היהודית מאה בחורים צעירים וחסונים לעבודה. אנוכי

הייתי בין מאת הצעירים שנבחרו. הגרמנים הובילונו לסביבת בית־הספר הפולני וציוו עלינו לשיר ולרוץ. הקלגסים הכונו במקלותיהם עד זוב־דם. בצהריים נשלחנו בחזרה לעבודתנו.

ה„אקציה" השלישית נערכה מיד לאחר חג השבועות. היתה זו ה„אקציה" האחרונה, שמגמתה היתה לחסל כליל את יהדות דוקשיץ. יהודים רבים ניסו להתחמק מגורלם המר ע"י הסתתרות בביבים ובבונקרים. דודי ואני הסתתרנו בבונקר במשך עשרה ימים. בלילות היינו יוצאים לתור אחר מזון כלשהו. יום לפני הימלטי, שמעתי קולות זעקה מהבית שלידו הסתתרנו. משפחות נחמן שיג'ונקה ומשה, נלקחו באכזריות ע"י הגרמנים.

באותו לילה נמלטנו אני ודודי וחצינו בדרכנו את הנהר ברזינה. תחת מטר אש, הצלחנו להימלט והחילונו לתור אחר יחידות הפרטיזנים. לבסוף מצאנו את מבוקשנו והצטרפנו ליחידת פרטיזנים בה לחמנו בין השנים 1942—1944. זוכר אני ההתקפה, שביצענו לפני בואו של הצבא־האדום ביוני 1944. הגרמנים נסוגו אז על נפשם, כל עוד רוחם בהם. אנו הצבנו מארב בדרך הנסיגה שלהם והפלנו כ־200 גרמנים ואף לקחנו בשבי רבים.

כשהיינו ליד פולוצק, היה מלניקוב מפקד יחידת הפרטיזנים שעליה נמניתי. אחריו מונה לתפקיד זה אלכז'יוב.

ב־28 ליוני 1944 הצלחנו ליצור קשר עם הצבא־האדום. הם צרפונו לשורותיהם, לאחר שאיפשרו לנו לנוח במשך כחודש ימים. נשלחתי לסביבות מינסק, שם עברתי קורס לארטילריה במשך חודשיים ימים. לאחר שעמדתי בהצלחה בקורס, נשלחתי לקירבת ויסלה כ־30 ק"מ מווארשה. במחצית חודש ינואר 1945 פתחנו במיתקפה רבתי. התקדמנו עד לנהר אודר וחנינו בקרבתו במשך שבועיים, עד לבניית הגשרים. חצינו אותו בחסות החשכה והגענו עד ברלין הבירה בה לחמנו בקרבות רחוב מרים.

לאחר סיום המלחמה, שרתתי שנה נוספת בצבא הסדיר ולאחר מכן חזרתי לרוסיה, ממנה עברתי לפולין, בה שהיתי מספר חודשים ועליתי ארצה.

סיפורו של פרטיזאן

בוריס קז׳יניץ, תל־אביב

(עובד ותורגם, לפי גביית־עדות מס׳ 1752/154 ב„יד־ושם״, תל־אביב
נרשם ע״י ס. שטיינמן, אוקטובר, 1961).

נולדתי בשנת 1919, בדוקשיץ, עיירה קטנה בסביבות וילנה. ב־1931 סיימתי את בית־הספר „תרבות״ ובשנת 1934 התחלתי ללמוד בבית־ספר פולני. לאחר־מכן הייתי שוליית־חייטים. בשנת 1941 גוייסתי לצבא־האדום והוצבתי בעיירה זלבה, ליד וולקוביסק הסמוכה לגבול הגרמני.

אור ליום ה־22 ביוני 1941 חצו הגרמנים את הגבול ופלשו לברית־המועצות. הגדוד שלנו נסוג בבהלה לעבר באראנוביץ׳. אולם בנסיגתנו עקפנו את הערים שנכבשו כבר על־ידי הטאנקים הגרמניים. פנינו לכביש המינסקאי, בין דעמיר וסטולפצי. כאן השיגו אותנו הגרמנים. אנו — חברי מולי וואנד, שני חיילים מהצבא האדום ואנוכי — הצלחנו לחמוק מהכביש ולברוח ליערות.

לאחר ששהינו כמחצית היום ביער, נודע לנו כי מינסק נפלה כבר בידי הגרמנים. יומיים הסתתרנו ביער אולם הרעב החל להציק לנו מאוד, לכן פניתי לבדי לבקש מזון. הגעתי לכפר פולני, שם האכילני לשובע אחד האיכרים ואף מילא כלי במצרכים שונים בשביל חברי ביער. האיכרים סיפרו, כי הגרמנים הודיעו לתושבי הכפרים, העיירות והחוטורים, כי מעתה ואילך רשאים הם לנצל כל הרכוש שהסובייטים הניחו לאחר נסיגתם (כלומר: אדמות הקולחוזים והסובחוזים והציוד שבהם).

בשובי ליער סיפרתי לחברי כי אנו מוקפים מכל עבר. הם הציעו ללכת מרצונם בשבי הגרמנים אולם אני סרבתי בכל תוקף להצעתם. החלטתי להגיע בכוחות עצמי לעיירת הולדתי, במרחק 400 ק״מ. החלטתי השפיעה במידת־מה על חברי, שלא רצו להצטרף אלי, אך החליטו להשאר ביער. נפרדתי מהם בלבביות ושוב עשיתי דרכי לכפר ההוא, שם איכרים נדיבים ציידו אותי בבגדים אזרחיים ובמזון.

הואיל והגרמנים פתחו את המחנות ובתי הסוהר הרוסיים, מילאו אלפי אסירים פוליטיים את הדרכים. עובדה זו סייעה להציג עצמי „כאסיר פוליטי משוחרר״ ובדרכים עקיפות פניתי לעבר מולודצ׳נה. העיירה הראשונה בדרכי היתה איוויניץ.

העיירה דמתה לעיירת מתים. יהודיה הסתגרו על מנעול ובריח ולא העזו לצאת החוצה. יהודי שנקרה בדרכי, הסביר כי חיפוש מכרים בעיירה הזאת היא טרחת שווא, מוטב יהיה להסתלק מכאן כי סכנה צפוייה למקום. בלית־ברירה עזבתי את איוויניץ ובדרכי למולודצ׳נה לנתי אותו לילה בדיר חזירים או בשדה. אף איכר לא הרשה לי

לעבור את פתח ביקתתו. הגרמנים בהודעה מיוחדת הזהירו לא להלין שבויי־מלחמה, חיילי הצבא־האדום או יהודים.

לפני מולודצ׳נה נרמז לי כי ראשי המגולח עלול לעורר את חשדם של הגרמנים, כי כל אדם שראשו מגולח, הם משלחים למחנה־שבויים. בלווית איכר, שהוביל את פרותיו הצלחתי להגיע למרכז העיירה. יהודי שנקרה בדרכי סיפר לי כי הגרמנים מתעללים ביהודים, חוטפים אותם לעבודות כפיה ובידים בלבד — ללא כל כלים — נאלצים הם לתקן את הכביש. נוכחתי לדעת כי אף עיירה זו לא תוכל לשמש לי מקלט, אפילו לזמן קצר ושמתי פעמי לעבר העיירה סטארי־ויליקה, שם התגורר אחי יעקב. אך להגיע לביתו היה דבר בלתי־אפשרי. הוא גר סמוך לתחנת הרכבת ואותה שעה עסקו מאות תושבים נוצריים בשדידת קרונות־רכבת מלאי סוכר ויי״ש, שהותירו אחריהם הסובייטים בבריחתם. ברחובות שוטטו שיכורים רבים. למרות הכל הצלחתי להגיע למקום ונודע לי שאחי ואשתו חסיה ברחו לרוסיה.

המשכתי בנדודי. בלילה לנתי בעליית־ביתה של אשה, שעבדה כפועלת־נקיון בנ.ק.וו.ד. עתה אין שלטון בעיירה, לכן מותר לי עוד להניח ראשי באחד המקומות. היא הובילה אותי לעליית־גג ומיד שקעתי בשינה עמוקה. באמצע הלילה שמעתי איך פולנים אחדים פרצו לביתה של האשה וערכו בו חיפושים, ואף לעליית־הג הגיעו ולמזלי לא גילו אותי, כי התחבאתי תחת השחת.

בבוקר סיפרה לי האשה, כי זה־עתה נורה למוות יהודי, שסרב למסור את אופניו.

עם ערב הגעתי לדולגינוב, שהיתה שרויה במבוכה רבה. את הלילה לנתי אצל קרובי, המירקינים ועם בוקר המשכתי בדרכי לדוקשיץ.

שובי הביתה

לדוקשיץ הגעתי ב־29 או ב־30 ביוני 1941. ברחובות העיירה הודבקו הודעות המודיעות לכל אנשי־צבא לשעבר להתייצב במפקדה הגרמנית. הודות לבגדי־האכרים הבלויים שלי לא הכירני איש. נכנסתי לבית קרובי, אשר הודיעו מיד להורי על שובי. מיד הופיע אבי, מנדל, לקחני הביתה, בו הסתתרתי וימים רבים לא יצאתי החוצה.

הגרמנים הכריחו את היהודים לעבוד בכל מיני עבודות פרך מזוהמות. מאוחר יותר שולחו היהודים לעזרת האיכרים בעבודותיהם. תמורה כספית לא קיבלו היהודים תמורת עבודתם.

שני הקרבנות היהודיים הראשונים של הגרמנים היו: מוסין, איש חולה־רוח ומארקמאן, שנורה למוות בביתו. ביולי יצאה הגזרה על ענידת הטלאי הצהוב.

בימים ההם פניתי לקהילה כדי להרשם לעבודה. את הנרשמים היו מרכזים בוקר־בבוקר וקבוצות־קבוצות היו נשלחים לעבודות שונות או למחנות־מעבר. המשמעת במחנות היתה חמורה ביותר. כאשר זלמן ראסקינד איחר כמה דקות לעבודה, פקד

עליו המפקד לזחול על ארבע וחייל גרמני הלקה אותו עשרים וחמש מלקות. ראינו, סבלנו ושתקנו בראותנו את זלמן ראסקינד הבריא והחזק רועד מכאבים אחרי כל מכת האלה. בלבנו נשבענו לנקום ולא העלינו על דעתנו כי תוך זמן קצר רוב יהודי העיירה לא יהיו עוד בין החיים.

הגרמנים החלו לבחור בין העובדים את בעלי־המלאכה השונים. אני נשלחתי לבית־מלאכה לחייטות, ועם ציודו הפרימיטיבי עבדנו בשביל הצבא. בעבודה זו תלוי היה גורל חיי בימי האימים של הכיבוש הנאצי.

בדוקשיץ נתמנתה רשות מקומית. לראש־המועצה המקומית מינו הגרמנים את הפולני השקט כביכול, קובאלסקי; למפקד המשטרה — קומולקה, מי שהיה רב־סמל בצבא פולין. הוא נולד בפוזנן, אך השפה הגרמנית היתה שגורה על פיו. הוא אסף סביבו עשרים וחמישה שוטרים בדמותו: האחים וויינטש, האחים ליטווין, יוכיניוויץ׳, טארגונסקי וכד׳. באכזריותם ובאלימותם כלפי היהודים, עלו אף על אדוניהם הגרמנים. בזמנו היה קומולקה אסיר הסובייטים אך אלה לא הספיקו לקחתו איתם, ובבוא הגרמנים הם שיחררוהו ועתה הוא שירתם בנאמנות רבה. ב־1959 נתפס קומולקה ונתלה לאחר משפט שנערך בפויזן.

ל„מוכתר" נתמנה פלוני בשם ספיצ׳ונק, שהסתיר את המשפחה היהודית קרמר (כיום באמריקה) האיש נספה ברימון פארטיזאנים.

מגרמניה הגיעו התליינים: הארטמן, אצלו עבדתי עד לחיסול הסופי ועוזריו: אונדנמן, דימנובסקי, שטראטהוף ו׳אנדארמים אחדים.

כאשר הגיעה הגסטאפו לעיירה, ראשית מעשיה היה „טיפול" ביהודים שהיו פעילים בימי השלטון הסובייטי: גרונם קלופט, אברהם לוויטן, זלמן ציקלין ואחרים. אחרי ארבעה ימי עינויים נוראים הם הוצאו מחוץ לעיירה ושם נורו למוות, ומקום קבורתם לא נודע עד היום.

את קבוצת המומתים השנייה: ישראל פרידמן, חנה בלוך, רייזל פרידמן ואחרים הרשו הגרמנים לקבור בקבר־אחים. זה קרה בחודש אוגוסט 1941. אז החלו להגיע ידיעות על המתות המוניות של יהודים בעיירות בסביבות דוקשיץ: ברזינו ובייגומיל. בביצוע הרציחות השתתפו השוטרים שהוזכרו לעיל, שכה הצטיינו במלאכתם עד שאחדים מהם הועלו בדרגה. אט־אט החלה לחדור ללבנו ההכרה על הסכנה האיומה הצפוייה לאוכלוסיה היהודית.

ברשותו של הארטמן התחלתי לתפור בביתי. שכר העבודה היה: לחמניות אחדות, לפעמים כיכר לחם, אומצת בשר או מעט טאבאק.

חרף הידיעות והשמועות התוכפות בזו אחר זו על ההמתות ההמוניות של יהודים, עוד בקשנו להשלות עצמנו, כי גורל זה פקד את היהודים בשטחי המזרח בלבד שהיו כבושים בידי הסובייטים.

כבר הורגש מחסור במצרכי־מזון שונים, אף־כי רעב טרם היה. הילדים היהודיים לא יכלו לחדש לימודיהם בבתי־הספר, כי אלה נסגרו בפקודת השלטונות הגרמניים. כמו כן נאסר להתפלל בראש־השנה בבתי־מדרש ובבתי־כנסת ורק ביום־כיפורים, לאחר שמפקד המשטרה קומולקה שוחד במתנת־כסף ובחליפה חדשה הירשה להתפלל למניין יהודים בבית נידח. אולם כבר בשעת בוקר, בעת תפילת שחרית הופיעו במקום שוטרים, שהוא עצמו שלחם ופיזרו את המתפללים.

בתקופת הימים בין יוני לחודש החגים, נאלצנו לשלם מדי שבועיים שלמונים כספיים שונים — בזלוטי, בדולארים, בזהב או נעלים ופרוות.

הגיטו בדוקשיץ

בספטמבר 1941, פורסמה פקודת נציב־האיזור על הקמת גיטו בדוקשיץ. תחום הגיטו השתרע מחצר בית־הכנסת ונכלו בו סימטות סמוכות אחדות וכן קטע של הרחוב הראשי קושצ׳ושקו. באחת השבתות צוו כל היהודים לעקור תוך שתי שעות לגיטו וליטול עימם חפצים שאפשר להעמיסם על עגלת־יד. שוב נאלצו היהודים לשחד את הממונים על ביצוע הגזרה, כדי להאריך בכמה שעות את ההעברה לגיטו. אך הואיל וביתנו שכן בתחומי הגיטו חסכנו לנו את סבלות העקירה. אולם בביתנו שוכנו עוד ארבע משפחות. גם היודנראט שהוקם מיד לאחר הכיבוש הועבר לגיטו. אנשי היודנראט השתדלו ככל יכולתם להקל ולעזור. ואכן עלה בידם לפתוח מחדש את בית הכנסת וכן „מירפאה״. בתחילה הועסקה שם רק חובשת אחת — סוניה וואנט. לאחר־מכן עבד בה גם הרופא שמעון גלייכנהייז, יליד דוקשיץ, שרוב שנותיו בילה ברוסיה, וניהל בית־חולים צבאי בווילנה. בבורחו מפני הגרמנים הסתתר האיש אצל קרוביו בדוקשיץ.

כל המומחים שהועסקו על־ידי הגרמנים קיבלו אישורים („שיינען״) לביצוע הזמנותיהם. גם אני ואבי קיבלנו מהם „שיינען״, כדי לתפור את בגדיהם.

בגיטו, שם רוכזו כ־3000 יהודים החל לשרור רעב. אפילו 300 הגרמים לחם לנפש לא סופק באורח תקין ולעתים קרובות הוא ניתן באיחור רב. אילולא מיספרם הרב של בעל המקצוע והמועסקים במחנות־העבודה הצבאיים, שיכלו לצאת יום־יום לתחומי הגיטו וכך בעקיפין לקנות או להחליף תמורת דברי ערך מצרכים אצל האיכרים, או־אז היו רבים מתושבי הגיטו גוועים ברעב.

בחג הפסח תש״ב (1942) הגיעו אלינו שמועות, כי בכל העיירות מזרחה לדוקשיץ: דולגינוב, קורניץ, אולחנוביץ׳ ובוצלאב, השוכנות בתחומי מדינת פולין לשעבר לא נותרו עוד יהודים. היה זה מיבצע שנקרא בפי הנאצים „יודנפריי״. פחד וחרדה אחזו בנו בפני החיסול, כפי שחוסלו יהודי העיירות הנזכרות לעיל.

הפוגרום הראשון

באפריל 1942, נערך הפוגרום הראשון. אנשי המשטרה המקומית, בלי סיוע הגרמנים, פרצו בעשר בערב לתוך הגיטו והחלו להשתולל ו„לסלק חשבונות" עם יהודים מימי השלטון הפולני או מימי הסובייטים. יהודי כי נקרה להם בדרך, עצרוהו במקום ואחרים סחבו מבתיהם. תוך שעת השתוללותם הם עצרו כ־60 יהודים ,שהובלו לתחנת המשטרה. ביניהם היה דודי זלמן פריימן ואשתו פסיה, שברחו מביתם בבקשם מיקלט בביתנו. רק האשה הצליחה להמלט מידיהם ואילו הוא נתפס על־ידם.

למחרת השכם בבוקר פקדו השוטרים על קבוצת צעירים להעמיק הבור, ממנו חפרו בעיקר חול, שהיה סמוך לבית הקברות היהודי. עתה הובלו לשם היהודים העצורים ונורו. הרצח בוצע בנוכחות רבים מהתושבים הנוצריים, שניצבו סמוך למקום הרצח. גם אנו בגיטו שמענו היטב הדי היריות הרבות והדי יריות בודדות, שחיסלו את הפצועים. קבוצת הצעירים שכרתה את הקבר נשלחה חזרה לגיטו. נוסף לדודי זיידמן שנתפס ונהרג, נרצחו שכנינו: קאצוביץ׳, פרידמן, סוסמן, בלוך, ואחרים. מן הראוי לציין, כי אחדים מהיודנראט לא נטלו חלק בביצוע רצח זה, ואף לא עזרו למשטרה המקומית בחטיפת היהודים.

לאחר פוגרום זה החלו רבים לבנות „מלינות" (מחבואים) והדור הצעיר החל להרהר על הצטרפות לפארטיזאנים, אשר כבר בימים ההם פעלו ביערות. אך צעיר שביקש להצטרף ולא היה לו נשק — לא נתקבל לשורותיהם. ונשק אי־אפשר היה כמעט להשיג, כי הצבא האדום לא עבר דרך העיירה ואף לא הצבא הפולני. יהודים רבים החלו ללון אצל שכניהם הפולנים. אני חייב הייתי להשאר בביתי, כי אם איש מבעלי־המקצוע היהודיים היה מצטרף לפארטיזנים, או־אז היה סובל הגיטו כולו. המשכתי לעבוד את עבודתי אולם כל בני־הבית החלו לחפור בונקרים. מתחת לרצפת המטבח חפרו בור בעומק של 2.70 מטרים, כיסינו אותו בקורות עבות ,ועליהן שפכנו הרבה חול. את הפתח לבונקר פרצנו בארובה. חפרנו תעלה מהגן לתוך הבונקר, שסיפקה לנו אוויר לנשימה, אולם הסווינו אותה באבנים. כך התכוננו לפוגרום השני.

הפוגרום השני

„האקציה" השנייה נערכה בחודש מאי 1942. עם בוקר הקיפו את הגיטו המשטרה הפולנית ומשמרות גרמנים ולאחר זמן־מה הצטרפו אליהם כיתות־גיסטפו וז׳אנדרמריה. אולם היהודים שהוזהרו מבעוד מועד הסתתרו בבונקרים שהוכנו מראש. היתה זו אזהרת היודנראט, שלאחר הפוגרום הראשון הציב שומרים בהסתר במשך כל שעות היממה, שצפו לעבר תחנות הגרמנים והמשטרה. היודנראט אף תיכנן בריחה מאורגנת; אחד הבונקרים, בבית־ספר נועד לשמש כנקודת איסוף. אולם הכל היה לשווא. ב„מלינה" זו יכלו להסתתר לכל היותר כ־50 איש ובריחה בלי נשק, משמעותה היתה התמסרות

מרצון בידי הגרמנים, כי הפארטיזאנים הבריחו כל מי שבא אליהם בלי נשק. ובגיטו כולו לא נמצא אפילו אקדח אחד. סיבה נוספת שמנעה מהצעירים לעזוב את הגיטו היה אי־הרצון לנטוש בני המשפחה הנתונים במצוקה הנוראה — הורים, ילדים, נשים, אחים ואחיות. רובם החליטו להתחבא בתוך הגיטו.

גם כל בני משפחתנו הסתתרו בבונקר, אתם יחד הסתתרו שכנים אחדים, בסך הכל כ־20 איש. אבי סירב בכל תוקף להתחבא בבונקר ונשאר יושב בביתו. במחבואנו שמענו היטב את צעדי אנשי המשטרה ואת צעקותיו של אבינו המוכה. אולם הגרמני בשבילו אנו תפרנו בגדיו הכירו וציווה על השוטרים להניחו לנפשו. בצהרי היום נקש אבא על פתח הבונקר והודיע לנו כי הפוגרום נסתיים.

מזועזעים עד עמקי נפשנו צפינו בקציר הפוגרום: ברחובות מונחות היו גוויות הנרצחים ודם רב מאוד הציף את המדרכות והכבישים. גם בבתים על המיטות שכבו ירויים — חולים שלא יכלו לקום ממיטת חוליים. בבית השכן, שכב מרדכי זאב שולץ הזקן ועינו ניגרה מחורה. זו הפעם הראשונה ראיתי קורבן הנאצים. על הגשר אסף יהודה פסח קפלן את מוחו השפוך של ילדו הקטן חנן, שהגרמנים רוצצו את גולגלתו. גופתו של הילד לא היתה עוד. כל היהודים שנתפסו בבונקרים או בבתיהם רוכזו בכיכר ליד הקלוב, כ־200 מטר מהבור הגדול. שם בדקו הגרמנים מי מהם היה בעל „שיין". אלה מהם שהועסקו על־יד הגרמנים שוחררו והנותרים הובלו לקבר־אחים ושם, על פתחו של הבור, הם נורו למוות. בפוגרום זה נספו 350 יהודים, ביניהם היה גם הרב שיינין. הוא לא הסתתר, הרוצחים מצאוהו בביתו, בהתפללו עטוף טלית ותפילין. כאשר הובילו אותו הרוצחים למקום הרצח, שמח הרב בחלקו באומרו כי הוא מוסר חייו על קידוש־השם. אולי נטרפה עליו דעתו?

לאחר ה„אקציה" לא יצא איש לעבודה. בשעות אחר־הצהרים הופיעו ביודנראט ה„זונדר־פירר" וקומולקה, אשר הודיעו כי הואיל והאוכלוסיה בגיטו נצטמצמה ב־12%—15% יצומצם אף שטח הגיטו בהתאם. מתחום הגיטו יוצאו הרחובות קושצ'ושקו והסימטות הסמוכות לו. לא היה עוד סיפק לקרובים לבכות את מתיהם והנה נאלצו לעקור מבתיהם ולהצטופף בגיטו מצומצם יותר. הדוחק היה ללא נשוא, אעפ"כ לא פרצו מגיפות, כי היודנראט הקפיד מאוד לשמור על הנקיון. בית־המרחץ פעל יום־יום.

ה„אקציה השלישית" וחיסולו הסופי של הגיטו

זה היה ביום שבת. בשעה ארבע לפנות בוקר, העיר אותנו קרובנו ושכננו, זיינוול קאז'יניץ ובישר כי הגיטו הוקף. משמרות מתוגברים הוצבו ליד הנחל, בגבול הגיטו. גם בעברו השני של הגיטו, שגבל עם הרחוב הראשי הוצבו משמרות. הגיטו מוקף מכל עבריו ואין דרך להמלט ממנו.

גם הפעם, כבמקרים קודמים דימו היהודים כי יינצלו בהסתתרם בבונקרים.

בבונקר שלנו נוסף לבני משפחתנו התחבאו השכנים: ליפקינד, מרקמן ופרידמן, הדודה פסיה (הסבא נספה באקציה השניה) בסך־הכל כ־20 נפש. הואיל וצר היה המקום להכיל את כולם, עבר חלק מהם לבונקר אחר, שחפרנו מתחת לרצפה.

כאשר הגרמנים נכנסו לגיטו הם לא מצאו איש, פרט לחברי היודנראט ובני משפחותיהם וכן את מפקד המשטרה היהודית — וורפמאן. הפעם הם לא הסתתרו, כבאקציה השניה, כי היהודים מהגיטו גינו אותם על שהתחבאו באקציות הקודמות ולא ניסו להציל ע״י שוחד. עתה, מצאו אותם הגרמנים בבניין היודנראט, ששימש גם כדירתו של ה„יודנעלטעסטער" יעקב בוטוויניק. את כל זעמם שפכו עתה הגרמנים על היהודים האלה בהכותם אותם מכות אכזריות. לאחר מכן הובלו לסימטה צרה, סמוך למקום מחבואנו.

בשעה שמונה בבוקר עלו הגרמנים על עקבותינו והחלו לפרק את התנור מתחתו בנינו את הבונקר. כאשר קרני אור ראשונות חדרו לתוכו החלו הרוצחים לצעוק: „יודן הראוס"! איש לא ענה לקריאותיהם. אז הם איימו בהשלכת רימון־יד אם לא נצא.

לא היה עוד כל טעם להשאר בבונקר. אני יצאתי ראשון ומיד כאשר הוצאתי את ראשי הם הלמו בערפי באלה, נחפזתי לצאת, ואז היכו אותי באכזריות ברגלי. הוקפתי באנשי גיסטפו שהיו חמושים בתת־מקלעים ובאלות. כהרף־עין עברתי את הפרוזדור שהוביל לדלת, דלגתי על פני הגזוזטרה ובלי להביט אחורה כבר הייתי בעברו השני של הרחוב, בהשאירי מאחורי את רוצחי הגיסטפו.

הנותרים שיצאו אחרי מהבונקר הוכו כולם מכות רצח. הם היכו בראשו של אבי ודם רב מאוד ניגר ממנו.

פתע ראיתי עצמי ליד קבוצה מאנשי היודנראט: ווארפמן, אשתו ובנותיו. תוך שעה קצרה קובצו למקום זה כשבעים יהודים. הובלנו כולנו לשערי הגיטו. שם הושיבו אותנו על האדמה תחת משמר כבד.

הגיע ה„זונדר פירר" הארטמן ובראותו כי מראשו של אבי זב דם, פקד על אחד השוטרים להביא מים ובפנותו לאבי אמר: „האבן זי קיין אנגסט, זי ווערדן לעבן בלייבן" („אל תפחד, תשאר בחיים"). מובן שלא האמננו לדבריו.

עוד ועוד יהודים הובאו למקום. חלק מהם התיפח בבכי וחלק מהם נשכבו על האדמה ולא קמו עוד. לידי ישב חולה השחפת, גדליה לווין ולחש לאזני: „הסתכל היטב על הבתים ועל העצים, לא תראם עוד. אלה יישארו אחרינו, בלי כל שינוי ואלו אנו בעוד שעה קלה לא נהיה עוד בחיים. העולם יוסיף להתקיים, אך יהודים לא יהיו בו עוד". זוכר אני את דבריו אלה, עד היום. הם נחרתו עמוק בלבי.

בצהרי היום הובל היודנעלטסטר, בוטוויניק לתחנת המשטרה בגלובוקי, כדי שלא יוכל להימלט. בדרכו נתקל בקבוצת איכרים, שהמתינו בחוסר סבלנות לסיום חיסול הגיטו ,כדי שיוכלו לשדוד את בתי הנרצחים. הם סיפרו לו כי חיסול הגיטו כבר החל.

בזוכרו את הגידופים בעת האקציה הקודמת החליט עתה לחזור על עקבותיו. אולם שני שוטרי־הגיטו שליוו אותו החליטו להמשיך את דרכם לגיטו גלובוקי, בתקווה כי עודנו קיים.

כאשר בוטוויניק הגיע לשערי הגיטו, הוא מיד נעצר והובל למקום הריכוז שם מצאתיו בין שאר העצורים. קצין גיסטאפו ניגש אליו ובהוציאו מהכיס כדורים מרובה רוסי אמר: הסתכל במה עוסקים אנשי היודנראט. הוא סטר על לחיו ופקד עליו לשבת על האדמה, תחת שמירה כבדה.

באותו רגע ביקש פלוני, דוד גלעזר מהשוטר גפרור להצית סיגריה. כאשר זה הגיש לו הגפרור החל גלעזר לברוח לעבר הגיטו. הם ירו אחריו, אך החטיאו. חשבנו אותו כבלתי־שפוי בדעתו, כי מהגיטו המוקף מכל עבריו אי־אפשר היה להמלט. וכאשר פגשתיו לאחר זמן בגיטו הגלובוקאי הוא סיפר לי כי מהיריות הוא נפגע ברגלו. אולם הוא הצליח להגיע למחבוא, שם הסתתר עד שהחשיך, בכוחות עצמו חבש הפצע ששתת דם ובזחילה הצליח לצאת מהגיטו ואחרי ארבע יממות הגיע לגיטו גלובוקי.

לאחר שהגרמנים אספו כ־350 יהודים הם פקדו עלינו לקום על רגלינו. את בוטוויניק הציבו בראש ופקדו עליו להוביל אותנו. מוקפים בארבע שורות של שוטרים הובלנו דרך רחוב פילסודסקי. האוכלוסיה שניצבה משני עברי המדרכות, הסתכלה בנו באדישות. חשבנו כי אנו מובלים ל„קלוב" שם תיערך „סלקציה", אולם לא, הובלנו הישיר לעבר הבור הגדול. בעברי ליד הקלוב, בלי להעצר אבדה תקוותי האחרונה להינצל.

ליד הבור ראינו כי אנו מוקפים מכל עבר בשוטרים וגרמנים רבים. אנשים שניסו לברוח נורו למוות, לידי שכבו המומתים הראשונים. היודנעלטסטר קפץ לתוך הבור, גרמני משך אותו ממנו באומרו: „אתה כיודנעלטסטר חייב לראות ברצח כל בני עדתך ואותך נרצח אחרון. אותו רגע הסתער ליפקינד על קומולקה והרביץ לו מכה בפניו ומיד קפץ לתוך הבור. הגרמני שאל את הפולני האם להוציאו משם וקומולקה ענה: „לא, אין צורך הרי מיד יירה".

בין כה וכה ראיתי שנים שברחו וכבר היו הרחק מאתנו. ממקלע נורו לעברם יריות, הם נפלו ארצה וכשפסקו היריות קם אחד מהם והמשיך במנוסתו והשני שכב ללא נוע. המשטרה ירתה בו יריות אחדות והוא מת.

אותה שעה ניגש אלי הזונדר־פירר הארטמאן וקראני הצידה. כן עשה לאבי ואמי החורגת גוטה ולבתה חיה. אחי חיים ניגש לזונדר־פירר אונגרמן והציג בפניו את ה„שיין" שלו בהוסיפו כי הוא מועסק על־ידי הגרמנים. כתשובה קיבל סטירת לחי. הוא החל לרוץ בכיוון בית־הקברות היהודי וראיתי בבירור כי הצליח להגיע לעברו. אולם שם נמצאו גויים מהעיירה, שנכחו בהמתות והם סיפרו לי לאחר מכן כי אחי הומת על־ידי ז'אנדארם ויטוויצקי מגלובוקי שרדף אחריו בתת־מקלע.

נצבה לידי הנערה שרה מרקמן, שכנתנו, שאמרה לזונדר־פירר, שהיא אשתי. הוא

לא ענה לה דבר והושארה בקבוצתנו. גם הסנדלר יאסין ואשתו צורפו לקבוצתנו, אבל ילדיו נועדו להרצח. הזונדר־פירר החזיר אותנו לעיירה. ליד הבור נערך טבח המוני של יהודי העיירה וקודם הרצחם הם נצטוו לפשוט בגדיהם.

במרחק כ־200 מטרים מהבור הוכנסנו למוסך ושם נכלאנו. רק עתה נוכחתי לדעת כי האחים זאלקע ושמואל ואחותי שרה אינם עמנו. ביאושי הגדול הכיתי את שרה מרקמן החפה מכל עוון.

אלמים ישבנו וצפינו לכליוננו. עם דמדומי ערב שמענו צעקות שהגיעו מהרחוב. דרך אשנב צר ראינו קבוצת יהודים נוספת מובלת תחת ליווי לעבר הבור. הצעקות והיללות לא פסקו וכעבור זמן־מה אף גברו. הבינונו כי עתה הם מומתים.

כאשר החשיך נפתחה הדלת, נכנסו הזונדר־פירר אונגרמן, ז׳אנדארם ואנשי ס.ס. אחדים בהובילם את בתו של בוטוויניק ובעלה. הם אספו את הנשים ופנו אלי בשאלה, את מי מכם לקחת ואת מי להשאיר בחיים? כי לפי החוק — הסבירו — מותר להחיות רק איש אחד מכל מקצוע. מיד ענה אבא כי הוא נכון למות, שכן זקן הוא ואילו אני עודני צעיר. ואני אמרתי להם: דעו כי אני יודע רק לתפור ולא לגזור ואילו אבי יודע יפה לגזור. הגרמנים נועצו ביניהם והחליטו להשאיר את שנינו בחיים. הם לקחו איתם את כל הנשים, נעלו את דלת המוסך על מנעול ופנו לדרכם.

בדומיית־מוות נשארנו יושבים על מקומנו כל אותו לילה. למחרת, בשעות הבוקר הופיע קומולקה ובישר לנו כי נשאר בחיים. לא נאלץ לשאת על גבינו את הטלאי הצהוב ויותר לנו לנוע בעיירה. כמו־כן נקבל מגורים, אך עלינו לעבוד במסירות ובנאמנות. „תקבלו סוס ועגלה להעברת החפצים והציוד שלכם" — הוסיף — והלך.

חזרנו לגיטו. המראות שם היו איומים ונוראים. הדלתות והתריסים היו פרוצים. ברחובות שוטטו שוטרים גרמנים אשר חיפשו זהב. בביתנו היו הארונות פרוצים, דבר לא נותר בהם. הכל היה מפוזר ושבור. אך ידעתי מחבוא, שם הסתרנו חפצי־ערך, אולם לא נגשתי למקום לבדוק אותו.

ברגע שנטלנו את מכונת־התפירה כדי להעבירה למקומנו החדש, הופיע קומולקה. הוא שאל מדוע אין אנו לוקחים אתנו גם את חפצינו האישיים? נטלתי איתי כלי־מיטה, אבל לא הצטרכתי אז לשום דבר.

כל בעלי־המלאכה רוכזו בבית אחד. ממול, בחצר רוכזו כל היהודים שנתגלו במחבואיהם. הם צוו לפשוט בגדיהם ונשארו רק בבגדים תחתונים. לאחר מכן הובלו למחסן גדול. דרך חלוננו ראינו כיצד מובלים כל העת קבוצות יהודים נוספים וערימת הבגדים הולכת וגדלה. הם צולמו ביחידות ובקבוצות, תוך כדי הרבצת מכות אכזריות. הכרתי ביניהם הרבה מכרים וידידים. יחפים וערומים למחצה אחז חלק מהם צרורות כסף או דברי־ערך — והגרמנים הוציאו אותם מידיהם.

כך עבר היום השני של ה„אקציה" ואנו, זו היממה השניה לא טעמנו דבר, אבל לא

חשנו ברעב. ביום השלישי לאקציה, ראינו כי מוצאים הם מהמחסן ומסתדרים בשורות עורפיות. בראש כל שורה ניצב אחד מהם. וכך בשורות מסודרות הורצו לעבר הבור הגדול, שהיה מרוחק כקילומטר מהמחסן. לא עברה מחצית השעה וכבר הדהדו יריות. הם נרצחו. חיסול גיטו דוקשיץ ארך 17 יממות, כי רבים רבים הסתתרו.

תשעה ימים שהינו בבית בו רוכזנו ושם היינו עדי־ראייה לכל הזוועות והאימים שהתרחשו בעיירתנו. במשך כל אותם הימים לא בא אוכל לפינו ורק מעט ספירט לגמתי, שזכרתי לקחת איתי מהבית. לשוטר שהובילני לביתי נתתי עשרה ליטר ספירט. הודות לספירט הזה לא נשברה רוחי כליל.

במשך הימים הובאו אלינו האנשים הבאים: הנפח גיטלין, הנגר איזשע פלאווקין, שני האחים המסגרים רייטמן, המכונאי פרידמן והתפר יוסף גורוויטש. כך קובצו שנים־עשר „מומחים" בעלי־מקצוע וכן היתה אתנו אשה אחת — אחותו של בוטוויניק שהיתה צריכה לשרתנו.

ביום החמישי או הששי לשהותנו בבית, ראינו כי למחסן מובל גיסו של בוטוויניק. הוא היה פליט מווארשה, קראו לו שימק, אך את שם משפחתו לא אזכור. כאשר בוטוויניק ראה כי מפשיטים את שימק ומריצים אותו למחסן, הוא החל למרר בבכי ואתו — פרצנו כולנו בבכי מר, ועוד הדמעות בעינינו לבש שוטר את מעיל־העור של שימק ואת מגפיו.

באותו זמן, הזריקה אחות־רפואית לעצמה ולילדיה, זריקות רעל במחסן הכלואים למוות. ילדתה בת השמונה הוצאה ללא נשימת חיים והבן צנח ללא רוח חיים על פתחו של הבור. היא עצמה — כפי שסופר — לא הגיעה לבור.

ביום השמיני לאקציה, בשבת בבוקר, הוצאו כולם מהמחסן. ראיתי את יודק גולקוביץ' — שקרוב לוודאי נטרפה דעתו עליו — הוצב בראש הטור, אך הוא לא הבין מה מתרחש סביבו, הם היכוהו באכזריות נוראה והוא רק בבגדיו התחתונים. בין הנידונים ראיתי שתי האחיות שלייפר. הם היו לבושים כותנות קצרות בלבד. כל העת הם משכו את כותונתיהם כלפי מטה, כי התביישו מאוד. כך, ערומים ומבויישים הובלו למותם.

בערבו של אותו יום הובא למחסן הד"ר גלייכהאוז. גם הוא הופשט מבגדיו והוכה מכות נמרצות. מדי פעם צנח ארצה וללא רוח־חיים כמעט נגרר למחסן. בהיוודע לקומולקה, כי הד"ר גלייכהאוז נתפס, ציווה להביאו אליו לביתו. משם הוא הוצא מוכה וזב דם לבלי הכר.

לא נותרו עוד יהודים רבים בעיירה וההמתות נערכו מדי יומיים־שלושה. ביום האחרון (ה־17) לחיסול הגיטו נתפסה קבוצת יהודים אחרונה, עשרים איש במספר. לאחר החיסול נודע לנו כי קבוצה זו הצליחה לברוח מהגיטו ולהסתתר בחורבות בית יהודי בדרך לגלובוקי. נער־רועה גילה אותם ומסרם בידי המשטרה. ביניהם היו: המורה יוטקובסקי ואשתו, הולץ, משפחת קופלוביץ' ואחרים. אין לתאר את מראיהם בהתפסם, לאחר ששהו בבונקר שבעה־עשר יום ללא אוכל ובאימת־מוות לצפוי להם. כמו־כן, נודע לנו מפי איכרים

כי אשה אחת — גוטה מרקמן — הצליחה לזחול מבור הנרצחים ולהגיע לאחד הכפרים שהיה מרוחק כ־4 קל״מ מגיא ההריגה. איכר אחד נתן לה מחסה במשך ארבעה ימים ולאחר־מכן גרשה. בהפשה אחר מחסה אחר היא נתפסה בידי האיכרים שמסרוה לידי המשטרה.

כך, באמצע יוני 1942, הקיץ הקץ על קהילת יהודי דוקשיץ.

מה מוזר ונורא היה הדבר, כי נותרנו אנו — קבוצת יהודים קטנה בחיים שהמשיכו בעבודתם.

אירגון הסדנאות

אחרי שבועיים הועברנו לבית אחר, בכיכר השוק, מעל לבית־מרזח. היתה זו דירה בת 7 חדרים, שם אורגנו סדנאות לסנדלרות, חייטות, נגרות מסגרות ונפחות. המכונאים עבדו בעיירה. אכלנו מה שהגרמנים השליכו לנו, הנפחים הרוויחו מעט „מהצד", אצל איכרי הסביבה. במזונותינו התחלקנו כאילו היינו משפחה אחת.

כעבור זמן־מה בא לבקרנו הזונדר־פירר שטרוטהוף, ברצותו לדעת „מה נשמע אצלנו". הוא ביקש לדעת כיצד זה קרה כי נותרנו בלי משפחותינו. בעת החיסול — הוא טען בפכרו את ידיו — הוא שהה בגרמניה. ההיה נוכל או איש מהוגן? זאת לא אדע. הוא הוסיף ואמר כי בכל אשמים שני אנשים — סטאלין והיטלר. „אין לי צורך במלחמה זו — הוא אמר — „הנני שופט. שנים אלה רוצים במלחמה, אך מה לי ולהם?"

לאחר החיסול החילונו לחשוב על בריחה. הצעתי להרוג גרמני בעת בקורו אצלנו, את גופתו להשליך למרתף ולקחת את נשקו. עם אקדח אחד אפשר להצטרף לפארטיזאנים. לדאבוני, תמיד נתקלתי בסירוב מצד המכונאים. הם טענו, כיון שהניחו אותנו בחיים, אל לנו לחשוב על תכניות אחרות ולהמשיך בעבודתנו. בגלל דעה זאת הם נספו כעבור זמן.

באחד הימים נעצרה ליד הבית מכונית־משא גרמנית וממנה יצאו שני גרמנים. אחד מהם בשם פינסטר, נכנס לסדנה ופקד לתקן את המכונה. אנו נבהלנו מאוד, כי מעולם לא ביקש כזאת מאתנו גרמני בלתי מוכר לנו. גרמני זה, פינסטר, בא מגיטו גלובוקי והיה מוביל מוצרי־חלב מהמחלבה בדוקשיץ לגלובוקי. הוא החל לחקור מי ממכרינו נמצא בגיטו גלובוקי. לא ענינו לו דבר. אז הוא שם בפינה כמה קילוגרמים של חמאה ושמנת והושיט לנו מכתב ממקס בוטוויניק, אחיו של יו״ר היודנראט. במכתבו כתב לנו בוטוויניק, כי נשתדל להגיע אליו לגלובוקי. משם אפשר לברוח וכי ישנם אמצעים לכך. הבינונו יפה את דברי המכתב. כפי שהתברר, היה פינסטר מוכר לאנשי הגיטו בגלובוקי נשק תמורת זהב.

לאחר שהגרמני פנה לדרכו התחלנו לשקול בדבר, כיצד אפשר יהיה להגיע לגלובוקי.

שוב לא כולם היו תמימי־דעים, שקלנו בדבר והיינו מחולקים בדעתנו במשך שלושה חודשים.

בראשית ספטמבר 1942 יצאה גזרה מאת נציב איזור גלובוקי שאסרה על היהודים לגור מחוץ לגיטו. הזונדר־פירר מחא נגד גזרה זו, הואיל ולא יכול היה למצוא בעלי־מקצוע אחרים. אולם מאמציו היו לשווא. בהגיע הפקודה בשנייה, הועברנו כולנו 13 איש, לגלובוקי.

אני הייתי שבע־רצון מההעברה, שכן האמנתי כי שם אוכל להשיג נשק ולהתקשר עם הפארטיזאנים.

בגיטו גלובוקי

הובלנו דרך השער — והובאנו ליודנראט. שם הוקצו לנו מגורים והניחו אותנו לנפשנו ימים אחדים. אז צריך היה להירשם לקבלת כרטיסי־לחם ולצאת לעבודה. אולם אני, בהגיעי לגיטו גלובוקי גמלה החלטה בלבי לא להשאר שם ומיד התחלתי להתעניין כיצד לברוח. נתברר, כי צעירים רבים כבר נמלטו מגיטו זה והצטרפו לפארטיזאנים ביערות. אמנם, שמעתי גם כי רבים חזרו מהיער בשל תנאי מזג האוויר הסתווי וכנופיות בריונים, אעפ״כ ולמרות הספקות הרבים שכירסמו בלבי, לא ויתרתי על הרעיון לברוח מהגיטו. החילותי לחפש קשרים ודרכים כיצד להשיג נשק. הצלחתי לקנות רובה עם 14 כדורים מימי מלחמת העולם הראשונה. את הרובה קניתי מאיכרים שסחרו בנשק בגיטו. הכינותי לי תעודות אריות מזוייפות שהודפסו בדפוס הנציבות המחוזית, שם עבדו יהודים.

כאשר התעודה והרובה ברשותי — אותו הסתרתי במרתף הבית — צפיתי לשעה מתאימה לבריחה. לא אמרתי דבר לאבי על רכישתי, אך רמזתי, כי קרוב לוודאי אעזבהו, כי איני רוצה להיות קרבן נוסף בבור הסלק הגדול — מקום ההמתות של היהודים ושל שבויי־מלחמה רוסיים.

באותו זמן היו בגיטו גלובוקי כ־8000 יהודים. כאן התרכזו שרידי הגיטאות מהסביבה. חרף הקוו של חנופה, שוחד ומילוי דרישותיהם על־ידי היודנראט, לא פסקו הרציחות היומיומיות של היהודים. את הקרבנות הוציאו מחוץ לגיטו ובבור הסלק נרצחו־נפש.

ביודעי כל זאת לא העזתי לצאת החוצה, יצאתי רק כשהיה צורך חיוני.

בשבוע הראשון לשהייתנו בגיטו זה הצלחנו לארגן הקבוצה הראשונה. מבני דוקשיץ נכללו בתוכה — גלאזר, פלאווניק ואני, מגלובוקי — פרידמן וסווידלר. שאפנו להגדיל ולחזק את הקבוצה ואכן כעבור זמן קצר מנינו 14 איש חמושים ובלתי־חמושים (קופלוביץ׳, קנטרוביץ׳ וראדושקוויץ׳). עוד רבים ביקשו להצטרף אלינו, אך לא יכולנו למלא את מבוקשם כי לא היה נשק בידיהם.

אבא מצא כדור בכיסי. נאלצתי לספר לו את סודי והוספתי כי בימים הקרובים אברח מהגיטו. אבא החל לבכות. לקחתו עימי היה דבר בלתי־אפשרי כי אחרי המכות שהוכה

בראשו, טרם נתרפא מפצעיו. קיוויתי, כי לאחר שאסתדר ביער והפצע יגליד — אקחהו אלי.

בגיטו הופיעו שני פארטיזאנים — האחים פרידמן, אחד מפוסטוב והאחר מדולגינובה. הם מסרו לנו את כתובתו של איש־הקשר, יאשקה, הגר בכפר דומיסלאוו הסמוך לעיירה מאדיול. נוסף לכך הם הסבירו לנו באיזה יערות ובאיזה מקומות נוכל למצוא הפארטיזאנים מגדוד „נוקמי־העם". הם עצמם שהו ביערות לובן בבסיסם „האי הגבוה", בין הביצות.

קבוצת־הלוחמים שלנו קבעה את אחד הימים בסוף ספטמבר, בשעה 9 בערב, לברוח מהגיטו מאחד הבתים הסמוכים לגדר־התייל.

כאשר התחלתי להיפרד מאבי הוא פרץ בבכי גדול בבקשו לא לעזבו. „בהיותנו יחד" — אמר — „אדע לפחות מתי ניספה". וכך יחיה משמועות שונות שיגיעו אליו. הן יודע הוא, כי לקראת המוות אני הולך ולא לחיים. הן קרה לא אחת שהבורחים לא הצליחו לעבור את גדר התייל והם נורו במקום. לא אחת נתפסו פרטיזאנים, הובאו לגלובוקי ונורו. ואם ישמע כי נתפסו פארטיזאנים יהיה הוא בטוח כי אני ביניהם.

הוא בכה מר והתחנן ולבי לא הניחני באותו ערב לעוזבו לנפשו. אותו לילה ישנתי בגיטו בבגדים ונשקי בידי, כדי לא להיות מופתע במקרה של הלשנה. החלטתי לחפש קבוצת פארטיזאנים אחרת, בהיותי בטוח כי חברי פנו לדרכם. אולם בבוקר נודע לי, כי לא רצו לברוח בלעדי, כי אמרו שאני הנני היחיד היודע כיצד להסתדר בעורף כיוון שהייתי כבר במצב דומה בתחילת המלחמה. דחינו את הבריחה ליומיים נוספים וב־10 בערב עזבנו את הגיטו. הבטחתי לאבי כי כעבור חודש או חודשיים אבוא לקחתו. איש־איש מאתנו לקח עימו צרור קטן של לבנים נקיים, סוודר והבגדים שהיו על גופו.

פרצנו את הגדר ואיש איש יצא לשדה הפתוח. תחנת הרכבת של גלובוקי היתה צומת של מסילת הברזל ולכן קשה היה לחצות את פסי הרכבת הרבים. אולם חצינו אותם בהצלחה — ופנינו לעבר וולקולט.

הדרך לפארטיזאנים

לאחר שהתרחקנו קילומטרים אחדים ממסילת הברזל, החלטנו להצטייד במצרכי־מזון. ניגשנו לאחד המשקים, נקשנו בחלון ופנינו אליהם בשפה הגרמנית. בראותם, כי נגדם ניצבים אנשים מזויינים, נבהלו מאוד ונתנו לנו כל אשר ביקשנו. מיד הסתלקנו מהמקום ובבוקר הגענו ליער.

המשכנו בדרכנו ולאחר שעברנו כיברת דרך ארוכה, שוב נקשנו בדלתות של ביקתות האיכרים. השגנו מהם עגלות וסוסים ובאותו לילה הגענו לאחד מאנשי הקשר, לא הרחק מוולקולט. כל היום היינו מוסתרים בגורן ועם לילה שוב יצאנו לדרכנו. המקשר הצביע על יער, שם יכולנו להסתתר גם בשעות היום ואפילו להפגש עם פארטיזאנים.

למקום חנייה בחרנו אתר, שם גילינו עקבות פארטיזאנים — מדורות כבויות, שאריות

בגדים ומזון. ביער זה פגשנו שני פארטיזאנים יהודיים מ„נוקמי נקמת־העם”. שמותיהם היו: סגאלצ׳יק מדולגינובה ו„זוסקה מאסטוניה” (יהודי מאסטוניה). הם יצאו בשליחות גדודם, שחנה מעברו השני של הברזינה, איזור פלשצניץ, מחוז מינסק. הם יצאו לסיור, שכן הגדוד התכונן לפעולות קרביות באיזור המערבי, כדי להצטייד במזון. הם לקחו אותנו איתם והוצגנו בפני מפקדם. הם הבטיחו לנו כי וודאי נתקבל לגדודם, שכן צעירים אנו, בלי משפחות וחמושים בנשק.

בדרך, באחד הכפרים נתקלנו בקבוצת מסתננים מוסקבאית, שמנתה כעשרה איש. תחילה חשבנו אותם לשוטרים מחופשים. מפקדם היה קצין הנ.ק.וו.ד. דרגאטשוב. כהוכחה כי רוסים הם, הם הראו לנו תת־מקלע חדש, ששנת ייצורו היה 1942. עם בוקר יצאנו כולנו ל„אי הגבוה”, שם צריכה היתה להפגש כל הפלוגה.

דרגאטשוב הציג לפנינו תעודה של „האדמה הגדולה” (בשם זה כונתה רוסיה) לפיה כל הכוחות המזויינים הפועלים באיזור ווילייקה צריכים לעמוד תחת פיקודו. לדאבוננו, דרגאטשוב לא הצדיק את ציפיותינו, הוא נתגלה כשיכור וכבריון העוסק בשדידה.

בחוסר סבלנות ציפינו לבוא הגדוד. תחילה הגיעה כיתה בלבד, שהיתה צריכה להכין את המחנה.

כאשר הגיעה הפלוגה הוצגנו בפני המפקד, סוקולוב. מצאנו חן בעיניו ונכון היה לצרפנו לאנשיו. בינתיים, פרץ סיכסוך בינו ובין דרגאטשוב. האחרון סרב לוותר עלינו וסוקולוב איים כי יקחנו בכוח. אם דרגאטשוב לא יוותר, ישלח הוא את מקלעניו ויפרוק נשקם של עשרת אנשיו. לשמע דברים אלה נכנע דרגאטשוב.

איש־איש מאתנו נקרא ביחידות למפקדה ונחקר כיצד הצליח להמלט.

בגדוד היו כחמישים יהודים. בהתחשב בעובדה זו אורגנה יחידה יהודית בפיקודו של סגאלצ׳יק.

מיבצע מיאדיול ושיחרורו של גיטו מיאדיול

בהתקרב חגיגות אוקטובר, החליט הגדוד לחגוג תאריך זה במבצעי־קרב אחדים באיזור מיאדיול. כמבצע ראשון תוכננה הסתערות על קסרקטיני הצבא במיאדיול.

בתחילת אוקטובר 1942, התייצב כל האוטריאד למפקד. נאם בפניו סוקולוב שנתמנה בינתיים לקומאנדיר. הוא הסביר לפקודיו את דרך ואופן המבצע. לדרכנו אמרנו לצאת בתשע בערב ולהגיע ליעדנו בשעת חצות הלילה. כל כיתה ידעה את תפקידה ועל המבצע כולו פיקד סגנו של הקומאנדיר, הקאזאכסטאני קליוסוב.

הייתי דרוך מאוד לקראת המבצע, שכן היתה זו טבילת־אש ראשונה שלי.

האוטריאד יצא בהרכב מלא, תחת חיפוי האוטריאד של מארקוב, נשארה המפקדה בבית־הקברות.

היחידה היהודית שלנו קיבלה המשימה הבאה: לשים מארב לגרמנים על שפת הנחל

נארוטשׁ, שכן ידענו כי הגרמנים מתכוננים לבוא לעזרת חיל המשמר מעברו השני של הנחל. מפקדנו סגאלצ׳יק שימש גם כמורה־דרך, שכן שנים רבות הוא התגורר במיאדיול והכיר יפה את הסביבה.

בהגיענו למקום שרר שקט מסביב. אולם מיד נשמעו הדי יריות. שכבנו וציפינו לגרמנים. בקבלנו את האות המוסכם להסתער, פרצנו לעבר הבתים, שם התגוררו הגרמנים וצלפים ליטאיים. הקרב ארך שעות אחדות והגרמנים התפזרו. חלק מהם הסתגר במנזר ומשם המשיכו ביריות וחלקו השני הסתער הישר עלינו — אך הדפנו אותם. עם שחר נקראנו לעזרת המסתערים על המנזר, שם תפסו אנשינו עמדות. כאשר התקרבנו למנזר, ששכן במרחק 200 מטר מגדרות הגיטו דיברנו עם סגאלצ׳יק על שיחרור הגיטו. אף־כי לפי התכנית צריכים היינו לקחת עמנו מהגיטו רק האנשים החיוניים לנו: רופא על ציודו ותרופות וכן רופא־השיניים שימשלוויץ׳ ועוד אחרים. ועם סגאלצ׳יק נדברנו לשחרר הגיטו כולו.

בינתיים קיבלנו פקודה להצית את המינזר. הוא נתלקח ובער כל הלילה והיריות לא פסקו. במהומת הקרב פרשנו מהיחידה ובקתות הרובים פרצנו הגדרות ונכנסנו לגיטו. על־אף היריות בגיטו לא נראתה נפש חיה בחוצות. כל החלונות היו מואפלים. נגשנו לבית ראשון, נקשנו בחלון, אך איש לא ענה. רק משפנינו אליהם ביידיש, נפתחו החלונות. סיפרנו להם מה מתרחש בעיירה ואמרנו כי עתה יש להם ההזדמנות לברוח מהגיטו. הסברנו להם לאן עליהם לפנות, היכן נמצא „האי הגבוה״ ועל היחידה היהודית שלנו. הידיעה נפוצה במהירות הבזק וכ־80 איש החלו לברוח מהגיטו. ביציאה מהגיטו נפצעה אשה אחת בלבד (עתה — חיה היא בישראל). בדרך נפטרה זקנה בת שבעים. כל השאר הגיעו בשלום לבסיסנו. הפצועים נשלחו לריפוי יחד עם פצועי הקרב.

עם בוקר התלקח הקרב שנית. הגרמנים קיבלו תגבורת מקסרקטיני הסביבה ואנו החילונו לסגת. בדרכנו חזרה ירו עלינו הגרמנים שהסתתרו על עליות הבתים, אולם אנו נסוגונו אט־אט. בינתיים פרש משורותינו סגאלצ׳יק, כדי לבוא חשבון עם איכרה אחת שהיתה מלשינה על יהודים. היא נפצעה מידיו.

אני קיבלתי פקודה ממפקד היחידה לפרוץ לבית ממנו ירו הגרמנים. בפרצי לחצר ראיתי, כי לפני ניצב גרמני ליד מקלע ולידו שוכבים שוטרים. הצלחתי לקפוץ ומיד החלו מקלעינו להמטיר אש על החצר, בה נהרגו כל הרוצחים. שוב פרצתי לחצר, ומשכתי מרגלי גרמני הרוג, ששכב בשלולית דם, את מגפיו. זו הפעם הראשונה ראיתי דם גרמני.

מחוץ לעיירה נעצרנו, כדי לאסוף את פצועינו מרחובות העיירה. כבר האיר השחר והגרמנים בהבחינם בנו היטב ירו עלינו בלי הרף. סגנו של הקומאנדיר, שנפצע פצעים אנושים ישב לידי. בדרכנו לבסיס הוא מת. אבדות הגרמנים, לפי ידיעות סיירינו הגיעו ל־32 הרוגים.

יהודי מיאדיול ואחרים, שהגיעו אלינו בדרכים שונות, הועברו על־ידי הקומיסאר

טימטשוק לעורף החזית. ברצוני לציין את יחסו הידידותי והאנושי שגילה טימטשוק ליהודים כל הזמן.

כל העת היו מצטרפים אלינו יהודים. אולם פעם, כאשר קבוצת יהודים שמנתה 70 איש — זקנים, נשים וילדים ניסתה להגיע אלינו בלווית פארטיזאן — מורה־דרך, הם נתגלו על־ידי נער־רועה. מיד הודיע על כך לגרמנים בדולגינוב. כל הקבוצה ומורה־הדרך שלה, פרט לאחדים, נורו למוות.

מיבצע לובאן

לאחר כמה ימים, קיבלנו פקודה לפוצץ את בית־החרושת לספירט ולהחרים כל הבהמות והחזירים בלובאן, הסמוכה לווילייקי.

בלילה החילונו להמטיר יריות על בית־החרושת. הגרמנים נפוצו לכל רוח, בלי להתנגד. אחר־כך הצתנו את ביה״ח והבנינים הסמוכים לו. משם פנינו לסובחוז כדי להוציא הבהמות. לאור הלהבות שבקעו מסביב, סירבו הבהמות לזוז ממקומן. למרות זאת הצלחנו להוציא מהמשק 300 פרות ו־300 חזירים. במבצע זה לא סבלנו כל אבדות.

בגיטו גלובוקי

לאחר מבצעים אלה, ולאחר שהצטיידנו בתבואה ובבשר לקראת ימי החורף, עבר האוטריאד שלנו לעברו השני של הברזינה, לאזורי המזרח, לאיים שבין הביצות, בסביבות פלשצ׳ניצק. כאן הוקמו הבסיס והמפקדה של הבריגדה.

במשך כל ימי החורף היתה משימתנו לשים מארבים לגרמנים.

כל הזמן חשבתי ללכת לגיטו גלובוקי, כדי להוציא את אבי ולהביאו אלי. לא היתה זו משימה קלה, שכן אסור היה לפרוש ולפעול מחוץ לתפקיד, שנית, גלובוקי שכנה כ־200 קל״מ מאתנו וצריך היה לעבור 2 מסילות־ברזל. אעפ״כ הצלחתי לשכנע את הקומאנדיר שלנו ובלוויית חמישה חברים (גלעזר, פרידמן, קופלוביץ׳ ועוד שני אנשים שאת שמותיהם איני זוכר) יצאנו לדרך. היה זה בפברואר 1943.

ללא מיכשולים יתרים הגענו לוולקולאט. מאנשי הקשר שלנו נודע לנו כי במשרדי המועצה הוולקולאקית אפשר „להשיג״ בשביל הבריגדה שלנו, מכונת־כתיבה, כסף וחפצים אחרים. נוסף לכך היתה שם מחלבה שסיפקה תוצרי־חלב בשביל הגרמנים. ראוי לציין כי באיזור זה מעולם לא פעלו פארטיזאנים. ניגשנו מיד לעבודה. בגרזנים שברנו את הציוד של המחלבה, הצתנו כל הספרים והמסמכים על הייצור והרסנו כל המיתקנים. כאשר התחלנו לפרוץ דרך החלונות לבניין המועצה, נורו עלינו יריות. דבר זה היה בלתי צפוי לנו, לכן נאלצנו להסתלק מהמקום ועם בוקר להתקבץ שוב.

לגיטו הגענו באיחור־מה. העברתי את חברי דרך גדר, ליד ביתנו, שם גר אבי. לבשנו

חלוקי־הסוואה לבנים ואיש לא הרגיש בנו. כאשר נקשנו בדלת נבהלו כל שוכני הבית. נפלתי בזרועות אבי וכל אותו לילה ניסיתי להשפיע עליו ועל יתר האנשים להצטרף אלינו.

בבוקר ידע כל הגיטו על נוכחותנו בו. בערב הגיעו נציגי היודנראט והמשטרה היהודית וביקשו מאתנו לעזוב בהקדם את הגיטו. הם היו נכונים לתת כל אשר להם ובלבד שנסתלק מיד. הזמנתנו: אותיות דפוס ומכבש נתמלאה. כל אותה עת דיברתי על לבו של אבי כי יצא את הגיטו. הפצע בראשו לא נרפא, ואף־כי הבטחתי לו כי אצלנו יקבל כל הריפוי הדרוש, לא עמדו לו הכוחות והרצון לצאת לדרך ארוכה ומסוכנת זו. נדברנו, כי באביב אבוא שנית לגיטו ואז הוא יצטרף אלי.

במקומו לקחנו עימנו שישה־עשר אנשים אחרים שהיה ברשותם נשק. ואלה הם: יעסין — בן־דוד של אבא, סנדלר רודרמאן, פסיה צפלוביץ׳ ואחרים. אני לבדי יצאתי לדרך עם 16 האנשים. היתר התעכבו כדי לגייס אנשים נוספים.

ברגל הגענו לבקתות הראשונות, שם החרמנו עגלות וסוסים וכך חזרנו עד מהרה לאי־הגבוה והמתנו לשאר האנשים מגיטו גלובוקי. כעבור ימים אחדים הגיעו חמישה איש ואז שמנו פעמינו לבריגדה.

אפיזודות

להלן אמסור אפיזודות אחדות, שנחרתו בזכרוני: בין החדשים שהצטרפו אלינו היה נער בשם ווינשטיין. מיד בהגיעו הופקדה בידיו השמירה על מרגל מווילייקה, שהיה פקיד סובייטי. הוא צריך היה לעמוד על משמרתו בין השעות 12 ו־2 בלילה. הזהרתיו, לבל יירדם. על־אף אזהרתי נרדם ויינשטיין שנת ישרים והמרגל ברח מכלאו. לאחר אזעקה נתפס המרגל, אך ווינשטיין נידון למיתה. הוא נידון שלא בנוכחותו. פסק־הדין בוצע, אך הודיעו עליו לאחר ביצועו. בדרך לכפר זורנה — כאילו מובא למשפט — נורה. הוא היה נער בן שבע־עשרה וזה עתה הגיע מהגיטו. המקרה עשה רושם מזעזע על כל היהודים.

לאחר ששני בניו של לדרמן, מוטל וירוחם, ברחו מהגיטו, נטפלו אליו הגרמנים כיודנעלטסטר, והאשימוהו כי עומד בקשרים עם הפארטיזאנים. הם הציעו לו להחזיר את שני בניו ולא — ימיתו יהודים רבים בגיטו.

אותה שעה השפיעו פרטיזאנים יהודיים — שני האחים לדרמן. פרידמן מדולגינובה וירחמיאל על סיגאלצ׳יק לשלוח אנשים לגיטו כדי לגייס יהודים נוספים. הם יצאו מיעז׳ורנה, שם חנה הגדוד. זה היה כחודש ימים לאחר המתת ויינשטין. הם התעכבו אצל המקשר יאשקה וכפי שהסתבר לאחר־מכן הגיע לשם פלוני גורדון מגיטו גלובוקי ששלחו היודנראט עם מכתב של לדרמן־האב לשני בניו, על תביעת הגרמנים שם. גורדון מסר את המכתב וחזר לגיטו. אולם פארטיזאנים הלכו לגיטו כעבור יומיים.

שבוע ימים חלף והגדוד לא קיבל מהם שום ידיעה. הקשר איתם נפסק. כעבור שבוע נמצאו גוויותיהם של ירזמיאל ופרידמן בדרך לגלובוקי ואילו הלדרמנים נמצאו בגיטו.

הם הורשו להיכנס לגיטו לאחר שמסרו את נשקם לגרמנים. למרות זאת אסרו אותם הגרמנים כעבור עשרה ימים. בעת המאסר נורו יריות והאח המבוגר ירוחם נהרג ואילו הצעיר יותר הצליח לברוח לאחר שהרג כמה גרמנים. הוא ברח לפארטיזאנים, כמובן לא אלינו, כי אם לסביבות פולוצק. גם היודנעלטסטר לדרמן נאסר, הובא למינסק ושם הומת.

כפי שקבעו סיירינו, נרצחו פרידמן ורחמיאל על־ידי האחים לדרמן בדרכם לגיטו. עובדה היא שמגפיהם ומעילי־עור שלהם היו על גופותיהם ולא ניכרו בהם סימני התעללות, כדרכם של הגרמנים בקורבנותיהם.

המעבר ליערות נאליבוקי

לאחר המאורעות האלה, חזרנו בפברואר לעברו השני של נהר ברזינה. שם קיבלנו פקודה לנוע לעבר יערות נאליבוקי. הבריגדה כולה יצאה מיד בעגלות־חורף ועל סוסים ליעדה. לילה־לילה עשינו כברת דרך של חמישים קילומטר. את פסי הרכבת לאורך חמישה קילומטר עשינו לאור היום, בשעה 9 בבוקר, לנגד עיני הגרמנים שלא העזו להסתער עלינו.

כעבור ימים אחדים הגענו ליערות נאליבוקי. כאן פגשנו בפארטיזאנים יהודיים אחדים מגדודו של ביילסקי. כמו כן ראינו שם מחנה משפחתי של יהודים בלבד, התעודדנו מאוד בראותנו יחידה יהודית נוספת בגדוד המפורסם בביילורוסיה.

חנייתנו קבענו בכפרים הסמוכים ליערות. אני קבעתי את „בסיסי" באחוזתו של הגראף טישקוויץ׳. ובינתיים הוקם המחנה ביער. היו אלה ביקתות־חימר בלתי מוסוות. ביער חנה כוח פארטיזאני ניכר למדי. אך בטרם הספקנו להסתדר, קיבלנו פקודה לחזור לפוליק. נטשנו את המחנה בהשאירנו שם כמה מאנשינו לסיוע באירגון בריגדה חדשה. בין האנשים שנשארו היו: גלזר, זיסקינד ואחרים. במרוצת הזמן הם מילאו תפקידים נכבדים ואחראיים בבריגאדה. גלזר הגיע לדרגת „נאצ׳אלניק" במחלקה המיוחדת, אולם בשל חיכוכים עם המפקדה הוא נהרג בנסיבות בלתי־ברורות.

בחזרה לבסיס הקודם

בדרכנו חזרה נתקלנו בקבוצת לוחמים פולניים מהא.ק. (ארמייה קראיובה). בעת שחצינו נחל לא הרחק מלידא, נתקלו סיירינו בקבוצת פארטיזנים בלתי־ידועה. מיד הרגו הזרים את הסוסים של הסיירים, כדי למנוע מהם להימלט. אולם אנו בשומענו הדי יריות, חשנו לעזרתם. התפתח קרב קצר, בו סבלו שני הצדדים אבדות. אז הצענו ניתוק־מגע וכל אחת מהקבוצות פנתה לדרכה.

באביב, 1943 עברה כל הבריגדה לאיזור פלשצ׳ניצקי. מיד בהגיענו למקום הוקם בית־חולים — בלי ציוד, מכשירים, תרופות, תחבושות ומכשירים. למנהלו הרפואי נקבע הרופא הראשי של הבריגדה, שצ׳גולוב, יהודי שברח מגיטו מינסק בשנת 1942. יחד איתו

ברחו: הסופר היהודי דובין (לו סיפרתי כל הקורות אותי בגיטו דוקשיץ ואף העלה הדברים על הנייר) גורוויטש, טוניק ואחרים. למנהלו המשקי של בית־החולים נקבע מפקד יחידתנו היהודית — סיגאלצ׳יק ואילו עלי הוטל הטיפול בציוד. המבשלת היתה סוסמן — אשה מגיטו דוקשיץ.

בית־החולים שכן באיזור פלשצ׳ניצקי, בין הכפרים חודאקי ולסניקי.

בתחילה לא היו בו הרבה פצועים אולם לעת קיץ, עת החלו מבצעים קרביים רבו מאוד הפצועים.

במאי 1943 החלו הגרמנים לסרוק באינטנסיביות את היערות. נאלצנו לסגת מזרחה, לפוליק — אי בין ביצות ויערות עבותים, שהשתרעו לאורך כ־100 ק״מ. בסירות בלבד אפשר היה להגיע לאי, דבר שהקשה מאוד על התחבורה איתנו. כן התברר כי הגרמנים שמו עלינו מצור. במצור זה היו נתונים כ־10.000 פארטיזאנים. הבריגדה נטשה את בית־החולים שעל האי והחליטה לפרוץ מעברה, כדי לשבור את המצור. כוח גרמני מיוחד רוכז מזרחית לפוליק. הגרמנים הציבו משמרות בכל הכפרים באיזור מינסק, עד פולוצק וממדיול עד פולוצק. בנסיגתם ערכו הפארטיזאנים קרבות, רבים נפצעו וטבעת המצור התהדקה סביבנו יותר ויותר. לאורך כל הכבישים ופסי הרכבת ניצבו גרמנים. מנותקים מכל העולם המשכנו לעבוד בבית־החולים בהגישנו עזרה לפצועים, שהובאו אלינו בסירות.

פעם הובא אלינו פצוע קשה ברגלו. הוא היה פארטיזן שעלה על מוקש. הרגל היתה חבושה בסדין, ובמשך שלושה ימים עד הגיעו אלינו לא הוגשה לו כל עזרה רפואית. כאשר נפתח הפצע, נתברר כי הוא סובל מהרעלת־דם. הד״ר שמואל שטשעגולוב החליט לכרות הרגל, אך לא היו לו המכשירים לכך ולא סם־הרדמה. נשלחתי לבית־החולים של הבריגדה הקירובית, לא הרחק מפוליק להשיג המכשירים. המסור שהבאתי משם לא היה יעיל לביצוע הניתוח. אולם לא נותר זמן רב למחשבה. לשלוח את הפצוע דרך קו־האש לבית החולים אי־אפשר היה בגלל המצור. לכן החליט הרופא לחטא מסור רגיל באש. הפצוע הושכב על השולחן, שני אנשים החזיקוהו בידיו ובראשו ואני ועוד אחד אחזנו ברגלו הפצועה. הרופא חתך את העור מהרגל וניסרה. זו הפעם הראשונה השתתפתי בכריתת רגל באורח כה ברברי, החולה צווח ויילל על שום מה מתעללים בו. הניתוח כולו ארך כחצי שעה. לאחר מכן הוא הושכב באוהל ונרדם. הוא הבריא עד מהרה ונשאר בין החיים.

ימים אחדים לאחר הניתוח פרצו הפארטיזאנים את המצור ואנו נאלצנו לעזוב את פוליק. הפצועים קל נשלחו חזרה לבריגדה, שישה פצועים קשה, ביניהם בעל הרגל הכרותה נשאנו על שכמינו. הפצועים גנחו והכבידו עלינו מאוד. בהעברת הפצועים איבדנו שעתיים־שלוש. כאשר עזבנו אני, פארטיזאן נוסף, והפצוע האחרון, היינו כ־50 מטר מפוליק, עת הגרמנים הגיעו לשם. נאלצנו ללון בביצות. הייתי כה קרוב לגרמנים עד שהגיעו אלי הדי

שיחותיהם. פצוע, שריאותיו נוקבו שכב כל הלילה וגנח מיסורים. למחרת העברנו אותו בקשיים גדולים לבית־החולים שעל האי.

ימים אחדים לאחר־מכן נפרץ המצור ואנו נשארנו על האי הקטן עד שהפצועים חזרו לאיתנם. אז הועבר בית־החולים לכפר זאדורנה, באיזור פלשצ׳ניצקי, לא הרחק ממפקדת הבריגדה שלנו שקיבלה השם: „בריגדת נוקמי העם ע״ש בורונייבסקי״.

נקמת פארטיזאנים יהודיים

שנה תמימה — מקיץ 1943 ועד לקיץ 1944 — שהינו עם בית־החולים בכפר. לעתים יצאנו בעקבות הבריגדה לקרבות, אולם עיקר תפקידנו עד בוא חיילי הצבא־האדום היה לצייד את בית־החולים במזונות ולשמור עליו בפני התנפלויות. אולם, לא שכחנו לאף רגע כי חייבים אנו לנקום במענים ורוצחי קרובינו.

בסתיו 1943, עת יצאנו סיגאלצ׳יק, פרידמן, אני ושני רוסים להשיג מצרכי־מזון, החלטנו לחדור לכפר פרוטניקי, ליד קריוויטשיי, שם חנו גרמנים. בכפר הזה גרה משפחת קאמייקו, שנמסר לנו על אודותיה, כי בניה נהגו לחפור בקברות היהודים המומתים ולעקור את שיני־הזהב של הנרצחים.

ב־11 הגענו לכפר פרוטניק. את העגלות השארנו לא הרחק מהכפר ובהוודענו אצל איכר, היכן ביתו של קאמייקו, פרצנו אליו. הבית היה מלא רהיטים יהודיים, כלי בדולח, כסף וחפצים אחרים מבתי יהודים נרצחים. תחילה אספנו כל אשר היה חיוני לנו, היתה זו מלאכה קלה, שכן הכל עמד גלוי לנגד העינים. מעולם לא הגיעו לכפר הזה פארטיזאנים, משום קירבת המקום לקסרקטין הגרמני בקריוויטשיי.

לאחר שנטלנו כל הדברים הרבצנו להם מכות אכזריות, שברנו להם את הידים והשינים. לירות בהם לא היתה לנו רשות, בלי גזר־דין של המחלקה המיוחדת. יצאנו בהרגשה שנקמנו מעט נקמת בני עמנו. כעבור זמן נודע לנו שאחד מהם מת ואחרים שכבו זמן רב בבית־החולים.

בחורף 1944 שוב יצאה יחידה זו, בת 12 איש להשיג מצרכי־מזון. הפעם החלטנו לנקום נקמת יהודי דולגינוב. שמנו נפשנו בכפינו והחלטנו להכנס לעיירה, להגיע לבית־הקברות היהודי, שם גרה משפחה נוצרית שהשתתפה בחיסול גיטו דולגינוב. את שמו של הגוי איני זוכר. אחד מבני המשפחה עבד במיליציה. סיגאלצ׳יק פגע בו בראשו, עד שהחל זב דם. בינתיים לקחה היחידה את החזירים והפרה. לאחר־מכן גרשנו החוצה שני גברים כשכותונתיהם על בשרם בלבד, בכפור עז ששרר. פקדנו עליהם לצאת לדרך בה היינו צריכים לחזור. ברגע זה הבחינו בנו הגרמנים ופתחו עלינו באש מתת־מקלעים. כנראה חשבו כי כוח פארטיזאנים גדול ניצב לפניהם. למזלנו הם נקטו בקו הגנה, בזוכרם היטב כי לא אחת הוכו בידי הפארטיזאנים.

פתחנו במנוסה יחד עם שני שבויינו. כ־5 ק״מ מדולגינוב ציווינו עליהם לרדת מהדרך.

הם הבינו כי אנו רוצים לירות בהם והחלו לברוח. כדורינו השיגו אותם. יומיים שכבו עד שהגרמנים לקחו אותם.

פעולה זו היתה בעצם בלתי־חוקית, כי איזור דולגינוב שייך היה למחלקה המיוחדת של הבריגדה הקוטוזובית. אסור היה לנו לפעול שם. קיים היה חוק ברזל, לפיו אסור לבריגדה אחת לפעול בתחום בריגדה אחרת. על הפרת חוק זה הוטל עונש מוות. אך כיוון שבפעולה זו נטלה חלק יחידה של המפקדה, הצלחנו לטשטש את העניין.

המצור השני

באביב 1944 הגיעה החזית לסביבות וויטבסק, 200 ק״מ מהבסיס שלנו. הגרמנים ידעו כי ייאלצו לסגת, לכן ביקשו להבטיח את ה„עורף״ ולטהרו מהפארטיזאנים. לשם כך הוצאו מחזית וויטבסק 7—6 דיביזיות, כדי לבצע המיבצע. קודם כל הם החלו לשים מצור על נעוול ווליקה־לוקי, אבל הם הוכו שם. הגרמנים בברחם משם החלו ללחוץ עלינו. גם מהצד השני, כלומר ממערב, ממולודצ׳נה, החלו להסתער מזרחה, עלינו. עתה נתונים היינו במלקחיים, משני העברים.

בעקבות הבריגדה, שיצאה לקרבות שונים, נאלצנו לסגת מהכפר זאדורני. יחד עם הבריגדה הגענו לכפר צנא, באיזור בוגומיל. כאן פרצה הבריגדה מערבה, בהפקירה את בית החולים. כמה אנשי הצוות, פצועים וחולי טיפוס־הבטן יצאו ב־60 עגלות לדרך בסביבה בלתי־ידועה, לכיוון פוליק, בתקווה להחזיק מעמד בעת המצור.

כל הלילה הלכתי ליד הטראנספורט, פיגרתי אחרי הצוות שצעד קדימה ורק עם בוקר הצלחתי להשיגם.

הגרמנים שוב הציבו משמרותיהם בכפרי הסביבה, בהציתם כל היישובים החשודים במתן מחסה לפארטיזאנים. מעשה זה הכביד מאוד על מצבנו. האוכלוסיה ברחה ליערות. רעב כבד פשט בכל האיזור. באין אפשרות להזין את החולים נשלחו המבריאים חזרה לבריגדה.

במיוחד החמיר המצב בחודש יולי, עת טבעת המצור התהדקה סביבנו. ב־17 יממות נשארנו בלי אוכל ועזרה לפצועינו על האי ליד פוליק, שם חנו הגרמנים. בבוקר יכולנו לשמוע את קולותיהם.

בלילה הגיעו אלינו קולות נפץ ארטילריים, סימן כי הצבא האדום פתח במתקפה. פצצות נחתו על פוליק, שם היה מחנה גרמני. במשך כל זמן המצור השני היינו נכונים לכך, שהגרמנים ימצאונו. הפצועים היו מוסווים בין הביצות. במעט המזון שהיה ברשותנו החזקנו אותם בחיים. היתה עימנו תוכנית מוכנה, במקרה שהגרמנים יגלו אותנו.

פעם שמענו מצד מערב התפוצצויות. שלחנו סיירים ובשובם בישרו לנו, כי הרוסים קרבים. אז החלטתי ללכת יחד עם סיגאלצ׳יק לפוליק, שם החבאנו מצרכים. בהגיענו למקום, דומה היה כי איש אינו נמצא כאן. ירינו פעמים אחדות ומיד נענינו... הגרמנים פתחו באש, אך מעברו השני של הברזינה.

הוצאנו מהמחבוא את המצרכים ושמנו פעמינו לעבר האי. אחרי ימים אחדים הועבר בית־החולים לפוליק.

השיחרור

ביולי 1944 הגיע הצבא־האדום. כל הפצועים נמסרו לידי המחלקה הסאניטרית, הפארטיזאנים קיבלו פקודה להתייצב במינסק, למצעד פארטיזאנים. שם פגשנו את הבריגדה שלנו. השתתפנו במצעד, בו נטלו חלק עשרים וחמש בריגדות פארטיזאנים.

במינסק פורקה הבריגדה שלנו, רוב אנשיה נשלחו לחזית. אני נשלחתי לדוקשיץ, למיליציה, כדי לארגן את השלטון במקום. דוקשיץ היתה שרופה והרוסה. מרכז מינהל האיזור הועבר לעיירה פאראפיאנוב, במרחק 10 ק״מ מדוקשיץ.

שתי משפחות יהודיות חזרו לדוקשיץ: קרמר ושאפירא. רוב זמני שהיתי בפארא־פיאנוב ולא הרבתי לבקר בדוקשיץ — שם ניספו קרובי. אבי ניספה בעת חיסול גיטו גלובוקי. פרט לאחי יעקב, שניצול בבורחו לברית המועצות לא נותר איש ממשפחתי.

אחרי המלחמה עברתי לווילנה. נשאתי לאשה את לוסיה קמינקוביץ׳ שמוצאה מדוקשיץ. את אמה, זינה ואחותה שרה הרגו הנאצים לעיני.

טכס גילוי האנדרטה לזכר קרבנות הנאציזם בדוקשיץ

די פייערונג פון אַנטהילן דעם דענקמאָל צום אָנדענק פון די נאַצי־קרבנות אין דאָקשיץ

ב־1957 חזרתי לפולין, שכן נודע לי כי פולין מאפשרת ליהודיה לעלות לישראל. בפולין שהיתי שנה ושמונה חדשים וב־4 בנובמבר 1958 הגעתי לישראל.

כל מה שסופר כאן, אינו אלא חלק קטן ממה שעבר עלי ועל האחרים בגיטו דוקשיץ ובפארטיזאנים. לתאור מפורט יותר יש להקדיש ספר שלם — ואין בכוחי לעשות זאת, כיון שעד היום גורמים לי הזכרונות האלה סבל רב.

כל אשר העליתי על הנייר אינו אלא מצבה קטנה לזכר הקדושים, יחד עם המצבה שהוקמה בדוקשיץ. כיום משמש המקום מרעה לפרות, ואין זכר לכל הזוועות שהתרחשו שם...

דערציילונג פון אַ פּאַרטיזאַנער

באָריס קאַזיניעץ / תל־אביב

(באַארבעט און איבערגעזעצט פון רוסיש, לויט דער גביית עדות נומ׳ ק־1752/154 אין „יד ושם״, תל־אביב. אויפגענומען דורך ס. שטיינמאַן, אָקטאָבער 1961).

כ׳בין געבוירן אין דאָקשיץ, אַ קליין שטעטל אין ווילנער געגנט, אין יאָר 1919. אין יאָר 1931 געענדיקט די „תרבות״־שול און אין יאָר 1934 אָנגעהויבן לערנען אין אַ פּוילישער שול. שפּעטער גענומען זיך לערנען שניידעריי. אין יאָר 1941 בין איך מאָבי־ליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי, געדינט אין שטעטל זעלאָוו, לעבן וואָלקאָוויסק, ביי דער גרענעץ מיט דייטשלאַנד.

אין דער נאַכט פון 21סטן אויפן 22סטן יוני 1941, זענען די דייטשן אַריבער די גרענעץ און באַפאַלן רוסלאַנד. אונדזער אָפּטיילונג האָט אין אומאָרדענונג זיך צוריק געצויגן אין דער ריכטונג פון באַראַנאָוויטש. מיר האָבן אָבער געמוזט אויסמיידן די דאָזיקע שטאָט, וועלכע איז געווען באַזעצט מיט דייטשע טאַנקן און געשטאַנען אין פלאַמען. האָט מען זיך געלאָזט מיטן מינסקער שאָסיי, צווישן דעמיר און סטאָלפּצי. דאָ האָבן אונדז די דייטשן דערגרייכט. מיר, מיין חבר מולי וואַגד און נאָך צוויי רויטאַר־מייער פון רוסלאַנד, איז געלונגען פון שאָסיי צו אַנטלויפן אין וואַלד.

נאָכן אָפּזיין אין וואַלד אַ האַלבן טאָג, האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז די דייטשן האָבן שוין פאַרנומען מינסק. פינף טעג זענען מיר געווען פאַרשטעקט אין וואַלד, נאָר אַז דער

מאַגן האָט גענומען פֿאַדערן דאָס זייניקע, בין איך איינער אַליין אַוועק זוכן עפּעס אַ ישוב. דערשלאָגן זיך צו אַ פּויליש דאָרף, ווו מ'האָט מיר געגעבן גוט אָפּצועסן און אויך מיט־געגעבן פֿאַר די חברים. די פּויערים האָבן מיר דערציילט, אַז אין דער פּרי האָבן די דייטשן געמאָלדן אין אַלע דערפֿער, כּוטאָרן און שטעטלעך אין דער געגנט, אַז פֿון איצט אָן קענען די פּויערים זיך באַנוצן מיטן פֿאַרמעגן, וואָס די סאָוויעטן האָבן איבערגעלאָזט (געמיינט: די קאָלכאָזישע און סאָווכאָזישע ערד־שטחים און אינווענטאַר).

אומקערנדיק זיך אין וואַלד, האָב איך איבערגעגעבן די חברים, אַז בעצם זענען מיר אין פֿולער אַרומרינגלונג. זיי לייגן פֿאַר זיך איבערגעבן אין געפֿאַנגענשאַפֿט, נאָר איך האָב פֿאַר קיין פֿאַל נישט געוואָלט זיך איבערגעבן אין דייטשע הענט. מיין באַשלוס איז געווען צו דערשלאָגן זיך קיין דאָקשיץ, מיין געבורט־שטעטל, פֿון וועלכן כ'האָב זיך איצט געפֿונען אַ 200 קילאָמעטער ווייט. מיין באַשלוס האָט אויך געווירקט אויף די חברים, נאָר זיי האָבן נישט געוואָלט מיט מיר מיטגיין און געבליבן אין וואַלד. איך האָב זיך מיט זיי האַרציק געזעגנט, צוריק אַוועק אין דעם זעלבן דאָרף, ווו די גוטהאַרציקע פּויערים האָבן מיר געגעבן ציווילע קליידער און צידה לדרך.

צוליב דעם וואָס די דייטשן האָבן געעפֿנט די סאָוויעטישע תּפֿיסות און לאַגערן אין די פֿאַרנומענע געביטן, האָבן טויזנטער באַפֿרייטע אַרעסטאַנטן פֿאַרפֿלייצט די וועגן. האָב איך זיך אומעטום פֿאַרגעשטעלט אַלס „באַפֿרייטער פּאָליטישער אַרעסטירטער" און מיט זייטיקע פֿעלד־וועגן און שטעגן זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פֿון מאָלאָדעטשנע. דאָס ערשטע שטעטל אויף וועלכן כ'האָב זיך אָנגעשטויסן, איז געווען איוועניץ.

דאָס אָרט איז געווען ווי אויסגעשטאָרבן. די ייִדן האָבן זיך פֿאַרמאַכט אין זייערע וווינונגען, נישט אַרויס אין גאַס. קוים געטראָפֿן אַ ייִד, וועלכער האָט מיר דערקלערט, אַז דאָס זוכן דורך מיר באַקאַנטע — איז אַן אומזיסטיקע אַרבעט. עס וועט זיין געזונטער פֿאַר מיר אַוועקגיין פֿון דאַנען, ווייל עס דראָט אַ געפֿאַר. בלית־ברירה האָב איך פֿאַרלאָזט איוועניץ. אויפֿן וועג קיין מאָלאָדעטשנע איז אויסגעקומען צו נעכטיקן אין חזירים־שטאַלן, גריבער אָדער אין פֿעלד. אַ פּויער האָט נישט געלאָזט איבער דער שוועל. די דייטשן האָבן אין ספּעציעלע מעלדונגען געוואָרנט, נישט צו געבן קיין נאַכטלעגער די קריגס־געפֿאַנגענע, ייִדן און רויטאַרמייער.

פֿאַר מאָלאָדעטשנע האָב איך זיך דערוווּסט, אַז באַוויזן זיך אין שטעטל מיט אַן אָפּגעשוירענעם קאָפּ איז געפֿערלעך, ווייל די דייטשן פֿאַרשפּאַרן אַזאַ איינעם אין אַ לאַגער פֿאַר קריגס־געפֿאַנגענע. מיט אַ פּויער, וועלכער האָט געטריבן אַ קו, איז מיר געלונגען צו דערגיין ביזן צענטער פֿון מאָלאָדעטשנע. דאָ האָט מיר אַ ייִד דערציילט, אַז די דייטשן רודפֿן און איזדעקעווען זיך איבער דער ייִדישער באַפֿעלקערונג, כאַפּן אויף צוואַנגס־אַרבעט און צווינגען די ייִדן מיט די בלויזע הענט פֿלאַסטערן אַן אַספֿאַלט־שאָסיי. איצט זע איך, אַז אויך דאָס אָרט קען מיר נישט דינען אַפֿילו פֿאַר אַ צייטווייליקן

מקלט און איך לאָז זיך אַוועק אין דער ריכטונג פון שטעטל סטאַרי ווילייקע, ווו עס האָט געוווינט מיין ברודער יעקב. נאָר צוקומען צו זיין וווינונג איז געווען אוממעגלעך. ער האָט געוווינט נאָענט פון וואָקזאַל, ווו הונדערטער קריסטלעכע איינוווינער האָבן ראַבירט אַן עשאַלאָן סאָוויעטישע וואַגאָנען מיט צוקער און בראָנפן. אויף די גאַסן זענען אַרומגעגאַנגען אַ סך שיכורים. ענדלעך זיך דערוווּסט, אַז מיין ברודער האָט זיך עוואַקוירט.

דער נע־ונד הייבט זיך ווידער אָן. איך נעכטיק איבער אין קורעניץ ביי אַ פרוי, וועלכע האָט געאַרבעט אַלס רוימערין אין דער היגער נ.ק.וו.ד. איצט איז אין שטעטל נישטאָ קיין שום מאַכט און דערפאַר האָב איך געהאַט ווו דעם קאָפּ אַוועקצולייגן. זי האָט מיך אַוועק געפירט אויפן בוידעם און כ׳בין דאָרט געשמאַק איינגעשלאָפן. אין מיטן דער נאַכט האָב איך געהערט ווי עטלעכע פּאָליאַקן פירן אַדורך אַ שטרענגע רעוויזיע ביי דער פויערטע, אַפילו געווען אויפן בוידעם, נאָר כ׳האָב זיך גוט פאַרשטעקט אין היי.

אין דער פרי האָט די בעל־הביתטע מיר דערציילט, אַז מ׳האָט נאָר וואָס דערשאָסן אַ ייד, וועלכער האָט נישט געוואָלט אַוועקגעבן זיין ראָווער. איך פאַרלאָז דאָס אָרט, קום אָן פאַרנאַכט קיין דאָלגינאָוו, ווו ס׳האָט געהערשט אַ גרויסע פּאַניק. געשלאָפן בין איך ביי מיינע קרובים, די מירקינס, און צומאָרגנס געגאַנגען קיין דאָקשיץ.

דאָס קומען אַ היים

דעם 29סטן יוני 1941, בין איך אָנגעקומען קיין דאָקשיץ. אויף די גאַסן זענען געווען פונאַנדערגעקלעפּט מעלדונגען, אַז אַלע געוועזענע מיליטער־לייט דאַרפן זיך מעלדן אין דער אָרטיקער דייטשער קאָמענדאַנטור. אַ דאַנק מיין צעריסענעם פויערישן אָנטאָן, האָט מיך קיינער נישט דערקענט. איך בין אַריין אין שטוב פון מיינע קרובים אומבאַ־מערקטערהייט און זיי האָבן געגעבן צו וויסן דער משפחה וועגן מיין צוריקקער. באַלד איז געקומען צו לויפן מיין פאָטער, מענדל, און מיך גענומען אַהיים, ווו כ׳בין געווען אויס־באַהאַלטן אַ לענגערע צייט, נישט געוויזן זיך אין גאַס.

די דייטשן האָבן געיאָגט די יידן צו פאַרשידענע שמוציקע און דערנידערנדיקע אַרבעטן און אַפילו צו אַזעלכע אין וועלכע מ׳האָט זיך בכלל נישט גענייטיקט. שפּעטער האָט מען אַ טייל יידן צעשיקט העלפן די פויערים אין זייערעווירטשאַפטן. קיין געהאַלט דערפאַר האָט מען נישט באַקומען.

די ערשטע צוויי יידישע קרבנות פון די דייטשע רוצחישע הענט זענען געווען: מוסין, אַ גייסטיק־קראַנקער און מאַרקמאַן, וועלכער איז דערשאָסן געוואָרן ביי זיך אין שטוב. אין יולי איז אַרויס אַ פאַראָרדענונג, אַז אַלע יידן דאַרפן אָנטאָן געלע לאַטעס.

אין יענער צייט בין איך אַוועק אין דער יידישער קהילה און זיך רעגיסטרירט אויף אַרבעט. די פאַרשריבענע האָט מען אין דער פרי צונויפגעזאַמלט אויף אַ פּלאַץ און צעטיילט אין גרופּן, צו פאַרשידענע אַרבעטן אין איבערגאַנגס־לאַגערן, ווו די דיסציפּלין

איז געווען אַ ביז גאָר שטרענגע. ווען זלמן ראַסקינד האָט מיט עטלעכע מינוט זיך פאַרשפּעטיקט, האָט דער קאָמענדאַנט אים באַפוילן זיך שטעלן אויף אַלע פיר, צוגערופן אַ דייטשן זעלנער, אַז יענער זאָל אים אָפּציילן 25 קלעפּ מיט אַ שטעקן. מיר האָבן מיט־געלעבט און מיטגעליטן, זעענדיק ווי דער שטאַרקער און געזונטער ראַסקין טאַנצט אונטער פאַר וויטיק נאָך יעדן זעץ מיטן שטעקן. מיר האָבן געשוווירן נקמה נעמען אין די רוצחים און נישט געוווּסט, אַז אין אַ קורצער צייט אַרום וועט דער רוב יידן פון שטעטל שוין נישט זיין צווישן די לעבעדיקע.

שפּעטער האָט מען גענומען קלויבן צווישן די יידן פאַכלייט. איך בין צוגעטיילט געוואָרן אין אַ שניידער־וואַרשטאַט, וואָס האָט מיט פּרימיטיווע מכשירים גענייט פאַרן מיליטער. די דאָזיקע אַרבעט איז געווען פאַר מיר אַ גורלדיקע בנוגע מיין איבערלעבן די שרעקלעכע יאָרן פון דער דייטשער אָקופּאַציע.

אין דאָקשיץ איז איינגעשטעלט געוואָרן די שטאָטישע מאַכט. אַלס בירגערמייסטער האָבן די דייטשן באַשטימט דעם כלומרשט שטילן פּאָליאַק קאָוואַלעווסקי. אַלס פּאָליציי־קאָמענדאַנט — קאָמולקאַ, געוועזענער פּלוטאָנאָווי אין דער פּוילישער אַרמיי. ער האָט געשטאַמט פון פּוילן און גערעדט אַ פּליסיקן דייטש. ער האָט זיך צוגעקליבן 25 פּאָלי־ציאַנטן פון זיין שניט: די ברידער וווּיניטש, די ברידער ליטווין, יוכניעוויטש, טאַרגאָנסקי און אַנדערע. די כנופיה איז אין זייערע גרויזאַמקייטן לגבי יידן אָפט איבערגעשטיגן די דייטשן. קאָמולקאָ איז געהאַט אַרעסטירט געוואָרן דורך די סאָוויעטן, וועלכע האָבן נישט באַוויזן אים אַרויסצופירן. די דייטשן האָבן אים באַפרייט און ער האָט זיך גענומען זיי טריי דינען. אין יאָר 1959 האָט מען קאָמולקאַן געכאַפּט און נאָך אַ פּראָצעס, אויפ־געהאָנגען אין פּויזן.

אַלס וואָיט איז באַשטימט געוואָרן אַ געוויסער ספּיטשאָנעק, וועלכער האָט אויס־באַהאַלטן די יידישע פאַמיליע קרעמער (היינט — אין אַמעריקע). ספּיטשאָנעק איז אומ־געקומען פון אַ פּאַרטיזאַנישער מינע.

פון דייטשלאַנד זענען אָנגעקומען די תליינים: האַרטמאַן, ביי וועמען כ׳האָב געאַר־בעט ביז דער ליקווידאַציע, און זיינע געהילפן: אונדענמאַן, דאָמינאַווסקי, שטראַטהאָף און עטלעכע זשאַנדאַרן.

עס איז אויך געקומען אין שטעטל די געסטאַפּאָ, וועלכע האָט זיך צומערשט אַ נעם געטאָן צו די געוועזענע יידישע אַקטיוויסטן בעת דער ראַטנמאַכט: קלופּט, אברהם לעוויטאַן, זלמן ציקלין און אַנדערע. נאָך 4 טעג שרעקלעכע פּייניקונגען, האָט מען זיי אַוועקגעפירט הינטער דער שטאָט און דערשאָסן. מען האָט נישט געוווּסט ווו זייער גערביין איז אַהין געקומען.

די צווייטע גרופּע דערשאָסענע — ישראל פרידמאַן, חנה בלאָך, רוזשע פרידמאַן און אַנדערע, האָט מען שוין דערלויבט קובר צו זיין אין אַ ברידער־קבר. דאָס איז געשען

אין אויגוסט 1941. אין אַ חודש אַרום האָבן מיר געהערט וועגן מאַסן־דערשיסונגען אין די שטעטלעך אַרום דאָקשיץ: בערעזינאָ און ביעגאָמיל. אין די עקזעקוציעס האָבן זיך באַטייליקט די פריער דערמאָנטע דאָקשיצער פּאָליציאַנטן, וועלכע האָבן זיך אַזוי גוט אויסגעצייכנט, אַז שפּעטער האָבן אייניקע פון זיי אַוואַנסירט. אין יענער תקופה האָט מען אָנגעהויבן פילן און פאַרשטיין וואָסער געפאַר עס דראָט דער יידישער באַפעלקערונג.

מיט האַרטמאַנס דערלויבעניש, האָב איך אָנגעהויבן אַרבעטן שניידעריי ביי מיר אין דער היים. די באַלוינונג פאַר דער אַרבעט איז געווען: עטלעכע זעמל, אַ מאָל אַ ברייטל, אַ שטיקל פלייש, אַ ביסל טאַבאַק.

ניט געקוקט אויף די אָפטע ידיעות וועגן מאַסן־דערשיסונגען פון יידן, האָבן מיר זיך נאָך אַלץ געפּרוווט נאַרן, אַז מען דערשיסט נאָר אין די מזרח־געביטן, וועלכע זענען געווען פאַרנומען דורך די סאָוויעטן.

ס׳האָט זיך שוין גענומען פילן אַ מאַנגל אין פּראָדוקטן, כאָטש קיין הונגער איז נאָך ניט געווען. יידישע קינדער האָבן זיך ניט געקענט לערנען, ווייל צום נייעם שול־יאָר האָט מען ניט דערלויבט צו עפענען די יידישע שולן. ראש־השנה האָט מען ניט דער־לויבט צו דאַוונען אין די שולן און אין די בתי־מדרשים. אויף יום־כיפור, נאָך דעם ווי מ׳האָט דעם פּאָליציי־קאָמענדאַנט קאָמולקאָ געגעבן אין דער האַנט און איך האָב אים אַפילו אומזיסט אויפגענייט אַן אָנצוג, האָט ער דערלויבט צו אָרגאַניזירן אַ מנין אין אַ זייטיק הויז. אָבער אַ זייגער 10 אין דער פרי, בעתן שחרית, האָט ער געשיקט זיינע פּאָליציי־לייט, וועלכע האָבן אַלעמען צעשלאָגן און צעטריבן.

אינעם קורצן פּעריאָד פון יוני ביז צו די ימים־טובים זענען מיר געווען געצוווּנגען דורך די דייטשן צו באַצאָלן כמעט יעדע צוויי וואָכן פאַרשידענע קאָנטריבוציעס — אין געלט, דאָלאַרן, גאָלד, שוכוואַרג און פוטערס.

דאָס געטאָ אין דאָקשיץ

אין סעפּטעמבער 1941, איז אָנגעקומען דער באַפעל פון געביטס־קאָמיסאַר וועגן שאַפן אַ געטאָ פאַר יידן. דאָס געטאָ האָט זיך אָנגעהויבן פונעם שול־הויף און אַרומגע־נומען עטלעכע נאָענטע געסלעך, ווי אויך אַ טייל פון דער צענטראַלער קאָשטשושקאָ־גאַס. אין אַ געוויסן שבת, האָבן אַלע יידן געדאַרפט במשך פון צוויי שעה זיך אַריבערציען אין געטאָ מיטנעמענדיק מיט זיך באַגאַזש — ניט מער וויפל עס פאַרנעמט אַ האַנט־וועגעלע. דאָ האָט מען ווידער געמוזט אָנווענדן שוחד, כדי אויף נאָך אַ פּאָר שעה פאַר־לענגערן דאָס אַריבערציען זיך אין געטאָ.

אונדזער הויז האָט זיך געפונען אויפן שטח פון געשאַפענעם געטאָ, אַזוי אַרום האָבן מיר פאַרשפּאָרט זיך איבערציען. מ׳האָט אָבער צו אונדז אַריינגעזעצט נאָך 4 פאַ־מיליעס. אין געטאָ איז אויך אַריבער דער יודענראַט, וועלכער איז געשאַפן געוואָרן

באַלד ווי די דייטשן האָבן פאַרנומען דאָקשיץ. אין קעגנזאַץ צו אַנדערע יודענראַטן, האָבן אונדזערע זיך באַמיט, ווי ווייט מעגלעך, צו באַשיצן די יידן און מילדערן זייערע לײדן. זיי האָבן צוריק געעפנט די שול, און טאַקע דאָרט — אויך אַ מעדיצינישן פונקט. אין אָנהייב האָט דאָרט געאַרבעט בלויז אַ קראַנקן־שוועסטער, מיטן נאָמען וואַנט. שפּעטער איז אויך געקומען דער דאָקטאָר סעמיאָן גלייכנהייז, אַ דאָקשיצער געבוירענער, וועלכער האָט אַלע זיינע יאָרן פאַרבראַכט אין רוסלאַנד, וווּ ער האָט אין ראַנג פון אַ מאַיאָר, אָנגעפירט מיט אַ מיליטערישן שפּיטאָל אין ווילנע. אָפּטרעטנדיק פאַר די דייטשן, איז ער אַדורך דאָקשיץ און אַ לענגערע צייט זיך אויסבאַהאַלטן ביי זיינע קרובים.

אַלע ספּעציאַליסטן, וועלכע האָבן געאַרבעט ביי די דייטשן, האָבן באַקומען „שיינען״, כדי צו קענען אויספירן זייערע באַשטעלונגען. אויך איך מיט מיין פאָטער האָבן באַקומען „שיינען״, כדי מיר זאָלן קענען מעסטן, פּאַסן און אָפּטראָגן די גענייטע מלבושים פאַר די דייטשן.

אין דאָקשיצער געטאָ, וווּ עס זענען געווען צונויפגעפּאַקט 3000 יידן, האָט אָנגעהויבן צו הערשן הונגער. די 300 גראַם ברויט, וואָס מ׳האָט באַקומען אויף אַ קאָפּ, האָט מען ניט פאַרטיילט רעגולער, טייל מאָל מיט אַ גרויסער פאַרשפּעטיקונג. ווען ניט די צאָל־רייכע ספּעציאַליסטן און די באַשעפטיקטע אין די מיליטערישע לאַגערן, וועלכע האָבן טאָג־טעגלעך געקענט אַרויס פון געטאָ און אומלעגאַל זיך איינשאַפן אַ ביסל פּראָדוקטן ביי די אַרומיקע פּויערים, וואָלטן אַ סך געשטאָרבן פון הונגער.

פּסח 1942, האָבן זיך צו אונדז דערטראָגן קלאַנגען, אַז די שטעטלעך מזרחדיק פון דאָקשיץ: דאָלגינאָוו, קורעניץ, אָלכאָוויטש און בוצלאוו, וואָס געפינען זיך אויף דער טעריטאָריע פון געוועזענעם פּוילן, זענען שוין יודענריין, אָדער ווי די דייטשן האָבן עס אָנגערופן: „יודענפריי״. מיר האָבן זיך אָנגעהויבן שרעקן, אַז אויך אונדז דערוואַרט ליקווידאַציע, ווי מ׳האָט ליקווידירט די יידן אין די דערמאָנטע שטעטלעך.

דער ערשטער פּאָגראָם

אין אַפּריל 1942 איז פאָרגעקומען דער ערשטער פּאָגראָם. די שטאָטישע פּאָליציי, דערוויל נאָך אָן דייטשן, האָט זיך אַריינגעריסן אַרום 10 אַ זייגער ביינאַכט, ווען די מענטשן זענען נאָך ניט געשלאָפן אין געטאָ, און קודם כל זיך גענומען אָפּרעכענען מיט די, צו וועמען זיי האָבן געטראָגן אַ האַס נאָך פאַר דער מלחמה, ביי פּוילן, אָדער ביי די סאָוויעטן. וועמען פון די זיי האָבן געטראָפן אין גאַס, האָבן זיי גלייך אַרעסטירט און אַנדערע אַרויסגעשלעפּט פון די הייזער. אין משך פון דער איינער שעה, וואָס זיי האָבן געווילדעוועט, האָבן זיי צונויפגענומען אַ 60 מענטשן. צווישן זיי, אויך מיין זיידע פריימאַן, וועלכער איז געלאָפן מיט זיין ווייב פעסיע זיך באַהאַלטן ביי אונדז. איר איז

געלונגען זיך אַדורכצורייסן, אָבער דעם זיידן האָבן זיי פאַרנומען — און אַלעמען אַוועקגעפירט אין דער פּאָליציי.

צומאָרגנס גאַנץ פרי האָבן זיי גענומען עטלעכע יונגעלייט און זיי געהייסן אויסקאָפּען אַ גרוב ביים יידישן בית־עולם, ווו עס איז נאָך פון פריער געווען אַ ריזן־גרוב, פונוואַנען מען האָט געפירט זאַמד. זיי האָבן אים פאַרגרעסערט, אַוועקגעפירט אַהין די 60 אַרעסטירטע יידן, זיי אויסגעשטעלט אויפן ראַנד און זיי גלייך אַריינגעשאָסן אין גרוב אַריין. דאָס איז פאָרגעקומען אין דער אָנוועזנהייט פון דער אָרטיקער קריסטלעכער באַפעלקערונג, וועלכע איז געשטאַנען שווייגנדיק און זיך צוגעקוקט צו דער עקזעקוציע. אויך מיר אין געטאָ האָבן דייטלעך געהערט דאָס „שטעפּן" פון די קוילנוואַרפערס און די איינצלנע שאָסן, מיט וועלכע מ'האָט דערשלאָגן די פאַרוווּנדעטע. דאַקעגן די צום טויט דערשראָקענע יונגעלייט, וואָס האָבן געמיינט, אַז אויך אויף זיי איז געקומען די ריי, האָט מען צוריקגעשיקט אין געטאָ. חוץ מיין זיידן פריימאַן, זענען אין ערשטן פּאָגראָם דערשאָסן געוואָרן אונדזערע שכנים: קאַצאָוויטש, פרידמאַן, סאָסמאַן, בלאָך און אַנדערע. עס איז כדאי צו באַמערקן, אַז די יידישע געטאָ־פּאָליציי האָט ניט אָנטייל גענומען אין דער ערשטער עקזעקוציע, ניט געהאָלפן דער שטאָטישער פּאָליציי כאַפּן די יידן און ניט די דייטשן ביים דערשיסן.

נאָכן פּאָגראָם, האָט אַ טייל יידן גענומען בויען „מעלינעס" (באַהעלטענישן) און דאָס יונגוואַרג האָט אָנגעהויבן קלערן וועגן צושטיין צו די פּאַרטיזאַנער, וועלכע זענען שוין צו יענער צייט געווען טעטיק אין די וועלדער. אָבער אָן געווער האָבן די פּאַרטיזאַנער ניט אָנגענומען — און געווער איז געווען זייער שווער צו באַקומען, ווייל דורך אונדזער שטעטל איז די רויטע אַרמיי ניט אָפּגעטראָטן, אויך פּויליש מיליטער איז קיין מאָל ניט געווען. אַ סך יידן זענען אויף ביינאַכט אַוועק שלאָפן צו באַקאַנטע קריסטן. איך האָב געמוזט בלייבן אין דער היים, ווייל ווען איך אָדער אַן אַנדערער פּאַכמאַן וואָלט אַוועק צו די פּאַרטיזאַנער, וואָלט דאָס גאַנצע געטאָ געליטן. כ'בין דעריבער געבליבן אַרבעטן, אָבער די גאַנצע משפחה האָט גענומען בויען אַ בונקער. מיר האָבן אַראָפּגעריסן אין קיך די פּאָדלאָגע, אונטער איר אויסגעגראָבן אַ גרוב אין דער טיף פון 2.70 מעטער. פון אויבן האָבן מיר פאַרדעקט מיט שווערע קלעצער, אויף זיי אָנגעשיט זאַמד, אין אַ שיכט פון 80 ס"מ. דעם אַריינגאַנג האָבן מיר געמאַכט דורכן אויוון, אויף וועלכן מיר האָבן אַריינגעפּאַסט אַן אייזערנע פּליטע מיט פייערקעס און אַ בראָט־אייוועלע אין דער ברייט פון אַ מענטש, וואָס מען האָט געקענט אַרויסנעמען. דאָס האָט אונדז געדינט פאַר אַן אַריינגאַנג. נאָכן אַריינגיין דאָרט, האָט מען געקענט דאָס אייוועלע צוריק אַריינציען, דאָס טירל פאַרמאַכן פון אינעווייניק, בעת פון דרויסן האָט עס אויסגעזען ווי אַ געוויינלעך באַק־ און בראָט־אייוועלע. מיר האָבן אינעם גרוב אויך אויסגעקאָפּעט אַ ראָוו, וואָס האָט זיך פאַרענדיקט אין גאָרטן, כדי אַריינצולאָזן פרישע לופט. דערביי האָבן מיר דאָרט אָנגעוואָרפן

אַ מאַסע שטיינער, כדי צו פֿאַרמאַסקירן די עפֿענונג. אַזוי אַרום האָבן מיר זיך געגומען גרייטן קעגן אַ צווייטן פּאָגראָם.

דער צווייטער פּאָגראָם

די צווייטע אַקציע איז פֿאָרגעקומען אין מאַי 1942. אין דער פֿרי האָבן דאָס געטאָ אַרומגערינגלט דייטשן און פּוילישע פּאָליציי. שפּעטער זענען אויך אָנגעקומען געסטאַפּאָ־אָפּטיילונגען און זשאַנדאַרמעריע. אָבער די ייִדן, וועלכע זענען פּריצייטיק געוואָרנט געוואָרן דורכן יודענראַט, וועלכער האָט באַלד נאָכן ערשטן פּאָגראָם איינגעשטעלט אין געהיים אַן אָבסערוואַציע־פּונקט, ווו מ׳האָט דיזשורירט טאָג און נאַכט — האָבן זיך אָנגעהויבן באַהאַלטן אין די פֿון פֿריער צוגעגרייטע בונקערס. דער יודענראַט האָט אויך אָרגאַניזירט אַ פּלאַנירט אַנטלויפֿן. אין אַ בונקער אין איינעם פֿון די שולן, האָט געזאָלט זיין דער זאַמל־פּונקט. אָבער אַלץ איז געווען אומזיסט. אין דער „מעלינע״ פֿון שול, האָבן קוים געקענט אַריין 50 מענטשן. נאָר אַנטלויפֿן אַן געוווער האָט געמיינט דאָס זעלבע, ווי איבערגעבן זיך די דייטשן, ווייל די פּאַרטיזאַנער האָבן פּשוט פֿאַרטריבן פֿון זיך די, וועלכע זענען צו זיי געקומען אַן געוווער. אין געטאָ איז אַפֿילו ניט געווען קיין רעוואָל־ווער. אויך האָט אָפּגעהאַלטן פֿון אַנטלויפֿן דער אומווילן פֿון דער יוגנט ניט צו לאָזן אויף הפקר די משפּחות, פֿרויען מיט קינדער, אָדער עלטערן. אַזוי אַרום האָט דער רוב באַלשאָסן בעסער זיך באַהאַלטן.

אויך אונדזער גאַנצע משפּחה האָט זיך באַהאַלטן אינעם בונקער. צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע שכנים, האָבן זיך דאָרט געפֿונען אַ 20 מענטשן. מיין פֿאָטער האָט זיך קאַטע־גאָריש אָפּגעזאָגט צו באַהאַלטן, ער איז געבליבן אין שטוב. אין אונדזער באַהעלטעניש האָבן מיר דייטלעך געהערט די טריט פֿון די פּאָליציאַנטן, די געשרייען פֿון אונדזער געשלאָגענעם פֿאָטער. אָבער דער דייטש, פֿאַר וועמען מיר האָבן געגייט, האָט אים דער־קענט און געהייסן אים אָפּלאָזן. אַרום 12 בייטאָג האָט דער טאַטע אָנגעקלאַפּט און אונדז געמאָלדן, אַז דער פּאָגראָם איז געענדיקט.

מיר האָבן אויפגעשווידערט, דערזעענדיק די רעזולטאַטן פֿון דער אַקציע. אויף די גאַסן — קאַלוזשעס בלוט פֿון די געהרגעטע, וועלכע מ׳האָט שוין באַוויזן אָפּצורוימען. אויך אין די בעטן זענען געלעגן די דערשאָסענע קראַנקע, וועלכע האָבן ניט געקענט אויפשטיין. אין שכנותדיקן הויז איז געלעגן אַ דערשאָסענער, מיט אַן אויסגערונען אויג, אונדזער שכן דער אַלטער שולץ. דאָס איז געווען דער ערשטער געהרגעטער ייִד, וואָס איך האָב געזען. אַ געוויסער קאַפּלאַן האָט אויפן ברוק צונויפגענומען דעם אויסגעגאָ־סענעם מוח פֿון זיין ייִנגעלע, וועמען די דייטשן האָבן צעשפּאָלטן דאָס קעפּל. דער קער־פּער איז שוין ניט געווען.

די אַלע ייִדן, וועלכע מען האָט אַנטדעקט אין די שטובן אָדער אין די „מעלינעס״,

האָט מען צונויפגעיאָגט אויף אַ פּלאַץ נעבן קלוב, אַ 200 מעטער פונעם גרויסן פריער־דיקן גרוב. דאָרט האָט מען דורכקאָנטראָלירט ווער ס'האָט אַ שיין. אויב ער אַרבעט ביי די דייטשן — האָט מען אים אָפּגעלאָזט. די אַנדערע האָט מען אַוועקגעפירט צום ברודער־קבר און זיי דערשאָסן.

אין צווייטן פּאָגראָם זענען אומגעקומען 350 מענטשן, צווישן זיי דער רב שייניִן, וועלכער האָט זיך ניט באַהאַלטן און די מערדער האָבן אים געטראָפן דאַווענען אין טלית־און־תפילין. ווען מען האָט אים אַרויסגעפירט, האָט ער אַפילו אויסגעדריקט זיין פרייד, וואָס ער האָט די זכיה אומצוקומען אויף קידוש השם. זעט אויס, אַז ר'איז, נעבעך, אַראָפּ פון זינען. מ'דערציילט, אַז פאַרן טויט האָט ער געטאַנצט און געזונגען „ויעשו כולם אגודה אחת... לעשות רצונך בלבב שלם..."

נאָך דער אַקציע, איז קיינער צו דער אַרבעט ניט אַרויס. אַרום 4 אַ זייגער נאָך מיטאָג איז דער זאָנדער־פירער און קאָמולקאָ געקומען אין יודענראַט און געמאָלדן, אַז צוליבן פאַרקלענערן זיך פון דער באַפעלקערונג פון געטאָ אויף 12%—15, פאַרקלענערט מען אויך דעם וווין־שטח פון געטאָ. מ'נעמט צו די קאָשטשושקאָ־גאַס מיט די אַרומיקע געסלעך. די מענטשן האָבן אַפילו ניט געהאַט קיין צייט צו באַוויינען זייערע נאָענטע — און זיי האָבן זיך געמוזט צונויפקוועטשן אינעם פאַרקלענערטן געטאָ. ס'איז געווען שרעקלעך ענג. ניט געקוקט אויף דעם, איז קיין עפּידעמיע ניט אויסגעבראָכן, ווייל דער יודענראַט האָט פון דער ערשטער מינוט אָן פאַראָרדנט אָפּצוהיטן די ריינקייט. אַלע טאָג האָט מען געהייצט די באָד.

די דריטע אַקציע און ליקווידאַציע פון געטאָ

ס'איז געווען שבת. אַרום 4 פאַרטאָג, האָט אונדז אויפגעוועקט אונדזער קרוב און שכן זייַנוול קאַזשיניעץ און אָנגעזאָגט, אַז דאָס געטאָ איז אַרומגערינגלט. אַ ספּעציעל שטאַרקער קאָרדאָן איז געווען ביים טייכל, וואָס האָט געבילדעט די גרענעץ פון געטאָ. אַ ביסל אַ שוואַכערער קאָרדאָן איז געווען אויף דער צווייטער זייט פון געטאָ, וואָס האָט געגרענעצט מיט דער הויפּט־גאַס. ס'איז ניט געווען קיין שום וועג צו אַנטלויפן.

פּונקט ווי ביי דער פריערדיקער אַקציע, האָבן אויך איצט פיל געמיינט, אַז זיי וועלן זיך ראַטעווען אין די „מעלינעס". צו אונדז אין בונקער, אונטער דער פּליטע, איז אַ חוץ אונדזער פאַמיליע, אויך אַריין די שכנים: ליפּקינד, מאַרקמאַן און פרידמאַן, די באָבע פעסיע (דער זיידע איז אומגעקומען בעת דער צווייטער אַקציע), צוזאַמען אַרום 20 מענטשן. אַזוי ווי ס'איז ניט געווען קיין אָרט פאַר אַלע, איז אַ טייל אַריין אין אַן אַנדערער „מעלינע", וואָס מיר האָבן אויך אויסגעגראָבן אונטער דער פּאָדלאָגע פון דער דירה.

ווען די דייטשן זענען אַריין אין געטאָ, האָבן זיי ניט געטראָפן קיין לעבעדיק נפש,

חוץ די מיטגלידער פון יודענראַט און זייערע משפחות און דעם קאָמענדאַנט פון דער געטאָ־פּאָליציי — וואַרפּמאַן. זיי האָבן דאָס מאָל זיך ניט אויסבאַהאַלטן ווי ביים צווייטן פּאָגראָם, ווייל די דייטשן האָבן דעמאָלט שטאַרק געזידלט, פאַר וואָס זיי האָבן בשעת אַן אַקציע ניט פּאַרטיידיקט די יידן. זיי אַלע האָבן איצט די דייטשן געטראָפן אין דער געביידע פון יודענראַט, וווּ ס׳איז אויך געווען די וווינונג פון דעם פּרעזעס יעקב באַטוויניק. די צעיושעטע דייטשן האָבן אויסגעלאָזט זייער גאַנצן כעס צו די מיטגלידער פון יודענראַט, זיי גענומען מערדערלעך שלאָגן. מ׳האָט זיי אַלע אַרעסטירט און אונטער אַ שטאַרקן קאָנוואָי אַוועקגעפירט אויף עק דזשיקע, אינעם קליינעם געסל נעבן אונדזער באַהעלטעניש.

אַרום 8 אַ זייגער אין דער פרי האָבן זיי אַנטדעקט אונדזער באַהעלטעניש און אָנגעהויבן פונאַנדערנעמען די פּליטע. ווען די ערשטע ליכט־שטראַלן האָבן אָנגעהויבן בלענדן די אויגן, האָבן זיי געשריגן: „יודען, הערויס!" קיינער האָט זיך אָבער ניט גערירט. זיי האָבן ענדלעך זיך צו אונדז דערקליבן און געדראָט, אַז אויב מיר גייען ניט אַרויס, וועלן זיי אַריינוואַרפן אַ גראַנאַט.

ווייטער בלייבן אין בונקער האָט ניט געהאַט קיין זין. כ׳בין דעריבער אַרויסגעקראָכן דער ערשטער: ווי נאָר כ׳האָב אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ, האָב איך באַקומען אַ שטאַרקן זעץ מיט אַ שטעקן איבערן קאַרק. כ׳בין דעריבער שנעל אַרויסגעקראָכן און באַקומען אַ צווייטן זעץ מיט אַ שטעקן אין די פּיס. כ׳האָב מיך פּלוצלינג געזען אַרומגערינגלט דורך אַ סך געסטאַפּאָווצעס, באַוואָפנטע מיט אויטאָמאַטן און שטעקנס. בליץ־שנעל בין איך צוגעלאָפן צום קאָרידאָר, וואָס האָט געפירט צום אַרויסגאַנג, בין אַריבער־געשפּרונגען די באַריערע פּועגם גאַניק און ניט אומקוקנדיק זיך, בין איך שוין געווען אויף דער צווייטער זייט גאַס, לאָזנדיק הינטער זיך די געסטאַפּאָווצעס. אַזוי אַרום האָב איך אויסגעמיטן ווייטערדיקע קלעפּ.

די וועלכע זענען אַרויסגעקראָכן נאָך מיר, האָבן באַקומען מוראַדיקע קלעפּ. מיין פאָטער האָבן זיי ממש צעשפּאָלטן דעם קאָפּ. אַ סך בלוט האָט גערונען. כ׳האָב מיך פּלוצלינג דערזען נעבן די זיצנדיקע יודענראַטלער, באַטוויניק און וואַרפּמאַן, מיט זיין פרוי און טאָכטער. אין קורצן האָט זיך אויף דעם פּלאַץ אָנגעזאַמלט אַ 70 יידן. מ׳האָט אונדז אַוועקגעפירט צום געטאָ־טויער. דאָרט האָט מען אונדז אַוועקגעזעצט אויף דער ערד, אונטער אַ שטאַרקער וואַך.

באַלד איז אָנגעקומען דער זאָנדער־פירער גאַרטמאַן און באַמערקנדיק ווי פון מיין פאָטערס קאָפּ רינט בלוט, האָט ער געהייסן אַ פּאָליציאַנט ברענגען וואַסער. און צו מיין פאָטער האָט ער געזאָגט: „האָבן זי קיין אַנגסט, זי ווערדען לעבן בלייבען". פאַרשטענדלעך, אַז מיר האָבן אים ניט געגלייבט.

מ׳האָט געהאַלטן אין איין ברענגען נאָך און נאָך יידן. טייל האָבן געוויינט, טייל

האָבן זיך געלייגט אויף דער ערד מיטן קאָפּ אַראָפּ — און אים שוין קיין מאָל מער ניט אויפגעהויבן. נעבן מיר איז געזעסן דער טובערקולאָז־קראַנקער גדליהו לעווין. ער האָט צו מיר געזאָגט, ווייזנדיק אויף דער שענקעוויטש־גאַס: „קוק אָן צום לעצטן מאָל אָט די הייזער און ביימער. זיי וועלן בלייבן אומפאַרענדערט, אָבער אין אַ פּאָר שעה אַרום וועלן מיר שוין מער ניט זיין. די וועלט וועט בלייבן וועלט, אָבער אָן ייִדן". די דאָזיקע ווערטער זענען מיר געבליבן אין זכרון ביזן היינטיקן טאָג.

12 בייטאָג האָט מען געבראַכט דעם יודנעלטעסטן באַטוויניק, וועלכן מ'האָט דרינ־גענד אַרויסגערופן דעם טאָג אין גלובאָקער געביטס־קאָמיסאַריאַט. דאָס איז ספּעציעל געטאָן געוואָרן, כדי ער זאָל זיך ניט קענען ראַטעווען. מ'האָט אים אַוועקגעשיקט קיין גלובאָקי אין באַגלייטונג פון צוויי געטאָ־פּאָליציאַנטן. אויפן וועג, אַרום דריי ק"מ פון דאָקשיץ, האָט ער אָנגעטראָפן אויף אַ גרופּע פויערים, וועלכע האָבן אומגעדולדיק געוואַרט אויף דער ליקווידאַציע פון געטאָ, כדי צו קענען אָנהייבן ראַבעווען. זיי האָבן אים דערציילט, אַז די ליקווידאַציע האָט זיך שוין אָנגעהויבן. געדענקענדיק די קריטיק נאָך דער צווייטער אַקציע, אַז ער האָט זיך אַליין באַהאַלטן און געלאָזט אויף הפקר זיינע ייִדן, האָט ער באַשלאָסן זיך צוריקקערן. די צוויי געטאָ־פּאָליציאַנטן האָבן אָבער באַשלאָסן ווייטער צו גיין אין גלובאָקער געטאָ, האָפנדיק, אַז עס עקזיסטירט נאָך.

ווען באַטוויניק האָט זיך נאָר באַוויזן נעבן געטאָ־טויער, האָט מען אים גלייך פאַר־האַלטן און צוגעפירט צו אונדזער גרופּע. אַ העכערער געסטאַפּאָ־אָפיציר איז צו אים צו, האַלטנדיק זיין פּאַלטאָ אין האַנט. ער האָט פון דער פּאַלטאָ־קעשענע אַרויסגענומען אַ הויפן רוסישע פּאַטראָנען און געזאָגט: „קוק, מיט וואָס דער יודענראַט האָט זיך פאַר־נומען". ער האָט אים דערלאַנגט אַ פּאַטש, אַוועקגעפירט אין אַ זייט, געהייסן אים זיך אַוועקזעצן אויף דער ערד און באַפוילן אים צו באַוואַכן.

אין דעם מאָמענט האָט אַ געוויסער דוד גלעזער געבעטן ביים פּאָליציאַנט פּאַרוי־כערן. ווען דער האָט אָנגעהאַנגען די ביקס אויפן אַקסל און אים דערלאַנגט אַ שוועבעלע, האָט גלעזער גענומען לויפן צוריק אין געטאָ. מ'האָט אים נאָכגעשאָסן. מיר אַלע האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ משוגענעם, ווייל פון געדיכט אַרומגערינגלטן געטאָ איז אוממעג־לעך געווען צו אַנטלויפן. כ'האָב אים שפּעטער געטראָפן אין גלובאָקער געטאָ. ער האָט מיר דערציילט, אַז פון די שאָסן איז ער פאַרוואונדעט געוואָרן אין אַ פוס. ער האָט זיך אָבער דערקליבן צו אַ בוידעם, אויף וועלכן ער איז געלעגן באַהאַלטן, ביז ס'איז געוואָרן פינצטער. פונעם העמד האָט ער זיך געמאַכט אַ באַנדאַזש און פאַרהאַלטן דאָס בלוט. ביינאַכט איז אים געלונגען, קריכנדיק אויף אַלע פיר, זיך אַרויסצובאַקומען פון געטאָ.

נאָך דעם ווי די דייטשן האָבן שוין געהאַט צונויפגענומען 350 ייִדן, האָט מען אונדז געהייסן אויפשטיין. מ'האָט צוגעברענגט באַטוויניקן, אים געשטעלט בראש און אים געהייסן אונדז פירן. אַרומגערינגלט דורך 4 רייען פון פּאָליציאַנטן, האָט מען אונדז

געפירט דורך דער צענטראַלער פּילסודסקי־גאַס. פוןביידע זייטן טראָטואַר, אויף די באַל־קאַנען און פון די פענצטער, האָט זיך גלייכגילטיק צוגעקוקט צום „פּאַראַד" די קריסט־לעכע באַפעלקערונג. אין אָנהייב האָבן מיר געמיינט, אַז מ׳פירט אונדז אין "קלוב", וווּ ס׳וועט פאָרקומען אַ סעלעקציע. אָבער ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מ׳פירט אונדז גלייך צום גרוב. פאַרבייגייענדיק דעם קלוב, האָב איך פאַרלוירן די לעצטע האָפענונג זיך צו ראַטעווען.

אָנגעקומען צום גרוב, האָבן מיר געזען אַז מ׳איז אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן מיט אַ סך פּאָליציאַנטן און דייטשן. מענטשן האָבן אָנגעהויבן צו לויפן, מ׳האָט זיי נאָכגעשאָסן. אַרום מיר זענען שוין געלעגן די ערשטע הרוגים. דער יודענעלטעסטער איז אַריינגע־שפּרונגען אין גרוב. אַ דייטש האָט אים געפּרוּווט פון דאָרט אַרויסשלעפּן, זאָגנדיק: „דו, אַלס עלטעסטער, דאַרפסט צוזען ווי מיר וועלן זיי אַלע אויסשיסן... דיך וועלן מיר דער־שיסן דעם לעצטן..."

אין דעם מאָמענט איז אַ געוויסער ליפּקינד צוגעלאָפן צום פּאָליציי־קאָמענדאַנט, קאָמולקאָ, דערלאַנגט אים אַ זעץ אין דער מאָרדע און אַריינגעשפּרונגען אין גרוב. דער דייטש האָט געפרעגט ביי קאָמולקאָן צי זאָל ער אויך אים אַרויסשלעפּן פון גרוב, אָבער קאָמולקאָ האָט געענטפערט, אַז ס׳איז ניט נייטיק, מ׳וועט אים דאָרט דערשיסן.

דערווייל האָב איך באַמערקט צוויי אַנטלויפנדיקע, וועלכע האָבן זיך שוין געפונען ווייט פון אונדז. מ׳האָט זיי נאָכגעשאָסן פון אַ קוילנוואַרפער, זיי זענען אומגעפאַלן. גלייך ווי די שיסעריי האָט אויפגעהערט, האָט זיך איינער פון זיי אויפגעהויבן און גענומען ווייטער לויפן. דער צווייטער איז געבליבן ליגן אומבאַוועגלעך. די פּאָליציי איז צו אים צוגעלאָפן און אים פאַרענדיקט.

אין דער זעלבער צייט, איז צו מיר צוגעקומען דער זאָנדער־פירער האַרטמאַן און מיך אָפּגעפירט אין אַ זייט, דאָס זעלבע האָט ער געטאָן מיט מיין פאָטער און שטיף־מוטער גוטע און איר טאָכטער חיה. מיין ברודער חיים איז צוגעגאַנגען צו אַן אַנדערן זאָנדער־פירער, אונגעמאַן, אים געוויזן זיין „שיין" און געזאָגט, אַז אויך ער אַרבעט פאַר די דייטשן. אַלס ענטפער האָט ער באַקומען אַ פּאַטש. ער האָט אָנגעהויבן אַנטלויפן אין דער ריכטונג פון יידישן בית־עולם. איך האָב דייטלעך געזען, אַז אים איז געלונגען אַהין אָנצוקומען. דאָרט האָבן זיך אָבער געפונען די שטאָטישע קריסטן, וועלכע האָבן זיך צוגעקוקט צו דער עקזעקוציע. פון זיי האָב איך זיך דערוווּסט, אַז ער איז דערשאָסן געוואָרן פון אַ זשאַנדאַר, וועלכער האָט אים נאָכגעיאָגט מיטן אַן אויטאָמאַט.

צו מיר איז צוגעקומען אַ מיידעלע, שרה מאַרקמאַן, וועלכע האָט אין געטאָ גע־ווינט מיט אונדז און געזאָגט דעם זאָנדער־פירער, אַז זי איז מיין ווייב. ער האָט איר גאָרניט געענטפערט — און זי איז געבליבן אין אונדזער גרופּע. צו אונדז האָט מען אויך צוגעבראַכט דעם שוסטער יעסין מיטן ווייב, אָבער די קינדער האָט מען איבערגעלאָזט

צום דערשיסן. דער זאָנדער־פירער האָט אונדז אָפּגעפירט צוריק אין שטאָט אַריין. לעבן גרוב אָבער איז אָנגעגאַנגען אַ מאַסן־צעשיסונג פון די יידן. פריער האָט מען זיי געהייסן זיך אויסטאָן.

אָפּגייענדיק אַ 200 מעטער פון גרוב, האָט מען אונדז אַריינגעפירט אין אַ גאַראַזש און דאָרט פאַרשפּאַרט. ערשט איצט האָב איך מיך אַרומגעזען, אַז עס פעלן מיינע ברידער, צאַלקע און שמואל, ווי אויך מיין שוועסטער שרה. אין גרויס פאַרצווייפלונג, האָב איך אַ קלאַפּ געטאָן דער אומשולדיקער שרה מאַרקמאַן.

שווייגנדיק, האָבן מיר זיך אַוועקגעזעצט אויף דער ערד וואַרטן אויפן טויט. 5 פאַרנאַכט האָבן מיר געהערט געשרייען פון דער גאַס. דורך אַ קליין פענצטערל פון גאַראַזש האָבן מיר געזען ווי אַ צווייטע גרופּע יידן ווערט אונטער אַ שטאַרקן קאָנוואָי געטריבן צום גרוב. די שיסעריי האָט אויף אַ רגע ניט אויפגעהערט. נאָך אַ שעה, האָט זי זיך גוואַלדיק פאַרשטאַרקט. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז דאָס צעשיסט מען די צווייטע גרופּע.

ווען ס'איז פינצטער געוואָרן, האָט זיך געעפנט די טיר פון גאַראַזש. ס'זענען אַריינגעקומען דער זאָנדער־פירער אונגערמאַן, אַ זשאַנדאַר און איייניקע ס.ס.־מענער, פירנדיק מיט זיך באָטוויניקס טאָכטער מיטן מאַן. זיי האָבן צונויפגענומען אַלע פרויען און זיך געווענדט צו מיר מיט אַ פראַגע:

— וועמען פון אייך פאַרנעמען און וועמען איבערלאָזן? לויטן באַפעל מעג איך איבערלאָזן נאָר איינעם פון יעדן פאַך.

מיין פאָטער האָט זיך גלייך געמאָלדן, אַז ער גייט, ווייל איך בין יונג און דאַרף בלייבן לעבן. דאָ האָב איך זיך שנעל אָנגערופן:

— זייט וויסן, אַז איך קען נאָר נייען, אָבער ניט צושניידן, דאַקעגן מיין פאָטער קען נאָר צושניידן, אָבער נישט נייען — די דייטשן האָבן זיך באַראַטן און באַשלאָסן אונדז ביידע איבערצולאָזן. זיי האָבן פאַרנומען אַלע פרויען, צוריק פאַרשלאָסן די טיר און זענען אַוועק.

מיר זענען געבליבן זיצן אין טויטלעכן שווייגן אַ גאַנצע נאַכט. צו מאָרגנס 9 פרי איז געקומען קאָמולקאָ און געמאָלדן, אַז מיר בלייבן לעבן. מיר וועלן ניט טראָגן קיין געלע לאַטעס, וועלן קענען וווינען און זיך באַוועגן פריי אין שטאָט. מיר באַקומען אויך דירות. דערפאַר דאַרפן מיר ערלעך אַרבעטן פאַר די דייטשע אָפיצירן. „איר וועט באַקומען פערד־און־וואָגן, צו נעמען אייערע זאַכן און געציייג".

מיר האָבן זיך צוריקגעקערט אין געטאָ, וואָס האָט געמאַכט אַ שרעקלעכן איינדרוק. טירן און פענצטער זענען געווען אויפגעריסן. אויף די גאַסן האָבן זיך אַרומגעדרייט פאָליציאַנטן און דייטשן, וועלכע האָבן געזוכט גאָלד. ביי אונדז אין וווינונג זענען די שענק געווען אויפגעריסן. מיר האָבן אין זיי שוין גאָרניט געפונען. אַלץ

אין שטוב איז געווען איבערגעדרייט. כ׳האָב געוווסט אַ באַהעלטעניש וווּ מיר האָבן באַהאַלטן די בעסערע זאַכן, אָבער כ׳בין אַפילו אַהין ניט צוגעגאַנגען.

דערווייל איז אַריינגעקומען קאַמולקאַ. מיר האָבן גראָד גענומען די ניי־מאַשין און געוואָלט אַרויסגיין. ער האָט אונדז אָפּגעשטעלט און געפרעגט, פאַר וואָס מיר נעמען ניט מיט זיך אונדזערע זאַכן, מ׳וועט זיי דאָך דאַרפן. כ׳האָב גענומען מיט זיך אַ קישן, אַ קאָלדרע, צוויי ציכלעך און אַ פּאָר ליילעכער. כ׳האָב שוין דעמאָלט גאָרניט באַ־דאַרפט.

מ׳האָט אונדז, די ספּעציאַליסטן, צונויפגענומען אין איין הויז. קעגנאיבער אין אַ הויף האָט מען אָנגעהויבן צונויפזאַמלען די אַלע יידן, וועלכע מ׳האָט זיי געהייסן זיך אויסטאָן, געלאָזן בלויז אין דער אונטערוועש. דערנאָך האָט מען זיי אַוועקגעפירט אין אַ גרויסן סקלאַד. מיר האָבן פון פענצטער געזען, ווי מען ברענגט אַלע מאָל נייע גרופּן. די קופּע אָנטועכץ וואַקסט כסדר. מ׳האָט זיי פאָטאָגראַפירט איינצלווייז און אין גרופּן און דערביי שרעקלעך צעשלאָגן. כ׳האָב אין די גרופּן דערקענט אַ סך באַקאַנטע און פריינד. האַלב נאַקעטע און באָרוועסע, האָבן אַ טייל געהאַלטן אין די הענט זעקעלעך מיט געלט און צירונג — און די דייטשן האָבן עס ביי זיי צוגענומען.

אַזוי איז אַדורך דער צווייטער טאָג פון דער אַקציע. צוויי מעת־לעת האָבן מיר שוין ניט געהאַט אין מויל, אָבער מיר האָבן ניט געפילט קיין הונגער. אויפן דריטן טאָג, אַרום 4־5 פאַרטאָג, האָבן מיר געזען ווי מען פירט זיי אַלע אַרויס פון סקלאַד, מען שטעלט זיי אויס אין קאָלאָנעס און איינער — אין שפּיץ פון יעדער קאָלאָנע. נאָכן אויסשטעלן האָט מען זיי אונטער אַ שטאַרקע וואַך אַוועקגעיאָגט צום גרוב, וואָס האָט זיך געפונען אַ קילאָמעטער פונעם הויז וווּ מיר האָבן געוווינט. אין אַ האַלבע שעה אַרום האָבן מיר געהערט שאָסן. דאָס האָט מען זיי ליקווידירט. די ליקווידאַציע פון דאָקשיצער געטאָ האָט געדויערט גאַנצן 17 מעת־לעת, ווייל אַ סך האָבן זיך נאָך אויסבאַהאַלטן.

ניין טעג האָט מען אונדז געהאַלטן אין דעם הויז, פון וואַנען מיר האָבן געקענט זיין עדי ראייה צו אַלעם שרעקלעכן וואָס איז דאָרט פאָרגעקומען. במשך די טעג האָבן מיר גאָרניט געגעסן, נאָר געטרונקען אַ ביסל ספּירט, וואָס איך האָב געדענקט מיטצונעמען פון שטוב. דעם פאָליציאַנט, וועלכער האָט מיך געפירט אין שטוב, האָב איך געגעבן 10 ליטער. אַ דאַנק דעם ספּירט האָבן מיר אויסגעהאַלטן.

אין די טעג האָט מען צו אונדז געברענגט די פאָלגנדע מענטשן: דעם קאָוואַל גיטלין, דעם סטאָליער איזשע פלאַווניק, צוויי שלאָסער די ברידער רייטמאַן, אַ מאָנטער פרידמאַן, אַ קאַמאַשנמאַכער יוסף גורעוויטש. אַזוי האָבן זיך צונויפגעקליבן צוועלף מענטשן ספּעציאַליסטן־פאַכמענער און איין פרוי — באָטוויניקס שוועסטער, וועלכע האָט אונדז געדאַרפט באַדינען.

אויפֿן 5טן אָדער 6טן טאָג האָבן מיר דורכן פֿענצטער דערזען ווי מ׳האָט געברענגט באַטוויניקס שוואָגער. ער איז געווען אַ פּליט פֿון וואַרשעווער געטאָ. גערופֿן האָט מען אים שימעק. דעם פֿאַמיליע נאָמען געדענק איך ניט. ווען דער ברודער, ד. ה. באַטוויניקס מאַן, האָט דערזען ווי מען טוט אויס שימעקן, מען שלאָגט אים און מ׳טרייבט אים אין סקלאַד, האָט ער גענומען שטאַרק וויינען און מיר אַלע מיט אים. מיר האָבן נאָך געזען ווי אַ פּאָליציאַנט האָט אָנגעטאָן זיינע שטיוול און קורטקע.

אין יענע טעג איז געווען אַ פֿאַל, אַז די קראַנקן־שוועסטער שיינמאַן האָט זיך און אירע קינדער איינגעשפּריצט אַ טויט ווירקנדע גיפֿט. דאָס איז געווען אין סקלאַד וווּ מען האָט זיי געהאַלטן. איר 8־יעריקע טאָכטער האָט מען אַרויסגעטראָגן מיט אָפֿענע אויגן, אָבער שוין אַ טויטע. דער זון איז געפֿאַלן טויט, ווען מען האָט זיי אויסגעשטעלט צו גיין צום גרוב און זי אַליין, ווי מען האָט דערציילט, איז שוין צום גרוב ניט דערגאַנגען.

דעם אַכטן טאָג, שבת אין דער פֿרי, האָבן מיר געזען ווי מען פֿירט אַלע אַרויס פֿון סקלאַד. איך האָב באַמערקט יורעק גולקאָוויטשן, וועלכער איז, ווייזט אויס, נאָך אין סקלאַד אַראָפּ פֿון זינען. אים האָט מען געשטעלט בראש פֿון אַלע, נאָר ער האָט גאָרניט פֿאַרשטאַנען. מען האָט אים שטאַרק געשלאָגן. ער איז געווען אָנגעטאָן אין דער בלויזער אונטערוועש. צווישן אַנדערע האָב איך דערזען מיינע צוויי חברים שלייפֿער. זיי זענען געווען נאָר אין קורצע העמדלעך. זיי האָבן אומאויפֿהערלעך געצויגן זייערע העמדלעך אַראָפּ, ווייל זיי האָבן זיך געשעמט. אַזוי האָט מען זיי נאַקעטע געטריבן, דורך דער פּילסודסקי־גאַס, צום גרוב.

אין אָוונט דעם זעלבן טאָג האָט מען געברענגט דעם ד״ר גלייכהאַוז. אויך אים האָבן זיי אויסגעטאָן און גענומען שלאָגן. אַזוי ווי ער איז כסדר געפֿאַלן פֿון די קלעפּ, איז זיין וועש באַלד שוואַרץ געוואָרן. דערנאָך האָבן זיי אים פֿאַרמאַכט אין סקלאַד. ווען קאָמולקאָ האָט זיך דערוווּסט אַז מען האָט געפֿונען דעם דאָקטער, האָט ער געהייסן אים אַרויספֿירן פֿון סקלאַד און אים ברענגען אין זיין דירה. שפּעטער האָט מען אים צוריקגעפֿירט אַ שרעקלעך צעשלאָגענעם. זיין גאַנצע וועש איז געווען אויף אים צעריסן. ווען מען האָט אים אַריינגעפֿירט אין הויף, האָבן זיי זיך איבער אים זייער איזדעקעוועט.

צום גרוב האָט מען געפֿירט אַלץ זעלטענער, ווייל מענטשן זענען געווען ווינציקער. די עקזעקוציעס זענען פֿאָרגעקומען יעדע 2־3 טעג.

אין לעצטן (17טן) טאָג פֿון דער ליקווידאַציע, האָבן מיר נאָך געזען די לעצטע גרופּע פֿון צוואַנציק ייִדן. נאָך דער ליקווידאַציע האָבן פּויערים דערציילט, אַז דעם ערשטן טאָג פֿון די עקזעקוציעס איז איין פּרוי געוואָרן פֿאַרשיט, נאָר ניט דערשאָסן. ביינאַכט איז זי אַרויס פֿון אונטער אַ קופּע הרוגים, אַנטלאָפֿן אין אַ דאָרף פֿיר

קילאָמעטער פון וועטערע. זי האָט געהייסן גוטע מאַרקמאַן. זי האָט זיך אויסבאַהאַלטן ביי אַ פויער עטלעכע טעג, נאָר דערנאָך געהייסן איר גיין. ווען זי האָט געפּרוווט געפינען אַן אַנדער באַהעלטעניש, האָבן פּויערים זי איבערגעגעבן דער פּאָליציי און זי איז אומגעקומען.

מיר זענען אויך געוואָר געוואָרן, אַז די לעצטע גרופּע פון 20 יידן איז געלונגען צו אַנטלויפן בעת דער ליקווידאַציע אויסער דעם שטעטל. זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ צעשטערט יידיש הויז אויפן וועג קיין גלובאָקי. אַ פּאַסטעכל האָט אים דאָרט באַמערקט און צו וויסן געגעבן דער פּאָליציי. אין דער גרופּע זענען געווען: דער לערער יוטקאָווסקי מיט זיין פרוי, האַלץ, די משפחה קאָפּעלאָוויטש און אַנדערע. עס איז שווער צו באַשרייבן ווי אַזוי זיי האָבן אויסגעזען, נאָכן אָפּזיצן הונגעריקע אין אַ „מעלינע" 17 טעג, אין טויט־שרעק.

אַזוי האָט אין מיטן יוני 1942 אויפגעהערט עקזיסטירן די יידישע קהילה אין דאָקשיץ.

ווי אויסטערליש דאָס איז, האָבן מיר, אַ קליינע גרופּע יידן, ווייטער געלעבט און געאַרבעט.

די אָרגאַניזירונג פון וואַרשטאַטן

נאָך צוויי וואָכן, האָט מען אונדז איבערגעפירט אין אַן אַנדער הויז אויפן מאַרק־פּלאַץ, איבער די שענק. דאָרט איז געווען אַ 7־צימערדיקע וווינונג. מען האָט דאָ איינגעאָרדנט וואַרשטאַטן פון שוסטעריי, שניידעריי, סטאָלעריי, שלאָסעריי און אויך שמידעריי. די מאַנטערן זענען יעדן טאָג געגאַנגען אויף אַרבעט אין שטאָט. געגעסן האָט מען וואָס די דייטשן האָבן צוגעוואָרפן. די שמידן האָבן זיך יאָ צו פּאַרדינט ביי די אַרומיקע פויערים. מיר האָבן זיך געטיילט מיטן עסן ווי איין משפּחה.

אַ געוויסע צייט נאָכן פולשטענדיקן ליקווידירן דאָס דאָקשיצער געטאָ, האָט אונדז באַזוכט דער זאָנדער־פירער שטראָטהאָף, ווילנדיק זען וואָס „מען הערט ביי אונדז". ער איז געקומען צו אונדז אין וואַרשטאַט און געפרעגט, ווי אַזוי איז דאָס געשען, אַז מיר זענען געבליבן אָן אונדזערע משפּחות. אין דער צייט פון דער ליקווידאַציע — האָט ער געזאָגט, פאַרברעכנדיק די הענט — איז ער געווען אין דייטשלאַנד. צי איז דאָס געווען אַ שאַרלאַטאַן, אָדער אַן אָרנטלעכער מענטש — ווייס איך ניט. ער האָט געזאָגט, אַז אין אַלעם זענען שולדיק צוויי מענטשן — סטאַלין און היטלער. „איך דאַרף ניט די מלחמה, — האָט ער געזאָגט. — „איך בין פון באַרוף אַ ריכטער. די ביידע האָבן זיך געדאַרפט שלאָגן. נאָר ווי קום איך און איר דערצו?"

נאָך דער ליווידאַציע, האָבן מיר אַלע געטראַכט וועגן אַנטלויפן. איך האָב פאַר־געשלאָגן, אַז בעת אַ באַזוך פון אַ דייטש זאָלן מיר אים הרגענען, צונעמען זיין געווער

און דעם קערפּער אַריינוואַרפן אין קעלער. מיט איין רעוואָלווער קענען מיר שוין אַוועק אין וואַלד צו די פּאַרטיזאַנער. לײדער, האָב איך שטענדיק זיך אָנגעטראָפן אויף אַ ווידערשטאַנד, און ספּעציעל פון די מאַנטערן. זיי האָבן געטענהט, אַז אַזוי ווי מען האָט אונדז געלאָזט לעבן, דאַרפן מיר אַרבעטן און גאָרניט טראַכטן. טאַקע צוליב די פרידלעכע איינשטעלונגען זענען זיי שפּעטער אומגעקומען.

אַ מאָל האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ לאַסט־מאַשין נעבן אונדזער הויז און פון איר זענען אַרויס צוויי דײַטשן. איינער פון זיי, פינצטער, איז אַריין אין וואַרשטאַט און געהייסן פאַריכטן די מאַשין. מיר האָבן זיך זייער דערשראָקן, ווייל קיין מאָל זענען אומבאַקאַנטע דײַטשן צו אונדז ניט געקומען. דער דײַטש פינצטער איז געווען פון גלובאָקער געטאָ. ער האָט געפירט מילך־פּראָדוקטן פון דער דאָקשיצער מילכערייַ קיין גלובאָקי. ער האָט גענומען אויספרעגן, ווער פון אונדזערע באַקאַנטע געפינט זיך אין גלובאָקער געטאָ. מיר האָבן אים ניט געענטפערט. דעמאָלט האָט פינצטער אונדז אונטערגערוקט עטלעכע קילאָ פּוטער און סמעטענע, אויך דערלאַנגט אַ בריוו פון באָטווינִיקן, אין וועלכן באָטווינִיק האָט אונדז געמאָלדן, אַז מיר זאָלן זיך באַמיען אַריבערכאַפּן צו אים. פון דאָרט קאָן מען אַוועק, ס'איז אויך דאָ מיט וואָס. מיר האָבן דעם בריוו זייער גוט פאַרשטאַנען.

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, האָט פינצטער פאַר גאָלד פאַרקויפט געווער אין גלובאָקער געטאָ.

גלייך ווי ער איז אַוועק, האָבן מיר גענומען באַהאַנדלען ווי אַזוי אָנקומען אין גלובאָקער געטאָ. ווידער זענען ניט אַלע געווען איינשטימיק. אַזוי האָבן מיר זיך געשפּאַרט און באַהאַנדלט דעם ענין גאַנצע דריי חדשים.

אין די ערשטע טעג פון סעפּטעמבער 1942, איז אָנגעקומען אַ באַפעל פון גלובאָקער געביטס־קאָמיסאַר, וועלכער האָט פאַרבאָטן ײדן צו וווינען אויסערן געטאָ. אונדזער זאָנדער־פירער האַרטמאַן האָט געפּרוּווט פּראָטעסטירן, היות ער האָט ניט געקענט געפונען קיין אַנדערע פאַכמענער. נאָר זיינע באַמיונגען זענען געווען אָן דערפאָלג. ווען עס איז געקומען דער צווייטער באַפעל, האָט מען אונדז אַלע, דרייצן מענטשן, איבערגעפירט אונטער אַ וואַך קיין גלובאָקי.

איך בין געווען שטאַרק צופרידן, ווייל איך האָב געהאָפט דאָרט צו באַקומען געווער און זיך פאַרבינדן מיט פּאַרטיזאַנער.

אין גלובאָקער געטאָ

מיר זענען אַריין דורכן טויער — און מ'האָט אונדז געפירט צום יודענראַט. זיי האָבן אונדז געגעבן אַ וווינונג, עטלעכע טעג האָבן מיר גערוט. דערנאָך האָבן מיר זיך געדאַרפט רעגיסטרירן, כדי צו באַקומען ברויט־קאַרטן און גיין צו דער אַרבעט, נאָר

ווי איך בין אָנגעקומען אין געטאָ, האָב איך באַשלאָסן דאָרט ניט צו פאַרבלייבן און באַלד פון די ערשטע טעג אינטערעסירט זיך, ווי אַזוי צו קאָנען אַוועק. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַ סך יוגנטלעכע האָבן שוין פאַרלאָזט דאָס געטאָ און אַוועק אין די וועלדער. כאָטש עס זענען צו מיר דערגאַנגען ידיעות, אַז געוויסע גרופּן האָבן זיך צוריקגעקערט פון וואַלד צוליב די קעלטן און די באַנדעס און ניט געקוקט דערויף, וואָס פיל ספיקות האָבן געעגבערט אין מוח — האָב איך ניט אויפגעגעבן דעם געדאַנק אויף שטענדיק צו פאַרלאָזן דאָס געטאָ. איך האָב גענומען זוכן פאַרבינדונגען און וועגן צו באַקומען געווער. עס איז מיר געלונגען אין געטאָ צו קויפן אַן אַלטע עסטרייכישע ביקס, נאָך פון דער ערשטער וועלט־קריג, מיט פערצן קוילן. די ביקס איז געקויפט געוואָרן פון פויערים, וועלכע האָבן געהאַנדלט מיט געווער אין געטאָ. איך האָב זיך אויך געמאַכט אַרישע דאָקומענטן, אויסגעאַרבעט האָט מען זיי אינעם געביטס־קאָמי־סאַרס דרוקעריי, וווּ עס האָבן געאַרבעט יידישע אַרבעטער.

זייענדיק באַוואָרנט מיט דאָקומענטן און האָבנדיק באַהאַלטן דאָס געווער אין קעלער, האָב איך געוואַרט אויף אַ פּאַסיקן מאָמענט צו אַנטלויפן. וועגן דעם האָב איך מיין פאָטער קיין וואָרט ניט געזאָגט, נאָר אים דערקלערט, אַז איך וועל אַוודאי אַוועק, ווייל איך וויל ניט זיין נאָך אַ קרבן אינעם גרוב אין באַרעק — דאָס עקזעקוציע־אָרט אין גלובאָקי, וווּ עס זענען שוין געלעגן צענער טויזנטער טשעכאָסלאָוואַקישע יידן און רוסישע קריגס־געפאַנגענע.

אין דער צייט זענען געווען אין גלובאָקי אַן אַכט טויזנט יידן. דאָ האָבן זיך קאָנצענטרירט די רעשטלעך געראַטעוועטע פון די ליקווידאַציעס פון די אַרומיקע שטעטלעך. ניט געקוקט דערויף, וואָס דער יודענראַט האָט געפירט אַ פּאָליטיק פון אונטערקויפן, אונטערחנפענען און צופרידנשטעלן די באַדערפענישן פון די דייטשן, זענען יעדן טאָג פאָרגעקומען צעשיסונגען פון יידן. די פאַרמשפּטע האָט מען אַרויסגע־פירט אויסערן געטאָ און אין דעם דערמאָנטן באַרעק האָט מען זיי דערשאָסן.

ווייסנדיק דאָס אַלץ, האָב איך זיך אין ערגעץ ניט געווייזן. כ׳בין אַרויסגעגאַנגען נאָר אין פאַלן פון אויסערגעוויינלעכער נייטיקייט.

אין דער ערשטער וואָך, איז אונדז געלונגען צו אָרגאַניזירן די ערשטע קאַמפס־גרופּע. פון די דאָקשיצער — גלאַזער, פּלאַווניק און איך; גלובאָקער — פרידמאַן און סווידלער. מיר האָבן געשטרעבט צו פאַרגרעסערן און פאַרשטאַרקן אונדזער גרופּע. אין אַ קורצע צייט האָט אונדזער גרופּע געציילט פערצן באַוואָפנטע און אומבאַוואָפנטע, וועלכע מיר האָבן צוקאָאָפּטירט. (קאָפּעלעוויטש, קאָנטאָראָוויטש און ראַדושקאָוויטש). ניט געקוקט דערויף, וואָס עס זענען געווען אַ סך, וועלכע האָבן זיך געוואָלט אַנשליסן אין אונדזער גרופּע, האָבן מיר זיי ניט געקענט אָננעמען, ווייל זיי האָבן ניט געהאַט קיין געווער.

אין יענער צייט האָט מיין פאָטער געפונען ביי מיר אין קעשענע אַ פּאַטראָן. איך בין געווען געצוווּנגען אים אויסצוגעבן מיין סוד און אים געזאָגט, אַז אין די נאָענטסטע טעג וועל איך אַוועק. דער פאָטער האָט אָנגעהויבן וויינען. אים מיטנעמען איז דאָך געווען אוממעגלעך. נאָכן צעשלאָגן אים, איז אויף זיין קאָפּ געבליבן אַ ניט פאַרהיילטע ווונד. ער האָט זיך געהיילט ביים דאָקטאָר און איך האָב געהאָפט, אַז ווי נאָר איך וועל זיך איינאָרדענען אין וואַלד, און ער וועט זיך אויסהיילן — וועל איך אים נעמען צו זיך.

דערווייל זענען אין געטאָ אָנגעקומען צוויי פאַרטיזאַנער, די ברידער פרידמאַן, איינער פון פּאָסטאַווו, דער אַנדערער פון דאָלגינאָווע. זיי האָבן אונדז איבערגעגעבן דעם אַדרעס פון אַ פאַרבינדלער, יאַשקע, נעבן שטעטל מיאַדיאָול, אין דאָרף דאָמיס־לאָוו. אַ חוץ דעם האָבן זיי אונדז אויפגעקלערט אין וועלכע וועלדער און ערטער מיר קענען טרעפן די פאַרטיזאַנער פונעם אָטריאַד „פאָלקס־נקמה־נעמער". זיי זענען געווען אין דער לובאַנער פּושטשע, אויף זייער באַזע „דאָס הויכע אינדזל", צווישן די בלאָטעס.

אונדזער קאַמפּס־גרופּע האָט באַשטימט אַ טאָג אין סוף סעפּטעמבער, אַרום ניין אַ זייגער אין אָוונט, פונעם הויז וואָס איז געווען נאָענט צו דער פאַרצוימונג — זיך אַרויסגנבענען פון געטאָ.

ווען איך האָב זיך געזעגנט מיט מיין פאָטער און חברים, האָט ער אָנגעהויבן שטאַרק צו וויינען און בעטן, אַז כ'זאָל בלייבן. „ווען מיר זענען צוזאַמען" — האָט ער געזאָגט, — „וועל איך כאָטש וויסן, ווען מיר וועלן אומקומען. אַזוי וועט ער יעדן טאָג אויסהערן פאַרשידענע ידיעות — און ער ווייסט דאָך, אַז איך גיי פון געטאָ ניט צו לעבן, נאָר אויף טויט. עס האָט שוין געטראָפן, אַז מען האָט ניט באַוויזן אַריבער־צוגיין דאָס טויער פון געטאָ, מען האָט די מענטשן געכאַפּט און אויפן אָרט דער־שאָסן. טייל מאָל האָט מען געכאַפּט פאַרטיזאַנער און זיי געברענגט קיין גלובאָקי. און ווען ער וועט הערן אַז מען האָט געכאַפּט פאַרטיזאַנער, וועט ער זיין זיכער אַז דאָס בין איך צווישן זיי".

ער האָט זיך נאָך שטאַרקער צעוויינט און אויפגערעגט, אַז איך האָב יענעם אָוונט שוין ניט געקענט אים איבערלאָזן. איך האָב איבערגענעכטיקט אין געטאָ מיטן געווער, אַפילו ניט אויסטועענדיק זיך, כדי ניט ווערן איבעראַשט אין רעזולטאַט פון אַ מסירה און קענען אַנטלויפן. איך האָב באַשלאָסן זיך צוזוכן אַן אַנדערע גרופּע צו די פאַרטי־זאַנער, ווייל איך בין געווען זיכער, אַז יענע זענען שוין אַוועק. נאָר אין דער פרי בין איך געוואָר געוואָרן, אַז זיי האָבן ניט געוואָלט גיין אָן מיר, ווייל איך בין געווען דער איינציקער, וועלכער האָט געוווּסט אין אַזעלכע פאַלן, ווי אַזוי צו האַנדלען ביי די דייטשן אין הינטערלאַנד. מיר האָבן אָפּגעלייגט דאָס אַנטלויפן אויף צוויי טעג, און אַרום 10 אַ זייגער אין אָוונט האָבן מיר פאַרלאָזט דאָס געטאָ. איך האָב מיין פאָטער צוגעזאָגט, אַז

אין אַ חודש אָדער צוויי, וועל איך קומען אים נעמען. יעדער פון אונדז האָט מיטגענומען אַ פּאָר וועש, אַ האַנטעך, אַ סוועטער און אַלץ וואָס ר׳האָט געהאַט אויף זיך.

מיר האָבן אויפגעבראָכן דעם פאַרקאַן און איינציקווייז אַרויס אין פעלד. גלובאָקי איז געווען אַ באַן־פונקט און ס׳איז שווער געווען אַריבערצוגיין די באַן־רעלסן. מיר זענען דאָך בשלום אַריבער — און זיך געלאָזט קיין וואָלקאָלאַטע.

דער וועג צו די פּאַרטיזאַנער

ווען מיר זענען אָפּגעגאַנגען עטלעכע קילאָמעטער פון דער אייזנבאַן, האָבן מיר באַשלאָסן צו באַזאָרגן זיך מיט פּראָדוקטן. מיר זענען צוגעגאַנגען צו אַ כוטאָר, אָנגעקלאַפּט אין פענצטער און גענומען רעדן דייטש, ווייל די פּאַרטיזאַנער זענען קיין מאָל ניט געגאַנגען נאָענט צו אַ גאַרניזאָן, און די פויערים וואָלטן זיי ניט געעפנט. ווען זיי האָבן געזען באַוואָפנטע מענטשן, האָבן זיי פון פחד אונדז אַלץ געגעבן, וואָס מיר האָבן געדאַרפט. מיר האָבן זיך שנעל אָפּגעפּאַרטיקט און באַלד אַוועק, כדי ביז אין דער פרי אָנקומען אין וואַלד, ניט ווייט פון דער לובאַנער פּושטשע.

נאָכן אָפּגיין נאָך אַ שטיק וועג, האָבן מיר באַשלאָסן אָנצוקלאַפּן אין נאָך אייניקע כאַטעס און אַזוי זיך איינגעשאַפן צוויי וועגענער מיט פערד. אַ דאַנק דעם האָבן מיר במשך פון איין נאַכט זיך דערשלאָגן צו אַ פּאַרבינדלער, ניט ווייט פון וואָלקאָלאַטע. מיר זענען ביי אים געלעגן אַ גאַנצן טאָג באַהאַלטן אין אַ סטאָדאָלע. די צווייטע נאַכט האָבן מיר זיך ווידער געלאָזט אין וועג. דער פּאַרבינדלער האָט אונדז געוויזן אַ וואַלד, ווו מיר האָבן שוין געקענט זיך פאַרהאַלטן בייטאָג, אַפילו זיך טרעפן דאָרט מיט פּאַרטיזאַנער. אויף דער צווייטער נאַכט פון אַוועקגיין פון געטאָ, האָבן מיר שוין דערגרייכט אַ וואַלד, וועלכער האָט זיך געגרענעצט מיט דער פּושטשע.

אַן אָפּרו־אָרט האָבן מיר אויסגעקליבן דאָרט, ווו מיר האָבן געזען שפּורן פון פּאַרטיזאַנער, אויסגעלאָשענע שייטערס, רעשטלעך פון בגדים און עסנוואַרג. אין דעם וואַלד האָבן מיר פאַרברענגט עטלעכע טעג און דאָ געטראָפן צוויי יידישע פּאַרטיזאַנער פון אָטריאַד „פאָלקס־נקמה־נעמער״. דאָס איז געווען סיגאַלטשיק פון דאָלגינאָווע און אַן עסטאָנער ייד, וועלכן מ׳האָט גערופן „זוסקע פון עסטאָניע״. זיי זענען געווען אין אַ שליחות פונם אָטריאַד, וועלכער איז געשטאַנען אויף דער אַנדערער זייט פון טייך בערעזינאַ, אין פלעשטשעניסקער ראַיאָן, מינסקער אָבלאַסט. זיי זענען אַרויס אויסשפּירן, ווייל דער אָטריאַד האָט געדאַרפט אַריבער אין דער לובאַנער פּושטשע אויף אויסצופירן קאַמפּס־אַקציעס אין די מערבדיקע ראַיאָנען און באַזאָרגן מיט שפּייז אויף ווינטער דעם גאַנצן אָטריאַד. זיי האָבן אונדז גענומען מיט זיך, כדי פאַרצושטעלן פאַרן קאָמאַנדיר פון אָטריאַד. זיי האָבן פאַרזיכערט, אַז מען וועט אונדז זיכער אָננעמען, ווייל מיר זענען יונג, באַוואָפנט און אָן משפחות.

אויפֿן וועג אין אַ דאָרף, האָבן מיר בייַנאַכט זיך אָנגעטראָפֿן אויף אַ מאָסקווער דעסאַנט, אַ מאַן צען. צוערשט האָבן מיר געמיינט, אַז זיי זענען איבערגעטוענע פּאַרטיזאַנטן. זייער קאָמאַנדיר איז געווען דער געוועזענער נ. ק. וו. ד.־אָפֿיציר דערגאַטשאָוו. אַלס באַווייז אַז זיי זענען רוסן, האָבן זיי אונדז געוויזן אַ נייעם אויטאָמאַט, אַרויסגעלאָזן אין 1942. אין דער פֿרי זענען מיר צוזאַמען אַוועק צום הויכן אינדזל, ווו אַהין עס האָט באַדאַרפֿט קומען דער גאַנצער אָטריאַד.

דערגאַטשאָוו האָט אונדז געוויזן אַ דאָקומענט פֿון דער „גרויסער ערד", (אַזוי האָט מען גערופֿן רוסלאַנד), אויפֿן סמך פֿון וועלכע אַלע באַוואָפֿנטע כוחות, וועלכע געפֿינען זיך אויף דער טעריטאָריע פֿון דער ווילעיקער אָבלאַסט, דאַרפֿן אַריבער אין זיין רשות. ליידער האָט דערגאַטשאָוו ניט באַרעכטיקט אונדזערע האָפֿענונגען. ער האָט זיך אַרויסגעוויזן אַלס שיכור און זיך פֿאַרנומען בלויז מיט פּלינדערן און רויבן.

מיר האָבן מיט אומגעדולד געוואַרט אויפֿן אָנקומען פֿון אָטריאַד. אין די ערשטע טעג פֿון אָקטאָבער, איז צוערשט געקומען אַ ראָטע, וועלכע האָט געדאַרפֿט צוגרייטן אַ לאַגער פֿאַרן גאַנצן אָטריאַד.

ווען ס'איז געקומען דער גאַנצער אָטריאַד, האָט מען אונדז פֿאָרגעשטעלט דעם פֿאַרטרעטער פֿון קאָמאַנדיר, סאָקאָלאָוון. ער האָט זיך מיט אונדז אינטערעסירט, אונדזער גאַנצע גרופּע איז אים געפֿעלן. ער האָט געוואָלט אונדז באַלד איינשליסן אין אָטריאַד, וועלכער האָט דעמאָלט געציילט 450 מאַן. דערביי איז צווישן אים און דערגאַטשאָוון אויסגעבראָכן אַ סכסוך. דערגאַטשאָוו האָט זיך אָפּגעזאָגט אונדז איבערצוגעבן, האָט סאָקאָלאָוו געזאָגט, אַז ער וועט אונדז נעמען מיט כוח. אויב דערגאַטשאָוו וועט ניט אָפּטרעטן, וועט סאָקאָלאָוו שיקן זיינע אויטאָמאַטלער צו אַנטוואָפֿענען דעם גאַנצן דעסאַנט. ערשט דעמאָלט האָט דערגאַטשאָוו זיך דערשראָקן און אָפּגעטרעטן.

יעדן איינעם פֿון אונדז האָט מען באַזונדער אַרויסגערופֿן אין שטאַב, וווּ מיר האָבן דערציילט ווי אַזוי אונדז איז געלונגען זיך צו ראַטעווען.

אינעם גאַנצן אָטריאַד זענען געווען פֿופֿציק יידן. נעמענדיק דאָס אין אַכט, איז אָרגאַניזירט געוואָרן אַ יידישער נאַציאָנאַלער ווזוואָד. קאָמאַנדיר פֿון ווזוואָד איז געווען סיגאַלטשיק.

די „מיאַדזשאָלסקער אָפּעראַציע"
און דאָס באַפֿרייען פֿון מיאַדזשאָלסקער געטאָ

אין צוזאַמענהאַנג מיט די אָנקומענדע אָקטאָבער ימים־טובים, האָט דער גאַנצער אָטריאַד באַשלאָסן אַדורכצופֿירן עטלעכע קאַמפּס־אָפּעראַציעס אין מיאַדזשאָלסקער ראַיאָן. די ערשטע קאַמפּס־אָפּעראַציע איז געווען — צו באַפֿאַלן דעם גאַרניזאָן.

אין די ערשטע טעג פֿון אָקטאָבער 1942, אַ זייגער 6 אין אָוונט, האָט זיך דער

אָטריאַד אויסגעשטעלט. עס איז אַרויסגעטרעטן סאָקאָלאָוו, וועלכער איז דעמאָלט שוין געווען קאָמאַנדיר און דערקלערט דעם גאַנג און אופן פונעם אַדורכפירן די אָפּעראַציע. מיר האָבן געדאַרפט אָנהייבן דעם מאַרש 9 אַ זייגער, אַזוי אַז 12 אַ זייגער ביינאַכט זאָלן מיר אָנקומען צום גאַרניזאָן. יעדע ראָטע האָט באַקומען איר אויפגאַבע. מיט דער אָפּע־ראַציע האָט אָנגעפירט דער קאַזאַך קליוסאָוו, פאַרטרעטער פונעם קאָמאַנדיר פון אָטריאַד.

איך בין געווען שטאַרק געשפּאַנט, ווייל דאָס האָט באַדאַרפט זיין מיין ערשטע פייער־טבילה.

דער אָטריאַד איז אַרויס אין פולן צוזאַמענשטעל, ד. ה. 450 מענטשן, צוזאַמען מיטן אָטריאַד פון מאַרקאָווו, וועלכער האָט אויך אָנטייל גענומען אין דער אָפּעראַציע.

ניט ווייט פון שטעטל, אונטער די דעקונג פון מאַרקאָווס אָטריאַד, איז דער שטאָב געבליבן אויפן בית־עולם.

אונדזער ידישער ווזוואָד האָט באַקומען פאָלגנדע אויפגאַבע: ליגן אַלס „זאַסאַדע" ביי דער אַזיערע נאַראַטש, ווייל אונדז איז געווען באַוווסט, אַז די דייטשן האָבן דאָ געהאַט צוגעגרייט שיפלעך, אַז אין פאַל פון אַן איבערפאַל אויפן גאַרניזאָן, זאָלן זיי זיך קענען אַריבערשיפן אויף דער צווייטער זייט פון דער אַזיערע. אונדזער קאָמאַנדיר פון ווזוואָד, סיגאַלטשיק, איז גלייכצייטיק געווען דער וועג־פירער, ווייל ער האָט אַ לאַנגע צייט געוווינט אין מאַדיאַל און גוט געקענט די געגנט.

ווען מיר זענען צוגעקומען צום באַשטימטן אָרט, איז נאָך געווען שטיל. באַלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ שיסעריי. מיר זענען געלעגן און געוואַרט אויף די דייטשן. באַקו־מענדיק אַ סיגנאַל אָנצוגרייפן, האָבן מיר זיך אַ לאָז געטאָן צו די הייזער, וווּ עס זענען געווען דייטשן און ליטווישע שאַוּליסטן (שיסער). דער קאַמף האָט געדויערט עטלעכע שעה. די דייטשן זענען זיך צעלאָפן. אַ טייל האָבן זיך פאַרמאַכט אין קלויסטער און פון דאָרט געענטפערט מיט פייער, א טייל דאַקעגן האָבן זיך געלאָזט גלייך אויף אונדז — נאָר מיר האָבן זיי צעשלאָגן. ווען עס האָט גענומען טאָגן, האָט מען אונדז גערופן אַלס פאַרשטאַרקונג אַרום דעם קלויסטער, וווּ אונדזערע האָבן געהאַט פאַרנומען פּאָזיציעס. ווען מיר האָבן זיך דערנענטערט צום קלויסטער, וועלכער איז געשטאַנען אַ 200 מעטער פון געטאָ, האָבן מיר גערעדט מיט סיגאַלטשיקן וועגן באַפרייען דאָס געטאָ. הגם, לויטן פּלאַן, האָבן מיר באַדאַרפט נעמען פון געטאָ נאָר די נייטיקע פאַר אונדז אין אָטריאַד מענטשן, ווי אַ דאָקטאָר מיט זיינע מכשירים און מעדיקאַמענטן, דעם ציין־דאָקטאָר שימשעלעוויטש און נאָך עטלעכע, האָב איך מיט סיגאַלטשיקן אָפּגערעדט צו באַפרייען דאָס גאַנצע געטאָ.

דערווייל האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל אונטערצוצינדן דאָס קלויסטער. ער האָט זיך גוט צעפלאַקערט און געברענט אַ גאַנצע נאַכט. די שיסעריי האָט ניט אויפגע־

הערט. אינעם טומל פון דער שלאַכט, האָבן מיר זיך אָפּגעטיילט פון ווזוואָד און אַוועק צו דער געטאָ־פאַרצוימונג. מיט די קאָלבעס פון די ביקסן צעהאַקט דעם פאַרקאַן, אַריין אין געטאָ. אויף די גאַסן פון געטאָ, ניט קוקנדיק אויף דער שיסעריי אין שטעטל, איז ניט געווען קיין לעבעדיק נפש. אַלע פענצטער זענען געווען פאַרהאָנגען. מיר זענען צו צום ערשטן הויז, אָנגעקלאַפּט אין פענצטער, נאָר קיינער האָט ניט געענטפערט. ערשט דערנאָך, ווען מיר האָבן צו זיי גערעדט יידיש, האָבן זיי געעפנט דאָס פענצטער. מיר האָבן זיי דערציילט, וואָס עס קומט פאָר אין שטעטל און אַז אַלע האָבן איצט אַ מעגלעכקייט צו אַנטלויפן פון געטאָ. מיר האָבן זיי דערקלערט ווו אַהין זיי דאַרפן גיין, ווו עס געפינט זיך דאָס הויכע אינדזל און וועגן אונדזער יידישן ווזוואָד. די ידיעה האָט זיך בליץ שנעל פאַרשפּרייט און אַן אַכציק מאַן האָבן זיך געלאָזט לויפן פון געטאָ. ביים אַרויסגאַנג פון געטאָ איז בלויז איין פרוי פאַרוווּנדעט געוואָרן (זי איז איצט אין ישראל). אויפן וועג איז געשטאָרבן נאָר איין אַלטע, 70־יאָריקע פרוי. אַלע אַנדערע זענען בשלום אָנגעקומען צו אונדזער באַזע. די פאַרוווּנדעטע האָט מען אָפּגעשיקט צוזאַמען מיט אונדזערע פאַרוווּנדעטע.

אין דער פרי האָט זיך ווידער צעפלאַקערט דער קאַמף. די דייטשן האָבן באַקומען פאַרשטאַרקונג פון די נאָענטע גאַרניזאָנען. דעמאָלט האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל אָפּצוטרעטן. די דייטשן, וועלכע זענען געווען באַהאַלטן אויף די ביידעמער, האָבן אויף אונדז געעפנט אַ פייער. מיר האָבן פאַמעלעך זיך צוריקגעצויגן. דערווייל איז סיגאַלטשיק פון אונדז אַוועק, כדי זיך אָפּצורעכענען מיט אַ געוויסער פויערטע, וועגן וועלכע ער האָט געוווּסט, אַז זי האָט אויסגעגעבן יידן. ער האָט זי פאַרוווּנדעט.

איך האָב באַקומען אַ באַפעל פונעם קאָמאַנדיר פון דער ראָטע אַריינצוגיין אין אַ הויז פון וואַנען דייטשן האָבן געשאָסן. ווען איך בין אַריין אין הויף, האָב איך געזען אַ דייטש נעבן אַ פּאָליציאַנט, ביי די זייטן זענען געלעגן פּאָליציאַנטן. איך האָב באַוויזן אָפּצוגעבן אַ שאָס און אַרויסצושפּרינגען פון הויף. באַלד האָבן אונדזערע פּולעמיאָטשיקעס אָנגעהויבן באַשיסן דעם הויף און אַלע אויסגעהרגעט. איך בין נאָך אַ מאָל אַריין אין הויף, כדי אַראָפּצוציען די שטיוול פון אַ געהרגעטן דייטש. ער איז געלעגן מיט צעוואָרפענע פיס אין אַ קאַלוזשע בלוט. דאָס איז געווען דאָס ערשטע דייטשע בלוט, וואָס איך האָב געזען.

מיר זענען ווייטער אָפּגעטרעטן, כדי צו זיין אויסער דעם שטעטל. דאָ האָבן מיר זיך אַ ביסל פאַרהאַלטן, כדי אַרויסצופירן אונדזערע פאַרוווּנדעטע. עס איז שוין געווען טאָג. די דייטשן, זעענדיק אונדז, האָבן שטאַרק געשאָסן. דער פאַרטרעטער פון אָטריאַד־קאָמאַנדיר, וועלכער איז געזעסן נעבן מיר, איז שווער פאַרוווּנדעט געוואָרן און אויפן וועג צו דער באַזע איז ער געשטאָרבן.

קומענדיק צו דער באַזע, האָבן מיר איבערגעציילט אונדזערע פאַרלוסטן: פינף

געהרגעטע און עטלעכע פאַרווונדעטע. די פאַרלוסטן פון די דייטשן, לויט ידיעות פון אונדזערע אויסשפּירער — 32 געהרגעטע.

די יידן פון מאַדיאַל און אַנדערע, וועלכע האָבן זיך דורך פאַרשידענע וועגן צו אונדז דערשלאָגן צום הויכן אינדזל, זענען דורכן קאָמיסאַר טימטשוק געוואָרן אַריבער־געפירט הינטער דער פראָנט־ליניע. איך וויל דאָ אונטערשטרייכן, אַז טימטשוק האָט די גאַנצע צייט אַרויסגעוויזן אויסערגעוויינלעכע פריינדשאַפט צו יידן.

צו אונדז זענען צוגעקומען מער און מער יידן. אַ מאָל, בעת אַ גרופּע פון בערך זיבעציק מאַן — אַלטע, פרויען און קינדער, זענען אין באַגלייטונג פון פּאַרטיזאַנישע וועג־פירער אַריבערגעפירט געוואָרן צו אונדז און זיך געפונען אַ זיבן קילאָמעטער פון דאָלגינאָווע און זיבעציק קילאָמעטער פון הויכן אינדזל — זענען זיי באַמערקט גע־וואָרן דורך אַ קליין פאַשיסטן. ווען ער האָט זיי דערזען, איז ער שנעל אַוועקגעלאָפן און געמאָלדן אין דאָלגינאָווער גאַרניזאָן. די גאַנצע גרופּע, אַ חוץ עטלעכע מענטשן און די וועג־ווייזער, זענען דערשאָסן געוואָרן.

די לובאַנער אָפּעראַציע

נאָך אייניקע טעג, האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל אויפצורייסן די ספּירט־פאַבריק און אַרויסצופירן אַלע בהמות און חזירים פון לובאַן, ניט ווייט פון ווילייקי.

ביינאַכט זענען מיר צו צום זאַוואָד און גענומען אים באַשיסן. די דייטשן זענען זיך צעלאָפן, ניט שטעלנדיק קיין ווידערשטאַנד. דערנאָך האָבן מיר אונטערגעצונדן די פאַבריק און די שכנותדיקע בנינים. ניט ווייט פון דאָרט איז געווען דער פאָלוואַרק (פריערדיקער סאָווכאָז) לובאַן. נאָכן אונטערצינדן די פאַבריק, האָבן מיר זיך אַ לאָז געטאָן אין סאָווכאָז, כדי אַרויסצוטרייבן די בהמות. אַרום האָבן געברענט די בנינים. די צעחושטע פון פחד בהמות האָבן ניט געוואָלט גיין. ניט געקוקט אויף די גרויסע שוועריקייטן, איז אונדז געלונגען אַרויסצופירן דריי הונדערט קי און דריי הונדערט חזירים. די לובאַנער אָפּעראַציע איז אַדורך אָן פאַרלוסטן.

אין גלובאָקער געטאָ

נאָך די דערמאָנטע אָפּעראַציעס און צוגרייטן פלייש און תבואה אויף ווינטער, איז דער אָטריאַד אַריבער אין די מזרח־ראַיאָנען פון דער אַנדערער זייט בערעזינע, אויף אינדזלען צווישן בלאָטעס, אין פּלעשטשעניצקי ראַיאָן. דאָ איז געווען די באַזע און דער שטאַב פון דער בריגאַדע. אונדזער אָטריאַד האָט זיך איינגעאָרדנט אין די דערפער אַרום פּאָליק.

במשך דעם גאַנצן ווינטער איז אונדזער אויפגאַבע געווען צו גיין אויף „זאַסאַדעס" (לויערס).

די גאַנצע צייט האָב איך געטראַכט צו גיין אין גלובאָקער געטאָ, כדי צו ברענגען דעם פאָטער. דאָס איז ניט געווען קיין לייכטע זאַך, ווייל, ערשטנס, איז ניט געווען דערלויבט צו גיין אָן וועלכע אויפגאַבע. צווייטנס, דער וועג איז געווען אַ ווייטער — 200 קל״מ, און מען האָט געדאַרפט אַריבערגיין צוויי באַן־ליניעס. ניט געקוקט אויף דעם, איז מיר געלונגען איבערצוצייגן אונדזער קאָמאַנדיר. אין באַגלייטונג פון פינף מאַן (גלעזער, פרידמאַן, קאָפּעלאָוויטש און נאָך צוויי, וועמענס נעמען איך געדענק ניט), האָבן מיר זיך געלאָזט אין וועג אַריין. דאָס איז געווען אין פעברואַר 1943.

אָן שטערונגען זענען מיר אָנגעקומען קיין וואָלקאָלאַט. פון אונדזערע פאַרבינדלערס האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז אין בנין פון וואָלקאָלאַטער וואָלאָסט, קען מען עפּעס „איינ־שאַפן״ פאַרן אָטריאַד, ווי למשל אַ שרייב־מאַשין, געלט און אד״גל. אַ חוץ דעם איז אין וואָלקאָלאַט געווען אַ מילך־זאַוואָד, וואָס האָט געאַרבעט פאַר די דייטשן. מען דאַרף באַמערקן, אַז אין דעם וואָלאָסט זענען קיין מאָל קיין פּאַרטיזאַנער ניט דערגאַנגען.

מיר האָבן זיך באַלד גענומען צו דער אַרבעט. מיט העק האָבן מיר צעהאַקט דעם מילך־זאַוואָד, צעבראָכן די איינריכטונג, אונטערגעצונדן די ביכער און דאָקומענטן וועגן דער פּראָדוקציע און צושטעלונגען. ווען מיר זענען צו צום בנין פון דעם וואָלאָסט, האָבן מיר גענומען ברעכן די פענצטער, כדי זיך אַריינבאַקומען אינעווייניק. אַלס ענטפער דערויף, האָט מען גענומען אויף אונדז שיסן. דאָס איז פאַר אונדז געווען אומ־דערוואַרט. מיר זענען געווען געצוווּנגען זיך צו צעלויפן און ערשט אין דער פרי האָט מען זיך צונויפגעקליבן.

אין געטאָ זענען מיר אָנגעקומען מיט אַ געוויסער פאַרשפּעטיקונג. איך האָב מיינע חברים אַדורכגעפירט דורך אַ פאַרצוימונג נעבן אונדזער הויז, ווו מיין פאָטער איז געווען. מיר האָבן געטראָגן ווייסע קאַמופליאַזש־כאַלאַטן, קיינער האָט אונדז ניט באַ־מערקט. ווען מיר האָבן אָנגעקלאַפּט אין פענצטער, האָבן זיך אַלע דערשראָקן. קיינער האָט ניט געגלייבט, אַז דאָס זענען מיר. איך בין געפאַלן דעם פאָטער אין די אָרעמס. אַ גאַנצע נאַכט האָב איך צוגערעדט מיין פאָטער און די שטוביקע, זיי זאָלן אַוועק מיט אונדז.

אין דער פרי האָט דאָס גאַנצע געטאָ געוווּסט וועגן אונדז. אין אָוונט זענען געקומען פאָרשטייער פון יודענראַט און יידישע פּאָליציי און געבעטן, אַז מיר זאָלן ווי אַמשנעלסטן אַוועק פון געטאָ. זיי זענען גרייט געווען צו געבן זאַכן, אַבי נאָר פּטור ווערן פון אונדז. אונדזער באַשטעלונג: דרוקעריי־שריפט און וואַלצן — איז געוואָרן אויסגע־פירט. פאַר דער גאַנצער צייט האָב איך ניט אויפגעהערט איבערצוצייגן מיין פאָטער, ער זאָל אַוועק פון געטאָ. ער האָט ווידער אָפּגעזאָגט, ווייל ר׳איז געווען שווער קראַנק. די וווּנד אויפן קאָפּ האָט זיך ניט פאַרהיילט, און כאָטש איך האָב געטענהט, אַז ביי אונדז וועט ער באַקומען מעדיצינישע הילף, האָט ער ניט געהאַט גענוג כוח און ווילן צו לאָזן

זיך אין אַזאַ ווייטן און געפערלעכן וועג. מיר האָבן זיך אָפּגערעדט, אַז פרילינג וועל איך ווידער קומען, דעמאָלט וועט ער אַוועק מיט מיר.

אַנשטאָט אים, האָב איך מיטגענומען 16 מענטשן מיט געווער: יעסין — דעם פּאַטערס אַ קוזין, אַ שוסטער; רודערמאַן, פּעסיע צעפּעלעוויטש און אַנדערע. איך אײנער האָב זיך געלאָזט מיט די 16 מאַן אין וועג, די אַנדערע האָבן זיך פאַרהאַלטן, כדי צו ווערבירן נאָך מענטשן.

צופוס האָבן מיר זיך דערשלאָגן צו די ערשטע כוטאָרן, ווו מיר האָבן גענומען פערד און שליטנס און אַזוי האָבן מיר זיך שנעל צוריקגעקערט אויפן הויכן אינדזל. אין דער צייט האָט אַ טייל פון אָטריאַד זיך צוריקגעקערט פון פּאָליק אַהער, כדי דורכ־צופירן פּאַרטיזאַנישע אַקציעס. מיר זענען געבליבן, וואַרטנדיק אויף די איבעריקע מענטשן פון גלובאָקער געטאָ. נאָך עטלעכע טעג, זענען געקומען נאָך 5 יידן פון געטאָ — און דעמאָלט זענען אַלע צוזאַמען אַנגענומען געוואָרן אין אָטריאַד.

עפּיזאָדן

איך וויל דאָ באַשרייבן עטלעכע עפּיזאָדן, וועלכע האָבן זיך ספּעציעל איינגעקריצט אין זכרון:

צווישן די ניי־געקומענע פינף מענטשן, איז געווען אַ געוויסער וויינשטיין. באַלד נאָכן אָנקומען אין אָטריאַד, האָט מען אים איבערגעגעבן צו היטן אַ געכאַפּטן שפּיאָן פון ווילייקי, אַ געוו. סאָוויעטישן באַאַמטן. ביינאַכט, נאָכדעם ווי ער האָט מיך געטרייסט, האָט ער געדאַרפט שטיין אויפן פּאָסטן פון 12 ביז 2 אַ זייגער. איך האָב אים געוואָרנט, אַז ער זאָל זיין וואַכזאַם, ניט וואָגן איינשלאָפן. ניט געקוקט אויף מיינע וואָרענונגען, איז וויינ־שטיין איינגעשלאָפן — און דעם שפּיאָן איז געלונגען צו אַנטלויפן. נאָך אַן אַליאַרם אין אָטריאַד, האָט מען דעם שפּיאָן געכאַפּט, נאָר וויינשטיינען האָט מען פאַרמשפּט צום טויט. געמשפּט איז ער געוואָרן אין זיין אָפּוועזנהייט. דער טויט־אורטייל איז אויס־געפירט געוואָרן, נאָר מודיע געווען האָט מען ערשט נאָכן אויספירן אים. אים האָט מען געפירט פון אינדזל אין דאָרף זאַזאָרנע, ווילייקער אָבלאַסט, כלומרשט צום משפּט, אויפן וועג האָט מען אים דערשאָסן. ער איז אַלט געווען 17 יאָר, נאָר וואָס געהאַט געקומען פון געטאָ. דער פאַל האָט געמאַכט אויף אַלע יידן אַ שוידערלעכן איינדרוק.

נאָך דעם ווי לעדערמאַנס צוויי זין, מאָטל און ירוחם, זענען אַוועק פון געטאָ, זענען די דייטשן צוגעשטאַנען צום פאָטער, דעם יודענעלטעסטן און אים באַשולדיקט, אַז ר׳איז פאַרבינדן מיט די פּאַרטיזאַנער. זיי האָבן אים פאַרגעלייגט צוריק ברענגען זיינע זין, אויב ניט, וועלן זיי דערשיסן אַ צאָל יידן פון געטאָ.

אין דער צייט האָבן די יידישע פּאַרטיזאַנער — ביידע לעדערמאַנס, פרידמאַן פון דאָלגינאָווע און ירחמיאל, געפּועלט ביי סיגאַלטשיקן, ער זאָל זיי שיקן אין געטאָ וואַר־

בירן נייע מענטשן. זיי זענען אַוועק פון יעזשאָרנע, ווו עס איז געשטאַנען דער אָטריאַד. דאָס איז געווען בערך אַ חודש נאָכן דערשיסן וויינשטיינען. אויפן וועג האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן ביים פאַרבינדלער יאַשקע. ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז אַהין געקומען אַ געוויסער גאָרדאָן פון גלובאָקער געטאָ, וועלכן דער יודענראַט האָט געשיקט מיט אַ בריוו פון לעדערמאַנען דעם פאָטער צו זיינע זין, אויפקלערנדיק דעם מצב אין געטאָ. נאָכן איבערגעבן דעם בריוו, האָט גאָרדאָן באַלד זיך צוריקגעקערט אין געטאָ. זיי אַלע זענען אַוועק אין געטאָ ערשט נאָך צוויי טעג.

אַ וואָך איז אַדורך און דער אָטריאַד האָט ניט באַקומען פון זיי קיין ידיעות. די פאַרבינדונג מיט זיי איז געוואָרן איבערגעריסן. אַ וואָך שפּעטער זענען געפונען געוואָרן די טויטע קערפּערס פון ירחמיאלן און פרידמאַנען, אויפן וועג קיין גלובאָקע, די לעדער־מאַנס דאַקעגן זענען געווען אין געטאָ. זיי האָט מען אַריינגעלאָזט אין געטאָ, זעט אויס, נאָכן אָפּגעבן דאָס געווער די דייטשן. ניט געקוקט דערויף, זענען ערשט נאָך 10 טעג געקומען די געסטאַפּאָ זיי אַרעסטירן. בעת דעם אַרעסט איז פאָרגעקומען אַ שיס־אויס־טויש און דער עלטערער, ירוחם, איז דערהרגעט געוואָרן. דעם ייִנגערן איז געלונגען צו אַנטלויפן, נאָכן דערשיסן עטלעכע דייטשן. ער איז אַוועק צו די פאַרטיזאַנער. פאַרשטייט זיך, אַז ניט צו אונדז, נאָר ערגעץ אין פּאָלאָצקער אָבלאַסט. שפּעטער איז דער יודענ־עלטעסטער לעדערמאַן געוואָרן אַרעסטירט, אָפּגעשיקט קיין מינסק און דאָרט דערשאָסן געוואָרן.

ווי אונדזערע אויסשפּירער האָבן פעסטגעשטעלט, זענען פרידמאַן און ירחמיאל אומגעבראַכט געוואָרן דורך די לעדערמאַנס, אויפן וועג צום געטאָ. אַ פאַקט איז געווען, אַז אויף זיי זענען געבליבן די גוטע שטיוול און לעדערנע מאנטלען. זיי זענען ניט געווען צעקאַליעטשעט.

דער איבערגאַנג אין דער נאַליבאָקער פּושטשע

נאָך די אַלע געשעענישן, האָבן מיר אין פעברואַר זיך צוריקגעקערט אויף דעם אַנדערן ברעג פון טייך בערעזינע. דאָרט האָט שוין אויף אונדז געוואַרט אַ באַפעל, אַז מיר זאָלן אַריבער אין דער נאַליבאָקער פּושטשע.

דער גאַנצער אָטריאַד האָט זיך געלאָזט אין וועג אויף פערד און שליטנס. מיר האָבן געמאַכט 50 קל״מ אַ נאַכט. די 5 קל״מ באַן־ליניע פון מאָלאָדעטשנע, זענען מיר אַדורכ־געגאַנגען 9 אַ זייגער אין דער פרי, פאַר די אויגן פון די דייטשן, וועלכע האָבן ניט געוואַגט מיט אונדז אויפצונעמען אַ קאַמף.

נאָך עטלעכע טעג, זענען מיר אָנגעקומען אין דער נאַליבאָקער פּושטשע. מיר האָבן זיך דאָ געטראָפן מיט עטלעכע יידן פאַרטיזאַנער פון ביעלסקיס אָטריאַד. מיר האָבן אויך געזען אַ משפחה־לאַגער פון בלויז יידן. עס איז פאַר אונדז געווען אַ גרויסע פרייד

צו טרעפן זיך מיט נאָך אַ יידישע נאַציאָנאַלע איינהייט, אַ גאַנצער אָטריאַד, באַרימט אין ווייסרוסלאַנד.

דערווייל האָבן מיר זיך איינגעאָרדנט אין די דערפער, ניט ווייט פון דער פושטשע. איך האָב זיך איינגעקוואַרטירט אינעם גיט פון גראַף טישקעוויטש. דעמאָלט האָט מען געבויט דעם לאַגער אין דער פושטשע. אין חודש מערץ זענען מיר אַריבער אין גרויסע, באַקוועמע, ניט־פאַרמאַסקירטע זעמליאַנקעס. אין דער פושטשע איז געשטאַנען אַ גרויסער פאַרטיזאַנישער כוח. מיר האָבן זיך נאָך ניט באַוויזן איינצוואָרדענען אין לאַ־גער, ווי מיר האָבן באַקומען אַ באַפעל צוריקקערן זיך קיין פּאַליק. מיר האָבן פאַרלאָזט דעם לאַגער, איבערלאָזנדיק עטלעכע מענטשן, כדי צו אָרגאַניזירן אַ נייע בריגאַדע. צווישן זיי זענען געבליבן עטלעכע מאַן פון אונדזער וזוואָד: גלעזער, זיסקינד און אַנד. שפּעטער האָבן זיי באַקומען פאַראַנטוואָרטלעכע פּאָסטנס אין דער נייער בריגאַדע. גלעזער איז אַפילו געוואָרן נאַטשאַלניק פון דער ספּעציעלער אָפּטיילונג, נאָר דערנאָך, ניט דורכקומענדיק מיט דער קאָמענדאַנטור, איז ער געהרגעט געוואָרן ביי אומבאַוווּסטע אומשטענדן.

צוריקקער צו דער פריערדיקער באַזע

אויפן וועג צום אינדזל, האָבן מיר אָנגעטראָפן אויף אַ גרופּע פּוילישע קעמפערס פון דער אַ.ק. (אַרמיאַ קראַיאָוואַ). געווען איז עס, בעת מיר זענען אַריבער אַ טייכל ניט ווייט פון לידע. ווי געוויינלעך, איז אונדזער אויסשפּיר־גרופּע געגאַנגען פאָרויס — און זיך אָנגעשטויסן אויף אומבאַקאַנטע פאַרטיזאַנער. זיי האָבן תיכף באַוויזן צו דערשיסן די פערד פון אונדזערע אויסשפּירער, כדי זיי זאָלן ניט קענען אַנטלויפן. ס'האָט זיך אָנגע־הויבן אַ שיסעריי. איינער פון אונדזערע אויסשפּירער איז דערהרגעט געוואָרן. מיר, דערהערנדיק אַ שיסעריי, זענען געקומען צו הילף. נאָך אַ קורצן קאַמף, אין וועלכן ביידע צדדים האָבן ניט געליטן, האָבן מיר פאַרגעלייגט אַ וואָפנשטילשטאַנד. מיר זענען אַוועק אין ווייטערדיקן וועג.

פרילינג 1943 איז אונדזער גאַנצער אָטריאַד אַריבער אין פּלעשטשעניצקער ראַיאָן. באַלד ווי מיר זענען געקומען, האָט מען אָרגאַניזירט אַ שפּיטאָל — פרימיטיוו, אָן אינ־סטרומענטן, אויסשטאַטונג, מיט זייער ווייניק באַנדאַזשן און מעדיקאַמענטן. נאַטשאַלניק פון שפּיטאָל איז געוואָרן באַשטימט דער הויפּט־דאָקטאָר פון אונדזער אָטריאַד, אַ ייד פון מינסק, וועלכער איז אין מערץ 1942 אַנטלאָפן פון מינסקער געטאָ, שטשעגולאָוו. צוזאַמען מיט אים זענען אַנטלאָפן: דער יידישער שרייבער דאָבין (אים האָב איך איבער־געגעבן, וואָס איך האָב איבערגעלעבט אין דאָקשיץ, און ער האָט אַלץ פאַרשריבן), גורע־וויטש, טוניק און אַנדערע.

אַלס ווירטשאַפטלעכער לייטער פון שפּיטאָל איז באַשטימט געוואָרן אונדזער וזוואָד־

קאָמאַנדיר סיגאַלטשיק. מיך האָט מען גענומען צו היטן און באַזאָרגן מיט אַלעם נייטיקן דאָס שפּיטאָל. קעכין איז געווען די יידישע פרוי פון דאָקשיץ — סאָסמאַן.

דאָס שפּיטאָל האָט זיך געפונען אין פּלעשטשעניצקער ראַיאָן, צווישן די דערפער כאַדאַקי און לעסניקי.

אין אָנהייב זענען ניט געווען קיין סך פאַרווונדעטע, נאָר דערנאָך, זומער־צייט, ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די קריגס־אָפּעראַציעס, זענען צוגעקומען אַ סך פאַרווונדעטע. אין מאַי 1943, האָבן די דייטשן אָנגעהויבן אינטענסיוו צו זוכן אין די וועלדער. מיר זענען געווען געצווונגען אָפּצוטרעטן מער אויף מזרח, צוריק קיין פּאָליק — אַן אינדזל צווישן די בלאָטעס און געדיכטע וועלדער, וועלכע האָבן זיך געצויגן אויף 100 קל״מ. אויפן אינדזל האָט מען געקענט צוקומען נאָר מיט שיפלעך, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט גרויסע שוועריקייטן. באַלד איז קלאָר געוואָרן, אַז די דייטשן בלאָקירן אונדז. אין דער אַרומרינגלונג האָבן זיך געפונען אַן ערך 10.000 פּאַרטיזאַנער.

אונדזער אָטריאַד האָט פאַרלאָזט דאָס שפּיטאָל אויפן אינדזל און באַשלאָסן זיך אַרויסצורייסן אין דער ריכטונג פון מערב, כדי זיך אַרויסדרייען פון דער אַרומרינג־לונג. אַ ספּעציעלער דייטשער כוח איז געווען קאָנצענטרירט מזרחדיק פון פּאָליק. די דייטשן האָבן צעשטעלט גאַרניזאָנען אין אַלע דערפער און אין אַלע ראַיאָנען פון מינסק ביז פּאָלאָצק און פון מיאָדיאָל ביז פּאָלאָצק. די פּאַרטיזאַנער האָבן געפירט קאַמפן, אָפּטרעטנדיק. עס זענען געווען אַ סך פאַרווונדעטע. דער רינג האָט זיך צוזאַמענגע־קוועטשט אַלץ שטאַרקער. אויף אַלע שאָסייען און באַן־ליניעס זענען געשטאַנען דייטשן. אָפּגעריסן פון דער גאַנצער וועלט, האָבן מיר געאַרבעט אין שפּיטאָל און אָנגענומען די פאַרווונדעטע, וועלכע מען האָט צו אונדז געברענגט מיט שיפלעך.

אַמאָל האָט מען אונדז געברענגט אַ שווער פאַרווונדעטן אין פוס. דאָס איז געווען אַ פּאַרטיזאַן, וועלכער איז אַרויף אויף אַ מינע. דער פוס איז געווען איינגעוויקלט אין אַ ליילעך. במשך 3 טעג, ביזן אָנקומען צו אונדז אין שפּיטאָל, האָט ער ניט באַקומען קיין מעדיצינישע הילף. ווען מען האָט געעפנט די וווּנד, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ס׳איז שוין געווען אַ גאַנגרענע. ד״ר שמואל שטשעגולאָוו האָט באַשלאָסן צו אַמפּוטירן דעם פוס, נאָר עס זענען ניט געווען קיין אינסטרומענטן, ניט קיין נאַרקאָזע, מען האָט מיך געשיקט אין שפּיטאָל פון דער קיראָווער בריגאַדע, ניט ווייט פון פּאָליק, כדי צו ברענגען אינסטרומענטן. דאָס זעגל וואָס איך האָב געברענגט, האָט זיך אַרויסגעוויזן אומטויגבאַר צו אַן אָפּעראַציע. קיין סך צייט איז אָבער ניט געווען צו טראַכטן. אַוועקשיקן דעם פאַרווונדעטן אונטער דער פראָנט־ליניע — איז געווען אוממעגלעך, צוליב דער בלאָ־קאַדע. ד״ר שטשעגולאָוו האָט געהייסן נעמען אַ געוויינלעכע זעג, זי דורכברענען אויפן פייער. דעם פאַרווונדעטן האָט מען אַוועקגעלייגט אויף אַ געוויינלעכן טיש. צוויי מאַן האָבן געהאַלטן דעם פאַרווונדעטן פאַר די הענט און פאַרן קאָפּ, איך מיט נאָך איינעם האָבן

געהאַלטן דעם געשוואָלענעם, קראַנקן און בלאָען פוס. דער דאָקטאָר האָט אַרומגעשניטן די הויט פון פוס ביזן ביין — און דערנאָך דעם ביין אָפּגעזעגט. איך האָב דאָס ערשטע מאָל אַנטייל גענומען אין אַזאַ סאָרט אָפּעראַציע פון אַמפּוטירן אַ פוס אויף אַזאַ באַרבאַרישן אופן. דער קראַנקער האָט געוויינט און געשריען, הלמאי מען פייניקט אים. די גאַנצע אָפּעראַציע האָט געדויערט אַ האַלבע שעה. דערנאָך האָט מען אים איבערגעטראָגן אין פּאַלאַטע, וווּ ר׳איז שטאַרק איינגעשלאָפן. ער איז שנעל געזונט געוואָרן — און לעבט ביזן היינטיקן טאָג.

עטלעכע טעג נאָך דער אַמפּוטאַציע, האָבן די פּאַרטיזאַנער דורכגעפירט ביינאַכט אַ דורכרייס. מיר זענען געווען געצוווּנגען צו פאַרלאָזן פּאַליק, אַוועק אויף אַן אַנדער אינדזל, ווייטער פון די דייטשן. אַלע לייכט־פאַרוווּנדעטע האָבן מיר צוריק געשיקט אין אָטריאַד. זעקס שווער־פאַרוווּנדעטע, צווישן זיי דעם מיטן אַמפּוטירטן פוס, האָבן מיר געדאַרפט טראָגן אויף זיך, אין די בלאָטעס. די פאַרוווּנדעטע האָבן געקרעכצט און אונדז געדריקט מיט זייער משא. כדי אַריבערצוטראָגן איין פאַרוווּנדעטן, האָט מען פאַרלוירן 2—3 שעה. ווען איך, מיט נאָך אַ פּאַרטיזאַן, זענען אַרויס מיטן לעצטן פאַרוווּנדעטן, זענען מיר געווען אַ 50 מעטער פון פּאַליק, ווו די דייטשן זענען שוין געהאַט אַריין. אונדז איז פאַרבליבן צו נעכטיקן אין דער בלאָטע. איך בין געווען אַזוי נאָענט צו די דייטשן, אַז איך האָב געהערט זייערע שמועסן. אַ פאַרוווּנדעטער, וועלכער איז געלעגן מיט דורכגעשאָסענע לונגען, האָט אַ גאַנצע נאַכט געקרעכצט. צו מאָרגנס האָבן מיר מיט גרויסע שוועריקייטן אים אַריבערגעטראָגן אויפן אינדזל.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער איז די בלאָקאַדע געוואָרן אַדורכגעריסן, מיר זענען פאַרבליבן אויפן אינדזעלע, ביז אונדזערע שווער־פאַרוווּנדעטע זענען געזונט געוואָרן. דערנאָך האָט מען דאָס שפּיטאָל איבערגעשיקט אין דאָרף זאַדאָרנע, אין פלעשטשעניצקער ראַיאָן, ניט ווייט פונעם שטאַב פון אונדזער בריגאַדע, וועלכע האָט באַקומען דעם נאָמען: „בריגאַדע פאָלקס־נקמה־נעמער א. נ. פון באַראַניאַנסקי״.

נקמה פון יידישע פּאַרטיזאַנער

דאָס גאַנצע יאָר — פון זומער 1943 ביז זומער 1944 — זענען מיר צוזאַמען מיטן שפּיטאָל געווען אין דעם דאָרף. טיילמאָל זענען מיר געגאַנגען מיט דער בריגאַדע בעת קאַמפּן, נאָר בעיקר, ביזן קומען פון דער רויטער אַרמיי, איז אונדזער אויפגאַבע געווען צו באַזאָרגן דאָס שפּיטאָל מיט שפּייז און היטן פון אַן אָנפאַל. דאָך האָבן מיר קיין מאָל נישט פאַרגעסן, אַז מען דאַרף נקמה נעמען אין די וועלכע האָבן געפּייניקט און אומגעבראַכט אונדזערע קרובים און נאָענטע.

איין מאָל, האַרבסט 1943, ווען מיר, סיגאַלטשיק, פרידמאַן, איך און צוויי רוסן, זענען אַוועק איינשאַפן פּראָדוקטן, האָבן מיר ריזיקירט אַריינצובאַקומען זיך אין דאָרף

פריטניקי, נעבן קריוויטשעי, ווו ס'איז געשטאַנען אַ סטאַבילער דייטשער גאַרניזאָן. דאָרט האָט געוווינט די משפחה קאַמעקאָ, וועגן וועלכער מיר האָבן געוווּסט, אַז זיי פלעגן אויסגראָבן די גריבער, אין וועלכע מען האָט צעשאָסן יידן און ביי די טויטע אַרויס־געריסן די גאָלדענע ציין.

אַרום 11 אַ זייגער זענען מיר אָנגעקומען קיין פריטניק. מיר האָבן איבערגעלאָזט די פורן ניט ווייט פון דאָרף און דערוויסנדיק זיך ביי אַ פויער ווו קאַמעקאָ וווינט, זענען מיר צו אים אַריין אין שטוב. עס האָט זיך אונדז באַלד געוואָרפן אין די אויגן גוט יידיש מעבל, קרישטאָל, זילבערוואַרג און אַנדער יידיש האָב־און־גוטס. צוערשט האָבן מיר צוגענומען אַלץ, וואָס ס'איז געווען פאַר אונדז נוצלעך. דאָס איז געווען אַ לייכטע אויפגאַבע, ווייל ס'איז גאָרניט געווען באַהאַלטן. קיין מאָל זענען אַהין ניט געקומען קיין פאַרטיזאַנער, צוליב דער נאָענטקייט פון די דייטשע גאַרניזאָנען אין קריוויצע.

נאָכן צונעמען די זאַכן, האָבן מיר באַשלאָסן זיי אָנצוברעכן די ביינער. מיר האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט, זיי צעשלאָגן, ביז צום טויט, צעשעדיקט די הענט און אויסגעהאַקט די ציין. דערשיסן האָבן מיר ניט געהאַט קיין רעכט, אָן דער הסכמה אָדער אורטייל פון דער ספּעציעלער אָפּטיילונג. מיר זענען אַוועק מיט אַ געפיל פון ניט פול־שטענדיקער נקמה, אָבער שפּעטער זענען מיר געוואָר געוואָרן, אַז איינער פון זיי איז געשטאָרבן און די אַנדערע זענען אַ לאַנגע צייט געלעגן אין שפּיטאָל.

זומער 1944 בין איך מיט דער זעלבער גרופּע און אַ וואַוואָד פון 12 מאַן, ווידער געגאַנגען איינשאַפן עסן. האָבן מיר זיך געשטעלט פאַר אַ ציל אויסצונוצן די געלעגנהייט און דאָס מאָל נקמה נעמען פאַר די דאָלגינאָווער יידן. מיר האָבן ריזיקירט אַריינצוגיין אין שטעטל, אַוועק אויפן יידישן בית־עולם, ווו עס האָט געוווינט אַ קריסטלעכע משפחה, וועלכע האָט אָנטיילגענומען אין דער ליקווידאַציע פון דאָלגינאָווער געטאָ. זייער נאָמען געדענק איך ניט. איינער פון זיי האָט אַפילו געאַרבעט אין דער מיליץ. סיגאַלטשיק האָט דערלאַנגט אַ זעץ דעם פּאָליציאַנט, אים צעבלוטיקט דעם קאָפּ. דערווייל האָט דער וואַוואָד צוזאַמענגענומען די קי און חזירים. דערנאָך האָבן מיר אַרויסגעפירט צוויי מענער אויפן הויף, באָרוועסע, אין דער בלויזער וועש. ס'איז געווען אַ שטאַרקער פראָסט. מיר האָבן זיי באַפוילן אַרויסגיין אויפן וועג, אויף וועלכן מיר האָבן זיך געדאַרפט צוריק־קערן. אין דעם מאָמענט האָבן אונדז די דייטשן באַמערקט און געעפנט אַ פייער פון קוילנוואַרפערס. זעט אויס, אַז זיי האָבן געמיינט, אַז זיי האָבן צו טאָן מיט אַ גרויסן כוח פון פּאַרטיזאַנער. צו אונדזער גליק, האָבן זיי אָנגענומען אַ פּאַרטיידיקונגס־טאַקטיק, געדענקענדיק גוט וויפל מאָל זיי זענען שוין צעשלאָגן געוואָרן דורך פּאַרטיזאַנער.

מיר האָבן זיך געלאָזט לויפן, צוזאַמען מיט אונדזערע געפאַנגענע. 5 קל"מ פון דאָלגינאָווע האָבן מיר זיי באַפוילן אַראָפּצוגיין פון וועג, אין פעלד אַריין. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז מיר ווילן זיי דערשיסן און גענומען אַנטלויפן. נאָר אונדזערע קוילן

האָבן זיי דערגרייכט. צוויי טעג זענען די טויטע געלעגן, ביז די דייטשן האָבן זיי צוגענומען.

די דאָזיקע גאַנצע אַקציע איז בעצם געווען אַן אומגעזעצלעכע, ווייל דער דאָלגי־נאָוועך ראַיאָן האָט געהערט צו דער ספּעציעלער אָפּטיילונג פון דער „קוטוזאָוו"־ברי־גאַדע. מיר האָבן ניט געטאָרט דאָרט אָפּערירן. עס האָט עקזיסטירט אַן אייזערן געזעץ, לויט וועלכן אײן בריגאַדע האָט ניט געטאָרט זיך מישן אין די ענינים פון אַ צווייטער. פאַרן עובר זיין אויף דעם געזעץ, איז געקומען טויט־שטראָף. נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס אין דער אַקציע האָט אַנטייל גענומען אַ וויזוואַד פון שטאַב, איז געלונגען די זאַך צו פאַרטושן.

די צווייטע בלאָקאַדע

אין פרילינג 1944 איז דער פראָנט געשטאַנען אונטער וויטעבסק, 200 קל"מ פון אונדזער באַזע. די דייטשן האָבן געוווּסט, אַז זיי וועלן מוזן אָפּטרעטן, און דערפאַר האָבן זיי זיך געוואָלט פאַרזיכערן דאָס הינטערלאַנד און עס „אָפּרייניקן" פון די פּאַרטיזאַנער. פונעם וויטעבסקער פראָנט זענען געוואָרן אָפּגערופן 6—7 דייטשע דיוויזיעס, כדי אַדורכ־צופירן די אָפּעראַציע. אין דער ערשטער ריי האָבן זיי אָנגעהויבן צו בלאָקירן נעוועל און וועליקע לוקי, נאָר דאָרט האָט מען זיי צעשלאָגן. די דייטשן, וועלכע זענען פון דאָרט אַנטלאָפן האָבן גענומען דרוקן אויף אונדז. פון דער אַנדערער זייט, ד. ה. פון מערב, פון מאָלאָדעטשנע, האָבן זיי אָנגעהויבן אָנגרייפן אויף מזרח, אויף אונדז. אַזוי זענען מיר ווידער געווען איינגעקוועטשט פון ביידע זייטן.

נאָכפאָלגנדיק אונדזער בריגאַדע, וועלכע האָט כסדר אויפגענומען קאַמפן, זענען מיר געווען געצוווּנגען אָפּצוטרעטן פונעם דאָרף זאַדאָרנע. צוזאַמען מיט דער בריגאַדע האָבן מיר זיך דערקליבן צום דאָרף צנאַ, אין באָגאָמאָלער ראַיאָן. פונדאַנען האָט אונ־דזער בריגאַדע געמאַכט אַ דורכרייס קיין מערב, איבערלאָזנדיק דאָס שפּיטאָל אויף הפקר. עטלעכע מאַן פון פּערסאָנאַל, פאַרווּנדעטע און קראַנקע אויף בויך־טיפוס, האָבן זיך געלאָזט אויף 60 פורן אין אַן אומבאַקאַנטער געגנט, אין דער ריכטונג פון פּאָליק, מיט דער האָפענונג דאָרט אויסצוהאַלטן די בלאָקאַדע.

אַ גאַנצע נאַכט איז מיר אויסגעקומען צו גייך מיטן טראַנספּאָרט. איך בין אָפּגע־שטאַנען פון פּערסאָנאַל, וועלכער איז געגאַנגען פאָרויס. אין דער פרי איז מיר געלונגען זיי צו דערגרייכן.

די דייטשן האָבן ווידער צעשטעלט זייערע גאַרניזאָנען אין די אַרומיקע דערפער און אונטערגעצונדן די אַלע ישובים, ווו זיי האָבן געהאַט אַ פאַרדאַכט, אַז דאָרט זענען פאַראַן פּאַרטיזאַנער. דאָס האָט זייער באַשווערט אונדזער עקזיסטענץ. די באַפעלקערונג איז אַנטלאָפן אין די וועלדער. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שרעקלעכער הונגער. ניט

האָבנדיק קיין שפּייז פאַר די קראַנקע, האָבן מיר די געזונט־געוואָרענע אָפּגעשיקט אין דער בריגאַדע.

ספּעציעל שווער איז געוואָרן די לאַגע אין חודש יולי, ווען דער דייטשער רינג אַרום אונדז האָט זיך אַלץ ענגער פאַרמאַכט. בערך 17 מעת־לעת האָבן מיר ניט געהאַט קיין עסן און הילף פאַר אונדזערע שווער־פאַרוווּנדעטע אויפן אינדזל ביי פאַליק, ווו עס זענען געשטאַנען דייטשן. אין דער פרי האָבן מיר געקענט הערן זייערע קולות.

ביינאַכט האָבן זיך צו אונדז דערטראָגן אַרטילערישע אויפרייסן, אַ סימן, אַז די רויטע אַרמיי האָט אָנגעגריפן. באַמבעס זענען געפאַלן אויף פאַליק, ווו עס איז געווען אַ דייטשער לאַגער. פאַר דער גאַנצער צייט פון דער צווייטער בלאָקאַדע, זענען מיר געווען גרייט אויף דעם, אַז די דייטשן וועלן אונדז געפינען. די פאַרוווּנדעטע זענען געווען פאַרמאַסקירט אין די קוסטן אויף די זומפּן. מיט אַ ביסל עסן, וואָס מיר האָבן באַהאַלטן, האָבן מיר זיי געשפּייזט. מיר האָבן געהאַט אַן אויסגעאַרבעטן פּלאַן, אין פאַל ווען די דייטשן וועלן אונדז באַמערקן.

אַ מאָל האָבן מיר געהערט, מערבדיק פון אונדז, אַרטילערישע אויפרייסן. מיר האָבן אַרויסגעשיקט אויסשפּירער און זיי האָבן מודיע געווען, אַז די רוסן זענען שוין נאָענט. דעמאָלט האָב איך מיט סיגנאַלטשיקן באַשלאָסן צו גיין קיין פאַליק, מיינענדיק, אַז די דייטשן זענען שוין אַוועק. מיר האָבן דאָרט געהאַט באַהאַלטן פּראָדוקטן נאָך פון פריער. ווען מיר זענען געקומען קיין פאַליק, האָט אויסגעזען, אַז קיינער איז דאָרט ניטאָ. מיר האָבן אויסגעשאָסן עטלעכע מאָל — און באַלד באַקומען ענטפער... די דייטשן האָבן געעפנט אַ פייער, אָבער פון דער אַנדערער זייט בערעזינע. מיר האָבן אויפגעגראָבן די באַהאַלטענע פּראָדוקטן און צוריק אַוועק אויפן אינדזל. נאָך עטלעכע טעג, איז דאָס שפּיטאָל אַוועק קיין פאַליק.

די באַפרייונג

אין יולי 1944, האָבן מיר זיך דערוואָרט אויף דער רויטער אַרמיי. אַלע פאַרוווּנדעטע האָבן מיר איבערגעגעבן אַ סאַניטאַרער אָפּטיילונג, וועלכע מיר האָבן געטראָפן נאָכן אַוועקגיין פון פאַליק. אַלע פּאַרטיזאַנער האָבן באַקומען אַ באַפעל צו קומען קיין מינסק, אויף אַ פּאַרטיזאַנער־פּאַראַד. דאָרט האָבן מיר געטראָפן אונדזער בריגאַדע. מיר האָבן אָנטייל גענומען אין פּאַראַד, ווו עס האָבן זיך באַטייליקט 25 פּאַרטיזאַנער־בריגאַדעס.

אין מינסק האָט מען אונדזער אָפּטיילונג אויפגעלייזט. דער רוב איז געשיקט געוואָרן אויפן פראָנט. מיך האָט מען געשיקט קיין דאָקשיץ, אין דער מיליץ, צו אָרגאַניזירן די אַרטיקע מאַכט. דאָקשיץ איז געווען פאַרברענט, דער ראַיאָן־צענטער איז געווען 10 קל״מ פון שטעטל, אויף דער באַן־סטאַציע פּאַראַפּינאָוו.

קיין דאָקשיץ האָבן זיך צוריקגעקערט צוויי יידישע משפחות: קרעמער און שאַפּיראָ.

איך בין געווען אין פּאַראַפּינאָוו, וואָס ווייניקער געקומען קיין דאָקשיץ, ווו קיינער פון מיינע נאָענטע איז ניט געבליבן. מיין פאָטער איז אומגעקומען בעתן ליקווידירן דאָס גלובאָקער געטאָ. אַ חוץ מיר, האָט זיך געראַטעוועט מיין ברודער יעקב, וועלכער האָט זיך עקוואַקוירט קיין ראַטנפאַרבאַנד.

נאָך דער מלחמה בין איך אַוועק קיין ווילנע. איך האָב חתונה געהאַט און געאַרבעט אין אַ ניי־פאַבריק.

אין 1957 יאָר האָב איך זיך רעפּאַטריאירט קיין פּוילן, ווייל איך בין געוואָר געוואָרן, אַז פון פּוילן גייט אָן אַן עליה קיין ישראל. אין פּוילן בין איך געווען אַ יאָר און אַכט חדשים — און דעם 4טן נאָוועמבער 1958 בין איך געקומען קיין ישראל.

מזכרונותיו של פארטיזן

י. סיגלצ׳יק

קטע מן הזכרונות, הנוגע לפרפינוב ודוקשיץ, שהופיע ב„מורשת" — כתב־עת לתיעוד ועיון, שנה ה׳ חוברת ז׳ תמוז תשכ״ז, יולי 1967, ת״א.

...נודע לי שבאוטריאד מתארגנות חוליות לביצוע חבלות במסילת הברזל (האוטריאד קיבל חומרי נפץ מהאוטריאד של „באטיה"). פניתי אל הקומיסאר וביקשתי שיצייד אותי בחומר נפץ לפעולות חבלה. הוא קיבל אותי בסבר פנים יפות (ואף העלה חיוך על שפתיו) והסכים שאגייס עוד שלושה אנשים נוספים שיצוידו בטול* ובמיתקן פיצוץ. היעד — כיוון גלובוקי. עוד באותו ערב יצאנו ארבעתנו: מיכאל יצחק פרידמן, קולקה דורושנקו ה„אסטונצ׳יק" ואני בכיוון ליעד. ברשותנו היו 2.5 ק״ל טול, מיתקן הפיצוץ ופתיל באורך של 50 מטרים.

למחרת היום בשעות הערב הגענו לא הרחק מקו מסילת הברזל פאראפינוב — קרולבשד׳יזצקה. בשעה 10 בלילה, כשהגענו למסילה, שמענו שיקשוק גלגלי רכבת שהתרחקה מהמקום. בלב פועם שמנו את מכונת התופת מתחת לפס הימיני של המסילה, קשרנו את הפתיל ונסוגנו אחורנית. לאחר רגעים ספורים שמענו שוב את שיקשוקם של גלגלי רכבת מתקרבת. מרחוק הבחנו באור עמום של פנסי הקטר. כשהרכבת הגיעה אל מול מקום מארבנו משכתי בפתיל וארבעתנו פתחנו בריצה. הד התפוצצות אדירה ליווה

אותנו במרוצתנו. הגענו לכפר שהיה מרוחק כחמישה קילומטרים מהמסילה, קבענו חניה קצרה וסעדנו את לבנו. אולם לא עצמנו עין מרוב התרגשות וחדווה. השכם בבוקר שלחנו את האיכר, שבביתו מצאנו מחסה, לתור את מקום החבלה ולבדוק את תוצאותיה. לאחר שעות אחדות חזר האיכר וסיפר שהמסעף שבין המסילה לבין הדרך המובילה לפרופלישצ׳ה חסום והמעבר בו מותר למכוניות צבאיות בלבד. לאורך המסילה מורגשת בהלה עצומה. למקום הגיעו שני קטרים מיוחדים מצויידים בעגורנים והגרמנים גייסו איכרים רבים מהסביבה לפינוי ההריסות. רושם ההתפוצצות היה כנראה עצום. בשעות הצהריים שוקמה המסילה והתנועה חודשה. לארבע־עשרה שעות פסקה התנועה והחבלה גרמה לאבידות בנפש ולנזקים בציוד.

באותו ערב, ה־12 באוקטובר, חצינו שוב את המסילה בנקודה מרוחקת כחמישה קילומטרים ממקום הפיצוץ הקודם. שמענו את קולותיהם של שומרי המסילה הקוראים אחד לשני. בחשאי חמקנו ביניהם ועלינו על הדרך המובילה מדוקשיץ לגלובוקי. לא הרחק מגלובוקי עמדה חווה בודדת שהיתה שייכת לפולני אחד בשם פאצביץ — אדם הגון ונאמן ממכריו של מיכאל יצחק פרידמן. כשדפקנו בדלת וביקשנו לפתחה נדהמו יושבי הבית למראה עיניהם. לראשונה ראו לפניהם יהודים מזויינים ברובים. סיפרנו בגלוי לאיכר על מטרת בואנו וביקשנו אותו שעם שחר יצא לגלובוקי וימסור מכתב לבני משפחת זאבלוצקי (קרוביו של מ. י. פרידמן). בגלובוקי נמצאו גם שני אחיו: אליהו ומשה. האיכר הסכים למלא בקשתנו וסיפר שיהודי גלובוקי ממשיכים חייהם כרגיל, יוצאים לעבודה ואין הגרמנים פוגעים בהם. לדבריו הוא מבקר לעתים בגלובוקי ואף נפגש עם בני משפחת סולוביציק ומשפחת פרידמן. האיכר כיבדנו בארוחה והוביל אותנו לבי־בני שהיה מרוחק כמאתיים מטרים מביתו.

בבוקר כתב מיכאל מכתב לקרוביו בזו הלשון: „אל תאריכו ישיבתכם בגלובוקי ולו לשעה נוספת אחת. האינכם חשים שהאדמה בוערת מתחת לרגליכם? העיירות שבסביבה ריקות מיהודים. בגלובוקי ריכזו הגרמנים את המומחים כביכול. זוהי רמיה איומה: כל רגע צפויים אתם לכליון. אל תבזבזו זמנכם. בואו אלינו לפארטיזנים הלוחמים. בידינו נשק ולזכותנו הרבה גרמנים הרוגים. הננו מצפים לבואכם!”

בשעה שלוש אחה״צ חזר פאצביץ ובידו מכתב מאת אליהו פרידמן ומוליה סולוביציק, והמכתב כתוב בקיצור נמרץ: הלילה ב־12 יגיעו לביתו של פאצביץ.

וכך הווה. בדיוק בחצות שמענו קול צעדיהם. פאצביץ הכניסם לבית ותוך רגעים ספורים שקענו בשיחה. סיפרנו להם על מבצע החבלה שלנו במסילת הברזל. לגלובוקי הגיעו כבר השמועות על רכבת שהורדה מהפסים ועל הרוגים ופצועים מבין נוסעיה. כשאמרנו להם שזו היתה מלאכתנו, לא האמינו לנו. אולם כשהראינו להם את הפתיל ואת מנגנון הפיצוץ הקשור אליו, שוכנעו.

הצענו להם לארגן קבוצה של 40—50 צעירים שיעזבו את הגיטו ויצטרפו אלינו.

ביקשנו שישיגו נשק בכל כמות אפשרית. הבטחנו שנחכה להם במקום מסויים, ממנו נוביל את הקבוצה מזרחה.

בין הבאים היה מוליה סולוביציק, דודו של מיכאל יצחק. כששמע את פרטי הצעתנו הוא נרתע: הוא בעל לאשה ואב לשני ילדים ואתם לא יוכל לצאת בחורף ליער. שני האחרים הסכימו מיד לחזור לגיטו גלובוקי ולארגן את הצעירים ליציאה ממנו. מחרתיים הם יצאו ובקשתם היא שנחכה להם בקירבת העיירה. תוך כדי שיחה נודע לי שבן־דודי לוי יצחק קוטון, נמצא בגלובוקי. דרשתי משני החוזרים שיצרפו לקבוצת היוצאים את כל בני דולהינוב הנמצאים בגלובוקי. הם הבטיחו לעשות כן. לפנות בוקר חזרו האנשים לגלובוקי ולמחרת היום יצאנו לקראת הבאים.

במרחק של חמישה קילומטרים, בצומת הדרכים וולקולאט־דאנילביץ ומיודול קבענו את מקום הפגישה. בשעה עשר בערב פגשנו את היוצאים 14 גברים ו־4 נשים. בקבוצה נמצאו בין היתר: שני האחים לדרמן, אליהו פרידמן, לוי יצחק קוטון, דוד גלייזר, מנשה קופילוביץ, בייניש קוזיניץ׳ — כולם מדוקשיץ. מיכל פינקלמן, ירחמיאלקה, (שם משפחתו לא אזכור), מוטקה מקאזיאן, מילכמן מגלובוקי, יוכלמן מהידוצישוק, פסח איזאקסון מראַדושקוביץ׳ ואחרים.

מבין הבנות אזכור שתיים בשם שרה — האחת מגלובוקי והשנייה מסווינציאן, צ׳רניצקה מדנילוביץ׳ וציפקה סולוביציק מגולובוקי.

הבאים הביאו אתם שלושה רובים — אחד ללא קת והשני ללא כוונת. וכדורים אתם היו שניים־שלושה לכל רובה. אולם הבחורים היו כולם „אחד־אחד" — אמיצי לב ועזי־נפש. עוד בהיותנו בדרך לימדנו אותם את מלאכת השגת צרכי מזון כדרך הפארטיזנים...

זכרונות פון אַ פּאַרטיזאַנער

י. סיגאַלטשיק

אויסצוגן פון אַ גרעסערער אַרבעט, דערשינען אין דער צייטשריפט „מורשת"
(העפט 7, פינפטער יאָרגאַנג, תמוז תשכ"ז — יולי 1967, תל־אביב).

...מיר איז באַקאַנט געוואָרן, אַז אין אָטריאַד אָרגאַניזירן זיך גרופּן אַדורכצופירן סאַבאָטאַזש אויף דער באַן־ליניע (דער אָטריאַד האָט באַקומען אויפרייס־מאַטעריאַל פון אָטריאַד „באַטיאַ"). כ'האָב זיך געווענדעט צום קאָמיסאַר און געבעטן, ער זאָל מיך אויסשטאַטן מיט דינאַמיט כדי דורכצופירן אַקציעס. דער קאָמיסאַר האָט מיך פיין אופגענומען (אַפילו זיך צעשמייכלט) און מסכים געווען, אַז איך זאָל מאָביליזירן נאָך דריי מענטשן, וועלכע מען וועט אויסשטאַטן מיט אַ „טול" און אויפרייס־אַפּאַראַט. דער ציל — אין דער ריכטונג פון גלובאָקי. נאָך דעם זעלבן אָונט זענען מיר אַלע פיר אַרויס צום ציל: מיכאַל־יצחק פרידמאַן, קאָלקאַ דאָראָשענקאָ, דער „עסטאָנטשיק" און איך. מיר האָבן געהאַט מיט זיך 2,5 קילאָגראַם טול, אַן אופרייס־מכשיר און אַ קנויט פון אַ 50 מעטער די לענג.

צומאָרגנס פאַרנאַכט זענען מיר אָנגעקומען ניט ווייט פון דער באַן־ליניע פּאַראַפינאָוו־קרולעוושטשיזנע. אַרום 10 ביינאַכט, צוקומענדיק צו די רעלסן, האָבן מיר געהערט דעם גערויש פון די באַן־רעדער, וואָס האָבן זיך געהאַט דערווייטערט פון דעם אָרט. מיט קלאַפּנדיקע הערצער האָבן מיר די אויפרייס־מאַשין אַרונטערגעלייגט אונטער דער רעכטער שינע, צוגעבונדן די קנויט און זיך צוריקגעצויגן. נאָך עטלעכע מינוט האָבן מיר ווידער געהערט דעם רעדער־געקלאַפּ פון דער זיך דערנענטערנדיקער באַן. פון דער ווייטנס האָבן מיר אונטערשיידעט דאָס געדעמפטע ליכט פון די לאָקאָמאָטיוו־לאַמטערנס. אַז די באַן איז צוגעקומען אַנטקעגן דעם אָרט פון אונדזער לויער, האָב איך אַ צי געטאָן די קנויט און אַלע פיר האָבן אָנגעהויבן לויפן. דער אָפּקלאַנג פון אַ מעכטיקן אויפרייס האָט אונדז באַגלייט אין לויפן. מיר זענען צוגעקומען צו אַ דאָרף, 5 קילאָמעטער פון דער באַן־ליניע און דאָרט באַשטימט אַ קורצן אָפּשטעל און אויך דערכאַפּט זיך דאָס האַרץ. פון גרויס איבערלעבונג און פרייד, האָבן מיר ניט צוגעטאָן קיין אויג. באַגינען האָבן מיר געבעטן דעם פּויער, אין וועמענס הויז מיר האָבן געפונען שוץ, צוגיין צום אָרט פונעם דורכגעפירטן סאַבאָטאַזש־אַקט און זען די רעזולטאַטן. נאָך עטלעכע שעה האָט דער פּויער זיך אומגעקערט און דערציילט, אַז דער וועג־אָפּצווייג צווישן דער באַן־ליניע און דעם שאָסיי, וואָס פירט קיין פּאָרפּלישטשע, איז פאַרשטעלט און אַז דער דורכגאַנג איז דערלויבט בלויז פאַר מיליטערישע אויטאָס. לענגאויס דער באַן־ליניע מערקט זיך אַ געוואַלטיקע בהלה.

אויפן אָרט זענען געקומען צוויי ספּעציעלע לאַקאָמאָטיוון, אויסגעשטאַט מיט קראַן־היי־בערס און די דייטשן האָבן מאָביליזירט פיל פויערים פון דער געגנט אַוועקצונעמען די חורבות. דער איינדרוק פונעם אויפרייס, איז ווייזט אויס, געווען אַ ריזיקער. אין די מיטאָג־שעהן איז די ליניע פאַריכט געוואָרן און די באַוועגונג באַנייט. אויף 14 שעה איז איבער־געריסן געוואָרן דער פאַרקער און דער סאַבאָטאַזש־אַקט האָט גורם געווען צו מענטש־לעכע פאַרלוסטן און מאַטעריעלע שאָדנס.

דעם זעלבן אָוונט, דעם 12טן אָקטאָבער, זענען מיר ווידער דורכגעגאַנגען די רעלסן אין אַ פּונקט, וואָס געפינט זיך 5 קילאָמעטער ווייטער פונעם פריערדיקן אויפרייס. מיר האָבן געהערט די שטימען פון די רעלסן־היטערס, ווי איינער האָט גערופן דעם צווייטן. באַהאַלטנדיק זיך, האָבן מיר זיך דורכגעגנבעט צווישן זיי און אַרויף אויפן וועג, וואָס האָט געפירט פון דאָקשיץ קיין גלובאָקי. ניט ווייט פון גלובאָקי איז געשטאַנען אַן איינ־זאַמע פאַרם, וואָס האָט געהערט צום פּאָליאַק פּאַצעוויטש — אַן אָנשטענדיקער מאַן, אַ באַקאַנטער פון מיכאל יצחק פרידמאַן. ווען מיר האָבן אָנגעקלאַפּט אין טיר און געבעטן עפּענען, זענען די איינוווינער דערשטוינט געוואָרן, דערזעענדיק ייִדן, באַוואָפנטע מיט ביקסן. מיר האָבן אָפן דערציילט דעם פויער דעם ציל פון אונדזער קומען און אים גע־בעטן, אַז אין דער פרי זאָל ער אַוועק קיין גלובאָקי און איבערגעבן אַ בריוו דער משפחה זאַבלאָצקי (פרידמאַנס קרובים). אין גלובאָקי האָבן זיך אויך געפונען זיינע צוויי ברידער אליהו און משה. דער פויער האָט מסכים געווען צו דערפילן אונדזער בקשה און דער־ציילט, אַז די ייִדן אין גלובאָקי פירן זייער נאָרמאַל לעבן, אַרבעטן, די דייטשן טשעפּען זיי ניט. ער האָט צוגעגעבן, אַז ער באַזוכט אָפט גלובאָקי, אַפילו זיך געטראָפן מיט די משפחות סאָלאָווייטשיק און פרידמאַן. דער פויער האָט אונדז געגעבן אָפּצועסן און אַוועק געפירט צו זיין זונס הויז, אַ 200 מעטער ווייט פון זיין היים.

אין דער פרי האָט מיכאל געשריבן אַ בריוו צו זיינע קרובים בזה הלשון:

„זיצט ניט לענגער אין גלובאָקי, אַפילו ניט קיין איין שעה. פילט איר דען ניט, אַז די ערד ברענט אונטער אייערע פיס? די אַרומיקע שטעטלעך זענען אויסגעליידיקט פון ייִדן. אין גלובאָקי האָבן די דייטשן כלומרשט צונויפגעזאַמלט די ספּעציאַליסטן. דאָס איז אַ מוראדיקער שווינדל. יעדער מינוט דערוואַרט אייך אומקום. פאַרשווענדעט ניט אייער צייט. קומט צו אונדז, די קעמפנדיקע פאַרטיזאַנער. אין אונדזערע הענט — געווער און אויף אונדזער זכות פיל דערהרגעטע דייטשן. מיר וואַרטן אויף אייער קומען".

3 אַזייגער נאָכמיטאָג האָט פּאַצעוויטש זיך אומגעקערט מיט אַ בריוו פון אליהו פרידמאַן און מוליע סאָלאָווייטשיק און דאָרט איז געווען געשריבן בקיצור: „היינט 12 ביינאַכט קומען מיר צו פּאַצעוויטשן אין שטוב".

און אַזוי איז געווען. געגני אין האַלבער נאַכט האָבן מיר דערהערט זייערע טריט.

צווישן די געקומענע זענען געווען: מוליע סאָלאָווייטשיק, מיכאַל יצחקס פעטער. אַז

ר׳האָט דערהערט איינצלהייטן פון אונדזער פאַרשלאַג, האָט ער זיך אָפּגעהאַלטן: ער איז אַ מאַן פון אַ פרוי און אַ טאַטע פון צווי קינדער און מיט זיי קען ער זיך ניט לאָזן ווינטער אין וואַלד אַריין. די צוויי אַנדערע האָבן גלייך מסכים געווען זיך אומצוקערן אין גלובאָקער געטאָ און אָרגאַניזירן די יוגנט צום אַוועקגיין. איבערמאָרגן זענען זיי אַוועק און געבעטן, אַז מיר זאָלן אויף זיי וואַרטן ניט ווייט פון שטעטל. בעתן געשפּרעך איז מיר באַוווּסט געוואָרן, אַז מיין קוזין לוי־יצחק קאַטאַן געפינט זיך אין גלובאָקי. כ׳האָב פון די צוויי זיך אומקערנדיקע געפּאָדערט, זיי זאָלן זיך אָנשליסן אין דער גרופּע פון די דאָלהינאָווער, וועלכע געפינען זיך אין גלובאָקי. זיי האָבן צוגעזאָגט אַזוי צו טאָן. פאַרטאָג האָבן די מענטשן זיך אומגעקערט קיין גלובאָקי און צומאָרגנס זענען מיר זיי געגאַנגען אַנטקעגן.

אויף אַ מרחק פון 5 קילאָמעטער, אויף דער קרייצונג פון די וועגן וואָלקאָלאַט, דאַנילעוויטש און מיודזעל, האָבן מיר באַשטימט דאָס אָרט פון צונויפטרעף. 10 ביינאַכט האָבן מיר באַגעגנט די גרופּע, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען — 14 מענער און 4 פרויען. אין דער גרופּע האָבן צוו. אַנד. זיך געפונען: ביידע ברידער לעדערמאַן, אליהו פרידמאַן, לוי יצחק קאַטאַן, דוד גלייזער, מנשה קאָפּילאָוויטש, בייניש קאָזשיניעץ — אַלע פון דאָקשיץ. מיכאַל פינקעלשטיין, ירחמיאלקע (דעם פאַמיליע־נאָמען געדענק איך ניט), מאָטקע פון קאַזיאַן, מילעכמאַן פון גלובאָקי, יוכעלמאַן פון היידוצישוק, פּסח איזאַקסאָן פון ריאַדושקאָוויטש און אַנדערע.

פון די מיידלעך געדענק איך איינע שרה, פון גלובאָקי און די צווייטע פון סוועגטשאַן, טשערניטשקאַ פון דאַנילאָוויטש און ציפּקע סאָלאָווייטשיק פון גלובאָקי.

זיי האָבן געבראַנגט מיט זיך דריי ביקסן — איינע אָן אַ קאָלבע, די צווייטע אָן דעם אָנצילער. קוילן זענען געווען צוויי־דריי צו יעדער ביקס. נאָר די בחורים זענען אַלע געווען „איינס־און־איינס״ — מוטיקע און דרייסטע. נאָך אויפן וועג האָבן מיר זיי געלערנט די מלאכה פון באַקומען שפּייז אויפן פּאַרטיזאַנישן אופן...

הפארטיזנים התקיפו את דוקשיץ

לידיה בראון

(מתוך „ספר מלחמות הגיטאות", בעריכת יצחק צוקרמן, משה בסוק, הוצאת הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגיטאות ע"ש יצחק קצנלסון, תשי"ד, 1954).

בשנת 1943 תקפו פארטיזאנים שתי עיירות בסביבה: דוקשיץ וקרולאֶבשצ׳יזנה. יהודים רבים הצטרפו אליהם. הגרמנים חששו שמא יקרה כן גם בגלובוקי ופקדו על סגן־יו"ר היודנראט, יודל בלאנד, לכנס את כל היהודים, כדי לשלחם כביכול ללובלין (למיידאנק, כפי הנראה).

דומית־מוות שררה בגיטו. ברחוב לא נראו אלא נשים בודדות. פתחו הגרמנים ביריות — ואין כל סימן חיים; אך כשנכנסו לגיטו פנימה, קידמה את פניהם אש־זלעפות. רימונים הומטרו עליהם.

הגרמנים כבשו בית אחר בית, בהטילם רימונים לתוך כל חלון. המאבק נמשך כמה שעות, אך משראו היהודים כי יד הגרמנים על העליונה, תפסו את בקבוקי הבנזין, המוכנים עמהם, והציתו את הבתים. עב עשן האפיל על העיר. היהודים נמלטו בכל הדרכים. *

אין פאַרטיזאַנער־אָטריאַד

שמואל מאַרגאָלין

(פון די מאַטעריאַלן פון יידישן היסטאָרישן אינסטיטוט אין ווארשע. גביית־עדות פאַרצייכנט פון ק. מירסקאָ)

דאָקשיץ האָט (לויט מיין אָפשאצונג) געציילט 2.100 יידן.

דעם 15טן אויגוסט 1941, האָט מען ביי אונדז אין שטעטל געכאַפּט 68 יידן און אויפן מאַרק דערשאָסן. דעם 2טן מאַי 1942, איז געקומען דייטשע פעלד־זשאַנדאַרמעריע און געכאַפּט 595 יידן, קינדער, פרויען, אַלטע לייט און מען האָט זיי גלייך דערשאָסן.

* לפי העדויות של פרטיזנים מהסביבה, יש מספר אי־דיוקים בסיפור הנ"ל. — המערכת.

דעם 28סטן מאַי איז געקומען ווייסרוסישע פּאָליציי מיט דייטשן און אומגעבראַכט די פֿאַרבליבענע 1.500 יידן. אַכט טעג האָט מען זיי געהאַלטן אָן ברויט און וואַסער, קינדער האָט מען אַריינגעוואָרפן לעבעדיקערהייט אין גריבער.

דעם 13טן פעברואַר 1942, בין איך אַוועק מיט אַ גרופּע יידן אין ראַיאָן ווּעליקי לוקי און נעוועל. אין דער גרופּע זענען געווען נאָך 48 יידן: נאָך אַ לענגערער צייט וואַלגערן זיך אין די וועלדער, זענען מיר אַנגעקומען אין דער בריגאַדע אויף סטאַלינס נאָמען. מיך האָט מען צוגעטיילט צו דעם ערשטן „קאָמסאָמאָלסקי אָטריאַד", אין צווייטן פּולעמיאָטני ווזוואָד. אין דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג זענען געווען ווייסרוסן, טאָטערן, יידן און אַנד. די בריגאַדע האָט געציילט אַ 300 מאַן.

דערנאָך האָבן מיר אָנגעהויבן צו אָפּערירן קעגן די דייטשן. די ערשטע אָפּעראַציע איז געווען אויף דער סטאַציע אינדראַ אין לעטע. מיר האָבן דאָרט אויפגעריסן די וואַסער־פּאָמפּע און דערהרגעט 15 ליטווישע פּאָליציאַנטן. דעם 8טן מאַי 1943, זענען מיר אַוועק אויף דער סטאַציע זשאַבקי, צווישן מאָלאָדעטשנע און פּאָלאָצק. מיר האָבן אַראָפּגעלאָזט אַן עשאַלאָן פון 60 וואַגאָנען מיט דייטשן און טאַנקען. אַלע דייטשן, ווי אויך דאָס געווער זענען פֿאַרניכטעט געוואָרן. דעם 19טן מאַי 1943, האָבן מיר אַראָפּגעלאָזט אַן עשאַלאָן צווישן קריוויטש און ווילעיקאַ. אַנדערהאַלבן קל״מ פון דער סטאַציע קניאַ־ניגין, האָבן מיר אַראָפּגעלאָזן אַ צווייטן עשאַלאָן פון 28 וואַגאָנען מיט מיליטער און ס.ס.־לייט פון דער 122סטער דיוויזיע „טויטן־קאָפּ". איך אַליין האָב געכאַפּט 15 נאַציס און זיי דערשאָסן.

דעם 8טן סעפּטעמבער 1943, האָבן מיר געכאַפּט אַ דייטשן אָפיציר מיט צוויי זעלנער. מיר האָבן זיי דערשאָסן.

די באַציונגען צווישן די יידישע פּאַרטיזאַנער און די ווייסרוסישע איז געווען זייער אַ גוטע, אַ חברישע. מיך האָט מען באַלוינט מיטן אָרדער „רויטע פאָן" און דעם פּאַרטיזאַנער־אָרדן „סוואָראָוואָ פון 2טן גראַד", אָן אָרדער „זאַ באַיוואָיע זאַסלוגי". דעם מעדאַל „זאַ פּאָביעדו נאַד געמאַניעי" — האָב איך באַקומען אין דער אַרמיי.

איך בין אַ סטאַרשינאַ. געקומען אין פּאַרטיזאַנקע בין איך אַלס פּשוטער זעלנער. נאָכן פֿאַלן פון ווּעליקי לוקי און נעוועל, איז אונדזער בריגאַדע אַריין אין די רייען פון דער רויטער אַרמיי. אַלס רויטאַרמייער בין איך געווען אין עסטלאַנד, לעטלאַנד און ליטע. פון מעמעל זענען מיר אַוועק אויף עלבינג, קעניגסבערג, יוסטרינג און בערלין. אין דער אַרמיי בין איך געווען אַן אַרטילעריסט, קאָמאַנדיר פון אַ האַרמאַט. איצט בין איך דעמאָ־בילידירט.

עם הפרטיזנים ובצבא האדום

דב קצוביץ׳ / פתח־תקוה

נולדתי בגלובוקי, בגיל שנה עברתי עם הורי לעיירה דוקשיץ, שם גדלתי, התחנכתי ולמדתי בבי״ס „תרבות״. ב־1939 חזרתי עם משפחתי לגלובוקי. העיירה גלובוקי מנתה 12.000 תושבים, מהם יותר מ־7000 יהודים. עיסוקם העיקרי של היהודים היה בעיקר מסחר זעיר. היו בעלי מלאכה רבים, סנדלרים, חייטים, נפחים, פחחים ובעלי־מקצועות חופשיים.

בפרוץ מלחמת פולין—גרמניה הייתי בדוקשיץ. ב־17.9.39 נכבש המקום על ידי הרוסים ובדצמבר 1939 עברה המשפחה לגלובוקי.

מ־1939 עד 1941 למדתי בבי״ס תיכון פולני בגלובוקי, ועם כיבוש המקום — נהפך לבי״ס תיכון רוסי. בכתתי למדו כ־6 תלמידים יהודיים. סה״כ היו בביה״ס כ־50—60 תלמידים יהודים.

ב־22 יוני 1941 קיבלתי תעודת בגרות ובאותו יום בחזרי מביה״ס, שמעתי בשידור רדיו על פרוץ המלחמה בין גרמניה לרוסיה.

ביום השני למלחמה נראו שיירות אוטובוסים צבאיים ואזרחיים עם חיילים ואזרחים נמלטים מליטא ומהגבול המערבי של רוסיה — לכיוון מזרח. בין הנמלטים היו יהודים רבים מליטא ומעיירות המערביות של רוסיה הלבנה. גם בגלובוקי התחילו האנשים לחשוב אם להמלט לרוסיה, או להשאר במקום. גם במשפחתי היו היסוסים כאלו. במשפחה היו עוד אח קטן וילדה קטנה, ובית מסודר — וההחלטה היתה קשה.

הגבול הסובייטי הישן היה במרחק של 50—40 ק״מ מגלובוקי. בזמן השלטון הסובייטי לא הרשו לאנשים במקומות הכבושים לעבור את הגבול הישן. הרבה פליטים שהגיעו לעיירה דיסנה, שהיתה על הגבול הישן, הוחזרו על ידי משמר הגבול הסובייטי. אם היתה להם תעודת־זהוי מרוסיה הלבנה המערבית — לא התירו להם לעבור. רק לאלה שבאו עם כיבוש הרוסים, התירו לעבור (פקידים וכו׳). לכן היה גם ספק, אם כדאי להמלט, כי ראו, שלא לכולם ניתן הדבר מתחומי רוסיה. חלק הצליח לעבור את הגבול הישן. התחילו הפצצות גרמניות על גלובוקי וגם על עיירת הגבול דיסנה. הגרמנים הפציצו את גלובוקי ביום הרביעי למלחמה, ב־26.6.41. הפצצות היו על רובעי מגורים ולא על מטרות צבאיות.

ב־28.6.41 אחה״צ נכנסו הגרמנים לגלובוקי. למחרת הציבו בביתנו, שהיה בית גדול ונמצא במקום מרכזי, את ה„פלד קומנדאנטור״ (מפקדה צבאית מקומית). המשפחה

עדיין לא סולקה מביתה. הגרמנים תפסו את רובו של הבית והמשפחה נשארה בחדר האחורי.

למחרת, ב־29 יוני בבוקר, בא חייל גרמני עם שכן גוי בגיל 15, בשם טרגונסקי ודרש את אופני — ולקחם. כעבור מספר ימים עברה ה„פלד־קומנדאנטור" למקום אחר. בעיירה הופיעה יחידה — גהיימה פלד־פוליציי — משטרה צבאית חשאית. הם עצרו בעיר חמישה יהודים, ביניהם רופא בשם גלר וסוחר לשעבר בשם גיטלסון. עקבותיהם נעלמו ולא נשמע עליהם דבר. שום מוסד גרמני לא ענה היכן הם ומה עלה בגורלם. בעיר פשטה שמועה, שהם הוצאו להורג סמוך לעיר. הדבר גרם לתדהמה, כיוון שאנשים אלה לא היו קומוניסטים וגם סבלו מרדיפות הבולשביקים. היהודים הסבירו זאת, שהם נעצרו בגלל יהדותם. קשה היה להאמין שהם הוצאו להורג ללא סיבה.

הגרמנים הדביקו מודעה מטעם ה„פלד קומנדנטור" שהודיעה:

1. מבקשים לגייס אנשים למשטרה המקומית. צויין, שרצוי שהמועמד יהיה לאחר שרות צבאי ובקיא בשימוש בנשק.
2. כל היהודים נדרשים לענוד על הזרוע השמאלית סרט לבן.

להרבה יהודים בעיירה היו פרות לצרכי הבית. חיילים גרמניים הלכו למקום המרעה, שאלו מיהו הרועה, היכן הפרות השייכות ליהודים והן הוחרמו לצרכי כלכלת הצבא.

לא כל היהודים ענדו מיד את הסרטים הלבנים. ברחוב, הגרמנים לא למדו עדיין להכיר לפי המראה החיצוני מי הוא יהודי. כעבור עשרה ימים הקימו הגרמנים יודנראט (מועצת יהודים) שמנה 3 אנשים. ביניהם הסוחר לדרמן — ראש היודנראט וכן החנווני רובשקין. למחרת הודיעו, כי כל היהודים מגיל 50—14, צריכים להתאסף ולצאת לתיקון הכביש.

עבודות־כפייה

התאספו הגברים היהודיים בככר המרכזית. יהודי מתורגמן עמד ליד קצין זוטר גרמני. דרשו להסתדר בסדר צבאי. גרמני אחד הביא מקלע והעמידו מול השורה, טען את הסרט עם הכדורים והחל לשחק בו בפני הנאספים. האנשים חולקו לקבוצות קטנות, וכל קבוצה הלכה בלווי חייל מזויין. חלק הלך לתיקון הכביש המוביל לעיירה, וחלק הלך 700—500 מטר עם הקבוצה. אם מצא פגם קטן בריצוף הכביש, דרש להוציא חלק גדול מהאבנים ולהביא ממקום מרוחק אבנים אחרות ולתקן. זה היה לפנה"צ. לאחר חצי שעה הפסקת צהריים, נשלחתי עם קבוצה גדולה לתיקון הכביש המוביל לעיירה. בכביש נעו שיירות גרמנים עם מכוניות והם הבינו כי המתקנים הם יהודים וצעקו „יודן! דו האָסט דם קריג געוואָלט" („יהודים, אתם רציתם את המלחמה!) — ובכן, יש לכם אותה". זאת צעקו אפילו קצינים. אחרים לעגו: „דאָס איס דאָס דרווהלטע פאָלק („זהו העם הנבחר").

במידה והגרמנים מצאו פגם קטן בכביש, דרשו לחפור במקום בור מרובע ישר, להכניס לתחתיתו אבנים גדולות, מעליהם בינוניות ומעליהם קטנות יותר ולישר. בבור שני סמוך דרשו סדר הפוך של עבודה. לפעמים דרשו להעביר ערמת אבנים מצד אחד של הכביש לצד השני ולסדרן במבנה גאומטרי, ללא כל הסבר. כך נמשכה העבודה ימים רבים.

באחד הימים נשלחתי לביה״ס התיכון, בו סיימתי לימודי שבועיים קודם לכן, לעבודות נקיון. במקום היה מטה הקשר, עמדו מכוניות רבות עם מרכזיות טלפונים. אחד השומרים הגרמנים, איש קשר, דרש לישר בור. לאחר שיישרתי, מצא הגרמני שהבור לא ישר די הצורך ונדרשתי לחפרו מחדש. הגרמני צעק שכל היהודים חזירים ויש להרגם. הוא עשה תנועה כאילו הוא טוען את המקלעון שלו ודרש לחפור את הבור מחדש, בטענה שהוא עתיד להיות קברי שלי. קצין אחר היה זקוק להעביר ספסלים לחדר הרצאות וראה אותי בשטח. הוא שלח אותי לעבודה זו — וכך ניצלתי.

לגלובוקי הגיעו שמועות, כי בעיירות הסמוכות נרצחים יהודים על ידי הגרמנים והמשטרה המקומית. רוב אנשי המשטרה המקומית היו פולנים. הם סבלו בזמן הכיבוש הסובייטי וקיבלו את הגרמנים כמושיעים. הפקודות, המסמכים והמודעות של המשטרה המקומית, היו בפולנית ובגרמנית.

דרך העיירה החלו לעבור ברגל שיירות שבויים רוסיים בשלשות, שמנו עשרות אלפים. בגדיהם היו קרועים, ורבים הפצועים ביניהם. הגרמנים המלווים הלכו עם מקלות והכו בהם ללא הרף. בין השבויים (לפי תלבשתם) אפשר היה להבחין באנשי חיל אויר, טנקיסטים, בחורים צעירים — ובכל זאת לא התנגדו, למרות שהמלווים הגרמנים היו מועטים. השורות הראשונות של השבויים היו מובילים את האופניים של הגרמנים וציודם. ואפילו אלו קיבלו מכות, ללא כל סיבה. לפעמים ללינה היו מכניסים את השבויים לבתי־כנסת יהודים. כיון שבגדיהם נקרעו, לקחו טליתות וספרי־תורה ופרוכת ולבשו זאת במקום בגדים. לכן נראו שבויים רוסיים, שהלכו עם טליתות ועם קרעי קלף של ספרי תורה, בגלל שלא היה להם בגדים. פרט לשבויים שהיו הולכים למכלאות, היו עוברות קבוצות של רוסים ללא ליווי. היו אלה אסירים רוסים לשעבר, שברחו מבתי־הכלא.

יומיים לפני יום הכפורים, הכריזו, שמארגנים גיטו עבור יהודי העיירה. היתה מודעה על כך ברחובות ובה הוסבר, שיש להבדיל בין יהודים ללא יהודים, כדי למנוע השפעת יהודים על לא־יהודים. לצורך זה הוקצו כמה רחובות בקצה העיר וגויים שגרו ברחובות אלו הוצאו והועברו לבתי היהודים במקומות המפונים.

הודיעו, כי ליהודים אסור לקנות מצרכי מזון ולמכור דברים. באותו זמן אורגנה המשטרה היהודית ודרשו להחליף את הסרט הלבן במגן דוד צהוב, שקטרו לא פחות מעשרה ס״מ.

מגן דוד אחד תלוי על החזה והשני על הגב. ליהודים היתה אסורה ההליכה במדרכות מחוץ לגיטו וכן היתה אסורה הליכה בזוגות. ההליכה בתור, רק האחד אחר השני, בשורה עורפית, ליד שפת המדרכה. לפעמים דרשו הגרמנים שהובילו יהודים לעבודה, כי ישירו שירים סובייטים או יהודיים.

אנשי המשטרה המקומית ואנשי השלטון הגרמני דרשו מהיודנראט פרוות, יהלומים, מגפיים, בדים, כסף וזהב. הבטיחו שתמורת שוחד זה, לא יאונה ליהודי העיירה כל רע. אנשי היודנראט והמשטרה היהודית ידעו אצל מי מהיהודים ניתן למצוא את אשר דרשו הגרמנים ותבעו מהם להביא החפצים. גם במשפחתי, מאחר שעסקו ברפואת שיניים ובעשיית שיניים מלאכותיות, היה זהב. לראשונה דרשו 150 רובל זהב, ולאחר מכן — 300 רובל זהב. לדברי היודנראט, הועבר הזהב לגרמנים ולמשטרה המקומית.

אנשי המשטרה היהודית לא ענדו טלאי צהוב. היה להם סרט לבן על השרוול, בו היה כתוב: „יודן־פוליצייי".

בתחילה, היו השוטרים הפולנים מתיידדים עם אנשי המשטרה היהודית, והיו שותים עמם יחד וסוחטים מהם כל מיני דברים. לעתים, היתה המשטרה היהודית מתאכזרת ליהודים על אי־יציאה לעבודה או על אי־מילוי מכסת השוחד. הגרמנים, בשיחות עם אנשי היודנראט, היו משכנעים אותם, שתינתן אוטונומיה ליהודים והסבל הזה הוא רק בגלל הפעולות המלחמתיות. הגרמנים לעתים קרובות הצביעו על מפת רוסיה והודיעו, כי תוך זמן קצר, עד שבועיים, יכבשו את מוסקבה. הם הבינו, שקשה לכבוש את רוסיה בחורף, לכן עד החורף יש לסיים הכל. כשראו את המפה, היו תמיד נדהמים לראות כי אחרי כיבוש מוסקבה, עוד תישאר להם כברת דרך פי כמה גדולה יותר, והיו שואלים, האם קר בסיביר?!

כשהרוסים נסוגו, לקחו עמם אלפי עצירים. האוכלוסיה ראתה מה עצום היה מספר העצירים שישבו בבתי־הכלא. קרה כי שיירה כזאת, שהובלה על ידי הסוהרים של ה־נ.ק.ו.ד., היתה מופצצת בדרך על ידי הגרמנים — ואז התפזרה וברחה. אחדים מהם נכנסו למשטרה הגרמנית. ליד העיר גלובוקי, היה מנזר לשעבר, בשם ברזוויטש. בזמן הרוסים, היה בו בית־סוהר. הגרמנים הפכו את המקום למכלאת שבויים. השבויים הוחזקו בחוץ — בגשם ובקור, ללא אוכל. ובלילות היו יורים בהם במקלעים והורגים בהם לאלפים.

כחודש לאחר תחילת המלחמה, נשלחתי לעבודה בבית דפוס. אחד הגרמנים הביא עמו נוסח של כרוזי תעמולה ירוקים, בהם נאמר, כי כל המארשאלים הסובייטים שבויים. בסוף כרוז התעמולה במסגרת, היה רשום, כי המציג כרוז זה, הוא „עריק מרצון" מהצבא הרוסי וכיון שכך, מובטח לו יחס טוב מהשלטונות הגרמניים.

כמה ימים אחרי ההדפסה, ראיתי קבוצת שבויים שהלכה בליווי גרמני ואחדים מהם החזיקו את הפתק הירוק. גרמני אחד הכה שבוי, למרות שהיה ברשותו פתק ירוק. לא

היו מקרים של בריחה ממחנה השבויים, למרות היותם צעירים ובריאים. אחדים מהשבויים הופיעו ברחוב. ברוב המקרים היו אוקראינים. אחד מהם, אזרח רוסי, אך גרמני לפי לאומיותו, שוחרר מהשבי. אלו היו לבושים טוב ונהנו מאוכל טוב והלכו ללא לווי ברחובות.

ארגון הגיטו בגלובוקי

היודנראט פקד על איכסון היהודים שנועדו להכלל בגיטו, כמובן — מספר משפחות בחדר אחד. הגיטו היה מורכב משני חלקים. אחד גדול והשני קטן יותר, ולכן הצפיפות שם היתה גדולה יותר. גם קודם גרו רבים מדלת העם היהודית וגויים מעטים במקום הזה. את הגויים שגרו במקום זה, העבירו לדירות היהודים שהתפנו. הוחל בעבודות גידור מסביב לשטח המיועד לגיטו. מספר רחובות נחסמו לרוחבם, על ידי גדר קרשים גבוהה. שני הגיטאות היו מחוברים על ידי פרוזדור צר. לא הרחק מעמדת המשטרה הפולנית-גרמנית, עשו שער בגיטו — וזאת היתה הכניסה והיציאה היחידה. מהצד הפנימי של שער הגיטו עמד שוטר יהודי ומהצד החיצוני של השער — שוטר גרמני.

באחד הבתים היה היודנראט והמשטרה היהודית. במרתף הבית של היודנראט היה מרתף מעצר ליהודים, שלא יצאו לעבודה מסיבה כלשהיא, או שסירבו לשלם את השוחד.

בבית מול היודנראט, הרשו הגרמנים לשכן בית-חולים ל-10 מיטות — לאוכלוסית הגיטו, שמנתה יותר משבעת אלפים איש. לכל היהודים חולקו תעודות-זיהוי צהובות, כיוון שנוסח הטופס היה זהה עם תעודה הניתנת לאוכלוסיה הכללית. מול הסעיף לאומיות — היתה מחיקה. מול הסעיף דת, היה רשום „מוזיש" — דת משה, ובסוגריים היה רשום „יודה" — יהודי.

לגרמנים לא היה שום משרד בתוך הגיטו, אך כל הזמן הם הסתובבו בתוכו. יהודי שפגש גרמני, היה מוכרח להעצר ולהוריד את הכובע עד שהגרמני עבר.

באמצע סתיו 1941, הובאו כמה עגלות עם צוענים לחצר הז'נדרמריה. את הצוענים הביאו עם נשיהם וטפם. הגרמנים לעגו וקראו להם „וואלד יודן" — יהודי היער. פשטה שמועה, שיכניסו את הצוענים לדיור בגיטו השני. כדי למנוע זאת, ביקש היודנראט עוד מיכסת שוחד לגרמנים. הסתבר, שהצוענים שהובאו, נורו למוות על טפם ונשותיהם לפנות בוקר. מאורע זה זעזע את היהודים, כי לא היה מובן, מה עוול היה בכפם של הצוענים. הדבר רק הראה את מידת האכזריות של הגרמנים.

בוקר בוקר יצאו קבוצות של יהודים לעבודות כפיה בכל מיני מקומות. התחיל החורף, ירדו שלגים והיהודים הוכרחו לנקות את השלג הגבוה מהכביש, כי התחבורה הגרמנית לא יכלה לנוע בכבישים המושלגים.

לגיטו החלו להגיע פליטים יהודיים מעיירות קטנות סביב לגלובוקי. הם סיפרו על הטבח האיום הנערך שם. ברוב המקרים היו אומרים ליהודי העיירות לארוז את

חפציהם ולהתכונן להעברה לגיטו יהודי גדול יותר. הודיעו להם על מקומות הריכוז. הקיפו את הגיטו בשוטרים גרמנים ופולנים ובמקומות הריכוז הובילו אותם לבורות מוכנים מראש.

בסוף הסתיו, בחודש אוקטובר 1941, הגיע לגלובוקי שלטון אזרחי גרמני. גלובוקי הוכרז כמרכז הפלך, „גיביט", ובגלובוקי נמצא ה־גיביטסקומיסאריאט — הממשל האזרחי.

אנשי הממשל לבשו מדי מפלגה הנאצית, עם סרט אדום וצלב קרס על השרוול על הרקע הלבן. היהודים חשבו, כי עם כינון שלטון אזרחי כביכול, יופסקו הרדיפות הפראיות. למעשה, אנשי הגיביטס־קומיסאריאט היו יוצאים לעיירות האזור, לארגן את הטבח ביהודים.

בגיביטס־קומיסאריאט היתה מחלקה בשם „דתות, לאומים ויהודים". מנהל המחלקה היה גרמני בשם הבל. לעתים קרובות הזמין הבל את ראש היודנראט — לדרמן, או את ראש המשטרה היהודית, יהודה בלנק, דרש מהם שוחד. לפעמים, הוא סידר את עניני עבודת היהודים.

בין אנשי הגיביטס־קומיסאריאט, היה גרמני בשם ויטויצקי. הוא היה שחקן קרקס והתגורר בגלובוקי כפולני. התברר, שהיה גרמני מוסווה. הוא הכיר אישית אנשים רבים מגלובוקי והיה מראשי המארגנים את הטבח בעיירה דוקשיץ.

בתחילת החורף (סוף דצמבר 1941 — תחילת ינואר 1942), חל מיפנה לרעה ביחס הגרמנים לפולנים. שפת המשרד חדלה להיות פולנית, אלא בילורוסית. גם המשטרה כונתה בשם משטרה עממית בילורוסית. המשטרה קיבלה מדים שחורים עם צווארון אפור וקצות השרוולים אפורים.

החלו מאסרים בקרב האוכלוסיה הפולנית. נעצרו בעלי אחוזות לשעבר ואפילו כמרים. בין הגיטו ומחנה ברזוויטש, היה „סטלג" (סטבילר לגר — מחנה קבוע) ובקרבתו — חורשה בשם ברוק. שם נחפרו בורות עמוקים, 4—3 מטרים, ובאורך של עשרות מטרים. לשם היו מביאים את עצורי ה„סטלג", שנהרגו או קפאו בלילה. נוסף לזה, בבוקר היו מוציאים להורג את החשודים שנעצרו יום קודם לכן — והיו קוברים את כולם בבור אחד. הדבר נודע לי מיהודים שעבדו בכיסוי גוויות הנרצחים.

השחיטה הראשונה בגלובוקי

ביום השני של פסח 1942, התעוררתי בבוקר וראיתי בהלה ברחובות הגיטו. אני גרתי בקצה הגיטו. המשפחה מיהרה להתלבש, כי שמעו שעצרו אנשים בגיטו. העצורים הוצאו השכם בבוקר ממיטותיהם והובלו לכיוון חורשת ברוק. שניים שניסו להתחמק מהשיירה — נורו במקום. השוטרים המקומיים הבילורוסיים היו נכנסים לבית ומוציאים מספר אנשים, לפי ראות עיניהם. ברחובות עמדו גם גרמנים וכשקבוצה גדולה התאספה, הם ספרו בדיוק מאה איש, ללא הבחנה, והובילו אותם לברוק, שם נורו למוות. בזמן

המעצר, גם השוטרים המקומיים התאכזרו לעצורים, היכו אותם בקתות הרובים. יש לציין, כי שוטרים אשר ערב קודם לכן בילו בחברת השוטרים היהודיים ושתו עמם — גם הם התאכזרו ליהודים. בין ההרוגים היה גם שוטר יהודי אחד. כנראה, היתה החלטה גרמנית להוציא להורג בדיוק מאה איש. ביום הזה לא יצאו האנשים לעבודה. כשפנו אנשי היודנראט לגיביטס־קומיסאריאט, אלה העמידו פנים, שעשתה זאת רק המשטרה המקומית והבטיחו כי זהו המקרה האחרון. כראיה לכך, שיחררו את אלה שלא נכללו במאת האנשים שהוצאו להורג, ואפילו חלק מבגדי ההרוגים הוחזר לגיטו לפנות ערב. למחרת, המשיכו החיים בגיטו, כרגיל. רק נתוספו אלמנות ויתומים והורים שכולים.

בתחילת האביב, סוף אפריל, תחילת מאי 1942, ראיתי בגיטו אנשים רבים פצועים ולבושי סמרטוטים. היו אלה אנשי העיירה שרקופצ׳יזנה. התברר, כי לפני השחיטה בעיירה זו ובזמן השחיטה, הצליח חלק מהיהודים (כמה עשרות גברים, נשים וצעירים) לברוח ליערות. חלק מהם נתפס על ידי האכרים המקומיים ונמסר לתחנות המשטרה המקומיות, שם הוצאו מיד להורג. חלק אחר הצליח בעזרת האכרים המקומיים, בילורוסיים או פולנים (האוכלוסיה היתה מעורבת), או בלעדם — להסתתר. הגרמנים הבינו, כי לא כולם ייתפסו, ואז הכריזו כי מרשים ליהודים הנמלטים להתיישב בגלובוקי ולא יאונה להם כל רע. יהודים החלו לחזור מהיערות לגיטו. הם נראו פצועים, אכולי יתושים, נפוחים. היהודים תושבי הגיטו ראו מה גורל האיש המנסה להימלט ליערות ולהסתתר בחוץ. מגמת הגרמנים היתה להחזיר את כל היהודים שמחוץ לגיטו לתוך הגיטו ודרך אגב השיגו מטרה נוספת: הם הבהילו את הבורחים הפוטנציאלים, למראה החוזרים — והרתיעום מלברוח.

מקום העבודה

כיוון שהגרמנים החלו לארגן שלטון אזרחי בילורוסי, היו זקוקים לטפסים רבים. לא היה להם נייר, או לא רצו לתת נייר לשלטון המקומי והתחילו להעביר לדפוס חבילות עם מסמכים ארכיוניים פולנים ורוסים. הוצבתי בקבוצה, שתפקידה היה להביא את החבילות, לפרקן, למיין את הנירות לפי הגודל. על הצד הנקי הלא מודפס, היו מדפיסים קבלות וטפסים למועצות המקומיות הבילורוסיות. רוב אנשי המקצוע בדפוס היו יהודים. רק נוצרי אחד עבד שם.

הדפוס היה מרוחק כקילומטר מהגיטו והיו מגיעים אליו בוקר־בוקר לעבודה. בסופו של דבר, הוקצה לעובדים בית ליד הדפוס והם לא הורשו לחזור לגיטו. כיוון שהתחלנו לעבוד במשמרות. רק אחת לשבוע יכולתי להתראות עם הורי שנשארו בגיטו. לעובדי הדפוס נתנו משכורת קטנה עבור קיום. העובדים קנו מצרכים אצל השכנים.

כיוון שבשטח הכיבוש היה משטר צנע, הם היו זקוקים לעשרות אלפי תלושי מזון.

גם את אלו הדפיסו בדפוס. עיקר העבודה היתה — טפסים למועצות המקומיות. הגעתי לעבודה בדפוס, כיוון שלסבי היה בית דפוס ועובדיו סייעו לי להתקבל שם.

סוגי עבודות הכפיה של היהודים היו בחורף, בעיקר פינוי השלג מהכבישים, ונוסף לכך — עבודות נקיון אצל הגרמנים, כי דרך העיירה עברו כל הזמן שיירות גרמניות ולנו בעיר. כן עבדו בסבלות בתחנת הרכבת ובבית המטבחיים הגדול.

בדפוס בו עבדתי, הודפסו גם כרטיסי זהוי של יהודים ולא יהודים. מספר רב של טפסים לא צהובים הועברו למכרים יהודיים בגיטו, למקרה שיברחו, כדי שתהיה בידם תעודה „אָרית". תוך מיון הארכיונים, נתקלנו בחבילות, תעודות לידה או תעודות טבילה נוצריות — וגם הן הועברו ליהודים. יהודי אחד הצליח בעזרת תעודת לידה וזהוי כאלו, לברוח מהגטו, להסתדר בוילנה מחוץ לגיטו — וכך עבר את המלחמה. כיום נמצא יהודי זה בישראל.

כשהיו היהודים יוצאים לעבודה, היו לוקחים עמם (בסתר) בגדים, טבעות, שעונים ושאר חפצים בעלי־ערך. וכיון שבעבודה באו במגע עם גויים — היו מוכרים זאת, תמורת כסף או מזון.

בין היהודים לשבויי המלחמה היו מגעים רק בעבודות הכפיה. הגרמנים השתדלו למנוע השפעה הדדית. המקום היחידי בו נפגשו יהודים עם שבויים, היה בחורשת ברוק, לשם היו מביאים את העגלות עם ההרוגים מן ה„סטלג".

האוכלוסיה ברובה היתה עויינת, אך בכל זאת היו מקרים, שזוועות הגרמנים וההוצאות להורג של אנשים לא יהודים, עוררו סלידה, בעיקר אצל גויים דתיים. והיו מקרים של עזרה. הרבה נוצרים היו אומרים ליהודים: „ברחו מהגטו, כי בסופו של דבר יהרגו אותכם". אך היתה זו עצה בלבד, ללא נכונות לעזרה של ממש. רק עם החרפת היחסים בין הפולנים לגרמנים, במיוחד עקב הרכבת ממשלה פולנית גולה בלונדון, הטו יותר פולנים שכם לעזרת היהודים, כי הם עצמם נרדפו על ידי הגרמנים. המיעוט הפולני באזור היה קטן והאוכלוסיה היתה בעיקר בילורוסית.

מפלגות, זרמים, תנועות נוער — לא היו. גם בתי־ספר, חדרים, ישיבות, שעורים, הרצאות — לא היו. לעומת זאת היה הווי דתי. הלכו בשבתות לתפילה לפני העבודה, במידה והדבר התאפשר, וגם בזמנים הקשים ביותר התפללו בבתים פרטיים. מצות אפו משאריות קמח, באופן סמלי.

מסירות נפש

בעיירה דוקשיץ התגוררה משפחה יהודית בשם בלוך. היו להם שלוש בנות וביניהם אחת חיה, מבוגרת יותר, והשניה חנה — צעירה ממנה. לפני פרוץ המלחמה, נישאה חיה ונולד לה תינוק. היא היתה חברה במועצה המקומית („דפוטאט") בימי השלטון הסובייטי. כשבועיים אחרי כיבוש המקום על ידי הנאצים, החליטה המשטרה, שכבר

אורגנה עם הנציגים הגרמניים שבמקום, לאסור את כל פעילי המשטר הקודם ולהוציאם להורג. השוטרים הגיעו לבית בלוך ושאלו מי היא חיה בלוך? חנה הצעירה הבינה מיד מהי כוונתם, והודיעה, כי היא היא חיה. הם תפסו אותה, כבלוה, קרעו את בגדיה והובילו אותה ערומה דרך העיירה. אחרי ערב של עינויים קשים, הוציאו אותה להורג. (כעת נקרא על שמה בית הספר התיכון בדוקשיץ. בחגים, בחגיגות וביובלות, קוראים את שמה כאחת הגיבורות של ביה״ס, אשר מסרה את חייה במקום חיי אחותה ובנה. הסיפור נודע מפי ניצולים בדוקשיץ).

היו קשרים באמצעות גויים מקומיים, תמורת תשלום רב, או באמצעות נציגי היודנראט של כמה גיטאות, שהופיעו להתיצבות במרכז המחוז, לפי דרישת הגרמנים. קשרים עם העולם החיצוני לא היו. מקלטי רדיו הוחרמו אצל כולם, האנשים לא קיבלו עתונים ולא ידעו דבר על הנעשה בארץ ובעולם.

הילדים בגיטו

גם ילדים קטנים הוכרחו לשאת את הטלאי הצהוב. היה זה מראה עגום לראות ילדים קטנים, בגיל 5, עונדים את הטלאי. גן־ילדים ובית־ספר לא היו. כל עזרה רפואית לא נתנה, פרט לבית החולים הקטן שהתקיים גם הוא זמן קצר בלבד. רק מספר רופאים יהודים, טיפלו בילדים תושבי הגיטו. הילדים היו הסובלים העיקריים מתנאים קשים ומן הרעב. הילדים הוכרחו לצאת לעבודות־כפיה מגיל 12 והקטנים, מתחת לגיל 12, סבלו מהעובדה, כי הוריהם עבדו בעבודות כפיה ולא יכלו לטפל בהם.

כל הילדים נראו מבוגרים מכפי גילם כתוצאה מדאגות ומצרות. בעיקר בנות, שהלכו לבושות שחורים, בשמלות ארוכות וקרועות, ומטפחות שחורות.

בעיירה היו 3—2 משפחות, שהוריהם או שהם עצמם, כמה עשרות שנים קודם פרוץ המלחמה, התנצרו וחיו כנוצרים לכל דבר. גם משפחות אלו עם ילדיהם, נשותיהם ומשפחותיהם, הוכנסו לגיטו בסוף 1942. אבל בעזרת ידידים נוצריים, נעלמו מן הגיטו ונשארו בחיים.

מרי, מחתרת ופרטיזנים

היו בריחות ליערות מהעיירה שרקופשצ׳ינה, ולאחר מכן חלק חזר עפ״י הבטחת השלטונות הגרמניים ליודנראט, שלא יאונה לחוזרים כל רע. היו גם בריחות מגיטאות סמוכים, אך היהודים הוכרחו לחזור, עקב איומים ואי־הושטת עזרה מצד האוכלוסיה המקומית; היה מקרה, שבורחים מגיטו נתקלו בקבוצת שבויים רוסיים, שהצליחו להמלט ממקומות אחרים, ובפגישה כזאת — שדדו הרוסים את היהודים. כמו כן איימו השבויים הרוסים על הבורחים כי יהרגו אותם, כדי שלא יצטרפו אליהם ועל ידי כך יגבירו את רדיפת הגרמנים אחריהם.

בעבודה, תוך כדי חילופי סחורות עם האוכלוסיה, פשטה שמועה, כי ביערות הופיעו קבוצות חיילים מהצבא האדום, לבושים היטב ומצויידים בנשק (ז״א, לא שבויים — אלא חיילים ממש). החיילים הבטיחו לאוכלוסיה, כי קרוב היום בו יחזור הצבא האדום. הם אף שילמו תמורת האוכל שקיבלו מן האוכלוסיה. יחס האוכלוסיה אליהם היה הססני, אך אוהד. הסיבה לכך: המשך המלחמה, שהיה ברור, כי לא במהרה תסתיים; היחס האכזרי של הגרמנים.

חיזוק נוסף להופעת הקבוצות ביערות קיבלתי אני וחברי בעבודה, כשהגרמנים הדביקו כרוזים ותמונות של „באנדיטים", המסתובבים עדיין. ואיום של הגרמנים, כי כל מי שיגיש להם עזרה — יוצא להורג. הגרמנים ניהלו את התעמולה נגד הפרטיזנים, פרסמו בעתונים את הנצחונות של העוצבות הגרמניות על קבוצות הפרטיזנים. התוצאה היתה הפוכה מהמצופה. האוכלוסיה הבינה, וכן גם היהודים בגיטו, כי מתחילה תנועת מחתרת מזויינת.

באחד מימי סוף מאי 1942, כשעמדתי לא הרחק מהדפוס, הבחנתי בצעיר שמראהו העיד כי אינו בילורוסי. הוא שאל על מקום עבודתי, על המצב בגלובוקי וכו׳. הבנתי, כי לפני מישהו הקשור עם הפרטיזנים, ולמרות שחשדתי בו, אולי הוא סוכן המשטרה הגרמנית, הסתכנתי וסיפרתי לו על המתרחש. הוא ביקש ממני מספר טפסים של אשור על מקום מגורים, כעין תחליף לתעודת זהוי שהוציאו הגרמנים. נתתי לו את מבוקשו והלה הבטיח, כי יחזור לאחר ימים מספר. הוא גם רמז על אנשים עם נשק המסתובבים בסביבה. הוא אמר, כי אם יזדמן לי להיפגש עמם, עלי לאמר, כי אני ידידו של אחד בשם פיודור.

האיש לא הופיע שנית, אך החלטתי להשיג נשק ולברוח מהגיטו.

השחיטה השניה בגלובוקי

בתחילת יוני 1942, הגיעה לגלובוקי קבוצת גרמנים, 12—10 איש, משרותי הבטחון. לבושם היה שונה מלבוש הצבא. הם ענבו עניבות שחורות, ועל כובעם היה סמל גולגולת. אלו היו רוצחים מקצועיים, מוציאים להורג. התקבל הרושם, כי אפילו אנשי צבא גרמניים ואנשי משטרה התיחסו אליהם בפחד. אנשי משטרה אמרו ליהודים, כי אלו החדשים הנם בעלי־זכויות בלתי מוגבלות. פשטה שמועה, שאלו באו לחסל את הגיטו. הם גם הרבו לבקר בגיטו וביודנראט. ואכן, כשפעם נסעו בבוקר מגלובוקי במכונות משוריינות, עברה השמועה, כי חיסלו גיטו בעיירה קטנה. הם הרבו לשתות יין וחילקו את בגדי הנרצחים גם לאנשי המשטרה, וגם לאנשים שהשתתפו במסיבותיהם. כעבור מספר ימים, עזבו את העיירה, מבלי לפגוע במקום. התושבים נשמו לרווחה, אך לא לתקופה ארוכה.

ב־16 ליוני חזרו וב־19 בחודש יוני עם שחר, כשנתעוררו היהודים ליום עבודתם,

הופיעה קבוצה בגיטו ודרשה מן היודנראט לאסוף את כל היהודים בשוק מחוץ לגיטו, ליד בית העלמין היהודי, לצורך מיפקד. המשטרה היהודית הודיעה על כך ברחובות וזירזה את האנשים לצאת יחד עם ילדיהם ועם צרור קטן של דברי ערך ומזון. בתקופה זאת היו רבים בגיטו שהכינו מקלטים מוסווים, אך הרוב המכריע לא יכול היה להשתמש בהם ורבים לא ידעו על קיומם.

באותו יום, 19.6.42, בשעה 11—10 בבוקר, בהיות העובדים ליד הדפוס, שמעתי יריות וצרורות והבנתי מה מתרחש. בעיירה לא נראתה נפש חיה, כי המקומיים פחדו לצאת.

בשעה 16.00 הגיע לדפוס אחי הצעיר, יצחק — וסיפר, כי המשפחה כולה הלכה למיפקד המדומה. אמי אמרה לאחי שיברח אלי ולא ילך למיפקד.

לקראת הערב חזרתי לגיטו בדרך שדה צדדית, כדי לוודא אם נשאר מישהו ממשפחתי. בדרכי פגשתי שתי נשים אוחזות צרורות גדולים, המדברות ביניהן פולנית ומספרות אשה לרעותה על המתרחש. הכרתי אחת הנשים, אשר עם בנה למדתי בבית־הספר. בן זה היה אחד השוטרים האכזריים במשטרה המקומית. הבן הודיע כנראה בעוד מועד על המתרחש והציע לנשים להרוויח מדברי יהודים. כשהפולניה ראתה אותי, נדהמה לרגע והחלה צווחת: „מדוע לא התיצבת יחד עם כל היהודים?" לא עניתי דבר והתרחקתי מהמקום.

כאשר הגעתי למקום מגוריהם של הורי בגיטו, מצאתי את הדלת פתוחה. הדירה היתה ריקה מאדם. נכנסה שכנה וסיפרה, כי גם היא היתה במיפקד. שם ישב גרמני ליד שולחן. כל אחד חייב היה לעבור על פניו והוא חילקם שמאלה וימינה. לקבוצה שהלכה ימינה, הודיעו כי יסעו לבוריסוב או לאורשה לעבודה. מהקבוצה הגדולה הזו, הביאו

געוועזענער געטא־מערדער פאר'משפט צום טויט אין פוילן

וויען, עסטרייך דזשון 17 (איטא). סטעפאן קאמארקא, געוועזענער קאמאנדיר פון דער פאשיסטישער ווייס־רוסישער פאליציי אין דער פוילישער שטאט דאקשיץ, איז אין א פוילישען געריכט פאר'משפט געווארען צום טויט, איז דא היינט באריכטעט געווארען. קאמאלקא האט זיך באטייליגט אין מאסען הינריכטונגען פון אידען אין דער דאקשיצער געטא.

ידיעה בעתון על פסק־דין מות לראש המשטרה בדוקשיץ, קומולקה, בימי השלטון הגרמני.

שוטרים גרמניים ומקומיים וגם אנשי ס.ד. קבוצות קטנות יותר לחורשת ברוק — ומשם נשמעו יריות. יותר משלושת אלפים איש הוצאו להורג באותו יום.

למחרת נדרשו היהודים לצאת לעבודה וכשחזרו סיפרו, כי במקרים רבים אמרו להם המעבידים הגרמניים בהעמדת פני תמים: „מה מתרחש אצלכם, המשטרה באמת אינה בסדר!" אך ברוב המקרים, היו הגרמנים אכזריים יותר. הם היכו את הפועלים וצווחו, כי בקרוב יגיע גם תורם. את הגויות השאירו יומיים ללא כסוי ולאחר שכיסו אותן, הביאו ליודנראט עגלה עם בגדים. חילקו בין הנצרכים את בגדי הנרצחים. רבים זיהו את בגדי קרוביהם. בין השוטרים המקומיים הצטיין באכזריותו השכן שלי בשם טארגונסקי.*

כיצד הגעתי לפרטיזנים?

כשבוע לאחר השחיטה השניה, פגשתי בגיטו מכיר בן גילי מהעיירה דוקשיץ, שלמה ורפמן (מתגורר כיום בישראל, בעכו). הלה סיפר לי שנמלט מדוקשיץ, לאחר שהסתתר מספר ימים במקלט. אחר־כך הגיע לחורשה קטנה בין בצות. לא הרחק ממנה ניצב בית בודד ובו גרו אכרים אמידים — והם תמכו בו. בן האכרים שהכיר אותי וחברי עוד מימי השלום, עבד כמנהל עבודה על הכביש בגלובוקי. הפולנים סבלו גם כן באותו זמן מיחס עויין מצד הגרמנים. הם עזרו לוורפמן במזון ובביגוד. התברר גם לי, כי הוא מכיר את המשפחה, מאחר ובנם סטאניסלאב לוחובסקי למד אתי בגימנסיה. רצה המקרה וכעבור מספר ימים בלכתי מהגיטו לעבודה בדפוס, פגשתי ברחוב את סטאניסלאב, ברכתי אותו לשלום. הפולני הזדעזע, כנראה, אך אמר לי: „תבוא אלי, תביא מעט כסף. יש לי עבורכם כלי מגן". סיפרתי על כך לוורפמן ושנינו החלטנו לצאת מהגיטו אל סטאניסלאב ולבקש ממנו נשק.

בלילה גשום אחד, אני וחברי הורדנו קרש מהגדר, יצאנו מהגיטו, החזרנו את הקרש למקומו, על מנת לא להשאיר פרצה פתוחה שיכולה להכשיל. יצאנו לכיוון הבצות, אל מקום הבית הבודד שהיה מרוחק כ־15 ק"מ. הלכנו לפי מפה שמצאתי קודם לכן בדפוס ולמדתי את פרטי המסלול בע"פ. הלכנו דרך שדות, עברנו מסילת ברזל. הדבר היה מסוכן, כי היתה שמירה על מסילת הברזל. לאחר חצות, הגענו לבית. הפולנים פתחו

---

* ב־1959, כשביקרתי בפולין, קראתי בעתון שם, כי נעצר אדם בשם טארגונסקי, שוטר גרמני לשעבר, ומשפטו עומד להתקיים בעיר המחוז ז'לונה־גורה. כתבתי לבית־המשפט, כי אני מוכן להעיד נגד הנאשם. משך חודשים רבים לא הגיעה תשובת בית־המשפט. בינתיים הגיע דרכוני עם אשרת הנסיעה לישראל. נסעתי לבית־המשפט ואחד הפקידים שאל אותי על הידוע לי בענין טארגונסקי ואמר, כי יגבו עדויות גם בישראל. הוא שאל, אם אני מכיר שמות מסויימים. היו אלו שמות יהודיים, מוכרים לי מגלובוקי. ביקשתי לזמן פגישה ביני לבין טארגונסקי, כדי שיחקרו אותי בנוכחותו. לצערי, לא קיבלתי תשובה ברורה על נכונות בית־המשפט לכך ובינתיים עזבתי את פולין. ולא ידוע לי מה עלה בגורלו של טארגונסקי.

לנו את הדלת, הכניסונו לעליית הגג של האורווה. בבוקר הביאו לנו קפה, חלב ומזון (היתה זו הפעם הראשונה במשך שנה, בה אכלתי ארוחה רגילה). משך כל היום נמצאנו באורווה. לפנות ערב, הביאו בני המשפחה רובה עם כדור יחיד ואקדח עם תשעה כדורים. סטאניסלאב סיפר, כי האקדח אבד לאחד מחיילי „הדיביזיה הכחולה" (ספרדים מתנדבים, שיצאו לעזרת הגרמנים). הוא מצא את האקדח על הכביש.

ברשותנו היה סכום קטן, רק שלוש מאות רובל. אך אמרנו, כי זה כל כספנו והמשפחה מסרה לנו את הנשק. נשארנו ללא כסף.

כל היום שהינו בבית האכר ובלילה חזרנו לגיטו. בדרכנו חזרה, סמוך לגיטו, תעינו בדרך מפאת החשכה ונתקלנו בגדר תיל. השומר כנראה הבחין בנו, רץ למקום הרעש, אך מכיון שהיו בסביבה מספר שיחים — הסתתרנו. כשהשומר חזר, המשכנו בדרכנו. הגענו אל גדר הגיטו. מצאנו את שתי האבנים שנשארו כסימן ליד הקרש הרופף. חזרנו לגיטו דרך המקום שפרצנו קודם לכן בגדר. בביתנו היה מרתף, בו הסתרנו את הנשק. אנשי הביתה שראו אותנו חוזרים, נבהלו למראה הנשק. הזהרנו את דיירי הבית, לבל יספרו דבר לאיש.

העדרות מעבודה וצפיפות האנשים בגיטו שגרו ליד ביתנו, גרמה לכך, שהשמועה הגיעה למשטרה היהודית. הסתרתי את הנשק במקום בטוח יותר וחזרתי לגור בבית שליד הדפוס.

במחסן ליד הבית, מחוץ לגיטו, ישנתי אני ואחי. למרות שהייתי חייב לצאת לעבודה — לא יצאתי, כי ידעתי, שבימים הקרובים נברח. במשטרה היהודית החליטו בשקט להחרים את הנשק, ובאיזו שהיא דרך להפטר מאתנו, בטענה, שבגללנו יכולים הגרמנים להרוס את כל הגיטו (למרות שגרמנים עשו זאת — גם ללא סיבה).

פעם, כשאחי ישן, באו שני השוטרים היהודיים, שהובילו אותו למרתף היודנראט, הרביצו לו ודרשו שיסגיר את הנשק. הוא טען שאיננו יודע דבר. אחרי יממה שחררו אותו וביקשו שאני אתייצב. הודעתי, כי לא אתייצב. ואם אמנם ינסו לאסור אותי, נמצא ברשותי רמון... אנשי היודנראט פחדו, כי עניין נשיאת הנשק יוודע לגרמנים — וחששו מכל הענין.

כך, נוסף לגרמנים, נעשו לאויבים גם היודנראט והמשטרה היהודית. הם הפריעו ואיימו בכל נסיון התקוממות, או בריחה מן הגיטו.

בתחילת יולי 1942, הגיעו לגיטו שני פרטיזנים יהודיים: זלמן פרידמן מהעיירה דולגינוב ומיכאל פרידמן מהעיר פוסטבי, שהתגורר בזמן הגרמנים בדולגינוב. מאחר שבגיטו ידעו, כי לי, לאחי ולטוביה יש נשק, אמרו זאת גם לפרטיזנים אלה. הם הזמינו אותי לגיטו וסיפרו, כי הם שייכים לקבוצת פרטיזנים ונשלחו על ידי מפקדם: להשיג מסמכים מזוייפים; שעונים; כסף; עור למגפיים ולנעליים.

כמו כן אמרו, שהם מוכנים לקלוט מספר צעירים יהודיים, אם ברשותם נשק, שזה התנאי להתקבל אצל הפרטיזנים.

הקומיסר של גדוד הפרטיזנים הסובייטיים באזור היה רוסי בשם איוון מטווייביץ׳ טימצ׳וק, ידיד יהודים. השליח, עוזר שלו, היה צעיר יהודי בשם אברהם פרידמן (כעת מתגורר בחולון). הפרטיזנים הסכימו לקחת אותי ואת טוביה, אך לא הסכימו לקחת את אחי, שהיה בן 15 שנים בלבד. התייעצתי עם אחי והוחלט שרק אני אלך וכשאהיה במחלקה, אבקש אישית מהמפקד שירשה לצרף גם את אחי. הפרטיזנים הסכימו לקחת את חברי, מילכמן זלמן, למרות שלא היה לו נשק. השגנו קצת כסף ובלילה יצאנו קבוצה בת 10 איש, רובם עם נשק, וביניהם קרוביהם של הפרידמנים. הגענו לכפר קטן שבקצהו גר איש קשר של הפרטיזנים, הסתתרנו שם במשך היום ובלילה הגענו לאזור בצות בסביבות הכפר ניוירי קריג׳נובקה, שם מצאנו כ־25 פרטיזנים יהודיים, וכ־600 פרטיזנים רוסיים עם מפקדים, פלוגות מצויידות בנשק, עם שמירה וסיירת — כעין גדוד קטן של פרטיזנים, אמנם לבושים סמרטוטים, אך במצב רוח מרומם ומוכנים לקרב. חלקם היו מפקדים, שהסתתרו ביערות או בכפרים מרגע הכיבוש הנאצי. חלקם ברחו מהשבי. היו ביניהם לבושים במדי גרמנים, או של המשטרה המקומית. רופא הגדוד היה יהודי ממינסק, שצ׳גאלוב, בדרגת מאיור. אמנם היו פרטיזנים שלגלגו על חבריהם היהודיים, אך השפעת הרופא היהודי והקומיסר היוו גורם מרסן. נוסף על כך, היו יהודים רבים שהכירו יפה את המקום עוד מימי השלום והכירו גם כפריים — וזה היה נכס חשוב לפרטיזנים הרוסיים, מאחר והם לא היטיבו להתמצא בשטח ולא הכירו את האוכלוסיה, למרות שהיחס אליהם היה אוהד. הפרטיזנים סיפרו להם על המארבים ופשיטות מוצלחות שעשו לפני כן — בסוף החורף ובאביב 1942. זוכר אני סיפור על מארב מוצלח ליד העיירה איליה. שם הושמדה שיירה של כ־40 שוטרים מקומיים. כן היו יוצאות קבוצות חבלנים מאותו גדוד ומפוצצות רכבות גרמניות.

מחלקות של אותו גדוד היו פושטות בלילה למרחק 30—40 ק״מ ומפוצצות גשרים על כבישים ומחסלות תחנות משטרה קטנות. לגדוד היו אנשי קשר רבים בכפרים. את האוכל והסוסים השיגו בכפרים. לעתים היו הגרמנים מוציאים להורג את כל בני המשפחה של משתפי הפעולה עם הפרטיזנים. הפשיטות היו מהירות מאוד ואחרי הכנה מדוקדקת וסיור מוקדם והרחק מן הבסיס הראשי, כדי לא להחשיד את המקום בעיני הגרמנים.

בגדוד היתה מחלקה מיוחדת של 3—4 איש, כעין שרות בטחון פנימי וחיצוני. בתחילת הפעולות היו עוברים בשקט בכפרים, כי היו מקרים רבים של הלשנות לגרמנים. כשהגדוד גדל והיה צורך באספקה ובסיורים נרחבים, בלתי אפשרי היה עוד להסתיר את קיום הגדוד (שם הגדוד היה „הנוקם״). בעיית ההלשנות של האוכלוסיה המקומית סיכנה את קיומה של היחידה. ובאמת, לאחר כל הלשנה, היו פושטים לכפרים עוצבות גרמניות לחיפושים. כמובן, החיפושים העלו חרס, כי בכל זאת, עד שהמלשין הגיע לתחנת

המשטרה ועד שהשוטרים הגרמנים התארגנו ליציאה — היו הפרטיזנים רחוקים עשרות ק״מ מן המקום.

בסוף מצאו מפקדי הגדוד מוצא גאוני בענין ההלשנות. היתה פקודה לעבור בכפרים בלילה, להקים רעש גדול, „ליצור רושם״ — ולספר בבתים, כאילו נמצאים מספרים מוגזמים של פרטיזנים על ציודם, כדי שיראו כי הפרטיזנים מהווים כוח. רבים מאנשי הקשר של הפרטיזנים והסוכנים נשלחו בכוונה תחילה לתחנות המשטרה המקומיות, עם הודעות על הימצאות פרטיזנים. על ידי כך הושגו שתי מטרות: א) אנשי הקשר היו כשרים בעיני הגרמנים. ב) בויימו מקרים, שבעת ובעונה אחת היו באים לתחנת המשטרה 5—6 „מלשינים״ מכיוונים שונים, כדי לבלבל את הגרמנים. הגרמנים היו אובדי עצות ולא ידעו להחליט לאיזה כיוון לצאת. המפקדים הגרמניים היו מתעצבנים, התחילו להכות את המלשינים וביניהם היו מקרים רבים של מלשינים אמיתיים, בעלי ידיעות מהימנות. תוך זמן קצר הפסיקו הגרמנים עצמם את זרם ההלשנות, ומנעו מעצמם כל ידיעה על הנעשה בשטח. לעומת זאת, החל גדוד הפרטיזנים לנוע בחופשיות בכפרים אפילו ביום. הפרטיזנים ידעו בדיוק על תנועות המשטרה הגרמנית. הגרמנים הוכרחו לנוע בקבוצות גדולות, מחוסר ידיעות על השטח ומפחד המארבים.

ידוע לי מקרה על תחבולה פרטיזנית בעזרת שני יהודים.

לכפר סביר, הנמצא שני ק״מ מתחנת משטרה חזקה, נשלחו שני יהודים בבוקר. הם העמידו פני שכורים ונטפלו לכפריים ודרשו מהם כסף ווודקה, התנהגו בחוצפה (היתה פקודת קבע בגדוד לא לשדוד את האוכלוסיה ולהתנהג באדיבות מוחלטת). אחד מאנשי הכפר, משתף פעולה גרמני, רץ לסביר להודיע, כי שני יהודים עושים טרור בכפר וקל יהיה לתפשם. לשמע הדברים, רתחו אנשי המשטרה הגרמנים, עלו על סוסיהם, בחלקם אפילו ללא אוכפים, ותכננו בצחוק איך יתפשו ויענו את היהודים הנבזים. באותו זמן, משני צידי הדרך המובילה לכפר, שכב מארב של למעלה מ־150 פרטיזנים עם מקלעים. ברגע שראו את המלשין רץ מהכפר לעיירה, שמח המפקד ואמר „הצלחנו!״ אפילו מהפרטיזנים לא ידעו מה עומד להתרחש ואנשי הסיירת רצו לאסור או לירות באיש הרץ לעיירה להלשין. כעבור מחצית השעה התקרבה שיירת הפרשים ללכוד את „הפתיון היהודי״. כעשרים מהם נהרגו במקום על ידי אש צולבת מהמארב. מפקד המחלקה היה מארקוב, רוסי מקומי נשוי ליהודיה, שענין הפתיון היה רעיונו הוא. הדי המקרה וההצלחה המלאה, כולל תפיסת נשק וציוד, וכן ענין הפתיון — הפכו את הגרמנים ללעג בכל האזור. המקרה ארע באביב 1943.

עקב האכזריות הגרמנית לגבי האוכלוסיה המקומית, כמו הוצאות להורג של מאות אנשי כפר (כי יהודים כבר לא היו באזור), שריפת כפרים ובתים על אנשיהם (הגרמנים נהגו להכניס את הכפריים לבית ומעלים אותו באש עם האנשים החיים בתוכו), גרמו לכך, כי כל האוכלוסיה התקוממה נגדם. הגדודים הפרטיזנים ממאות אנשים הפכו

לבריגדות של אלפים. התהוו אזורים של מאות ק״מ מרובעים, שהשלטון המקומי לא היה בידי הגרמנים.

ממפקדת הצבא הרוסי נשלחו מאות צנחנים עם נשק אוטומטי וקשר רדיו לעורף הגרמני, כדי לחזק את התנועה הפרטיזנית ולהדריכה. הדבר הגיע עד לידי כך, שבעורף הגרמני היה שדה תעופה ארעי, שנחתו בו גם מטוסים רוסיים. הדבר התרחש בסוף 1942 — עד מחצית 1944.

דגש מיוחד שמה המפקדה הפרטיזנית על תעמולה בקרב האוכלוסיה המקומית. מטוסים עם ציוד צבאי הביאו גם עתונים וכרוזים. בכפרים היו מפקדי הפרטיזנים מקיימים אסיפות הסברה לאוכלוסיה המקומית.

סמוך לאזור הביצות, היתה עיירה יהודית קטנה ליד אגם נארוץ׳. בעיירה זו, עד נובמבר 1942, עוד היה קיים גיטו יהודי קטן, מאנשי העיירה וממספר יהודים שהובאו מעיירות סמוכות. בעיר היתה גם תחנה של ז׳נדרמריה. כמו כן חנתה שם מחלקה של פשיסטים ליטאים. הוחלט להתקיף את העיירה ולהשמיד את הפשיסטים והז׳נדרמריה. היהודים שבגדוד הפרטיזנים היו מרוכזים במחלקה אחת — המחלקה השלישית. מפקד המחלקה היה יהודי בשם יעקב סיגלצ׳יק (נמצא כיום במושב מגשימים). הוחלט, שבזמן ההתקפה על העיירה, ישוחרר הגיטו. ההתקפה בוצעה בליל 9 בנובמבר 1942. אמנם לא חוסלו כל הפשיסטים, אך חלק מהם הושמד, עמדותיהם נשרפו ומעל לכל — הגיטו שוחרר. הודות לכך, ניצלו כחמישים נפש, שרובם נמצאים כיום בארץ.

אחרי שחרור הגיטו, התמקמו היהודים בלב אזור הפרטיזנים ונשארו שם עד שחרור המקום.

בדצמבר 1942 החליטה המפקדה הפרטיזנית לארגן דפוס מחתרתי. יחד עם קבוצת פרטיזנים נשלחתי לגלובוקי לפרוץ בלילה לדפוס ולהשיג את הציוד הדרוש להדפסה. אני הכרתי את המקום וגם ידעתי מה לקחת.

המשימה בוצעה בחדירה שקטה לתוך העיר והמטרה הושגה.

בתחילת 1943, החלו להופיע מאות עתונים ועלונים. הפרטיזנים היו מפיצים אותם בקוטר של מאות ק״מ. יש לציין, כי ב־1943 החלו גם שוטרים מקומיים ואנשי גדודים פשיסטיים אוקראיניים עורקים משרות הגרמנים. הם עברו לצד הפרטיזנים.

הגדוד הצליח במארבים רבים, בהנחת מוקשים על דרכי תחבורה ועל מסילות ברזל ובהתקפות על עמדות גרמניות. בקיץ 1943, תיכננו הגרמנים התקפה רבתי בין קורסק ואורול. לפי פקודת המטה הכללי, יצאו כל גדודי הפרטיזנים למסילות הברזל ופוצצו אותן בלילה אחד. אצל הפרטיזנים נקרא המבצע „מלחמת הפסים״. בעיצומה של התקפת הגרמנים על הצבא הרוסי, שותקה תחבורתם מברסט (גבול רוסיה־פולין) עד סמולנסק, מרחק של כאלף ק״מ. דבר זה גרם לגרמנים שיתוק ההספקה בעצומה של ההתקפה.

בקיץ 1943 נודע לי, כי כ־2000 יהודים נותרו עדיין בגיטו גלובוקי. בהסכמת מפקדי,

הוצאו מגיטו גלובוקי אחי עם קבוצת יהודים. אלו לחמו לאחר מכן עם הפרטיזנים. אחי, למרות גילו הצעיר, היה לוחם אמיץ וזכה להערכת המפקדים הפרטיזנים. רבים מתושבי גיטו גלובוקי השיגו נשק. חלקם ברח ליערות וכשנודע הדבר לגרמנים, החליטו להשמיד את הגיטו. מאחר שלא העזו להיכנס לגיטו מחשש התנגדות, שהרי לתושבים בגיטו היה נשק, שמו מצור על הגיטו והפציצוהו בפצצות תבערה. הבתים היו בנויים מעץ — ונשרף הגיטו על תושביו.

הגרמנים הבינו, כי תנועת הפרטיזנים מהווה איום אסטרטגי עליהם והוציאו מהחזית מספר דיביזיות ושמו מצור על אזורים נרחבים. היו שורפים את הכפרים, כדי למנוע מזון מהפרטיזנים. הם הפציצו את היערות עם פצצות תבערה. אך הודות לערנות הפרטיזנים והתמצאותם בשטח, הצליחו ברוב המקרים לפרוץ את הטבעת, לפני שהתהדקה. לשם הטעית הגרמנים, נהגו להשאיר ביער קבוצות קטנות, שתפקידן היה ליצור רעש ולגרום לגרמנים אשליה, שאמנם הכוח העיקרי נמצא בידם. במבצע טיהור גרמני במאי־יוני 1944 פרץ גדודי את טבעת הגרמנים. בכוח הפורץ היה אחי, ואילו אני הושארתי עם עוד קבוצה קטנה, לפי פקודה, בתוך המצור, כדי לשמש הטעיה. הגדוד אמנם פרץ את הטבעת, אך סבל אבדות גדולות. התפזר (היתה פקודת קבע, כי במקרה של פיזור, להתאסף שוב בסביבות בוריסוב ליד זמבינו, שעל הנהר ברזינו). הקבוצות הבודדות נתקלו שוב ושוב במארבים גרמניים והגיעו למקום ריכוז חדש ללא פיקוד, ללא אוכל, עם פצועים, ולעתים — גם ללא נשק.

נודע לי מאחד הפרטיזנים שהיה יחד עם אחי, כי הגרמנים הקיפו אותם ביער. אחי היה כבר כמה ימים יחף ורעב. כשהבין שהגרמנים עתידים לתפוש אותו, החל לירות בהם וכמובן, גילה עצמו על ידי כך. כשאזלה תחמושתו, נשכב על רימון יד שהיה ברשותו וכשהתקרבו אליו גרמנים כדי לתפשו חיים, פוצץ עצמו יחד עמם.

בהיותי בטבעת המצור על ידי הגרמנים, ירתה הקבוצה ממקומות שונים, כדי למשוך את הגרמנים אל תוך היער. הקבוצה עברה ממקום למקום ונמצאה כל הזמן סמוך לגרמנים. בכ״ז לא הצליחו לתפוס את הקבוצה. הגרמנים ירו ביער ללא הבחנה, מפחד הקבוצה, אך על ידי כך גילו את עצמם. כעבור יום־יומיים הבינו, כנראה, את שגיאתם וביער השתרר שקט מוחלט. הפרטיזנים מקבוצת ההטעיה החליטו לבדוק כעבור יומיים מה פירושו של השקט. אני עם פרטיזן אחר נשלחנו לסיור, הלכנו ביער סמוך לשביל ובדקנו 5 ק״מ. לא גילינו כל דבר חשוד. היתה נטיה לחשוב, שהגרמנים הסתלקו. כשחזרנו, גילינו עקבות טריים של נעליים גרמניות מסומרות. חברי ירד מהשביל ונכנס בין השיחים ואני התחלתי לבדוק את המתרחש. כאשר פניתי אחורה, ראיתי 3 גרמנים מתגנבים אחרי במרחק של 5—3 מטרים. אחד עם יד מושטת לתפוס את הרובה שלי מאחור. קפצתי הצידה ורצתי אל בין השיחים. הגרמנים ירו, נכנסו ליער והמשיכו לרוץ.

בקבוצה נשמעו היריות וחששו, כי אני וחברי נורנו. עד הערב שכבתי בבוץ, בין השיחים, ובלילה נפגשתי עם קבוצתי.

כעבור מספר ימים הפסיקו הגרמנים את המצור מהסיבות הבאות: התפתחה התקפת הצבא הרוסי על הגרמנים; פשטו שמועות על חזית שנייה ועל פלישת בנות הברית לאירופה.

ביולי 1944, החל הצבא הגרמני לסגת. רבים מאנשי המשטרה הגרמנית והגרמנים נשארו ביערות, ואז הקיפו אותם הפרטיזנים בתוך היער. כך התהפך הגלגל. הגרמנים הלכו בהמוניהם לשבי הצבא הרוסי. הם פחדו משבי הפרטיזנים, כי פרושו היה — מוות.

בתקופה זו ראיתי מאות גרמנים יוצאים לכבישים עם ידיים מורמות ומבקשים מיחידות צבא לשבות אותם. הרוסים היו בטוחים בנצחונם, עד שאפילו לא טרחו לשבות את הגרמנים, רק הראו להם ללכת מזרחה, לכיוון עיירה כל שהיא. שם נמצא חיל המצב, כדי לקחתם לטיפול.

יחס הצבא הרוסי לגרמנים היה מצויין והומני, למרות זעם הפרטיזנים והאוכלוסיה שדרשה לעשות בהם שפטים.

ליד העיירה מיאדיול, נתפס מפקד הז׳נדרמריה המקומית וגרמני מקומי שהיה במשטרה הגרמנית. מפקדת הצבא הרוסי ערכה להם משפט פומבי. כפריים מקומיים שהשניים הרגו את קרוביהם והתעללו בהם — העידו נגדם. השניים הוצאו להורג בתליה, לאחר השמעת פסק־הדין. התושבים באו בהמוניהם ומחאו כף אחרי השמעת פסק־הדין. מספר יהודים בודדים, שחזרו בינתיים לעיירה מהיער — לא הלכו לטכס. מספרים, ששניים מהם, בכ״ז היו במקום, היו קרובים לבכי, כשראו את מרצחיהם מתנודדים על החבל.

1944. עם שחרור המקום על ידי הרוסים, החל גיוס המוני לצבא הרוסי, אך לרבים מהפרטיזנים הציעו תפקידים שונים בשלטון המקומי. לא נותרו לי כל קרובים חיים. הייתי בודד והתגייסתי לצבא. לאחר אימון קצר, נשלחתי לחזית, השתתפתי בצליחת הנהר ויסלה ובקרבות לשיחרור שליזיה. יחד עם הגדוד, השתתפתי בצליחת הניסה־אודר ובקרבות בפולין ובצ׳כיה, ליד העיר גלץ, בקרבות בסודטים — וכך הגעתי לעיר דרזדן בגרמניה. מעבר לנהר נראה גם צבא בנות הברית. המלחמה הסתיימה, אך למרות כניעת גרמניה, היו עוד פלוגות של אוקראינים ורוסים בוגדים (מצבא וולאסוב), שהמשיכו להלחם. גדודי השתתף בחיסול כנופיות אלו.

נשארתי בגרמניה זמן קצר ולאחר מכן חזרתי לרוסיה. בינתיים החלה מלחמת רוסיה־יפאן, אך אני וגדודי נשארנו בקווקאז.

במסגרת הצבא הרוסי לחמתי משנת 1944 עד ראשית 1946. על מילוי תפקידי בדבקות במלחמה נגד הנאצים צויינתי במדליות ובעיטור גבוה של הצבא האדום. בדרך חזרה מגרמניה לרוסיה, עבר גדודי ליד אושוויץ ואז ראיתי את ערמות העפר והעצמות,

הנעליים, המשקפיים והריסות תנורי ההשמדה ותאי הגזים. בגדודי היו עוד יהודים, שרבים מהם הצטיינו במלחמה נגד הגרמנים. מסופח לגדודי היה גדוד ארטילריה בפיקודו של מאיור יהודי בשם קפלן, שהיה לו העיטור הגבוה ביותר של בריה״מ — כוכב זהב ותואר גיבור בריה״מ.

מספר הערכות פרטיות

בזמן הגיטו, הפכו כל התכונות הטובות של העם היהודי — לנשק השמדה כנגדו. יהודים קשורים מאוד למשפחותיהם, לכן אבות ובנים שאפילו היתה להם אפשרות לברוח — לא ברחו. במקרים רבים, חזרו פרטיזנים לגיטו, למות יחד עם יקיריהם. היהודים, מתוך סלידתם מרצח, לא האמינו ברצח המוני של עם על ידי עם אחר.

בהגיעם לישראל ולארצות אחרות אחרי המלחמה, החל ענין הפיצויים מגרמניה. לקבלת פיצויים, העמידו הגרמנים תנאי, שיקבלו אותם רק אלו, שלא השתתפו בפועל במלחמה נגדם. לכן, הודות למצוקה הכלכלית וההכרח לקבל את הפיצויים, הסתירו יהודים רבים את השתתפותם במלחמה בפועל נגד הגרמנים. כך ירד לטמיון נכס לאומי של תיעוד על גבורת היהודים ומאבקם נגד הגרמנים־הרוצחים.

השתחררתי מהצבא הרוסי ב־1946. עבדתי ולמדתי עד 1958. נשאתי לאשה יהודיה, שהיא ואחיה השתתפו בפעולות הפרטיזנים. נולד לנו בן, שנקרא על שם אבי. את חוק לימודי סיימתי ברוסיה, ולאחר מכן עבדתי בתור מורה לפיסיקה ומתמטיקה בתיכון. ב־1957 נחתם הסכם בין רוסיה לפולין על אפשרות של הגירה לפולין של פולנים ויהודים, אזרחי פולין לשעבר. עברתי לפולין ומיד הגשתי בקשה לעלייה לארץ־ישראל. ב־31 בינואר 1960 הגעתי ארצה. מ־1961 אני עובד בבית ספר תיכון ע״ש י.ח. ברנר בפתח־תקוה.

אַ פּאָליאַק האָט מיך אויסבאַהאַלטן

בתיה פרידמאַן / באר־שבע

(לויט דער גביית־עדות פ־2161/204 פון „יד־ושם" אין תל־אביב.
אויפגענומען דורך י. אַלפּעראָוויטש, דעצעמבער 1963)

איך בין געבוירן געוואָרן אין יאָר 1922, אינעם שטעטל דאַקשיץ, ווילנער וואָיעוואָד־שאַפט. מיינע עלטערן זענען געווען מוזיקאַנטן. אונדזער משפּחה איז באַשטאַנען פון פינף קינדער און די עלטערן. אַלע זענען אומגעקומען, נאָר איין ברודער איז געווען אין רוס־לאַנד, אין דער אַרמיי און איז פאַרבליבן אין טאַשקענט. איצט איז ער שוין אין פּוילן.

מיר האָבן זיך געלערנט אין שטעטל. איך האָב געענדיקט 7 קלאַסן פאָלקס־שול אין יאָר 1933. דערנאָך איז שווער געווען צו לערנען זיך, בין איך געווען אין שטוב. ווען די רויטע אַרמיי איז געקומען (סעפּטעמבער 1939), בין איך אַוועק אַרבעטן אויף דער פּאָסט.

דער פאָטער, זייענדיק אַ מוזיקאַנט, האָט געהאַט אַ שווער לעבן. פאַר די פּוילישע צייטן איז ניט לייכט געווען צו קריגן אין שטעטל אַרבעט, האָב איך דערוויילע געהאָלפן אין שטוב.

ווען די דייטשן זענען אַריין קיין דאַקשיץ, זומער 1941, האָט זיך מיין אַרבעט אויף דער פּאָסט געענדיקט. כ'האָב פּרובירט אַנטלויפן קיין רוסלאַנד. מיר זענען אָפּגעלאָפן אַ ביסל, האָבן אונדז באַגעגנט רוסישע אָפיצירן און געהייסן זיך אומקערן צוריק, ווייל זיי האָבן אונדז נישט געגלייבט, אַז דער דייטש איז שוין אַזוי נאָענט.

אַזוי ווי איך האָב געאַרבעט אויף דער פּאָסט און מען האָט דאָרט געדאַרפט אַרבעטער ביז דער לעצטער מינוט, האָב איך געמוזט העלפן. מיר האָבן זיך אומגעקערט. איך בין געבליבן איבער נאַכט. אויף מאָרגן אין דער פרי זענען שוין געווען די דייטשן.

די דייטשן אָקופּירן דאַקשיץ

די דייטשן האָבן אָנגעטאָן אַ סך צרות. באַלד ווי זיי זענען אַריינגעקומען, האָבן זיי צוגענומען פאַרשידענע זאַכן ביי די ייִדן. זיי פלעגן קומען צוזאַמען מיט די פּויערים.

איך געדענק אַן אָוונט, מיר זענען געזעסן אין שרעק, ס'איז שוין געווען שפּעט, מיר האָבן זיך נישט אויסגעטאָן. פּלוצים האָבן מיר דערהערט קלאַפּן אין טיר. עפענען האָט מען געמוזט, אַז נישט — האָבן זיי געבראָכן די טירן. ס'זענען אַריין אַ דייטש און אַ פּויער. זיי האָבן געפאָדערט מיר זאָלן זיי געבן שטיוול און אַנדערע זאַכן. די בעסערע זאַכן האָבן מיר געהאַט באַהאַלטן. זיי האָבן דערזען שטיוול אויף די פיס, האָט מען געמוזט אויסטאָן און זיי אָפּגעבן.

דעם זעלבן אָוונט זענען זיי געקומען אַ צווייט מאָל. דערזען ביי אונדז אַן עוף, האָבן זיי געפאָדערט מען זאָל זיי געבן. דערביי איז דער דייטש מיטן רעוואָלווער אין האַנט צו צום פאָטער, אים צוגעדריקט צו דער וואַנט און געזאָגט:

— דו ביסט אַ יודע, דו ווייסט, אַז יודן לעבן נישט ביי אונדז?

מיר זענען געבליבן ווי פאַרשטיינערט. באַלד וועלן זיי מאַכן דעם סוף אויך דאָ. זיי האָבן צוגענומען דאָס עוף און זיך אָפּגעטראָגן.

פאַר גרויס שרעק זענען מיר אַוועק צו אונדזערע מחותנים. מען פלעגט זיך אָנהערן אַזעלכע שרעקלעכע זאַכן, וואָס מען האָט בכלל נישט געקענט באַנעמען. אַזאַ מצב האָט אָנגעהאַלטן אַרום דריי חדשים, ביז ס׳איז געשאַפן געוואָרן דאָס געטאָ.

דייטשע רציחות אין דאָקשיץ

אין די אָוונטן (וועגן וועלכע כ׳האָב פריער דערציילט), ווען די דייטשן זענען איינציקווייז געגאַנגען אין די שטיבער, האָט מען דערהרגעט דעם שוסטער שיינמאַן. דערנאָך זענען זיי אַרויף צום רב ר׳ לייב (אונדזערס אַ שכן), מען האָט אים אַרויסגעפירט אויפן הויף, זיין קאָפּ אַרויפגעלייגט אויף אַ ציגל און מיט אַ צווייטער ציגל אַזוי צעקלאַפּט זיין קאָפּ, אַז ער איז אָפּגעגאַנגען אין בלוט. עפּעס מיט נסים, וואָס ער איז געבליבן לעבן.

בגיטו דוקשיץ. נערות יהודיות מקלפות תפוחי אדמה

אין געטאָ דאָקשיץ. יידישע מיידלעך ביים שיילן קאַרטאָפל

דער טויט פון מיין פֿאָטער

אין אַ קורצער צייט, נאָך דער מעשה מיטן עוף, האָט מען צוגענומען 7 יידן. צווישן די איז אויך געווען מיין פֿאָטער. געזאָגט האָבן זיי, אַז זיי זוכן קאָמוניסטן, אָבער פּראַקטיש האָבן זיי זיך נישט פֿונאַנדערגעקליבן. זיי האָבן געדאַרפֿט די „צאָל", כּדי צו ווייזן, אַז זיי האָבן עפּעס אויפֿגעטאָן.

מיין פֿאָטער האָט געהייסן ישׂראל פֿרידמאַן. אין שטעטל איז געווען אַ כּלל־טוער, וועלכער האָט אויך געהייסן ישׂראל פֿרידמאַן, זיי האָבן יענעם געזוכט. אַזוי ווי ר׳איז נישט געווען, האָט מען גענומען מיין טאַטן.

די ס.ס.־לייט האָבן צוגענומען די זיבן, זיי געהאַלטן 3 טעג, אָפּגעשוירן די האָר און אַוועקגעפֿירט צו די גריבער, וואָס זיי אַליין האָבן געדאַרפֿט גראָבן פֿאַר זיך. דאָרט האָט מען זיי דערשאָסן דעם 16טן סעפּטעמבער 1941.

חוץ דעם האָט מען געטריבן אויף שווערע אַרבעט. איך האָב געאַרבעטביים גראָבן ריוועס.

מיט פּראָדוקטן איז געווען זייער שווער, הגם אַ קאָנטאַקט מיט דער קריסטלעכער באַפֿעלקערונג איז יאָ געווען. ווער ס׳האָט נאָר געהאַט עפּעס צו פֿאַרקויפֿן, האָט זיך אַן עצה געגעבן.

געטראָגן האָט מען געלע לאַטעס, מ׳האָט נישט געטאָרט גיין אויפֿן טראָטואַר, געדאַרפֿט אַראָפּנעמען דאָס היטל פֿאַר יעדן דייטש.

דאָס געטאָ אין דאָקשיץ

ווינטער, סוף דעצעמבער, איז געשאַפֿן געוואָרן דאָס געטאָ פֿאַר די דאָקשיצער יידן.

די דייטשן האָבן אויך באַשטימט אַ יודענראַט. פּרעזעס איז געווען יעקב באָטוויניק. ס׳איז אויך געווען אַ יידישע אָרדענונגס־דינסט. ווער ס׳איז געווען קאָמענדאַנט — געדענק איך נישט. די מיטגלידער פֿון יודענראַט האָבן צו דער באַפֿעלקערונג נישט שלעכט זיך באַצויגן. קיין אַנדערן אויסוועג האָבן זיי דאָך נישט געהאַט, געמוזט דערפֿילן דאָס וואָס די דייטשן האָבן פֿון זיי געפֿאָדערט.

פֿאַרן געטאָ האָט מען אויסגעטיילט עטלעכע גאַסן. מען האָט געלעבט אין גרויסער ענגשאַפֿט, 15 און 20 מענטשן אין אַ הויז. דאָס געטאָ איז געווען באַוואַכט. פֿון דרויסן האָט געהיטן די ווייסרוסישע פּאָליציי, פֿון אינעווייניק האָט מען נישט געהיט. צו דער אַרבעט פֿלעגט מען אַרויסגיין גרופּעסווייז.

אַריינברענגען עסנוואַרג אין געטאָ איז געווען זייער שווער. איך געדענק, ווינטער־צייט, קאַלט אין שטוב, נישט געווען מיט וואָס צו הייצן, האָבן מיר געזוכט אַן אויסוועג. איז מיין קלענער ברודערל אַוועק שטילערהייט אויפֿן מאַרק, כּדי צו קויפֿן האָלץ. געגאַנגען איז ער אין פּחד, מען זאָל אים נישט זען — אָבער דאָך האָט מען אים באַ־

מערקט. ער האָט געהאַט אָפּגערעדט מיטן פויער, ר׳זאָל דעם וואָגן מיט האָלץ אַריינפירן אין געטאָ, אָבער הינטער אים איז געגאַנגען אַ פּאָליציאַנט, גלייך אים צוגענומען, אַוועקגעפירט אין דער דייטשער פּאָליציי. מען האָט אים אָפּגעהאַלטן מער ווי אַ האַלבן טאָג, מיר האָבן שוין נישט געוווּסט וואָס איבערצוקלערן, זענען מיר געלאָפן אין יודענראַט. מען האָט אים אַרויסגעלאָזן, אָבער נאָך דעם ווי ער האָט געקראָגן 25 שמיץ מיט אַ גומי. קוים אַ לעבעדיקער איז ער אַריין אין געטאָ. דאָס וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

אין געטאָ האָט זיך געשאַפן אַ יוגנט־אָרגאַניזאַציע. זיי האָבן געוואָלט אַוועקגיין. ווער דער אָנפירער פון דער אָרגאַניזאַציע איז געווען — ווייס איך נישט. מיין עלטערער ברודער איז געווען אין דער אָרגאַניזאַציע, אויך איצקע שאַגאַלאָוויטש און אַנדערע. אָבער די שרעק, אַז מיט זייער אַוועקגיין וועט מען אויסהרגענען די אַנדערע — האָט זיי אָפּגעהאַלטן.

די דייטשן האָבן כסדר געפאָדערט פאַרשידענע קאָנטריבוציעס. וואָס נאָר זיי האָבן געקענט צונעמען ביי יידן — האָבן זיי גענומען.

די ערשטע אַקציע אין דאָקשיצער געטאָ

די ערשטע אַקציע איז פאָרגעקומען ערב פסח, 1942. דעמאָלט האָבן זיי אומגעבראַכט אַ 50—60 מענטשן.

זיי האָבן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל צונעמען די מענטשן, לויט אַ פאַרטיקער רשימה. געהרגעט האָט מען זיי אין דאָקשיץ. דער מאַסן־קבר איז געווען הינטערן שטעטל, לעבן יידישן בית־עלמין. גענוי ווער ס׳איז אומגעקומען צווישן די 50 — געדענק איך נישט.

די צווייטע אַקציע

די צווייטע אַקציע איז פאָרגעקומען ל״ג בעומר, 1942. דאָן האָט מען צוגענומען אַ האַלבן געטאָ מענטשן. מען איז געגאַנגען פון שטוב צו שטוב. וווּ נאָר מען האָט געפונען יידן, האָט מען זיי צוגענומען. די וועלכע זענען געווען באַהאַלטן אין די בונקערס און מען האָט זיי נישט באַוויזן צו געפינען, זענען נאָך פאַרבליבן.

די געכאַפּטע יידן האָט מען קודם געפירט צו אַ פּלאַץ, וווּ ס׳איז געשטאַנען אַן אָפיציר, אַ דייטש. ער האָט אויסגעקליבן די מענטשן, וועלכע האָבן פאַרמאָגט אַרבעטס־שיינען און זיי האָט ער איבערגעלאָזן. קיין סך זענען נישט געווען.

איך בין געווען באַהאַלטן אין אַ קעלער. געזעסן זענען מיר אַ 12 מענטשן. דאָרט זענען געווען: מיין עלטערער ברודער מיט דער פרוי, שאַפּיראָ. מיין מוטער איז געווען אין אַ צווייט הויז, מיר האָבן זיך פאַרלוירן, ווען מ׳איז געלאָפן זיך באַהאַלטן.

די דייטשן און ווייסרוסן זענען געגאַנגען זוכן אין די בונקערס און קעלערן, דאָרט וווּ זיי האָבן עמעצן געפונען, האָבן זיי געהייסן אַרויסגיין. אויך צו אונדז זענען זיי געקומען,

דורך אַ צופאַל: דאָרט ווו מיר זענען געזעסן, האָט געלעבט אַ יונגער בחור, וועלכער האָט געאַרבעט אין דער פּאָליציי. ער האָט געהאַט אַ שוועסטערל, וועלכע איז איבער־געבליבן ביי אים אין שטוב. איז ער געקומען מיט אַ פּאָליציאַנט און אים געבעטן, אַז מען זאָל זיין שוועסטערל ראַטעווען, זי לאָזן לעבן. האָבן זיי געפֿאָדערט פֿון אים, ער זאָל וויַיזן דאָס אָרט ווו זי איז באַהאַלטן. ער איז צו צום פּלאַץ און געוויזן, ווו מען איז דאָ. זיי האָבן געהייסן אַלעמען אַרויסגיין, אויב נישט — שיסט מען. זענען אַלע אַרויס. מען האָט אונדז אַוועקגעפֿירט צו די גריבער. אויך מיר.

איך ווער געראַטעוועט פֿון טויט

מען האָט אונדז געבראַכט אויף דעם פּלאַץ, ווו דער אָפֿיציר איז געשטאַנען. מיין עלטערער ברודער האָט אַלס שניידער פּאַרמאָגט אַ שיין, האָט מען אים מיט דער פֿרוי געהייסן גיין „צו האַוזע". איך בין געבליבן שטיין מיט מיין קלענער ברודערל, נחום. מיר האָבן געזאָגט, אַז מיר זענען שוועסטער־און־ברודער פֿון דעם עלטערן. זיי האָבן נישט געוואָלט הערן. הגם מיר האָבן געאַרבעט, אָבער קיין שיינען נישט געהאַט. דערביי איז געשטאַנען אַ פּאָליציאַנט, אונדזערס אַ חבר, מיט וועלכן מיר האָבן צוזאַמען געלערנט. ער האָט געוווּסט, אַז מיר אַרבעטן. כ'ווייס נישט וואָס פֿאַראַ נס ס'איז געשען — דער פּאָליציאַנט האָט באַשטעטיקט, אַז מיר אַרבעטן. האָבן זיי אים געגלייבט און מען האָט אונדז געלאָזן פֿריי.

פֿון דעם פּלאַץ, ווו מען האָט צוזאַמען גענומען אַלע יידן און נאָכן אָפּטיילן די וועלכע האָבן שיינען, האָט מען וויַיטער געפֿירט צו די גריבער. יידן האָבן געזוכט אַן אָרט ווו זיך צו באַהאַלטן, אפֿשר וועט געשען אַ נס. מיר האָבן אויפֿגעהויבן ברעטער און זיך באַהאַלטן. די דייטשן, דערזעענדיק אַז ס'איז געוואָרן ווייניקער יידן, האָבן גענומען זוכן און געפֿונען. מען האָט די יידן געשלעפּט פֿאַר די האָר. מיט גומענע קאַנטשיקעס האָט מען זיי אַזוי צעשלאָגן, אַז איך ווייס נישט, ווי אַזוי זיי זענען געשטאַנען אויף די פֿיס. דערנאָך האָט מען זיי דערשאָסן. דעמאָלט איז אומגעקומען אַ העלפֿט פֿון דער באַפֿעלקערונג אין געטאָ. די גענויע צאָל ווייס איך נישט.

פֿון די גריבער זענען מיר אַוועק צוריק אין געטאָ. ס'איז געוואָרן אַ ביסל שטילער, אָבער מען האָט מורא געהאַט אַרויסצוגיין.

מיין מוטער איז געווען אין אַ צווייטן בונקער. דאָרט זענען די דייטשן נישט געווען, איז זי געבליבן לעבן. האָבן מיר ווידער געלעבט צוזאַמען — ביז דער ענדגילטיקער ליקווידאַציע.

די ליקווידאַציע פֿון געטאָ, סוף מאַי 1942

ענדע מאַי 1942, זענען אָנגעקומען ס.ס.־אויצעס און אַרומגערינגלט דאָס געטאָ. האָבן

יידן גענומען ווידער זיך באַהאַלטן אין די בונקערס. אָבער דאָס מאָל האָבן די דייטשן שוין געוווּסט וועגן די באַהעלטענישן און פון אומעטום זיי צוגענומען.

פּאַקטיש בין איך שוין דעם לעצטן אָונט נישט געווען אין געטאָ.

אין אַ באַהעלטעניש ביים פּאָליאַק באָריסעוויטש

איך האָב געהאַט באַקאַנטע קריסטן.

דער פּאָליאַק באָריסעוויטש האָט מיר אַמאָל געהאָלפן מיט לייכטערער אַרבעט. ער האָט געהאַט אַ רעסטאָראַן, האָב איך ביי אים געאַרבעט. איך האָב מיט אים געשמועסט, אַז אין דער צייט פון אַן אַקציע, וואָלט איך געקענט ביי אים זיך אויסבאַהאַלטן. ער האָט מסכים געווען. די נאַכט פאַר דער אַקציע בין איך צו אים אַוועק. צומערשט געווען באַהאַלטן אין רעסטאָראַן, אויפן בוידעם, אין דער צייט פון דער אַקציע. אין עטלעכע טעג אַרום, אין אַן אָונט, האָט מען מיך מיט גרויסע שוועריקייטן איבערגעפירט צו זיי אין שטוב.

בעת דער אַקציע זענען אומגעקומען די מוטער מיט די ברידער.

דער פּאָליאַק האָט נישט מורא געהאַט, מען זאָל מיך געפינען ביי אים. קיין פרוי האָט ער נישט געהאַט, נאָר אַ שוועסטער און אַן אַלטע מוטער, וועלכע האָט בכלל נישט פאַרשטאַנען, וואָס דאָ קומט פאָר. די שוועסטער האָט מיך געהאַלטן, מיר צוגעגעבן אַ סך מוט, איך זאָל זיך נישט פאַרלירן. טראָץ דעם וואָס כ׳האָב געהאַט אַ טיפּיש יידישן אויסזען, האָט ער באַשלאָסן מיך אויסצובאַהאַלטן. די גאַנצע צייט בין איך געווען ביי אים אין שטוב, באַהאַלטן אין אַ פאַרשלאָסן צימער. זיין שוועסטער פלעגט מיר אַריינטראָגן עסן, אַלץ דערלאַנגען און צונעמען.

ספּעציעל קאָנטראָלירן, איז מען נישט געגאַנגען צו די פּאָליאַקן. מען האָט זיך נישט פאָרגעשטעלט, אַז אַ פּאָליאַק זאָל טאָן אַזאַ זאַך אין צענטער פון שטעטל. דייטשן זענען יאָ אַריין צו זיי אין שטוב עטלעכע מאָל, אָבער נישט צו זוכן. זיי איז סתם געפעלן די וווינונג. די שרעק איז געווען פון שכנים.

ביי אים בין איך געווען אויסבאַהאַלטן אַ יאָר מיט 3 חדשים, געלעבט אין מענטש־לעכע באַדינגונגען. אויך זייער באַציִונג איז געווען אַ מענטשלעכע. דערנאָך זענען אין אונדזער שטעטל געקומען פּאַרטיזאַנער, די „ראַדיאָנאָווצעס״. זיי האָבן אונטערגעצונדן דאָס שטעטל, אומגעבראַכט די דייטשן.

דאָס איז געשען אין אויגוסט 1943. אין דער צייט האָב איך געקענט אַרויסגיין אין שטעטל. כ׳בין טאַקע אַוועק מיט די „ראַדיאָנאָווצעס״.

איך גיי צו די פּאַרטיזאַנער

ווען די פּאַרטיזאַנער זענען אַריין צו אונדז אין שטוב, האָב איך זיי געזאָגט, אַז כ׳בין אַ יידישע און וויל גיין מיט זיי. זיי האָבן געענטפערט, אַז איצט האָבן זיי נישט קיין צייט

זיך מיט דעם צו פֿאַרנעמען. כ׳קען אָבער גיין מיט זיי, זיי וועלן מיך אַריינפֿירן אין שטאָב און דאָרט וועט מען באַשליסן.

זיי האָבן מיך אַוועקגעפֿירט אין שטאַב, אין אַ דאָרף לעבן דאָקשיץ. אין שטאַב האָט מען זיך זייער געוווּנדערט, ווי אַזוי האָט געקענט געשען, אַז אַ פּאָליאַק האָט מיך אויסבאַהאַלטן? זיי האָבן געמיינט, אפשר בין איך אַ שפּיאָנין.

אין פּאַרטיזאַנקע האָבן זיי מיר גלייך נישט צוגענומען, ווייל כ׳בין געווען אָן געווער. דערצו נאָך אַ פרוי. זיי האָבן מיך איבערגעלאָזן אין דאָרף קראַמאָוויטשי, ביי אַ פּויערטע, כ׳זאָל איר העלפֿן אין דערווירטשאַפֿט. ביי דער פּויערטע בין איך געווען זעקס חדשים, ביז ווינטער.

שפּעטער האָב איך זיך דערוווּסט וועגן אונדזערע שטעטלדיקע. פֿון דאָקשיץ איז געווען אין די פּאַרטיזאַנער זעליק טילעס. אין דעם דאָרף, ווו כ׳בין געווען ביי דער פּויערטע, איז געווען אַ צווייטע בריגאַדע פּאַרטיזאַנער א. נ. „זשעלעזניאַק״, צו וועלכער ס׳האָט געהערט זלמן קרעמער. ער האָט מיר נישט געקענט העלפֿן. איך האָב געוואָלט מען זאָל מיך צונעמען צו די פּאַרטיזאַנער. זלמן קרעמער איז געווען אַ פּשוטער פּאַר־טיזאַנער, בעת טילעס איז געווען אַ פּאָליטרוק, איז אים געווען לייכטער מיך צוצונעמען אין דער בריגאַדע א. נ. פֿון קוטוזאָוו. זעליק האָט מיך אַריבערגענומען צו זיך אין דער בריגאַדע, ווען ער האָט זיך דערוווּסט וועגן מיר. אין שטאָב האָט מען נישט געהאַט קעגן מיר, ווייל ער האָט געזאָגט, אַז כ׳בין זיינס אַ פריינדין. אין דער בריגאַדע האָבן זיך נישט געפֿונען קיין סך יידן. געווען אַ ביסל באַקאַנטע פֿון אונדזער שטעטל, אָבער געציילטע, די אַלע, וועלכע זענען אַנטלאָפֿן פֿון דער אַקציע.

פֿון אָנהייב האָב איך ביי די פּאַרטיזאַנער געאַרבעט אין קיך. דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן די בלאָקאַדע. פֿאַר דער בלאָקאַדע בין איך קראַנק געוואָרן אויף טיפוס, געלעגן מיט גרויסע היץ אין אַ פּאַרטיזאַנישן שפּיטאָל, אין אַ פּאַלאַטקע. געווען איז דאָס די „פּאַרטיזאַנישע זאָנע״ אין בערעזינער ראַיאָן, פּאָלאָצקער אָבלאַסט. איך בין געלעגן קראַנק אַ חודש צייט.

ווען כ׳בין אַ ביסל געקומען צו די כוחות, האָט זיך אָנגעהויבן די בלאָקאַדע. פֿון אַלע זייטן זענען מיר געווען אַרומגערינגלט מיט דייטשן, וועלכע האָבן אונדז באַשאָסן. מיר האָבן געמוזט אַוועקגיין פֿון דעם אָרט אין די בלאָטעס פֿון פּאָלאָצקער אָבלאַסט. אין די בלאָטעס זענען מיר געלעגן עטלעכע טעג. מיר האָבן זיך צעוואָרפֿן, אַ סך האָבן זיך פֿאַרלוירן, אַ סך זענען אומגעקומען.

בעת דער בלאָקאַדע האָב איך זיך געהאַלטן מיט אַ גרופּע מענטשן.

נישט האָבנדיק קיין אַנדערן אויסוועג, האָט מען געמוזט דורכרייסן די בלאָקאַדע, שלאָגן זיך מיטן דייטש. אונדז איז געלונגען אַדורכצורייסן די אַרומרינגלונג, אָבער פֿון די פּאַרטיזאַנער איז געבליבן נאָר איין דריטל; די אַנדערע זענען אומגעקומען.

אויך בעת דער בלאָקאַדע האָב איך קיין געווער נישט געהאַט, ווייל עס האָט נישט געקלעקט פאַר אַלעמען. כ׳בין געוואָרן פאַרווונדעט אין אויג און אין האַנט. ביזן היינטיקן טאָג ליגן ביי מיר די שפּליטערס. ס׳זענען געווען אויך שווער פאַרווונדעטע.

די באַפרייונג, יולי 1944

נאָך דער בלאָקאַדע האָבן מיר זיך אומגעקערט אויפן אָרט, וווּ מיר זענען געווען פריער. אָפּגעווען דאָרט אַ ביסל צייט, ביז מיר האָבן דערהערט, אַז דער פראָנט דערנענטערט זיך. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען אונדז באַפרייט — יולי 1944.

קיין דאָקשיץ איז נישט געווען נאָך וואָס צו גיין, ווייל דאָס שטעטל איז געווען אינגאַנצן פאַרברענט, קיין איין ייד איז דאָרט נישט געבליבן. מיר זענען געבליבן שטיין הינטער דאָקשיץ, אינעם שטעטעלע דאָלגינאָוו, וווּ ס׳האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אַ ביסל ייִדן.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט זיך געעפנט די פּאָסט אין קריוויטש, וווּ ס׳האָט צוריק געאַרבעט באַריסעוויטש, דער געווו. נאַטשאַלניק פון דער דאָקשיצער פּאָסט. ער האָט זיך דערוווּסט, אַז כ׳בין געבליבן לעבן, האָט ער מיך מיט נאָך חברטעס אַרויסגערופן פון די פּאַרטיזאַנער און מיר האָבן אָנגעהויבן אַרבעטן אין קריוויטש, וווּ ס׳איז געווען דער ראַיאָן.

דאָרט האָב איך געאַרבעט ביזן יאָר 1945. דערנאָך האָט מען מיך צוגענומען קיין מאָלאָדעטשנע, אין אָבלאַסט, געאַרבעט דאָרט אַ קורצע צייט, זיך באַפרייט און אַרויסגעפאָרן קיין ווילנע, וווּ כ׳האָב אין יוני 1946 חתונה געהאַט מיט יוסף פרען.

נאָך דער חתונה בין איך געבליבן אין ווילנע, אָבער שוין מער נישט געאַרבעט. מיין מאַן איז אַ פאָטאָגראַפיסט. געלעבט האָבן מיר אין ווילנע ביז דער רעפּאַטריאַציע. קיין פוילן זענען מיר אַרויסגעפאָרן אין יאָר 1957. מיר האָבן זיך באַזעצט אין ליגניץ, וווּ מיר האָבן געוווינט אַ יאָר מיט 8 חדשים.

אין לאַנד זענען מיר געקומען אין יאָר 1958 — איך, מיין מאַן און צוויי זין. מ׳האָט אונדז געשיקט קיין באר־שבע.

ליד האנדרטה בדוקשיץ, לזכר קרבנות הרציחות של הגרמנים

ביים דענקמאָל אין דאָקשיץ, לזכר די קרבנות פון די דייטשע רציחות

ייִדישער ווידערשטאַנד אין דאָקשיץ און סביבה

(צום אָנדענק פון העלדישן פּאַרטיזאַנער ייִדל יעסען)

שבתאי רודערמאַן / קאַנאַדע

ייִדל יעסען איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1914 אין טומילאָוויטש, דאָקשיצער ראַיאָן. ביזן יאָר 1942 האָט ער מיט זײַן גאַנצער משפּחה געלעבט אינעם דאָרף דזשעדזשין. ווען די דײַטשע אַרמיי האָט אָקופּירט דעם דאָזיקן געביט, זענען די ייִדן פון דזשעדזשין און אומגעגנט אַרײַן געטריבן געוואָרן אין דאָקשיצער געטאָ.

פאַר דער ערשטער שחיטה געלונגט ייִדלען זיך אַרויס צו באַקומען פון געטאָ. ער באַהאַלט זיך אויס בײַ באַקאַנטע פּויערים. דאָ דערגייט צו אים די דערפרייענדיקע ידיעה, אַז אויך זײַן פרוי און מוטער האָבן זיך געראַטעוועט און באַהאַלטן זיך אויס אין געטאָ גלובאָקי. ער באַקומט זיך אַהין אַרײַן און אים געלונגט צו נעמען מיט זיך זײַן פרוי. בײדע שליסן זיך אָן אין אַ פּאַרטיזאַנער־אָטריאַד. ווי אַ געבוירענער אין דאָרף און אויסגעוואַקסענער אין דער סביבה פון טײַך בערעזינאַ, האָט ער גוט געקענט די געגנט. די אָנפירונג פון די פּאַרטיזאַנער באַשטימט אים אַלס וועגווײַזער און פאַרבינדלער מיט די פּויערים. זײַן באַזאַכטקייט, רואיקייט, קאַלטבלוטיקייט און אויסגערעכנטקייט האָבן אים תמיד געהאָלפן מיט דערפאָלג אויספירן די אויפגאַבן. אַ קנאַפּער רעדנער, פריער אויפמערקזאַם אויסגעהערט יענעם, באַטראַכט דעם ענין און דערנאָך געזאָגט זײַן מיינונג.

אין דעצעמבער 1942 קומט ייִדל ווידער אין גלובאָקער געטאָ. דאָס מאָל — אַרויס נעמען פון דאָרט יוגנטלעכע און געווער. אַז דער יודענראַט האָט זיך דערוווּסט וועגן זײַן באַזוך, זענען זיי גרייט געווען אים אויסליפערן די דײַטשן. אים געלונגט צו אַנטלויפן צוריק צו די פּאַרטיזאַנער, מיטנעמענדיק מיט זיך לייבעלע ראַפּאַפּאָרט (הײַנט אין ישראל) און זײַנע שוועסטערס שיפרע און ראָכקע (די לעצטע — אַ קראַנקן־שוועסטער, הײַנט אין אַמעריקע).

ייִדל וויל ראַטעווען אויך זײַן מוטער. עטלעכע מאָל שיקט ער פאַרבינדלער אין גלובאָקער געטאָ, ביז אים געלונגט, אין מערץ 1943, צו זען זיך מיט איר. זי פלעגט יעדן טאָג פאָרן אויף צוואַנגס־אַרבעט מיט נאָך ייִדן, צו דער באַן־קנופּ־סטאַציע קרולעווטשיזנע, 18 קילאָמעטער פון גלובאָקי. דאָרט האָט איר אָפּגעוואַרט אַ פּויערטע און אַוועק געפירט אין וואַלד.

אין יענער תקופה בין איך געווען צוזאַמען מיט ייִדלען אין וואַלד. מיט אונדז האָבן זיך נאָך געפונען זײַן שוועסטער איטקע, ברודער לייבל, מענדל (אייניקל פון דאָקשיצער שוחט) און שלום־בער פרידמאַן.

אין יאַנואַר 1943 האָט אונדזער גרופּע זיך אָנגעטראָפן אויף אַ דײַטשער מיליטערישער איינהייט אין דאָרף זאַשטשעשלע, האַלוּביטשער ראַיאָן. ס'איז פאָרגעקומען אַ פאַר־

ביסענע שלאַכט. דעמאָלט איז געפאַלן ישעיהו סאָסמאַן (געבוירן אין יאָר 1910 אין דאָקשיץ). אונטער אַ האָגל פון קוילן האָט יידל אַוועק גענומען זיין טויטן קערפער און אים קובר געווען אין דאָרף ראַטשני, דאָקשיצער ראַיאָן, אין דער זאַמדיקער ערד אויפן ברעג פון טייך.

נאָך פריער האָט יידל צוזאַמען מיט סאָסמאַנען זיך באַטייליקט אין אַ פּאַרטיזאַנישער אַקציע קעגן דייטשן גאַרניזאָן אין דאָקשיץ. זיי האָבן דעמאָלט פאַרברענט אַ דאַמף־מיל, וואָס האָט באַדינט די דייטשן. אין יענער אַקציע איז פאַרוואונדעט געוואָרן שלום בער פרידמאַן.

אין פעברואַר 1943 האָבן די דייטשן אַדורכגעפירט אַ בלאָקאַדע אויף די פּאַרטיזאַנער. זייער וועגווייזער איז געווען אַנטאָן טרוס, אַ שוואָגער פון דאָקשיצער פּאָליציי־קאָמענדאַנט קאַמולקאַ. דער דאָזיקער טרוס, אַזוי ווי זיין שוואָגער, האָבן אַנגעטאָן די יידן אַ סך צרות און זייער בעסטיאַלישקייט איז טיילמאָל איבערגעשטיגן די דייטשע רציחות. אין דאָרף ראַטשנע האָט יידל זיך פאַרשטעקט אויף אַן אָבסערוואַציע־פונקט אויף אַ בוידעם, ווי נאָר ר'האָט באַמערקט אַז די דייטשן קומען אָן, האָט ער זיין ביקס אָנגעצילט אויף טרוסן און אים אַוועקגעלייגט אַ טויטן. יידלס פרייד איז געווען גרויס וואָס אים איז געלונגען נקמה צו נעמען אין אַזאַ פאַרברעכער און דערצו נאָך — אַנטלויפן פון די דייטשן.

ערב דעם 1טן מאַי האָט ער געפירט אַ גרופּע פּאַרטיזאַנער צום אויפרייסן די באַן־ליניע און בריק צווישן פּאַרפּעליטש און קרולעווטשטשינע. גאַנצע דריי מעת־לעת איז געווען אָפּגעשטעלט דער באַן־פאַרקער אויף אַזאַ וויכטיקער פאַר די דייטשן באַן־ליניע ווי קרולעווטשטשינע־מאָלאָדעטשנע־מינסק. אויך דעם אויפרייס־מאַטעריאַל האָט צוגעשטעלט יידל. ער האָט געוווּסט, אַז אין דאָרף זאַמאַשע, צוויי קילאָמעטער פון גוט באַוואָפנטן און געהיטענעם גאַרניזאָן אין קרולעווטשטשינע, האָט די אָפּטרעטנדיקע רויטע אַרמיי אַריין געוואָרפן סנאַריאַדן אין אַ ברונעם. הגם דאָס אָרט האָט זיך געפונען נישט ווייט פון די דייטשן, איז יידלען געלונגען אַרויס צו נעמען די סנאַריאַדן און זייער אויפרייס־מאַטע־ריאַל אויסנוצן צום אויפרייסן די באַן־ליניע.

אָנהייב 1943 האָט מען ביי דער אָזשערע אין דער האָלוביצער פּושטשע אַראָפּ געלאָזט אַ לופט־דעסאַנט מיט שפּייז און געווער, געשיקט פון מאָסקווע. מיר זענען אַריינגעטרעטן אין דער דאָזיקער פּאַרטיזאַנער־גרופּע, וועלכע האָט געטראָגן דעם נאָמען פון איר קאָמאַנ־דיר פּיעטיאַ טשאָרני (ווי ס'האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז דאָס געווען אַ יידישער בחור מיטן נאָמען פּסח שוואַרץ). אונדזער אויפגאַבע איז געווען צו דערוויסן זיך פּרטים וועגן די סטאַציאָנירנדיקע אין דער סביבה דייטשע גאַרניזאָנען, טראַנספּאָרטן, וועלכע גייען אָפּ און קומען פון פראָנט, די נומערן פון די אָפּטיילונגען און נעמען פון די אָפיצירן. אַ דאַנק יידלען איז אונדז געלונגען אָנצוקניפּן אַ קאָנטאַקט מיטן דעפּאָ־נאַטשאַלניק אין קרולעווטשטשינע און מיט עטלעכע סצעפּשטשיקעס (צוניפּטשעפּער) פון וואַגאָנען. פון זיי

האָבן מיר כמעט יעדן טאָג באַקומען די נייטיקע ידיעות און אינפאָרמאַציעס, וועלכע האָבן געהאַט פאַר אונדז אַ באַדייטונג.

אַ דאַנק די דאָזיקע פאַרבינדונגען איז אונדז געלונגען, סוף מאַי 1943, אונטערלייגן אַ מינע אונטער אַ פּלאַטפאָרמע אויף וועלכער ס׳האָבן זיך געפונען דייטשע מאַטאַציק־ליסטן. 9 פון זיי זענען דערהרגעט געוואָרן.

ווער איז דען אימשטאַנד איצט, נאָך אַזוי פיל יאָרן, צו פאַרגעדענקען די אַלע העלדנ־טאַטן פון יידל יעסען. איך דערמאָן זיך, אַז אין חודש מערץ 1944 האָבן מיר באַקומען אַ באַפעל פון יענער זייט פראָנט צוצושטעלן אַ פּלאַן פון שטעטל גלובאָקי, די פּאָזיציעס פון מאַשין־געווער, האַרמאַטן, טאַנקן, צאָל דייטשע זעלנער אאַז״וו. אַ דאַנק אונדזער קאָנטאַקט מיטן פאַרטרעטער פונעם פּאָליציי־קאָמענדאַנט, מיט וועלכן מיר האָבן זיך געטראָפן אין דאָרף איוואַנאָווטשיזנע, ווי אויך מיטן סעקרעטאַר פון געביטס־קאָמיסאַר און דעם אַלטן אינזשעניער שקלעננניק — האָבן מיר באַקומען דעם פּלאַן פון שטעטל און די נייטיקע ידיעות. פאַרגעקומען איז עס אויף אַזאַ אופן:

דעם פּלאַן האָבן מיר באַדאַרפט אָפּנעמען ביי אַ קריסט נעבן קרולעווטשיזנע. די נאַכט איז געווען אַ ליכטיקע וואָס האָט געדראָט מיט געפאַרן פאַר יידלען און פאַר מיר. דאָך זענען מירביידע בשלום אַנגעקומען אויפן באַשטימטן אָרט. הגם מיר זענען געווען הונגעריק, האָט מען באַשלאָסן דאָרט נישט פאַרהאַלטן זיך, נאָר עפּעס איבערבייסן אין דאָרף ליפּאָווע. ווי ס׳האָט זיך שפּעטער אַרויס געוויזן, זענען דאָרט געווען באַהאַלטן דייטשן, וועמענס אויפגאַבע ס׳איז געווען צו כאַפּן „אַ צונג״, ד. ה. — אַ לעבעדיקן פאַר־טיזאַנער. צוליב דער ליכטיקייט פון דער נאַכט האָבן מיר זיי נישט געזען, באַהאַלטענע הינטער די הייזקעס, בעת זיי אונדז האָבן יאָ גוט געזען און אומגעשטערט געלאָזט אַריינגיין אין דאָרף. מיט זיכערקייט האָבן מיר אַנגעקלאַפּט אין פענצטער פון איין הויז. מיט איין מאָל האָט די דערבייאיקע שטאָל, געדעקט מיט אַ שטרוי־דאַך, זיך אַנגעצונדן פון דייטשע קוילן און דער אַרום איז געוואָרן ליכטיק ווי ביי טאָג. מיר האָבן באַשלאָסן ביידע אַנטלויפן דורך דער שטוב און אויפגעריסן די טיר — אָבער דאָ האָבן אונדז באַגעגנט דייטשע זעלנער מיט אַנגעצילטע ביקסן. יידל מיט זיין ביקס און איך מיט מיין אויטאָמאַט האָבן אויף זיי געעפנט אַ פייער, זיך דורכגעריסן, אַרויס געשפּרונגען דורכן פענצטער און זיך געלאָזט לויפן. ווידער האָט יידלס קאַלטבלוטיקייט גורם געווען דערצו, אַז מיר זאָלן ניצול ווערן. ער האָט צו מיר אַ געשריי געטאָן: „לויף נישט צו די בלאָטעס, לאָמיר אַוועק אין דער ריכטונג פון קרולעווטשיזנע״. שפּעטער האָט זיך אַרויס געוויזן, אַז די דייטשן האָבן געהאַט אַרומגעשטעלט אַלע וועגן צו די בלאָטעס, ווו די פאַרטיזאַנער האָבן געהאַט זייערע באַזעס. מיר וואָלטן זיכער געווען אַריינגעפאַלן אין זייערע הענט, ווען נישט יידלס אויס־גערעכנטקייט.

אָנפאַנג אַפּריל 1944 ווערט יידל קראַנק. מיר איז געלונגען, נאָך גרויס מי, ברענגען

צו אים דעם איינציקן דאָקטאָר, וועלכער האָט זיך געפונען מיט די פּאַרטיזאַנער — לעקאַך. ער האָט פעסטגעשטעלט, אַז יידל איז קראַנק אויף טיפוס. גראָד דעמאָלט האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע דייטשע באַלאַגערונג און אַרומרינגלונג פון די פּאַרטיזאַנער, די א.ג. אושאַצער בלאָקאַדע. ביי אַזעלכע אַקציעס פלעגן מיר גראָד אַריבערקלייבן זיך אין אַ ראַיאָן וואָס איז געווען נאָענט צו אַ דייטשן גאַרניזאָן און דווקא דאָרט איבערגעהאַלטן די שווערע צייט. איצט אָבער האָבן מיר נישט געקענט אָנווענדן דעם פּאָרטל, ווייל יידל איז געווען קראַנק.

צו דער דאָזיקער בלאָקאַדע האָבן די דייטשן געבראַכט ריזיקע מיליטער־איינהייטן פון פראָנט און צוזאַמען מיט זעלנער פון דעם פּאַרעטערישן גענעראַל ולאַסאָוו, האָבן זיי אַלץ ענגער געמאַכט דעם רינג אַרום די פּאַרטיזאַנער, באָמבאַרדירט זיי פון דער לופט און האַרמאַטן. עס זענען געפאַלן אַ סך קרבנות. נישט געבליבן קיין אַנדערער אויסוועג, ווי דורכרייסן די דאָזיקע בלאָקאַדע, אַפילו פאַרן פרייז פון אַ סך קרבנות. מיטן דורכברוך האָט אָנגעפירט פּאָלקאָווניק ראַדיאָנאָוו, ווייל דער פּאַרטיזאַנער־שטאַב פונעם אושאַצער ראַיאָן האָט אַלץ איבערגעלאָזט אויף הפקר און אַליין זיך אָפּגעטראָגן מיט אַן עראָפּלאַן פון דעם קריטישן אָרט.

ראַדיאָנאָוו האָט צונויפגעזאַמלט אַלע פּולעמיאָטניקעס און אַווטאָמאַטלער און אַ דאַנק זייער קאָנצענטרירטן פייער איז אים געלונגען דורכצורייסן די דייטשע אַרומרינגלונג. דער פּאָלקאָווניק גופא איז שווער פאַרוואונדעט געוואָרן און דערנאָך געשטאָרבן. דער־אַ ראַדיאָנאָוו, וועלכער האָט אין די ראַמען פון ולאַסאָווס אַרמיי געדינט ביי די דייטשן און זיין פּאָלק האָט סטאַציאָנירט אין קרולעווטשטשינע, איז אַריבער צו די פּאַרטיזאַנער און אין דאָקשיץ ווי אין קרולעווטשטשינע אויפגעהאָנגען פיל דייטשן און די פון דער אָרטיקער באַפעלקערונג וועלכע האָבן מיט זיי מיטגעאַרבעט. פאַר אונדז יידן איז עס אויך געווען אַ וויכטיקער נקמה־אַקט כלפּי די פאַרברעכער.

דעם 4טן מאַי 1944, 1 אַ זייגער ביי טאָג, איז ביים דאָרף רעמבאַ, פּילינער סעלסאָ־וויעט, געפאַלן מיט אַ העלדישן טויט דער פּאַרטיזאַנער יידל יעסען. הגם ער איז געווען אָפּגעשוואַכט פון דער קראַנקייט, האָט ער מיט דער ביקס אין האַנט באַטייליקט זיך אין קאַמף קעגן אַ דייטשער אָפּטיילונג. ער איז געפאַלן אין שלאַכט ווי אַ טרייער זעלנער פון דער יידישער פּאַרטיזאַנער־אַרמיי אין די שרעקלעכע יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

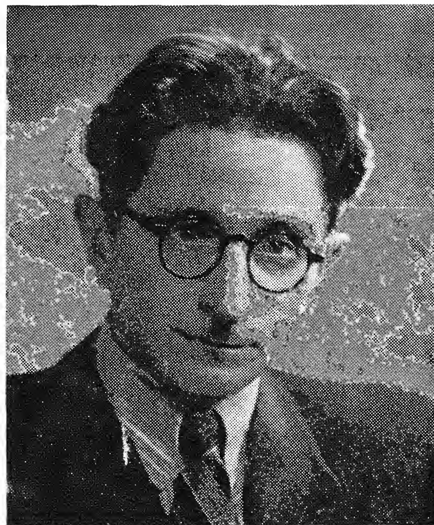
כבוד זיין אָנדענק.

אויפן מאַסן־קבר פון די דאָקשיצער קדושים

אפרים ליפשיץ ז״ל

נאָכן פאַרענדיקן די צווייטע וועלט־מלחמה, ווען כ׳האָב זיך צוריק געקערט פון פראָנט, איז מיין ערשטער באַגער געווען: באַזוכן דאָקשיץ, אומקערן זיך אין מיין היים־שטעטל — אפשר האָט זיך ווער אָפּגעראַטעוועט פון די קרובים, שכנים, פריינד? ווייל אַפילו דעמאָלט, אין יאָר 1945 האָט אַ טייל פון אונדז געהאַט די אילוזיע, אַז ס׳איז אוממעגלעך און אומנאַטירלעך אויסצושעכטן מיליאָנען יידן אין פוילן, רוסלאַנד,

אפרים ליפשיץ ז״ל

דייטשלאַנד, פראַנקרייך, בעלגיע און אַנדערע לענדער. הגם כ׳בין אַליין געווען אַ זעלנער, צוגעקוקט זיך צו חרובע שטעט און שטעטלעך, דורכגעמאַכט אַ פראָנט פון טויזנטער קילאָמעטער און געוווסט שוין וואָס די דייטשע רוצחים האָבן אָפּגעטאָן מיט אונדזער פאָלק — האָט דאָך געטליעט אין האַרצן אַ פונק פון האָפענונג, קוים איז אַ טייל יידן פון דאָקשיץ געלונגען אויסצומיידן דעם טראַגישן גורל.

... אָט געפין איך זיך שוין אין דאָקשיץ. דאָס שטעטל זעט אויס ווי אַ פאַרוואָרלאָזטע,

צעשטערטע נעסט. איך זוך די גאַסן, געסעלעך, הייף און ווינקלען, ווו ס'האָט ערשט מיט 6 יאָר צוריק געברויזט און געפּיבערט אַ פולבלוטיק יידיש לעבן — אין גאַס, אין בית־המדרש, אין פּאַרטיי־לאָקאַל, אין דער אָרגאַניזאַציע...

איך פרעג זיך ביי אַ קריסט, צי ער ווייסט ווו ס'זענען אַהין געקומען מיינע ברידער. גאַנץ רואיק און גלייכגילטיק ענטפערט ער, אַז די דאָקשיצער יידן האָט מען נישט גע־פּירט ווייט, אין אַנדערע ערטער אויף אומקום, נאָר הינטערן שטעטל, צום ריזיקן זאַמד־גרוב, איבער וועלכן מ'האָט מיט מאַשין־געווער דערשאָסן די אומגליקלעכע קרבנות — פרויען, מענער, קינדער, אַלטע לייט, יוגנטלעכע. גאַנצע משפּחות זענען אומגעקומען אויפן סאַמע בעסטיאַלישן אופן, וועלכן נאָר די בלוטדורשטיקע נאַציס זענען געווען פעיק צוצו־טראַכטן און אַדורכפירן.

אָט שטיי איך ביים ברידער־קבר פון די דאָקשיצער קדושים. עס שטיקט אַ געוויין — נאָר קיין טרער באַווייזט זיך נישט אין די אויגן. דאָס האַרץ איז פאַרקלעמט — כ'בין אָבער נישט אימשטאַנד אַרויס צו לאָזן אַ קרעכץ. איך באַהעפט זיך מיטן אָנדענק פון די געפאַלענע, מיינע טייערע און נאָענטסטע, וועלכע זענען אומגעקומען אויף קידוש השם — און מיין געדאַנק טראָגט זיך איבער אין אַן אַנדערער וועלט, די רשעותדיקע וועלט פון רעגי־רונגען און פעלקער, וועלכע האָבן געוווּסט וועגן ביטערן גורל פון די יידן און קיינער פון זיי האָט נישט רעאַגירט, נישט אינטערווענירט, נישט געפאָדערט ביי די דייטשן אָפּצושטעלן דאָס בלוט־באָד איבער אונדז, יידן.

אָ, דאָקשיצער קדושים — מיר וועלן אייך קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

ביים גרוב

צבי מאַרקמאַן / חצור

נאָך וואָגלעניש לאַנגער צוריק זיך געקערט,
כאָטש עמיצן טרעפן ביים לעבן געקלערט.
געטראָטן האָב איך איבער אַש און רויִנען
געדוכט האָט זיך, אַז איך ריר זיך פון זינען...

די זון האָט זיך שולדיק אין כמאַרעס געטוקט,
פאַרויטלט פון שאַנדע האָט זי גנביש געקוקט,
אַליין ניט באַמערקט ווי אַזוי און דורך וואַנען
פאַראייגזאַמט, אין צווייפל, כ׳בין ביים גרוב געשטאַנען.

פון לינקס — אַ געשענדעט־צעשטערטער בית־עולם,
אַ דענקמאָל? איין עלנטער הילצערנער צלם.
די ערד האָט אַליין פון ווייטיק געקרעכצט —
אײן אײביקער עדות פון בלוטיקער שלעכטס.

עס האַמערט דאָס האַרץ, עס שלאָגט אין די שלייפן,
עס ברעכן די פיס זיך און ווילן אַנטלויפן.
אַ מאָסע אַ קלעפּיקע שמידט צו זיי און האַלט,
ס׳אַנטפּלעקן זיך נעמען — געשטאַלט נאָך געשטאַלט...

אָט שטייען אויף מוטערס, ווי שעפּעלעך־קינדער
ווי ערשט פונעם שלאָף געוועקט זיך אַצינדער,
זיי שטרעקן די הענטלעך און בעטן זיך: נעמען,
פאַר וועלכער זינד אונדז געטויט? צוליב וועמען?

ווער האָט זיך געווילט מיט טייוולאָנישע שפּילן?
פון דאַוועגען געטריבן אין טלית און תפילין.
פון אונטער דער חופּה די כלה, דעם חתן —
אָן אַ פאַר וואָס, סתם אַזוי דערשאָסן.

אַ מענטשן־געפּלעכט, אַלט און יונג, זין און טעכטער
אַ גרויליק געקרייז און אַ ווילדער געלעכטער.
עס מישן זיך אויסעט פאַרשיידענע קלאַנגען
פון כליפּען און כאָרכלען, פון תפילות, געזאַנגען...

פון חסידישן זמר און וויג־לידער שטילע,
פון שופרות אַ תרועה און קדיש פון נעילה,
אין טעפּ־ברוך פון תנאימס קלעזמאָרישע פידלען,
כל נידרי־ניגונים, טליתים און קיטלען...

און יוגנט פאַרוועלקטע ניט דערגרייכטע פאַרלאַנגען,
און פיס וועלכע זענען צום ציל ניט דערגאַנגען.
און זיסע חלומות, צאַרטע באַגערן
פון פאַרלעך וואָס אייביקע ליבע זיך שווערן...

און רויש פון יאַרידן און שטורעמס פון שנייען,
און אומרו, און שרעק, אין דער לופטן זיך דרייען.
און חנוכה־ליכטלעך און גראַגערס פון פורים —
און עלנט, און נויט, און פּיין, און יסורים.

און קרעכצן פון קראַנקע און וויסטע יללה
עס שיקן די מערדער אַן אייביקע קללה.
און חיהשע ברומען און טעמפּע באַפּעלן
און לעצטע נאָך פּרווון זיך קעגנצושטעלן.

עס קלאַמערן הענט זיך פאַרגעלטע און דאַרע,
און אויגן פאַרגלאָצטע, צעקרימטע און שטאַרע
און ביינער זיך ברעכן פון ווערן צעטראָטן
און קינדערלעך פאַלן און ווערן פאַרשאָטן...

עס פיבערן לייבער, פון ציינער אַ קריצן,
אַ שרעקלעכער מבול מיט דונער און בליצן.
אַ זודיקע לאַווע ברעכט אויס ווי פון ווולקאַנען,
אַ גרויזאַמער רעש פון טויזנטער ימען...

עס פלאַקערן פלאַמען אין רויך און געפילדער,
עס שטאַרקט זיך דער שטורעם אַלץ חיהשער, ווילדער,
אַ האַגל פון קוילן, רויט־שפּריצן פאָנטאַנען —
צעוווּנדיקטע קערפּערס וואַלגערן זיך צוזאַמען...

דער רב קוים שטייט אויף און פאַריכט די עטרה,
אוי, ווידוי ער זאָגט מיטן ניגון פון גמרא.
אַ גרויזאַמער כאָר כאַפּט אונטער פון קהל
און שניידיק הילכט אָפּ אין לופט דער שמע־ישראל !...

דערנאָך, ווען דער תהום האָט שוין אַלץ פאַרשלונגען,
האָט אַלץ נאָך דער רוף ביז די הימלען געקלונגען,
געוועקט האָט ער ברידער פון ראַנד ביזן ראַנד,
וואָס קערן זיך צוריק אין אַלט־נייעם לאַנד...

און שטעלן אַ דענקמאָל אַ פּרעכטיקן אויף
וואָס קוקט צו די הימלען מיט שטאָלץ גאָר אַרויף,
דורך מי און דורך אַרבעט, אַ לאַנד פון באַנייונג,
און ס׳קלינגט יענער אָפּקלאַנג אין טריִומף פון באַפרייונג...

ניצול־געוואָרענע פּאַרטיזאַנער

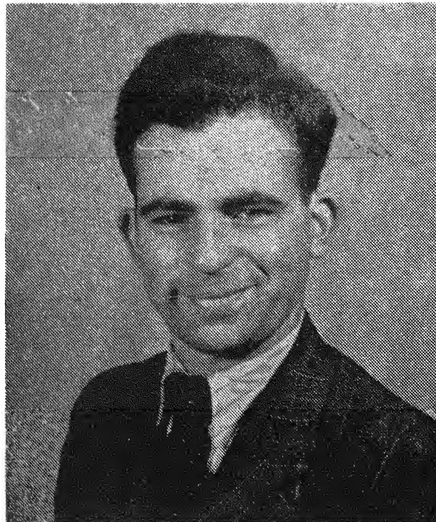
חייה־אסתר סאָסמאַן

דאָבע סאָסמאַן־קאַראָוויטש

זליג טילס, פרטיזן (כעת בקנדה)
דער פּאַרטיזאַנער זעליג טילעס
(איצט אין קאַנאַדע)

יהודה רייטמאַן, פרטיזן (כעת בארה"ב)
יודע רייטמאַן, פּאַרטיזאַנער
(איצט אין די פאַראייניקטע שטאַטן)

ה.

הדוקשיצאים
בישראל ובתפוצות

דאקשיצער אין
ישראל און אין די תפוצות

מפעולות הוועד של ארגון יוצאי דוקשיץ

דוקשיץ שוחררה בחודש יוני 1944, לאחר שהגרמנים נסוגו ממנה. אט־אט החלו לחזור אליה המעטים מבניה שהצטרפו לפארטיזאנים. בין החוזרים היו יוסף שפירא, בייניש קזיניץ, יהודה רייטמן, בתיה פרידמן, משפחת רזוב ועוד אחדים.

מיד לאחר השיחרור החלו להגיע מכתבים מיהודי העיירה, שנמלטו ממנה לפני בוא הנאצים, הגיעו מכתבים מעומקי רוסיה, מחיילים שהתגייסו לצבא הסובייטי, מקרובים בארצות־הברית, מדרום־אפריקה ודרום־אמריקה, מארץ־ישראל ומארצות אחרות. והשאלה אחת זועקת מכל המכתבים האלה: הנשאר מישהו מבני משפחתי בחיים? ההצליח איש מהם להינצל מצפורני החיה הטורפת? הם ביקשו ממכר, משכן, מגוי „טוב" לכתוב מה עלה בגורל בני משפחותיהם. והתשובה היתה: „איש לא נותר! כולם נטבחו, נרצחו והושמדו!"

מכתבים אלה היו כעין תעודה, כעין עדות לתולדות יהודי דוקשיץ, כי בין הכותבים היו בני עיירה שעזבוה לפני עשרות בשנים והיגרו לארצות מעבר־לים, מחלוצים שעלו לארץ־ישראל, מאנשי השמאל שברחו לרוסיה, מפארטיזאנים ומחיילי הצבא הסובייטי.

חלק מחברי הועד של ארגון יוצאי דוקשיץ בישראל.
א טייל קאָמיטעט־מיטגלידער פון די דאָקשיצער אין ישראל

אולם העיירה נחרבה, 90 אחוז מבתיה נחרבו, והעיירה כולה נהפכה לבית־קברות. אי־אפשר היה לנשום בה, אי־אפשר היה לחיות בה אפילו יום נוסף. וגויי העיירה, אלה שכניך קרעו עיניהם בראותם אותך עומד חי לנגד עיניהם: „הה, נשארת בחיים?! בר־מזל אתה!" ומיד מוסיף מבלי להשאל: „לקרוביך עזרתי במזון, במחבוא ובכל אשר יכולתי...". ואתה חושב להשאר כאן?..."

לאחר „קבלת־פנים" כזאת ביקשת לברוח מעיר הולדתך מיד, בלי להעיף בה מבט שני. ואכן רבים מהניצולים לא רצו לבקר בה אפילו שעה קלה. מפולין הם הגיעו למחנות העקורים בגרמניה ומשם החלו להתכונן לעלות לארץ־ישראל. אבל רבים שמו פעמיהם לארצות־הברית ובניהם באים עתה לבקר ולתור בישראל. אבל גם אלה שנותרו זמן ממושך ברוסיה, הגיעו לאחר עוברם את פולין למדינת ישראל, בשנים 1958—60.

*

ב־1948, ביוזמת הח"ח שפירא יוסף, צייטלין וטויבס ובעזרת חברי קבוץ עין־שמר ומענית, נוסד ארגון יוצאי דוקשיץ ופאראפיאנוב. האזכרות הראשונות קויימו בפתח־תקוה ואז עלה על הפרק הוצאת הספר לזכר קדושי עירנו.

בשנות 1958—60 עם עלית הגל החדש של צעירים, התגברה פעילות הועד. כי לישראל הגיעו עתה אלה שלא רק זכרו את דוקשיץ „השקטה", אלא שחזו מבשרם וראו במו עיניהם את כליונה והשמדתה של הקהילה הקדושה — דוקשיץ.

כל שנה קויימו אזכרות לקדושי עירנו, נקבע לוח זכרון לקדושי הקהילה במרתף השואה על הר־ציון בירושלים.

האזכרה הכ"ה ב־1967 נתקיימה בירושלים. נערך סיור ביד ושם, על הר־ציון וליד הכותל המערבי.

הוכנה רשימת הקדושים והושקעה עבודה רבה להוצאת הספר הזה.

כך שומרים על הגחלת שהוצאנו בליבנו מעיירתנו. נפגשים לפעמים בשמחות לפעמים באבל, אבל כל פגישה מחזקת את הקשר ומהווה ציון דרך.

דב קצוביץ

מזכיר ועד יוצאי דוקשיץ ופרפיאנוב בישראל

פון דער טעטיקייט פונעם קאָמיטעט פון דאָקשיצער אין ישראל

אין חודש יוני 1944 איז דאָקשיץ באַפרייט געוואָרן, נאָך דעם ווי די דייטשן זענען פון דאָרט אָפּגעטרעטן. ביסלעכווייז האָבן אָנגעהויבן זיך אומקערן אין שטעטל ווינציקע פון אירע איינוווינער, וואָס האָבן געהאַט זיך אָנגעשלאָסן אין די פּאַרטיזאַנער. צווישן די צוריק געקומענע זענען געווען: יוסף שאַפּיראָ, ביניש קאַזשיניעץ, יהודה רייטמאַן, בתיה פרידמאַן, די משפּחה ראָזאָוו און אַנדערע.

באַלד נאָך דער באַפרייונג זענען אָנגעקומען בריוו פון שטאָטישע יידן, וועלכע זענען אַנטלאָפן איידער די נאַצים האָבן פאַרנומען דאָקשיץ. די בריוו זענען געשיקט געוואָרן פון טיף־רוסלאַנד, פון זעלנער אין דער רויטער אַרמיי, פון קרובים אין די פאַראייניקטע שטאַטן, דרום־אַפריקע און דרום־אַמעריקע, פון ארץ־ישראל און אַנדערע לענדער. און איין פראַגע האָט אַרויסגעשריען פון די אַלע בריוו: איז ווער פון דער משפּחה געבליבן לעבן? איז וועמען געלונגען צו ראַטעווען זיך פון די נעגל פון דער נאַצישער רויב־חיה? זיי האָבן געבעטן פון אַ באַקאַנטן, אַ שכן, פון אַ „גוטן" קריסט צו שרייבן, וואָס ס'האָט פּאַסירט מיט זייער משפּחה. און דער ענטפער איז געווען: „קיינער איז נישט געבליבן! אַלעמען אויסגעשאָכטן, דערמאָרדעט, אומגעברענגט!"

די דאָזיקע בריוו זענען געווען אַ מין דאָקומענט און עדות צו דער געשיכטע פון די יידן אין דאָקשיץ, ווייל צווישן די שרייבערס זענען געווען לאַנדסלייט, וואָס האָבן מיט צענדליקער יאָרן צוריק עמיגרירט אין ווייטע לענדער, חלוצים, וואָס האָבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל, לינקע עלעמענטן, וואָס זענען אַנטלאָפן קיין רוסלאַנד, פּאַרטיזאַנער און זעלנער פון דער רויטער אַרמיי.

דאָס שטעטל איז אָבער חרוב געוואָרן, 90 פּראָצענט הייזער זענען צעשטערט און דער גאַנצער ישוב איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בית־הקברות, ווו מ'האָט נישט געקענט אָטעמען, נישט לעבן דאָרט איין טאָג אַפילו. און די אָרטיקע קריסטן, דיינע שכנים, האָבן אָנגעשטעלט אַ פּאָר אויגן, ווען זיי האָבן דיך דערזען אַ לעבעדיקן: „אָ, ביסט געבליבן לעבן?! אַ מזל דו האָסט". און באַלד צוגעגעבן אומגעפרעגט: „דיינע קרובים האָב איך געהאָלפן מיט שפּייז, מיט אַ באַהעלטעניש און מיט אַלץ, וואָס כ'האָב נאָר געקענט... און דו האָסט בדעה צו בלייבן דאָ?!"

נאָך אַזאַ „קבלת־פּנים" האָט זיך גלייך געוואָלט אַנטלויפן פונעם געבורט־שטעטל, נישט געבן דערויף נאָך איין קוק. אַ סך פון די ניצול־געוואָרענע האָבן נישט געוואָלט

אַפילו אויף אַ מינוט באַזוכן דאָס אָרט. פון פוילן זענען זיי אַוועק אין די פּליטים־לאַגערן אין דייטשלאַנד און דאָרט געגרייט זיך עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. אַ סך אָבער האָבן אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע און זיי קומען באַזוכן ישראל. אָבער אויך די, וואָס זענען אַ לאַנגע צייט געווען אין רוסלאַנד, זענען נאָכן רעפּאַטריאירן זיך קיין פּוילן, עולה געווען אין מדינת ישראל אין די יאָרן 60—1958.

*

אין יאָר 1948, איז אויףף דער איניציאַטיוו פון יוסף שאַפּיראָ און טויבעס, מיט דער הילף פון די דאָקשיצער אין די קיבוצים עין־שמר און מענית, געגרינדעט געוואָרן אין ישראל די לאַנדסמאַנשאַפט דאָקשיץ־פּאַראַפּיאַנאָוו. די ערשטע אזכרות זענען פּאָרגעקומען אין פּתח־תקוה. דעמאָלט איז אויך געבוירן געוואָרן דער געדאַנק וועגן אַרויסגעבן אַ יזכור־בוך, וואָס זאָל פאַראייביקן די קדושים פון אונדזער שטאָט.

אין די יאָרן 60—1958, מיטן אָנקומען פון יונגע עולים, האָט זיך פאַרשטאַרקט די טעטיקייט פון קאָמיטעט. ווייל אין לאַנד זענען אָנגעקומען נישט נאָר די, וואָס האָבן גע־דענקט די „שטילע" דאָקשיץ, נאָר אויף דער אייגענער הויט און פאַר זייערע אויגן דורכגעלעבט דעם אומקום פון דער דאָזיקער קהילה.

יעדעס יאָר האָבן מיר דורכגעפירט די אזכרות צום אָנדענק פון אונדזערע קדושים. מיר האָבן אויך איינגעאָרדנט אַן אָנדענק־טאָוול אינעם „מרתף השואה" אויפן הר ציון אין ירושלים. די יערלעכע אזכרה אין 1967 איז פאָרגעקומען אין ירושלים, פאַרבונדן מיט אַ באַזוך אין יד ושם, אויפן הר ציון און ביים כותל המערבי.

דער קאָמיטעט האָט אויך צוגעגרייט אַ רשימה פון אונדזערע קדושים, וואָס איז אָפּגעדרוקט אין דעם ספר יזכור.

אַזוי היטן מיר אָפּ דעם פונק און סענטימענט פאַר אונדזער היים־שטעטל. מיר טרעפן זיך אָפט אויף שמחות, טיילמאָל — אויך אין טרויער, נאָר תמיד ווערט אָנגע־האַלטן די פאַרבינדונג מיט די לאַנדסלייט. מיר שטייען אויך אין אַ בריוולעכן קאָנטאַקט מיט אונדזערע שטאָטישע אין די תפוצות.

דב קאַצאָוויטש
סעקרעטאַר פון דער לאַנדסמאַנשאַפט
דאָקשיץ־פּאַראַפּיאַנאָוו אין ישראל

דאָקשיצער אין אַמעריקע

נחמהלע זאלקינד־גרעבער / ברוקלין, ניו־יאָרק

איך וויל דאָ באַשרייבן די הילפס־אַרבעט פון דער דאָקשיצער לאַנדסמאַנשאַפט אין אַמעריקע (און מיין פערזענלעכע), פאַר אונדזערע לאַנדסלייט פאַר דער מלחמה, און ספּעציעל — נאָך דער מלחמה.

איך בין געבוירן און דערצויגן געוואָרן אין דאָקשיץ. מיינע עלטערן, ישראל און אַלטע זאַלקינד, זענען געווען באַלעבאַטישע מענטשן און געהאַנדלט מיט פלאַקס און זאָמען. אונדזער הויז איז געווען אויפן גאַס, וואָס האָט געפירט אויפן וועג קיין פּאַראַ־פינאָוו און גלובאָקי. איך האָב געהאַט דריי ברידער: בענציע־חיים, אלי, שמעון און איין שוועסטער — עלקע, וועלכע איז געווען אַן אַקושערין.

איך האָב זיך שפּעטער באַקאַנט מיט אַן עסטרייכישן רייכן יונגנמאַן, חתונה געהאַט און אַוועק קיין אַמעריקע.

דער אָנהייב פון מיין אַרבעט פאַר די דאָקשיצער לאַנדסלייט איז געווען נאָכן דער־האַלטן אַ בריוו פון יידל ראַזאָוו, ווו ער האָט מיר געשריבן, אַז אַלע מיינע ליבע און טייערע זענען אומגעקומען. ער האָט מיך געבעטן צו געפינען זיינע קרובים אין אַמע־ריקע. איך האָב זיי אויסגעזוכט, אַרויסגעשיקט אַ שפּייז־פּעקל. ביז היינט ווייס איך נישט צי זיי האָבן עס דערהאַלטן.

זעט אויס, אַז די יידן, וועלכע האָבן זיך צוריקגעקערט אין שטעטל נאָכן באַפרייען דאָקשיץ, זענען געוואָר געוואָרן, אַז אויף דער פּאַסט זענען דאָ מיינע בריוו. האָבן זיי אָנגעהויבן שרייבן צו מיר. איך האָב אַפילו באַקומען בריוו פון דאָקשיצער דורך אַמע־ריקאַנער יידישע סאָלדאַטן. בעיקר האָבן זיי געבעטן אויסצוזוכן זייערע קרובים. איך האָב אַ סך געפונען און זיי געהאָלפן איינשטעלן מיט זיי אַ קאָנטאַקט.

שפּעטער איז צו מיר געקומען דער דאָקשיצער שוחט יוחנן, ישראל שוחטס זון, און מיך געבעטן איך זאָל מיך באַטייליקן און אַרויסהעלפן זיינעם אַ פריינד אין רוס־לאַנד. ער איז פריער געווען אין דאָקשיצער פּאַריין און האָט ביי זיי גאַרנישט דערליידיקט. איך בין אַוועק צום פּרעזעס פון פּאַריין, שמעון וואַנט, און אים געבעטן רופן אַ מיטינג נישט נאָר פון די, וועלכע זענען שוין געווען מיטגלידער פון פּאַריין, נאָר רופן דורך מודעות אין דער פּרעסע אַלע דאָקשיצער און גלובאָקער, אַנטייל צו נעמען אין דער הילפס־אַקציע.

אַ סך לאַנדסלייט זענען געקומען. מען האָט אָפּגעגעבן אַ באַריכט לויט די ידיעות וואָס מיר האָבן דעמאָלט געהאַט, ווער ס׳איז אומגעקומען און פון די וויניקע, וועלכע

משפחה זאלקינד * די משפחה זאַלקינד

ס'איז געלונגען ניצול צו ווערן. מען האָט געשאַפן אַ סומע געלט אַלס ערשטע הילף. מיך האָט מען אויסגעוויילט אַלס קאָרעספּאָנדענטין און באַאויפטראַגט צו זאַמלען אינ־פאָרמאַציע, ווייל איך בין געווען די איינציקע, וועלכע איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין די לעצטע יאָרן און גוט געקענט די מענטשן פון שטעטל.

איך האָב זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט לאַנדסלייט פון פאַרשידענע שטעט און לענדער, און מיר האָבן צונויפגעזאַמלט עטלעכע הונדערט דאָלאַר. מיר האָבן אויך צוזאמענגעקליבן אַ ביסל קליידונג און שפּייז און געשיקט קיין פּוילן, רוסלאַנד און קיין דייטשלאַנד אין די לאַגערן, ווו עס זענען געווען אַ סך שטאָטישע. מיר האָבן זיי אויך געהאָלפן זיך פאַרבינדן מיט קרובים, דערמעגלעכן זיי צו קומען קיין אַמעריקע. איך פּערזענלעך פלעג זיי באַזוכן, נאָכן אָנקומען אַהער. ליידער, נישט אַלע געקומענע האָבן אָפּגעשאַצט אונדזער הילף. טיילמאָל בין איך געווען דערפון שטאַרק געטראָפן, ווייל איך האָב געאַרבעט שווער, בין געווען קראַנק, מיט אַ הויכן בלוט־דרוק. אָבער דאָס האָט מיך נישט אָפּגעהאַלטן. אויך האָט מען מיך נישט געלאָזט אַוועקגיין פון דער אַרבעט, ווייל ס'איז נישט געווען קיין אַנדערער, וואָס האָט געקענט אַזוי גוט דאָס שטעטל ווי איך. אַ סך מאָל האָבן מיר באַקומען בריוו פון מענטשן, וועלכע זענען נישט געווען קיין דאָק־שיצער. ווען איך האָב זיי געפרעגט גענויע פּרטים, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי זענען נישט געווען קיין תושבים פון אונדזער שטעטל.

אונדזער אַרבעט איז אַזוי אָנגעגאַנגען פון 1945 ביז 1950.

אַ גרויסן פעלער האָבן מיר געמאַכט, ווען ס'איז געבליבן אַ סומע געלט און מיר האָבן דאָס אַוועקגעגעבן צום פאַראייניקטן יידישן קאָמיטעט, וועלכער האָט געהאָלפן די פּליטים. איך פּער.ענלעך בין געווען קעגן, אָבער זיי האָבן פאַרזיכערט, אַז זיי וועלן געבן הילף אונדזערע לאַנדסלייט, אַ ווױנונג ווו זיך צו טרעפן אד"גל. צי זיי האָבן עפּעס געטאָן — ווײס איך נישט.

ווען מען האָט זיך צו מיר געוואָנדן פון ישראל וועגן אַרויסגעבן דאָס יזכור־בוך, בין איך געגאַנגען צו אַ בר־מצווה־פייערונג פון איינעם פון אונדזערע לאַנדסלייט, ווו סע האָבן געדאַרפט זיין „גרינע" (נישט לאַנג אָנגעקומענע), וועלכע האָבן זיך אָן עין־הרע זייער גוט איינגעאָרדנט, אָבער געלט וויל קיינער ניט געבן. זיי האָבן אָבער געוווּסט, אַז איך האָב זיי אַ סך געהאָלפן, האָבן זיי מיר נישט געקענט אָפּזאָגן. איך האָב דאָרט צוזאַמענגעקליבן 250 דאָלאַר.

אַ גוטהאַרציקער לאַנדסמאַן אפרים קאַנטאָראָוויטש (קלמן שולצס אַ קוזין), האָט געשפּענדעט 70 דאָלאַר, איך האָב געגעבן 15 דאָלאַר און די רעשט 165 דאָלאַר האָט מען צוזאַמענגעקליבן ביי אַן ערך 10 מאַן. פאַרשטענדלעך, אַז דאָס איז נישט גענוג, אָבער מער האָב איך ניט געקאָנט טאָן. דאָס געלט האָבן מיר איבערגעשיקט צו יוסף שאַפּירא.

ו.

ואלה שמות הקדושים

אונדזערע קדושים

על אלה אנו בוכים,
ביחד עם כל קדושי ישראל,
שנפלו על קידוש השם
ע״י הרוצחים הגרמניים ועוזריהם.

*

זיי באַוויינען מיר,
באַזאַמען מיט אַלע קדושי ישראל,
אומגעקומען אויף קידוש השם
און דערמאָרדעט דורך די דייטשע רוצחים
און זייערע העלפערס.

רשימת קדושי דוקשיץ

(לפי הרחובות — צונויפגעשטעלט לויט די גאַסן)

אולאַנסקע געסל

פרידמאַן יצחק־מאיר
פרידמאַן (זיין פרוי)
פרידמאַן סלאווע
סוידלער אסתר
סוידלער חייה און מאַן
סוידלער רחל און מאַן
סוידלער משה
שלייפער ירחמיאל
שלייפייער רחל
שלייפער יעקב
סווערדלאָוו וואָלף
סווערדלאָוו חנה
סווערדלאָוו נאטע
סווערדלאוו יקותיאל
סווערדלאָוו (זיין פרוי) און קינדער
גנעסע פנחסעס און איר מאַן
בוניע בונימאָוויטש
קרעמער לייב, זיין פרוי
און דריי קינדער

באָריסאָווער גאַס

קאַפלאַן שמחה
קאַפלאַן ביילקע און 2 קינדער
טילעס הלל און פרוי
טילעס לייב
טילעס משה
טילעס קאָפל
סאָסמאַן ברוך
סאָסמאַן פייגע
שפּיראָ אברהם־מענדל
שפּיראָ בריינע
שפּיראָ מאַנע
שפּיראָ סאָניע
שפּיראָ גיסע
כץ יוסף
כץ מאָטע
כץ מאַניע
כץ יצחק
לעווינטאַן משה
קרעמער נתן, זיין פרוי
און צוויי קינדער
ריבשטיין שלמה־חיים, מיט דער
משפחה און צוויי טעכטער
ראָזאָוו משה, זיין פרוי און צוויי
קינדער
פרידמאַן שמואל און משפחה
פרידמאַן משה־לייב, זיין פרוי
און צוויי קינדער
גולקאָוויטש יהודה
גולקאָוויטש זלאַטע
ריטמאַן אליהו
ריטמאַן אידא
ריטמאַן אביגדור
ריטמאַן שלמה
גיטלין חיים
גיטלין יונה
גיטלין פעסע
גיטלין חנה־ברכה
יעסין שעפסל
יעסין רחל־גיטל
יעסין מאיר
יעסין זאב
יעסין פרומע

יעסין פעסע
אלאַי קלמן־וועלוועל און משפחה
פרוי פון שמואל־בער ראַזאַוו
און קינדער
קאזשיניעץ דוד, זיין פרוי
און משפחה
צייטלין דב און משפחה
צייטלין הבל און משפחה
וואָלפאָוויטש מיכאל, זיין פרוי
און דריי קינדער
ראַזאַוו רבקה
חארנאס ירחמיאל, זיין פרוי
און פיר קינדער
וואַנט מלכה
וואַנט שלמה
וואַנט רחל
קרעמער אליהו, זיין פרוי און קינדער
קלאנסקי, זיין פרוי
און טאָכטער יאכע
יעסין שמואל, זיין פרוי
און צוויי קינדער
ראַזאַוו אלתר
קאַגאַניער אליהו, זיין פרוי און קינד
גלייכענהאוז שמואל און פרוי
שפּיראָ מענדל, זיין פרוי
און צוויי קינדער
זימלין יצחק
זימלין שאָשע און קינדער

גלובאָקער גאַס

קאַמינקאָוויטש אברהם און פרוי
קאַמינקאָוויטש חוה־ראָכע
קאַמינקאָוויטש יוסף
קאַמינקאָוויטש משה
קאַמינקאָוויטש מאטאלע
קאַמינקאָוויטש ....
קוגעל שמואל
קוגעל שרה
קוגעל חיים
קוגעל יצחק
לעוויטאַן ישראל
לעוויטאַן פעסע
לעוויטאַן אברהם
וואַנט הערשל־זעליג
וואַנט מרים
וואַנט כאסיע־איטע
וואַנט זלמן־יצחק
וואַנט רחל
וואַנט חנה
וואַנט זעלדע
אקסלראָד משה
אקסלראָד דינע
אקסלראָד מוליע
אקסלראָד שרה
אקסלראָד זעליג
שפּיראָ אשר
שפּיראָ מאריאשע
קאָפּעלאָוויטש משה־אהרון
קאָפּעלאָוויטש לאה
קאָפּעלאָוויטש מענדל
קאָפּעלאָוויטש גיטל
לעוויט רפאל
לעוויט רחל
לעוויט חיים־זוסיע
לעוויט יאכע
לעוויט יעקב
גאַלפּערין רייזיל
גאַלפּערין קאָפּל און קינד
קאזשיניץ יוסף
קאזשיניץ פעסע
קאזשיניץ אברהם
יעסין זונדל
יעסין בתיה
יעסין מלכה
יעסין חנה

קאָגאַן פּסח
קאָגאַן ליבע
קאָגאַן סאשקע
קאָגאַן אהרון
קאָגאַן גאָלדע
גילעוויטש חיים
גילעוויטש סטירע
גילעוויטש אייזיק
גילעוויטש בערל
בילינקי ישראל־לייזער און פרוי
גילינקי גיטל און זון
ראובן דער שוחט און משפחה
פערלמוטער בערע
מאַרקמאַן נחום
מאַרקמאַן דינע
מאַרקמאַן חנה
מאַרקמאַן סימע
מאַרקמאַן רחל
פּאָלאַק ריווע־רייזע
פּאָלאַק לייב
פּאָלאַק גיטע
פּאָלאַק חיה מיטן מאַן און קינד
מאַרקמאַן יצחק
מאַרקמאַן קונע־שיינע
מאַרקמאַן חיה־שרה
מאַרקמאַן יצחק
מאַרקמאַן יהודית
ליפּקינד בערע
ליפּקינד רבקה
וואָלפסאָן מולע
קאַמינקאָוויטש גבריאל
קאַמינקאָוויטש ליזע און משפחה
קאַמינקאָוויטש רייזל
קאַמינקאָוויטש חיה
קלופּט חיה־העניע
קלופּט כאשע
קאָסאָווסקי יוסף
קאָסאָווסקי כיענע און משפחה

קאזשיניק ישעיהו
קאזשיניק דבורה
קאזשיניק מלכה
קאזשיניק יאָניא
קאזשיניק כאסיע
בילינקי יצחק־ראובן
בילינקי חייקע
בילינקי רבקה
בילינקי יאכע
בילינקי לאה
לעוויטאַן מונים
סעגאַלאָוויטש סטירקע
סעגאַלאָוויטש הירשל
סעגאַלאָוויטש מאָטל
סעגאַלאָוויטש ישראל־לייזער
סעגאַלאָוויטש עטל
קרעמער גאָלדע
קרעמער שולם
קרעמער בערל
קאצאָוויטש זלמן־מאיר
קאצאָוויטש חיה
קאצאָוויטש חיים
קאצאָוויטש יוסף
פאַבריקאַנט לייב
פאַבריקאַנט האָדעס
פייווישעוויטש ביילקע
פייווישעוויטש נחום און זון
יעסין שמואל־יצחק
יעסין מאכע
יעסין יאכע
יעסין ברכה־חנה
טייץ מרדכי־בער
טייץ דבורה
טייץ העניע
גודקין יצחק
גודקין ביילע
גודקין אברהם
טייץ ישראל־לייב

טייך שרה
טייך חיה
ראָזאָוו דוד
ראָזאָוו אסתר־רחל
גילינסאָן מאָטל
גילינסאָן חיים־רפאל
גילינסאָן גישע
גילינסאָן משה
ראסקין חיה־גרוניע
ראסקין חיים־יוסף און פרוי
ראסקין חייקל (קרעמער), זיין פרוי
און קינדער
מארקמאַן נחום־לייב
מארקמאַן מאטאלע
מארקמאַן העניע
מארקמאַן רחל־לאה
מארקמאַן אברהם
מארקמאַן פייע
מארקמאַן רייזל
מארקמאַן חיה־שרה
מארקמאַן דאָבע
מארקמאַן זוסיע
סאָלאָוויי יצחק
סאָלאָוויי רחל
סאָלאָוויי כיענע
פרידמאַן רחל
פרידמאַן נעכע
פרידמאַן רבקה
קאַפּלאַן כיענע
ראסקין חיה־אסתר
ראסקין שורקע
סאכארטאָוו און משפחה
ר' לייב שיינין, דער רב
שיינין ריווע
שיינין חיים־יקותיאל
שיינין שלום־בער
שיינין באָרים
שיינין דבורה

דייך אברהמל, זיין פרוי און קינדער
כלאבנאָוויטש ראשע
כלאבנאָוויטש יצחק
כלאבנאָוויטש יצחק און טאָכטער
גלעזער לוי־יצחק
גלעזער משה
גלעזער שרה
גלעזער חיה
גלעזער אפרים
גלעזער פרומע
גאליך מאקס
גאליך ליבע
יודקאָווסקי (דער לערער)
לעווין גדליהו
סווידלער מענדל, פרוי שרה
און פיר קינדער
שטרייכשטיין לייבע

דזשיקע גאַס

גאלפערין רבקה
סעגאל חיים
סעגאל דינע
סעגאל אריה
לענקין יהושע
לענקין הודע
גאלפערין אליהו־נתן
לעווין משה
לעווין שרה
לעווין זלמן
לעווין שלמה
לעווין ברכה
גאלפערין קאָפּל
גאלפערין רייזל
גאלפערין שרה
פרידמאַן זלמן
פרידמאַן פעסע
לעווין דוד־זעליג
לעווין שעפסל

דאַלהינאָווער גאַס

קלופּט נחום־יהושע
קלופּט רבקה
קלופּט ביילע
קלופּט קיילע
קלופּט חיים
קלופּט פאַניע
קלופּט אלתר
קרעמער יצחק
קרעמער דוואָשע און קינדער
לאהאָטשין מרים
לאהאָטשין ליבע
לאהאָטשין גנעסיע
לאהאָטשין איסר
לאהאָטשין אסתר
לאהאָטשין זישע
לעוויטאַן זלמן
לעוויטאַן בתיה־גיטע
לעוויטאַן מיכאל
לעוויטאַן ליבע
לעוויטאַן הירשל
לעוויטאַן שרה
פלאווניק נחום
פלאווניק משה
פלאווניק איזשע
פלאווניק ליזע
פלאווניק סאָניע
פלאווניק בערל
רובין יואל
רובין שיינע
רובין חייה־העניע
רובין פרומע־לאה
רובין זלמן
רובין יעקב
קרעמער שמחה
קרעמער ביילע און קינדער
לעוויטאַן מענדל
לעוויטאַן מלכה
לעוויטאַן בתיה
לעוויטאַן איסר
הידעקעל זעלקע
הידעקעל ריווע־עלקע און קינדער
פייגעלסאָן אליהו
פייגעלסאָן כאסיע־איטע
פייגעלסאָן אברהמל
פייגעלסאָן פריידע און צוויי קינדער
פרידמאַן וועלוועל
פרידמאַן עשקע
פרידמאַן רייזע
פרידמאַן שרה און קינד
זיידל יעקב־בער און פרוי
זיידל מארקע
גיטלין ירוחם און פרוי
גיטלין חייה־ברײַנע
גיטלין ישראל
קאבאצניק חיים
קאבאצניק פעסע
קאבאצניק זלאטע
קאבאצניק ריווע
קאבאצניק יענטע
קאבאצניק משה
קאַפּלאַן יהודה־פסח
קאַפּלאַן אסתר
קאַפּלאַן יענקל
קאַפּלאַן חנן
קאַפּלאַן הערש
סרעברניק שייע
סרעברניק מוסיע
סרעברניק יוסף
שקאָלניק לייזער און פרוי
שקאָלניק שרה
שקאָלניק חייה־אסתר און מאַן
דימאנטשטיין אבא
דימאנטשטיין ישראל
דימאנטשטיין שעפסל
דימאנטשטיין אסתר

סלאווין ישראל און פרוי
קאפלאן רפאל און פרוי
קאַפלאַן מירל
קאזשיניץ זעליג־חיים
קאזשיניץ עטע־ראכע און קינדער
שקאָלניק מנחם און פרוי
שקאָלניק מולע
שקאָלניק צביה
לעוויטאַן פערל
לעוויטאַן רחל
פליסקין אברהם־שלמה
פליסקין גיטל
פליסקין אסתר
פליסקין זלמן
פליסקין שרה
פליסקין יצחק
פליסקין גישע און דריי קינדער
כץ בערקע און פרוי
כץ יענקל
כץ אסתר
לעוויטאַן זעליג
לעוויטאַן ראיא
לעוויטאַן ליבע
לעוויטאַן פרומע
לעוויטאַן רבקה
מרגולין דוד

סלאָבאָדע

קרעמער זונדל
קרעמער העניע
פייגעל משה־יעקב
פייגעל לאה־רייזע
זאלקינד ישראל
זאלקינד אלטע
זאלקינד בן־ציון
זאלקינד עלקע
זאלקינד שמעון
ליפקינד דוד
ליפקינדביילקע
ליפקינד טוביה
קאזשיניץ וועלוועל
קאזשיניץ אלטע
קאזשיניץ דוד
קאזשיניץ לאה
ציקלין אברהם־משה
ציקלין כאשקע
ציקלין גיטע און מאַן
גלייכענגאוז דוואָניע
גלייכענגאוז עלקע
סלאווין חיים און משפחה
סלאווין מאניס
בלינשטיין ראובן
בלינשטיין רעלע
בלינשטיין לייזער
בלינשטיין מאָטע
קאָפּעלאָוויטש שמואל
קאָפּעלאָוויטש ברוך
קאָפּעלאָוויטש ליבע
קאָפּעלאָוויטש מנשה
קאַפּלאַן יידע
קאַפּלאַן איסר און פאמיליע
קאנטאָראָוויטש ראובן
קאנטאָראָוויטש חייה־מוסיע
קאנטאָראָוויטש ברײַנע
קאנטאָראָוויטש עשקע
קאנטאָראָוויטש חנה
קאנטאָראָוויטש יהושע
פעלדמאַן אברהם
פרידמאַן אלתר (סלאָוועע מאָטלס)
פרידמאַן שרה־לאה און צוויי קינדער
זאיאָנץ שמעון
זאיאָנץ העניע
מאַרקמאַן לייזער־אהרון
מאַרקמאַן חייה
מאַרקמאַן פייגל־יהודית
פעלדמאַן נתן (קאָסאָריער)

פעלדמאַן ליבע און דריי קינדער
פעלדמאַן פייוויש, זיין פרוי
און קינדער
מינדלין ארקע
מינדלין ציפקע און מאַן
מינדלין ירחמיאל
מרדכי־איטשע
בלאָך שלמה
בלאָך רחל־כאסיע
בלאָך זעליג
בלאָך חייהקע
בלאָך חנה
קלופט זלמן־לייב
לענקין חיים־וועלוול
לענקין פעסע
לענקין יענקל
לענקין שיע
לענקין חנה־ליבע
לענקין חייה־ביינע
לענקין מלכה
לענקין גיטל
לענקין אהרון־בער
חבל דער שדכן
שכנא דער וואסערטרעגער
בארשיי קלמן
בארשיי זלמן
וואָרפמאַן און משפחה
חנא דער שמיד, זיין פרוי חנה
און קינדער
ליפשיץ מאָטע און פרוי
ליפשיץ עטל און פאמיליע
קלופט משה
קלופט מלכה
קלופט יקותיאל
קלופט רחל
קלופט רייזקע
קלופט חנה
קלופט גרונם

קלופט יאקיר, זיין פרוי און קינדער
לייזער דער שמיד
קאָפעלאָוויטש שמואל
קאָפעלאָוויטש אלטע
קאָפעלאָוויטש ברוך
קאָפעלאָוויטש מנשה
קאָפעלאָוויטש זוסקע
קאָפעלאָוויטש חיים
קוגעל ביינוש
קוגעל יענקל
קוגעל שרה־יענטע
קוגעל נחמה און מאַן מיט קינדער
מאָטע (חזן)
זאנוול
נחמן ראובן און צוויי טעכטער
קאַגאַן און משפחה
וואָרפמאַן יעקב
וואָרפמאַן לאה
וואָרפמאַן חנה
וואָרפמאַן זישע
גאָרדאָן מענדל
גאָרדאָן בת־שבע
גאָרדאָן לאה
גאָרדאָן יעקב
מאַרקמאַן לייב און פרוי
מאַרקמאַן העניע
מאַרקמאַן אסתר
ליפשיץ בנימין
ליפשיץ שפרה
ליפשיץ זלמן
ליפשיץ חיים
ליפשיץ לייבע
דייטש ארקע
דייטש וויכנע
באָקסער גרשון
באָקסער לאה און קינדער
האבערמאַן הירשל (קצב)
האבערמאַן מלכה

האבערמאַן שיינקע
האבערמאַן שיע
האבערמאַן שלום
שולץ אליעזר
שולץ רחל
שולץ הלל
לעוויטאַן אסתר־לאה
לעוויטאַן פייגע
גלעזער יאָשע
גלעזער משה
גלעזער אברהם
מאַרקמאַן אברהמל
מאַרקמאַן מלך
קאָפעלאָוויטש וועלוול־לייזער
קאָפעלאָוויטש גיטל
קאָפעלאָוויטש יאָשע
קאָפעלאָוויטש שמעון
קאָפעלאָוויטש אליהו
קאָפעלאָוויטש כיענע
קאָפעלאָוויטש בתיה
קאָפעלאָוויטש לאה
וואָרקעל ישראל
וואָרקעל פעסע
ארקע שמעון ארציקס
שרה איטקע און משפחה
חיים און משפחה
אלפעראָוויטש הירשל
אלפעראָוויטש סאשע
אלפעראָוויטש שיע
אלפעראָוויטש דאָבע
ראָזין יידל (שמיד), זיין פרוי ליבע
און פאמיליע
פאָליאק משה־לייב
פאָליאק חנה
פאָליאק בערל
פאָליאק ברוך
פאָליאק מאָטע
פאָליאק לאה

מינץ זעלקע און פרוי
מינץ ציפקע און זון
זוסיע און פאמיליע

פאָלאָצקער גאַס
דלוגאָן גבריאל
דלוגאָן דאָבע
סמערקאָוויטש מענדל, זיין פרוי
און קינדער
ציפע
יאבע
בערל
רבקה
ראַסקין פסח
ראַסקין אטשע
ראַסקין צילע
גאָרדאָן נחמה
גאָרדאָן אבראשע
גאָרדאָן יוניע
גאָרדאָן דוד
גאָרדאָן מינע
גאָרדאָן ראָזע
גאָרדאָן מישקע
דאוואָנג הירש
פרידמאַן שולע
פרידמאַן מענדל
פרידמאַן בתיה
פרידמאַן מלכה
יעסין יעקב
יעסין רבקה און קינדער
יעסין זעליג, זיין פרוי און קינדער
מאַרקמאַן דוד
מאַרקמאַן ליבע
זוסקינד זעליג
זוסקינד שאול
רייטמאַן ברוך
רייטמאַן גיטל
רייטמאַן אהרון

רייטמאַן גרשון
לעווימאַן גדליהו, זיין פרוי
און קינדער
פראַנקפורט הירשל
פראַנקפורט ריקלע
פראַנקפורט בעני
פראַנקפורט חייה
שיימאַן סאָניע
שיימאַן פאַניע
שיימאַן ריווע
שיימאַן ארטור
בודנאָוו יאַסקע
בודנאָוו שרה און משפחה
צוכמאַן שמואל
צוכמאַן דבורה
צוכמאַן שלום
צוכמאַ וואָלקע
צוכמאַן אהרון
צוכמאַן איטקע
צוכמאַן סימע
צוכמאַן עקיבא
צוכמאַן רייזקע
ציקלין עקיבא
ציקלין ציפּע
ציקלין ברוך
ציקלין רחל
ציקלין זלמן אורי
ציקלין יוכבד
ציקלין יוסף
ציקלין רחל, איר מאַן און קינדער
קרעמער יוסף
קרעמער נחמה
קרעמער מאָטל
קרעמער חייה
קרעמער ציפּע
גלעזער חיים־שמערל
גלעזער חנה
גלעזער דוד

גלעזער מירל
גלעזער לאה
גלעזער רייזל
פריים בערל און פרוי
פריים גרשון
קאָפּעלאָוויטש חיים
קאָפּעלאָוויטש ליזע
קאָפּעלאָוויטש פעסע
קאָפּעלאָוויטש מעני
פרידמאַן אליהו
ליפּקינד חיים
ליפּקינד פערל
מאַרקמאַן ראובן
מאַרקמאַן צילע און זון
דיקמאַן ברוך
דיקמאַן לאה
דיקמאַן מירע
דיקמאַן נחום
דיקמאַן סאָניע
ראָזאָוו יעקב־הירש און פרוי
ראָזאָוו גישע
ראָזאָוו שיינע
ראָזאָוו הענעך
ראָזאָוו גיטע
שולק מרדכי־וועלוול
שולק מאַרקע
שולק צבי־יונה
שולק שפּרינצע
באַטווינ יק פייוויש
באַטווינ יק רבקה
באַטווינ יק יעקב
באַטווינ יק מאַקס
באַטווינ יק גענ יע
באַטווינ יק חייה
גלייכענהאוז לייב און פרוי
גלייכענהאוז ניומע
בודנאבם שוועסטער און איר מאַן
מאַרקמאַן מענדל

מאַרקמאַן דאָבע
מאַרקמאַן יצחק
מאַרקמאַן רחל
מאַרקמאַן כיענע און קינדער

קיידערשע געסל

קלויזער מענדל און פרוי
קלויזער שמואל־הירש
קלויזער פייגל
קלויזער אברהם
קלויזער רחל
קלויזער סאָניע
לעוויטאַן יענקל־צדוק
לעוויטאַן מנוחה און קינדער
קאַזשיניץ לייב און פרוי
קאַזשיניץ אסתר־מלכה
קאַזשיניץ דבורה
קאַזשיניץ אברהם־יצחק
חאַזשיניץ משה־אהרון
פריידקין שמואל־מיכאל
פריידקין ישראל
פריידקין משה און משפחה
לעוויטאַן פרומע און משפחה
צירלין יעקב־בער און משפחה
מוסין דוד
מוסין זוסיע, פרוי און קינדער
פרידמאַן משה
פרידמאַן כאַסיע־ריווע
פרידמאַן יודע
פרידמאַן לאה
פרידמאַן רחל
דאמעסקין שיינע־מארקע
דאמעסקין אסתר
דאמעסקין שלמה
קאָפּעלאָוויטש שמואל־לייב
קאָפּעלאָוויטש מיכלע
קאָפּעלאָוויטש בערל
קאָפּעלאָוויטש יודע
קאָפּעלאָוויטש ציפּע
קאָפּעלאָוויטש לאה און קינדער
פּערלמוטער שמעון
פּערלמוטער זעלדע
פּערלמוטער זלמן און פרוי
שלמה רימערס פאמיליע
קאַפּלאַן משה־לייב און משפחה
פּערלמוטער אברהמל
פּערלמוטער גיטל און קינדער
ראָזאָוו אסתר
זאַכאַראָוויטש אסתר

שול־הויף

מאַרקמאַן שמחה און פרוי
מאַרקמאַן יאָסקע
מאַרקמאַן חיים־הירשל
מאַרקמאַן דאָבע
מאַרקמאַן דוד
וועלע דער בעל־עגלה און פאמיליע
אלאי אברהם־משה
אלאי ציפּע
אלאי איטקע
ברוך שלום דער קצב
ציפקע
קאָסאָווסקי שלמה־שייע
קאָסאָווסקי דבורה
דרוץ מענדל און פרוי
דרוץ סאָניע
דרוץ חייה־הינדע
הערצל דער קצב, זיין פרוי
און קינדער
פיימאַן אסתר
פיימאַן רחל־לאה און טאָכטער
קאַפּלאַן מאיר־מענדל און פרוי
ייקאַפּלאַן שמואל־לייב און פאמיליע
יעסין מענדל
יעסין חייהקע און פאמיליע
דאָלע ישראל

כלאבנאָוויטש (די מוטער)
כלאבנאָוויטש מאָטעלע
און שוועסטער
מאַרקמאַן יואל און פרוי
שעפסל (פאמיליע־נאָמען
אומבאקאנט)
זיין פרוי עטל און משפחה
שולץ מענדל און פרוי
שולץ קיילע
שולץ ישראל־מאיר
קאזשיניץ זאנוול
קאזשיניץ אלטע און קינדער
פרוי צעפעלעוויטש
צעפעלעוויטש לייזער
צעפעלעוויטש אהרון־לייב
צעפעלעוויטש אבא־דוד
צעפעלעוויטש ברכה
צעפעלעוויטש פייע
צעפעלעוויטש יצחק
צעפעלעוויטש לאה
צעפעלעוויטש פייגל
פרידמאַן זעליג
פרידמאַן פראדע
פרידמאַן רחל־לאה
פרידמאַן בתיה
פרידמאַן ישראל
זוסיע פסחס
יעקב דוד
מיכלע
זוביסקי און משפחה
וועלוול דער שניידער און פאמיליע
פייגעלסאָן ישראל־נטע
פייגעלסאָן הירשל
פייגעלסאָן יעקב

פייגעלסאָן גרשון
פסח דער ראָזנער, זיין פרוי
און קינדער
קאזשיניץ מענדל
קאזשיניץ גיטע
קאזשיניץ זאלקע
קאזשיניץ חיים
קאזשיניץ שרה
קאזשיניץ ווולע
קאזשיניץ העניע
פריימאַן זלמן
קאזשיניץ משה
קאזשיניץ ריווע
קאזשיניץ ראשע
מוסקע חנהס
קרעמער ישראל
קרעמער אהרון
סימע מאנעססעס
לעווין שעפסל
יענקל ריווע־לאהס
דוד נחאמס
טילעס רפאל און פרוי
רובין גרשון
רובין חייה־שרה
רובין אברהם
רובין בעני
רובין נחמה
רובין לאה
אלאי אברהם־משה (דער שמש)
אלאי ציפע
כץ ציפע ניסנס און דריי טעכטער
סווידלער גוטע
סווידלער יצחק
סווידלער רחל

רשימת הקדושים ששמותיהם נמסרו ע"י קרוביהם
רשימה פון די קדושים וועמענס נעמען עס האָבן איבערגעגעבן די קרובים

וואָרפמאַן בערל
וואָרפמאַן חנה־יאכע
וואָרפמאַן דוד
וואָרפמאַן גנעסיע
וואָרפמאַן סימע
יערמאָווסקי לייזער
יערמאָווסקי פאַניע
יערמאָווסקי שרה
גולקאָוויטש יודיק
גולקאָוויטש זלאַטע
פיינבלום שימסל
פיינבלום שרה־אסתר
פיינבלום שפרינצע
פיינבלום לאה
פיינבלום סאָניע
טייך יששכר
טייך פעיה
טייך רבקה
טייך לאה
האָראָוויטש דבורה
טייך ישראל־לייב
טייך שרה
טייך חייה
גוטקין איטשע
גוטקין ביילע
גוטקין אברהמל
גוטקין אייזיק
גוטקין יענקל
גוטקין חיים
גוטקין שרה
הובערמאַן ציפע
הובערמאַן חייה־ליבע

זיסקינד שייעל
זיסקינד באשקע
זיסקינד זושע
זיסקינד חייה־רייזל
זיסקינד רחל
זיסקינד שרהלע
זיסקינד טייבעלע
קוגעל שמואל
קוגעל שרה
קוגעל חיים־איטשע
קוגעל איסר
מוסקאַט דאָבע
סאַלאָוויי אריה־לייב
סאַלאָוויי ציפע
סאַלאָוויי מוליע
סאַלאָוויי ציפקע
סאַלאָוויי לאה
ניעווינסקי שעפסל
און צוויי טעכטערלעך
האוכמאַן יעקב
האוכמאַן רינא
האוכמאַן משה־ישעיהו
האוכמאַן זלמן
מאַרקמאַן מענדל
מאַרקמאַן ביילע
סקיבין יצחק
סקיבין שיינע
סקיבין זאב
פרידמאַן ישראל־ראובן
פרידמאַן סאָניע
פרידמאַן משה
פרידמאַן שלום

פרידמאַן נחום
פרידמאַן פייוויש
פרידמאַן העניע
פרידמאַן גיטע
פרידמאַן חיים־יצחק
פרידמאַן נחמה
פרידמאַן נחום
פרידמאַן שרה
פרידמאַן בערל
פרידמאַן עלקע
פרידמאַן יואל
פרידמאַן רחל
פרידמאַן ישראל־אלי
פרידמאַן יאָשע־לייב
לעוויטאַן עלקע
לעוויטאַן מאָטקע
ביעלינקי ישראל־לייזער
ביעלינקי שרה
ביעלינקי מענדל
ביעלינקי יענקל
ראָזענבאום לייבע
ראָזענבאום דבורה
ראָזענבאום אברהם־אבע
ראָזענבאום יענטע
פיראװואסקין שלמה
פיראװואסקין מוסיע
ראָזאָוו גיטע
ראָזאָוו מענדל
פרידמאַן יצחק־מאיר
פרידמאַן שרה
פרידמאַן סלאוועע
קאַפלאַן ניסן
קאַפלאַן שפרינצע און קינדער
פרידמאַן משה
פרידמאַן חאסיע־ריווע
פרידמאַן יודע
פרידמאַן ציפּע
קאמענקאָוויטש פריידע

קאמענקאָוויטש יצחק
קאמענקאָוויטש כאסיע
ראסקינד פּסח
ראסקינד אסתר
ראסקינד צילע
וואַנט שלמה
וואַנט רחל
וואַנט סאָניע
וואַנט נחמה
מאַרקמאַן שמחה
מאַרקמאַן לאה
מאַרקמאַן יאָסקע
מאַרקמאַן חיים־הירשל
מאַרקמאַן מוסיע
מאַרקמאַן דאָבע
מאַרקמאַן מרים
מאַרקמאַן בתיה
מאַרקמאַן דוד
פּיראָוואָסקין מרדכי־זאב
פּיראָוואָסקין חנה
פּיראָוואָסקין ליפּע
פּיראָוואָסקין וויכנע
פּיראָוואָסקין פייגע
פּיראָוואָסקין חייה
פּיראָוואָסקין צבי
דוואָרקין מלכה
דוואָרקין אייגע
דוואָרקין אביגדור
קאָפּעלאָוויטש יוסף־חיים
קאָפּעלאָוויטש רבקה־בלומע
קאָפּעלאָוויטש ישעיהו
קאָפּעלאָוויטש יעקב
קאָפּעלאָוויטש לאה
קאָפּעלאָוויטש חנה
לעוויטאַן מענדל
לעוויטאַן רבקה
לעוויטאַן זלמן־משה
לעוויטאַן חנה

לעווינטאַן אהרון
לעווינטאַן מרדכי
לעווינטאַן ראכע־פריידע
לעווינטאַן לאה
דייק אהרון
דייק אסתר
דייק ווירנא
דייק מרים
דייק אברהם־צבי
דייק שיינע
דייק חנה
דייק מנוחה
קרעמער אלתר
קרעמער מיניע
קרעמער חיים
קרעמער מערי
קרעמער רבקה
קרעמער שמואל
קרעמער אפרים
קרעמער אהרון
וואָרפמאַן יעקב
וואָרפמאַן זיסע
וואָרפמאַן פעיה
וואָרפמאַן חייה־שרה
וואָרפמאַן לאה
וואָרפמאַן חנה
וואָרפמאַן דוד־יעקב
וואָרפמאַן פסח־וועלוול
וואָרפמאַן פייוויש
וואָרפמאַן יאָכע
וואָרפמאַן יוחנן
וואָרפמאַן פעסע
וואָרפמאַן מיכע
מוניק זלמן־לייב
מוניק אלטע
מוניק ציפע
מוניק משה־ברוך

ליפשיץ מרדכי
ליפשיץ כאסיע
ליפשיץ אסתר
ליפשיץ בעלא
מאַרקמאַן ראובן (בן איסר)
מאַרקמאַן שטשערע
מאַרקמאַן דוד
קלופט אברהם־יעקב
קלופט רבקה
סוסינסקי חיים
סוסינסקי מאטעלע
סוסינסקי שמעון
קלופט ניומע
קלופט ראָזא
לעווין חנה־מינע
לעווין אלטע
לעווין אנשל
קאזשיניץ חייה־שרה
קאזשיניץ ברײנע
קאזשיניץ אנשל
מעלצער זעליג
מעלצער יהודית
מעלצער ברוך
מעלצער משה
מעלצער יעקב
מעלצער אריה
מעלצער שלמה
מעלצער דיכעלע
מעלצער דוד
מעלצער גיטע
קאזשיניץ יענטע (בת משה)
קאזשיניץ מערקע
קאזשיניץ חנה
אבעלסאָן משה און פרוי שרה
אבעלסאָן שלמה
אבעלסאָן מרים

רשימת קדושי פאראפינוב

רשימה פון די פּאַראַפּיאַנאָווער קדושים

גאָרדאָן יצחק
גאָרדאָן תמר
גאָרדאָן רחל־לאה
גאָרדאָן פרידע
גאָרדאָן גרשון
גאָרדאָן זאב
ראָזאָוו ליבע
ראָזאָוו בעלא
ראָזאָוו שלום
ראָזאָוו חייה
ראָזאָוו ביילקע און צווי טעכטער
פייגעלסאָן אברהם
פייגעלסאָן חייה־שרה
פייגעלסאָן זיסעלע
פייגעלסאָן אנשל
גיצענסאָן שמואל־חייקל
גיצענסאָן אסתר
גיצענסאָן זלמן
גיצעלסאָן שיינע
מאַרקמאַן אלחנן (דער שוחט)
מאַרקמאַן מלכה
מאַרקמאַן געניע
מאַרקמאַן נחום
מאַרקמאַן זלאטע
מעלצער שעפּסל
מעלצער עשקע
מעלצער שמואל
מעלצער שרה (מאַרקמאַן)
קוגעל גרשון
קוגעל לאה
קוגעל רחל
קוגעל איטע און זון

גרוזבין יוסף־יידל, זיין פרוי
און קינדער
גרוזבין שלום
גרוזבין אלחנן און פרוי
לעוויטאַן אסתר
לעוויטאַן שלמה
לעוויטאַן חייה־טשארנע
לעוויטאַן שרה
לעוויטאַן לאה
גרוזבין יעקב
גרוזבין פערל
גרוזבין חייה
גרוזבין לאה
פעלדמאַן מיכאל
פעלדמאַן סימע
פעלדמאַן חייה
גינזבורג עטל
גינזבורג פייגע
גינזבורג חייה
ווייסבלאַט חיים־דוד
ווייסבלאַט חנה
אלפעראָוויטש מענדל
אלפעראָוויטש גיטע
אלפעראָוויטש פראדל
אלפעראָוויטש שיינדל
אלפעראָוויטש בערטא
ביגון
אשאי און טאָכטער
כץ אהרון
כץ זלאטע
כץ מאניע
כץ יוסי

כץ איזשע
אלפעראָוויטש ליבע
אלפעראָוויטש אברהם, זיין פרוי
און טאָכטער
מאַרקמאַן רפאל
מאַרקמאַן יוסף
מאַרקמאַן חנה
מאַרקמאַן בערל
מאַרקמאַן חאסיע
מאַרקמאַן נחמיה
מאַרקמאַן יחזקאל
מאַרקמאַן נחמה־רחל
מאַרקמאַן ראָזא
מאַרקמאַן שלום־בער
מאַרקמאַן מירעלע
מאַרקמאַן ישראל
מאַרקמאַן מישקע
מאַרקמאַן לובע
מאַרקמאַן בעלא
מאַרקמאַן פסח
מאַרקמאַן מענדל
מאַרקמאַן רחל
מאַרקמאַן זעליג
מאַרקמאַן אברהם
מאַרקמאַן יעקב
רפאלסאָן הירש
רפאלסאָן שיינע
רפאלסאָן חייה
קאָלאָדיצקי יונה
קאָלאָדיצקי רחל
קאָלאָדיצקי שרה
קאָלאָדיצקי חייה
ליבערמאַן שמואל
ליבערמאַן גרשון און פרוי
סווידלער בן־ציון, זיין פרוי
און קינדער
לעווין שבתאי, זיין פרוי און קינדער
לעווין ליפקע

לעווין בריינע
לעווין בעלא
ליבערמאַן שמואל, זיין פרוי
און קינדער
קופערשטאָק זעליג, זיין פרוי
און קינדער
קופערשטאָק יצחק
קופערשאָק טשארנע
קופערשטאָק אברהם
בילסקי מאיר און פרוי
בילסקי ריטא
וואָרפמאַן דוד
וואָרפמאַן גנעסיע
וואָרפמאַן סימע
קלעצקין אריה
קלעצקין פסח
עפשטיין יידל
עפשטיין חנה
עפשטיין סאָניע
עפשטיין זשעניע
עפשטיין ליזא
קאַפלאַן יוסף, זיין פרוי און קינדער
קעסעלגאָף רייזל
קעסעלגאָף מאיר
קעסעלגאָף סאָניע
קעסעלגאָף חייה
קעסעלגאָף רחל
קעסעלגאָף חאסיע
קעסעלגאָף לאה
שלייפער חיים
שלייפער לאה
שלייפער כוניע און פרוי
שלייפער חנה
קאמינקאָוויטש פריידע
קאמינקאָוויטש יצחק
קאמינקאָוויטש כאסיע
ראָזאָוו שמואל־אהרון
ראָזאָוו ליבע

ראַזאָוו גרשון
אנשעלעוויטש איסר
ראַזאָוו ישראל
ראַזאָוו סטישא
ראַזאָוו משה
ראַזאָוו מירל
ראַזאָוו שרה
טייץ זלמן
טייץ רייזל
טייץ ציפע
טייץ ביילע
טייץ יאכקע
פוליק זלמן־נתן
פוליק רחל
פוליק אלתר
פוליק הינדע מיטן מאַן
פוליק מרדכי־לייב, זיין פרוי
און קינדער
גורוויטש בן־ציון
גורוויטש חנה
גורוויטש ליבע
גורוויטש לייקע
גורוויטש מיישקע
מארגולין דוד
מארגולין איטקע און צוויי קינדער

גרינהויז בן־ציון
גרינהויז רבקה
גרינהויז עוזי
רחל עלקע און משפחה
וואָרפמאַן דב־בער
וואָרפמאַן חנה־יעכע
וואָרפמאַן פאניע
וואָרפמאַן זלאטע
וואָרפמאַן שניאור
קאָרבמאַן שיפרע
קאָרבמאַן דבורה און משפחה
קאמינקאָוויטש לייזער
קאמינקאָוויטש עטלע
קאמינקאָוויטש גיטל
קאמינקאָוויטש בערל
קאמינקאָוויטש ליבקע
שפערבער ירחמיאל
שפערבער לובקע און שוועסטער
קרעמער אלתר
קרעמער מינע און קינדער
קאמינקאָוויטש בערל
קאמינקאָוויטש זינא
קאמינקאָוויטש זלמן
קאמינקאָוויטש שרה
קאמינקאָוויטש משה

רשימת הלוחמים האנטי־נאציים — פרטיזנים וחיילים
מבני דוקשיץ ופרפיאנוב

רשימה פון אַנטינאַצי־קעמפער — פּאַרטיזאַנער און סאָלדאַטן
פון דאָקשיץ און פּאַראַפּיאַנאָוו

אלה שנפלו — די וואָס זענען געפאַלן

גלעזער דוד הי"ד
וואַנט מוליע הי"ד
טילעס אלתר
לענקין אהרון־בער הי"ד
סאָסמאַן ישעיהו הי"ד
קאַצאָוויטש איזשע הי"ד
האָכמאַן משה־שייע הי"ד
יעסין יידל הי"ד
פלאָוניק איזשע הי"ד
קרעמער יעקב הי"ד
ראָזאָוו גרשון הי"ד
ראָזאָוו מולע־בער הי"ד
רובין זלמן הי"ד
שולק הירש־יונה הי"ד

ואלה שניצלו — די וואָס זענען ניצול געוואָרן

גלעזער אהרון
דוואָרקין בערל
בערזאָן דב
דרויק טייבע
האבערמאַן קאָפּל
האָכמאַן גיטע
וואַנט ראובן
וואָרפמאַן טוביה
וואָרפמאַן מרדכי
זיסקינד לוי־יצחק
טילעס זעליג
טילעס אלתר
יעסין ברײנע
יעסין זאבעל
לעווין שעפּסל
סאָסמאַן דאָבע
סאָסמאַן חייה־אסתר
סלאָווע זיידל
פּאָליאַק אלתר
פראַנקפורט הענעך
פרידמאַן בתיה
קאַזשיניץ ביינוש
קאַמינקאָוויטש בערל
קאַנטאָראָוויטש הירש
קאָפּעלאָוויטש מנשה
קאַצאָוויטש דב
קרעמער דבורה
קרעמער זלמן
קרעמער יעקב
קרעמער לאה
קרעמער צביה
ריטמאַן יהודה
שפּיראָ יוסף

תוכן הספר * אינהאַלט פון בוך

ג. פרפינוב * פאַראַפיאַנאָוו

ד. השואה והגבורה * אומקום און גבורה

ה. הדוקשיצאים בישראל ובתפוצות * דאָקשיצער אין ישראל און אין די תפוצות

ו. ואלה שמות הקדושים * אונדזערע קדושים

